T.C. ANADOLU ÜNİVERSİTESİ YAYINI NO: 2345
AÇIKÖĞRETİM FAKÜLTESİ YAYINI NO: 1342

YENİ TOPLUMSAL HAREKETLER

Yazarlar

Yrd.Doç.Dr. Aylin AKPINAR (Ünite 1)
Arş.Gör. Filiz GÖKTUNA YAYLACI (Ünite 2, 3, 4)
Prof.Dr. Hande BİRKALAN GEDİK (Ünite 5)
Öğr.Gör.Dr. Suna Gülfer IHLAMUR (Ünite 6)
Öğr.Gör.Dr. Baran Alp UNCU (Ünite 7)
Doç.Dr. Semra CERİT MAZLUM (Ünite 8)
Doç.Dr. Bülent AÇMA (Ünite 9)
Dr. Ali Faruk YAYLACI (Ünite 10)

Editörler

Prof.Dr. Bilhan KARTAL
Prof.Dr. Belkıs KÜMBETOĞLU

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Anadolu Üniversitesine aittir.
"Uzaktan Öğretim" tekniğine uygun olarak hazırlanan bu kitabın bütün hakları saklıdır.
İlgili kuruluştan izin almadan kitabın tümü ya da bölümleri mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt veya başka şekillerde çoğaltılamaz, basılamaz ve dağıtılamaz.

Copyright © 2011 by Anadolu University
All rights reserved
No part of this book may be reproduced or stored in a retrieval system, or transmitted in any form or by any means mechanical, electronic, photocopy, magnetic, tape or otherwise, without permission in writing from the University.

UZAKTAN ÖĞRETİM TASARIM BİRİMİ

Genel Koordinatör
Prof.Dr. Levend Kılıç

Genel Koordinatör Yardımcısı
Doç.Dr. Müjgan Bozkaya

Öğretim Tasarımcısı
Prof.Dr. Nezih Orhon

Grafik Tasarım Yönetmenleri
Prof. Tevfik Fikret Uçar
Öğr.Gör. Cemalettin Yıldız
Öğr.Gör. Nilgün Salur

Ölçme Değerlendirme Sorumlusu
Öğr.Gör.Günnur Tuba Türksavaş

Dil Yazım Danışmanı
Okt. Gönül Yüksel

Grafiker
Nihal Sürücü

Kitap Koordinasyon Birimi
Doç.Dr. Feyyaz Bodur
Uzm. Nermin Özgür

Kapak Düzeni
Prof. Tevfik Fikret Uçar

Dizgi
Açıköğretim Fakültesi Dizgi Ekibi

Yeni Toplumsal Hareketler

ISBN
978-975-06-1018-9

2. Baskı

Bu kitap ANADOLU ÜNİVERSİTESİ Web-Ofset Tesislerinde 27.300 adet basılmıştır.
ESKİŞEHİR, Mayıs 2012

İçindekiler

Önsöz ..... **viii**

Toplumsal Değişme ve Küreselleşme ..... **2** — **1. ÜNİTE**

GİRİŞ 3
TOPLUMSAL DEĞİŞME SÜRECİNİN ÖZELLİKLERİ 3
TOPLUMSAL DEĞİŞME FİKRİNİN TARİHSEL ARKA PLANI 6
TOPLUMSAL DEĞİŞMEYİ ETKİLEYEN ETMENLER 8
Kültür ve Toplumsal Değişme 8
Sınıf Çatışması ve Toplumsal Değişme 9
Fiziksel Çevre, Demografi ve Toplumsal Değişme 9
TOPLUMSAL DEĞİŞME KURAMLARI 11
Evrimci Yaklaşımlar 11
Auguste Comte (1798-1857) 11
Herbert Spencer (1820-1903) 11
Emile Durkheim (1858-1917) 12
Sosyal Eylemlilik Yaklaşımı 12
Max Weber (1864-1920) 12
Yapısal-Fonksiyonalist Yaklaşımlar 13
Talcott Parsons (1902 - 1979) 13
Diyalektik Yaklaşımlar 14
Karl Marx (1818-1883) 14
Aksiyonalist Yaklaşımlar 14
MODERNİTE VE MODERNLEŞME 15
KÜRESELLEŞME 17
KÜRESELLEŞME OLGUSUNUN ÖZELLİKLERİ 17
Küresel Karşısında Yerel 19
KÜRESELLEŞME KURAMLARI 20
Kapitalist Dünya Sistemi ve Bağımlılık Kuramları 20
Dünya Kültürü Kuramı 21
EKONOMİK KÜRESELLEŞME 22
Özet 24
Kendimizi Sınayalım 26
Yaşamın İçinden 27
Okuma Parçası 28
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı 29
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı 29
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar 30

Toplumsal Hareketler ve Kuramsal Yaklaşımlar ..... **32** — **2. ÜNİTE**

GİRİŞ 33
TOPLUMSAL HAREKET VE KOLEKTİF DAVRANIŞ 34
TOPLUMSAL HAREKETİN KAVRAMSALLAŞTIRILMASI 35
TOPLUMSAL HAREKETLERİN TARİHSEL GELİŞİMİ 38
TOPLUMSAL HAREKET BİÇİMLERİ 40
TOPLUMSAL HAREKETİN NİTELİKLERİ VE AŞAMALARI 43
TOPLUMSAL HAREKET KURAMLARI 47
Kolektif Davranış Yaklaşımı 48
Sembolik Etkileşimci Yaklaşım 49
Katma Değer Kuramı 49
Göreli Yoksunluk Kuramı 50
Rasyonel Tercih Kuramı 50

Kaynak Hareketliliği Kuramı 51
Yeni Toplumsal Hareketler Yaklaşımı 52
Politik Süreçler Kuramı 52
Özet 54
Kendimizi Sınayalım 55
Yaşamın İçinden 56
Okuma Parçası 57
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı 58
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı 58
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar 58

3. ÜNİTE **Yeni Toplumsal Hareketler 60**
GİRİŞ 61
TOPLUMSAL HAREKETLERDE YAŞANAN DÖNÜŞÜM 62
YENİ TOPLUMSAL HAREKETLER ANLAYIŞININ GELİŞİMİ 64
YENİ TOPLUMSAL HAREKETLER YAKLAŞIMINA YÖNELİK ELEŞTİRİLER 67
YENİ TOPLUMSAL HAREKETLERİN NİTELİKLERİ 67
Aktörler Açısından 69
Temalar Açısından 69
Değerler Açısından 70
Hareket Biçimleri Açısından 70
YENİ TOPLUMSAL HAREKETLERE İLİŞKİN KURAMSAL YAKLAŞIMLAR 70
KÜRESEL TOPLUMSAL HAREKETLER 73
Özet 76
Kendimizi Sınayalım 77
Yaşamın İçinden 78
Okuma Parçası 78
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı 80
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı 81
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar 81

4. ÜNİTE **Yeni Toplumsal Hareketler ve Kimlik 84**
GİRİŞ 85
KİMLİK KAVRAMI 86
YENİ TOPLUMSAL HAREKETLER VE KİMLİK 89
KİMLİĞE DAYALI TOPLUMSAL HAREKETLER 90
TOPLUMSAL HAREKET BAĞLAMINDA KİMLİK 92
KİMLİK İLE TOPLUMSAL HAREKETLERİN ETKİLEŞİMİ 95
Özet 97
Kendimizi Sınayalım 98
Okuma Parçası 99
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı 100
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı 101
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar 101

5. ÜNİTE **Feminist Hareketler 104**
GİRİŞ 105
FEMİNİZMİN BATIDAKİ TARİHÇESİ 106
Anglo-Amerikan Feminizmi 106
Fransız Feminizmi 107
BAZI ÖNEMLİ KAVRAMLAR 107
Toplumsal Cinsiyet 107
Toplumsal Cinsiyet Rolleri 108

Üretim ile İlgili Roller 108
Yeniden Üretimle ilgili Roller 108
Topluluk Düzeyinde, Hayatın İdamesine İlişkin Roller 108
Topluluk Düzeyinde Politik Roller 108
"Özcülük" ve "Toplumsal İnşaacılık" 108
FEMİNİZM İÇİNDE FEMİNİZMLER 109
Radikal Feminizm 109
Radikal-Liberal Feministler 109
Radikal-Kültürel Feministler 109
Liberal (Burjuva) Feminizm 110
Marksist (Sosyalist) Feminizm 110
BATILI OLMAYAN FEMİNİZMLER 111
Üçüncü Dünya Feminizmi 111
Farklı Örnekler: Ortadoğu, Kuzey Afrika, Kafkaslar ve Orta Asya'da Feminizm 111
TÜRKİYE'DE KADIN HAREKETİ 112
Osmanlı Kadın Hareketi 112
Cumhuriyet Dönemi Kadın Hareketi 113
1980 Sonrası (II. Dalga) Kadın Hareketi 113
1990 Sonrası (III. Dalga) Kadın Hareketi 115
KADIN HAREKETLERİNİN KARŞILAŞTIRMALI DEĞERLENDİRİLMESİ 116
I. ve II. Dalga Kadın Hareketleri 116
II. ve III. Dalga Kadın Hareketleri 116
AKADEMİDE FEMİNİZM 116
Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları 117
Erkeklik Çalışmaları 117
Queer ve Queer Teori 118
LGBTT Hareket 119
TÜRKİYE'DE FEMİNİST HAREKETİN ÇALIŞMA KONULARI 119
Şiddet 120
İstihdam ve Kadın Emeği 120
Yoksulluk 121
SONUÇ 121
Özet 122
Kendimizi Sınayalım 124
Yaşamın İçinden 125
Okuma Parçası 126
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı 128
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı 128
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar 129

Uluslararası Göçle Bağlantılı Toplumsal Hareketler ..... 134 — **6. ÜNİTE**

ULUSLARARASI GÖÇ 135
KÜRESELLEŞEN EMEK, ENFORMALLEŞME VE DÜZENSİZ GÖÇ 136
GÖÇMEN HAKLARI MÜCADELESİ: SORUNLAR VE YENİ YÖNELİMLER 138
SİYASİ KATILIM, SEFERBERLİK, TEMSİL VE TOPLUMSAL HAREKETLER 140
GÖÇMEN AKTİVİZMİ VE SİYASAL KATILIMI 141
GÖÇMEN AKTİVİZMİNİN KOŞULLARI 142
ULUS-ÖTESİ TOPLUMSAL HAREKETLER 149
ULUS-ÖTESİ GÖÇ VE GÖÇMENLERİN ULUS-ÖTESİ AKTİVİZMİ 151
ULUSLARARASI GÖÇE DAYALI TOPLUMSAL HAREKETLERDEN ÖRNEKLER 152

GÖÇE DAYALI TOPLUMSAL HAREKETLERLE İLGİLİ ARAŞTIRMALARDA YENİ YÖNELİMLER 157
Özet 159
Kendimizi Sınayalım 161
Okuma Parçası 162
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı 164
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı 164
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar 165

7. ÜNİTE
Barış Hareketleri 168
GİRİŞ 169
BATI'DAKİ BARIŞ HAREKETİNİN TARİHÇESİ 169
Ulus Devletlerin Ortaya Çıkışı 169
Modern Toplumsal Hareketlerin Ortaya Çıkışı 170
Modern Barış Girişimlerinin Başlangıcı 171
ABD'DE VE AVRUPA'DA BARIŞ HAREKETİ 172
İkinci Dünya Savaşı Sırasında Nükleer Silahlanma Karşıtı Girişimler 173
Soğuk Savaş Dönemi 174
Nükleer Silahların Denenmesine Karşı Kampanyalar 174
Vietnam Savaşı Karşıtı Hareket 175
1970'lerde Savaş Karşıtı Kampanyalar 176
1980'li Yıllarda Nükleer Silahsızlanma Hareketleri 176
Soğuk Savaş Sonrası Dönem 179
Birinci Körfez Savaşı Karşıtı Eylemler 180
Irak Savaşı Karşıtı Kampanya 181
Uluslararası Anti-Personel Mayınların Yasaklanması Kampanyası 184
BALKANLAR'DA BARIŞ HAREKETLERİNE ÖRNEK 185
Eski Yugoslavya Cumhuriyetleri'nde Savaş Karşıtı Hareketler Örneği 185
TÜRKİYE'DE BARIŞ HAREKETİ 187
1980 Öncesi Barış Hareketinin Durumu 187
2000'li Yıllarda Yükselen Barış Hareketi 188
BARIŞ HAREKETİNİN GENEL DEĞERLENDİRMESİ 190
Özet 196
Kendimizi Sınayalım 199
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı 200
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı 201
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar 202

8. ÜNİTE
Çevrecilik ve Çevre Hareketleri 206
GİRİŞ 207
YAŞAM BİÇİMİ, SOSYAL HAREKET VE İDEOLOJİ OLARAK ÇEVRECİLİK 208
ÇEVRE SOSYAL HAREKETLERİ 210
ÇEVRE HAREKETLERİNİN TARİHİ 212
Birinci Dalga: Doğa Korumacılık 212
İkinci Dalga: Ekoloji Hareketi 213
Çevresel Adalet Hareketi 217
Bin Yıl Dönemecinde Çevresel Aktivizmin Yer(küres)elleşmesi 218
ÇEVRE HAREKETİ: DEĞERLER VE EYLEM BİÇİMLERİ 219
Değerler 219
Eylem Biçimleri 221
ÇEVRE HAREKETİNİN BİLEŞENLERİ 223
Kitlesel Çevre Örgütleri 224
Doğrudan Eylem Grupları 225

Yerel Çevre Hareketleri ... 225
Yeşil Partiler ... 226
BATI DIŞI DÜNYADA ÇEVRECİLİK ... 226
Avrupa'nın Güneyinde ve Doğusunda Çevrecilik ... 226
Küresel Güneyde Çevre Hareketleri: Yoksulların Çevreciliği ... 227
ÇEVRE HAREKETİNDE KURUMSALLAŞMA ... 229
ÇEVRE HAREKETİNİN ETKİSİ: EKOLOJİK TOPLUMA DOĞRU ... 230
TÜRKİYE'DE ÇEVRECİLİK VE ÇEVRE HAREKETLERİ ... 231
Çevreci Uyanış Dönemi ... 233
Ekolojik Hareketler Dönemi ... 233
Çevreciliğin Kurumsallaşması ... 234
Yer(küres)elleşme ... 236
SONUÇ: KÜRESEL ÇEVRE HAREKETİNE DOĞRU ... 237
Özet ... 239
Kendimizi Sınayalım ... 240
Okuma Parçası ... 241
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı ... 242
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı ... 242
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar ... 243
Internet Kaynakları ... 245

Sivil Toplum Örgütleri ... 246 — **9. ÜNİTE**
GİRİŞ ... 247
SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİ ... 248
Sivil Toplum Kavramının Tanımı ... 248
Sivil Toplum Örgütlerinin Temel Özellikleri ... 248
Sivil Toplum Örgütlerinin Amaçları ve İşlevleri ... 250
Sivil Toplum Konusunda Tartışmalar ... 252
SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİNİN GELİŞİM SÜRECİ ... 254
TÜRKİYE'DE SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİ ... 255
Türkiye'deki Sivil Toplum Örgütlerinin Sorunları ... 257
Özet ... 259
Kendimizi Sınayalım ... 260
Okuma Parçası ... 261
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı ... 262
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı ... 262
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar ... 263

Toplumsal Hareketler ve Eğitim ... 266 — **10. ÜNİTE**
GİRİŞ ... 267
TOPLUMSAL DEĞİŞME, TOPLUMSAL HAREKETLER VE EĞİTİM ... 268
TOPLUMSAL HAREKET VE EĞİTİM ETKİLEŞİMİ ... 271
TOPLUMSAL HAREKETLERDE EĞİTİM VE ÖĞRENME ... 273
TOPLUMSAL HAREKET OLARAK EĞİTİM HAREKETLERİ ... 276
Özet ... 279
Kendimizi Sınayalım ... 280
Okuma Parçası ... 281
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı ... 282
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı ... 283
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar ... 284

Önsöz

Açıköğretim Fakültesi sosyoloji programı kapsamında yer alan *Yeni Toplumsal Hareketler* kitabında, evrensel ve yerel sivil toplum eksenine dayanan toplumsal hareketler ele alınmaktadır. Günümüzde toplumsal hareketler küreselleşme sürecinin etkisiyle disiplinler arası düzlemde tartışılmaktadır. Öngörülemez bir ivme kazanan ve giderek çeşitlenen, yaygınlaşan toplumsal hareketler, sosyoloji alanının son dönemde irdelediği başat konular arasında yerini almıştır. Kitabın amacı, programa katılanlara konuya ilişkin kavramlar, kuramlar ve sivil toplum etkinliklerine ilişkin temel bilgileri aktarmak, öğrenenlerin yeni toplumsal hareketleri değerlendirmelerini ve irdeleyebilmelerini sağlamaktır.

Kitabın ilk ünitesi olan *Toplumsal Değişme ve Küreselleşme*'de, özünde bir toplumsal değişme olgusu olan ve çağımıza damgasını vuran küreselleşme olgusuna ilişkin kavram ve kuramlar hakkında bilgi edineceksiniz. Bu bağlamda yeni toplumsal hareketlerin kaynağı olan toplumsal değişme ile küreselleşmenin sosyal, kültürel, siyasal ve ekonomik sonuçlarını tartışabileceksiniz. *Toplumsal Hareketler ve Kuramsal Yaklaşımlar* başlıklı ikinci ünitede ise, toplumsal hareketlerin ortaya çıkışı ve gelişimine yön veren dinamikler ile bu hareketleri açıklamaya yönelik kuramsal yaklaşımları değerlendirebileceksiniz. Bu çerçevede, toplumsal hareketlerin kaynağı olan kolektif davranışı kavrayacak; konuyla ilgili tanımlar, hareket biçimleri ve genel özellikleri ile mevcut görüşler hakkında bilgi sahibi olacaksınız. Üçüncü ünite olan *Yeni Toplumsal Hareketler*'de, yeni toplumsal hareketlerin anlaşılabilmesi açısından önem taşıyan ve hareketlere yön veren köklü dönüşümlerin etkilerini kavrayacak; söz konusu dönüşümlerin geçmişten çok farklı paradigmalara dayanan, farklı yapılara, amaçlara, yöntemlere ve katılımcılara sahip olan yeni toplumsal hareketlere nasıl yol açtığını irdeleyecek ve yeni hareketlerin temel niteliklerini öğreneceksiniz.

Endüstri sonrası toplumsal yapıda küreselleşmenin etkisiyle dönüşüme uğramış, yeni ve farklı yönleri öne çıkmaya başlamış olan ve dinamik bir yapı gösteren 'kimlik' olgusu, yeni toplumsal hareketlerin en belirgin özelliklerinden biridir. Yeni hareketler bağlamında önemli rol oynayan 'kimlik' kavramına yönelik bilgi sahibi olacağınız dördüncü ünite *Kimliğe Dayalı Hareketler*'de 'kimlik' ve 'yeni toplumsal hareketler' arasındaki ilişkiyi açıklayabilecek ve kimliğin boyutlarını değerlendireceksiniz. Kitabın beşinci ünitesi *Feminist Hareketler*'de ise geleneksel ve yeni toplumsal hareketler içinde yer alan feminist hareketin ABD, İngiltere ve Kıta Avrupa'sında ve dışında farklı biçimlerini kavrayacak, söz konusu farklı yapısal özellikleri Türkiye'deki kadın hareketi ile karşılaştırabileceksiniz. Konuya ilişkin yaklaşımları göreceğiniz ve hareketin gelişme sürecini değerlendireceğiniz bu ünitede, Türkiye'de akademik alanda harekete yönelik çalışma konuları hakkında da bilgi sahibi olacaksınız. Sermaye ve emeğin sınır aşırı hareketlilik gösterdiği günümüzde uluslararası göç, her ülkeyi ilgilendiren küresel bir olgu haline gelmiştir. Emeğin küreselleşmesi sonucunda gerçekleşen göç hareketine dayalı altın-

cı ünite *'Uluslararası Göçle Bağlantılı Toplumsal Hareketler'*de, ulus ötesi göçe ilişkin kavram ve kategoriler ile ulus ötesi göçmenlerin pratiklerini tanımlayacak; göçmen hakları mücadelesini irdeleyeceksiniz. Ayrıca, uluslararası göçle bağlantılı ortaya çıkan toplumsal hareketin gelişimi ve farklı eylemsellik türleri arasındaki ilişkiyi değerlendireceksiniz.

Barış hareketlerini kapsayan yedinci ünitede Batı'da ve Türkiye'de barış hareketinin gelişim sürecine ilişkin bilgi edinecek ve hareketi organizasyon modelleri, eylem repertuarları, çerçeveleme ve siyasi fırsatlar gibi çeşitli toplumsal hareket öğelerini kullanarak analiz edebileceksiniz. Bunun yanı sıra barış hareketlerinin eylem repertuarları, organizasyon modelleri ve stratejileri gibi konular açısından diğer hareketlerle ilişkisini tartışacaksınız. *'Çevrecilik ve Çevre Hareketleri'* başlıklı sekizinci ünitede ise, hareketin dayandığı ekolojik düşüncenin temel kavramlarına, temel değer ve ilkelerine ilişkin bilgi sahibi olacaksınız. Bu kapsamda dünyada ve Türkiye'de hareket içindeki mevcut farklı akımlar ile hareketi biçimlendiren etkenleri çözümleyebilecek; hareketin diğer toplumsal hareketlerle etkileşimini değerlendireceksiniz.

Dokuzuncu ünite olan *'Sivil Toplum Örgütleri'* ünitesinde, dünya sisteminde son dönem gerçekleşen köklü değişimlerin sivil toplum ve sivil toplum örgütlerine etkisini irdeleyecek; sivil toplum örgütlerinin özelliklerini, örgütlerin toplumdaki yeri, amaçları ve işlevlerini kavrayacaksınız. Bu çerçevede, Türkiye'de sivil toplum örgütlerinin mevcut durumunu irdeleyeceksiniz. Eğitim olgusunun toplumsal değişme ve toplumsal hareketler bağlamında ele alındığı *'Toplumsal Hareketler ve Eğitim'* başlıklı onuncu ünitede, hareketlerin içinde yer alan eğitim ve öğrenme süreçleri ile eğitim hareketlerini kavrayabileceksiniz. Bu bağlamda toplumsal değişme ve eğitim olgusu arasındaki etkileşimi tartışacaksınız. Küreselleşen dünya ile arasında dinamik bir ilişki olan eğitimin, yaşanan sorunlara tepki olarak gelişen ve toplumda değişim gerçekleştirmeyi hedefleyen toplumsal hareketlerle ilişkisini değerlendireceksiniz.

Ünitelerin sonunda *'Özet'*, *'Sıra Sizde'*, *'Kendimizi Sınayalım'* ve *'Okuma Parçası'* bölümleri yer almaktadır. Söz konusu bölümler, ele alınan konuları daha iyi pekiştirmenize yardımcı olacaktır. Okuma parçaları ise, konuları güncel gelişmeler ve yaşanan olaylar üzerinden irdeleyici bir bakış açısı kazanmanızı sağlayacaktır.

Editörler
Prof.Dr. Bilhan KARTAL
Prof.Dr. Belkıs KÜMBETOĞLU

YENİ TOPLUMSAL HAREKETLER

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Toplumsal değişme olgusunun özelliklerini sıralayabilecek,
- Toplumsal değişmeyi etkileyen etmenleri tanıyıp örneklendirebilecek,
- Toplumsal değişme ile ilgili kuramları özetleyebilecek,
- Modernite ve modernleşme kavramlarını tanıyıp ilişkilendirebilecek,
- Küreselleşme olgusunun özelliklerini tanımlamak,
- Küreselleşme olgusuna ilişkin farklı kuramları karşılaştırabilecek,
- Küreselleşme olgusunun kültürel, siyasal ve ekonomik sonuçlarını irdeleyebileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Toplumsal Değişme
- Gelişme
- Modernleşme
- Akılcılaşma
- Küreselleşme
- Dünya Kapitalist Sistemi
- Bağımlılık

İçindekiler

Yeni Toplumsal Hareketler

Toplumsal Değişme ve Küreselleşme

- GİRİŞ
- TOPLUMSAL DEĞİŞME SÜRECİNİN ÖZELLİKLERİ
- TOPLUMSAL DEĞİŞME FİKRİNİN TARİHSEL ARKA PLANI
- TOPLUMSAL DEĞİŞMEYİ ETKİLEYEN ETMENLER
- TOPLUMSAL DEĞİŞME KURAMLARI
- MODERNİTE VE MODERNLEŞME
- KÜRESELLEŞME
- KÜRESELLEŞME OLGUSUNUN ÖZELLİKLERİ
- KÜRESELLEŞME KURAMLARI
- EKONOMİK KÜRESELLEŞME

Toplumsal Değişme ve Küreselleşme

GİRİŞ

Toplumsal değişme sosyolojinin en temel konularından biridir. Çünkü, sosyolojinin kendisi 19. yüzyılda Batı'da geleneksel, tarım ekonomisine dayalı toplumdan modern, kentli ve endüstri ekonomisine dayalı topluma geçişi anlamaya yönelik entelektüel bir çaba olarak gelişmiştir. Kapitalizmin Batı'da gelişmesi ile başlayan süreç ve bu sürecin sonuçları toplumların değişebileceğini göstermiş ve ilerlemeye yönelik bir inanç oluşturmuştur. Sosyolojinin kurucuları Batı toplumunu merkeze alıp diğer toplumları kendi toplumları ile karşılaştırmışlardır. Batı merkezli yaklaşım tarafından "Batı" ve "diğerleri" şeklinde bir ikilem yaratılmıştır. Batı'nın bilimsel ve teknolojik buluşlarının çoğunu "diğer" uygarlıklardan ödünç aldığı unutulmuştur. Böylece, gelişmiş, az gelişmiş ya da gelişmekte olan toplumlar gibi kavramsallaştırmalar ortaya çıkmıştır.

Bu kavramların içeriğinin nasıl doldurulacağı tartışmalı bir konudur. Batı hem geçmişini hem de geleceğe dair öngörülerini, kendisini diğer toplumlarla karşılaştırarak üretmiştir. *"Öteki"* olarak tanımlanan toplumlar ise henüz tam gelişmemiş olan toplumlardır. Öte yandan insanların, daha refah toplumlarda yaşama arzusu toplumların değişebileceğine dair inancın güçlenmesini sağlamıştır. Toplumsal değişmeyi hızlandıran ya da engelleyen faktörlerin bilinmesinin, toplumların gelişmesinin önündeki engelleri kaldırabileceği düşünülmüştür. Dolayısıyla, sosyolojik kuramlar ışığında araştırmalar yaparak toplumsal değişmeyi yönlendirebilmek, sosyal bilimcilerin önem verdiği bir konu haline gelmiştir.

Çağımıza damgasını vuran küreselleşme özünde bir toplumsal değişme olgusudur. Günümüzde toplumların karşılıklı bağımlılıkları geri dönülemez bir noktaya ulaşmıştır. Küreselleşme sürecinde Batı dışındaki toplumlar da tarih sahnesine etkin aktörler olarak çıkmaya başlamıştır. Böylece Batı merkezli modernleşme paradigması sorgulanabilmiştir.

TOPLUMSAL DEĞİŞME SÜRECİNİN ÖZELLİKLERİ

Toplumsal değişme; içinde doğduğumuz toplumları biçimlendiren teknoloji ve kültür düzeyi, endüstrileşme, kentleşme, kırdan kente doğru göçler, bireyleşme, bürokrasinin gelişmesi, medyanın ve internetin hayatımızda gittikçe artan etkisi gibi dinamik güçleri içeren bir süreçtir. Başka deyişle, toplumsal değişme gerek kültürün, gerekse toplumsal kurumların zaman içerisinde dönüşmesi anlamına gelmektedir.

Toplumsal değişme sürecinin üç temel ve genel özelliğinden bahsetmek mümkündür:

1. Hangi toplum söz konusu olursa olsun, toplumsal değişme kaçınılmazdır.

Türkiye'de yaşayan halk açısından önemli bir toplumsal değişme, Osmanlı tebaasından Türkiye Cumhuriyeti yurttaşlığına geçiş biçiminde yaşanmıştır. (Aybay, 1998: 37). Çağdaş yurttaşlık anlayışı 1924 Anayasası ile kabul edilmiştir. Ne var ki, yurttaşların hak ve özgürlükler bakımından yasal eşitliği, uygulamada somut olarak gerçekleşememiştir. Çünkü yurttaşlar devlet karşısında psikolojik açıdan kendilerini ezik hissetmeye devam etmiştir.

Bir toplumda kurumların değişmesi kadar düşüncelerin, tutumların ve değerlerin değişmesi de önemlidir. Yasa ve kurumlar değişse de birey psikolojisi hemen değişememektedir. Maddi kültürün manevi kültürden daha hızlı değişmesine Ogburn *"kültürel geri kalma"* adını vermiştir (Ogburn, 1957, aktaran Güvenç, 1976: 118).

Toplumsal değişme kaçınılmazdır. Ama bir toplumun gelişmesi kendiliğinden ortaya çıkmaz. Gelişme ile hedeflenen, insan onuruna yakışan bir yaşam düzeyine ulaşmak olmalıdır. Dolayısıyla, toplumsal değişme çok yönlü bir hedeftir. Gelir dağılımında adaletsizlik önlenmeden, yurttaşlar bilgi ve kültür bakımından ileri düzeye ulaştırılmadan gerçek anlamda bir gelişmeden söz etmek mümkün değildir.

Gelişme kavramını yıllık gayrisafi milli gelirin çoğalmasına bağlayan yaklaşım sorunludur. Gerçek anlamda gelişmenin daha güzel bir yaşam ile ilgili olduğu Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilmiştir. Dolayısıyla, gelişme insanın eğitim, sağlık, adalet duygusu gibi temel ihtiyaçlarının karşılanmasını içeren bir süreç olarak düşünülmelidir.

2000 yılında dünya genelinde ülke liderleri bir araya geldiler. Düşük gelirli ülkelerin yurttaşlarının yaşamlarını iyileştirecek birtakım programlar üreterek "Binyıl Kalkınma Hedeflerini" oluşturdular. Bu hedefler şunlardır:

1. Açlığın ve mutlak yoksulluğun yok edilmesi
2. Temel eğitimin yaygınlaştırılması
3. Cinsiyet eşitliğinin iyileştirilmesi
4. Çocuk sağlığının iyileştirilmesi-Çocuk ölümlerinin ortadan kaldırılması
5. Anne sağlığının iyileştirilmesi
6. HIV/AIDS ile mücadele edilmesi
7. Çevrenin sürdürülebilirliğinin korunması
8. Kalkınma programlarında evrensel bir ortaklık kurulabilmesi

Mutlak yoksulluk: Bireyin geçimini sağlayabilmek için ihtiyaç duyduğu kaynaklardan yoksun kaldığı bir duruma işaret eder. Uluslararası araştırmalar, geçim düzeyiyle ölçülen toplam yoksulluk düzeyinin çok yüksek olduğunu gösterirken, bazı araştırmalar düşük gelirli ülkelerde yaşayanların neredeyse yarısının mutlak yoksulluk koşullarında olduklarını öne sürmektedir (Marshall, 1999: 825).

2008 Dünya Değerler Araştırması'nda Binyıl Kalkınma Projesi'nin bu hedeflerinden en önemli bulunan 5'i seçilmiş ve görüşmecilere, çözülmesi gereken bu sorunlardan hangisini, dünyanın ve kendi ülkelerinin sorunları arasında ilk sıraya koydukları sorulmuştur. 18-22 yaş aralığındaki gençlerden alınan cevaplar, gençlerin % 66'sının, dünya genelinde yoksulluğu çözülmesi gereken sorunların en başında saydıklarını göstermiştir. Gençlerin % 11'i, çevre ve eğitim sorunlarının kalkınma hedefleri arasındaki en ciddi sorun olduğunu düşünmektedir. Bu oranı takiben gençlerin % 10'u, dünya genelinde sağlık imkânlarının yetersizliğini ve bulaşıcı hastalıkların etkisini birinci sırada saymıştır. Gençlerin %7'si ise en çok kadınlara ve genç kızlara yapılan cinsiyet ayrımcılığından şikâyetçidir. Ne var ki Türkiye'deki gençlik için eğitim sorunu hemen hemen yoksulluk sorunu kadar önemlidir. Buna karşılık Türk gençlerinin çevre sorunlarına duyarlılığı çok gerilerdedir. Dünya genelinde ise çevre sorunları ile sağlık ve eğitim sorunlarının neredeyse aynı oranda öncelik taşımakta olduğu görülmüştür. (Esmer, Y. ve Ertunç, B. http://www.un.org/millenniumgoals/ Betam Araştırma Notu 10/75)

2. Toplumsal değişme genelde planlanmadan ortaya çıkar. Planlandığı durumlarda ise öngörülmemiş sonuçlar ortaya çıkabilir.

Türkiye'de Cumhuriyet Projesi ile yeni bir toplum yaratmak amaçlanmıştır. 1927'de yapılan ilk nüfus sayımına göre nüfusun % 80'den fazlası kırsal kesimde yaşamaktaydı. Köylülüğün çözülmesi planlanmadan ortaya çıkan bir dizi süreci içerdi (Kıray, 1999: 331). 1950'lerden beri köylüler kentlere göç etmekte ve gecekondu mahalleleri oluşturmaktadır. Bu durum planlanmamış, ancak bir sonuç olarak ortaya çıkmıştır. Yeni kentlerde görece farklılaşmış sanayi ve iş bölgeleri yanı sıra apartmanlaşmış geniş konut alanları da ortaya çıkmıştır. Evler ve iş yerleri birbirlerinden uzaklaştıkça insan taşımacılığı önemli bir sorun haline gelmiştir. Örneğin, İstanbul'da apartman tipi konutlarda oturanlar ile gecekondularda oturanlar özel arabalara karşı dolmuş ve minibüs taşımacılığını geliştirmiştir. İstanbul trafiğine son çözüm olarak ise metrobüs taşımacılığı devreye girmiştir. Bu unsurlar etkileşim halinde yeni kentlilerin zaman bilincini ve çalışma alışkanlıklarını biçimlendirmiştir.

Planlanmadan gerçekleşen toplumsal değişmeler son kertede insanların hayatlarını kolaylaştırmak yerine zorlaştırabilmektedir. İnsanlar fabrikalar kurarak üretimi artırmayı başardılar. Ama sera gazı ve küresel ısınma etkisini hesaba katmamışlardı. Otomobil insanların ulaşımını kolaylaştıran bir çözüm olarak düşünülmüştü ama otomobilin kent ulaşımını aksatacağı, zaman ve enerji kaybına neden olacağı düşünülmemişti.

3. Toplumsal değişme tartışmalı bir süreçtir. Çünkü nasıl yaşanılması gerektiğine dair görüşler birbirleriyle çelişebilmektedir.

Toplumun kalkınması için özel sektör mü egemen olmalıdır, yoksa kamu sektörü mü? Kentlere göç eden kırsal kökenli kişiler için kökene dayalı ilişkiler, başka deyişle akraba ya da hemşehrilik ilişkilerinin varlığı ne anlama gelmektedir? Bu ilişkilerin kentsel ortamda kullanılması kentsel yaşamla bütünleşme açısından olumlu mu, yoksa olumsuz mu rol oynamaktadır? Bütün bu sorulara verilecek yanıtlar kuşkusuz değer yargıları içermektedir. Dolayısıyla çeşitlilik gösterecektir. Yukarıdaki sorulara cevap niteliğinde bazı sosyologlarımızın çalışmalarına göz atalım. Örneğin Ergun (2004: 9), *"Türk Bireyi Kuramına Giriş"* adlı kitabında "Türk kültürü, kamu iktisadı ağırlıklı bir toplum düzeni için elverişlidir." varsayımını öne sürmüştür. Buna karşılık Esmer (1997: 43) tarafından yürütülen *"Devrim, Evrim, Statüko: Türkiye'de Sosyal, Siyasal, Ekonomik Değerler"* konulu araştırmada, 1990-1997 yılları arasında en büyük güven sıçraması yapan kurumun özel sektör olduğu görülmüştür. Öyle ki, iki araştırma arasında büyük şirketlere güvenenlerin toplam oranı % 28'den % 62'ye fırlamıştır. Kentleşme de tartışmalı bir konudur. Erder (2001: 302), *"İstanbul'a Bir Kent Kondu Ümraniye"* adlı kitabında kente göç eden köylülerin şehirde tutunabilmek için yeni ve farklı stratejiler geliştirmeleri gerektiğini öne sürmektedir. Bu ilişkiler kimi zaman dayanışma, kimi zaman ise hiyerarşik güç ilişkileri olarak biçimlenebilmektedir. Örneğin, bir aile işletmesinde "aile ilişkileri" dayanışma yerine emek sömürüsüne neden olabilmektedir. Parasal ekonominin egemen olduğu ortamlarda enformel ilişki kanalları, uluslararası sermayenin üretim yaptırmak için aradığı denetimsiz ve kuralsız kayıt dışı iş piyasasına ulaşabilmektedir. Kıray (1999: 344) *"Kentleşme ve Yeni Siyasal İslam"* adlı makalesinde kentlerde yeni yetişenlere formel eğitim yerine dinsel eğitim verilmesi gibi önceden fark edilmeyen durumların önemli sorunlar olarak toplumumuzun karşısına çıktığını belirtmiştir.

Anomi: Bir toplumun normlarının etkisizleşmesi, çöküntü, karışıklık ya da çatışma olması durumunu ifade eder. Ekonomik değişim çok hızlı olabilir. Bu durumda ahlâki düzenlemeler farklılaşma ile uzmanlaşmanın artışına ayak uyduramayabilir ve toplumda anormal bir iş bölümü görülebilir (Marshall, 1999:32).

Tampon mekanizma: Mübeccel Kıray'a göre değişme toplumsal yapının bütün kurumlarında aynı anda ve hızda meydana gelmez. Bir toplumda hem eski hem de yeni yapıya ilişkin özellikler bir arada bulunabilir. Tampon mekanizmalar bir toplumdaki fonksiyonel bütünlüğü yaratır. Kıray'ın Ereğli araştırmasında annenin aile içinde gittikçe önem kazanan yeri ve ebeveynlerin kız evlat yanında barınmasıyla ortaya çıkan genişlemiş aile tampon mekanizmaya bir örnektir (Kıray, 2000:142).

Bir toplumun çeşitli kurumları bir taraftan da zamanla toplumda değişen değerlerin taşıyıcılarıdır. Kıray (1982: 454) toplumumuzda değişme söz konusu olduğunda Türk ailesinin kuşaklar arası çatışmayı ve anomiyi kısmen önleyen bir tampon mekanizma olarak karşımıza çıktığı görüşündedir. 2008 Dünya Değerler Araştırmasının sonuçlarına göre Türkiye'nin dünyada aile değerlerine en bağlı ülkelerden biri olduğu görülmüştür.

Dünya Değerler Araştırması, Türkiye halkının % 98'i için ebeveynlerinin onlar hakkında ne düşündüklerinin büyük önem taşıdığını göstermiştir. Türkiye'nin geleneklerine bağlılığı ve aile yapısı açısından Arjantin, Meksika, İran, Irak, Hindistan ve Malezya gibi farklı kültürlere ait olsalar da gelenekselliğin ağırlık taşıdığı ülkeler ile ortak bir tablo çizdiği görülmüştür. Bütün bu ülkelerde yaşayan halk % 90 civarında ebeveynlerinin görüşlerine çok önem vermektedir. Ayrıca, Japonların % 70'i, ebeveynlerinin onlarla gurur duyması için ellerinden geleni yapmayı amaçlamaktadır. Araştırma, Batıya doğru gidildikçe aile bağlarının gevşemeye başladığını göstermiştir. Örneğin, Bulgaristan'da araştırmaya katılanların % 79'u *"anne babalarının onlarla gurur duymasının hayatları için önemli bir amaç"* olduğunu ifade etmektedir. Akdeniz ülkesi olan İspanya'da ise bu oran % 84'tür. Buna karşılık *"İskandinav ülkelerinde gençlerin ebeveynlerinin onlarla gurur duymasını pek de önemsemedikleri"* anlaşılmıştır. Örneğin Finlandiya'da oran % 34'e düşmüştür.

Almanya'da araştırmaya katılanların % 61'i için ebeveynlerinin onlarla gurur duymasını sağlamak önemlidir. Buna karşılık, bu oran Doğu Almanya'da % 42'ye gerilemektedir. Dolayısıyla, değerlerin oluşmasında, *"kültürün yanı sıra siyasal rejimin ve egemen ideolojinin de rol oynadığı"* sonucuna varılmıştır. Günümüzün egemen değerlerinin üreticisi konumunda sayılan Amerika'daki aile ilişkileri ise doğu ülkelerinin aile yapısına daha yakındır. Amerikan aile yapısında da *"çocuklar ebeveynlerinin gözünde gurur duyulan evlâtlar olmayı"* istemektedir. (Esmer, Y. ve Ertunç, B. http://www.un.org/millenniumgoals/Betam Araştırma Notu 10/77)

TOPLUMSAL DEĞİŞME FİKRİNİN TARİHSEL ARKA PLANI

Tüm insanlık tarihi insan-doğa ve insan-insan ilişkilerinin tarihidir. Tarihin öznesi insan gruplarıdır. Toplumsal değişme insan-doğa çelişkisinin belirlediği teknoloji ile insan-insan çelişkisinin belirlediği ideoloji arasındaki etkileşim tarafından biçimlenir ve nesnel olduğu kadar kaçınılmaz bir süreçtir (Kongar, 2002). Sosyolojik bir kavram olarak ideoloji özellikle Karl Marx'ın çalışmalarıyla gündeme gelmiştir. İdeoloji kavramının atıfta bulunduğu toplumsal olgu genelde fikirler ya da kültür alanı, daha özelde ise siyasal fikirler ya da siyasal kültür alanıdır. İdeoloji ve bilim arasındaki benzerlikler ve farklılıklar konusunu derinlemesine araştırmış olan Mardin (1997: 48-49), Marx ile Freud'u karşılaştırmıştır. Mardin'e göre, Marx ideolojiyi sosyal yapının fikrin şekillenmesine katkısı anlamında ele almıştır. Buna karşılık Freud ise ruhsal gelişme dinamiğinin insanda düşünceleri yaratan ortamı ne şekilde etkilediğini araştırmıştır. Her iki düşünürün ortak yanı ideolojilerin aldatıcı, yanlış fikir kümeleri olduğu konusundaki görüşleridir. Her iki düşünür için de "gerçek", insana doğanın doğrudan sunduğu bir şey değildir. Çoğu zaman gerçeği bulabilmek için gerçek gibi görünen bir görüntünün maskesini düşürmek gerekir. 19. yüzyılın sonuna doğru gerçekleşen siyasal yapı değişikliği ve büyük kitlelerin politikaya katılması bu çağa "ideoloji çağı" nitelemesinin yakıştırılmasına yol açmıştır.

Toplumsal değişme olgusu kuşkusuz tarihsel değişme düşüncesini de içerir. Ancak, çok yavaş biçim değiştiren ortamlarda tarihsel değişme fikri insanların akıllarına gelmemiştir. Eski Yunan'da Aristo'nun ve İslam toplumunda İbn Haldun'un tarih anlayışları tekrarlanan devrelere dayanır. Örneğin, Aristo'da devre monarşi ile başlar; monarşi bozulunca yerine oligarşi gelir ve oligarşi demokrasiye dönüşse de demokrasideki aksaklıklar yüzünden yeniden monarşiye dönülür. İbn Haldun çölde yaşayan Bedevi kabilelerin *"asabiyya"* (grup duygusu ve bilinci) sayesinde birleşebildiklerini ve şehirlerde yaşayanların refahından pay alabilmek için idareyi ele geçirdiklerini; ancak şehir hayatının lüks ve refahına kapılıp başka Bedevilerin saldırısına açık hale geldiklerini anlatır. Böylece idareyi yeni Bedeviler ele alır ve devir yeniden başlar. Bu durum *"tarih tekerrürden ibarettir"* ifadesiyle de belirtilmiştir (Mardin, 1997:125).

Teknoloji: Sosyolojide oldukça esnek bir biçimde makineleri, donanımı, bunların beraberinde getirdiği üretim tekniklerini ve mekanizasyonun dayattığı bir toplumsal ilişki tipini anlatmak amacıyla kullanılır (Marshall, 1999: 722-723).

Toplumsal değişme düşüncesinin ortaya çıkabilmesi için tarih akışının bir birikimle sonuçlanması ve nitelik değiştirmesi gerekmiştir. Avrupa'da Rönesans ile ortaya çıkan, insanların kaderlerine hâkim olabilecekleri fikri, insanları gerçek anlamda tarihin öznesi konumuna getirmiştir. Bu fikir, Fransa'da gelişen Aydınlanma ve İngiltere'de başlayan Endüstri Devrimi ile de pekişmiştir.

İdeoloji: Fransız düşünürü Destutt de Tracy (1754-1836) tarafından idea (görülen biçim) sözcüğüyle logos (bilgi) sözcüklerinin eklemlenmesiyle yapılmış ve düşünceyi inceleyen bilim anlamında ileri sürülmüştür. Fransa'da görgücü ve duyumcu filozoflara ideolog denmiştir (Hançerlioğlu, 1977: 26). İdeoloji kavramı siyaset ve iktisat alanları arasındaki ilişkiler bağlamında da tartışılmaktadır (Marshall, 1999: 320).

Yeniden doğuş, uyanış ifadeleriyle özdeşleştirilen Rönesans, içinde yaşadığımız çağın başlangıcı sayılır. Batı ve Orta Avrupa'da boy gösteren burjuva sınıfı sayesinde derebeylik düzeninin dayanağı olan kilise sarsılır. Yeni ekonomik düzen Orta Çağ devleti bütünlüğünü dağıtarak ulusallaşmayı zorunlu kılar. Burjuva kapitalizminin temellerini atmak üzere Protestanlık gelişir. Yeni ekonomik ilişkiler din, devlet, eğitim, ideoloji gibi değerlerle etkileşerek yeni bir dünya doğurur. Orta Çağın metafizik dünya görüşü yerini bireyci ve şüpheci dünya görüşüne bırakır. İnanan insanın yerine düşünen insan geçer. Bu çağın ayırıcı bir özelliği hümanizma akımıdır. Hümanizma insanın özünü ve evrendeki yerini araştırır. Yeni insan tasavvuru ırk, kavim, parti, lonca ve aile bağlarından kopmuş, alabildiğine özgür bir insandır (Hançerlioğlu, 1978:342-343).

Avrupa düşüncesinin, aklın, deneyimin, dinsel ve geleneksel otoritelere kuşkuyla bakmanın yanı sıra, seküler, liberal ve demokratik toplumların ideallerinin tedrici biçimde şekillendiği döneme Aydınlanma adı verilmiştir. Aydınlanma, edebiyat, sanat, bilim, din ve felsefe gibi çeşitli kollardan yayılmakla birlikte genelde, materyalist bir insanlık görüşüyle eş tutulmaktadır. En belirgin özellikleri akılcı ve bilimsel bilgiye, eğitimle ilerleme konusuna olan inancı ve etik ile topluma faydacı yaklaşımı içermesidir (Marshall, 1999: 48-49).

Britanya'da 18. yüzyılın ikinci yarısından 19. yüzyılın ilk yarısına kadar olan dönemde hızla gerçekleşen toplumsal, ekonomik, demografik ve teknolojik değişimler Endüstri Devrimi olarak bilinir. Bu Devrimi belirleyen özellikler konusunda fikir birliği olmasa da İngiltere kırsal bir tarımcı toplumdan, giderek imâlâta ve endüstriye dayalı kentsel bir toplum durumuna gelmiştir. Bu Devrimin en önemli özellikleri: 1) Ölüm oranlarında azalmaya bağlı olarak nüfusta artış, 2) Kırdan kente göçün sürekli artışı, 3) Kentlerde işçi sınıfının ortaya çıkışı, 4) Demiryolu sisteminin bulunması ve taşımacılıkta devrim, 5) Çiftçilik tekniklerinin ilerlemesi, 6) Sömürge pazarlarının gelişmesi sayesinde sömürgelerden hammaddeler gelirken bitmiş malların sömürgelere satılışı, 6) Buhar gücündeki ilerlemelere bağlı olan teknolojik yeniliklerdir (Marshall, 1999:632-633).

Toplumsal değişme düşüncesinin ortaya çıkmasına neden olan tarihsel değişim süreci Fransa'da 1780'lerde başlar ve 1789 Fransız Devrimi, geri dönüşü olmayan bir tarihsel dönüm noktası olarak kabul edilir. Fransız Devrimi sona erdiğinde top-

lum, tarih ve siyaset üç temel olayla sarsılır: Birinci olay insanların temel hak ve özgürlüklere sahip oldukları düşüncesinin yeşermesi ve insan-insan ilişkilerinde yeni bir çığır açılmasıdır. İkinci olay, Fransız Devrimi'nin ekonomik ve siyasal sonuçlarının feodal toplumun temellerini sarsmasıdır. Üçüncü olay ise bu tarihe kadar içe dönük olarak gerçekleşmiş olan felsefe yapma geleneğinin sarsılması ve tarih algısının toplumsallık kazanmasıdır. Fransız Devrimi neticesinde Fransız toplumunun hızlı çöküşünü gözlemleyen Hegel, değişmez sanılan bir sosyal ve politik biçimin yerini başka bir sosyal ve politik biçime bıraktığını görmüştür. Bu gözlem toplumun biçim değiştirebileceği düşüncesinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu tarihten itibaren ekonominin ve siyasetin toplum ve tarih ile olan kaçınılmaz ilişkisi telâffuz edilmeye başlanmıştır. Dolayısıyla, tarihsel değişmenin toplumsal bir biçim aldığını anlayan Hegel, toplumun değişik aşamalarını tarihsel ve sosyal bir gelişme çizgisi izleyen değişik biçimler (antik, feodal, endüstri toplumları) olarak kavramsallaştırmıştır. İnsanın özgürce kendini geliştirebilmesini tarihsel gelişmenin ayrılmaz bir parçası sayan Hegel bireyin tecrübelerini de sosyal ve tarihsel analizin konusu haline getirmiştir (Morrison, 2009: 1-2).

TOPLUMSAL DEĞİŞMEYİ ETKİLEYEN ETMENLER

Kültür ve Toplumsal Değişme

İnsanın yaşamak için ürettiği her şey kültürdür. Bunun içine teknolojiyi, bu çerçevede oluşturulan nesnelerin yanı sıra değerleri, normları ve gelenekleri de katabiliriz. Toplumsal değişme kavramı toplum ve kültür olguları arasında önemli bir fark gözetmeyen sosyal bilimciler tarafından sosyal/kültürel değişme olarak da adlandırılmıştır (Güvenç, 1976: 27).

Resim 1.1

MURSİ AFRİKALI KADIN

Değişme kuşkusuz ki insanoğlunun icatları ile başlamıştır. Taş devrinde kesici alet yapımı ile başlayan icatlar günümüzde "dijital devrim" olarak da adlandırılabilen bilgi ve iletişim teknolojileri olarak gelişmiştir. Yazının icadı değişmenin hızını belirlemiştir. *"Tarih yazının icadı ile başlamıştır"* denir. Kayıt altına alınabilen bilgi toplumsal örgütlenmenin gelişmesini sağlamıştır. Toplumlar geçmişte neler olduğundan hareketle ilerde neler olmasını istediklerine dair bir bilinç geliştirebil-

miştir. Bilimin gelişmesi eleştirel, yenilikçi ve akılcı bir düşünce sistemi demektir. İcatlar günümüzde insanoğlunun en temel ihtiyaçlarından en lüks sayılabilecek ihtiyaçlarına kadar her türlü kullanıma cevap verebilmektedir. Endüstri kapitalizmi geliştikçe üretimin artması teknolojik buluşları hızlandırmıştır. Teknolojik gelişmenin hizmetine sokulan bilimsel gelişmeler de değişmeye ivme katmıştır. Örneğin, uluslararası 1000-Genom projesinin ilk sonuçlarına göre her insanın kalıtsal hastalıklarla ilişkili ortalama 50-100 gen çeşidi taşıdığı keşfedilmiştir. Bu bilginin hastalıklarla mücadelede önemli rol oynayacağını öngörmek mümkündür. Klonlama teknolojisi gelişmiştir ve ilk kez bir hayvan kopyalaması gerçekleşmiştir. Ancak klonlama eyleminin ahlâki açıdan kabul edilebilirliği tartışmalıdır.

Tarihte önemli kişiler ve karizmatik liderler de toplumsal değişmede önemli rol oynamıştır. Örneğin Newton ve Edison'un bilimsel buluşları toplumsal değişmeye hizmet etmiştir. Kristof Kolomb Amerika kıtasını keşfettiğinde ileride süper güç olacak ve tarihin akışını belirleyecek bir kara parçasını keşfettiğini düşünemezdi. Atatürk tarihe Türk Devrimi'ni hazırlayan ve uygulayan karizmatik bir lider olarak geçmiştir.

Karizmatik lider: Bu kavramı ileri süren sosyolog Weber'dir. Weber'e göre karizma bir insanın sıradan insanlardan ayrı bir yerde durmasını ve insanüstü ya da istisnai güçler ve niteliklerle donatılmış olarak görülmesini sağlayan kişilik özelliğidir. Bir insan bu olağanüstü özellikleri sayesinde lider olarak kabul edilir. Karizmatik lider kavramı din ve siyaset sosyolojilerinde yaygın biçimde kullanılmaktadır (Marshall; 1999: 387).

Sınıf Çatışması ve Toplumsal Değişme

Bu görüşe göre, toplumsal değişmeyi etkileyen sosyal etmen toplumun dinamizmini de yaratan insanlar arasındaki eşitsizliktir (Dahrendorf, 1976). Toplumsal eşitsizlikler sadece sınıflar arasında değil, aynı zamanda etnik gruplar ve toplumsal cinsiyetler arasında da mevcuttur.

Marx toplumsal değişmenin kısmen teknolojik gelişmelere bağlı olduğunu öne sürmüştür. Ama değişmeyi asıl sosyal çelişkilerin neden olduğu sınıf çatışmalarına bağlamıştır. Tarihin her evresinde, farklı üretim biçimlerine göre şekillenen farklı sınıflar ortaya çıkmıştır. Bu sınıflar arasındaki çatışma yeni bir toplumsal evreye geçilmesine neden olmuştur. Örneğin, bahçecilik ve hayvan besiciliği ile geçinen toplumlarda sosyal eşitsizlik çok belirgin değildir. Daha yoğun ve yaygın tarımın yapıldığı dönemlerde toprak sahipleri zenginleşmiş ve sosyal eşitsizlik artmıştır. Ticaretin gelişmesi sonucu tüccarlar güç kazanmıştır. Tüccarlar zanaatkârlarla birlikte kentlere yerleşmiş; kentsoylu bu sınıf fabrikaları kurarak endüstriyel gelişmenin kontrolünü ele geçirmiştir. Endüstri Devrimi neticesinde güç kazanan kentsoylu bu sınıf toprak sahiplerinin iktidarına son vermiştir. Endüstri Devrimi işçi sınıfının gelişmesini sağlamıştır. Bu modele göre, toplumsal değişme yönetici sınıfın değişmesi ile gerçekleşir (Szacki, 1979: 387). Günümüz toplumlarında görülen toplumsal hareketlilik sınıf çatışmasını ortadan kaldırmaz; ancak zayıflatır.

Toplumsal hareketlilik, toplumsal tabakalaşma sistemi içinde bireylerin ve grupların farklı konumlar arasındaki hareketini anlatır. Hareketlilik bir yandan yukarı ve aşağı, öte yandan kuşaklar arası olabilir. Kuşaklar arası hareketlilik kişinin aile kökeni ile kendi sınıf ya da statü konumu arasındaki değişkenliğe gönderme yapar. Bireylerin gelir, eğitim başarısı ya da sosyoekonomik prestijleri yanı sıra emek piyasaları ve üretim biçimleri içinde belirlenen ilişkiler çerçevesinde hareketlilikleri mümkündür (Marshall, 1999: 751).

Fiziksel Çevre, Demografi ve Toplumsal Değişme

Nüfus örüntüsünün değişmesi de toplumsal değişmeyi etkiler. Durkheim toplumun değişmesini nüfusun artması ve iş bölümünün gelişmesi ile ilişkilendirmiştir

(Morrison, 2009: 179). Ona göre iş bölümünün gelişmesinin üç temel nedeni vardır. Birincisi belli bir coğrafyada yaşayan nüfus yoğunluğunun artması, ikincisi buna bağlı olarak kentlerin gelişmesi, üçüncüsü de kentlerde yaşayan sosyal kitlenin artışına bağlı olarak sosyal hacmin çoğalmasıdır. Çoğalan kitle artan ulaşım imkânları sayesinde daha sıkı iletişim kurmaya başlayınca toplum daha da kalabalıklaşır.

Resim 1.2

HONKONG

Öte yandan, bir toplumda kaynaklar ve fırsatların dağılımında çok büyük eşitsizlikler çıkmasını engellemek için nüfus kontrolü zorunludur. Endüstrileşmekte olan ülkelerde tıptaki ilerleme neticesinde ölüm oranlarının düşmesi ile nüfus artışı başlar. Toplumsal değişmeyi kontrol altında tutabilmek için nüfus planlaması gerekli hale gelir. Batı'da Endüstri Devrimi ile birlikte teknolojinin gelişmesi ve çocuk emeği kullanımına ihtiyaç kalmaması, doğurganlık oranlarının düşmesini etkilemiştir. Toplumumuzda ise tarımda kullanılan çocuk emeği doğurganlık artışını etkilemiştir. Bir toplumda doğurganlık ve ölüm oranları birbirine yakın olduğu zaman bazı çocukların yaşamasından emin olabilmek için daha çok çocuğun doğması gerekir (Timur, 1972). Bu koşullarda toplumumuzda *"yaratan Allah rızkını verir"* inancı yerleşmiştir (Kıray, 1982: 24). Kırsal bölgelerde artan nüfus, değişen geçim şartlarına bağlı olarak aile yapısındaki değişikliklerin ve kente göçlerin nedenlerinden birisidir. Ne var ki, toplumumuzda yeterli sanayileşme ve istihdam yoktur ve çocuklar halen kayıt dışı işlerde iş gücü olarak kullanılmaktadır (User vd., 2009). Dolayısıyla, Türkiye'de demografik değişme ve kentleşme sancılı bir şekilde gerçekleşmektedir. Sosyal bakım politikalarının gelişmiş olduğu ve devletin yeterli sayıda kreş açtığı İskandinav ülkelerinde doğurganlık oranı AB ölçütlerine göre yüksektir. Buna karşılık Kuzey Akdeniz ülkelerinde sosyal bakım politikaları yeterli değildir. Bu ülkelerde kadınlar ekonomik bağımsızlık ile çocuk sahibi olmak arasında seçim yapmaya zorlanmaktadır. Ataerkil muhafazakâr değerlerin biyolojik farklılığa bağlı toplumsal iş bölümünü doğallaştırdığı toplumumuzda kadınlar annelik işlevleriyle tanımlanmaktadır. Ülkemizde çocuk bakımı ve erken çocukluk eğitimi olanaklarının kurumsal yetersizliği kadınların iş gücüne katılımını olumlu yönde etkileyememektedir (Ecevit, 2008: 159).

TOPLUMSAL DEĞİŞME KURAMLARI

Evrimci Yaklaşımlar

Auguste Comte (1798-1857)

Sosyolojinin kurucusu sayılan Comte, kuramını "toplumsal statik" ve "toplumsal dinamik" olarak ikiye ayırmıştır. Toplumsal statik, toplumun denge haline işaret eder ve toplumun belirli bir zaman dilimi içerisinde incelenerek tasvir edilmesini içerir. Toplumsal dinamik ise toplumun değişme sürecine işaret eder ve zaman içerisinde hangi toplumsal olguların başka toplumsal olguları izlediğine dikkatimizi çeker. Comte *"insanlık"* kavramını ortaya atar ve insanlığın evrim sonunda en iyiye ulaşacağına inanır (Kösemihal, 1968: 162). İnsan zihni teolojik ve metafizik aşamalardan geçerek pozitif aşamaya ulaşır. Her aşamada egemen olan düşünce şekli o aşamadaki toplumsal yapıyı belirler. *Teolojik* aşamada toplum doğaüstüne önem verir. Toplumsal olayların arkasında insanların iradesine benzeyen tanrı iradesi aranır. İnsanlık tanrı düşüncesinde Fetişist (nesnelerin canlı olarak düşünülmesi) ve *Çok Tanrıcılık* inançlarından sonra *Tek Tanrıcılık* inancına ulaşır. İnsan zihninin geçirdiği ikinci aşama *metafizik* aşamadır. Bu aşamada insanlık Tanrı fikri yerine ruh ya da doğanın eğilimleri gibi soyutlamalar ile düşünür. İnsanlık giderek duyu organlarıyla algılanan, gözlem ve deneylerle sınanabilen bilimsel yöntemin kullanılmasıyla elde edilen gerçeklere ulaşır. Bu aşamaya Comte pozitif aşama adını vermiştir. Comte'un öne sürdüğü evrimci bakış açısı Hıristiyan Avrupa toplumlarının gözlemine dayandığı için Batı merkezcidir.

Herbert Spencer (1820-1903)

Spencer'e göre evrim basitlikten karmaşıklığa, homojenlikten heterojenliğe, tek tiplikten uzmanlaşmaya giden doğrusal bir süreçtir. Dünyanın oluşumu, dünya üzerinde yaşamın oluşumu, toplumun, ticaretin, bilimin ve sanatın gelişimi hep aynı süreçten geçer. Spencer toplumu evrim sırasında gittikçe karmaşıklaşan bir organizmaya benzetmiştir. Nasıl insan organizması bir sistem ise ve vücudun uzuvları bu organın parçaları iseler, toplum da parçalardan oluşan bir bütündür. Toplumun bütünü bir yapıyı oluşturur. Toplum içinde yer alan kurumlar bu yapının sağlıklı işlemesi için gerekli fonksiyonları yerine getirir. Spencer'e göre değişmenin kaynağı toplumun içindedir ve tüm toplumlar evrim sürecinden geçmektedir. İnsan toplulukları önceleri homojen şekilde yaşamaktadır ve iş bölümü çok farklılaşmamıştır. Ancak kalıtımsal nedenler ve çevre koşulları yüzünden insanlar ayrışmaya ve farklı roller, fonksiyonlar, prestij, güç, mal ve mülk edinmeye başlar. Giderek insanlar arasında zenginlik ve güç farkları artar. Farklı rollere ve fonksiyonlara sahip insanlar farklı gruplar oluşturur. Dolayısıyla farklı meslek grupları ve sınıflar ortaya çıkar. Toplum o kadar karmaşık bir hal alır ki eski homojenliğe dönmek imkânsızlaşır. Evrim sürecinde farklılaşan parçalar yani kurumlar arasında karşılıklı bağımlılık artar. Spencer'e göre evrim sürecinde belirleyici öge endüstrileşmedir (Szacki, 1979: 227). Endüstrileşmenin getireceği yeni parçaların toplumsal sisteme uyum sağlayarak bütünleşeceği varsayılmıştır. Hatta Spencer, endüstrileşen düzen sonunda savaşların yok olacağını, birey haklarının daha iyi korunacağı için hükümetlerin fonksiyonlarını yitireceğini öngörmüştür.

Emile Durkheim (1858-1917)

Evrimci yaklaşıma sahip iz bırakmış en önemli sosyolog Durkheim' dır. Durkheim insanların basit ve yüz yüze homojen ilişkiler içeren cemaat hayatından karmaşık ve sözleşmeye dayanan cemiyet hayatına geçtiklerini öne sürer. Gelişen teknoloji ve iş bölümünün artması insan ilişkilerinin ve dolayısıyla toplumsal yapının değişmesine neden olur. İş bölümünün gelişmesi nüfusun artması ile doğru orantılıdır. Nüfus az ve iş bölümü basit iken toplumda mekanik dayanışma olur. Bu durum az nüfuslu toplumlarda yaşayan insanların bilinçlerinin ve değer yargılarının birbirlerine çok benzemesine bağlıdır. Mekanik dayanışma içinde yaşayan insanlar aykırı davranışta olan kişileri cezalandırarak, başka deyişle "cezalandırıcı hukuk" yolu ile dayanışmanın bozulmasını engeller. Cezalandırıcı yaptırımlar sayesinde herkes aynı davranışları sergiler. Çünkü, kuralı bozan kimse topluluk tarafından dışlanır. Suç sayılan eylemler vicdanları incitir. Bir toplumu oluşturan bireyler birtakım kolektif inançlara ve duygulara sahiptir. Bu sisteme Durkheim *"kolektif bilinç"* ya da *"kolektif vicdan"* adını vermiştir. Mekanik dayanışmada suçlu kişi kolektif vicdanı incittiği için cezalandırılır (Kösemihal, 1971: 63). Burada söz konusu olan öç duygusudur. Ama bu duygunun arkasında topluluğun benliğini koruma çabası vardır.

Durkheim, toplumlar geliştikçe ceza hukukunun giderek azalacağını öne sürer. İş bölümünün artması farklı fonksiyonlara ilişkin *"geri verdirici"* hukuku ortaya çıkarır (Kösemihal, 1971:64). Geri verdirici hukuk bireylerin başka bireylerle olan ilişkilerini düzenler. Örneğin, medeni kanun, ticaret kanunu, usul kanunları, anayasa ve idare kanunları böyledir (Kongar, 2002:103). Geri verdirici kanunlar toplum içinde yeni organların meydana gelmesine hizmet eder. Örneğin işçi patron anlaşmazlıklarını çözen mahkemelerin başında belirli işlerde uzmanlaşmış yargıçlar bulunur. Avukatlık yapmak uzmanlık gerektirir. Özel hallere hukukun genel kuralları uygulanır. Dolayısıyla toplum doğrudan doğruya değil ama dolaylı olarak bireyler arası ilişkileri düzenler. Durkheim toplumun gelişmesi konusunda iyimserdir. Hayat kavgası iş bölümünü gerektirir. Toplumsal bilinç gittikçe genelleşir. Genelleştikçe bulanıklaşır ve bireysel çeşitliliklere yol açar. Örneğin, kent yaşamı geleneğe kuşku ile bakmayı ve yeniliğe daha açık olmayı içerir. İş bölümü arttıkça bireyin meslek seçme ve meslek değiştirme özgürlüğü de artar. Geri verdirici kanunları destekleyen meslek ahlâkı düşüncesidir. Organik dayanışma içindeki toplumlarda gelişebilen evrensel değerler bireyleri bir arada tutar.

Bireysel bilinçler bir araya geldiği zaman insan kendi kişiliğini ortak amaç içinde unutur. Uygarlığın üzerinde inşâ edildiği toplumsal idealler böyle zamanlarda ortaya çıkar. Örneğin Fransız Devrimi sırasında vatan ve özgürlük gibi kavramlar toplumsal bilinç tarafından kutsal birer varlık gibi algılanmış ve hissedilmiştir. Türkiye'de sosyolojinin kurucusu sayılan Ziya Gökalp (1876-1924) Durkheim'dan etkilenmiştir. Durkheim'daki toplumsal bilinç kavramının yerine ulusal bilinç kavramını ikâme etmiş ve Türk ulusal kültürünü geliştirebilmek için çalışmıştır.

Sosyal Eylemlilik Yaklaşımı

Max Weber (1864-1920)

Weber'in temel entelektüel çabası kapitalizmin neden Hıristiyan Batı'da geliştiğini anlamak üzerine kuruludur. Bu soruya cevap ararken Hıristiyan Batı ve Hıristiyan olmayan öteki olarak konumlandırdığı uygarlıkları (Müslüman, Hindu, Budist v.d.) karşılaştırır. Akılcılığın sadece Batı'da gelişmesinin bu uygarlığı üstün

kıldığı sonucuna varır. *"Akılcılaşma"* (rasyonalite) Weber'in modernite kavramsallaştırmasının anahtar kelimesidir. Sekülerleşmeyle birlikte bir toplumda dinin kurumsal etkisinin azalması beklenir. Eğitim ve bilimde artış ve yayılma gözükür. Geleneksel ve karizmatik otorite biçimleri yerlerini akılcı, yasal ve bürokratik otorite biçimlerine bırakır.

Weber toplumsal değişmenin nedenleri arasında önemli bir unsurun düşünceler olduğunu öne sürmüştür. Ona göre toplumda zaman içerisinde gelişen düşünceler kültürel birikim sağlar ve değişmenin etkili gücü haline gelir. Düşünceler sosyal eylemliliğe yol açtığı ölçüde önem kazanır. Bu gelişme sonucunda eski toplumsal yapı meşruluğunu kaybeder. Kitleleri harekete geçirebilen karizmatik liderler önemli toplumsal krizler sırasında ortaya çıkarlar. Yeni bir düzen kurulduktan sonra liderlerin yaptıkları gelenekler haline dönüşür. Weber kapitalizmin Batı'da gelişmesini Protestan ahlâkı ile ilişkilendirmiştir. Batı'da sermaye birikimine yol açan çok çalışma, tutumlu ve disiplinli olma rasyonalitesini Protestan ahlâkına bağlamıştır. Bu ahlâkın gelişmesine John Kalvin adında Lutheryan kilisesine bağlı bir din lideri önderlik etmiştir. Dini motife bağlı olarak ortaya çıkan çok çalışma ve tutumlu olma düşüncesi giderek seküler bir davranış biçimini almış ve *"ekonomik rasyonalite"*ye dönüşmüştür. Weber sınıf kavramını, insanların hayatta elde edecekleri olanaklar ve piyasadaki mallara sahiplik dereceleri ile ilişkilendirmiştir. Ona göre eşitsizliğin bir başka boyutu da aynı itibara sahip ve aynı değerleri paylaşan insanların oluşturduğu statü grubudur. Weber'e göre bilinç sosyal statü ile ortaya çıkar. Çünkü statü farklılıkları yaşam tarzındaki farklılıkları ortaya çıkarır. Sınıf ve statü kavramları arasında bir ilişki söz konusudur. Piyasadaki mallara sahip olanlar itibar elde edebilmek, başka deyişle statülerini arttırabilmek amacı ile yaşam tarzlarını da birbirlerine yakınlaştırmaktadır (Szacki, 1979: 366). Bu duruma Türkiye'den bir örnek, son birkaç yılda güçlenen Anadolulu iş adamlarının, bir "statü" simgesi olarak görülen Boğaz'daki yalıları satın alarak yalılara taşınmasıdır.

Statü grubu: Statü konumları eşit olan bir insan grubu aynı itibara sahip bir statü grubunu oluşturur. Sosyolog Weber'e göre statü gruplarının hukuksal, siyasal ve kültürel ölçütlerle derecelendirilip düzenlendiği bir tabakalaşma sistemi mevcuttur. Statü evlilik, gelenek ve görenekler, ortak yaşam düzenlemeleri gibi dışlayıcı pratiklerle korunur (Marshall, 1999: 697-698).

Yapısal-Fonksiyonalist Yaklaşımlar

Talcott Parsons (1902 - 1979)

Evrimci ve yapısal-fonksiyonalist kuramcılar arasında Amerikalı sosyolog Parsons öne çıkmaktadır. Ona göre toplumsal değişme basitten karmaşığa doğru giden normal bir toplumun evrimidir. Weber'den aldığı toplumsal eylem kavramını Durkheim'dan aldığı toplumsal kurum kavramı ile uzlaştırmaya çalışarak kendi kuramını geliştirmiştir. Herhangi bir bireyin toplumsal eylemleri, içinde yaşadığı toplumun kurumları çerçevesinde ortaya çıkar. Birey bu çerçevede tercihler yapmak zorunda kalır. Bir toplumsal sistemde fonksiyonların ayrışması neticesinde yapısal farklılaşma meydana gelir. Ancak bu farklılaşmanın kültürel sistemin yardımı ile bütünleşmeye gitmesi beklenir (Kongar, 2002: 160).

Yapısalcı - fonksiyonalist yaklaşım, sistem modeli çerçevesinde düşünülür. Sistem modeli, herhangi bir düzeyde gerçekleşen toplumsal değişmenin diğer düzeyleri etkileyeceği düşüncesini içerir. Toplumsal değişme makro, orta düzey ve mikro olmak üzere üç düzeyde ele alınmaktadır. Birbirleriyle bağlantılı olarak değişik düzeylerde ortaya çıkan değişmeler *"sosyal süreç"* kavramı ile açıklanmaktadır (Sztompka, 1993: 7). Makro düzeyde sistem denince akla uluslararası sistem ve devletler gelebilir. Orta düzeyde şirketler, siyasi partiler ve dinsel hareketlerden bahsedebiliriz. Mikro düzeyde toplumsal değişme aileler, meslek grupları ya da arkadaşlık grupları içinde gerçekleşebilir. Örneğin, mikro düzeyde tüketici davranış-

larındaki değişmeler makro düzeyde bir ekonomik enflasyonu tetikleyebilir. Ya da bir toplumda makro düzeyde oluşan ekonomik kriz mikro düzeyde aile içi ilişkileri etkileyebilir. Örneğin işsiz kalan bir erkeğin eve ekmek getirememesi, karı koca arasında geçimsizliğe yol açarak boşanmayla sonuçlanabilir.

Diyalektik Yaklaşımlar

Karl Marx (1818-1883)

Marx liberal görüş açısından ön plana çıkan bireye karşılık toplumsal olanı ortaya koymuştur (Antonio, 2000: 114). Maddeci tarih görüşüne dayanan diyalektik yaklaşımıyla diğer evrimci yaklaşımlardan ayrılır. Ona göre toplumsal değişmenin temel nedeni sınıf çatışmalarıdır. Sınıflar toplumlardaki farklı üretim biçimlerine bağlı olarak ortaya çıkar. Üretim güçleri ile üretim ilişkileri üretim biçimlerini oluşturur. Marx'a göre üretim güçleri ile üretim ilişkileri arasındaki çatışma insanların iradeleri dışında meydana gelir. İnsanların ideolojileri maddi hayat tarafından biçimlenir.

Bir toplumda maddi üretim araçları ve insanlar üretim güçlerini oluşturur. İnsanların içine girdikleri ilişkiler üretim biçimlerini ortaya çıkarır. Örneğin tarımla geçinen toplumlarda toprak temel üretim aracı iken, endüstri toplumlarında fabrika üretim aracıdır. Üretim araçları karşısında insanların aldıkları pozisyonlar onların bilinçlerini belirler. Toprak sahibi toprağını kaybetmemek ve topraktan daha fazla verim elde etmek için çabalar. Toprağa bağlı çalışan köylü ise toprak sahibine boyun eğmek durumundadır. Çünkü karnını ancak toprağı işleyerek doyurabilir. Fabrika sahibi işçilerini daha çok çalıştırıp daha fazla kâr elde etmek ister. Fabrikada çalışan işçi ise emeğini satmak zorundadır. Üretim araçlarının gelişmesi sonucunda üretim güçleri mevcut üretim ilişkileri çerçevesinde huzursuzluğa yol açar ve üretim biçimini değişmeye zorlar. Marx'ın diyalektik yaklaşımı, tarihin öncüsü olan yeni üretim ilişkilerinin tohumlarının eski üretim biçiminde atıldığına işaret eder. Örneğin, 16.yüzyılda ortaya çıkan ticaret yolları sayesinde ulus aşırı ticari kapitalizm gelişmiş ve tüccar sınıfını ortaya çıkarmıştır. Bu sınıf, tarım ekonomisine dayalı feodal düzende egemen olan aristokratlara başkaldırarak kendi egemenliğini ilan etmiştir. Çünkü ticaret sayesinde çoğalan para başlı başına bir değişim aracı olarak değer kazanmıştır. Buna karşılık toprak değer kaybetmeye başlamıştır. Oysaki Orta Çağ'da toprak değerliydi ve ticaret yapmak çok makbul bir uğraşı değildi. Tanrıya dua etmek ve toprağı işlemek üretmek anlamına geldiği için daha makbul eylemler sayılırdı. Ticaretin giderek değer kazanmasıyla yükselen ticaret burjuvazisi kendisini aristokratlar karşısında daha güçlü hissedince eski düzene son vermiştir. Üretim biçiminin değişmeye zorlanması ile burjuva devrimi meydana gelmiştir. Marx böylece toplumları değişmeye zorlayan sınıf çatışmalarına dikkatimizi çekmektedir.

Aksiyonalist Yaklaşımlar

Sistem modelinin alternatifi, toplumu dinamik bir sosyokültürel alan olarak tahâyyül eden modeldir. Bu modele göre toplumun en temel taşı sosyal olaydır. Aksiyonalist yaklaşıma göre toplumsal değişmeyi etkileyen teknoloji, ekonomi ya da kültüre bağlı bir ya da birden fazla etmen düşüncesi yeterli değildir. Değişme için bütün bu etmenlerden ziyade sosyal aktörlerin aksiyonları gereklidir (Touraine,1977). Bu yaklaşıma göre toplumsal değişme toplumsal hareketler neticesinde gerçekleşebilir. Endüstri öncesi toplumlarda bireyler gelenekler etrafında sıkı bir

şekilde kenetlenmiştir. Öte yandan, endüstri ve endüstri sonrası toplumlarında farklı toplumsal konuları/sorunları gündeme getiren *toplumsal hareketlerin* ortaya çıkması olasılığı yüksektir. Günümüzde yaygın kitle iletişim araçları ve özellikle internet ağları sayesinde toplumsal hareketler daha geniş çapta ve hızlı bir şekilde örgütlenebilme olanağına sahiptir. Örneğin, Batı toplumlarının önemli bir kısmında eşcinsel eğilimlere sahip olan yurttaşların evlenme hakkının meşruluğunu savunan gruplar vardır. Bu gruplar aksiyonları ile toplumlarında seslerini duyurabilmişler ve yasaların değişmesini etkileyebilmişlerdir. Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde 2010 yılının son aylarında Facebook ve Twitter'da üniversite gençleri hükümetlerinin tasarruf politikalarını eleştirmiştir. Söz konusu siteler kapatıldıkça gençlerin yenilerini açtıkları internet siteleri mevcuttur.

Toplumsal değişmeyi sistem modeli ile açıklayan yapısalcı-fonksiyonalist yaklaşım ile toplumu dinamik sosyokültürel bir alan olarak kavramsallaştıran aksiyonalist modellerin temel varsayımları nelerdir? Karşılaştırınız.

SIRA SİZDE 1

MODERNİTE VE MODERNLEŞME

Toplumsal değişme denince akla gelen önemli bir kavram modernitedir. Giddens'a (1991) göre modernite Batı'da Endüstri Devrimi ile beraber değişen toplumsal kurumları ve davranış biçimlerini içerir. Modernleşme ise endüstrileşme ile başlayan toplumsal değişme sürecine verilen isimdir ve ağırlığını 20. yüzyılda dünya çapında hissettirmiştir. Modernite'nin bir boyutu endüstrileşme ise öbür boyutu kapitalizmdir. Kapitalizm pazarda gerçekleşen rekabeti ve iş gücünün metalaşmasını içerir. Modern toplumda bireylerin aktivitelerini eşgüdümlü hale getirmek için enformasyon ve bireyleri kontrol altında tutabilmek için denetim sistemleri gelişir. Modern toplumun politik örgütlenme biçimi ulus devlettir. Giderek ulus devletler tarih sahnesine aktörler olarak çıkmış ve uluslararası ilişkilerin çapı gelişerek küreselleşme sürecini hızlandırmıştır. Dolayısıyla, modernite olmasaydı, küreselleşme de gelişemezdi. Modern sosyal yaşamı modernite öncesi sosyal yaşamlardan ayıran en önemli özelliği dinamik oluşudur. O halde modern toplumu dinamik yapan nedir? Modern toplum her şeyden önce zaman ve mekân ayrışmasına işaret eder. Modernite öncesi toplumlarda zaman ve mekân insanların günlük yaşamlarını idâme ettirdikleri yer ile sınırlıydı. Bilimin gelişmesi, evrensel bir takvim sisteminin icadı ve standartlaşmış zaman dilimleri modern toplumun modern öncesi toplumlardan temel farkını oluşturur. Mekanik saatin icadı zaman ile mekânı ayrıştırmıştır. Küresel haritanın icadı ile ayrıştırılan zaman ve mekânın farklı biçimlerinde sosyal ilişkiler yeniden örgütlenmiştir.

Sosyal ilişkiler ve değiş tokuş kuşkusuz modernite öncesi dönemde de vardı. Ancak, para gibi soyut bir aracın standartlaştırma özelliği para ekonomisi temelinde modernitenin gelişmesini sağlamıştır. Uzmanlık sistemleri, uzmanlardan ve zaman ile mekândan bağımsız olarak hayatımıza karışmıştır. Günümüzde ister istemez doktor, mühendis, terapist gibi uzmanlara güvenmek zorundayız. Öte yandan sürekli şüphe eden ve akıl yürüten insan, edindiği yeni bilgilere dayanarak modern kurumlarla olan ilişkisini gözden geçirmeye de başlamıştır.

Marx'a göre özgür iş gücü modernitenin anahtar kavramıdır. Emek pazarda satılan bir meta haline gelmeden kapitalizm gelişemezdi. Kapitalizmin gelişmesi aynı zamanda fabrikada çalışma biçimine bağlı olarak artan disiplini de getirdi (Antonio, 2000: 122). İş gücünün özgürleşmesi sadece sosyal sınıf ilişkileri bağlamında değil aynı zamanda toplumsal cinsiyet ilişkileri açısından da önemli bir ölçüttür.

Walby'e göre (2009: 28) önemli sayıda kadının kocalarına bağımlı ev kadını statüsünde yaşadığı toplumlar henüz tam anlamıyla modernleşememiş demektir. Demokrasi ve insan hakları kavramları modernitenin önemli ölçütleridir. Ne var ki, insan hakları kavramı iki açıdan tartışılmaktadır. Birinci olarak kültürel açıdan kolektivist toplumlarda bireyleşmeye dayanan insan hakları kavramının geçerli olup olamayacağı konusu sorunsallaştırılmıştır. İkinci olarak ise insan hakları kavramının ilk ortaya çıkışında kadın haklarını içermemesi eleştirilmiştir (Nussbaum, 2000).

Simmel'e (1858-1918) göre modernite bireyleşme olmadan gerçekleşemez. Geleneksel toplumlarda bireyler daha ziyade aile ve hısım-akraba bağlantıları içinde sosyalleşirken, moderniteyle birlikte bireyler bağlantı kurmak istedikleri grupları akılcı bir biçimde seçmeye başlamıştır. Birey artık çeşitli gruplara üyedir ve bu durum bireyin belirsizlik duygusuna kapılmasına neden olabilir. Modern toplumda insanın yarattığı maddi objeler ve teknoloji insanın kendisine karşı gelmeye başlamıştır. Para ekonomisi insanlar arası ilişkilerin çözülmesine ve insanın yabancılaşmasına yol açmıştır. Simmel aslında modern toplumda bireyin bir yandan özgürleşmek, öte yandan kendi yarattığı objelerin esiri olmak gibi bir ikilemde kaldığını savunur (Scaff, 2000: 257).

Ritzer (1993) modern toplumu tanımlarken *"Toplumun McDonaldlaştırılması"* kavramını ortaya atmıştır. Ritzer'a göre akılcılaşma süreci, modern yaşamın ihtiyaçlarına verdiği yanıtları dört temel unsura dayandırır: verimlilik, hesaplanabilirlik, öngörülebilirlik ve denetim. Bu unsurların hepsi özünde kapitalist toplumda egemen olan üretim biçiminin gereksinimleri ile ilgilidir. Kapitalizmde üretim artmalı, ne kadar üretilebileceği öngörülebilmeli ve denetlenebilmelidir. Giderek tüm yaşam alanlarına hâkim olan akılcılaşma süreci standardizasyonu getirmiştir. Güneş yüzü görmeyen tavukların yumurtladığı yumurtalar ile standart lezzetlerdeki patates kızartmalarının arkasında tavukların kapatıldığı hapis ortamı ve standart besinler üretilirken yapılan çevre tahribatı vardır. Zengin ülkelerin yanı sıra diğer ülkelerde de tüketim toplumu modeli yerleşmeye başlamıştır. Reklâmcılık sektörü belli markaların ön plana çıkmasına ön ayak olarak bu süreçte önemli bir rol oynamaktadır. Tüketim toplumunda tüketme pratiğinin kendisi bir ritüel durumuna gelmiştir. Örneğin *"Fastfood"* tipi restoranlarda yemek yenir; hafta sonları AVM'lere gidilir; turizm acentalarının sunduğu paket programlar ile seyahat edilir (Ritzer, 2007: 166).

Resim 1.3

JAPONYA'DA MCDONALDS

Bauman (2006: 93) *"insanın yaşamak için mi tükettiği, yoksa tüketebilmek için mi yaşadığı"* sorusunu sormamız gerektiğine vurgu yapar ve tüketim toplumu kültüründeki insanı şöyle tanımlar:

> *"Tüketiciler toplumundaki tüketiciler için hareket halinde olmak, aramak, bulamamak, daha doğrusu henüz bulmamış olmak, marazi bir durum değil, bir mutluluk vaadidir; belki de mutluluğun kendisidir. Onlarınki varışı bir lanete dönüştüren umutlu bir yolculuktur... Tüketim oyunu ele geçirme, mülk edinme hırsı ya da maddi, somut anlamda servet biriktirme değil, yeni bir şeyin ve önceden bilinmeyen bir duygunun verdiği heyecan aşkına oynanır. Tüketiciler her şeyden önce, heyecan derleyicileridir; onlar, şeylerin ancak tâli ve ikincil anlamda koleksiyoncularıdır (Bauman, 2006: 95-96)."*

Modernleşme kuramları toplumları ya geleneksel ya da modern ikilemi çerçevesinde düşündükleri ve tüm toplumların mutlaka Batı toplumlarının geçtiği aşamalardan geçerek modernleşebileceklerini öngördükleri için eleştirilmiştir.

Modernitenin ölçütleri nelerdir? Tartışınız.

SIRA SİZDE 2

KÜRESELLEŞME

Küreselleşme kimi zaman Batılılaşma, Amerikanlaşma ya da evrenselleşme ile eş anlamlı olarak düşünülür. Bu anlamlardan herhangi birisiyle özdeşleştirildiğinde toplumlar arasındaki kültürel farkların giderek ortadan kalkmasına, başka deyişle kültürel homojenleşme sürecine işaret eder (Tomlinson, 2004). Uçak küreselleşmeyi hızlandıran önemli bir teknolojik buluştur. Çünkü hava ulaşımı sayesinde zaman kavramı hakkındaki algımız ve yaşam biçimimiz radikal bir şekilde etkilenmiştir.

Castells'a göre (1996) küreselleşme özellikle 1970'lerden bu yana enformasyon toplumunun ortaya çıkması ve gelişmesi ile bağlantılıdır. Çünkü internet gibi yeni iletişim teknolojileri sayesinde bilgi akışı hızlanmış ve birbirinden bağımsız gibi gözüken toplumlar gerek bilgi, gerek sermaye akışı sayesinde ekonomik ve politik açılardan birbiriyle bağlantılı hale gelmiştir. Neoliberal ideoloji küreselleşme ile eş anlamlı olmasa da sermayenin avantajlı bulduğu ülkelere serbest akışını teşvik ederek küreselleşmeyi hızlandırmıştır. Böylece, gerek ülkeler arasında, gerekse herhangi bir toplumda sınıflar arasında eşitsizlikler giderek artmaktadır. Sermaye fabrikadan, üretimden kaçmış ve dünya piyasası bir para piyasasına dönüşmüştür.

Öte yandan, küreselleşmeyi sadece ekonomik bir süreç olarak göremeyiz. Bu süreçte Birleşmiş Milletler örgütü gibi ulusaşırı kurumlar gelişmiş ve siyasi planda egemen ülkeler ile diğer ülkeler arasında ilişki ağları kurulmuştur. Sivil toplum hareketleri de çoğalmıştır. Küreselleşme giderek artan sayıda ve ölçekte metanın, sermayenin, insanın, bilginin, imajın, modanın yanı sıra suçun, çevreyi tahrip eden zararlı kimyasal maddelerin ve uyuşturucu trafiğinin de ulusaşırı sınırlar içinde dolaşıma girmesidir.

KÜRESELLEŞME OLGUSUNUN ÖZELLİKLERİ

Küreselleşmenin en önemli özellikleri zaman ve mekânın sıkışması; mekânın yeniden biçimlenmesi ve uluslararasındaki karşılıklı bağımlılıkların geri dönülmez bir biçimde artmasıdır (Harvey, 1989). Örneğin, uçak yolculuğu mekândan çok zaman içinde yapılan bir yolculuktur. Havada uçarken insan binlerce kilometrelik bir me-

safenin birkaç saate indiğini hisseder. Öte yandan zaman içinde mesafeleri aşmakla kültürel mesafeleri aşmanın ne kadar örtüşebildiği tartışılabilir. Tomlinson bu konuda ilginç bir örnek aktarmaktadır:

> *"Uluslararası bir yolculuk sırasında uçak Suudi Arabistan üzerinden geçerken, hostes hava sahasından çıkıncaya kadar uçakta alkol alınmasının yasaklandığını duyurur. Bu kararın havayı işgal etmesidir. Toprak=toplum=millet=kültür=din şeklindeki antropolojik alan denklemi kısa bir süre için havaya yazılmış olur. (...) Çünkü, "kabin zamanı"nda birbirini takip eden rutinlerden geçerek yaptığımız yolculuklar sırasında aştığımız uzaklık sadece fiziksel değil, aynı zamanda "gerçek", somut uzaklık tarafından korunan toplumsal ve kültürel bir uzaklıktır (Suudi Arabistan=İslam=alkol yasak). Bu nedenle hava yolculuğunun getirdiği bağlantılılık, toplumsal-kültürel uzaklığın aşılması sorununu kesin olarak önümüze koymaktadır (Auge, 1995, aktaran Tomlinson, 2004: 17)."*

Resim 1.4

BAHÇEŞEHİR

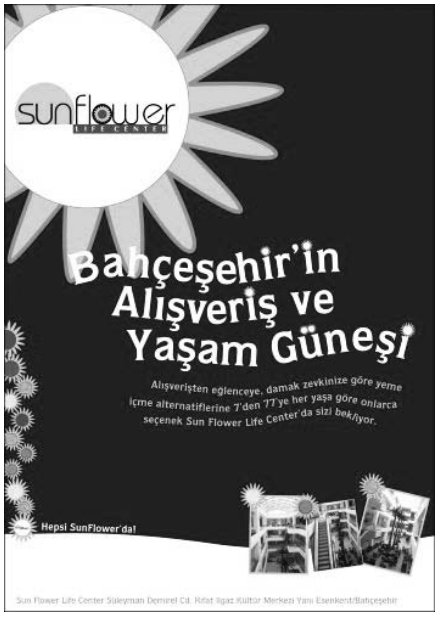

Bir yandan birbirine çok benzeyen hava alanları ve hava alanlarının yakınında iş adamlarının konaklaması için oteller inşa edilir. Ulusaşırı *"iş adamı kültürü"* gelişir ve ulusaşırı sermayenin akışı hızlanır. Tüketim kalıpları standartlaşmaya başlar. Artık süper marketlerde dünyanın her yöresinden gıda ve ürün çeşitleri bulmak mümkündür. Öte yandan ulusaşırı şirketlere bağlı üretim zincirleri oluşur. Dünyanın bir köşesinde ekonomik kriz bahane edilerek bir fabrika kapatılır ve hayatlarında süper marketlere uğrayamamış milyonlarca işçi işsiz kalabilir. Küresel finansal ağlar sayesinde banka hesaplarımız küresel kapitalist pazara bağlanır. Medya teknolojileri uzaklardaki imajları oturma odamıza getirir ve bizde *"âşinalık"* duygusu uyandırır. İnsanlar ceplerindeki paraya ve sosyal hareketliliklerine göre az ya da çok biçimde *"yersiz - yurtsuzlaşma"* duygusundan paylarını almaktadır. Kimi insanlar doğdukları yerde karınlarını doyuramadıkları için göç etmek zorunda kalır. Kimileri izledikleri televizyon sayesinde dünyanın başka bir köşesinde olup bitenlerden haberdar olur. Kimileri de daha çok para kazanabilmek için fabrikasını emeğin en ucuz olduğu ülkelere taşır. Yersiz-yurtsuzlaşma, zaman ve mekân boyunca sosyal ilişkilerin esnekleşmesi anlamına gelir (Giddens, 1998). İnsanlar yerel mekânlarında yaşamaya devam edebilir. Ama âşina oldukları özelliklerin uzaktaki güçler tarafından o mekânlara yerleştirilmiş olduğunun farkına varmıştır. Örneğin, kısaca AVM olarak adlandırılan alışveriş merkezlerinde rastlanan mağazaların bir zincirin parçası olduğunun farkındadırlar. Bu alışveriş merkezleri günlük ihtiyaçların giderilmesi dışında küresel piyasa güçlerinin dayatması sonucunda ortaya çıkmıştır.

Dolayısıyla küreselleşme, içinde her türlü eşitsizliği, çelişkiyi, karşıtlığı ve yerel ile küresel arasındaki diyalektik ilişkileri barındırmaktadır. Bu süreç tek bir boyuta indirgenemeyeceği gibi tek bir zaman dilimine de indirgenemez. Buna karşılık,

küreselleşme halen içinde yaşamakta olduğumuz çok boyutlu ve dinamik bir süreç olarak kavramsallaştırılmalıdır.

Küreselleşme sürecinin içinde barındırdığı eşitsizlikler ve yol açtığı yoksullaşma için önemli bir kaynak olarak Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk adlı kitaba bakabilirsiniz. (Fikret Şenses, 3. baskı, İstanbul: İletişim Yay., 2003)

KİTAP

Küresel Karşısında Yerel

Modernlik öncesi küresel ile modernlik sonrası küresel arasında bir fark vardır. Örneğin Anderson'un (1991) günümüzde kıtalar üstü dayanışmalara karşılık geldiği için *"hayâli cemaatler"* olarak adlandırdığı Hıristiyanlık veya Müslümanlık modernlik öncesi toplumlarda yerel bağlamda tahâyyül edilirdi. Muhtemelen Orta Çağ'da yaşamış olan insanlar öteki Hıristiyan ya da Müslümanların kendilerinin birer kopyası olduklarını düşünüyordu. Orta Çağ dünyasında yolculuk tehlikelerle dolu olduğu için oldukça zordu. Dolayısıyla seyahat eden insanların gittikleri yerler üzerindeki etkisi sınırlıydı. Modernlik öncesi bağlantılılık ile modernlik sonrası bağlantılılık arasında bir eksen kayması söz konusudur. Bu eksen kayması sadece mekân değiştirmenin esnekleşmesi değil, aynı zamanda bir bütün olarak dünya bilincinin yoğunlaşması anlamına da gelmektedir (Robertson, 1992). Günümüzde iletişim, hareketlilik ve bağlantılılık yaşamlarımızın merkezindedir. Bu durumu açıklamak için Tomlinson Orta Çağ'da, XV. yüzyıl İngiltere'sinde, bir anayolun kazılması ile ilgili olayı örnek verir ve olayın hukuki sonuçlarını tartışır:

> *"Aylesbury'de anayolda bir çukur kazılmıştır. Çukur o kadar büyüktür ki talihsiz bir eldiven satıcısı içine düşüp boğulur. O bölgede yaşayan ve çukuru kazan değirmenci, ihtiyacı olan kili başka hiçbir yerde bulamadığını söyleyince jüri tarafından suçsuz bulunur (Bennet, 1990, aktaran Tomlinson, 2004: 64)"*

Orta Çağ'da jüri nasıl düşünmüştür? Jürinin kararında hangi gerekçeler rol oynamıştır? O dönemde çukuru kazan değirmenciyi aklayan jüri yerelliğin ihtiyacını, bağlantılılığa üstün görmüştür. Anayol bağlantılılığı simgeler ve bağlantıda kalma ihtiyacına karşılık gelir. Günümüzde benzer bir olayda jürinin aynı şekilde yorum yapamayacağını düşünüyorsak iletişim ve bağlantılılık yaşamımızda merkezî bir önem kazandığı içindir. Dolayısıyla, Giddens'a (1991) göre küreselleşmenin gerçek kökeni modern öncesi dünyada değildir.

Küreselleşme tek yanlı bir süreç değildir. Kültürel boyutu açısından düşündüğümüzde diyalektik bir yapı ortaya çıkar. Küresel süreçlere yerel müdahalelerde bulunma olanağı vardır. Toplumumuzda küreselin karşısında yerelin yeniden inşası çabasına bir örnek, *"Türk geleneklerine uygunluk"* ölçütünün *"Batı geleneği"* ile karşı karşıya getirilmek istenmesidir. İslâmi kökene sahip belediye başkanları tarafından ölen insanlara saygı için ayakta durmak bir Batı geleneği olarak nitelenmiş; buna karşılık dua okumak Türkiye'nin İslâmi geleneklerine uygunluk, başka deyişle yerel olana uygunluk adına uygulamaya sokulmuştur (Navaro-Yaşın, 2000: 93).

Huntington kültürel homojenleşme yerine *"uygarlıklar çatışması"* dönemine girdiğimizi öne sürmüştür. Uygarlıkları kültürel/dinsel özelliklerine göre kategorilere ayırmış; uygarlıkların çoğunun modernleşmek istediğini ama Batılılaşmak istemediğini iddia etmiştir. Huntington'un kültürü din farklılığına indirgemesi ve İslâmiyeti Batı'nın karşısına yerleştirmesi eleştiri almıştır. Aynı zamanda Latin Amerika ülkelerini Hıristiyan olmalarına karşılık politik kültürlerinden dolayı Batı Uygarlığından farklı olarak ele alması da tezinin zayıf yanı olarak öne sürülmüştür (Walby, 2009: 39).

KÜRESELLEŞME KURAMLARI

Küreselleşme olgusunu inceleyen çeşitli kuramlar vurguladıkları konular açısından farklılaşmaktadır. Bu kuramların aralarındaki farklılıkları anlayabilmek için hipotetik bir soru ortaya atabiliriz: Bir adada yaşayan yeni bir toplumun keşfedildiğini düşünelim. Bu ada toplumu dünya toplumlarına nasıl entegre edilirdi? Bazı kuramcılar şirketlerin derhal bu adanın doğal kaynaklarına el koyacağını iddia edecektir. Daha sonra sıra bu kaynakları işleyebilmek için adaya mühendisler yollamaya ve ucuz iş gücünden yararlanabilmek için fabrikalar kurmaya gelecektir. Başka bir grup dünyadaki süper güçlerin adaya temsilciler yollayarak güçlü bir devlet kurulmasını sağlamanın ve bu devletle ilişkileri geliştirmenin en doğru yol olduğunu iddia edebilir. Yeni devletin küresel siyasette yer alması gerekecektir. Bu süreçte çok uluslu şirketlerin danışmanlık ve destek hizmetleri vermesi önemlidir. Üçüncü bir grup kuramcı her devlette olduğu gibi yeni kurulacak bu devlet için de yeterli sayıda danışmanın adaya gönderilerek gerekli her türlü kurumun kurulmasına yardım etmesi gereğinin altını çizecektir. Dördüncü bir grup kuramcı ise ada toplumunun kendi kültürel mirasını koruyabilmesi ve dünya kültürünün istilasına karşı koyabilmesi için gerekli dengenin öneminden bahsedecektir (Lechner & Boli, 2000: 49).

Dolayısıyla, adanın entegrasyonu ekonomik sömürü, siyasal antlaşmalar ve ittifaklar, küresel modellere göre yapılacak kurumsal reformlar ve kültürel bir kimlik arayışı seçeneklerinin hepsini içerebilir. Küreselleşmenin 1970'ler sonrası ortaya çıkan yeni bir olgu olmadığını iddia eden farklı kuramlar vardır. Bu kuramlar Marx'tan etkilenmiş olan *"kapitalist dünya sistemi"* ve *"bağımlılık" kuramları ile "dünya kültürü"* kuramıdır.

Kapitalist Dünya Sistemi ve Bağımlılık Kuramları

1960'ların ortalarında modernleşme kuramlarını eleştiren alternatif kuramlar gelişmiştir. Özellikle Latin Amerika ülkelerinde ithal ikâmeci endüstrileşme sürecinin dinamizmini kaybetmesi modernleşme sürecinin sorgulanmasına yol açmıştır (Larrain, 1989: 115-123). Bağımlılık kuramı olarak adlandırılabilecek düşünceler çeşitli olsa da ortak yönleri dünya kapitalist sistemi kavramını kabul etmeleri ve bu sistemin çevresinde yer alan ülkelerin iç yapılarının dış güçler tarafından belirlendiğini öne sürmeleridir. Ön plana çıkan düşünürler *"kapitalist dünya ekonomisi"* kavramını kullanan Andre Gunder Frank ve Immanuel Wallerstein'dır. Frank *"azgelişmişliğin gelişmişliği"* kavramını ortaya atmıştır. Kapitalizmin 16.yüzyılda Avrupa'da başladığını ve tüm dünyayı uluslararası bir sistem haline soktuğunu iddia eder. Bu kuramın temel argümanı bütün ülkelerin aynı anda gelişemeyecekleridir. Merkez ve çevre arasındaki ilişki sömürü ilişkisidir. Merkez ülkeler çevre ülkelerin ürettiği artı değere el koymaktadır. Bütün ülkelerin aynı anda gelişememesinin nedeni de budur. Çevreden merkeze artı değer transferi gerek uluslararası iş bölümü gerekse siyasal güç ile sağlanır. Merkez ülkelerde daha fazla beceri gerektiren işler ve sermaye yoğunlaşır. Ayrıca merkez ülkelerde daha güçlü devlet mekanizmaları vardır. Bu eşitsizliklerin doğal sonucu çevrenin gelişememesine karşılık merkezin gelişmesidir. Aynı süreçte sömürgeci ve ulusal sermaye ile ihracat sektörü dünya metropollerinin uydusu haline gelmiştir. Ulusal metropollerin uydusu haline gelen taşra kentleri ise kendi yerel uydularının yer aldığı taşra merkezlerine dönüşür. En son halkada kırsal yörelerdeki tüccarlara bağlı köylüler yer alır. Uydu ülkenin ürettiği ekonomik zenginliğin tümüne yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası metropoller tarafından el konulur. Çünkü sermaye birikimi dünya çapında gerçekleşmektedir. Çevre ülkelerde iş gücü, kendisini yeniden üretmesi için gerekli olan asgari ücretin dahi altında ücretlerle çalıştırılmaktadır. Bağımlı ülkelerdeki iş gücü-

nün sömürüsü sayesinde ihraç edilen yiyecek fiyatları düşmekte ve merkez ülkelerdeki emeğin yeniden üretim maliyeti ucuzlamaktadır. Çevre ülkelerdeki işçi sınıfı kendi imâl ettiği ürünleri tüketemezken merkez ülkelerde az sayıda yönetici sınıftan insanlar lüks tüketime sahip olmaktadır. Wallerstein, Frank'ın görüşlerini geliştirmiştir. Ona göre dünya ekonomik sisteminde üç konum vardır: merkez, yarıçevre ve çevre. Frank'tan farklı olarak bu konumların sabit olmadığını ve bazı ülkelerin sistem içinde yer değiştirmelerinin mümkün olduğunu öne sürmüştür. Yarı-çevre ülkeler merkez ve çevre arasındaki kutuplaşmayı azaltıp sistemin kalıcılığını sağlamaktadır.

Artı değer kavramını Marx emek-değer kuramı çerçevesinde kullanmıştır. Marx şu soruya cevap aramıştır: Serbest piyasa kuralına göre tüm metalar kendi eşitleriyle mübadeleye (değiş tokuşa) girer. O zaman parası olanlar niçin üretime yatırım yapmaktadır? Cevabı şöyledir: Yatırımcı kullanıldığında maliyetinden daha fazla değer yaratan, benzeri olmayan bir meta görmüş ve onu satın almıştır. Bu meta emek gücüdür. Kapitalist üretim biçiminin ortaya çıkmasıyla birlikte emekçiler emek güçlerini üretim araçlarının mülkiyetini ellerinde tutanlara hem satmak zorunda kalır; hem de bunu yapabilecek güçtedir. İşçiler, ürettikleri şeyler temel alınarak değil, kendilerinin ve çocuklarının çalışmak amacıyla varlıklarını idame ettirmelerini mümkün kılan gıda ve diğer ihtiyaçlar temel alınarak ücretlendirilir. İşçinin kendini geçindirme değerinin (zaruri emek) normal şartlarda, çalışılan saat toplamından daha az zamanda üretilmesiyle "artı değer" yaratmak mümkün olur (Marshall, 1999: 184).

Bağımlılık kuramları da temelde modernleşme kuramları gibi ideal bir gelişme tasavvur ettikleri ve çevre ülkelerin durumunu bu modele göre tanımladıkları için eleştirilmiştir.

Sassen, küresel ekonominin "dünya şehirleri" sayesinde hayat bulduğuna dikkatimizi çeker. Dünya şehirlerinden küresel ekonomiyi kontrol eden kişiler gerek yerel kültürlerin etkisinden, gerekse siyasi kontrolden uzaklaşırlar. Buna paralel olarak dünya şehirlerinde yaşayan küresel elitler ile asgari ücretle çalışan işçiler arasındaki eşitsizlik uçurumu artar (Sassen, 1998, aktaran Lechner & Boli, 2000: 70-73).

1980'li yıllarda bir dünya şehri olan İstanbul'da da küreselleşme özelliklerini taşıyan yeni mekânsal düzenlemeler ortaya çıkmıştır (Keyder, 2000: 185). Pek çok şirket yüksek kârlar getiren müteahhitlik işine girmiştir. Mali liberalizasyon sayesinde bankacılık sektörü dünya piyasaları ile bütünleşmiş ve İstanbul yatırım açısından bir çekim merkezi haline gelmiştir. Bu koşullar çerçevesinde konut piyasası İstanbul'un en kârlı sektörü olmuştur. Kentlerin işlevleri dünyadaki yerlerine bağlı olarak dönüştürülmektedir (Keyder, 2000: 219). İstanbul önemli bir ulusaşırı ticaret ve finans merkezi durumuna getirilmek istenmektedir.

Dünya Kültürü Kuramı

Dünya kültürü kuramı (Lechner & Boli, 2005) küresel meta, insan ve kültür dolaşımı zincirlerini analiz eder. Küreselleşme sürecinde gerek malların, gerekse insanların dolaşımını görürüz. Örneğin, Türkiye'ye yönelik düzensiz göç ve kadın ticareti küresel bir sorundur. Küresel çaptaki enformel iş ve ticaret faaliyetleri uluslararası nüfus hareketlerini etkilemekte, Türkiye de bundan payını almaktadır (Erder ve Kaşka, 2003). Dünya kültürü kavramı meta dolaşımı ve insan dolaşımı süreciyle, uluslararası finans ve banka sistemiyle, iletişim ağıyla, uluslararası kurumsallaşmalarla (Dünya Ticaret Örgütü, Uluslararası Çalışma Örgütü, Dünya Bankası, Dünya Satranç Federasyonu gibi) ve küresel popüler kültür ile bireylerde ulus ötesi yeni bir bilinçlenme düzeyine işaret etmektedir. Üstelik bu kültür dinamiktir. Sürekli oluşum ve yenilenme halindedir. Dünya kültürü kuramı, küreselleşmeye karşı çı-

kan Dünya Sosyal Forumu gibi küreselleşme karşıtı platformların da kaçınılmaz olarak küresel çapta örgütlenmeleri gerektiğini vurgulamaktadır.

Dünya kültürü kavramı eğitsel, yönetsel, örgütsel ve yurttaşlıkla ilgili pratiklerin bütün toplumlarda benzer biçimler almış olduğuna işaret eder. Öte yandan, günümüzde önemli sayıda toplum demokrasi ile yönetilirken, halen demokratik olmayan toplumlar da bulunmaktadır. Bazı toplumlar henüz kadınlara seçme hakkı tanımamıştır. İnsan hakları kavramı küresel düzeyde yaygınlaşmamıştır. Burada sormamız gereken soru kültürün nasıl yayıldığıdır. Ulusaşırı ticaret ve neoliberal ideoloji yayıldığı ölçüde çok uluslu şirketler tarih sahnesine çıkmıştır. Hatta çok uluslu şirketler küresel aktörler olarak ulus devletlerin yerini almaya başlamıştır. Ancak yine de her çok uluslu şirketin ana ofisinin bulunduğu bir dünya kenti mevcuttur. Dolayısıyla, çok uluslu şirketlerin tarih sahnesine çıkmış olması ulusal sınırların sona erdiği anlamına gelmemektedir. Dinsel gelenekler toplumlara ve bireylere küresel düzlemde aidiyet hissi verdikleri ölçüde önemli dünya görüşleri olarak yayılabilmektedir. Dolayısıyla, dünya kültürü yaklaşımı küreselleşme sürecinin düşünüldüğü ölçüde bir homojenlik yaratmadığını; buna karşılık "melezlenme" denebilecek oluşumlara yol açtığını öne sürmektedir. "Amsterdam'da Faslı kızların Tayland boksu yapması" bu duruma güzel bir örnektir (Nederveen Pieterse, 1995, aktaran Lechner & Boli, 2000:99-105). *"Melezlenme"* düşüncesi kültürel özcülük ya da içe dönük kültür anlayışına karşı bir taraf oluşturursa anlamlı olabilir.

KİTAP

Küreselleşmenin kültürel boyuttaki çeşitlilikleri üzerine kapsamlı bir kaynak olarak Bir Küre Bin Bir Küreselleşme. Çağdaş Dünyada Kültürel Çeşitlilik adlı kitaba bakabilirsiniz. (Peter, L. Berger & Samuel, P. Huntington, çev: A.Ortaç, İstanbul: Kitap Yay., 2003)

SIRA SİZDE 3

Küreselleşmeye ilişkin dünya kapitalist sistemi ve bağımlılık kuramları ile dünya kültürü kuramı aralarındaki temel farklar nelerdir? Kuramların argümanlarını kısaca açıklayınız.

EKONOMİK KÜRESELLEŞME

1970'lerin başından itibaren kavramsal olarak sermayenin ulusal düzeyde tanımlanamayacağı görüşü ağırlık kazanmaya başlamıştır. Bu tartışmanın çerçevesini anlayabilmek için sermayenin toplam sosyal döngüsünü oluşturan üç sürece açıklık kazandırmak gereklidir (Ercan, 2009: 173-74). Birinci aşamada ticari sermaye uluslararasılaşmıştır. Kapitalist üretim tekniklerinin gelişmesi üretim hacmini arttırmış; dolayısıyla uluslararası ticaret artmıştır. Bu durumda çok uluslu şirketler güçlenmiştir. 1970'lerin ortasında dünya ticaretinin % 30'u çok uluslu şirketlerin ellerindedir. Bu dönemde ticaret serbestliği savunulmuş; ticaretin devam edebilmesi için paranın hem ödeme aracı hem de ortak ölçü olma özellikleri gündeme getirilmiş ve altın-para sistemi gerçekleştirilmiştir.

İkinci aşamada erken endüstrileşen ülkelerde sermaye aşırı artmış; yeni kârlılık koşullarının aranması gündeme gelmiştir. Anonim şirketler gelişmiş ve toplumda var olan mülkiyet hakları tek elde yoğunlaşmıştır. Buna bağlı olarak sermaye yaratıcısı bankalar güçlenmiş ve sermaye hem borç sermaye hem de hayâli sermaye olarak ulus dışına çıkmıştır. Bu sürece para sermayesinin uluslararasılaşması demek mümkündür.

Üçüncü aşamada gelişen teknoloji ve ulaşım maliyetlerinin ucuzlaması üretim faaliyetinin uluslararasılaşmasına neden olmuştur. Üretim için gerekli iş gücü ve üretim araçlarının sağlanmasında olduğu gibi üretim sürecinde yaratılan artı değer de uluslararasılaşmıştır.

Sermayenin üç farklı görünümünü kendi içlerinde toplayan firmalar hareket alanlarını genişleterek kârlılık oranlarını arttırabilmişlerdir. Başka deyişle, bir yan-

dan firmalar üretimi sürdürürken, bankalar yatırım için para sağlamakta ve ticaret şirketleri ise üretilen malların dağıtımını yapmaktadır.

Resim 1.5

COCACOLA

Neoliberal küreselleşme özellikle 1980 sonrasına ilişkin bir kavramdır. 1980 sonrasında petrol ihracatçısı ülkelerin ellerindeki petro dolarlar içe dönük sanayileşme modeli uygulayan az gelişmiş ülkelere yönlendirilmiş ve bu model bir süre devam edebilmiştir. Ayrıca bu yönlendirme finansal piyasaların önemini arttırmıştır. Sürecin sonunda ortaya çıkan borç krizi içe dönük sanayileşme modelinin sona ermesine ve küreselleşme adı verilen sürecin başlamasına neden olmuştur. Arka arkaya çıkan petrol krizleri az gelişmiş ülkeler arasındaki dayanışma duygusunu azaltmıştır. Az gelişmiş ülkeler uluslararası yeni ekonomik düzen çağrısında bulunmuşlar ve gelişmiş ülkeler ise bu ülkelerin borçlarını ödeyebilmelerinin ancak ihracata yönelmeleriyle mümkün olabileceğini düşünmüşlerdir. 1970'li yılların sonunda IMF ve Dünya Bankası'nın katkılarıyla neoliberal ekonomi politikaları az gelişmiş ülkelerin büyük bir kısmına sıçramıştır. Bu politikalar az gelişmiş ülkeleri dışa açık serbest piyasa ekonomisi yönünde dönüştürme yolunu seçmiştir. Alınması gereken önlemler çeşitlidir: Dış ticaret, finans piyasaları, doğrudan yabancı yatırımlar serbestleştirilecek; kamu iktisadi kuruluşları özelleştirilecek; eğitim, sağlık ve sosyal hizmet alanlarında özelleştirmeler gündeme gelecek; iş gücü piyasaları esnekleştirilecektir (Dedeoğlu ve Subaşat, 2004: 16-17). Türkiye'de de bu model Ocak 1980'de önemli bir borç krizi sırasında IMF ve Dünya bankası ile yapılan anlaşmalar ile uygulamaya konmuş ve alternatifsizlik söylemi içinde devam etmiştir. Neoliberal küreselleşme derinleşmiş ve yaygınlaşmıştır. Bu süreçte başat rol oynayan ülkelerin sürecin tersine çevrilmemesi konusunda gösterdikleri kararlılık sayesinde küreselleşme devam edebilmektedir. İsviçre'nin Davos kentinde aralarında Microsoft yöneticisi Bill Gates'in de bulunduğu şirket yöneticileri ve hükümet liderleri tarafından Dünya Ekonomik Forumu toplanmıştır. Öte yandan küreselleşme karşıtı toplumsal hareketler de gelişmektedir. 2001 yılının Ocak ayında on binden fazla insan, Brezilya'nın Porto Alegre kentinde Dünya Ekonomik Forumu'na alternatif Dünya Sosyal Forumu'nda toplanmıştır. Bir Fransız köylü liderinin başını çektiği bu forumda, insanın ve doğanın merkezde olduğu yeni bir dünyanın mümkün olduğu görüşü dile getirilmiştir.

Günümüzde küreselleşme neoliberal ideolojiden bağımsız olarak düşünülebilir mi? Küreselleşme süreci toplumumuzda hangi özellikleri ile göze çarpmaktadır?

SIRA SİZDE 4

Özet

Toplumsal değişme olgusunun özelliklerini sıralamak.

Toplumsal değişmenin temelde üç özelliği vardır: 1) Toplumsal değişme kaçınılmazdır; 2) Toplumsal değişme genelde planlanmadan ortaya çıkar; 3) Toplumsal değişme tartışmalı bir süreçtir. Toplumsal değişme, içinde yaşanılan toplumun teknoloji ve kültür düzeyi tarafından belirlenir. Çok dinamik ve çok yönlü bir süreçtir. Bireyleşme, medya iletişiminin gelişmesi, bürokrasi kurumunun karmaşıklaşması bu sürecin parçalarıdır. Toplumsal değişme kaçınılmazdır. Ama herhangi bir toplumda genellikle maddi kültür daha önce değişirken bakış açılarının, değer ve normların aynı hızda değişmemesi "kültürel boşluk" duygusu yaratır. "Gelişme" tartışmalı bir kavramdır. Her değişme gelişme anlamına gelmemektedir.

Toplumsal değişmeye neden olan etmenleri tanıyıp örneklendirmek.

Toplumsal değişmeyi sosyokültürel farklılaşmalara, sınıf çatışmalarına ve demografik gelişmelere bağlayan çeşitli görüşler vardır. Sosyokültürel nedenler teknolojik gelişmelerin yanı sıra, normlar ve değerlerdeki değişmelerdir. Başka bir görüşe göre toplumsal değişmeyi etkileyen önemli bir etmen toplumlardaki eşitsizliklerdir. Toplumsal eşitsizlikler sadece sınıflar arasında değil, aynı zamanda etnik gruplar ve toplumsal cinsiyetler arasında da vardır. Toplumsal hareketlilik sınıf çatışmasını ortadan kaldırmaz, sadece zayıflatır. Toplumsal değişmeyi etkileyen önemli bir başka etmen ise fiziksel çevre ve nüfus ilişkisidir. Belirli bir toplumda nüfus yoğunluğunun artması kaynaklar ve fırsatların dağılımında dengesizlik yaratır. Endüstrileşmiş ülkeler kaynak dağılımını ve nüfus artışını belli ölçülerde dengelemeyi başarmıştır. Endüstrileşmekte olan ülkelerde dengeyi sağlayabilmek için nüfus planlaması yapmak zorunludur.

Toplumsal değişme ile ilgili kuramları özetlemek.

Comte insan zihninin teolojik, metafizik ve pozitif aşamalardan geçerek en iyiye ulaşacağı inancındadır. Her aşamada egemen olan düşünce biçimi o aşamadaki toplumsal yapıyı belirler. Spencer'e göre insan toplulukları kalıtımsal nedenler ve çevre yüzünden farklılaşır ve aralarındaki zenginlik ve güç farkları giderek artar. Durkheim'a göre toplumda iş bölümünün artması mekanik dayanışmadan organik dayanışmaya geçmemize etki eder ama dayanışmayı ortadan kaldırmaz. Çünkü, bireyler toplumda sürekli dayanışmaya ihtiyaç duyar. Marx toplumsal değişmeyi etkileyen en önemli unsurun sınıf çatışması olduğunu öne sürmüştür. Tarih boyunca her toplumda değişen üretim biçimine karşılık gelen değerlerin taşıyıcısı olan sınıf, gücü eline geçirmiş ve düzeni değiştirmiştir. Weber'e göre bir toplumda zaman içerisinde gelişen düşünceler değişmenin etkili gücü haline gelir. Kitleleri harekete geçirebilecek karizmatik liderler toplumsal krizler sırasında ortaya çıkar. Parsons'a göre herhangi bir bireyin toplumsal eylemleri içinde yaşadığı toplumun kurumları ve kültürü çerçevesinde ortaya çıkar. Birey bu çerçevede tercihler yapmak zorunda kalacağı için toplumun dengede kalması beklenir. Touraine ise toplumsal hareketlerin değişme açısından itici gücünü ön plana çıkarır.

Modernite ve modernleşme kavramlarını tanıyıp ilişkilendirmek.

Modernleşme endüstrileşme ve kapitalizm ile başlayan toplumsal değişme sürecine verilen isimdir. Modernite ise Batı'da bu süreçte değişen kurumları ve davranış biçimlerini içerir. Modernleşme ağırlığını yirminci yüzyılda hissettirmiştir. Modern toplumda bireylerin davranışları enformasyon ve denetim sistemleri ile eşgüdümlü hale getirilir. Politik örgütlenme biçimi ulus devlettir. Modern toplumda zaman ve mekân ayrışması vardır ve toplum dinamiktir. Toplumsal ilişkiler mekanik saatin ve evrensel takvim sisteminin icâdı ile yeniden örgütlenmiştir. İş gücü özgürleşmiştir. Demokrasi ve insan hakları kavramları da önemli ölçütlerdir.

Küreselleşme olgusunun özelliklerini tanımlamak.

Küreselleşme özellikle 1970'lerden bu yana enformasyon toplumunun ortaya çıkması ve gelişmesi ile bağlantılıdır. İnternet sayesinde bilgi akışı hızlanmış ve toplumlar gerek bilgi, gerek sermaye akışı sayesinde ekonomik ve siyasal açıdan bağlantılı hale gelmiştir. Ulusaşırı kurumlar gelişmiş, sivil toplum hareketleri ortaya çıkmış ve toplumsal problemler de ulusaşırı sınırlar içinde dolaşıma girmiştir. Küreselleşme olgusunun önemli özellikleri zaman ve mekânın sıkışması ve tüketim kalıplarının giderek standartlaşmasıdır. Yersiz-yurtsuzlaşma kavramı sosyal ilişkilerin esnekleştiğine işaret eder. Küreselleşme her türlü eşitsizliği, çelişkiyi ve yerel ile küresel karşıtlığını içerir.

Küreselleşme olgusuna ilişkin farklı kuramları karşılaştırmak.

Kapitalist dünya sistemi kuramı küreselleşme kavramı ile kapitalist sistemin dünyaya yayılma sürecine işaret etmektedir. Tüm ülkeler aynı kapitalist sistem içerisinde gelişen iletişim ve ekonomi ağları sayesinde zaman içinde birbirlerine bağlanmıştır. Merkezdeki ülkelerin gelişmiş olması, çevredeki ülkelerin sömürülmüş olmaları yüzündendir. Bağımlılık kuramına göre gelişmişlik ve az gelişmişlik bir madalyonun iki yüzü gibidir. Merkez ve çevre ülkeler arasındaki eşitsizliklerin yeniden üretilmesi söz konusudur. Dünya kültürü kuramı küresel meta, insan ve kültür dolaşımı zincirlerini analiz eder. Küreselleşme sürecinde ürünlerin olduğu kadar bilginin, enformasyonun, değer ve düşüncelerin yanı sıra insanların dolaşımını görürüz.

Küreselleşme olgusunun kültürel, siyasal ve ekonomik sonuçlarını irdelemek.

Kültürel küreselleşme açısından sormamız gereken soru kültürün nasıl yayıldığıdır. Dünya kültürü yayılırken bazı kavram ve kurumların evrensel düzeyde kabul edilmesini getirmiştir. Demokrasi ve insan hakları kavramlarının yayılması bu duruma bir örnektir. Kültürel küreselleşme aynı zamanda tüketim toplumu özelliklerinin de yayılmasına yol açmaktadır. Bu duruma karşı çıkmak mümkün müdür? Ulusaşırı ticaret ve neoliberal ideoloji yayıldığı ölçüde çok uluslu şirketler tarih sahnesine çıkmıştır. Bunun sonuçları nelerdir? 1980 sonrasına ilişkin bir kavram olan neoliberal küreselleşme finansal piyasaların önemini arttırmıştır. IMF ve Dünya bankası bu süreçte başat rol oynamış ve alternatifsizlik söylemi yaratılmıştır. Dünya Sosyal Forumu'nun kurulmuş olması ekonomik kürselleşmeye alternatif oluşturabilecek midir?

Kendimizi Sınayalım

1. Aşağıdakilerden hangisi toplumsal değişme sürecinin özelliği **değildir?**

a. Toplumsal değişme kaçınılmazdır.
b. Toplumsal değişme genelde planlanmadan ortaya çıkar.
c. Toplumsal değişme tartışmalı bir süreçtir.
d. Toplumun kurumları değişen değerleri taşır.
e. Yasaların değişmesi insan psikolojisini değiştirir.

2. Aşağıdakilerden hangi kuramcı toplumsal değişmeyi insan zihninin olgunlaşmasına bağlamıştır?

a. Karl Marx
b. Max Weber
c. Herbert Spencer
d. Auguste Comte
e. Talcott Parsons

3. Durkheim'a göre toplumsal değişmeyi etkileyen en önemli etmen aşağıdakilerden hangisidir?

a. Kapitalizm sayesinde özgürleşen iş gücü
b. Toplumsal iş bölümü
c. Düşüncelerin kültürel birikim sağlaması
d. Bireylerin toplumsal eylemleri
e. Kolektif bilincin gelişmesi

4. Toplumsal değişmeyi açıklamak için kullanılan sistem modeline göre "sosyal süreç" kavramı neye işaret etmektedir?

a. Bir toplumda üretim araçlarının gelişmesine
b. Bir toplumda süreç içinde ortak mülkiyetten özel mülkiyet sahipliğine geçişe
c. Bir toplumdaki sosyal aktörlerin örgütlenmeleri sürecine
d. Bir toplumda makro, orta ve mikro düzeylerde ortaya çıkan değişimlere
e. Bir toplumdaki insan sayısının çoğalmasına

5. Aşağıdakilerden hangisi modern toplumun bir özelliği **değildir?**

a. Modern toplumun siyasal örgütlenme biçimi ulus devlettir.
b. Bireyler günlük yaşamlarını aynı zaman ve mekânda geçirirler.
c. İş gücünün özgürleşmesi önemli bir ölçüttür.
d. Hesaplanabilirlik ve standardizasyon söz konusudur.
e. Bireyleri kontrol altında tutan denetim sistemleri vardır.

6. Aşağıda küreselleşmeye ilişkin verilen önermelerden hangisi yanlıştır?

a. İnternet sayesinde bilgi akışı hızlanmıştır.
b. Siyasi planda ülkeler arasında ilişkiler gelişmiştir.
c. Gerek toplumlar, gerekse toplumlardaki sosyal gruplar arasında eşitlik artmıştır.
d. Dünya piyasası bir para piyasasına dönüşmüştür.
e. Bir bütün olarak dünya bilinci yoğunlaşmıştır.

7. Weber'e göre Batı uygarlığı ötekileştirdiği diğer uygarlıklardan üstündür. Neden?

a. Batı uygarlığında hiç çocuk emeği kullanılmamıştır.
b. Batı uygarlığında toprak sahiplerinin iktidarına son verilmiştir.
c. Batı uygarlığında endüstri devrimi gerçekleşmiştir.
d. Batı uygarlığında akılcılık (rasyonalite) gelişmiştir.
e. Batı uygarlığında sosyal hareketlilik mümkündür.

8. Dünya kapitalist sistemi kuramının temel önermesi aşağıdakilerden hangisidir?

a. Her yeni kurulan devlet küresel siyasette yer almak zorundadır.
b. Sistemin merkezindeki ülkelerin gelişmiş olması çevredeki ülkelerin sömürülmeleri yüzündendir.
c. Çevredeki ülkelerin kültürel miraslarını koruyabilmeleri sistemin dengede kalması için önemlidir.
d. Küresel popüler kültür ulusaşırı göç sayesinde merkezden, çevre ülkelere yayılmaktadır.
e. İnsan hakları kavramı küresel düzeyde yaygınlaşamamıştır.

9. Neoliberal ideoloji küreselleşme ile eş anlamlı olmasa da küreselleşme sürecini hızlandırmıştır. Aşağıdaki ifadelerden hangisi bu önermenin doğru nedeni **değildir?**

a. Sermayenin avantajlı bulduğu ülkelere akışını teşvik etmiştir.
b. Azgelişmiş ülkelerde kamu yatırımlarını özendirmektedir.
c. Çok uluslu şirketlerin ulus devletler gözetiminde palazlanmasını sağlamıştır.
d. Sosyal hakların kısıtlanmasını önererek ucuz iş gücü kullanımını desteklemiştir.
e. İşçi haklarını koruyan sendikal örgütlenmeleri yasaklamıştır.

10. Sassen'in önerdiği "dünya kentleri" kavramı küreselleşme açısından hangi durumu ifade **etmemektedir?**

a. Bu kentlerdeki ticari faaliyetler düzensiz göçü etkilemektedir.
b. Bu kentlerde küresel ekonomiyi kontrol eden kişiler siyasi kontrolden uzaklaşmıştır.
c. Dünya kentleri yatırım açısından çekim merkezi haline gelmiştir.
d. Dünya kentlerinde gelir dağılımı giderek eşitlenmektedir.
e. Dünya kentlerinin işlevleri dünyadaki yerlerine bağlı olarak dönüştürülmektedir.

Yaşamın İçinden

Toplumsal Değişim ve Zaman Kavramı
Mübeccel Kıray

1962'de yapılan bir çalışmada, Türkiye'nin kuzeyinde hızla değişen çeşitli kırsal topluluklarda, değişme sonucu zaman kavramının yeniden standardizasyonunu analiz etmeye çalıştık. Bu bölgede tarım, kendine yeterlilik evresinden ticarî tarıma doğru evrilmekteydi. Motorlu karayolu taşımacılığı etkili bir biçimde kurulmuştu; bu ise mekândaki hareketlilik ve hıza yeni boyutlar, toplumsal yapıya yeni görünümler katmaktaydı.

Zaman kavramındaki değişim ve farklılığın derecesini ve bu tür kavramların bireyin yaşamındaki çeşitliliğini göstermek için sistematik bir örneklem üzerinde yapılacak bir çalışmanın ilginç olabileceğini düşündük. Bu tür bir toplumda, farklı insanların kendi zaman algılarını farklı bağlantılar aracılığıyla şekillendirecekleri ve yaşamlarının farklı parçalarında bireylerin birden çok toplumsal zaman kullanacağı umulabilir (....)

Araştırmamız, kasabada veya yakın köylerde (en izole olanlarında bile), özellikle hızla ilgili olmak üzere yeni deneyimler yaşayanların, zaman algılarının bir ya da birçok parçasında uluslararası birimleri kullanmaya başladıklarını göstermiştir. Bu davranışın en önemli kanıtı standartlaşmış zaman kavramını ölçmek için kullanılan mekanik saatlerin sayısıdır. Çalışmanın yapıldığı kentsel topluluk içinde hane reislerinin yüzde 95.7'sinin kol saati, yüzde 82. 4'ünün takvimi vardı. Köyde ise kol saati olanların oranı yüzde 82.3, takvimi olanların oranı ise 63.2 idi (....). Ancak birey daha az izole bir topluluğa geçtiğinde ya da topluluk geliştiğinde, modern teknolojinin etkisinin derecesine ve hızla ilgili deneyimlerin yaygınlaşmasına bağlı olarak, uluslararası zaman birimleri yaygın olarak kullanılmaya başlanır ve bunların kullanımı giderek daha kesin bir hal alır.

Kaynak: (1999) Kırsal Toplumlarda Zaman Kavramı. Toplumsal Yapı Toplumsal Değişme, 213-231. İstanbul: Bağlam

Okuma Parçası

Küreselleşmenin Doğası

Doğan Kuban

Türkiye'de gelişi güzel bir klişe olarak kullanılan ulusal kültür, uygarlık, demokrasi gibi kavramların şu sıralarda dünyanın içine girdiği kaotik koşullarda ne anlama geldikleri ve geleceği hazırlamakta etkileri üzerinde konuşmak her zaman yararlı olabilecek bir uğraştır.

Kültürü insanın yaşamak için yarattığı bütün fiziksel ve kurumsal araçlar ve bunlar çerçevesinde oluşturulan nesneler ve söylemler olarak tanımlarsak üretilen her şey kültürdür. Bugün dünyadan izole edilmiş toplum kalmadı. Bazen Amazonlar'da yeni bir kabile bulunduğu haber olarak çıksa bile, iletişim ve ulaşım toplumların birbirinden izolasyonunu ortadan kaldırmıştır.

Kültürlerin yaşama saygılı en üst, entelektüel, incelmiş, insancıl üretimlerinin bütünü evrensel uygarlığı oluşturuyor. Atatürk'ün vaktiyle vurguladığı gibi, günümüzde bir tane egemen uygarlık var: Bütün kültürlerin evrensel nitelikli yaratılarını içeren ve bunu özümseme kabiliyeti gösteren Batı uygarlığı.

En iyi örneklerin Batı'da olduğu kabul edilse de uygarlık Doğu'ya ya da Batı'ya ait değildir. İnsanların ortak oldukları değer yargıları, yaşama saygı, insana saygı, güzeli aramak, acımak, sevmek, bilgiyi insan için kullanmak, yardımlaşma, doğruyu arama, başkalarının hakkını tanıma, uygarlığı herkes için tanımlar.

UYGARLIK NEDİR, NE DEĞİLDİR

Kin, nefret, şiddet, dayatma, zorbalık, eziyet etme, tehdit uygarlık değildir. Zenginlik ve sömürü de uygarlık değildir. Uygarlık ölümü, işkenceyi, insanlara acı çektirme jestlerini içermiyor. Silah üretip, sömürge kurmak, atom bombasıyla bir kenti yok etmek uygarlık değildir. Evrensel bilim uygarlıktır. Atom bilgisi evrenseldir. Fakat atom bombası uygarlık jesti değildir. Kimya uygarlık, tıp uygarlık, zehirli gaz uygarlık değildir.

Uygarlık Antikite'den başlayarak Çin'den Roma'ya bileşenler içerir. Bu bileşenler inancın, aklın ve sanatın ürünleridir. Fikirler dolaşır, yaşamın üst katlarında buluşur, uygarlık dokusunu dokurlar. Değişik kültür alanlarının bilgeleri bunları özümser. Örneğin, Budizm Çin'i ve Uzak Doğu'yu fetheder. Yunan felsefesi ve bilimi 9. Yüzyılda İslam bilim ve felsefesine temel oluşturur. Akdeniz çevresinde politika, din ve dil sınırları aşılarak evrenselleşen bir uygarlık kurgusu oluşur. Düşüncelerin eski dünyada nasıl dolaştıklarını gösteren ilginç bir kültürel ilişkiyi bu bağlamda anımsatmak istiyorum:

İslam felsefesi Profesörü Japon Toshihiko İzutsu'nun "Tasavvuf ve Taoizm" adlı ilginç bir kitabı var. İsa'dan önce 4-3 yy.da şekillenen Taoizm Lao Tzu ve Chuang Tzu'nun öğretilerini içerir.

İzutsu'nun bunu karşılaştırdığı tasavvuf düşüncesi ise, İspanya'da 1165 yılında doğan Muhyiddin İbn Arabi'nin Fusus el-Hikem (Bilgeliklerin Mücevherleri) adlı, 1229 yazılmış yapıtından alınmıştır.

Arada 1500 yıl var. Kitapta her iki öğretinin ideal insan ve insan ontolojisi üzerine paralellikleri anlatılıyor. Bu ilişki devletler, ülkeler, kültürler ve zamanlar arasındaki büyük farklara karşın insan aklının birleştiriciliğini ve uygarlık denilen insanlık ürününün hepsinin üstündeki konumunu kanıtlar.

Akıl her iklimde benzer yeteneklere sahip. Benzer konularda, özellikle soyut düşünürken benzer sonuçlara ulaşıyor. Kültürler arasında değişik kökenli düşünceler birbirlerini döllüyor. Evrensel uygarlığın temeli bu. Bugün dünyanın büyük bir yoğunluğu için bilim, teknoloji, görsel sanat, musiki, edebiyat, felsefe ortak ölçütlere dayanıyor. Ticaret, finans, turizm, sinema, televizyon, internet ortak. Folklor ve müzelik eşya dışında ne ulusal kültür var, ne de farklı uygarlıklar. Görünüşe göre dışarıda kalmak isteyen de pek yok.

Fakat her toplum, bir yandan kendinin olduğunu varsaydığı bir şeylere sarılırken öte yandan insanlığın ortak gösterisine kendisinin de katkısı olduğunu kanıtlamak için elinden geleni yapıyor. Din zaten ulus üstü, evrensel bir olgu. Kuran Arap'a ayrı, Türk'e ayrı emretmiyor. Müslümanlar dünyanın her köşesinde yaşıyor.

Bir soru ortada kalıyor. Ulusal kültür nerede barınıyor? Dil, özdeyişler, örf ve adetler, halk musikisi, mutfak gelenekleri, bazı duyarlıklar. Bunlar ulusal yaşamın bir yerlerinde çağdaş duyarlığa hitap edebildikleri oranda, örneğin modern yorumlarla yeniden doğdukları zaman varlıklarını belli ediyorlar.

Geleceğin dünyasında kimlik sadece dilde ve toplumların yeni uygarlığın yaratılmasına katıkları ile belirlenecek.

TARİHİ DEĞİŞİM EŞİĞİNDEYİZ

Dünyanın bugünkü durumu, olasılıkla bugüne kadar geçerli görünen bütün politik ve ekonomik hatta kültürel formüllerin boşaldığına işaret ediyor. Serbest piyasa ekonomisinin, bir sahtekârlık kılıfı olduğu son krizde kanıtlandı. Ne var ki daha ciddi bir tarihi değişim eşiğindeyiz. Fiziksel dünya doğal bir iklimsel dönemece girdi. Bunda insanların da biraz payı var. Kuraklık, susuzluk, doğal afetler, su baskınları, yangınlar dünyanın kapısına dayandı.

İkinci eşik ise enerji bunalımı. Petrol ve doğal gaz kaynakları tükeniyor, pahalılaşıyor. Yerlerine alternatif enerji üretmek zorundayız. Geç kalan her adım ekonomik gerileme demek. Bunu gerçekleştirmek yeni bir toplumsal yapılaşma ile olası. Yeni dünya toplumunun gerçekleri politik, dinsel ya da ideolojik değil. Sadece bilimsel. Bütün dünyada 'Akıl'ı egemen kılacak köktenci politik değişimler gerekiyor.

Kuraklık, susuzluk, açlık, hangi dinden olduğumuzun farkında olmayacak. Yaşamın sürdürülmesi için yaratıcı bir eğitim ve bilimsel bir dünya görüşünün dünyaya egemen olması için özgür düşünce gerek. Özgür düşünce için özgür insan gerek. Özgür insan için gerçek demokrasi gerek.

Ve bu gerçekleştiği zaman küreselleşme şimdiki gibi zenginin kölesi olmaktan farklı bir şey olacak. Bu küreselleşme o zaman gerçek içeriğine kavuşacak.

Kaynak: Doğan Kuban, Cumhuriyet Gazetesi, Bilim Teknoloji Eki, Yıl: 24, Sayı: 1231, 22 Ekim 2010, s.2.

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. e	Yanıtınız yanlış ise "Toplumsal Değişme Sürecinin Özellikleri" konusunu gözden geçiriniz.
2. d	Yanıtınız yanlış ise "Toplumsal Değişme Kuramları" konusunu gözden geçiriniz.
3. b	Yanıtınız yanlış ise "Toplumsal Değişme Kuramları" konusunu gözden geçiriniz.
4. d	Yanıtınız yanlış ise "Toplumsal Değişme Kuramları" konusunu gözden geçiriniz.
5. b	Yanıtınız yanlış ise "Modernite ve Modernleşme" konusunu gözden geçiriniz.
6. c	Yanıtınız yanlış ise "Küreselleşme Olgusunun Özellikleri" konusunu gözden geçiriniz.
7. d	Yanıtınız yanlış ise "Toplumsal Değişme Kuramları" konusunu gözden geçiriniz.
8. b	Yanıtınız yanlış ise "Küreselleşme Kuramları" konusunu gözden geçiriniz.
9. b	Yanıtınız yanlış ise "Küreselleşme Kuramları" konusunu gözden geçiriniz.
10. d	Yanıtınız yanlış ise "Küreselleşme Kuramları" konusunu gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Sistem modelinin temel varsayımı toplumun denge halinde olması gerektiğidir. Bu model çerçevesinde toplumsal değişme mikro, orta düzey ve makro gibi farklı düzeylerde birbirini tetikleyen sosyal süreçler halinde gerçekleşir. Sonuçta toplumda yeni fonksiyonlar ortaya çıkacağı için sistem denge durumuna kavuşur. Aksiyonalist modele göre toplumsal değişmenin kökeninde toplumsal olaylar yatar. Bireylerin aksiyonları değişme için gereklidir. Toplumsal hareketler olmadan değişme gerçekleşemez.

Sıra Sizde 2

Modernitenin ölçütleri çeşitlidir. Weber'e göre akılcılaşma süreci, Marx'a göre özgür iş gücü, Durkheim'a göre iş bölümünün artması, Simmel'e göre para ekonomisi ve bireyleşme, Ritzer'e göre standardizasyon ve denetlenebilirlik en önemli ölçütlerdir. Ayrıca modernite bilimin gelişmesini, sekülerleşmeyi ve insan hakları düşüncesinin gelişmesini de içerir.

Sıra Sizde 3

Dünya Kapitalist Sistemi ile Bağımlılık kuramları Marksist kuramdan etkilenmiştir ve ekonomik küreselleşmeye vurgu yapar. Temel argüman Avrupa'da 16. yüzyılda gelişen kapitalizmin dünyayı uluslararası bir sistem haline soktuğu ve tüm ülkelerin aynı anda gelişemeyecekleridir. Merkez ve çevre ülkeler arasında sömürü ilişkisi vardır. Uluslararası iş bölümü ve siyasal güç sayesinde çevreden merkeze artı değer taşınır. Bu süreçte çevre ülkelerdeki ulusal sermaye dünya metropollerinin uydusu haline gelir. Uydunun ürettiği ekonomik zenginliğin tümüne uluslararası metropoller tarafından el konur. Dünya kültürü kuramı günümüzde eğitsel, yönetsel, örgütsel ve yurttaşlıkla ilgili pratiklerin bütün toplumlarda benzer biçimler almış olduğunu vurgular. Çok uluslu şirketler tarih sahnesine çıkmıştır ve baş oyunculardır. Ne var ki, her çok uluslu şirketin ana ofisinin bulunduğu dünya kenti mevcuttur.

Sıra Sizde 4

Günümüzde neoliberal ideoloji küreselleşmenin hız kazanmasına etki etmektedir. Bu ideoloji sayesinde sermaye avantajlı bulduğu ülkelere gitmekte ve çok uluslu şirketler güçlenmektedir. Bu sürecin kültürel sonucu tüketim toplumu modelinin giderek daha fazla topluma yayılmasıdır. Küreselleşme süreci toplumumuzda finansal piyasaların artan önemi, yaşanan ekonomik krizler, buna karşılık gittikçe artan sayıda büyük alışveriş merkezlerinin açılması, İstanbul gibi metropoliten alanların finans ve ulusaşırı ticaret merkezi haline getirilmek istenmesi ile göze çarpmaktadır.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

Anderson, B. (1991). *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso.

Antonio, R.J. (2000). Karl Marx. George Ritzer (Ed.). *The Blackwell Companion to Major Social Theorists,* 105-113. Oxford: Blackwell.

Aybay, R. (1998). Teba-i Osmai'den T.C. Yurttaşı'na Geçişin Neresindeyiz? *75 Yılda Tebaa'dan Yurttaş'a Doğru,* 37-42. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları.

Bauman, Z. (2006). *Küreselleşme* (2.Baskı). Abdullah Yılmaz (Çev.). İstanbul: Ayrıntı.

Berger, P. L. & Huntington, S. P. (2003). (eds.). *Bir Küre Bin Bir Küreselleşme. Çağdaş Dünyada Kültürel Çeşitlilik*. Ayla Ortaç (Çev.). İstanbul: Kitap Yayınevi.

Castells, M. (1996). *The Information Age (Vol.1): The Rise of Network Society*. Oxford: Blackwell.

Dahrendorf, R. (1976). *Class and Class Conflict in Industrial Society*. London: Routledge & Kegan Paul.

Dedeoğlu, S. & Subaşat T. (2004). *Kalkınma ve Küreselleşme*. İstanbul: Bağlam.

Ecevit, Y. (2008). İşgücüne Katılım ve İstihdam. *Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Sorunlar, Öncelikler ve Çözüm Önerileri,* 11-207. Tüsiad Yayın No: Tüsiad-T/2008-07/4G8, Yayın no Kagider-001. İstanbul

Ercan, F. (2009). *Modernizm, Kapitalizm ve Azgelişmişlik* (5.Baskı). İstanbul: Bağlam.

Erder, S. (2001). *İstanbul'a Bir Kent Kondu: Ümraniye* (2. Baskı). İstanbul: İletişim.

Erder, S., & Kaşka, S. (2003). *Düzensiz Göç ve Kadın Ticareti: Türkiye Örneği*. UNFPA(Birleşmiş Milletler Nüfus Formu), IOM (International Organization For Migration).

Ergun, D. (2004). *Türk Bireyi Kavramına Giriş* (3. Baskı). İstanbul: İmge.

Esmer, Y. (1997). *Devrim, Evrim, Statüko: Türkiye'de Sosyal, Siyasal, Ekonomik Değerler*. İstanbul: TESEV.

Esmer, Y., & Ertunç, B. http://www.un.org/millenniumgoals/Betam Araştırma Notu, 10/75.

Esmer, Y., & Ertunç, B. http://www.un.org/millenniumgoals/Betam Araştırma Notu, 10/77.

Giddens, A. (1991). *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. California: Stanford University Press.

Giddens, A. (1998). *Modernliğin Sonuçları*. Ersin Kuşdil (Çev.). İstanbul: Ayrıntı.

Güvenç, B. (1976). *Sosyokültürel Değişme*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

Hançerlioğlu, O. (1977). *Felsefe Ansiklopedisi*. Kavramlar ve Akımlar. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Harvey, D. (1989). *The Condition of Postmodernity*. Oxford: Blackwell.

Keyder, Ç. (2000). Enformel Konut Piyasasından Küresel Konut Piyasasına. Çağlar Keyder (Ed.) İstanbul Küresel ile Yerel Arasında, 171-191. İstanbul: Metis.

Kıray, M. (1982). The New Roles of Mothers: Changing Intra-Familial Relationships in a Small Town in Turkey. *Toplumbilim Yazıları,* 7, 443-456. Ankara: Gazi Üniversitesi İİBF.

Kıray, M. (1982). Sosyal Yapı ve Nüfus Artışı Etkileşimi. *Toplumbilim Yazıları,* 7, 21-39. Ankara: Gazi Üniversitesi İİBF.

Kıray, M. (2000). *Ereğli, Ağır Sanayiden Önce bir Sahil Kasabası,*(3.baskı). İstanbul: İletişim.

Kıray, M. (1998). Taşköprü. Kırsal Topluluklarda Gelişme ve Liderlik. *Değişen Toplum Yapısı,* 89-132. İstanbul: Bağlam.

Kıray, M. (1999). Türk Toplumunda Yapısal Değişme. *Toplumsal Yapı Toplumsal Değişme,* 327-342. İstanbul: Bağlam.

Kıray, M. (1999). Kentleşme ve Yeni Siyasal İslam. *Toplumsal Yapı Toplumsal Değişme,* 342-349. İstanbul: Bağlam.

Kongar, E. (2002). *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği* (9. Baskı). İstanbul: Remzi.

Kösemihal, N.Ş. (1968). *Sosyoloji Tarihi*. İstanbul: Remzi.

Kösemihal, N.Ş. (1971). *Durkheim Sosyolojisi*. İstanbul: Remzi.

Larrain, J. (1989). *Theories of Development*. Oxford & Cambridge: Polity Press.

Lechner, F. J., & Boli, J. (2005). *World Culture Origins and Consequences*. Oxford: Blackwell

Mardin, Ş. (1997). *İdeoloji* (4.Baskı). İstanbul: İletişim.

Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. Osman Akınhay, & Derya Kömürcü (Çev.). Ankara: Bilim ve Sanat.

Morrison, K. (2009). *Marx, Durkheim, Weber: Formations of Modern Social Thought*. Los Angeles & London: Sage.

Nederveen Pieterse, J. (2000). Globalization as Hybridization. Frank J. Lechner & John Boli (eds.). *The Globalization Reader,* 99-105. Oxford: Blackwell.

Nussbaum, M. (2000). *Women and Human Development: The Capabilities Approach*. Cambridge: Cambridge University Press.

Robertson, R. (1992). *Globalization: Social Theory and Global Culture*. London: Sage.

Ritzer, G. (1993). *The McDonaldization of Society*. Newbury Park&California: Sage.

Ritzer, G. (2007). *The Globalization of Nothing 2*. London&New Delhi: Pine Forge Press.

Sassen, S. (2000). Whose City Is It? Globalization and the Formation of New Claims. Frank J. Lechner & John Boli (Eds.). *The Globalization Reader,* 71-76. Oxford: Blackwell.

Scaff, L.A. (2000). George Simmel. George Riter (Ed.). *The Blackwell Companion to Major Social Theorists,* 251-278. Oxford: Blackwell.

Sztompka, P. (1993). *The Sociology of Social Change*. Oxford&Cambridge: Blackwell.

Szacki, J. (1979). *History of Sociological Thought*. London: Aldwych.

Şenses, F. (2003). *Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk* (3.baskı). İstanbul: İletişim.

Timur, S. (1972). *Türkiye'de Aile Yapısı*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

Tomlinson, J. (2004). *Küreselleşme ve Kültür*. Arzu Eker (Çev.). İstanbul: Ayrıntı.

Touraine, A. (1977). *The Self-production of Society*. Chicago: University of Chicago.

User, İ., Kümbetoğlu, B., Akpınar, A., & Karaoğlu Beşpınar, Z. (2009). Bir Şiddet Tablosu: Küçük Yaşta Çalışma Yaşamına Giren Kız Çocukları. Prof. Dr. Tülay Erkan (Ed.), *Çocuk ve Şiddet Çalıştayı. İstanbul Tabib Odası Çocuk Hakları Komisyonu* (12 Eylül 2009) 202-223. İstanbul.

Walby, S. (2009). *Globalization and Inequalities Complexity and Contested Modernities*. London: Sage.

YENİ TOPLUMSAL HAREKETLER

2

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Toplumsal hareketin kaynağı olarak kolektif davranışı özetleyebilecek,
- Toplumsal hareketlerin tanımlanmasına ilişkin görüşleri sıralayabilecek,
- Toplumsal hareket biçimlerini tanımlayabilecek,
- Toplumsal hareketlerin genel özelliklerini tanımlayabilecek,
- Toplumsal hareketleri açıklamak üzere geliştirilmiş kuramları ve yaklaşımları değerlendirebileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Toplumsal Hareketler
- Kolektif Davranış
- Kalabalık
- MBSB Hareketleri

İçindekiler

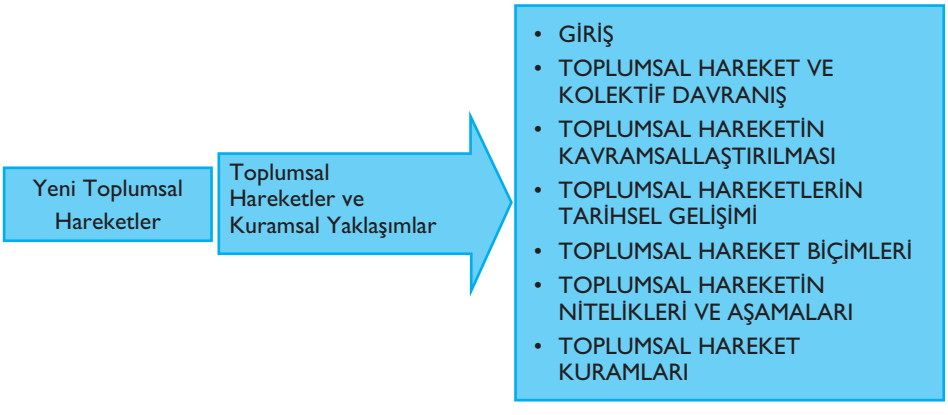

Toplumsal Hareketler ve Kuramsal Yaklaşımlar

GİRİŞ

Toplumsal hareketler kendilerini çevreleyen toplumdaki derin ve köklü değişimlerin sonucu olarak modern yaşamın artırdığı rasyonelleşmeye tepki olarak ortaya çıkmıştır (Scott, 1991; Habermas, 1973 aktaran Foweraker, 1995:9). Toplumsal hareketler bir anlamda toplumda yaşanılan hoşnutsuzluğun dışa vurumu, karşılanması istenilen ihtiyaçların dile getirilmesidir (Şentürk, 2006:33). Toplumsal düzeyde hoşnutsuzlukların ya da ihtiyaçların çeşitli biçimlerde ifade edilmesi, dışa vurumu insanlık tarihi kadar eskidir. Bu ifade edişlerin çok farklı biçimleri insanların hayatlarında değişimlere yol açmış, çatışmalar, başkaldırılar ve isyanlar toplumsal yaşamda her zaman var olmuştur. Bu bağlamda toplumsal hareketler insan yaşamında çok eski zamanlardan bu yana önemli bir yere sahip olagelmiştir (Çetinkaya, 2008:15). Günümüzde ise bütün toplumlar bir 'hareket dünyası'nda yaşıyor gibidir (Snow, Soule ve Kriesi, 2004: 4). Toplumsal boyuttaki hareketler giderek çok daha fazla önem kazanmakta ve ilgi çekmektedir. 1960'lardan bu yana toplumsal hareketler özellikle Batı medeniyetinin kalıcı bir parçası haline gelerek kuramsal çabaların konusu olmuştur (Lipsky, 1968; Kornhauser, 1959 aktaran Weissmann, 2008:7). Özellikle çağdaş Batı toplumlarında çok yoğun biçimde hemen her yerde rastlanan yaygın olgular haline gelmiş olan toplumsal hareketler; toplumsal değişimi sağlayan temel mekanizmalardandır. Karmaşık bir süreçler bütünü olan toplumsal hareketlerin başarılarının, başarısızlıklarının ya da dinamiklerinin anlaşılabilmesi ise oldukça zordur (Crossley, 2002:8-9). Bu özellikleri nedeniyle toplumsal hareketlerin irdelenmesi, toplumsal değişimin doğasının ve biçimlerinin daha iyi anlaşılabilmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

Toplumsal hareketleri giderek daha çok akademik çalışma konu edinmiştir. Bugüne dek toplumsal hareketlerin neden ve nasıl ortaya çıktıklarına, gelişim süreçlerine ve tarihsel örneklerine ilişkin çeşitli yaklaşımlar geliştirilmiştir. Farklı direniş ve çatışma örüntülerini ifade eden toplumsal hareketlere yönelik düşünsel çabalar hep var olmuştur ancak 19. yüzyıldan itibaren modern sosyal bilimlerin gelişimiyle birlikte daha sistematik çözümlemeler yapılmaya başlanmıştır (Çetinkaya, 2008:17).

Toplumsal hareketlerin toplumsal değişimleri yansıttığı düşünüldüğünde büyük benzerlikler taşımaları gerektiği sonucu ortaya çıkar ancak toplumsal hareketler bunun tersine, birbirlerine benzemekten çok farklılıkları ve çeşitlilikleriyle dikkat çekmektedir (Foweraker, 1995:11). Bu bakımdan toplumsal hareketlerin kay-

nakları, tarihsel gelişimi, tanımlanması, temel özellikleri ve ilgili kuramlarının irdelenmesi yararlı olacaktır.

TOPLUMSAL HAREKET VE KOLEKTİF DAVRANIŞ

Toplumsal nitelikli hareketlerin, protestoların ve devrimlerin altında yatan temel eylem, mücadeleci/kavgacı kolektif davranıştır (Tarrow, 1998:3). Toplumsal hareketler, kolektif davranışın formlarından birisi olarak yüksek düzeyde yapılandırılmış bir kolektif davranış biçimi olarak tanımlanabilir (Shephard, 2009:539; Snow, Soule ve Kriesi, 2004: 6).

Toplumsal hareketlere ilişkin alanyazında yer alan başlıca tanımlamalarda kolektif davranış olgusuyla toplumsal hareket arasındaki ilişki önemle vurgulanmaktadır. Bu tanımlamalara göre, toplumsal hareket bir kolektif davranış formudur. Aşağıdaki tanımlamalarda bu ilişki ifade edilmektedir (Türkdoğan, 1997; Touraine, 1999; Melucci, 1999 aktaran Şentürk, 2006:33);

- Toplumsal hareket, toplumda yeni bir hayat tarzını, yeni bir modeli oluşturmak için eylemde bulunan kolektif davranış biçimidir.
- Toplumsal hareket, birbiriyle egemenlik ilişkileri ve çatışma düzleminde karşı karşıya gelen, aynı kültürel yönelime sahip ve bu kültürün ortaya çıkardığı etkinliklerin toplumsal kontrolü için mücadele eden aktörlerin kolektif hareketidir.
- Toplumsal hareket, belli bir dayanışmayı esas alan, bir çatışma özelliği taşıyan ve yer aldığı sistemin sınırlarını zorlayan kolektif davranış biçimidir.

Kolektif davranışlar baskın grubun norm ve değerlerini zorlayan, çok sayıda kişinin katıldığı, gönüllü ve genellikle planlanmadan, doğaçlama biçiminde gerçekleştirilen eylemlerdir. Çevreci örgütler ya da sendikalar gibi yapılarda ve kurumlarda var olan organize davranıştan farklı olarak, belirlenmiş kural ya da prosedürlerin, otorite hiyerarşisinin söz konusu olmadığı davranışlardır. Eğitim, din ve siyaset gibi kurumsal davranışlardan farklı olarak da kolektif davranışları yönetecek kurumsallaştırılmış normlar yoktur (Kendall, 2008:540).

Kolektif davranış, kurumlarla normal ve kurallar çerçevesinde iletişim kurma olanakları olmayanlar, başkalarına ya da otoritelere karşı çıkanlar ve yeni ya da kabul görmemiş iddiası olanlar tarafından gerçekleştirildiğinde mücadeleci-kavgacı bir eyleme dönüşür. Mücadeleci kolektif eylem toplumsal hareketlerin temelini oluşturur ancak bu eylem şiddet ya da aşırılık içermesinin yanı sıra donanımlı ve güç sahibi yönetimlere karşı sıradan insanların sahip oldukları tek başkaldırı yoludur. Kolektif davranış birçok biçimde ortaya çıkabilir; kısa ya da sürekli-kalıcı, kurumsallaşmış ya da yıkıcı-bozguncu, monoton-sıkıcı ya da dramatik nitelikte gerçekleşebilir (Tarrow,1998:3).

Kolektif davranışı sosyolojinin tanınabilir, açık bir alt alanı olarak temellendiren Blumer'e (1951) göre bu davranış büyük ölçüde planlanmamış, kurallara bağlanmamış ve yapılandırılmamış grup etkinliklerini kapsar (aktaran; Buechler, 2004: 49).

Kolektif davranış biçimlerini şöyle sınıflandırabiliriz (Buechler, 2004: 47; Kendall, 2008:540); Kalabalık (crowd), çeteler (mobs), ayaklanmalar (riots), panik, çılgınlık (fads), moda (fashions), kamu düşüncesi (public opinion) ve dedi-kodu.

Kolektif davranışın ortaya çıkışı, bağlamı ve sonuçları bakımından farklı biçimleri söz konusudur. Bu biçimler arasında spor ve rock grubu fanatiklerinin uyumlu biçimde alkışladıklarında ve tezahürat yaptıklarında ortaya çıkan türden eylemler, marketleri yağmalama gibi bazı ayaklanma eylemleri ve gangster hareketleri sayılabilir (Snow, Soule ve Kriesi, 2004: 6).

Smelser'e göre kolektif davranış biçimleri ve ilgili oldukları sistem elementleri farklı açıdan değerlendirilmektedir (Crossley, 2002:44);

- Değer yönelimli toplumsal hareketler - değerler
- Norm yönelimli toplumsal hareketler - normlar
- Düşmanca taşkınlıklar - örgütlenme
- Çılgınlık ve panik - durum kolaylaştırıcılar

Kolektif davranışların bu bağlamda daha çok olumsuz bir yaklaşımla değerlendirildiği görülmektedir. Olumsuzluğun yanında korkunç olarak da algılanan Stalinizm ve faşizm gibi ideolojilerin etkisiyle oldukça negatif bir imaj taşıyan kolektif davranış, 1960'larda gerçekleşen toplumsal hareketler içinde otoriteler tarafından olumlu nitelikleriyle birlikte ele alınmaya başlanmıştır (Tarrow, 1998:15).

Kolektif davranış biçimlerinin ortaya çıkışını açıklamaya yönelik farklı yaklaşımlar geliştirilmiştir. Aynı zamanda toplumsal hareketlerin açıklanmasında da kullanılan kolektif davranışları açıklamak üzere geliştirilen yaklaşımlar şöyle ifade edilebilir (Buechler, 2004: 48-50);

- Kolektif hareketi açıklayan temel bir yaklaşım olarak gerginlik ve çöküş (strain and breakdown) dönemleri yaklaşımına göre, gerginlik ve çöküş dönemleri kolektif davranış üretir. Bu tür davranışları sınırlandıran sosyal kontroller ve moral buyruklar zayıflatıldığında ya da yok olduğunda kolektif davranışlar ortaya çıkar.
- Yoksunluk kuramları, bireylerin kendi durumlarını başka gruplarla, kendi geçmişleriyle ya da gelecekleriyle karşılaştırarak değerlendirmelerde bulunmaları ile ortaya çıkan gerilim ve kolektif davranışlar arasındaki ilişkiyi vurgular.
- Kitle toplumu kuramı ise küçük toplumsal grupların yok olmasıyla birlikte modern toplumun, soyutlanma, kişiliklerin kaybolması ve yabancılaşmanın egemen olması sonucunda kitle toplumuna dönüştüğünü savunur. Bu bağlamda özellikle soyutlanan ve yabancılaşan bireylerin sosyal güvenlik ve sığınma sağlayacak kolektif davranışların cazibesine daha çok kapıldıkları öne sürülmektedir.

Kolektif davranış nedir? Başlıca türleri nelerdir?

SIRA SİZDE 1

TOPLUMSAL HAREKETİN KAVRAMSALLAŞTIRILMASI

Toplumsal hareketlerin meydana geliş süreçleri, amaçları, biçim ve sonuçları birbirinden farklılıklar gösterdiği için ortak bir tanımlamadan söz etmek oldukça güçtür. Toplumsal hareketler özgün dinamikleri içinde tanımlanmakta, gerçekleşmiş oldukları tarihsel ve toplumsal gerçeklik içinde açıklanmaktadır. Bu nedenle fark-

Resim 2.1

Balina Avına Karşı bir Greenpeace Eylemi, Almanya.

lı zaman ve mekânlarda meydana gelen toplumsal hareketler için farklı tanımlamalar yapılmıştır (Kökalan Çımrın, 2010:47).

Toplumsal hareketlere yönelik ortak bir tanımın yapılması her ne kadar zor olsa da çeşitli toplumsal hareket örnekleri dikkate alınarak bir kavramsallaştırma yapılabilir. Toplumsal hareket örnekleri arasında şunlar sayılabilir (Crossley,2002:1);

- Kadın hareketi ya da feminizm,
- İşçi hareketi ve ticaret birlikleri hareketleri,
- Faşist hareketler,
- Faşizm karşıtı, ırkçılık karşıtı hareketler,
- Psikiyatri karşıtı ya da psikiyatrik çabalarla sorunlarını aşanların hareketleri,
- Milliyetçi hareketler,
- Dayanışma hareketleri,
- Çevreci ya da yeşil hareket,
- Kürtaj karşıtı ya da savunucusu hareketler,
- Hayvan hakları hareketleri,
- Barış hareketleri

Toplumsal hareketler kolektif davranışın bir biçimi olarak görülmekle birlikte diğer bütün kolektif davranış türlerinden oldukça farklı ve özgün niteliklere sahiptir. Toplumsal hareketlerin kavramsallaştırılabilmesi için niteliklerinin irdelemesi gerekmektedir.

Resim 2.2

Tunus'ta Ocak 2011'de Yaşanan Halk Ayaklanması

Lorenz Von Stein

Kaynak:*http://www.lvstein.unikiel.de/t3/index.php?id=13*

Alman sosyolog Lorenz von Stein 1789-1850 döneminde gerçekleşen Fransız toplumsal hareketlerinin tarihsel sürecini değerlendirdiği kitabıyla toplumsal hareket kavramını halkın politik mücadelesine ilişkin bilimsel tartışmaların içine sokmuştur (Tilly, 2004:18-19).

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere toplumsal hareketler birbirinden çok farklı biçimlerde ve bağlamlarda ortaya çıkabilmekte ve çok farklı amaçlara sahip olabilmektedir. Bu durum toplumsal hareketleri genel olarak kapsayabilecek bir tanımlamanın ve kavramsallaştırmanın yapılmasını güçleştirmektedir. Buna karşın alan yazında çeşitli kavramsallaştırma çabaları görülmüştür.

''Toplumsal Hareket'' kavramsalını ilk olarak Lorenz Von Stein, siyasal mücadele bağlamında kullanmıştır. Başlangıçta bu kavram, işçi sınıfının özbilinciyle birlikte iktidarı elde edeceği, süreklilik gösteren birleştirici bir süreç anlamını taşıyordu. Von Stein ile aynı dönemde Marx ve Engels de Komünist Manifesto'da bu anlamı benimsemiştir. 1848 yılında politik analizciler çoğul olarak toplumsal hareketlerden bahsetmeye başlamışlardır. 19.yüzyılın sonlarından itibaren ise toplumsal hareketler, örgütlü proleterlerin yanı sıra çiftçileri, kadınları ve hak talebinde bulunan diğer kesimleri de kapsayacak biçimde genişletilmiştir (Wirtz, 1981; Heberle, 1951 aktaran Tilly, 2004:20).

Von Stein, mevcut kuramsal sistemler ve doktrinler ile toplumsal sistemler arasında kavramsal bir ayrım yapmış ve toplumsal hareketleri sosyoloji alanında merkezi bir yere koymuştur. Bu yönüyle von Stein toplumsal hareketlerin kavramsallaştırılması bakımından oldukça önemli bir katkı sağlamıştır (Heberle, 1940:348).

Toplumsal hareket olgusunun kavramsallaştırılması ve tanımlanmasında öncelikle yukarıda da vurgulanan kolektif davranışla ilişkisi ile diğer kolektif davranış türlerinden farklılıkları ortaya koyulmalıdır.

Bir kolektif davranış türü olan toplumsal hareketler, süreklilik ve organize olmak gibi özellikler taşıması açısından diğerlerinden ayrılmaktadır. Çünkü toplumsal hareketlerde bulunan, üzerinde anlaşılmış belirlenmiş ortak hedef, belli bir birikim sonunda şekillendiği için sürekliliği ve organize edilmeyi gerektirmektedir (Şentürk, 2006:35).

Reformcu ve devrimci nitelikteki eylem biçimlerini kapsayan toplumsal hareketler (Türkdoğan, 2004:31), Raschke (1985) tarafından zamanla bütün toplumlara yeni değerleri yayacak derin toplumsal ya da kültürel dönüşümlerin en özgün örnekleri olarak tanımlanmıştır (aktaran; Finger, 1992:312).

Toplumsal hareketlere ilişkin çok çeşitli tanımlamalar genelde belirli eksenler etrafında yapılmaktadır (Snow, Soule ve Kriesi, 2004: 6);

a. Kolektif davranış
b. Değişim yönelimli hedefler
c. Kurumsal kolektif davranış
d. Belli bir düzeyde örgütlenme
e. Geçici bir süreklilik.

Bu temel kavramlar çerçevesinde tanımlanan toplumsal hareketlerin kavramsallaştırılmasında göz önünde bulundurulması gereken üç temel ilke söz konusudur. Bu üç ilke dikkate alınmadan herhangi bir toplumsal hareketin açıklanması söz konusu olamaz (Castells, 2006: 100; aktaran; Kökalan Çımrın, 2010:49);

- Hareketin ortak kimliği
- Hareketin karşıtının olması
- Toplumsal hedefin olması

Lofland (1996) ise başka bir açıdan toplumsal hareketlerin tanımlayıcı dört temel elementini belirlemiştir (aktaran Shephard, 2009:539);

- Geniş ölçekte insan sayısı
- Değişimi sağlamaya ya da engellemeye dönük ortak bir hedef
- Belirli bir düzeyde liderlik ve organizasyon
- Göreli olarak uzun bir dönemde kalıcılık ve süreklilik

Toplumsal hareketlerin kavramsallaştırılması ve tanımlanmasında yol gösterici diğer bir ölçüt ise harekete katılanların ortak eylemlerinin niteliğidir. Ortak eylemler şunları kapsamaktadır (Della Porta ve Diani, 2006:20);

a. Açıkça tanımlanmış bileşenlerle çatışmacı ilişkiler
b. Biçimsel olmayan yoğun ağlar tarafından ilişkilendirilme
c. Özgün ortak bir kimliği paylaşma

Toplumsal hareketler, kurumsal ya da örgütsel kanalların dışında devamlılık gösteren ve belirli bir örgütlenme düzeyinde meydana gelen, parçası olunan dünya düzeni, toplum, grup ya da örgütte var olan otoriteyi savunmak ya da bu otoriteye meydan okumak amacıyla geliştirilen hareketlerdir (Snow, Soule ve Kriesi, 2004: 11). Toplumsal hareketler sosyal bir hedefe yönelik olarak, paylaşılan inançlar ve dayanışmanın eşlik ettiği biçimsel olmayan etkileşim ağları olarak tanımlanabilir. Bu sosyal hedefler, toplumsal yapıya ve/veya değerlere ilişkin bir değişimin sağlanmasına ya da engellenmesine yönelik olabilir (Weissmann, 2008:7).

Toplumsal hareketler her ne kadar bir dönem değişime karşı direnişleri dışlayan biçimde tanımlanmışsa da (Vander Zanden, 1959: 312) yapılan tanımlamalardaki özellikler düşünüldüğünde hareketlerin belirli bir değişimi gerçekleştirmeyi ya da bir değişimi engellemeyi hedeflediği görülmektedir.

Toplumsal hareketler 1750'den sonra Batı'da geliştiği şekliyle üç unsurun sentezinden doğmuştur (Tilly, 2004:17). Bu unsurlar toplumsal hareketlerin tanımlanmasında da önemli rol oynamaktadır;

a. Hedef alınan otoritelere karşı ortak hak talebinde bulunan organize olmuş ve süreklilik gösteren halk girişimi (kampanya),
b. Çeşitli siyasal eylem türlerinin gerçekleştirilmesi (özel amaçlı dernekler, birlikler kurmak, mitingler düzenlemek, dilekçeler göndermek, gösteriler, resmi kortejler vb. toplumsal hareket repertuarı),
c. MBSB (Makul olma, birlik, sayı ve kendilerine ve/veya seçmenlerine bağlılık) ilkelerini katılımcıların halk önünde uyumlu şekilde sergilemeleri, mbsb gösterileri.

Toplumsal hareketlere ilişkin kavramsallaştırma çabalarının sonucu olarak ortaya çıkan çeşitli tanımlamalara bakıldığında, bütün farklı biçimlerine ve özelliklerine karşın yine de belirli düzeyde ortak bir tanımlamaya ulaşılabileceği görülmektedir. Yukarıda verilen temel unsurlar bağlamında kavramsallaştırma çabalarının sonucu olmak üzere toplumsal hareketlerin üç tanımı şöyle ifade edilebilir;

- Elitlere, otoritelere, başka gruplara ya da kültürel kodlara karşı, elitler, diğer gruplar ve unsurlarla kalıcı bir etkileşim içinde, ortak hedeflere sahip ve dayanışma içinde olan bireyler tarafından geliştirilen kolektif eylemler (Tarrow, 1994; Tarrow,1998:4).

Ortak bir hedef doğrultusunda bir araya gelenlerin taleplerini ve şikâyetlerini sergilemeleri; bireylerin birlikte hareket ederek hak, gönenç (refah) ve esenliğe ilişkin şikâyetlerini, taleplerini caddelerde protesto vb. ortak eylemler ile dile getirdikleri temel toplumsal davranış formu (Snow, Soule ve Kriesi, 2004: 3).

- Tarihselliğin biçimi, kültürel yatırım, bilgi ve ahlak modelleri üzerindeki egemenliği ya da bağımlılığı ile tanımlanan bir sosyal sınıfın, bu modellere ilişkin çatışmacı hareketi (Touraine, 1999:51).

SIRA SİZDE 2

Toplumsal hareket tanımlarının ortak olarak vurguladıkları noktalar nelerdir?

TOPLUMSAL HAREKETLERİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Binlerce yıldan beri dünyanın değişik bölgelerinde farklı biçimlerde halk ayaklanmaları gerçekleşmiştir. Ancak çeşitli çıkar gruplarından oluşan geniş kapsamlı örgütlerin geliştirdiği toplumsal hareketler 18.yüzyılın sonlarında Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'da ortaya çıkmıştır (Tilly, 2004: 16).

Tarihsel dönüm noktalarında meydana gelen önemli toplumsal olayları tanımlamak için kullanılan "toplumsal hareket" kavramı, 18.yüzyılın ortalarından itibaren tartışılmaya başlanmış, 19.yüzyıldan bu yana ise sosyal bilimlerde giderek önem kazanmış ve üzerinde yoğun çalışılmıştır. Başlangıçta daha çok tarih alanında ilgi gören toplumsal hareket olgusu zamanla sosyoloji çalışmalarında da önemli bir yer almıştır. 19.yüzyılda ortaya çıkan toplumsal değişimler ve toplumsal hareketlerin giderek önem kazanması, birçok toplumbilimcinin ilgisinin bu konuya yönelmesine yol açmıştır. Bu doğrultuda toplumsal hareketlerin meydana geliş biçimleri, nedenleri, türleri, anlamları ve toplumsal ya da bireysel etkileri üzerine sayısız araştırma yapılmıştır. (Kökalan Çımrın, 2010:47).

Kimi sosyologlar, Batı toplumları bağlamında toplumsal hareketlerin kaynağını, Fransız Devrimine ve ölçüyü aşmış kalabalıkların olumsuzluklara karşı göstedikleri tepkilere kadar dayandırmaktadırlar (Tarrow, 1998:10). Fakat modern toplumsal hareketlerin gelişim sürecinde 19. yüzyılın ikinci yarısı bir başlangıç noktası olarak

kabul edilmektedir. Toplumsal hareket kavramı kolektif amaca dayalı, organize ve süreklilik sergileyen davranış biçimi olarak tanımlandığında bu başlangıç noktası anlamlı görünmektedir. 19. yüzyılın ikinci yarısından önce de birçok toplumsal nitelikli eylem yaşanmıştır ancak modern anlamda toplumsal hareketler 19. yüzyılın ortasında görülmeye başlanmıştır (Kökalan Çımrın, 2010:49).

Toplumsal hareketler olgusu ve kavramsallaştırması büyük ölçüde 19. yüzyıl ürünüdür. Tilly'e (1984) göre 19. yüzyılda çok önemli bir değişim meydana gelmiş ve geleneksel olarak ya da cemaat grupları tarafından gerçekleştirilen savunmacı eylemlerden organize, öz bilincine sahip, daha kalıcı hareketlere ve yeni haklar ile fırsat arayışında olan saldırgan eylemlere doğru bir dönüşüm yaşanmıştır (aktaran; Foweraker, 1995:14).

Markoff (1996:45) ise günümüzde bilinen anlamıyla toplumsal hareketlerin 18. yüzyılın sonlarında İngiltere'de filizlenmeye başladığını öne sürmektedir. 18. yüzyıldaki ekonomik değişime koşut olarak toplulukların piyasadaki iletişimi ve birbirleriyle bağlantısı güçlenmiştir. 19.yüzyılda Avrupa, Kuzey Amerika ve başka coğrafyalarda kök salan bu hareketler, ülkelerin siyasal koşullarına, örgütlenerek hak talebinde bulunanların profiline, ayrı mekânlardaki insanları ortak bir hareket duygusuyla birleştiren yeni bilgi ve kitle iletişim araçlarına ve yaygın okuryazarlık gibi koşullara bağlı olarak gelişmiştir. Toplumsal çatışmalar muhtemelen insanlık tarihi kadar eskidir ancak kalıcı ve sürekli olan hareketler görece yakın zamanlarda devletlerin güç kapasitelerinin ve insanların hareketlilik düzeyinin değişmesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Alan yazında toplumsal hareketler genelde sadece Batı'ya ait gelişmeler olarak değerlendirilmektedir. Batı dışındaki toplumlara ve bu toplumların tarihlerine oryantalist bir yaklaşım sergilenmekte, herhangi bir muhalefet ya da direniş geleneğinden söz edilmemektedir (Çetinkaya, 2008: 42). Toplumsal hareketlerin tarihsel olarak sadece Batı toplumlarındaki sosyoekonomik değişimlerle açıklanmaya çalışılması genel bir yaklaşım olarak gözlenmektedir. Gerçekte 20. yüzyıl öncesindeki küresel toplumsal hareketlere ilişkin dünya tarihi çalışmaları oldukça eksiktir ve bu durum küreselleşen kapitalizme karşı gelişmiş hareketlerin tam olarak çözümlenmesini zorlaştırmaktadır (Ağartan, Choi ve Huynh, 2008:83). Türkdoğan'a (2004:11) göre Osmanlı toplum yapısı sistemli bir biçimde toplumsal hareketler kapsamında incelenmemiştir. Örneğin Celali isyanları, toplumsal tabanını köylülerin oluşturduğu bir toplumsal hareket olarak değerlendirilebilir (Türkdoğan, 2004:652).

Batı toplumlarıyla özdeş gelişen toplumsal hareketlere ilişkin yaklaşımlarda da bir ölçüde Avrupa merkezcilik anlayışının etkili olduğu söylenebilir. Bu durum dünyanın diğer bölgelerindeki toplumsal nitelikli hareketlerin göz ardı edilmesine yol açmaktadır. Diğer etken ise Batı toplumlarında yaşanan özgün modernlik deneyimi ve endüstrileşmenin doğurgusu olan toplumsal koşulların ürettiği özgün bir toplumsal hareket biçiminin varlığının kabulüdür. Charles Tilly toplumsal hareketlerin modernliğin bir ürünü olduğunu, örneğin Çin hanedanlıklarını yıkan köylü isyanlarının özellikleri nedeniyle toplumsal hareketlerden ayrıldığını vurgulamaktadır. Bu bakış açısına göre toplumsal hareketler Fransız İhtilali'nden bu yana ve dünya ölçeğinde gerçekleşmektedir (Dirlik,2008: 65).

Özellikle 1750-1850 döneminde dünyada Avrupa merkezli hareketlerin dışında gerçekleşen toplumsal hareketleri genel olarak kapsayacak şöyle bir sınıflandırma yapılabilir (Ağartan, Choi ve Huynh, 2008:21);

Avrupa merkezcilik (eurocentrism), Avrupa kültürünün üstünlüğünü kabul eden ve olayları-olguları Avrupalı perspektiften değerlendiren yaklaşım. Bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde, Avrupa (ve genellikle Batılı) sorunlarına, kültür ve değerlerine, diğer kültürlerden daha çok önem veren anlayıştır. Avrupa merkezcilik genellikle Avrupalı veya beyaz olmayan kültürler üzerinde hak iddia etmiş ya da onların varlığını tamamen görmezden gelmiştir.

a. Amerika'daki köleliğe karşı isyanlar,
b. Balkanlar'dan Amerika'ya uzanan, sömürgeci ve yayılmacı sistemlerdeki milliyetçi ve ayrılıkçı hareketler,
c. Asya ve Ortadoğu'dan Amerika'ya uzanan alanda, dünya ekonomisine katılmaya ve bu ekonomiyle birleşmeye karşı olan ve dünyanın geri kalanı ile bağlantıları koparmayı deneyen girişimler,
d. Ortadoğu, Asya, Afrika ve Amerika boyunca görülen, Avrupa kültürüne ve kapitalist kültüre direnen, genellikle dinsel ya da kültürel hareketler olarak adlandırılan uygarlıkçı hareketler.

Resim 2.3

Kölelik Karşıtı Hareket

SIRA SİZDE 3

Modern anlamdaki toplumsal hareket olgusu ile tarih boyunca görülen toplumsal hareketler arasındaki temel farklılıklar nelerdir?

TOPLUMSAL HAREKET BİÇİMLERİ

Ortak noktaları bulunmasına karşın toplumsal hareketler özgün özellikler taşır. Örneğin sivil haklar hareketi ile çevreci hareketi karşılaştırmak oldukça güçtür (Shephard, 2009:539).

Resim 2.4

Three Mile Island Nükleer Kazası

Şekil 2.1'de görüldüğü üzere toplumsal hareketler oldukça genel bir sınıflandırmayla ve daha çok amaçları bakımından dört grupta ele alınabilir. Bu gruplandırmaya göre başlıca toplumsal hareket türleri barış hareketleri, çevreci hareketler, işçi hareketleri ve ifade özgürlüğü-demokratik hareketlerdir.

Toplumsal hareketleri sınıflandırmak zor olmakla birlikte amaçları, hedefledikleri değişimin düzeyi vb. ölçütlere göre çeşitli sınıflandırmalar yapılmıştır. Örneğin bazı toplumsal hareketler bireyleri bazıları ise toplumu değiştirmeyi hedefler (Kendall, 2008:553). Toplumsal hareket biçimleri şöyle sıralanabilir (Aberle 1991: aktaran Shephard,2009:539);

Şekil 2.1

Toplumsal Biçimleri

Kaynak: *Giddens, 1990: 159*

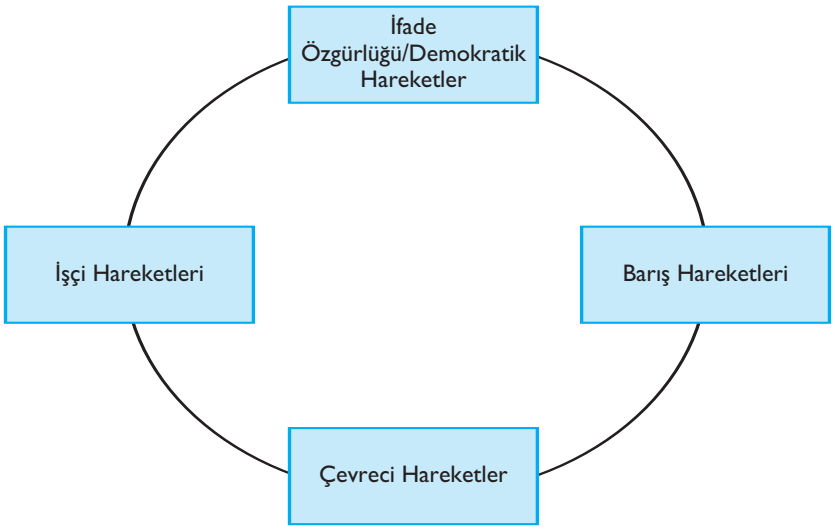

- Devrimci Hareketler; Toplumu bütün olarak değiştirmeyi hedeflerler. Mao Zedong'un Çin'deki hareketi gibi.
- Reformcu Hareketler; Toplumda belirli alanlarda kısmi değişimi hedefler. Değişimi savunucu ya da engelleyici olabilir. Kadın özgürlüğü hareketi buna örnektir. Tersi bir örnek de kürtaja karşı dinî grupların yürüttüğü kampanyalardır.
- Kurtarıcı Hareketler; Bireylerin değişimini hedefler. David Koresh'in dinsel kültü buna bir örnektir.
- Alternatif Hareketler; Bireylerde sınırlı değişimi hedefler. Nüfus Bağlantısı (Zero Population growth) hareketi buna örnek olarak verilebilir.

Kendall (2008: 553-554) bu toplumsal hareket biçimlerinin farklı özelliklerini ve hedeflerini örneklendirerek açıklamıştır;

Resim 2.5

Hare Krishna Hareketi

- Reform hareketleri (Taban örgütlenmesine dayalı çevre hareketleri gibi toplumsal yapının belirli bir boyutunu değiştirerek toplumu iyileştirmeyi hedefleyen hareketlerdir.),
- Devrimci hareketler (Toplumda bütüncül ve kökten bir değişimi hedefleyen hareketlerdir, genellikle var olan sistemin içinde yer almamaya çalışırlar. Bu hareketler ideal bir toplum kurmayı hedefleyen ütopistlerden radikal yöntemleri kullanan terörist hareketlere kadar geniş bir yelpazede yer alır.),
- Dinî hareketler (Bireylerin inanç sistemlerinin içsel değişim yoluyla köklü değişimini hedefler. Köktenci dinî hareketler kendileri gibi inanmayanların inançlarını değiştirmeyi hedeflerken birçok dinî hareket ''milenyumcu''dur, son'un yakın olduğunu savunur ve davranışlarda hızlı bir değişim öngörür. Hare Krishnas, Scientology, Unification Church gibi yeni dinî akımlar, özellikle ana akım dinlerin sağlayamadığını savundukları, gençlerin hayatın anlamını keşfetme gereksinimlerine karşılık vermeyi amaçlar.),
- Alternatif hareketler (İnsan davranışının belirli bir boyutunda sınırlı bir değişimi hedefler. 20. yüzyılın başlarındaki 'The Woman's Christian Temperance Union /Hristiyan Kadınlar İçkiden Kaçınma Birliği' adlı derneğin geliştirdiği hareket insanların alkol tüketiminden uzak durmalarını sağlamayı hedefliyordu. 1990'larda yoğunlaşmaya başlayan New Age kökenli meditasyon, yoga, vejetaryenlik gibi hareketler de bu kapsamda değerlendirilebilir.),
- Direniş hareketleri (Değişmeyi engellemeyi ya da var olan bir değişimi ortadan kaldırmayı hedefler.).

SIRA SİZDE 4

Başlıca toplumsal hareket biçimleri nelerdir?

Resim 2.6

The Woman's Christian Temperance Union (Hristiyan Kadınlar İçkiden Kaçınma Birliği)

TOPLUMSAL HAREKETİN NİTELİKLERİ VE AŞAMALARI

Toplumsal hareketler insanlara normalde tek başına elde edemeyecekleri, politika oyununa girmeleri için kaynaklar sağlar (Kendall, 2008:552). Toplumsal hareketlerde bireylerin kendiliğinden bir araya gelmesi söz konusudur, organize olmak zorunda değildirler ancak organize de olabilirler. Formel örgütlere örnek olarak, bir siyasi parti toplumsal hareket değildir ancak bu partinin üyeleri çeşitli toplumsal hareketlerin içinde yer alabilirler. Örneğin bir toplumsal hareket olmayan İsveç Yeşiller Partisi üyeleri daha iyi bir çevre için çeşitli konularda çaba göstermektedirler (Weissmann, 2008:7).

Sosyal bilimler alan yazınında toplumsal hareketlerin tanımlamaları aynı zamanda hareketlerin nitelikleri hakkında da bilgi içerir. Hareketlerin kolektif bir kimliğe dayalı, organize olmuş, çatışmacı ve süreklilik arz eden bir yapıya sahip olması, aynı zamanda bu hareketlerin nitelikleri olarak da kabul edilmektedir (Kökalan Çımrın, 2010:49). Toplumsal hareketlerin kaynağı olarak görülen kişilerin hissettikleri rahatsızlığın ve eşitsizliğin türü ise hareketin kapsamı ile içeriğini de belirlemektedir (Şentürk, 2006:31-32).

Tilly'e (2004:30-33) göre, toplumsal hareketlerin özellikleri şunlardır;

- Toplumsal hareketler, 18.yüzyılda ortaya çıkış sürecinden itibaren tekil girişimler değil etkileşimli kampanyalar olarak yürütülmüştür.
- Toplumsal hareketler, program, kimlik ve duruş olmak üzere üç iddiayı birleştirir.
- Program, kimlik ve duruşa ilişkin savların öne çıkması, hareketin yapısı, hareketin içindeki hak talep eden insanlar ve hareketin aşamalarına göre değişiklik gösterir.
- Demokratikleşme toplumsal hareketlerin oluşumunu olumlu yönde etkiler.
- Toplumsal hareketler halkın egemenliğini kabul eder.
- Toplumsal hareketler siyasi girişimcilere bağlıdır.
- Toplumsal hareketler model alma, işbirliği ve iletişim kanalları ile farklı ortamlarda da yerleşir.
- Toplumsal hareketlerin yapıları, personeli ve iddiaları tarihsel olarak değişir ve evrilir.
- İcat edilmiş bir kurum olan bir toplumsal hareket ortadan kalkabilir ya da çok farklı bir politika biçimine dönüşebilir.

Heberle (1951) ise toplumsal hareketlerin özelliklerini şöyle ifade etmiştir (aktaran Vander Zanden, 1959: 313-314);

1. Toplumsal hareketler, toplumsal yapıda ve özellikle mülkiyet ve emek ilişkilerinin var olduğu temel kurumlarda köklü değişiklikler meydana getirmeyi amaçlar.
2. Toplumsal hareketlerde yer alanlarda ortak duyarlılık, dayanışma ve grup kimliği bilinci söz konusudur.
3. Toplumsal hareketlerde bir ideoloji ya da inşa edici düşünceler seti vardır.
4. Üyeleri içinde biçimsel olarak örgütlenmiş gruplar bulunmakla birlikte toplumsal hareketler organize gruplar değildir.
5. Toplumsal hareketlerin gücü, üye kompozisyonunda değişimler olsa bile varlığını sürdürmeye yeter.
6. Toplumsal hareketler kısa dönemli değildir ancak yine de bir gerçekleşme süresi vardır.

Castells'in ağ kuramında toplumsal hareketlerin boyutları ve nitelikleri şöyle sıralanmıştır (Stalder, 2006: 77-78);

- Toplumsal hareketler öz bilinçlidir, Bir analiz sunar, üyeleri ile ve dışarıdakilerle ilişkilerini tanımlar ve kolektif davranış için strateji belirler.
- Toplumsal hareketler otantik ve özerktir. Geniş toplumsal bağlamla sınırlandırılır, ancak sınırlandırmalarla kendi mantık ve değerlerini yansıtarak yaratıcı biçimde başa çıkar.
- Toplumsal hareketler için birincil öncelik başarı ya da başarısızlık değildir, var olmaktır.
- Toplumsal hareketler toplumsal yapıda doğrudan ya da dolaylı olarak değişiklik meydana getirmeyi amaçlar.
- Toplumsal hareketler çatışmacı ya da muhaliftir.

Toplumsal hareketlerin gelişim süreci genel olarak üç aşamada gerçekleşir (Kendall, 2008:568);

1. Başlangıç-hazırlık aşaması: Algılanan bir sorun huzursuzluk yaratır.
2. Toplanma-birleşme aşaması: Kişiler organize olmaya başlarlar.
3. Kurumsallaşma aşaması: Bir örgüt geliştirilir. Liderlik konumlarında gönüllülerle ücretli personel yer değiştirir.

Hazırlık ya da başlangıç aşaması olarak tanımlan ilk aşamada toplumsal bir harekete yol açacak bir huzursuzluğun varlığı söz konusudur. İnsanların varlıksal nitelikleri, mevcut toplumsal sistemin dayattığı ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel alandaki işleyişte bir ayrıma dönüştüğünde ortaya rahatsızlık ve güvensizlik durumu çıkar. Sistemin zorunlu kıldığı koşullar karşısında insanların bir kısmı, sahip oldukları niteliklerinden dolayı kendilerini dışarıda bırakılmış, ihmal edilmiş, sindirilmiş ya da ötekileştirilmiş hisseder. Bu düşüncelerin toplumun belli bir kesiminde kabul görmesi, rahatsızlıkları doğurur. İkinci aşama olan toplanma-birleşme aşamasında ise ortaya çıkan ve yaygınlaşan rahatsızlık koşullarının mevcut yapı içinde hoş görülebilecek boyutu aşması, "protesto hareketleri"nin oluşması için gerekli ortamı hazırlar. Bundan sonraki süreç; toplu halde normal düzen ve uyum içinde yaşayan insanları belirli sayıda, belirli bir amaç, fikir ve yöntemle harekete geçiren protesto hareketidir (Şentürk, 2006:31-32). Son aşamada ise bu protesto hareketleri kurumsallaşmaya ve göreli olarak yerleşik olmaya başlar. Kessler'in de (1985) belirttiği üzere, toplumsal hareketler zaman içinde kendine sabit ve sağlam bir şekil vermeye eğilimlidir (aktaran; Türkdoğan, 2004:51-52).

Crossley (2002:34) bir toplumsal hareketin aşamalarını şöyle tanımlamıştır;

a. Toplumsal istikrar-beklentiler ve gerçeklik arasındaki uyum.
b. Beklentiler ve gerçeklik arasında gerilimin ortaya çıkması.
c. Toplumsal kontrol mekanizmalarında gevşeme.
d. Temel kolektif davranışların ortaya çıkması.
e. Ajitasyon, grup ruhu, moral, ilkeler, ideoloji ve taktiklerin oluşması.
f. İstikrarlı bir toplumsal hareketin ortaya çıkması.
g. Değişim için baskının oluşması.

Toplumsal hareketin oluşabilmesi için kampanya, hareket repertuarı ve MBSB gösterilerinin yer alması gereklidir. Kampanya bir seferlik dilekçe, miting ya da gösteriden fazlasını ifade eder. Kampanyada üç unsur bulunur; Kendi başına oluşmuş talepçiler grubu, talep nesneleri ve bir grup halk. Hak talep edenlerin, nesnelerin ya da halkın tekil eylemleri değil bu üçü arasındaki etkileşim toplumsal hareketi oluşturur. Kampanya repertuvarında ise çeşitli siyasal eylem türleri bulunur (Tilly, 2004:17). MBSB hareketleri çeşitli özellikler taşır (Tilly, 2004:18);

- *Makul olma:* Ölçülü davranışlar, düzgün kıyafetler: din görevlilerinin, yüksek rütbelilerin ve çocuklarıyla birlikte annelerin katılımı.
- *Birlik:* Benzer rozetler, bandajlar, ilanlar ve kostümler, saflar halinde yürüyüş, şarkı söyleme ve dua etme.
- *Sayı:* Katılımcı sayısı, imzalanan dilekçeler, seçmenlerin mesajları, sokakların doldurulması.
- Bağlılık: Kötü hava koşullarının dikkate alınmaması, yaşlı ve engellilerin gönüllü katılımı, baskıya direnç gösterme, gösterişli fedakârlık, bağış ve yardım.

Resim 2.7

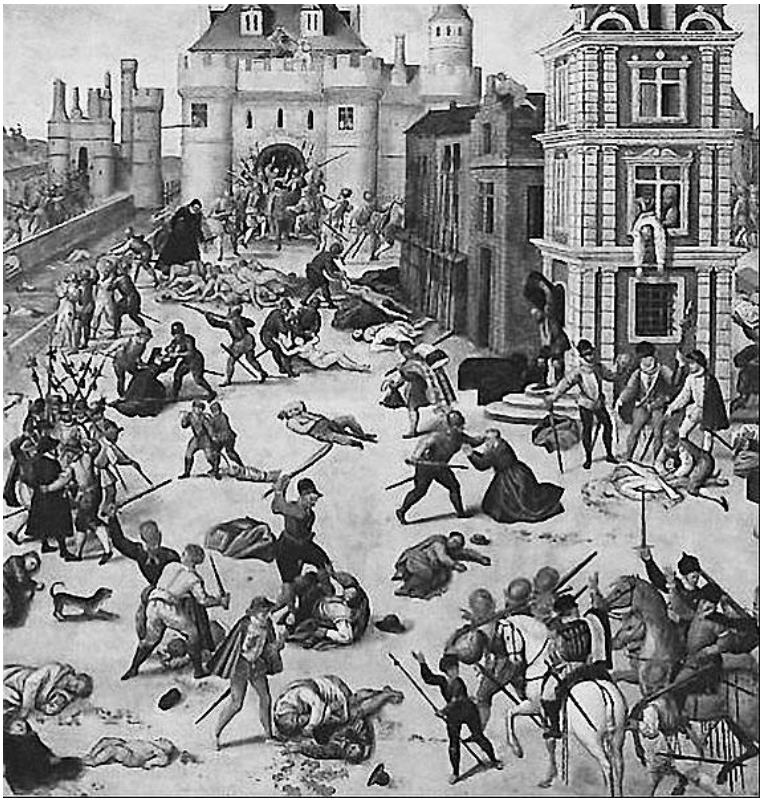

Protestanlara Yönelik Bir Katliam 1572, Fransa.

Toplumsal hareketlerin özelliklerini ve gelişim süreçlerini etkileyen önemli bir unsur, içinde bulunulan çevrenin sosyal, ekonomik ve politik koşullarıdır. Özellikle devlet yapıları, egemen kültürler ve sivil toplum, toplumsal hareketleri etkilerken toplumsal hareketler de devleti, politikaları, sivil toplumu ve kültürleri biçimlendirebilir. Toplumsal hareketler zaman, mekân ya da üyelik bakımından sınırlandırılmış önceden belirlenmiş yapılar değildir, onları değişen örgüt kümeleri, ağlar, topluluklar ve aktivist bireyler oluşturur (Whittier, 2002:289).

Şekil 2.2' de görüldüğü üzere toplumsal yapının demokratik nitelikleri ve demokratikleşme düzeyi ile toplumsal hareketlerin ortaya çıkışı arasında bir etkileşim söz konusudur. Demokratikleşme düzeyi arttıkça toplumsal hareketlerin ortaya çıkışı, ölçek ve alan bakımından gelişimi gerçekleşir.

Demokratikleşme ve toplumsal hareketler arasında güçlü bir ilişki vardır. Bu ilişki şöyle ifade edilebilir (Tilly, 2004:201-203);

Kampanya, repertuvar ve MBSB gösterileri tarihin çeşitli dönemlerinde hep var olmuştur. Örneğin 1750'den önce Avrupalı Protestanlar inançlarını yaşatmak adına Katolik otoritelere karşı defalarca süreklilik gösteren kampanyalar düzenlemişlerdir. MBSB gösterileri dinî şehitlik, halk fedakârlığı ve işgale direniş biçiminde gerçekleşmiştir. Ancak MBSB hareketleri ve repertuvarın birleşmesi toplumsal hareketin farklılığını ortaya çıkarmıştır (Tilly, 2004:18-19).

Şekil 2.2

Demokratikleşmenin Farklı Derecelerinde Toplumsal Hareketlerin Ölçek ve Alanı

Kaynak: *Tilly, 2004:202*

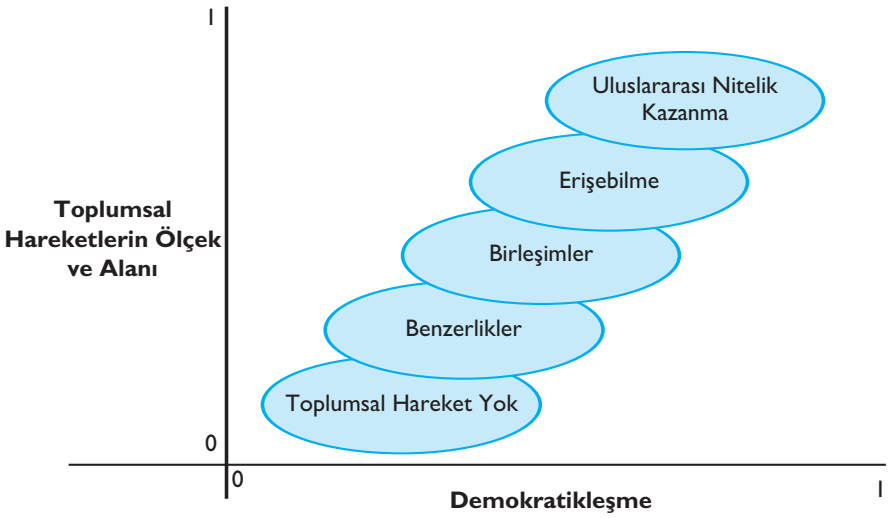

Resim 2.8

Sivil Haklar Hareketinin Öncüsü Martin Luther

Kaynak: *http://www.ilr.cornell.edu/events/102710_Social.html*

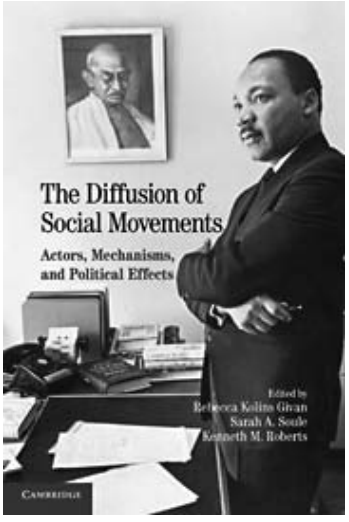

1. Demokratikleşme yok ya da yetersiz ise toplumsal hareket yoktur.
2. Yeni başlayan bir demokratikleşme süreci söz konusu ise kampanyalar, repertuvarlar ya da MBSB gösterileri toplumsal hareketlerle benzerlik gösterir ancak toplumsal hareket kampanyaların, repertuarların ve MBSB gösterilerinin olgun bir birleşimi değildir.
3. İleri demokratikleşme süreci söz konusu ise toplumsal hareketler sınırlı kesimlerde de olsa yine görülür.
4. Yaygın demokratikleşme süreci söz konusu ise, toplumsal hareketlerin programlarının, repertuvarlarının ve MBSB gösterilerinde, program kimlik ve yer açısından yaygınlaşma görülür.
5. Yeni başlayan bir uluslararası demokratikleşme sürecinde ise toplumsal hareket uluslararası nitelik kazanır.

Demokratikleşmenin sağladığı ortam toplumsal hareketleri besler. Demokratikleşme sürecinin toplumsal hareketi destekleme yolları şöyle sıralanabilir (Tilly, 2004:214-216);

a. Devlet ile vatandaşlar arasında daha düzenli ve kategorik ilişkilerin oluşmasıyla birlikte vatandaşlık ilişkisinin kurulmasının sonucu olarak hak talepleri daha makul ve çekici bir hâl alır.
b. Kamu politikası çerçevesinde hakların ve yükümlülüklerin eşitlenmesi sonucunda sosyal eşitsizliklerin giderilmesi, kategori ötesi koalisyonların ve yeni tesis edilmiş kimliklerin önündeki engelleri zayıflatarak toplumsal hareketlerin gelişimini kolaylaştırır.

c. Devlet politikasına, kaynaklarına ve personeline ilişkin değişimlerde vatandaşların etkisinin artması ile birlikte hak talebinde bulunmak için yeni fırsatlar ve güvenli bir ortam oluşur.
d. Tamamlayıcı kurumların oluşturulması ile seçim kampanyaları, siyasi partiler, sendikalar, ticari kuruluşlar, sivil toplum kurumları ve lobiler gibi kurumlar toplumsal hareketleri besler.

Tilly'nin yaklaşımına göre toplumsal hareketlerin ayırt edici özellikleri nelerdir?

SIRA SİZDE 5

TOPLUMSAL HAREKET KURAMLARI

Toplumsal yaşamın herhangi bir noktasında ortaya çıkan bir değişim doğrudan ya da dolaylı olarak diğer dinamikleri de etkiler. Dolayısıyla ortaya çıkan yeni bir olgunun tek başına ve tek bir değişken ile açıklanması olası değildir. Toplumsal hareket kavramı da geçirmiş olduğu değişim dinamikleri bağlamında farklı süreçlerde, farklı yaklaşımlarla açıklanmaktadır (Kökalan Çımrın, 2010:46).

Toplumsal hareketlerin 18. yüzyılda ulusal düzlemde ortaya çıkmasının ardından ilk dönem kuramcıları hareketlerin üç boyutuna odaklanmıştır; aşırıcılık, yoksunluk ve şiddet (Tarrow,1998:4). Emile Durkheim'ın öncülük ettiği 19. yüzyıl sosyologları ise toplumsal hareketleri, anomi ve toplumsal çözülmenin sonucu olarak değerlendirmişlerdir. Bu dönemde 'çılgın kalabalıklar' tanımlaması yaygındır (Tarrow,1998:4). Toplumsal ölçekteki hareketlere ilişkin ilk sistematik yaklaşım olarak görülebilecek "kalabalıklar" kuramının en önemli temsilcisi Gustave Le Bon'dur (Çetinkaya, 2008:18).

Anominin sözcük anlamı normsuzluktur. Toplumsal kontroller zayıfladığında, ahlaki ve siyasal kısıtlamalar ortadan kalktığında anomi ortaya çıkar. Durkheim'a göre anomi oldukça önemli boyutlarda bir toplumsal düzensizlik potansiyeline sahiptir. Bu kargaşa potansiyeli birçok Avrupa kentinde 'kalabalıklar'ın çılgın davranışları biçiminde algılanmıştır.

Dönemin seçkinlerinin ve yöneticilerinin yaklaşımını yansıtan, Le Bon'un temsilcisi olduğu bu bakış açısında kitlelerin ve kalabalıkların yıkıcı rolü vurgulanmıştır. Kalabalığa girildiğinde söz konusu kolektif şuur bireylerin akli melekelerini ve kişiliklerini siler ve bilinçaltı egemen olur. Kalabalıkların baştan çıkmaya hazır olduğunu belirten ve aşırılığını vurgulayan Le Bon'a göre toplumsal hareketler daha çok irrasyonellik durumudur (Çetinkaya, 2008:18-20).

Gustave Le Bon

Kaynak: *(1841-1931). Ünlü bir Fransız hekimi ve sosyologu*

İnsanların belirli koşullar altında bir araya toplanmasıyla oluşan yığın, kendisini oluşturan bireylerin özelliklerinden farklı yeni özellikler taşır. Kalabalıklar ve kitleler sadece yıkıcı bir rol oynar (The Crowd, 1896).

Toplumsal hareketlerin temelinde yatan mücadeleci politik hareketleri açıklamaya yönelik en açık kuramsal girişim ise protesto döngülerinin ve dalgaların kavramsallaştırılmasıyla oluşmuştur. Buna göre toplumsal hareketler üç temel eksende açıklanabilir (Koopmans, 2004: 40-41);

1. Mücadelenin bir coğrafi ve toplumsal alanda ortaya çıkması için ekolojik bir perspektif gerekir. Mücadelenin biçimler; mücadeleci, destekçi, rakipleri ve tarafsız üçüncü kesimler arasındaki sosyal ilişkiler ağının bir parçasıdır. Bu bakış açısıyla, belirli bir grup için var olan politik fırsatlar yapısal etken değildir.
2. Mücadelenin ortaya çıkması evrimsel bir süreçtir.
3. Politik istikrar ve istikrarsızlık dönemleri mücadeleci hareketleri farklı biçimlerde etkiler.

Crossley (2002:10) toplumsal hareketlerin açıklanmasına dönük kuramsal yaklaşımları iki zaman dilimi ve iki farklı toplumsal ortam açısından değerlendirmiştir. Buna göre 1970'ler öncesi ve sonrasında farklı yaklaşımlar geliştirilmiş ve bu farklılık ABD ve Avrupa bağlamında kendini göstermiştir (Tablo 2.1). ABD'de kolektif davranış temelli açıklamalardan kaynak hareketliliği ve politik süreçler gibi yaklaşımlara doğru bir gelişim gözlenirken Avrupa'da Marksizm temelli yaklaşımlardan yeni toplumsal hareketler anlayışına doğru bir gelişme yaşanmıştır.

Tablo 2.1 *Toplumsal Hareketlerin Çözümlenmesine Yönelik Dört Yaklaşım*

Kaynak: *Crossley, 2002:10*

	ABD	Avrupa
1970'ler öncesi	Kolektif Davranış	Marksizm
1970'lerden beri	Kaynak Hareketliliği, Politik Süreç	Yeni Toplumsal Hareketler

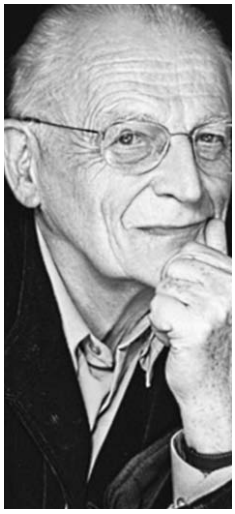

Alain Touraine

Kaynak: *http://esouth.blog.lemonde.fr/2009/05/15/la-crise-et-apresconversation-avec-alain-touraine-ehess-paris/*

Toplumsal hareketleri etkileyen kimlik yönelimli paradigmaları açıklamaya çalışan Touraine'e göre temel problem, bir hareketin kimlik arayışından değişim sürecini kontrol etmeyi amaçlayan kolektif ve toplumsal bir harekete dönüşmesinin keşfedilmesidir (Cohen, 1999:127).

Toplumsal hareketleri açıklamak üzere işe koşulan başlıca yaklaşımlar arasında Kolektif Davranış, Göreli Yoksunluk, Kaynak Hareketliliği, Politik Süreçler, Katma Değer, Ağ Kuramı, Rasyonel Tercih ve Kimlik Yönelimli Yaklaşımlar sayılabilir.

20. yüzyılın ortalarında toplumsal tarih alanının gelişimi ile birlikte insanların mücadeleleri ve gündelik hayattaki deneyimleri sosyal bilimcilerin ilgi alanına girmiştir (Çetinkaya, 2008:23). Özellikle II. Dünya Savaşı sonrası dönemde yaşanan düşünsel paradigma değişimi farklı yaklaşımların doğmasına yol açmış, bu yaklaşımlar sosyal hareket ve kolektif eylem kuramlarında karşılık bulmuştur. Sosyal hareketlere ilişkin açıklamalar ve kuramsal çabalar sürekli evrilmekte olan farklı disiplinlerin bir yansıması olarak görülmüştür (Buechler, 2004: 47).

1970'lerden itibaren toplumsal hareketlere ilişkin yaklaşımlar 1960'ların sonunda gerçekleşen toplumsal hareketlere dayalı olarak değişmiştir. Yaklaşımların konusu olan toplumsal hareketler olgusu sürekli bir değişim içindedir ve süregelen kuramsal çabalar da bu değişimi yansıtmaktadır (Buechler, 2004: 47). Marksizm'e ilişkin hayal kırıklığının yaşandığı 1970'li ve 1980'li yıllarda bazı otoriteler kültür bağlamında ortaya çıkan yeni paradigmalar doğrultusunda kimlik yönelimli yaklaşımlar gibi yeni açıklamalar geliştirmişlerdir (Tarrow,1998:16). Alain Touraine toplumsal hareketleri etkileyen kimlik yönelimli paradigmalar doğrultusunda en geniş kuramsal çerçeveyi oluşturmuştur. Touraine, toplumsal hareketlerin, kimliğin ve normların inşası temelinde kendileri üzerine düşünmeleri, toplumun demokratikleşmesine vurgu, kendini sınırlama ve kültürel konulara odaklanma gibi yeni boyutları üzerinde durmuştur (Cohen, 1999:122).

Benzer koşullara sahip farklı toplumlarda aynı ya da standart tepkiler meydana gelmez. Bunun nedeni, toplumsal davranışları belirleyen değişkenlerin toplumdan topluma farklılık göstermesi, yapısal değişkenler ile sabit değişkenlerin toplumlar üzerindeki farklı etkisi ve toplumsal hareketler üzerinde toplumlara özgü belirli toplumsal değişkenlerin baskın olmasıdır (Şentürk, 2006:37). Toplumsal hareketlerin yapısının açıklanabilmesi için politik süreç, yeni toplumsal hareketler ve kaynak hareketliliği kuramları, kolektif kimlik paradigması gibi yaklaşımların ve kuramların birlikte ele alınması gerekmektedir (Whittier, 2002:289). Her yaklaşım toplumsal hareketlerin belirli bir boyutunu açıklayabilmektedir. Bu nedenle toplumsal hareketlerin, özgün koşulları bağlamında ve bütün kuramlara dayandırılarak açıklanmasında yarar vardır. Aşağıda başlıca yaklaşımlara ve kuramsal açıklamalara yer verilmiştir.

Kolektif Davranış Yaklaşımı

Toplumbilimciler toplumsal hareketleri 1900'lerin başından itibaren psikolojik temelli bir yaklaşımla, kendi kontrolleri dışındaki koşullara duygusal tepki veren bireylerin davranışları olarak değerlendirmişlerdir. Gustav Le Bon, Herbert Blumer, Wiliam Kornhauser ve Neil Smelser bu bağlamda yaklaşım geliştiren toplumbilimciler arasındadır. Kolektif davranış yaklaşımına göre toplumsal hareketler (Crossley, 2002:11);

a. Yapısal gerilim, anomi, yoksunluk ve şikâyetler gibi olumsuzluklara verilen tepkisel karşılıklar olarak ortaya çıkar.
b. Yapısal gerilim, anomi, yoksunluk ve şikâyetler gibi zorluklar tarafından ateşlenen kolektif histerinin belirimi, irrasyonel ve psikolojik karşılıklarıdır.
c. Toplumdan soyutlanmış, toplumla bütünleşememiş bireylerin katıldığı avam, ayak takımı hareketleridir.
d. Farklılıkları ve siyasal doğaları dikkate alınmaksızın, panik, moda, çılgınlık gibi diğer kolektif davranışlarla bir arada ele alınır.

Kolektif davranış kuramına yönelik eleştiriler söz konusudur. Bu eleştirilere göre toplumsal hareketlerin toplumsal gerilimlere bir cevap olduğunun varsayılması, hareketlerin ortaya çıktığı geniş politik bağlamı göz ardı etmektedir. Bunun yanı sıra bireysel hoşnutsuzluğun toplumsal hareketlerin nedenleri arasında tanımlanması sorunlu görülmektedir. Ayrıca bireyselci yaklaşımların, kolektif davranışın politik boyutunu ihmal ettiği de öne sürülmektedir (McAdam, 1982 aktaran Buechler, 2004: 51).

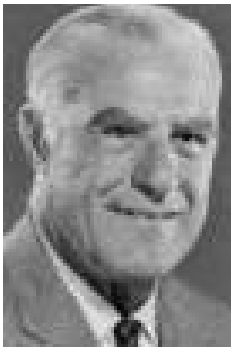

Blumer

Sembolik Etkileşimcilik

Kaynak: *http://www.pipale.com/H.html pipale.com pipale.com*

Sembolik Etkileşimci Yaklaşım

Kolektif davranış ekolünden gelen Herbert Blumer'in (1969) geliştirdiği sembolik etkileşimci yaklaşımı, toplumsal huzursuzluk, hareket kültürü ve kimlik boyutlarına odaklanan sembolik etkileşimcilere örnek teşkil etmektedir (Crossley, 2002:16).

Sembolik etkileşimcilik kolektif davranışa dayanır ve Blumer'e göre sosyoloji de kolektif davranışı irdeler. Toplumsal dünya kolektif davranıştan ibarettir. Blumer'in kolektif davranış ve toplumsal hareketlere ilişkin analizi üç aşamayı vurgular; toplumsal huzursuzluk, temel kolektif davranışlar ve son olarak toplumsal hareketler. Bu yaklaşım, toplumsal hareketlerin ortaya çıktığı ortamı, yapısal koşulları ve toplumsal ağları göz ardı ettiği gerekçesiyle eleştirilmektedir (Crossley, 2002:23-24;34-35).

''Sosyoloji, sosyal düzen, adetler, kurallar, kurumlar gibi bileşenlere yönelik çalışır ve onları oldukları gibi inceler. Kolektif davranış ise sosyal düzenin meydana geliş yollarıyla ilgilidir (Blumer, 1969 aktaran Crossley, 2002:24).

Katma Değer Kuramı

Katma değer kuramı, toplumsal hareketlerin oluşması için belirli koşulların gerekli olduğunu öne süren sosyolog Neil Smelser (1963) tarafından geliştirilmiştir. Smelser toplumsal hareketleri, diğer kolektif davranışlar gibi şekillendikleri toplumsal sistemler içinde açıklamaya çalışır. Kurama göre toplumsal sistemler içinde toplumsal hareketler sorunlara ya da gerilimlere bir karşılık olarak onları düzeltmek amacıyla ortaya çıkar (Crossley, 2002:40-41).

Ekonomi kaynaklı bir kavramsallaştırmaya dayandırılan katma değer kuramı, üretim sürecindeki her bir aşamanın sonuçtaki ürüne bir şeyler eklediğini var sayar. Kurama göre, toplumsal hareketlerin oluşumunda, aşağıda belirtilen koşulların varlığı önem taşır (Smelser 1963 aktaran Kendall 2008:555);

1. Yapısal durumdan kaynaklanan etkenler: İnsanlar önemli sorunları algılayabilmeli, sorunların farkında olabilmeli ve ortaklaşa eylemlere katılabilmelidirler. Toplumsal hareketler, genellikle kişiler ya da sınıflar, ajanslar bir sorunun kaynağı olarak dışlandığında; hissedilen rahatsızlıklar ve şikâyetler dile getirilemediğinde ya da haksızlığa uğrayanlar kendi aralarında iletişim kurma olanağı bulduklarında ortaya çıkar.

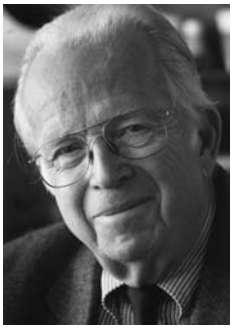

Neil J. Smelser

Kaynak: *http://rhodesscholars.wordpress.com/2009/11/23/neil-j-smelser/*

2. Yapısal baskıdan ve gerilimden kaynaklanan etkenler: Bir toplumda ya da toplulukta gerginlik söz konusu olduğunda, bireylerin beklentileri karşılanamadığında sistemde baskı oluşur. Ardından meydana gelen gerilim, çatışma ve bireylerin, 'Eğer otoriteler beklenen şeyleri yapmış olsalardı sorun yaşanmazdı' biçimindeki inanışlarına dayalı olarak bir toplumsal hareket ortaya çıkar.
3. Bir inancın/görüşün yaygınlaşmasından kaynaklanan etkenler: Bir toplumsal hareketin gelişebilmesi için öncelikle sorun açık ifade edilmeli, soruna yol açan nedenlere ve çözüm yollarına ilişkin ortak bir görüş paylaşılmalıdır.
4. Hızlandırıcı etkenler: Mevcut bir inancın güçlenmesini kışkırtıcı ya da dramatik olaylar destekler.
5. Eylem için hareketlilik-seferberlik etkenleri: Toplumsal hareket önderleri eylemi organize ederler ve katılımcıları yönlendirirler.
6. Sosyal kontrol etkenleri: Toplumda eğer yüksek düzeyde sosyal kontrol söz konusu ise ortak eylemlere katılım ve toplumsal hareketlerin gelişimi zorlaşır.

Katma değer yaklaşımı, işlevselci geleneğe dayanması ve yapısal zorlamaları, baskıyı toplum açısından birliği ve düzeni bozucu nitelikte görmesi nedeniyle eleştirilmektedir (Kendall,2008:556). Bunun dışında eleştirilen diğer boyutu ise, kuramın daha çok kolektif davranışın kurumsallaşmış biçimleri üzerine odaklanarak sosyal aktörlerin etkinliğine sınırlayıcı bir bakış getirmesidir (Crossley, 2002:48).

Göreli Yoksunluk Kuramı

Göreli yoksunluk kuramı, James Davies, Ted Gurr ve Denton Morrison'un öncülüğünde geliştirilmiştir. Kurama göre hâlihazırdaki durumlarından ve koşullarından memnun olan, doyum sağlamış insanlar toplumsal değişime göreli olarak daha az gereksinim duyarlar. Toplumsal hareketler, insanların adalet gereği hakları olduğuna inandıkları paylarından yoksun bırakıldıklarına ilişkin algılarına bir yanıt olarak ortaya çıkar. Göreli yoksunluk, bireylerin kendilerini benzer konumdakilerle karşılaştırdıklarında hak ettiklerinden daha azına sahip olduklarını hissetmeleridir (Rose, 1982; Orum ve Orum, 1968; aktaran, Kendall,2 008:555).

Göreli yoksunluk kuramı, yoksunluk ve memnuniyetsizlik yaşayan bazı kişilerin toplumsal hareketlere neden katılmadıklarını açıklayamaz. Memnuniyetsizlik ya da yoksunluk duyguları bazı kişileri toplumsal harekete yönlendirse de bu durum hareketlerin ortaya çıkması için yeterli değildir (Kendall,2008:555).

Rasyonel Tercih Kuramı

Hareketleri kör inançların ve sürü psikolojisinin sonucu olarak gören kalabalıklar yaklaşımının karşıtı olan rasyonel tercih kuramı, hareketleri bireylerin rasyonel eylemlerinin tezahürü olarak açıklar (Çetinkaya, 2008:21). Bu kurama göre bireyler rasyonel aktörlerdir ve katılacakları eylemlerin maliyet ve yararlarını hesaplayarak kendileri için olabildiğince çok yarar sağlayacak olanı tercih ederler.

Mancur Olson (1971) rasyonel tercih kuramının öncülerindendir (Crossley, 2002:61). Olson'a (1965) göre bireyler her eylemde kâr-zarar hesabı yapan bir çıkarcıdır. Bu yaklaşım, toplumsal hareketleri ya da kolektif eylemi gözü dönmüş kalabalıklarla ilişkilendirmez, ölçülebilir, tartışılabilir, incelenebilir bir olgu olarak ele alır (Çetinkaya, 2008:21-22).

Rasyonel tercih kuramının birincil temel özelliği metodolojik bireyselciliğidir. Toplumsal dünya temel olarak bireyler ve onların eylemleriyle açıklanır. Kuram üç temel unsura odaklanır; talepler, fırsatlar sınırlılıklar ve rasyonalite (ussallık) (Cross-

ley, 2002:57-59). Bireyler talepleri doğrultusunda, fırsatlar ile sınırlılıkları ussallık çerçevesinde değerlendirerek kolektif davranışta yer alma ya da almama kararı alırlar.

Kaynak Hareketliliği Kuramı

Kaynak hareketliliği kuramı da toplumsal hareketlere katılanların rasyonel davranan birey olduğu düşüncesini benimser. Kurama göre bir toplumsal hareketin katılımcılarının, hareketin başarısı için gerekli olan, belirli düzeyde siyasal ve ekonomik kaynağa sahip olmaları gerekir (Kendall,2008:556). Toplumsal hoşnutsuzluğun evrensel olduğuna ancak ortaklaşa eylemin evrensel olmadığına işaret eden bu yaklaşım, toplumsal hareketlerin ortaya çıkmasının ve düzenlenmesinin doğası gereği zor olduğunu öne sürer. Temel sorun, hareketin kalıcı hâle getirilebilmesi ve genişletilebilmesi için gerekli kaynağın harekete geçirilmesidir. Yoğun sosyal ağların hareketliliği daha olası kıldığını ve ekonomik olanakların farklı yollarla kaynak hareketliliğini kolaylaştırarak harekete ivme kazandırdığını var sayan kaynak hareketliliği kuramı toplumsal örgütlerin düzeyinin hareketin derecesini ve biçimini etkilediğine vurgu yapar (Foweraker, 1995:15-16).

Mancur Olson, ABD'li sosyalbilimci. (1932-1998)

Kaynak:
http://www.wiwo.de/politikweltwirtschaft/warumlobbyistenerfolgreich-sind-406929/.

Olson'a göre bireyler kamusal çıkarlardan daha çok kendi çıkarlarını sağlamak üzere kolektif hareketlere katılırlar.

Kaynak hareketliliği kuramının genel olarak kabul gören varsayımlarını şöyle ifade edebiliriz (Cohen, 1999:114);

1. Toplumsal hareketler, kolektif davranışların çatışmacı perspektifle açıklanması olarak anlaşılmalıdır.
2. Kurumsal ya da kurumsal olmayan kolektif davranış arasında temel bir farklılık yoktur.
3. Çıkar çatışmaları ve grupların rasyonel biçimde savunulması söz konusudur.
4. Amaçlar ve şikâyetler güç ilişkilerinin daimi ürünleridir, hareketlerin oluşumunu açıklayamazlar.
5. Hareketin oluşumu kaynaklara ve fırsatlara bağlıdır.
6. Hareket başarıya, grubun siyasal aktör olarak tanınması ya da artan maddi yarar ile ulaşır.
7. Kaynak hareketliliği büyük ölçekli, özel amaçlı, bürokratik ve resmi örgütlenmeleri de kapsar.

Kaynak hareketliliği kuramı, diğer kuramlarda yeterince dikkate alınmamış olan kaynak konusuna dikkat çekmektedir. Bir toplumsal harekette yer alanların para, yetenek, zaman, medya, maddi araç-gereçler gibi kaynaklara ulaşmalarına ve katılımcıların kendi davaları için harekete geçmelerine odaklanır (Oberschall, 1973 ve McCarty ve Zald, 1977; aktaran Kendall, 2008:556). Kurama göre toplumsal hareketlerin gereksinim duyduğu kaynaklar şöyle ifade edilebilir (Edwards ve McCarthy, 2004:)

a. Materyal (para ve fiziki sermaye)
b. Moral (dayanışma ve hedeflere destek olma)
c. Sosyal-örgütsel (örgütlenme stratejileri, sosyal ağlar)
d. İnsan (gönüllüler, personel ve liderler)
e. Kültürel (eylem deneyimi, amaçların ve konuların algılanması-içselleştirilmesi, ortak hareket etme bilinci)

Kaynak hareketliliği kuramının öncüleri olan John McCarthy ve Mayer Zald protesto faaliyetlerinin iktisadi bileşeni olarak toplumsal hareket örgütleri konusuna da vurgu yapmışlardır. Toplumsal hareket örgütleri ekonomik girişimciler gibi davranarak kaynak toplar, personel sağlar ve görüşlerini olası alıcılara aktarır. Gü-

nümüzde birbirileriyle rekabet içinde olan birçok örgüt vardır ve bir toplumsal hareket endüstrisi oluşmuştur (Çetinkaya, 2008:24).

İlk kuramsal yaklaşımlar kolektif eylemlerin nedenlerine dikkat çekerken kaynak hareketliliği kuramı harekette kullanılan araçlara, kaynaklara odaklanmıştır. 1980'lerde toplumsal hareketler alanındaki çalışmalara egemen olan bu yaklaşım aynı zamanda yoğun eleştirilere de muhatap olmuştur. Bu eleştirilerin nedenleri, McCarthy ve Zald'in ekonomik bir dil kullanmalarıdır. Hareket girişimcileri, hareket endüstrileri ve hareket sektörleri kavramlarını kullanmışlardır. Çoğu 1960'lı yıllarda gerçekleşen hareketlerde yer almış olan otoriteler tarafından ideolojinin, bağlılığın, değerlerin ve adaletsizliğe karşı mücadelenin vurgulanmayışı da eleştirilmiştir. Bunun dışında kuramın eleştirildiği diğer boyut, toplumsal hareket örgütleri ile çıkar gruplarının birbirinden ayırt edilemeyişi ve profesyonel toplumsal hareket örgütlerine odaklanılması nedeniyle özellikle 1960 ve 1970'lerdeki tabana dayalı hareketlerin göz ardı edilmesidir (Tarrow,1998:16).

Sınırlı kaynaklara sahip bireylerin oluşturdukları toplumsal hareketleri açıklamaktaki başarısızlığı (Kendall,2008:556) ve iradeyi dışlayan bir analiz biçimi olduğu için eleştirilen (Çetinkaya, 2008:32) kaynak hareketliliği kuramının, ayrıca metodolojik bireyselciliğe bağımlı oluşu da zayıf yönü olarak görülmüştür (Foweraker, 1995:17).

Yeni Toplumsal Hareketler Yaklaşımı

İşçi hareketi, feminist hareket, insan hakları hareketi, barış ve adalet hareketleri, ekonomik, toplumsal ve siyasal kurtuluş mücadeleleri gibi üçüncü dünya hareketleri eski hareketlerdendir. Bu hareketler ideolojik kökenlerini 20. yüzyılın modern toplum projesinden almaktadır (Finger,1992:313). Toplumsal yapının ve koşulların kökten değiştiğini öne sürenler bu bağlamda ortaya çıkan toplumsal hareketlerin de öncekilerden çok farklı olduğunu savunarak yeni bir yaklaşım geliştirmişlerdir. Yeni toplumsal hareketler olarak adlandırılan bu yaklaşıma göre, sınıf temeline dayalı eski diğer deyişle geleneksel toplumsal hareketler kurulu düzenin parçası olmuş, buna tepki olarak yeni toplumsal hareketler sanayi sonrası toplum olarak tanımlanan yeni toplumsal koşulların etkilediği yeni bir siyaset biçimi olarak ortaya çıkmıştır (Çetinkaya, 2008:33-34).

Yeni toplumsal hareketler yaklaşımı ortak eylemlerin farklılık gösteren biçimlerine, düzenlerine, desenlerine ve bu eylemlerin politika, ideoloji ve kültüre dayanma tarzlarına odaklanır. Bunun yanı sıra toplumsal hareketlerin ve ortak eylemlerin kaynakları olarak ırk, cinsiyet, sınıf gibi kimlik etkenleri dikkate alır. Ekofeminizm ve çevresel adalet hareketleri bunlara örnektir (Kendall, 2008:558). Yeni toplumsal hareketler bir sonraki ünitede etraflıca ele alınacaktır.

Politik Süreçler Kuramı

Politik fırsatlar kuramı ya da politik fırsatlar yapısı olarak da bilinen politik süreçler kuramı siyaset sosyolojisinin etkisinde geliştirilmiştir ve temel olarak toplumsal hareketlerin başarısı ya da başarısızlığında politik fırsatların belirleyici olduğunu savunur.

Farklı devlet yapılarında gerek başarıları gerekse stratejileri ve yapıları açısından çeşitlilik gösteren toplumsal hareketlerin politika temelinde incelenebileceği savunulmuştur. 1960'ların başlarından itibaren özellikle ABD'de otoriteler toplumsal hareketleri açıklamak üzere daha politik temelli bir yaklaşım geliştirmeye başlamışlardır (Tarrow, 1998:18). Söz konusu yaklaşım, kaynak hareketliliği kuramının eksikliklerini gidermeye ve yeni toplumsal hareketler yaklaşımıyla kaynak hareketliliği kuramının sentezine dönük, politik eksendedir. Avrupa merkezli ve toplumsal hareketleri, kolaylaştırıcı ya da engelleyici politik süreçlerden bağımsız ola-

rak ele alan yaklaşımlar ve toplumsal bağlamı göz ardı ederek örgütlenmenin politik sorunsalına odaklanan Kuzey Amerika'daki yaklaşımları inceleyen Tarrow politik süreç modeli adını verdiği kuramı geliştirmiştir (Foweraker, 1995:18).

Politik Fırsatlar olarak da adlandırılan kurama göre toplumsal hareketlerin katılımcılarının eylemleri belirli politik fırsatların varlığına ya da yokluğuna bağımlıdır (Meyer,2004). Kültürel etkenleri göz ardı ettiği için eleştirilen politik süreçler kuramına göre toplumsal hareketlerin üç temel bileşeni vardır (Tarrow, 1994);

1. *İsyan bilinci:* Toplumda bazı kişilerin sıkıntı ve şikâyetleri olur ve adaletsizlik algısına dayanan bu şikâyetler sisteme yöneliktir. Ortaklaşa bir adaletsizlik algısı ve bilinci oluştuğunda bu bireyler toplumsal hareket katılımcılarına dönüşürler. Hareketlere katılanlar hedeflerini rastlantısal seçmezler. Toplumsal hareketler politik sistemin öne çıkardığı şikâyetler ekseninde ortaya çıkar.
2. *Örgütsel güç:* Toplumsal hareket güçlü bir liderliğe ve yeterli kaynaklara sahip olmalıdır.
3. *Politik fırsatlar:* Var olan siyasal sistem bazı meydan okumalara karşı kırılgan ise bu meydan okumayı toplumsal değişim amacıyla kullanmak isteyenlere fırsat yaratmış olur.

Sidney Tarrow

Politik süreçler kuramında toplumsal hareketler ile siyasal sistemler ve protesto eylemlerinin ilişkisi üzerine odaklanır (Çetinkaya, 2008:25).

Kaynak: *http://web.ceu.hu/soc_ant/faculty/tarrow.htm*

Toplumsal hareketleri açıklamak üzere geliştirilen kuramların/yaklaşımların vurguladığı ortak noktalar nelerdir?

SIRA SİZDE 6

Özet

Toplumsal hareketin kaynağı olarak kolektif davranışı özetlemek.

Toplumsal hareketler, çok sayıda kişinin katıldığı geniş ölçekli ve sürekliliği olan ortak davranışları ifade eder. Bireylerin belirli bir amaç için bir araya gelmeleri ve ortaklaşa etkinliklerde bulunmaları toplumsal hareketlerin başlangıç noktasıdır denilebilir. Kolektif davranışlar egemen kültürün norm ve değerlerini zorlayan, çok sayıda kişinin katıldığı gönüllü ve kendiliğinden oluşan, planlanmayan eylemlerdir. Bu bağlamda toplumsal hareketler üst düzeyde yapılanmış bir kolektif davranış biçimidir.

Toplumsal hareketlerin tanımlanmasına ilişkin görüşleri sıralamak.

Toplumsal hareketler, ortaya çıkış biçimleri, amaçları ve yöntemleri bakımından birbirinden çok farklı özelliklere sahiptir. Bu çeşitlilik ortak bir tanımlamayı zorlaştırsa da toplumsal hareketleri, ortak davranış, değişimin hedeflenmesi, örgütlenme, ortak bir kimliğin varlığı, göreli süreklilik gibi temel eksenler çerçevesinde tanımlama çabaları söz konusudur.

Toplumsal hareket biçimlerini tanımlamak.

Sahip olduğu ortak noktalara karşın toplumsal hareketler özgün özelliklere sahiptir ve çok büyük ölçekte çeşitlilik sergiler. Genel olarak toplumsal hareket türleri, reformcu, devrimci, dinî, alternatif ve direniş hareketleri olarak sınıflandırılabilir.

Toplumsal hareketlerin genel özelliklerini tanımlamak.

Toplumsal hareketler, bir değişimi ya da değişimi engellemeyi hedefleyebilir. Toplumsal hareketler etkileşimli kampanyalardır; program, kimlik ve duruş bir aradadır. Demokratikleşme süreci toplumsal hareketlerin oluşumunu olumlu yönde etkiler. Toplumsal hareketlerin yapıları, katılımcılar ve hedefleri dönemden döneme değişir ve evrilir.

Toplumsal hareketleri açıklamak üzere geliştirilmiş kuramları/ yaklaşımları değerlendirmek.

İlk kuramlarda ve yaklaşımlarda toplumsal hareketler aşırıcılık, yoksunluk ve şiddet ekseninde açıklanılmaya çalışılmıştır. Toplumsal ölçekteki hareketlere ilişkin ilk sistematik yaklaşım ise ''kalabalıklar'' anlayışı olmuştur. 1960 ve 1970'lerde yaşanan dönüşümlere koşut olarak kolektif davranış ve Marksizm temelli açıklamalardan, kaynak hareketliliği, politik süreçler ve yeni toplumsal hareketler anlayışına doğru bir gelişim gözlenmiştir. Bu bağlamda kuramsal yaklaşımlar bireysel olduğu kadar çevresel ve yapısal koşulları da dikkate alan açıklamalar getirmişlerdir.

Kendimizi Sınayalım

1. Toplumsal hareketlerin temelinde yatan davranış türü hangisidir?

a. Kolektif davranış
b. Panik Davranışı
c. Reform Hareketi
d. Kalabalık hareketleri
e. Barış hareketi

2. Hangisi kolektif davranış için **söylenemez?**

a. Hazırlıksız ve planlanmayan davranışlardır.
b. Grup etkinliğidir.
c. Egemen kültürün norm ve değerlerini zorlayıcı niteliktedir.
d. Kurallara bağlı değildir.
e. Kurumsallaşmış davranıştır.

3. Aşağıdakilerden hangisi kolektif davranış türlerinden **değildir?**

a. Kalabalık
b. Çeteler
c. Ayaklanmalar
d. Devrimci Hareketler
e. Çılgınlık

4. Aşağıdakilerden hangisi modern anlamda toplumsal hareketlere örnek olarak verilebilir?

a. Çevreci ya da yeşil hareket
b. Çin hanedanlıklarını yıkan köylü isyanları
c. Kürtaj karşıtı ya da savunucusu hareketler
d. Hayvan hakları hareketleri
e. Barış hareketleri

5. Hangisi toplumsal hareketin tanımlarında görülen ortak noktalardan **değildir?**

a. Şiddeti benimsemiş oluşu
b. Kolektif, birlikte davranış oluşu
c. Değişim yönelimli hedeflerin bulunması
d. Kurumsal kolektif davranışın varlığı
e. Belli bir düzeyde örgütlenmenin bulunması

6. Hangisi toplumsal hareket türlerinden **değildir?**

a. Devrimci hareketler
b. Kalabalık hareketleri
c. Reformcu hareketler
d. Kurtarıcı hareketler
e. Alternatif hareketler

7. Aşağıdaki şıklardan hangisinde toplumsal hareketin üç aşaması doğru verilmiştir?

a. Başlangıç-Hazırlık-Toplanma/Birleşme-Kurumsallaşma
b. Problemin ortaya çıkması-Kurumsallaşma-Çözülme
c. Hazırlık-Toplanma/Birleşme-Değerlendirme
d. Liderlerin ortaya çıkması-Örgütlenme-Kurumsallaşma
e. Hazırlık-Kurumsallaşma-Toplanma/Birleşme

8. Kötü hava koşullarına karşı koymak, yaşlı ve engellilerin gönüllü katılımı, baskıya direnç, gösterişli fedakârlık, bağış ve yardım davranışları MBSB hareketlerinden hangisini ifade etmektedir?

a. Makul olma
b. Birlik
c. Sayı
d. Bağlılık
e. Örgütlenme

9. Bir toplumsal hareketin katılımcılarının, hareketin başarısı için gerekli olan, belirli düzeyde siyasal ve ekonomik kaynaklara sahip olmaları gerektiğini savunan kuram hangisidir?

a. Kolektif Davranış
b. Yeni Toplumsal Hareketler
c. Kaynak Hareketliliği
d. Göreli Yoksunluk
e. Rasyonel tercih

10. Arzular, fırsatlar,sınırlılıklar ve rasyonalite bağlamında toplumsal hareketlerin oluşumunu açıklayan kuram hangisidir?

a. Rasyonel Tercih
b. Kolektif Davranış
c. Yeni Toplumsal Hareketler
d. Kaynak Hareketliliği
e. Göreli Yoksunluk

Yaşamın İçinden

Finlandiya Bağımsızlık Savaşı

Finlandiya Bağımsızlık Savaşı, I. Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'da ortaya çıkan "Milliyetçi" ve "Sosyal" halk hareketlerinden biridir. Savaş Finlandiya'da 27 Haziran 15 Mayıs 1918 arasında sosyal demokrat halk tarafından yönlendirilmiştir. Sosyalistler "Kızıllar" olarak, karşı taraftaki anti-sosyalistler ise "Beyaz" olarak adlandırılmış ve Kızıllar; SSCB, Beyazlar ise Almanya tarafından askeri, ekonomik ve motivasyon açısından desteklenmişlerdir.

Rusya İmparatorluğunun (Çarlık Rusyası) yenilmesi bölgede bir çözülme hareketini başlatmış ve Rusya'da 1917'de Finlandiya ile anlaşma sorunları çıkarmıştır. Sosyal Demokratlar (Sol), gelenekçiler (Sağ) ülkeyi bölmeyi düşünmeye başlamışlardır...

Mart 1917'ye kadar Finlandiya, orduya veya polis teşkilatına sahip değilken sol ve sağ, kendi güvenlik gruplarını kurmaya başladılar. Sağ Beyaz Muhafızlar ve sol Kızıl Muhafızlar adları altında iki ayrı güvenlik grubu kurmuşlardır. Finlandiya'daki korku dolu atmosfer sonunda Beyaz Muhafızların Senato'da kendilerini ülkenin milli ordusu ilan etmeleriyle, iki kutup arasında savaş başlamasıyla doruğa çıkmıştır. Beyazlar zafer kazanmışlardır. 1917-18 iç savaş krizinden sonra Finlandiyalılar yönlerini Rusya'dan çok Almanya'ya çevirmişlerdir. Hatta senato, "Alman Krallığına Bağlı" mutlak monarşiyi dile getirmiştir. Fakat Almanya'nın I. Dünya Savaşı'ndan yenik ayrılması bu fikri tek başına "Bağımsız Demokratik Cumhuriyet" anlayışına çevirmiştir.

Sivil savaş ardında çelişkili tartışmaları da kalıntı olarak bırakmıştır. Tahminen 37.000 insan bu halk hareketi sonunda öldü ayrıca ahlak dışı toplama kampları ve çatışmalar da toplumsal negatif etkiler uyandırdı. Bu olay Finlandiya ekonomisini sarstı ve yıllarca politik görüş ayrılıklarını körükledi. Sol ve sağ arasındaki gerginlik uzun süre devam etti.

Savaşın Arkaplanı

Savaşın ana sebepleri, I. Dünya Savaşı ve bu savaşın Rusya İmparatorluğunda başlattığı ve Eylül Devrimi'ne kadar giden yıkıcı etkileriydi. Finlandiya, Rusya'nın bir parçası olarak Rus-Alman savaşlarına mekan olmuş ve çatışmalardan çok etkilenmişti. İki imparatorluk ekonomik, askeri ve politik olarak Finlandiya'ya çok önem veriyorlardı. Erken bir kriz daha Rusya ile Federal Finlandiya arasında 1899 yılında olmuştu ve St. Petersburg'da tartışılmıştı. Finlandiya'nın bağımsızlık eğilimini fark eden "heterojen Rusya", "Finlandiya'nın Ruslaştırılması" başlığı altında, otonomsal bir programı başlatmıştı. Finliler bunu "Rusya'nın ilk büyük baskısı" olarak adlandırmışlardı. Sonuç olarak bu program daha sonra olacakların ana hatlarını belirleme açısından önemliydi.

Hiçbir politik hakka sahip olmayan Finli işçiler.

Baskının ilk döneminden önce, Finlandiya büyük bir otonomluktan memnundu. Rusya'nın diğer bölgeleri ile karşılaştırılacak olursa, Finno-Rus ilişkileri daha sakin ve barışçıldı. Bu politika Finlilerin anti-emperyalist faaliyetlere başlamasına kadar devam etti. Daha sonra siyasi kutuplaşmalar oluşmaya başladı; en radikalleri, aktif hareket edenleri, Jäger önderliğinde Almanya'nın kışkırtmalarıyla çalışıyordu.

Bu savaşın esas sebepleri aslında 17.yy İsveç kökenli "sınıf faklılıkları" idi. Bu antidemokratik sınıf farkları Finlileri ekonomik, sosyal veya politik anlamda iki guruba ayrılmaya yönlendirdi. Sol, 1899'dan sonra sadece Ruslaştırma politikasına değil, diğer tüm demokratik yapıya karşı aktivasyon gösteriyordu. Finlandiya'nın nüfusu 19.yy'da muazzam bir hızla artınca, endüstriyel bir işçi sınıfının ortaya çıkması kaçınılmaz hale gelmişti. 'Sol', 'endüstri devrimi' ve 'ekonomik özgürlük' kavramlarının Finlandiya'ya sıçraması ve Çar'ın emperyalist ve otokratik yönetiminin olumsuz etkisiyle gittikçe güçlendi. Bu, daha sonra ortaya çıkacak endüstrileşmenin ve İngiltere gibi ülkelerin ekonomik yapısından öğrenilen tecrübelerin etkisini göstermesiyle, solun faaliyetleri, işçi sınıfının kendine güvenlerinin artması, insanların daha yüksek hayat standardı istemesi, sayesinde yükselişe geçti. Fakat sadece sol yükselmiyordu. Onunla birlikte "nasyonalizm" ve "liberalizm" de farklı sebeplerle yükseliyordu. Fakat insanların hayat standardının yükselmesi, endüstrileşme, zengin ile fakir arasındaki uçurumu daha da artırdı.

Finlandiyalı işçi hareketleri, 19. yy da "Evangelist Lutherci Kilise" tarafından desteklendi ve bunu takiben 'Finlandiya Sosyal Demokratik Partisi' 1899'da kuruldu. Bu sosyalist hareket, Rusya'nın Japonya'ya yenilmesi (1905) sayesinde ortaya çıkan siyasi iktidarsızlıktan etkilendi. Kargaşa parlamentoyu da etkiledi. Sosyal demokratlar %50 oy kaybettiler. Rus çarı iktidarı tekrar sağladı ve bölgedeki baskılarını artırdı. Bu parlamentonun 1908-1917 arasında faaliyetlerini durdurmasına sebep oldu.

Kaynak: http://www.msxlabs.org/forum/tarih/324719-finlandiya-bagimsizlik-savasi.html

Okuma Parçası

BOSTON ÇAY PARTİSİ İSYANI

Boston Çay Partisi isyanı, esasen İngiliz Parlamentosu'nun Pul Vergisi İsyanından sonra yürürlüğe koyduğu Townshend Yasası'ndaki düzenlemelerden kaynaklanmıştır. Bu yasalar ile ithalata konu olan bazı ürünlere harici vergiler getirilmiş ve bu yolla İngilizlerin koloniler üzerindeki egemenlik hakkı güvenceye alınmıştır. O dönemde yürürlüğe konulan yasalar kapsamında kağıt, boya, cam, kumaş ve çay üzerine vergiler getirilmiştir. Bu vergilerin oranları hafif oldukları halde, Amerikalılar vergilere karşı tepki göstermişlerdir. Ortaya çıkan tepkiler karşısında İngiliz hükümetinin sessiz kalması üzerine, yine Virginia'lıların girişimi ile ülke genelinde İngiliz mallarına genel bir boykot başlamıştır. Koloni halkı evlerini boyasız bırakmak, yerli kumaştan yapılmış elbiseler giymek ve İngiltere'den gelen süs eşyalarını kullanmamak suretiyle, başlatılan boykotu desteklemişlerdir. Bostonlular ise, diğer kolonilerden farklı olarak daha şiddetli tepkilerde bulunmuşlardır. İngiliz askerleri ile halk arasındaki gerginlik, 5 Mayıs 1770 tarihinde ortaya çıkan ve İngiliz askerlerini kartopuna tutan halka karşı ateş açılması üzerine üç Bostonlunun ölümüyle sonuçlanan olayla büsbütün artmıştır. Boston Katliamı adı verilen bu olay, *"İngiliz vicdansızlığı ve İngiliz zorbalığının kanıtı"* olarak nitelendirilmiş ve halk açıkça isyana teşvik edilmiştir. Yaşanan bu olaylar üzerine İngiliz Parlamentosu geri adım atarak kağıt, boya, cam ve kumaş üzerindeki vergileri kaldırmış, ancak egemenlik hakkının sembolü olarak Çay Vergisi'ni kaldırmamıştır. Çay Vergisi'nin kaldırılmamasının bir başka nedeni de, o dönemde kötü durumda bulunan Doğu Hindistan Şirketi'nin mali yönden desteklenmesidir. İngiliz Parlamentosu bu şirketin kolonilere ithal edeceği çayı vergi dışı bırakarak, fiyatının ucuzlatmaya ve bu yolla çay alanında tekel oluşturmaya çalışmıştır. Ancak, Boston Çay Partisi İsyanının çıkış nedenini sadece Çay Vergisi'ne karşı gösterilen tepkilere bağlamak yanlıştır. Çünkü Amerikalılar, Çay Vergisi'ni kabul etmeleri durumunda İngiliz Parlamentosu'na her türlü vergiyi koyma imkanı vereceklerini bilmekteydiler. Bu nedenle onlar için esas önemli olan, koloniler üzerindeki İngiliz tehdidiydi ve bu tehdidin ortadan kaldırılmasında mücadeleye girişilmesi kaçınılmazdı.

Kolonilerin bütün muhalefetine rağmen İngilizler, Boston Limanı'na getirdikleri gemilerdeki çayı ülkeye sokmak istemişlerdir. Ancak Samuel Adams'ın liderlik ettiği bir grup vatandaşın bu olaya cevabı çok sert olmuştur. 16 Aralık 1773 gecesi Mohawk yerlisi kılığına giren bazı kişiler çay yüklü İngiliz gemilerine saldırmış ve çay yüklü sandıkları denize boşaltmışlardır. Denize dökülen çaylar, suyun sığ olmasının da etkisiyle kısa sürede kabarmaya başlamış ve Boston Limanı suları çay rengini almıştır. Bunun üzerine yaşanan bu isyanda rol alanlar çay partisi sloganını kullanmışlar ve bu olayın ironik bir ifadeyle Boston Çay Partisi olarak tarihe geçmesine neden Olmuşlardır. Yaşanan gelişmelerin ertesi günü isyanı yöneten John Adams, kolonilerin bağımsızlık kararlılığını ortaya koyan şöyle bir açıklama yapmıştır."Çayın imha edilmesi, o kadar cesurca ve yürek isteyen bir iştir ki; bunun öyle getirileri ya da önemli sonuçları olmalıdır ki; bu olayın tarihte bir dönüm noktası olacağı yorumundan başka bir şey yapamıyorum". Yaşanan bu olay karşısında İngiltere, o dönemde imparatorluğun kaderini tayin edecek siyasi bir bunalım ile karşı karşıya kalmıştır. Buna göre, eğer çayların imhasına karşı ses çıkarmazsa İngiliz Parlamentosu koloniler üzerindeki hakimiyetinin zayıfladığını dünya kamuoyu önünde kabul etmek zorunda kalacaktır. Bu nedenle İngiliz hükümeti bir takım zorlayıcı yasalar çıkarma yoluna gitmiştir. Bu zorlayıcı yasaların başında ise, Boston Limanı Yasası gelmiştir. Bu yasaya göre, imha edilen çayların bedeli koloniler tarafından ödenene kadar Boston Limanı ticari gemilere kapatılmıştır. Bu gelişme karşısında endişeye kapılan koloniler, toplumsal haklarını savunmak ve uzlaşma sağlamak amacıyla, Pul Vergisi Kongresi'nden sonra 5 Eylül 1774 tarihinde Philadelphia'da toplanan İlk Kıtasal Kongre'ye (First Continental Congress) temsilciler göndermişlerdir. Kongre'de alınan kararlar bağlamında, İngiliz Kralına duyulan hassasiyeti ifade eden bir bildiri gönderilmiştir. İngiliz Kralı ise, bu bildiriye yanıt vermemiştir. Bunun üzerine kolonilerde kurulan komisyonlar yavaş yavaş yönetimi ele geçirmeye başlamış, toplanan asker ve cephanelerle savaş hazırlıkları hız kazanmıştır. 15 Mayıs 1775 tarihinde Philadelphia'da İkinci Amerikan Kongresi toplanmış ve yayınlanan bildiri ile bağımsızlık mücadelesi resmen başlamıştır. Altı yıl süren zorlu savaşlardan sonra Amerikalılar galip gelmiş ve 4 Temmuz 1776 tarihinde bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Bu nedenledir ki, Boston Çay Partisi İsyanı Amerikan tarihinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bağımsızlık mücadelesinin kazanılması ile birlikte vergi hakkı, Amerikan halkını temsil eden meclislere geçmiş, devlet gelir ve giderleri bu meclisler vasıtasıyla tayin ve tespit etmeye başlanmıştır. Ancak temsilsiz vergilemeye tepki olarak girişilen mücadelenin zaferle sonuçlanması, temsil ile vergilemenin kusursuz olduğunu kanıtlamamış, mahiyet değiştiren vergileme alanındaki sorunlar devam ederek, temsil ile vergilemenin de kötü sonuçlar doğurabileceği yaşanan yeni vergi isyanları ile ispatlamıştır.

Coşkun Can Aktan; Özgür Saraç ve Dilek Dileyici'nin ''Avrupa ve Amerikan Tarihinde Vergi İsyanları'' adlı makalesinden alınmıştır.

Kaynak: http://www.canaktan.org/canaktan_personal/canaktan-arastirmalari/maliye-tarihi/avrupa-isyan.pdf

Boston Çay Partisi, 16 Aralık 1773

Kaynak: *http://wagingnonviolence.org/author/nathanschneider/page/3/*

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. a	Yanıtınız yanlış ise "Toplumsal Hareket ve Kolektif Davranış" bölümünü yeniden gözden geçiriniz.
2. e	Yanıtınız yanlış ise "Toplumsal Hareket ve Kolektif Davranış" bölümünü yeniden gözden geçiriniz.
3. d	Yanıtınız yanlış ise "Toplumsal Hareket ve Kolektif Davranış" bölümünü yeniden gözden geçiriniz.
4. b	Yanıtınız yanlış ise "Toplumsal Hareketlerin Tarihsel Gelişimi" bölümünü yeniden gözden geçiriniz.
5. a	Yanıtınız yanlış ise "Toplumsal Hareketin Kavramsallaştırılması" bölümünü yeniden gözden geçiriniz.
6. b	Yanıtınız yanlış ise "Toplumsal Hareket Biçimleri" bölümünü yeniden gözden geçiriniz.
7. a	Yanıtınız yanlış ise "Toplumsal Hareketin Nitelikleri ve Aşamaları" bölümünü yeniden gözden geçiriniz.
8. d	Yanıtınız yanlış ise "Toplumsal Hareketin Nitelikleri ve Aşamaları" bölümünü yeniden gözden geçiriniz.
9. c	Yanıtınız yanlış ise "Toplumsal Hareket Kuramları" bölümünü yeniden gözden geçiriniz.
10. a	Yanıtınız yanlış ise "Toplumsal Hareket Kuramları" bölümünü yeniden gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Kollektif davranış, dominant grubun norm ve değerlerini zorlayan, çok sayıda insanın katıldığı gönüllü ve sıklıkla planlanmadan gerçekleşen eylemlerdir. Başlıca türleri, kalabalık, çeteler, ayaklanmalar, panik, çılgınlık, moda, kamu düşüncesi ve dedikodu.

Sıra Sizde 2

Toplumsal hareket tanımlarının ortak olarak vurguladıkları noktaları, kolektif, birlikte davranış, değişim yönelimli hedefler, kurumsal kolektif davranış, belli bir düzeyde örgütlenme, geçici bir sürekliliktir.

Sıra Sizde 3

Geleneksel ya da cemaat gruplarınca geliştirilen savunmacı eylemlerden farklı olarak modern toplumsal hareketler organize, öz bilincine sahip, daha kalıcı, yeni haklar ve avantajlar arayan saldırgan eylemler niteliğindedir.

Sıra Sizde 4

Başlıca toplumsal hareket biçimleri devrimci hareketler, reformcu hareketler, kurtarıcı hareketler, alternatif hareketlerdir.

Sıra Sizde 5

Tilly'nin yaklaşımına göre toplumsal hareketlerin ayırt edici özelllikleri, kampanya, hareket repertvuarı ve MBSB gösterilerinin bir arada bulunmasıdır.

Sıra Sizde 6

Farklı yaklaşımlar, toplumsal hareketlerin amaçlarını, oluştukları ortamı, sosyopolitik koşulları, bireylerin toplumsal hareketlere katılmalarına yol açan etkenleri ve toplumsal hareket bağlamında geliştirilen eylem biçimleri üzerinde durarak açıklamalar geliştirmişlerdir.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

Ağartan, T.; Choi, W.Y.; Huynh, T. (2008). Kapitalist Dünyanın Dönüşümü: 1750-1850. Martin, G.W. (Koord.), *Toplumsal Hareketler: 1750-2005; Dipten Gelen Dalgalar*. (s.21-86.) (Çev. Deniz Keskin.) Versus Kitap.

Akça, İ. (2003). Küreselleşme ve Emek Stratejisi: Toplumsal Hareket Sendikacılığına Doğru. (Çev.G.Doğan). Eğitim, Toplum, Bilim, 4-21.

Buechler, S.M. (2004). The Strange Career of Strain and Breakdown Theories of Collective Action. Snow, D.A.; Soule, S.A.; Kriesi, H. (Ed.). *The Blackwell Companion to Social Movements*. Malden: Blackwell Publishing.

Bush, M. C. (2008). Reformcular ve Devrimciler: Sistem Karşıtı Hareketlerin Yükselişi ve İktidar Paradoksu, 1848-1917. Martin, W.G (koord.). *Toplumsal Hareketler 1750-2005: Dipten Gelen Dalgalar. (*Çev.D.Keskin.) İstanbul: Versus Yayınları.

Cohen, J. (1999). Strateji Ya Da Kimlik: Yeni Teorik Pradigmalar ve Sosyal Hareketler. K. Çayır (ed.), *Yeni Sosyal Hareketler: Teorik Açılımlar*. (ss.109-130.)

Crossley, N. (2002). *Making Sense of Social Movements*. Philadelphia: Open University Press.

Çayır, K. (1999). *Yeni Sosyal Hareketler: Teorik Açılımlar*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Çetinkaya, Y.D. (Der). (2008). *Toplumsal Hareketler: Tarih, Teori ve Deneyim*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Davis, G.F.; McAdam, D.; Scott, W.R.; Zald, M.N. (2005). *Social Movements and Organization Theory*. Cambridge University Press.

Della Porta, D.; Diani, M. (2006). *Social Movements: An Introduction*. Blackwell Publishing.

Dirlik, A. (2008). Pasifik Perspektifinde Toplumsal Hareketler: Çağdaş Radikal Siyasetin Soyağacı üzerine düşünceler. Çetinkaya, Y.D. (Der)., *Toplumsal Hareketler: Tarih, Teori ve Deneyim*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Earl, J. (2004). Cultural Consequences of Social Movements. Snow, D.A.; Soule, S.A.; Kriesi, H. (Ed.)., *The Blackwell Companion to Social Movements*. Malden: Blackwell Publishing.

Edwards, Bob; John D. McCarthy (2004). "Resources and Social Movement Mobilization". In Snow, Soule, and Kriesi (ed), *The Blackwell Companion to Social Movements*. (pp. 116-52.). *Oxford: Blackwell*.

Finger, M. (1992). Yeni Sosyal Hareketlerin Yetişkin Eğitimi Açısından Doğurguları. (Çev.R.Günlü) *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*. 25 (1).

Foweraker, J. ( ). *Theorizing social movements*. Pluto Press.

Giddens, A. (1990). *The consequences of modernity. California*. Stanford University Press.

Heberle, R. (1949). Observations on the Sociology of Social Movements. *American Sociological Review,* 14.

Heberle, R. (1951). *Social Movements: an Introduction to Political Sociology*. New York: Appleton-Century-Crofts.

Jasper, J. M. (2002). *Ahlaki Protesto Sanatı. Toplumsal Hareketlerde Kültür, Biyografi ve Yaratıcılık*. Ayrıntı Yayınları, 49-65.

Kendall, D. (2008). *Sociology in Our Times: The Essentials*.

Koopmans, R. (2004). Protest in Time and Space: The Evolution of Wabes of Contention. David A. Snow, Sarah Anne Soule, Hanspeter Kriesi (ed.). *The Blackwell Companion to Social Movements*. Blackwell Publishing, (pp.19-46.)

Kornhauser, William. (1959). *The Politics of Mass Society*. Glencoe, Ill.: The Free Press,

Kökalan Çımrın, F. (2010). Yeni Toplumsal Hareketler ve Kentsel Yaşam. *GümüŞbane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi, 2*.

Lofland, J. (1996). Social movement organizations: *Guide to Research on Insurgent Realities*. New Jersey: Transaction Publishers.

Markoff, J. (1996). *Waves of Democracy: Social Movements and Political Change*. California: Pine Forge Press.

Martin, G.W. (Ed.) (2008). *Toplumsal Hareketler: 1750-2005; Dipten Gelen Dalgalar. (*Çev. Deniz Keskin.) Versus Kitap.

Mccright, M.A.;Dunlap, R.E. (2008). The Nature And Social Bases of Progressive Social Movement Ideology: Examining Public Opinion Toward Social Movements. *The Sociological Quarterly* 49, 825-848.

Meadows, P. (1946). Theses on Social Movements, *Social Forces*. 24, 408-412.

Melucci, A. (1996). *Challenging Codes: Collective Action in The Informaton Age*. Cambridge University Press.

Meyer DS, Minkoff DC. (2004.) Conceptualizing Political Opportunity. Social Forces.

Meyer, D.S.; Whittier, N.; Robnet, B. (2002). *Social Movements; Identity, Culture and The State*. Oxford University Press.

Olson, M. (1971). *The Logic of Collective Action: Public Goods and the Theory of Groups*. Harward College.

Snow, A.; Soule, A.S;Kriesi, H. (2004). *The Blackwell Companion to Social Movements*. (A. Snow, Sarah Anne Soule, Hanspeter Kriesi) Blackwell Publishing.

Smelser, Neil J. (1963). *Theory of Collective Behavior*. Glencoe, IL: Free Press,

Şentürk, Ü. (2006). Küresel Yeni Sosyal Hareketler ve Savaş Karşıtlığı. C.Ü. *Sosyal Bilimler Dergisi* 30 (1), 31-46.

Shepard, J.M. (2009). *Sociology*. Cengage Learning, Inc.

Stalder, F. (2006). *Key Contemporary Thinkers: Manuel Castells*. Cambridge: Polity Press.

Tarrow, S. (1994). *Power in Movement: Collective Action, Social Movements and Politics*. Cambridge University Pre.

Tilly, C. (2004). *Toplumsal Hareketler*. İstanbul: Babil Yayınları.

Touraine, A. (1999). Toplumdan Toplumsal Harekete. *Yeni Sosyal Hareketler: Teorik Açılımlar*. (Yayına Hazırlayan; K.Çayır), 35-52.

Türkdoğan, O. (2004). *Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Vander Zanden, J.W. (1959). Resistance and Social Movements. *Social Forces Vol.* 37 (4), 312-315

Weissmann M. (2008). The Missing Link - Bridging Between Social Movement Theory and Conflict Resolution. University of Gothenburg.

Whittier, N. (2002). Meaning and Structure in Social Movements. Meyer, D.S.; Whittier, N.; Robnet, B. (Ed). *Social Movements; Identity, Culture and The State*. Oxford University Press. 289-308.

YENİ TOPLUMSAL HAREKETLER

3

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Toplumsal hareketlerde yaşanan dönüşümü özetleyebilecek,
- Yeni toplumsal hareketlerin gelişim sürecini ifade edebilecek,
- Yeni toplumsal hareketlerin biçimlerini tanımlayabilecek,
- Yeni toplumsal hareketlerin özgün niteliklerini sıralayabilecek,
- Yeni toplumsal hareketlere ilişkin kuramsal yaklaşımları değerlendirebileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Yeni Toplumsal Hareketler
- Postmodernizm
- Yeni Orta Sınıf
- Kimlik

İçindekiler

Yeni Toplumsal Hareketler

GİRİŞ

Modernleşme, sanayileşme, kentleşme ve küreselleşme gibi süreçlerin yoğun bir şekilde yaşandığı toplumlarda köklü dönüşümler söz konusudur. Bu dönüşümlerle birlikte toplumsal yapıda önemli farklılaşmalar meydana gelmektedir. Bu değişim ve dönüşümlerin sonucunda toplumsal hareketlerin türü, kapsamı, konusu, aktörleri ve kaynaklandıkları paradigmalar da evrim geçirmektedir (Şentürk, 2006:39-40). Sonuçları bütün coğrafyalarda giderek daha yoğun yaşanmakta olan küreselleşme süreci ile birlikte yeni toplumsal hareketler ve sivil toplum politikalarının yeni biçimlerine yönelik yeni ortamlar oluşmaya başlamıştır (Haarstad, 2009:172). Toplumsal hareketlerin, protesto eylemlerinin kurumsallaşması ve olağanlaşması Tarrow'un (1984) deyimiyle "toplumsal hareket toplumuna" yol açmıştır (aktaran Martin, 2008:8).

Modernliğin neden olduğu bunalımları aşmak üzere ortaya çıkan yeni toplumsal hareketler (Finger,1992:312), söz konusu dönüşüm çağında geçmiştekinden çok farklı niteliklerde gelişmeye başlamıştır. Giderek artan bir hızda yaşanan dönüşüm 1960'larda ortaya çıkmıştır. Endüstri toplumundan endüstri sonrası topluma, modern toplumdan postmodern topluma geçiş olarak tanımlanan bu süreç toplumsal hareketler bakımından da yeni kavramsallaştırma ve tanımlamaların yapıldığı bir dönem olmuştur.

Literatürde "eski hareketler" olarak tanımlanan toplumsal hareketler ideolojik kökenlerini 20. yüzyılın modern toplum projesinden alırken (Finger,1992:313), 1960'lardan sonra gözlenmeye başlanan yeni birtakım hareketler modernlik sonrası toplumun düşünce yapısını ve toplumsal koşulları yansıtmaktadır. Özellikle son yirmi yılda ortaya çıkan kolektif hareketler yaş, cinsiyet farklılıkları, sağlık, doğa ile ilişki, insan neslinin devamı gibi daha önce gündeme hiç gelmemiş olan toplumsal çelişkilerden kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda hareketlerin sosyolojik analizi önem kazanmaktadır (Melucci, 1999:81).

"Yeni toplumsal hareketler" kavramsallaştırması kabul görmüş olsa da toplumsal hareketlerin tanımlanmasına ilişkin tartışmalar sürmektedir. Calhoun (1993:386), yeni toplumsal hareketler ve eski hareketler ayrımını kabul etmekle birlikte bu hareketlerin postendüstriyel ya da postmodern toplumla ilişkilendirilerek açıklanmasını eleştirmiştir. Bu hareketlerin 18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılın başlarında gelişmiş birçok hareketle benzerlikler gösterdiğini öne sürmüş ve bu şekilde yanlış tarihsel varsayımları terk etmenin, bir bütün olarak toplumsal hareketlerin tarihinin

daha iyi anlaşılmasını sağlayacağını belirtmiştir. Çağdaş hareketler, sistem karşıtı hareketlerdir ve özellikle 1990'ların sonunda, kapitalizmin yeni küresel aşaması ile toplumsal hareketler yoğun biçimde ilişkilendirilmeye başlanmıştır (Martin, 2008:6,11). Günümüzde gerçekleşen toplumsal hareketlerin öne çıkan niteliği, daha küresel ve uluslararası olmasıdır. Bu bağlamda küresel toplumsal hareketler kavramı daha kapsayıcı bir kavram olarak kullanılmaya başlanmıştır.

TOPLUMSAL HAREKETLERDE YAŞANAN DÖNÜŞÜM

Toplumsal hareketler uzun süredir var olsa da çağdaş hareketler 1960'larda doğan vizyonlara çok şey borçludur (Dirlik, 2008:73). Kuramcıların ortaklaşa vurguladıkları nokta da yeni toplumsal hareketlerin (YTH) yeni bir dönemi temsil ediyor olmasıdır (Crossley,2002:150). Söz konusu yeni dönemin başlangıcı olarak 1960'lar gösterilmektedir.

Gustave Le Bon ve Karl Marks'tan bu yana toplumsal hareketler büyük değişim geçirmiş, özellikle 1960'lardan itibaren nitel ve nicel açıdan yoğunluk, hız ve çeşitlilik kazanmıştır. Ticaret birlikleri, öğrenci hareketleri ve klasik milliyetçi hareketlerden başka feminizm, çevrecilik, insan hakları hareketleri, dinsel köktencilik, kültürel, etnik, cinsel tercih hareketleri birbiri ardınca ortaya çıkmıştır (Şimşek, 2004:111).

1960'ların sonlarında dünyada açıkça gözlenebilen derin ve dramatik bir dönüşüm ve kimilerine göre bir devrim söz konusuydu: 1970'lerin yeni siyasal ortamını şekillendirecek olan 1968 Mayısında Fransa, Almanya, Britanya, ve Meksika'da baş gösteren öğrenci gösterileri, İtalya'daki Kızgın Sonbahar'daki öğrenci-işçi koalisyonu, Frankocu Madrid, Komünist Prag gibi yerlerdeki demokrasi talepleriyle gelişen hareketler, Güney Afrika'dan Roma'ya kadar eleştirel Katolikliğin gelişimi, kadın ve çevre hareketlerinin ilk işaretleri. Bütün bu olgular köklü dönüşümün göstergeleri olarak değerlendirilmektedir (Della Porta ve Diani, 2006:1).

Öğrenci hareketlerine 1960'larda eğitim krizi ve baskıcı siyasal yönetimler ile Soğuk Savaş'ın getirdiği ekonomik ve siyasal koşullardan duyulan memnuniyetsizlik yol açmıştır. 1967'den itibaren 1973'e dek Fransa, Batı Almanya, İspanya, İtalya, Polonya, ABD, Arjantin, Cezayir ve Senegal'de öğrenci gösterileri ortaya çıkmış, kısa sürede Kanada, Japonya, Güney Kore, Yunanistan, Hindistan, Zambiya, Pakistan, Kolombiya, Kosta Rika, Venezüella ve Ekvador gibi ülkelere yayılmıştır (Katsiaficas, 1987 aktaran Kalouche ve Mielant,2008:221-224).

Resim 3.1

1968 Mayıs'ında Fransa'da başlayan öğrenci hareketleri yaşanan dönüşümün işareti niteliğindedir.

1968'de Berlin Özgür Üniversitesi'nde ABD'nin Vietnam'a müdahalesine karşı gösteriler yapılırken İtalya'da 1970'lere dek sürecek olan işçilerin, öğrencilerin, Katoliklerin ve orta sınıf vatandaşların hak arama mücadelesi görüldü. Fransız öğrenciler ve işçiler ise De Gaulle ve Pompidou yönetimine karşı koordineli eylemlerde bulundular. Kanada'da neredeyse her üniversitede bir başkaldırı söz konusuydu, Meksika'daki öğrenci gösterilerine yüz binden fazla katılım oldu. Benzer hareketler Polonya ve Çekoslovakya'da da görüldü, ABD de 1968 hareketlerinde yer aldı: Kızılderili hareketi öne çıktı, Vietnam Savaşı karşıtı hareketler yoğunlaştı, Martin Luther King'in öldürülmesi yüzden fazla şehirde zencilerle polis arasında çatışmalara yol açtı, Yoksul Halkın Yürüyüşü binlerce göstericiyi Washington'a topladı, üniversitelerde gösteriler arttı (Tilly, 2004:113-115).

Dünya Savaşlarının sona ermesinin doğurguları olarak nitelendirilen bütün avantajlara sahip bir kuşak olan 1960'ların gençliği egemen Amerikan kültür değerlerine karşı bir duruş, bir kültür biçimlendirmiştir. Sivil Haklar hareketi örneğinde olduğu gibi ırk ve benzeri yeni konular 1960'lardaki gösterilerin başat konusu olmuştur (Götting, 2010:5).

Resim 3.2

1960'larda Afrika kökenli ABD'lilerin haklarını savunan bir Sivil Haklar Hareketi gösterisi, Alabama, ABD

Kalouche ve Mielant (2008:279) kapitalizmin, Yirminci yüzyılın ikinci yarısında ekonominin ve maddi yaşamın her alanına giderek daha fazla nüfuz ettiğini ve buna koşut olarak sistem karşıtı hareketlerin radikal nitelikte yeniden biçimlendiğini savunmaktadırlar.

1968 dönemi sistem karşıtı bütün hareketlerin dönüşüm geçirdiği bir süreç olmuştur. Bu dönemde Çin Kültür Devrimi, Küba Devrimi, Vietnam Savaşı gibi dünya ölçeğinde gerçekleşen ve çok yönlü etkileri olan olayların yanı sıra pek çok toplumsal hareket gelişip yayılmıştır. Milliyetçi mücadeleler genelde sosyalist ideolojiyi benimserken merkez ülkelerde kimlik hareketlerine yönelik bir gelişim ve buna paralel olarak çevre ülkelerde etnik ve dinî kimliklere yönelim gözlenmiştir (Kalouche ve Mielant,2008:221-223).

1960'ların sonlarında işçi sınıfı hareketi bir toplumsal hareket olarak ivme kaybettiğinde yeni tip hareketler ortaya çıkmaya başlamıştır (Wieviorka, 2005:5). ABD' de ve başka ülkelerde 1968 çatışmalarına verilen tepkiler, işçiler ve diğer sömürülen kesimler adına yürütülen "eski" toplumsal hareketlerin miadını doldurduğunun göstergeleri olarak kabul edilebilir. Özerklik, kendini ifade etme ve endüstri son-

Fransız sosyolog Alaine Touraine 1968 yılında yeni toplumsal hareketlerin başladığını ilan etti (Tilly, 2004:117).

rası toplumun eleştirisine yönelen "yeni" toplumsal hareketler eskilerinin yeri almıştır (Tilly, 2004:116).

Yeni Toplumsal Hareketler Kuramı, Marksizm'in yüksek düzeyde akademik ve yapısal yorumuna ilişkin yaşanan düş kırıklığına dayandırılmış, aynı dönemde geliştirilen Kaynak Seferberliği Kuramı da özellikle ABD'de gelişmiş olan, eski, Kolektif Eylem Kuramının psikolojik indirgemeciliğini açık bir biçimde reddetmiştir. İki yaklaşımın da 1960'larda ABD'deki kadın hareketi, sivil haklar hareketi, savaş karşıtı hareket ve Avrupa'daki öğrenci hareketleri, barış hareketi, nükleer karşıtı hareket ve yeşil hareketinin başlangıç aşamalarıyla birlikte sosyal hareketlerde görülen hızlı ve ani artışa cevap vermek üzere geliştirilmiştir (Foweraker, 1995:9).

Kapitalizmin hemen her yerde sosyokültürel değerleri etkisi altına aldığını vurgulayan Kalouche ve Mielant (2008:279) bu etkilemenin sonucu olarak ortak çıkan, din ya da etnisiteye dayalı kimliklerin ve yerel grupların yanı sıra sosyalizm, milliyetçilik ve komünizm ideolojilerinin de zayıfladığını belirtmişlerdir. Aynı zamanda insan hareketliliğinin ivme kazanmasına koşut olarak ötekinin kötülenmesi ve şeytanlaştırılması yoluyla kimlik inşasına yönelik eğilimleri güçlendirmiştir.

YTH anlayışı, kapitalist toplumda var olan temel iki sınıfın, burjuva ve proletaryanın mücadelesine dayalı çözümlemeyi reddeder. YTH kuramcılarına göre toplum değişmiştir ve Marks'ın ortaya koyduğu modele uygun değildir. Marks'ın devrimci bir işlev atfettiği proletarya sınıfı etkinliğini yitirmiş ve işçi hareketi işçi partileri aracılığıyla toplumun bir parçası haline gelmiştir. Touraine'in de belirttiği gibi toplum postendüstriyel olmaya doğru evrilmiştir (Crossley,2002:151).

Bütün dünyada gözlenen değişim ve dönüşümlerle birlikte toplumsal hareketlerdeki evrilmeler de 1960'lar ve 1970'lerle sınırlı kalmamış, artan bir hız ve yoğunlukla süreklilik kazanmıştır. Kalouche ve Mielant'ın (2008:221-226) belirttikleri gibi 1980'ler ve 1990'larda Sovyetler Birliği'nin bir alternatif olma özelliğini kaybetmesi ve ardından yıkılmasıyla birlikte devlet sosyalizmi ömrünü tamamlarken yeni dinsel ve etnik kimlikler gelişmeye başlamıştır.

Öğrenci hareketleri 1980'lerde eğitim biçiminin dünya çapında dönüşümüyle önemli ölçüde ivme kaybederken, feminist, cinsiyet özgürlüğü, çevreci, barış, dinî ve etnik hareketler de son otuz yılda gelişerek süreklilik kazanmıştır. Bir toplumsal hareket olarak adlandırılan bu oluşumların gerçekte farklı yönelimlere sahip olanların karmaşık bir gruplaşması niteliğinde olduğu öne sürülmektedir (Kalouche ve Mielant,2008:256-257).

Toplumsal hareketler, toplumsal ilişkiler ve toplumsal bilinçle birlikte dönüşüm geçirmiştir. İdeallere sahip, ahlaki değerleri savunan pek çok birey 1980 ve 1990'larda artan biçimde gösterilere katılmışlardır. Ancak bunlar, toplumsal hareket olarak tanımlanabilecek türden değildir. Devleti ele geçirmeyi amaçlayan eski hareketlerin tersine YTH, politika belirleyicileri üzerinde lobicilik yapmayı ve kamuoyunu etkilemeyi hedeflemiştir (Kalouche ve Mielant,2008:280).

SIRA SİZDE 1

Toplumsal hareketlerde 1960'larda yaşanan temel dönüşümün kaynağı nedir?

YENİ TOPLUMSAL HAREKETLER ANLAYIŞININ GELİŞİMİ

Toplumsal hareketlere ilişkin değerlendirmelerdeki farklılıklara dikkat çeken Martin (2008:7), Kuzey Amerika ve Avrupa kaynaklı çalışmalarda devrimlerin ve şiddet içerikli sol gösterilerin, rasyonelleşmeleri, normalleşmeleri ve kurumsallaşmaları üzerinde durmuştur. Siyasi süreç ekolü olarak adlandırılan bu yaklaşıma göre,

kuzeydeki emek, insan hakları ve yeşiller hareketi ile Güney'deki milliyetçi hareketler devletler tarafından giderek kurumsallaştırılmış ve siyasi partilere dönüştürülmüş, bunun sonucunda 1960'lara dek görülen radikal, ütopyacı hareketler artık tarihsel yapay olgular olarak görülmeye başlanmıştır.

Alan yazında, yeni toplumsal hareketlere yönelik yeni protesto hareketleri, yeni politikalar, yeni popülizm, neoromantizm, antipolitik, Ortodoks olmayan siyasal davranış, düzensiz politikalar gibi kavramlar kullanılmıştır. Bu kavramlarda, yaşanan kırılma ve devamsızlık vurgulanırken yeni çatışmalar teamüle uymayan biçimde tanımlanmaktadır. Ancak daha kapsayıcı bir tanımlama olarak yeni politikalara göndermede bulunan "alternatif hareketler" kavramı kullanılmıştır (Offe, 1999:60-61).

Yeni toplumsal hareketler kavramı 1970'lerin ortalarından beri gelişmekte olan barış hareketleri, feminist hareketler, çevre hareketleri ve yerel özerklik hareketlerini açıklamaya çalışan kuramcılar tarafından geniş kabul görmüştür. Ancak hareketlerde gerçek anlamda yeni olanın ne olduğu ve bu yeniliğin siyasal etkileri tam olarak açıklığa kavuşturulmamıştır (Cohen, 1999:109). Bir olgunun yeni oluşu, kendi özgün yapılanmasının, benzer ve eski olarak tanımlanan olgudan ayrıştığı noktada belirginleşecektir (Şentürk, 2006:32).

1960'lar öncesindeki toplumsal hareketler, eski endüstriyel topluma ait oldukları için eski olarak adlandırılmaktadırlar. YTH ise Touraine'e göre devlet gücünü kontrol etme düşüncesinden uzaklaşması ve sivil ilişkileri dönüştürmeyi hedeflemesi nedeniyle yenidir (Çayır, 1999:16-17).

1968'den sonra, analistler ve katılımcılar, biçimsel kurumsallaşma kanallarının dışında işleyen ve ekonomik çıkarlardan çok yaşam biçimi, etik ya da kimlik konularını vurgulayan 'YTH' den söz etmeye başlamışlardır (Calhoun, 1993:385). Bu hareketlerin konular, kullandıkları taktikler ve katılımcılar açısından yeni olduğu iddia edilmiştir (Calhoun, 1993:385). YTH paradigma olarak eski olan işçi hareketlerine, politikanın merkez olgusunun sınıf olduğunu ve politik ekonomik dönüşümün bütün toplumsal hastalıkları iyileştireceğini varsayan Marksizm ile sosyalizme ve sabit kimlikler ile çıkarlara odaklanan geleneksel liberalizme karşı olması nedeniyle yenidir (Calhoun, 1993:385-386).

YTH'nin yeni politikaları, sorunlaştırdıkları konular, ilgileri, değerleri ve hareket biçimleri bakımından değerlendirilmelidir (Offe, 1999:56). YTH, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası egemen olan "eski paradigma"dan konular, ilgileri, değerleri ve hareket biçimleri açısından farklılıklar gösteren "yeni paradigma"dan kaynaklanmaktadır. Eski paradigmanın egemen olduğu dönemde Batı Avrupa'da, ekonomik büyüme, refah dağılımı ve güvenlik, politikanın başat konuları olmuştur (Offe, 1999:56). YTH'de ise bu konuların yerini baskın kolektif aktörler, kurumsallaşmış baskı grupları ve siyasal partiler almıştır. Toplumsal ve siyasal çatışmaların çözüm mekanizması kolektif pazarlıklar, parti rekabeti ve temsili hükümettir (Offe, 1999:59).

Özellikle Avrupalı otoriteler tarafından günümüzde yaşanan toplumsal hareketlerin geçmiştekilerden köklü farklılıklar içerdiği ileri sürülmektedir. Bu bağlamda geliştirilen Yeni Toplumsal Hareketler Kuramı, 1970'lerin postyapısalcı ve post-Marksist eğilimlerinden kaynaklanmıştır (Foweraker, 1995:14). Toplumda gözlenen çatışma ve hareketlerde ekonomik ve politik sorunlara odaklanan eski politikalardan farklı olarak eşitlik, farklılık, katılım ve kimlik inşasını esas alan yeni bir kimlik politikası söz konusudur (Çayır, 1999:27).

Claus Offe (d.1940), Frankfurt Okulu'na mensup Alman siyaset sosyologu. Yeni toplumsal hareketler kuramının Alman versiyonunu geliştirmiştir.

Kaynak:
http://camilatribess.blogspot.com/2010/06/claus-offe-em-curitiba-2a-parte.html

YTH'ye kaynaklık eden yeni paradigmanın bir diğer boyutu da hareket biçimidir. Bireylerin birlikte hareket etme biçimleri (içsel hareket biçimi) ile kolektif aktör olma biçimleri enformel, devamsız, ortama bağlı ve eşitlikçidir. Dış dünyaya ve politik muhaliflere karşı çıkma biçimleri (dışsal hareket biçimi), gösteriler ve çok sayıda insanın fiziksel mevcudiyeti söz konusudur (Offe, 1999:64).

YTH, liberal siyaset kuramına göre özel ve kamusal biçimindeki sınıflandırmaya uymamakta ve üçüncü bir ara kategoriye, kurumsal olmayan siyaset alanına yerleşmektedir. Konuları ne özel ne de kamusaldır ancak özel ya da kurumsal siyasal aktörleri kolektif olarak ilgilendiren sonuçlar doğurmaktadır (Offe, 1999:61).

YTH, siyasetteki geleneksel sağ sol ayrımlaşmasını reddetmiş, siyasetin tanımını daha önce alanın dışında kalan olguları da kapsayacak biçimde genişletmiştir (Scott, 1990; aktaran, Calhoun, 1993:386). YTH'nin gelişiminde toplumsal yapıda yaşanan sınıfsal değişimlerin ve yeni oluşumların da etkisi büyüktür. Sınıf çözümlemesine dayalı eski hareketlerden farklı olarak yeni orta sınıfın gelişimi ve küçük burjuvazi YTH'nin ortaya çıkışında yaşamsal öneme sahiptir. Söz konusu sınıfın YTH'ye kaynaklık eden farkındalıkları şöyle sıralanabilir (Eder, 1985:878): Ekoloji, barış ve mahremiyet doktrini (yeni moral konuları), klasik ideal aile ve ekonomik büyüme ortodoksisi, yeni duyarlılık idealleri, sonsuz barış ve insanın doğayla uyumuna ilişkin heteredoksi.

YTH'yi, eskisinden ayıran, ekonomik boyuttan çok kimliğe dayalı olması, kültürel eşitsizliği kendine temel alması, ulusüstü oluşu, kısa sürede gerçekleşiyor oluşu, herhangi bir din, ırk, sınıf ve ideolojiye indirgenmemesi, aktörlerinin varlıklı ve eğitimli olması gibi özelliklere sahip olmasıdır. Aslında bu ayrışmanın temelinde, moderniteden postmoderniteye ve sanayi toplumundan sanayi sonrası bilişim toplumuna geçiş yatmaktadır (Şentürk, 2006:32).

YTH'lerin şehirleşme ve kentsel dönüşümler ile de yakın ilişkisi vardır. Oluşan yeni kentsel yapı ve kültür hareketleri YTH'leri etkileyerek dönüştürmüştür.

YTH yön veren yeni paradigmayı ifade edecek kavram konusunda önemli bir öneri Raschke'nin "yaşam tarzı" paradigmasıdır (Offe, 1999:60).

Alan yazında yeni toplumsal hareketler olarak adlandırılan "yeni" hareketler farklı biçimlerde tanımlanabilmektedir. "Kentsel toplumsal hareketler" olarak da adlandırılabilecek bu yeni olgular, daha çok kent merkezlerinde ve yeni kentliler tarafından üretilmiş olmaları nedeniyle ayrıcalıklı bir öneme sahiptir. Kentsel toplumsal hareketlerin ele aldığı konular daha çok kent yasamı ve üretimi ile ilgilidir. Ayrıca katılımcılarının daha çok kentli ve orta sınıf çalışanlardan oluşması, bu hareketi geçmişteki klasik hareketlerden ayırmaktadır (Kökalan Çımrın, 2010:52).

Özellikle 1980'li yıllardan itibaren küresel gelişmelere bağlı olarak ortaya çıkan yeni bir sınıfın varlığından söz edilmektedir. İngilizce *"Yuppie"* yani "genç" (young), "kentli" (urban) ve "profesyonel" (professional) sözcüklerinin ilk harfleriyle oluşturulmuş kavram daha önceki sınıflardan farklılaşan bir "yeni orta sınıf"ı tarif etmek için kullanılmaktadır (Çöloğlu,2010).

Yeni kentsel toplumsal hareketler kavramı 1960'lı yılların sonundan itibaren ortaya çıkan ekoloji, feminist, savaş karşıtı, cinsiyet hakları ve azınlık hareketlerini ifade etmek üzere kullanılmaya başlanmıştır. Toplumsal hareketlerin tarihi açısından "yeni" ifadesinin kullanılması, eski hareketlerden farklı olan bir hareket türünün gerçekleştiğini ifade eder. Her iki hareket türü de amaçları, konuları, örgütlenme yapıları, meydana geldiği sosyal ve politik ortamları, katılımcılarının nitelikleri (sınıf yapısı) vb. özellikler dikkate alındığında birbirlerinden oldukça farklıdır. Bu bağlamda hareketler için kullanılan 'yeni' vurgusunun tanımlayıcı olmasının ötesinde bu hareketlerin amaçlarına ulaşmak için izledikleri yola ilişkin anlamlar da içerdiği söylenebilir. 1960'lı yıllardan sonra hız kazanan bu tür hareketleri "yeni" kılan en temel özelliklerden biri de çatışma alanının ekonomik, endüstriyel alandan kültürel alana kaymasıdır. Devlet iktidarını amaçlamadığı gibi, eski toplumsal hareketlerden farklı olarak ekonomik unsurlardan daha çok kültürel alanlarda mücadele etmenin gerekliliğini savunur (Kökalan Çımrın, 2010:53).

Yeni toplumsal hareketler kavramına kaynaklık eden temel paradigmanın özellikleri nelerdir?

SIRA SİZDE 2

YENİ TOPLUMSAL HAREKETLER YAKLAŞIMINA YÖNELİK ELEŞTİRİLER

YTH'nin kavramsallaştırmasında en çok anlam karmaşasına yol açan unsur "yeni" kavramıdır. Calhoun (1993) ve diğer yazarların vurguladıkları gibi gerçekten yeni olan şey hareketlerin kendisinden daha çok hareketleri açıklamaya dönük kuramlardır (Williams, 2009:341).

Calhoun, "19. yüzyıl Başlarının Yeni Toplumsal Hareketleri" başlıklı nükteli bir makale ile YTH kavramsallaştırmasına eleştirel yaklaşmıştır. 19. yüzyılda etnik azınlık kadın ve işçi hakları ile dinsel canlanışa yönelik düzenli bir biçimde yürütülen hareketlerin de özerklik ve kimlik taleplerini vurguladığını öne sürerek toplumsal hareketlerin yaygınlaşmasının moderniteye özgü olduğunu ve özel bir açıklama gerektirmediğini belirtmiştir (Tilly, 2004:117-118).

Yeni toplumsal hareketler ve eski toplumsal hareketler ayrımının önyargılara dayandığı görüşünden yola çıkan Çetinkaya (2008) da 18. yüzyıldan itibaren görülmeye başlanan hareketlerle yeni olarak tanımlanan hareketler arasında ciddi benzerlikler olduğunun altını çizer. Örnek olarak YTH'nin kimlik üzerinde durması, farklı araçlar kullanması ve gündelik hayatı siyasallaştırması gibi özellikleri geçen yüzyıldan beri gerçekleşen milliyetçilik hareketlerinde de görülmektedir (Çetinkaya, 2008:36-37).

YTH'nin sahip olduğu özgün niteliklerine karşın geçmiş ile olan bağı bütünüyle kopuk değildir. Her hareket için geçerli olmamakla birlikte örneğin kadın hareketi 19. yüzyılda Amerika'da seçme seçilme hakkı talebinden kaynaklanmıştır. Aynı şekilde New Age hareketleri de eski ruhani öğretilerden ve Doğu felsefesinden izler taşır (Johnston, Larana ve Gusfrield;1999:138).

Calhoun (1993: 389), akademisyenlerin YTH kavramını karşı örneğe (19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başındaki işçi hareketleri) göre geliştirdiklerini öne sürmüş ve bu kavramı tekçi bir yaklaşımdan kaynaklanması nedeniyle eleştirerek toplumsal hareketlerin her zaman çoğulcu bir çeşitlilik içerdiğinin altını çizmiştir.

Pichardo (1997) ise YTH'yi sadece sol eğilimli hareketlere odaklanması, sağ eğilimli ve tepkisel hareketleri göz ardı etmesinin dışında deneysel bulgulara dayanmaktan çok kuramsal bir yaklaşım olması nedeniyle de eleştirmiştir (aktaran;Williams, 2009:341).

Kısa sürede, YTH kavramı Touraine'nin postendüstriyel baskıya yönelik eleştirisine kolayca oturtulamayacak, dışa vurumcu feminizm, eşcinsel hakları, yeri haklar, çevre gibi hareketleri kapsayacak biçimde genişletilmiştir (aktaran Tilly, 2004:117).

YTH'nin kavramsallaştırılmasına yöneltilen temel eleştiri nedir?

SIRA SİZDE 3

YENİ TOPLUMSAL HAREKETLERİN NİTELİKLERİ

İşçi hareketi, feminist hareket, insan hakları hareketi, barış ve adalet hareketi, ekonomik, toplumsal ve siyasal kurtuluş mücadeleleri gibi üçüncü dünya hareketleri olarak örneklendirilebilecek eski hareketlere karşılık yeşil hareket, yeni barış hareketi ve New Age hareketi gibi yeni hareketler, modernliğe bakış, siyasal eylem anlayışı ve eğitim konularında birbirlerinden oldukça farklıdır (Finger,1992:313).

Direniş hareketlerinin modern dünyanın biçimlenmesinde çok önemli rol oynadığını belirten Ağartan, Choi ve Huynh (2008:21) her şeyden önce bu hareketleri dönüştürücü hareketler olarak adlandırmışlardır.

Hank Johnston ve diğerleri (1999) YTH ile geleneksel olarak da adlandırılan eski hareketler arasındaki farkları şöyle sıralamışlardır (aktaran Şimşek,2004:115):

a. YTH'nin aktörlerinin sosyoekonomik yapıları, özellikleri kurulu sınıf sınırlarını geçer.
b. YTH'nin ideolojik çerçevesi çoğulcu, pragmatist ve katılımcı değerlerle çizilir.
c. YTH yeni kimlikler oluşturur ya da baskı altındakileri ortaya çıkarır.
d. YTH ortaklaşa ve bireysel olan arasındaki sınırları dönüştürür, bireyler toplumsal hareketlerin içinde kişisel özerkliklerini ve grup kimliklerinin tadını çıkarır.
e. YTH, insan yaşamının, kürtaj, cinsel tercih gibi özel boyutlarını yansıtır.
f. YTH, şiddet karşıtı ve sivil itaatsizlik davranışlarını eklemleyerek yeni hareketlilik biçimleri geliştirir.
g. Bireylere karar alma sürecine katılım konusunda alternatifler sunar,
h. Çoğulcu ve merkezci olmayan yapılarda örgütlenmeye eğilimlidir.

Yeni toplumsal hareketler devlete karşı toplumun kendisini korumasını dikkate alır, postburjuva, postpatriyarkal ve demokratik bir sivil toplum için mücadele eder (Cohen, 1999:110). Calhoun her ne kadar kimlik politikasının yeni olmadığını, kadın hareketinin iki yüzyıllık bir geçmişe sahip olduğunu ve 19. yüzyıl milliyetçiliklerinin politikalarını öne sürse de YTH'de öne çıkan özellik farklılık ve ötekilik vurgusudur (Çayır, 1999:27-28).

YTH, sınıf temelli geleneksel toplumsal hareketlerden farklı niteliklere sahiptir. Jenkins (1982) YTH'nin farklılıklarını üç alanda ifade etmiştir (aktaran Hannigan, 1990:247):

1. Müdahaleci ya da savaş sonrası refah devletinin gözetimi altında emek ve sermaye ilişkisinden farklı yeni konulara odaklanır.
2. Üniversiteler, mahalleler gibi önceki toplumsal çatışmalarda öne çıkmamış toplumsal tabaka ve alanlarda harekete geçer.
3. Analitik bir özerklik sergiler; toplumsal problem analizleri ve reform talepleri geleneksel sınıf analizi kategorisini keser.

Heywood'a (1997 aktaran Şimşek, 2004:113) göre ise YTH'nin özellikleri şunlardır:

1. Yeni orta sınıflara dayalıdır.
2. Maddecilik sonrası yönelimlere sahiptir.
3. Az ya da çok ortak bir ideolojiye bağlıdır.
4. Yeni sol ile bağlantılıdır.
5. Performans ve uygulama bakımından ademimerkeziyetçi, katılımcı, yenilikçi ve teatraldir.

YTH içinde yer alanlar arasında her şeyi politik açıdan değerlendirenlerin yanı sıra politikayı bütün olarak reddedenler de söz konusudur (Wieviorka, 2005:7).

Eski ve yeni toplumsal hareketlerin temel farklılıkları dayandıkları paradigmalardan kaynaklanmaktadır. Eski ve yeni paradigmaları, toplumsal hareketlerin temel unsurları olan aktörler, konular, değerler ve hareket biçimleri açısından karşılaştırdığımızda bu farklılıklar daha iyi anlaşılacaktır. Tablo 3.1'de görüldüğü üzere iki paradigma arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır.

	Eski Paradigma	Yeni Paradigma
Aktörler	Grup olarak hareket eden, gelir dağılımı çatışmasına müdahil sosyo-ekonomik gruplar	Grup gibi davranmayan, belli temalar etrafında bir araya gelmiş topluluklar lehine hareket eden sosyoekonomik gruplar
Temalar	Ekonomik büyüme ve refahın dağılımı, askerî ve toplumsal güvenlik, toplumsal kontrol	Barışın, çevrenin ve insan haklarının korunması
Değerler	Özgürlük, tüketim güvenliği ve maddi ilerleme	Merkezî kontrolün karşısında kişisel özerklik ve kimlik
Hareket Biçimleri	İçsel: Resmî örgütlenmeler, büyük ölçekli temsil birlikleri Dışsal: Çoğulcu ya da korporatist çıkar aracılığı, siyasal parti rekabeti ve çoğunluk oyu	İçsel: Biçimsel olmama, düşük düzeyde dikey ve yatay farklılaşma Dışsal: Olumsuz kavramlarla ifade edilmiş taleplere dayanan protesto politikaları

Tablo 3.1
Eski ve Yeni Paradigmaların Temel Nitelikleri

Kaynak: *Offe, 1999:67*

YTH, eski hareketlerden amaçlar, semboller, örgütlenme gibi açılardan oldukça farklıdır (Şimşek, 2004:111).Yeni paradigmadan kaynaklanan YTH'nin niteliklerini Tablo 3.1'de incelemek yararlı olacaktır.

Aktörler Açısından

YTH'de yer alan aktörler yüksek düzeyde kültürel farkındalık sahibi olarak nitelendirilmektedirler. Toplumsal yönelimli olmaktan çok kültürel yönelimlidirler; yaşadıkları toplumdaki kültürel yönelimlere meydan okuma konusunda bir tedirginlik ya da çekingenlik göstermezler ve her şeyleriyle otoriteye karşı dururlar (Wieviorka, 2005:6).

YTH'nin aktörleri kendilerini sağ-sol, liberal-muhafazakâr gibi belirli siyasal ya da işçi sınıfı, orta sınıf, yoksul-varsıl, kırsal-kentsel nüfus gibi sosyoekonomik kodlara dayandırarak tanımlamazlar. Aktörler kendilerini daha çok katıldıkları hareketin konusu doğrultusunda, toplumsal cinsiyet, yaş, mekân vb. değişkenlerle kodlarlar (Offe, 1999:66).

Temalar Açısından

İşçi hareketi ve Avrupa sosyal demokrat partilerinin araçsal ve ekonomik hedeflerinden farklı olarak YTH'lerin kimlik politikalarına odaklandığı görülmektedir (Aronovitz, 1992 aktaran Calhoun, 1993:393).

YTH'nin temel niteliklerinden biri, kimliğin kurgulanması sürecidir. Kadın hareketleri, gay ve lezbiyen hareketleri gibi cinsiyete dayalı hareketlerin dışlanmış kimlikleri politik olarak görünür kılmak ve bu kimliklerin kamusal alanda kabul görmesi için mücadele etmesi bunun bir göstergesidir (Çayır, 1999:27).

YTH ekonomik alandan daha çok kültürel alanda ortaya çıkan kimliklere odaklanır. Sınıf temelli eski hareketlerde de yer almasına karşın bu kimlikler YTH'de sistem tarafından emilmiş kimliklerin karşıtı olarak özerklik ve kendini gerçekleştirmeye yönelik kimlikler olarak ele alınır (Williams, 2009:341).

Toplumsal talepleri öne çıkaran YTH'de öğrenciler de yaşam koşullarına ilişkin zorlukları dile getirirler (Wieviorka, 2005:6).YTH devlet ve ekonominin geniş öl-

çekli sistemlerine odaklanmaktan çok gündelik hayatı politize ettiği için eski hareketlerden farklıdır. Savaş sonrası hareketler politik süreçlerin temel konuları olan ekonomik büyüme, dağıtımcı kazanımlar, yasal korumalar vb. odaklanırken, YTH'ler cinsiyet, kadına yönelik şiddet, öğrenci hakları ve çevrenin korunması gibi gündelik hayatın bireysel boyutlarını gündeme taşır (Calhoun, 1993:398).

Değerler Açısından

Eski hareketlerden farklı olarak günümüzdeki toplumsal hareketler genellikle postendüstriyel süreçteki Batı toplumlarında ortaya çıkmaktadır ve sınıf olgusu ile daha az ilgilidir; ırksal eşitlik, feminizm, barış, çevre ve yerel konular gibi siyasi ve kültürel konular etrafında gelişmektedir (Touraine, 1981; Habermas,1987;aktaran, Williams, 2009:341).

Toprak, hareket alanı ya da beden, sağlık ve cinsel kimlik, komşuluk, şehir, kültürel, etnik ve ulusal miras ve kimlik gibi konuları içeren YTH'de (Offe, 1999:62) dağınık ve birbiriyle ilgisiz gibi görünen bu konular belirli değerler bağlamında ortak kökene sahiptir. Aslında yeni olmayan ancak YTH içinde farklı bir önem ve aciliyet kazanan bu değerlerin başlıcaları; adem-i merkeziyetçilik, kendi kendine yetme gibi örgütsel açılımlar, özerklik, kimlik, etki altına girmeye, kontrole, bağımlılığa, bürokratikleşmeye, düzenlemeye karşı muhalefet etme vb. değerlerdir (Offe, 1999:64).

Hareket Biçimleri Açısından

Eski toplumsal hareketler ütopistti, toplumu bütün olarak yeniden inşa etmeyi, toptan değiştirmeyi hedeflemişler ve saldırganlardı. Buna karşın YTH ise daha çok savunmacıdır (Calhoun, 1993:396).

Tablo 3.2
Yeni Toplumsal Hareketlerin Biçimleri

Kaynak: *Offe, 1999:62*

Amaçlar/Araçlar/Aktörler	Başarıldığında Toplumun Geneline Ulaşmayan	Toplumun Geneline Ulaşan
Meşruiyeti Tanınmamış	Özel suç	Terörizm
Meşruiyeti Tanınmış	Sosyokültürel Hareketler	Sosyopolitik Hareketler

SIRA SİZDE 4

YTH'nin temel özellikleri nelerdir?

YENİ TOPLUMSAL HAREKETLERE İLİŞKİN KURAMSAL YAKLAŞIMLAR

Yeni toplumsal hareketler kuramı, hareket kültürü ve kimlik konularına odaklanır, hareketlerin kültür, kimlik, ideoloji ve politika ile ilişkileri üzerinde durur (Kendal, 2005). Yeni toplumsal hareketler anlayışında postendüstriyel topluma, büyüyen orta sınıfa, bireysel olarak tanımlanmış gereksinimlere ve refah devletinin genişletilmesine odaklanılmıştır. Alan yazında hareketlerin olumlu örnekleri, 1950'lerdeki muhafazakâr sükûnetin ardından 1960 ve 1970'lerde gözlenen yaygın hareketlerden verilmektedir (Calhoun, 1993:390).

Toplumsal hareketlere ilişkin kuramsal ve araştırmaya dayalı oldukça geniş bir alan yazın mevcuttur (Şimşek, 2004:112). YTH'ye ilişkin olarak geliştirilmiş iki rakip yaklaşım söz konusudur; bunlar kaynak hareketliliği ve kimlik yönelimli para-

digmalardır (Cohen, 1999:110). Kimlik yönelimli paradigma için en geniş kuramsal çerçeveyi Alaine Touraine oluşturmuştur. Touraine, YTH'nin kendilerine diğer bir deyişle hareketlere ve ideolojilerine ilişkin yorumsamacı yaklaşımına dikkat çekmektedir (Cohen, 1999:121).

Kuramcılar, hareketlerin siyasi hedeflerin ifadesi olan sosyopolitik yönünü değil değerler, normlar ve kimlik yapılarındaki değişikliği amaçlayan sosyokültürel boyutunu ön planda değerlendirmektedirler (Çayır, 1999:23).

YTH'nin 60'lı ve 70'li yıllardaki köklü dönüşümlere koşut olarak ortaya çıkması klasik kolektif hareket paradigmasının sorgulanmasına yol açmıştır. Hareketlerin kaynağında bir ekonomik kriz ya da çöküş söz konusu değildir, katılımcılarda da anomik ya da irrasyonel sapkın nitelik gözlenmemiştir. Bu bağlamda ABD'de kaynak hareketliliği ve Avrupa'da yeni toplumsal hareketler paradigmaları oluşmuştur (Çayır, 1999:20).

Charles Tilly (1929-2008) ABD'li sosyolog.

Kaynak:
http://crookedtimber.org/2008/04/30/charles-tilly/

1960'lardan sonra ortaya çıkan kuramsal tartışmalarda iki temel gruptan söz edilebilir. Bunlardan ilki Charles Tilly ve Anthony Oberschall'ın öncülük ettiği kaynak hareketliliği kuramına dayalı yaklaşımdır. Bu yaklaşımda toplumsal hareket politik sistemde konumlanabilmek için bir araya gelmiş bireylerin rasyonel davranışları olarak açıklanır. Bireyler bu konumlarını sürdürebilmek için zaman zaman şiddeti de kapsayabilen bütün kaynakları harekete geçirirler. Öte yandan Touraine'in öncülük ettiği ikinci yaklaşımda ise toplumsal hareket, kurulu düzene meydan okuyan bireyin davranışı olarak görülür (Wieviorka, 2005:4).

Hareketlerin ortaya çıktığı toplumsal sistem, tarihselliğin üretildiği, çatışmaların gerçekleştirildiği ve öznenin bilincinin temellendirildiği bir alandır (Touraine, 1999:47).

Kaynak Hareketliliği yaklaşımı, eski kuramlardaki yapısal gerilimin ve ideoloji egemenliği karşısında bir duruş olarak geliştirilmiştir. Özellikle Tilly, McCarthy ve Zald gibi kuramcılar gerilimlerin toplumda daima var olduğunu ve hareketlilik için hem kaynaklarına hem de harekete rasyonel bir yönelim kazandırılması gerektiğini vurgulamışlardır (Johnston, Larana ve Gusfield, 1999:133).

İki rakip paradigmayı; Kaynak Hareketliliği ile Yeni Toplumsal Hareketleri birleştiren Cohen ve Arato ise YTH'yi hem sistem hem de günlük yaşam düzeyinde ele alırlar. Hareketlerin kimlik inşası rolünü benimserler ancak bu sürecin hem sivil hem de politik alanda güç mücadelesi gerektirdiğini vurgularlar (Çayır, 1999:27).

Alaine Touraine (d.1925) Post-endüstriyel kavramını ortaya koyan ünlü Fransız sosyolog. Touraine'e göre toplumsal hareket bir toplumsal duruma gösterilen tepki değildir aksine kültürel modellerin kontrolünü hedefleyen çatışmanın bir sonucudur (Touraine, 1999:49).

Yeni toplumsal hareketler kuramı, kıta Avrupasındaki politik felsefe ve sosyal teori geleneğine dayanmaktadır, bu yaklaşım büyük ölçüde klasik Marksizmin kolektif davranışı açıklamadaki yetersizliğine karşılık olarak ortaya çıkmıştır (Buechler, 1995:441). Cohen (1999:121), kuramcıların Neo-Marksist kurama yakınlık duymalarına karşın toplumsal hareketlerin Marksist analizinin yetersizliğinin bilincinde olduklarını öne sürer.

Yeni toplumsal hareket kuramına ilişkin dört önemli kuramcıyla birlikte dört ülke ve gelenekten söz edilebilir; Manuel Castells (İspanya), Alaine Touraine (Fransa), Alberto Melucci (İtalya) ve Jurgen Habermas (Almanya) (Buechler, 1995:443).

YTH'yi postendüstriyel toplum modeli üzerine yapılandıran Touraine'e göre bu hareketler postendüstriyel toplum tarafından gerçekleştiklerinden dolayı yenidir (Çayır, 1999:24).

Bir diğer kuramcı Melucci ise YTH'yi, farklı gruplarla diyalog ve mücadeleler yoluyla kolektif kimliğin inşa edildiği bir toplumsal ilişkiler ağı olarak görür (Çayır, 1999:24).

Resim 3.3

Alberto Melucci (1943-2001) İtalyan sosyolog.

Manuel Castells (d.1942) İspanyol sosyolog. Touraine'in takipçisi olan Castells, YTH'i kentsel dönüşüm çerçevesinde ele almıştır.

Kaynak:
http://icis2002.aisnet.org/keynote_speakers.htm

Jürgen Habermas (d.1929) Ünlü Alman filozof ve sosyolog. Eleştirel teori ve pragmatizm geleneğinden gelmektedir.

Kaynak:
http://en.academic.ru/dic.nsf/enwiki/9780

Castells, kapitalist dinamiklerin kentsel dönüşümler üzerindeki etkisine ve bu süreçteki kentsel toplumsal hareketlere odaklanmıştır. Kentleri, toplumsal çıkar ve değerler çatışmasının bir sonucu ve toplumsal bir ürün olarak gören Castells'e göre toplumsal hareketler, kentsel toplumsal yaşamı yeniden düzenlemeyi isteyen devlet ve diğer politik güçlerin diyalektik rekabetleri sonucunda yükselişe geçmiştir. Kentlerdeki tepkisel hareketler üç konu etrafında şekillenir (Buechler, 1995:443);

a. Bazı talepler devlet tarafından temin edilen kolektif tüketim biçimlerine odaklanır,
b. Bazı talepler kültürel kimliğin önemine odaklanır,
c. Bazı talepler ise öz yönetim ve özerk karar almaya odaklanır.

Toplumsal hareketlerin sosyolojik analizinde genellikle düalizmden yararlanılmıştır. Hareketler, çöküş/dayanışma ya da yapı/motivasyon gibi yaklaşımlarla açıklanmaya çalışılmıştır. Ancak 1970'lerde sosyolojik kuram bu düalizmleri aşmış, Avrupa'da Touraine ve Habermas'ın sistemik yaklaşımları çerçevesinde, yeni çatışma tipleri ve postendüstriyel kapitalizmin yeni oluşan yapısı arasında bağ kurulmuştur. ABD'de ise kaynakların mobilizasyonuna ve çevreyle ilişkilerde sürekliliğin sağlanmasına odaklanılmıştır (Melucci, 1999:83-84).

Habermas, YTH'yi dünya sistemine karşı bir direniş olarak görürken Touraine, sivil toplumun ekonomiye ve devlete karşı özerklik hedefli mücadelesinin bir parçası olarak değerlendirmektedir (Calhoun, 1993:390).

Habermas, YTH'lerin yükselişini dünyadaki sömürgecilik ve kültürel fakirleşme ekseninde irdelemektedir. Bu kuramsallaştırmanın anlaşılabilmesi için öncelikle toplum kuramının anlaşılması gerekir. Toplum kuramına göre, toplumun bütünü, sistem ve yaşam-dünya etkileşimi ile oluşur (Crossley,2002:154).

Son yirmi yılda Avrupa ve Kuzey Amerika'da gözlenen toplumsal hareketler, eski kuramsal yaklaşımların açıklama kapasitelerini zorlayıcı nitelikte ortaya çıkıp gelişmektedir. Bu kapsamda barış hareketleri, öğrenci hareketleri, nükleer karşıtı hareketler, azınlık milliyetçiliği, eşcinsel hakları, kadın hakları, hayvan hakları, alternatif tıp, köktenci dinî hareketler, New Age ve ekoloji hareketleri sıralanabilir (Johnston, Larana ve Gusfield, 1999:131). Bu durum yeni kuramsal çabalara ve toplumsal hareketleri bütün yeni biçimleriyle birlikte olabildiğince kapsayıcı nitelikte açıklayacak yeni yaklaşımlara gereksinim doğurmuştur.

YTH'ye ilişkin kuramların ve yaklaşımların ortak noktaları nelerdir?

SIRA SİZDE 5

KÜRESEL TOPLUMSAL HAREKETLER

1960'larda yaşanan toplumsal değişimlerin eski toplumsal hareketleri dönüşüme uğratarak daha önce var olmayan yeni hareketlerin ortaya çıkmasına yol açtığı gibi günümüz koşulları da kendine özgü yeni hareketler üretmekte ve var olanların da evrilmesine neden olmaktadır. Toplumsal hareketlere biçim veren bu koşullara burada değinmek yerinde olacaktır. Günümüz toplumlarına ilişkin kuramsal ve amprik bilgiler şu noktaları vurgulamaktadır (Melucci, 1999:81-82):

1. Yeni çatışmalar konjonktürel değildir, kalıcıdır. Yeni dayanışma ve hareket biçimleri toplumsal sistemlerin değişmez parçası olmuştur.
2. Yeni çatışmaların temelindeki dayanışma ağları toplumsallaşma işlevi görmektedir. Bu ağlar gruplaşma ve seçkinlerin oluşumuna yönelik yeni kanallar açar.
3. Temsil ve karar alma mekanizmaları ile sivil toplum arasındaki mevcut boşluk çağdaş toplumların karmaşıklığı sonucunu doğurmaktadır.

Şimşek (2004:111) YTH'lerin, küresel iletişimin artması ve teknolojik gelişmelerin sonucu olarak 1980'lerden sonra giderek daha çok görünür ve yaygın hale geldiğini vurgulamaktadır. Wieviorka (2005:8-9) ise yeni toplumsal hareketler döneminin geride kaldığını öne sürer. YTH geçmişteki işçi hareketleri ile bugünün küresel hareketleri arasındaki, endüstriyel toplumla postendüstriyel olmaktan çok ağ toplumu olarak tanımlanabilecek toplum arasındaki geçiş aşamasına denk düşmüştür. Bu bağlamda Wieviorka'ya göre toplum düşüncesine meydan okunmuştur. Çok uzun süreden bu yana öğrenci hareketi gerçekleşmemiştir, ekolojik hareketler ise ya kurumsallaşmış ya da güçlü olmayan radikal sol biçimlere dönüşmüştür. Feminizm, modernleştirici siyasal baskı ve entelektüel ya da felsefi tepkiler kombinasyonuna dönüşerek nitelik değiştirmiştir. Bölgesel hareketler de oldukça değişikliğe uğramıştır. Bazıları ahlaki kaygı gözetmeyen şiddet çemberine dâhil olmuş bazıları da yeni politik güçlere evrilmiştir. Bireyselciliğin yoğunlaştığı 1980'ler ve 1990'lar boyunca eski toplumsal hareketler ve 1970'lerdeki yeni tip hareketler zaman içinde gözden kaybolmuştur.

Crossley'e (2002:149) göre de "Yeni Toplumsal Hareketler" kavramı hızla son kullanma tarihine yaklaşmaktadır. YTH kavramının atıf yaptığı 1960'larda ortaya çıkmış birtakım hareketlerin çoğu artık yeni değildir. Bunun yanında Tarrow'un (1998) belirttiği gibi YTH kapsamında farklı hareketler ortaya çıkmaktadır (Aktaran, Crossley, 2002:149).

1960'lardaki hareketler ile 1980'lerdeki diktatörlükleri deviren hareketlerin ardından 1990'ların sonundan başlayarak gelişen süreçte hareketlerdeki patlamaya dikkat çeken Martin'e (2008:5) göre bu hareketlerin iki temel özelliği vardır; antikapitalist karaktere sahip olmaları ve bilinçli ve artan bir şekilde çok uluslu ve kıtalararası birliktelikler üzerinden işlemeleri.

Küreselleşmenin bütün ağırlığıyla yaşandığı, sivil toplum kuruluşlarının önem kazandığı günümüzde ulus devlet çerçevesiyle sınırlandırılmayı reddeden küreselleşmenin toplumsal yaşam ve kültür üzerindeki etkilerine karşı direnç ve tepki gösteren yeni mücadeleler görülmektedir. Bugün küresel hareketler olarak adlandırabileceğimiz, eski ve yeni hareketlere benzeyen özelliklere de sahip

olan üçüncü tip hareketlere dahil birçok hareket söz konusudur (Wieviorka, 2005:8-9).

Köle karşıtı hareket, işçi sınıfı hareketi, sömürge karşıtı hareket ve milliyetçi ya da savaş karşıtı hareketlere bakıldığında kıtalar arası hareketlerin tarihinin aslında epeyce uzun bir geçmişe dayandığı görülmektedir (Martin, 2008:13). Dünya çapındaki sistem karşıtı eylem kümeleri aslında son 250 yıl içinde açıkça görülebilir niteliktedir. Bu durum ulus-aşırı hareketlerin özellikle son 20-30 yıldaki küreselleşmenin sonucu olarak ortaya çıktığı düşüncesini yıkmaktadır (Martin, 2008:283). Ancak yine de toplumsal hareketlerdeki küresel niteliğin 1990'lardan itibaren daha belirginleştiği söylenebilir. Örneğin barış hareketlerinin oldukça önemli ulus üstü etkileri söz konusudur. Ulusal düzlemde ortaya çıkan bir toplumsal hareket ilk kez küresel düzeyde etki yaratmaktadır (Melucci, 1999:104).

1989 sonrası döneme ait sistem karşıtı potansiyele sahip hareketlere örnek olarak (Kalouche ve Mielant,2008:254 ve devamı); uluslararası terör hareketi, kimlik hareketi, yeni-Luddite hareketi ve yerli hareketi, küreselleşme karşıtı hareket, etnik ve dinsel hareket, dünya çapındaki kitlesel göç hareketi, radikal çevre hareketi vb. verilebilir.

Resim 3.4

Adını Ned Ludd'dan alan Luddite'ler 19. yüzyılda endüstri devriminin ürünü değişime karşı olan ve dokuma makinelerinin tahrip edilmesi eylemlerinde bulunan, 'makine kırıcıları' olarak da adlandırılan tekstil zanaatkârlarlarıdır. Günümüzde teknolojiye karşı olan grupların hareketleri de Neo-Ludizm olarak adlandırılmaktadır.

Çağdaş toplumsal hareketler mekân ve zaman açısından küreseldir. Bu bağlamda Seattle'da dünya çapında 1500 örgütün katıldığı Dünya Ticaret Örgütü karşıtı gösteri örnek olarak gösterilebilir (Dirlik, 2008:76).

Resim 3.5

1999'da ABD Seattle'da düzenlenen küreselleşme karşıtı gösteriler küresel ölçekteki benzer hareketlere esin kaynağı olmuştur.

Günümüzde gerçekleşen toplumsal hareketlerde iletişim teknolojileri yoğun biçimde kullanılmaktadır (Rheingold,2003). 1999'da Seattle'daki gösterinin organizasyonunda cep telefonu, internet siteleri, diz üstü bilgisayar vb.teknolojinin yoğun kullanıldığı bilinmektedir (Tilly,2008:147).

İleri dönemde gerçekleşecek toplumsal hareketlerin önemli dönüşümler geçireceği öne sürülmektedir. Kampanyalar, repertuvarlar ve MBSB gösterilerinde gelecekte etkili olması beklenen köklü değişimler söz konusudur. YTH'nin programları, kimlik ve duruş eksenleri 21. yüzyıl hareketlerindeki dönüşümlerin bir göstergesi olarak kabul edilebilir. 21. yüzyıl ilk döneminde gözlenen bazı gelişmeler akla hayale gelmeyecek türdendir. Hayvan hakları savunucularının büyük maymunlara vatandaşlık hakları verilmesi için düzenledikleri kampanyalar bu gelişmelerin örneklerindendir. Giderek ivme kazanan teknoloji ve hareketlerin artan çeşitliliği ve içerdiği farklılıklar toplumsal hareket gösterilerinin yöntemlerini kuşkusuz değişime zorlayacaktır (Tilly, 2004:231).

Küresel toplumsal hareketlerin temel özellikleri nelerdir?

SIRA SİZDE 6

Özet

Toplumsal hareketlerde yaşanan dönüşümü özetlemek.

Toplumsal hareketlerin tanımlanması, ortaya çıkışlarının ve gelişim süreçlerinin açıklanabilmesi için çeşitli yaklaşımlar geliştirilmiştir. Endüstri devrimi sürecinde ve sonrasında görülen ve eski toplumsal hareketler olarak adlandırılan hareketlerin açıklanmasında modernizm ideolojisine ve sınıf temelli çözümlemelere ağırlık verilmiştir. Toplumsal hareketler daha çok işçi hareketleri, kadın hareketleri ve milliyetçi hareketler bağlamında ele alınmıştır. Bu hareketlerin ortaya çıkış nedenleri, katılımcılarının özellikleri ve hareket biçimleri boyutlarında benzerlikler taşıdığı öne sürülmüştür. Ancak 1960'larda yaşanan köklü toplumsal dönüşümlerin sonucu olarak postmodernizm ya da postendüstriyalizm olarak tanımlanan yeni ve öncekinden çok farklı bir döneme girilmiştir. Toplumsal düzlemde yaşanan bu değişimlerin toplumsal hareketlere de yansımaları olmuştur. Toplumsal hareketler, ortaya çıkış nedenleri, katılımcılarının özellikleri, hedefler ve hareket biçimleri bakımından postmodern duruma uygun olarak kökten değişikliğe uğramıştır. Yine bu dönemde birbirinden çok farklı ve geçmişe oranla daha çok sayıda yeni toplumsal hareket ortaya çıkmıştır.

Yeni toplumsal hareketlerin gelişim sürecini ifade etmek.

Yeni toplumsal hareketler kavramı, postmodern toplumun ürünü olan farklı, çeşitli ve çok sayıdaki hareketi tanımlamak üzere 1960'larda üretilmiştir. Bu dönemde toplumsal sınıfların değişimi, sınıfa dayalı çözümlemelerin yetersiz kalması, kimliğe dayalı yaklaşımların yoğunluk kazanması ve toplumda yaşanılan sorunların farklılaşması sonucunda eskiden var olmayan yeni hareketler ortaya çıkmıştır. Bu dönüşüme koşut olarak toplumsal hareketlerin açıklanmasında da yenilikler olmuştur. Yeni toplumsal hareketler kavramı bu dönüşümün bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Yeni orta sınıfın katıldığı, kimliklerin dışa vurumunu önemseyen, iktidarı hedeflemeyen ve kültürel alanda gelişen yeni hareketler hızla artmış ve yaygınlaşmıştır.

Yeni toplumsal hareket biçimlerini tanımlamak.

Yeni toplumsal hareketler birbirinden çok farklı olan hareketlerdir. Genel olarak bakıldığında sivil haklar, yeşiller, eşcinsel hakları, hayvan hakları, insan hakları, nükleer karşıtı hareketler, barış hareketleri ve kürselleşme karşıtı hareketler örnek olarak verilebilir.

Yeni toplumsal hareketlerin özgün niteliklerini sıralamak.

Endüstri sonrası toplumun temel paradigmalarına dayanan yeni toplumsal hareketler sınıf temelli değildir, herhangi sınıfsal sorundan kaynaklanmaz, katılımcıları yeni orta sınıfa mensuptur ve çok çeşitli farkındalıkları söz konusudur. Katılımcılar kimliklerini toplumsal hareketin konusuna göre tanımlarlar, homojen değildirler. Yeni toplumsal hareketlerde iktidar hedeflenmez, kültürel alanda dönüşümler amaçlanır, yatay örgütlenme görülür, ademimerkeziyetçilik esastır. Gittikçe daha çok küresel nitelik kazanmaktadır ve teknolojiden yoğun biçimde faydalanmaktadır.

Yeni toplumsal hareketlere ilişkin kuramları ve yaklaşımları değerlendirmek.

Yeni toplumsal hareketleri açıklamaya yönelik iki temel kuram/ yaklaşım söz konusudur. Birbirine rakip olarak da görülen ve ABD'de geliştirilen bu yaklaşımlardan ilki, bireylerin politik sistemde konumlanabilmek için bir toplumsal hareket içinde bir araya geldikleri ve rasyonel bir davranış geliştirdikleri görüşünden yola çıkmaktadır. Öte yandan Touraine'in öncülük ettiği ikinci yaklaşımda ise toplumsal hareket, kurulu düzene meydan okuyan bireylerin davranışı olarak görülür. Burada kimlik yönelimli hareket yaklaşımı esastır.

Kendimizi Sınayalım

1. Aşağıdakilerden hangisi eski toplumsal hareketlerdendir?
a. İşçi hareketi
b. Yeşil hareketi
c. Yeni barış hareketi
d. New Age hareketi
e. Nükleer karşıtı hareket

2. 1960'larda toplumsal hareketlerde yaşanan dönüşümle ilgili olarak hangisi **söylenemez?**
a. Endüstri sonrası topluma uygun hareketler ortaya çıkmıştır.
b. Sınıf analizine dayalı Marksist yaklaşım toplumsal hareketi açıklamada yetersiz kalmıştır.
c. Sınıf çatışmasını esas alan işçi hareketleri çoğaldı.
d. Kimliği öne çıkaran hareketler görülmüştür.
e. Toplumsal hareketler nitel ve nicel olarak hızla artmış ve çeşitlenmiştir.

3. 1960'larda toplumsal hareketleri kökten değiştiren süreci başlatan ve dönemin sembolü olan öğrenci hareketleri nerede ortaya çıkmıştır?
a. Çin
b. ABD
c. Almanya
d. İngiltere
e. Fransa

4. Hangisi yeni toplumsal hareketleri tanımlamak üzere kullanılan kavramlardan **değildir?**
a. Yeni politikalar
b. Kolektif eylem
c. Yeni popülizm
d. Neo-romantizm
e. Antipolitik

5. Hangisi yeni toplumsal hareketlere yön veren yeni paradigmanın özelliklerinden **değildir?**
a. Geleneksel sağ sol bölünmesinin reddi
b. Enformel, devamsız, ortama bağlı ve eşitlikçi eylem biçimleri
c. Yeni orta sınıfın gelişimi ve küçük burjuvazi
d. Çatışma alanının ekonomik alandan kültürel alana kayması
e. Ekonomik büyüme

6. Yeni toplumsal hareketler tanımlamasını ilk olarak kullanan kimdir?
a. Alberto Melucci
b. Manuel Castells
c. Alaine Touraine
d. Claus Offe
e. Charles Tilly

7. Hangisi yeni toplumsal hareketler yaklaşımına yöneltilen eleştirilerden **değildir?**
a. Kimi eski hareketlerin de özerklik ve kimlik taleplerini vurgulaması
b. Yeni ve eski toplumsal hareketler ayrımının önyargılara dayanması
c. Hareketlerdeki çeşitliliğe karşın tanımlamaların tekçi olması
d. Endüstriyel toplum değerlerinden kaynaklanması
e. Başlangıçtaki kapsamının genişletilmesi ve çok farklı hareketleri kapsaması

8. Aşağıdakilerden hangisi yeni toplumsal hareketlerin özelliklerinden **değildir?**
a. Ekonomik çıkarlara dayalılık
b. Ortak ideolojiye bağlılık
c. Performans, uygulama bakımından ademi merkeziyetçilik,
d. Katılımcılık
e. Yenilikçi ve teatral olmaları

9. Yeni toplumsal hareketlerin aktörleri bakımından hangisi **söylenemez?**
a. Yüksek düzeyde kültürel farkındalık sahibidirler.
b. Sınıf bilincine sahiptirler.
c. Kültürel yönelimlidirler.
d. Bütün biçimleriyle otoriteye karşı dururlar.
e. Kendilerini içinde bulundukları hareketlerin konusundan yola çıkarak kodlamaktadırlar

10. Touraine'in yaklaşımı açısından hangisi **söylenemez?**
a. Toplumsal hareketler post-endüstriyel toplum modeli üzerine yapılandırılır
b. Toplumsal hareket bir toplumsal duruma tepki değildir
c. Toplumsal hareket kurulu düzene meydan okuyan bireyin davranışıdır
d. Toplumsal hareket politik sistemde konumlanabilmek için bir araya gelmiş bireylerin rasyonel davranışlarıdır.
e. Toplumsal hareketler kimlik yönelimlidir.

Yaşamın İçinden

Almanya'nın başkenti Berlin "Atom santrallerine şimdi son" başlıklı bir gösteriye tanıklık etti. Yılın en büyük gösteri ve mitingine SPD Genel Başkanı Sigmar Gabriel, Yeşiller Eşbaşkanları Cem Özdemir ve Claudia Roth başta olmak üzere çok sayıda politikacı katılarak destek verdi. Berlin Ana İstasyonu (Hauptbahnhof) ve Hükümet Mahallesi (Regireungsviertel) çevresinde toplanan yüz bine yakın gösterici Federal Hükümetin atom santrallerinin kullanım süresini uzatma çabasını protesto etti. Çok sayıda sivil dernek ve inisiyatifin de destek verdiği protesto eyleminde Merkel hükümeti on binlerin sesine kulak ver çağrısında bulunuldu.

Berlin İdare Mahkemesi'nin "on binlerce insan çimleri ezer gerekçesiyle Reichstag (Meclis) önüne yapılmasına izin vermediği miting için Hauptbahnhof'ta toplanan o binlerce gösterici meydana sığmadı. Bund für Umwelt und Naturschutz (BUND), Die Anti-Atom-Organisation Ausgestrahlt ve das Netzwerk Campact'ın çağrısı ile düzenlenen atom karşıtı gösteri Hauptbahnhof önünde bulunan Washingtonplatz'da saat 12.00'de başladı. Gösteriye Berlin'de faaliyet gösteren eğlence kulüpleri de destekte bulundu. Gösteri ve miting için yaklaşık 3 bin 700 polis görev yaptı.

Gösteri ve mitingle ilgili Sabah'a açıklamalarda bulunan Yeşiller Partisi eş başkanı Cem Özdemir "Söz konusu olan çocuklarımızın geleceğidir. Atom enerjisi yerine dönüştürülebilir ve tasarruflu enerji kullanmamız gerekiyor. Hükümet daha önceki anlaşma ve yasalara müdahale ederek Atom santrallerinin ömrünü uzatmaya çalışıyor, bu çabaları Eyaletler Meclisi'nde geçmeyecek ve Anayasa Mahkemesi'ne gidecektir. Anayasa Mahkemesi de hükümeti hayal kırıklığına uğratacak" dedi ve "Türk ve göçmenlerin gösteriye destek verdiğini ancak daha geniş ve sivil toplum düzeyinde de ülke politikalarına destek vermek gerektiği çağrısında bulundu."

Kaynak: http://www.news-eu.com/haber/532-tum-berlin-atom-icin-ayaga-kalkti.html

Okuma Parçası

Bir Toplumsal Hareket Olarak "Irkçılık Karşıtı Dünya Kupası"

Yavuz Yıldırım

1968'in Avrupa'daki en önemli sonuçlarından biri, günlük hayatı ve ilişkileri siyasal bir tartışmanın içine çekmiş olmasıdır. Kısa süren sarsıntının uzun dönemli etkisi, çok farklı konuların artık siyasal hareketlerin merkezi haline gelmesi, diğer bir deyişle aile, eğitim tarzı, cinsellik, kültürel ilişkiler gibi farklı konular üzerinden yeni siyaset yapma pratiklerini geliştirebilmesi oldu. 1968-sonrasında, "hareketler" artık sadece bütün resmi değil, ondan önce ve belki de sadece resmin içindeki parçaları önemsemeye başladılar. Böylece, toplumsal hareketler çok parçalı bir yapı seyrederken, siyasal olan'ın zemini, uzun yüzyıllar sonra ilk kez bu kadar genişledi. Aşağıda bir "örnek olay" çerçevesinde anlamlandırmaya çalışacağım gibi, bu zemin futbolu dahi içine almış durumda. Bu konu aslında tam olarak, Ranciere'in belirttiği, "ilişkisizleri ilişkilendirme" vurgusu ile birlikte anlam kazanıp, yeni pratik açılımlar için bize yol gösteriyor.

Hareketlerin konu bazındaki parçalı yapısının bir getirisi olarak, katılım boyutunda farklı kesimlerin, ırkların, bakış açılarının bir araya gelebilmesi olanağı oluştu. Bu çok-seslilik eski tarz siyasetin pek de alışık olmadığı ve nasıl yönetilmesi gerektiğini bilmediği bir alandı. 40. yılını geride bırakırken, '68 bize hala bu sürecin nasıl yönetileceği ve etkili hale getirileceğine dair tartışmaların ortasında tutuyor; bugünkü ne yapmalı sorusunu, biraz da eski ile yeninin, '68 doğumlu bu tartışması oluşturuyor. Günümüzde farklı alanlarda harekete geçen oluşumlar, bu tartışmayı teorik ve pratik boyutlarıyla birlikte deneyimliyorlar. Farklı bir deyişle, yaparken öğreniyorlar.

Irkçılık Karşıtı Dünya Kupası, bu teorik çerçevede, tam da yeniden üretilen muhafazakar sınırlara karşı, bir karşı-hareket olarak, bir arada olma pratiklerini hayata geçiren bir "eylem". Merkezinde spor ve daha da özelinde futbol olması, tam da '68 ruhuna uygun bir şekilde gündelik hayatın içinden üretilen bir karşı-hareket olmasını sağlıyor. Bu hareket, oluşturulan sınırları aşmak adına, farklı kültürden insanların bir araya gelmeleri için birçok neden olduğunu ve futbolun "bile" bunlardan biri olabileceğini ortaya koyuyor.

Tabii ki yeni nesil hareketlerin doğasına dair çok eleştiri getirildi ve bu devam ediyor. Yukarıda söylediğim gibi ne yapmalı meselesine dair tartışma olarak görüyorum bunu. Hareketlerin parçalı yapısı ve sınıf yerine gündelik hayat pratiklerini öne çıkaran doğası, eleştirinin en merkezi noktası. Hele ki içine futbol gibi, başta sosyalistler olmak üzere, toplumu dönüştürmek adına çaba gösteren kimi kesimlerin tüylerini diken diken eden bir alana dair "hareket", hiç de gündeme alınması gereken bir mesele olarak görünmüyor. Ama bence tam tersi. Çünkü dönüşüm, tam da bu tip-daha önce önemsenmeyen- alanlarda başlıyor.

Yukarıda çizdiğim kavramsal çerçeve, sadece basit bir giriş değil, yeni nesil hareketlerin aslında tarihsel arka planının ne kadar güçlü olduğunu gösterme denemesi. Birçokları tarafından ilgisiz ve alakasız görünebilir ama aslında yeni toplumsal hareketler, yoğun biçimde gündelik ilişkilerin ve sıradan meselelerin siyasetini yapmaya hevesli. Dolayısıyla, hareketin öznesi, bilinç kazanmış bir eylemci ya da yurttaş değil, televizyonunun karşısında oturan ya da sokakta futbol oynayan herhangi bir dünyalı olabilir.

1997'den beri İtalya'nın Bologna kentinin Casallechio Di Reno "beldesinde" düzenlenen Irkçılık Karşıtı Dünya Kupası, her yıl daha fazla kişiyi televizyonlarının karşısından kaldırıp ya da sokaktan tutup çekip, kamp alanlarında bir araya getiriyor. Türkiye'den kalkıp bu etkinliğe giden ilk ekip, biz Adana Demirsporlulardı. Hem bir ilki gerçekleştirmenin hem de "hareket"e dâhil olmanın keyfini ve gururunu yaşadık.

Bizi oraya götüren, ya da harekete geçiren, temel neden, sporla günlük hayatın iç içe olduğu ve tüm bunlarla siyasetin ayrılmaz bir parçası olduğu düşüncesiydi. Sporun her türlüsü ile günlük hayatın birbirinden ayrılamaz olduğunu düşünenler için, sporda şiddet ya da ayrımcı davranışlar, yine sokakla ilgilidir. Sokakta şiddet devam ederken, tribünde ya da stad/salon çevresinde olmamasını bekleyemeyiz. Ama bizim gibi sporseverler, şiddet ve ayrımcılık karşıtlığını kendi alanlarından kurmaya başladıkça bunun sokağa da mutlaka yansıması olacaktır.

Irkçılık Karşıtı Dünya Kupası, tam da bu güdülerle harekete geçmiş insanların eylemi. Sporun, gerek sahada ve tribünde yer alan mülteci ve göçmenlerle, gerekse kadınlar ve eşcinsellerle birlikte yaşanılan bir deneyim olduğunu, olması gerektiğini vurgulayan ve bu alandaki bizden olmayan her kesimle dayanışma içinde olmanın yollarını arayan bir girişim. Burada, hem sporun farklı kesimleri bir araya getiriciliğinden yararlanılıyor hem de bu farklılıkların, göçmenlik, ayrımcılık, homofobi gibi alanlarda neler yapabileceği konuşuluyor.

Bu yıl 8-12 Temmuz günleri arasında gerçekleştirilen etkinlik, ağırlığını cinsiyet ayrımcılığına kaydırmıştı. Festival alanının birçok yerinde "Stop and Kick Sexism" pankartı yerleştirilmişti. Piazza Antirazzista (Irkçılık Karşıtı Meydan) çadırındaki etkinliğin en büyük ortak alanıydı, göçmenlik ve güvenlik hukuku, sporda ayrımcılık, kadın bedeninin ticarileşmesi, sporda homofobi, Avrupa'daki Afrika diasporası ve 2010 Dünya Kupası başlıklı sunumlar ve seminerler gerçekleştirildi. Etkinliğin bir diğer ana konusu da, G8 zirvesiydi. 10 Temmuz'da, Bologna'daki gösterilere katılımı sağlamak için, futbol turnuvasına ara verildi. Piazza'da G8 ile ilgili toplantılar da yapıldı. Etkinliğin temel sloganlarından biri, "kazanacak bir şey yok" olsa da son gün çeşitli ödüller verildi. Piazza Antirazzista Kupası, alandaki sunum ve tartışmalara katkısından dolay Alman sendikacılardan kurulu DGB takımına; Kick Sexism kupası, kadın-erkek karışık oyunculardan kurulu ve beyaz kurdela kampanyasını yürüten Republica Internationale'ye verildi. Fair Play Kupası Bologna'nın Pratello Cezaevi'nde tutuklularla maç yapmaya giden Polisportiva Zelig takımına; Kilometre Kupası, en uzaktan gelen ve Stand Up Space'te samba workshopları yapan Brezilyalı ekibe, Arkadaşlık Kupası geçen yıl ölen ve Antirazzisti ekibinin içinde yer almış Parmalı bir taraftarın yakınlarına, Ultras Kupası bar ve kahvaltı çadırında çalışan taraftarlara; Görünmezler Kupası, Avrupa'ya göç edenlerin yaşadıklarına dair bir site olan fortresseurope.blogspot.com'a verildi. Bu kupa, çeşitli vize sorunlarıyla festivale katılamayan Afrikalı takımlara adandı ve sahnede bir süre tek başına sergilendi.

Biz, sadece sahada oynayacak 7 kişilik bir ekibi denkleştirip orada renklerimizi temsil ettik. Orada gündeme ortak olup, derdimizi daha iyi anlatmak için, daha kalabalık bir grupla gitmek gerektiğini fark ettik. Hazırladığımız duvar gazetesi oldukça ilgi toplasa da daha fazla görsel malzeme veya sunumlara katılmak için farklı dökümanlar hazırlanabilirdi. Bir ilk deneyim olarak, şimdilik sadece gözlem yapma fırsatı bulduk.

Ama orada öğrendiğimiz kimi pratikleri burada, yaşadığımız şehirde veya kendi çevremizde hayata geçirmek için de motive olduk. "Etkinliğin bir benzerini Türkiye'de yapabilir miyiz-nasıl yapabiliriz" soruları kafamız-

da dolanıp duruyor. Sporun farklı kesimleri bir araya getirebilmesi, Türkiyeli toplumsal hareketlerin ve sivil toplum örgütlerin de konusu olmalı. Böylece, bir yandan memleketin her anlamda "farklı renkleri", dışlanmışları, bizden görülmeyenlerini sürece katmak için de bir araç kazanmış olurken, değişimin günlük pratiklerden başlaması gerektiğine dair sesi, biraz daha gür çıkarmış oluruz. Bu süreç, kurumsal alanda gittikçe meşruluğunu ve sempatisini yitiren siyasetin, "ilişkisizleri ilişkilendirme" gücüne sahip olduğunu ortaya koyarak, fazlasıyla öğretici olacaktır.

Kaynak: http://www.birikimdergisi.com/birikim/makale.aspx?mid=566

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. a	Yanıtınız yanlış ise "Toplumsal Hareketlerde Yaşanan Dönüşüm" bölümünü yeniden gözden geçiriniz.
2. c	Yanıtınız yanlış ise "Toplumsal Hareketlerde Yaşanan Dönüşüm" bölümünü yeniden gözden geçiriniz.
3. e	Yanıtınız yanlış ise "Toplumsal Hareketlerde Yaşanan Dönüşüm" bölümünü yeniden gözden geçiriniz.
4. b	Yanıtınız yanlış ise "Yeni Toplumsal Hareketler Anlayışının Gelişimi" bölümünü yeniden gözden geçiriniz.
5. e	Yanıtınız yanlış ise "Yeni Toplumsal Hareketler Anlayışının Gelişimi" bölümünü yeniden gözden geçiriniz.
6. c	Yanıtınız yanlış ise "Yeni Toplumsal Hareketler Anlayışının Gelişimi" bölümünü yeniden gözden geçiriniz.
7. d	Yanıtınız yanlış ise "Yeni Toplumsal Hareketler Yaklaşımına Yönelik Eleştiriler" yeniden gözden geçiriniz.
8. a	Yanıtınız yanlış ise "Yeni Toplumsal Hareketler Anlayışının Gelişimi" bölümünü yeniden gözden geçiriniz.
9. b	Yanıtınız yanlış ise "Yeni Toplumsal Hareketlere İlişkin Kuramsal Yaklaşımlar" bölümünü yeniden gözden geçiriniz.
10. d	Yanıtınız yanlış ise "Yeni Toplumsal Hareketlere İlişkin Kuramsal Yaklaşımlar" bölümünü yeniden gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Yaşanan temel dönüşümün kaynağı, endüstri devriminin ve modernizmin sona ermesi ve endüstri sonrası toplumdan postmodern topluma geçilmesi ve bunun sonucunda modern dönemin koşullarında ortaya çıkmış toplumsal hareketlerin varlıklarını sürdürememesi, yeni ortaya çıkan hareketlerin de eski yaklaşımlarla açıklanamamasıdır.

Sıra Sizde 2

Yeni toplumsal hareketler kavramına kaynaklık eden temel paradigmanın özellikleri, eşitlik, farklılık, katılım ve kimlik inşasını esas alan yeni bir kimlik politikasıdır. Bireylerin kolektif aktör olma biçimleri enformel, devamsız, ortama bağlı ve eşitlikçidir. Politikadaki geleneksel sağ sol bölünmesi reddedilmiştir.

Sıra Sizde 3

YTH'nin kavramsallaştırmasını yöneltilen temel eleştiri ön yargılı ve tekçi bir yaklaşım olarak, toplumsal hareketlerdeki tarihsel evrilme ve gelişme sürecini göz ardı etmesi. Eski ve yeni hareketler arasındaki benzerlikleri yok sayması.

Sıra Sizde 4

YTH'nin temel özellikleri, yeni orta sınıfa dayalı, maddecilik sonrası yönelimlere sahip, az ya da çok ortak bir ideolojinin söz konusu olmasıdır. Performans, uygulama bakımından ademi merkeziyetçi, katılımcı, yenilikçi ve teatraldir. Kimliklerin dışa vurumu esastır, siyasal ya da ekonomik yönelimli olmaktan çok kültüreldir.

Sıra Sizde 5

Yeni toplumsal hareketlerin postmodern topluma özgü olması, kimlik yönelimli olması, kültür alanında varlık göstermesi, bireyselleşmenin artması, yeni orta sınıfın katılımı, küresel ve ulusüstü niteliğin giderek artması.

Sıra Sizde 6

Küresel toplumsal hareketler teknolojik gelişmelerden olabildiğince yararlanmaktadır. Etkinlik alanı belirli bir mekan ile sınırlı kalmamaktadır giderek daha çok ulus üstü etkinlikler düzenlenmektedir.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

Ağartan, T.; Choi, W. Y.; Huynh, T. (2008). Kapitalist Dünyanın Dönüşümü: 1750-1850. Martin, G. W. (Ed.) *Toplumsal Hareketler: 1750-2005; Dipten Gelen Dalgalar*. (s.21-86) (Çev. Deniz Keskin.) Versus Kitap.

Atkinson, J. D. (2010). Narrative Capacity, Resistance Performance, and the "Shape" of New Social Movement Networks. *Communication Studies,* 61 (3), 321-338

Buechler, S. M. (1995). New Social Movement Theories. *The Sociological Quarterly,* 36 (3), 441-464

Calhoun, C. (1993). "New Social Movements" of the Early Nineteenth Century. *Social Science History,* 17, (3), 385-427

Cohen, J. (1999). Strateji Ya Da Kimlik: Yeni Teorik Pradigmalar ve Sosyal Hareketler. *Yeni Sosyal Hareketler: Teorik Açılımlar*. (Yayına Hazırlayan; K.Çayır), (109-130)

Crossley, N. (2002). *Making Sense of Social Movements*. Philadelphia: Open University Press.

Çayır, K. (1999). *Yeni Sosyal Hareketler: Teorik Açılımlar*. İstanbul: Kaknüs Yayınları

Çetinkaya, Y. D. (Der). (2008). *Toplumsal Hareketler: Tarih, Teori ve Deneyim*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Çöloğlu, D. Ö. (2010). Türkiye'de Yeni Orta Sınıf Üzerine Bir Analiz, Issız Adam; Yuppie Alper. *Marmara İletişim Dergisi*. 16, 187-200

De La Piscin, T. R. (2007). *Social Movements in the Public Sphere New Forms of Communication Arise and Transgress Old Communication Codes. Zer english edition,* 1, p. 63-87

Della Porta, D.; Diani, M. (2006). Social Movements: An Introduction. Blackwell Publishing.

Dirlik, A. (2008). Pasifik Perspektifinde Toplumsal Hareketler: Çağdaş Radikal Siyasetin Soyağacı Üzerine Düşünceler. Çetinkaya, Y.D. (Der), *Toplumsal Hareketler: Tarih, Teori ve Deneyim*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Eder, K. (1985). The "New Social Movements": Moral Crusades, Political Pressure Groups, or Social Movements? *Social Research,* 52 (4), 869-890

Finger, M. (1992). Yeni Sosyal Hareketlerin Yetişkin Eğitimi Açısından Doğurguları. (Çev. R. Günlü), *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*. 25, (1)

Götting, A. C. (2010). *New Social Movements*. Grin Verlag. Norderstedt, Germany

Haarstad, H. (2009). Globalization and the New Spaces for Social Movement Politics: The Marginalization of Labor Unions in Bolivian Gas Nationalization. *Globalizations,* 6, (2), 169-185

Hannigan, J. A. (1990). Apples and Oranges or Varieties of the Same Fruit? The New Religous Movements and the New Social Movements Compared. *Review of Religous Research,* 31 (3), 246-258

Johnston, H.; Larana, E.; Gusfriield, J.R. (1999). Kimlikler, Şikayetler ve Yeni Sosyal Hareketler. *Yeni Sosyal Hareketler: Teorik Açılımlar*. (Yayına Hazırlayan; K. Çayır), 131-161

Kendall, D. (2005). *Sociology In Our Times,* Thomson Wadsworth.

Kökalan Çımrın, F. (2010). Yeni Toplumsal Hareketler ve Kentsel Yaşam. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi,* 2, 45-58

Mackenzie, J. (2004). The Continuing Avalanche Of Historical Mutations: The New Social Movements. *Social Alternatives,* 23 (1), 50-55

Martin, G.W. (Ed.) (2008). *Toplumsal Hareketler: 1750-2005; Dipten Gelen Dalgalar*. (Çev. Deniz Keskin.) Versus Kitap

Melucci, A. (1996). *Challenging Codes: Collective Action in The Informaton Age*. Cambridge University Press

Melucci, A. (1999). Çağdaş Hareketlerin Sembolik Meydan Okuması. *Yeni Sosyal Hareketler: Teorik Açılımlar*. (Yayına Hazırlayan; K.Çayır), ss.81-108

Meyer, D. S.; Whittier, N.; Robnet, B. (2002). Social Movements; Identity, Culture and The State. Oxford University Press.

Offe, C. (1999). Yeni Sosyal Hareketler: Kurumsal Politikanın Sınırlarının Zorlanması. *Yeni Sosyal Hareketler: Teorik Açılımlar*. (Yayına Hazırlayan; K.Çayır), ss.53-80

Reger, J.;Myers,D.J.;Einwohner,R.L. (Ed) (2008). Identity Work in Social Movements. University of Minnesota Press

Scott, A. H.; Benford, R. D. (2004). Collective Identity, Solidarity and Commitment. Snow, A.; Soule, A. S; Kriesi, H. (2004). The Blackwell Companion to Social Movements. (Ed: David A. Snow, Sarah Anne Soule, Hanspeter Kriesi) Blackwell Publishing

Snow, A.; Soule, A. S; Kriesi, H. (2004). The Blackwell Companion to Social Movements. (Ed: David A. Snow, Sarah Anne Soule, Hanspeter Kriesi) Blackwell Publishing

Şimşek, S. (2004). New Social Movements in Turkey Since 1980. Turkish Studies, Vol. 5, No. 2, pp.111-139

Şentürk, Ü. (2006). Küresel Yeni Sosyal Hareketler Ve Savaş Karşıtlığı. C. Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, 30,(1) ss. 31-46

Tilly,C. (2004). Toplumsal Hareketler. İstanbul: Babil Yayınları.

Tilly, C. (2008). Toplumsal Hareketler 21. Yüzyıla Giriyor. Çetinkaya, Y. D. (Der). (2008). Toplumsal Hareketler: Tarih, Teori ve Deneyim. İstanbul: İletişim Yayınları.

Touraine, A. (1999). Toplumdan Toplumsal Harekete. *Yeni Sosyal Hareketler: Teorik Açılımlar*. (Yayına Hazırlayan; K.Çayır), ss.35-52

Wieviorka, M. (2005). After New Social Movements. Social Movement Studies, 4, (1), pp. 1-19

Williams, D. M. (2009). Anarchists And Labor Unions:An Analysis Using New Social Movement Theories.The Journal of Labor and Society, 12, pp. 337-354

YENİ TOPLUMSAL HAREKETLER

4

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Kimlik kavramının tanımlanmasına ilişkin değerlendirmeleri tanımlayabilecek,
- Kimlik ve yeni toplumsal hareketler arasındaki ilişkiyi değerlendirebilecek,
- Yeni toplumsal hareketler bağlamında kimliğin boyutlarını değerlendirebilecek,
- Toplumsal hareket ve kimlik arasındaki etkileşimi açıklayabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Kimlik
- Kolektif Kimlik
- Yeni Toplumsal Hareketler

İçindekiler

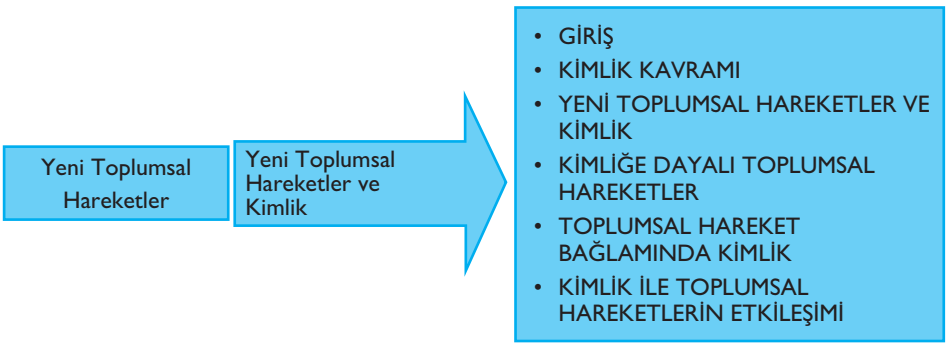

Yeni Toplumsal Hareketler ve Kimlik

GİRİŞ

1960'lardan bu yana giderek artan bir yoğunlukta ve çeşitlilikte görülmekte olan yeni toplumsal hareketlerin en belirgin özelliklerinden biri de kimlik olgusudur. Kimlik, postmodern ya da endüstri sonrası toplum olarak adlandırılan toplumsal yapıda küreselleşmenin etkisiyle dönüşüme uğramış, böylece kimliğin yeni ve farklı yönleri öne çıkmaya başlamıştır. Hızla değişen dünyada kimlik olgusu da dinamik bir yapı göstermektedir. Çoklu kimliklerin giderek yaygınlaştığı günümüzde kimliklerin, kabul görme ve toplumsal yapıda, kamusal alanda tanınma talepleri yoğunluk kazanmıştır. Bu koşullar toplumsal hareketlerde kimlik olgusunun merkezî bir rol oynamasına yol açmıştır.

Küreselleşmenin bütün yoğunluğuyla yaşandığı günümüzde, geleneksel nitelikteki siyasal ve toplumsal yapılar çözülürken simgesel sınırlar, kültürel farklılıklar ve etnik çatışmalar daha çok önem kazanmıştır. Bu olgulara yüklenen anlamlar da giderek daha farklılaşmıştır (Sackmann, Peters ve Faist, 2003:1). Söz konusu gelişme toplumsal hareketlere yön veren paradigmaları dönüştürmüştür. Yeni toplumsal hareketler, ideolojiler bağlamında ve sınıf temelli gerçekleşen eski toplumsal hareketlerden farklı olarak dünyada yaşanan dönüşümleri yansıtmaktadır. İdeolojik temelde değil de kimlikler temelinde yeni yapılanmalar ortaya çıkmaktadır.

Kimlik olgusu, çatışma halindeki "uygarlıklar alanı" olarak tanımlanabilecek günümüz dünyasında özellikle Berlin Duvarı'nın yıkılmasının ardından ideolojilerin yerini almıştır (Maalouf, 2009:181,184). Dünyada "kimliklerin çoklaşması ve patlaması" olarak tanımlayabileceğimiz bir süreç yaşanmaktadır. Kolektif gruplar geliştirdikleri yeni kimliklerini bütün kanallarla alenileştirme ve kamulaştırma çabası içindedir (Alankuş,1996; Akt. Gökalp, 2004: 60).

Eski toplumsal hareketlere kaynaklık eden paradigmanın dönüşüme uğraması ve yeni toplumsal hareketlerin ortaya çıkmasıyla birlikte toplumsal hareketleri açıklamak üzere geliştirilen yaklaşımlarda da köklü değişimler gözlenmiştir. Önceki yaklaşımların yeni toplumsal hareketleri açıklamada yetersiz kaldığını öne süren otoriteler, toplumsal hareketlere kaynaklık eden çatışmaların siyasal yönlerine ağırlık veren ve kimliğin bugün neden önem kazandığını açıklayabilen bir yaklaşıma ihtiyaç olduğunu vurgulamıştır. Bu doğrultuda kaynak hareketliliği paradigmasının yanı sıra kimlik yönelimli paradigma da yeni toplumsal hareketleri açıklamak üzere geliştiren temel bir yaklaşım olarak ortaya çıkmıştır (Cohen, 1999:110,121).

Kimlik tartışmaları sosyolojide hep ön planda olmuştur ancak net bir kimlik anlayışından söz edilemez. Kimlik kavramı, geniş kapsamda bireyin kendi benlik duygusuna, kendine ilişkin duygularına ve düşüncelerine gönderme yapılarak kullanılmaktadır (Marshall,1999:407).

Toplumsal hareketler bağlamında "kimlik" olgusu, küreselleşme sürecine koşut olarak çoklu, farklı ve melez kimliklerin ortaya çıkmasının bir doğurgusu olarak büyük önem kazanmıştır. Yeni toplumsal hareketlerin çözümlenebilmesi ve anlaşılabilmesi için kimlik kavramsalının irdelenmesi, kimliğin boyutlarının ve toplumsal hareketlerle etkileşiminin değerlendirilmesi gerekmektedir.

KİMLİK KAVRAMI

Günümüz dünyasında "kimlik" en büyüleyici ve en ilgi çekici kavramlardan biri haline gelmiştir. Kimlik, bir özellik ve bir nitelik ifade eder. Aynı zamanda farklılıkları da ortaya koyan kimlik en geniş anlamıyla bireyin bütün özelliklerini kapsar. Bu bağlamda bireyin kendini nasıl gördüğü ve toplum tarafından nasıl algılandığı kimlikle yakından ilişkilidir (Aşkın, 2007: 213).

Erik Erikson(1902-1994) Danimarka kökenli Alman psikolog ve psikanalist. Sosyal gelişim kuramını geliştirmiştir. 'Kimlik krizi' kavramını ilk ortaya koyan bilim adamıdır.

İkinci Dünya Savaşı sırasında kişisel aynılık ve tarihsel süreklilik duygusunu kaybetmiş hastalara atıfla "kimlik krizi" kavramını geliştiren Erikson, bunu insanın sekiz yaşam evresi modeline uyarlamış ve gençlik dönemini potansiyel kimlik karışıklığından oluşan evresel bir kriz dönemi olarak tanımlamıştır (Marshall,1999:405).

Kimlik (identity) kavramının kökeni süreklilik ve aynılık ifade eden Latince "idem" kökünden gelmektedir ancak 20. yüzyıla kadar popüler bir kavram olmamıştır (Marshall,1999:405). Türkçede ise kimlik hüviyetin karşılığı olarak kullanılmaktadır, kökeni "kim" soru zamirine dayanmaktadır. TDK sözlüğünde de kimlik, toplumsal bir varlık olarak insanın nasıl bir kimse olduğunu gösteren belirti, nitelik ve özelliklerin bütünü olarak tanımlanmaktadır.

Kimlik kavramsalının sosyal bilimlerdeki geçmişi görece yeni olsa da oldukça zengin bir alanyazına sahiptir. Psikoloji ve sosyoloji alanlarında çeşitli yaklaşımlarda ele alınan kimlik olgusu 1940'larda Erikson'un öncülüğünde sosyal bilimlerde kullanılmaya başlanmış, kuramlaştırma çabaları gözlenmiş ve deneysel araştırmalar gerçekleştirilmiştir (Vryan, Adler, Patricia ve Adler, 2003: 367).

Bireyin kim olduğuna ilişkin bir kavram kimlik, devam eden bir süreç halindedir ve işlenmektedir bu nedenle tamamlanmış bir süreci ifade etmez. Sürekli bir dönüşüme ve dahası parçalanmışlığa maruzdur (Martin ve Nakayama, 2007:154; Hall, 1996:4; Shi, 2005: 57). Kimliğin bu dinamik yapısı toplumsal yapıyla ve toplumsal yapıda meydana gelen dönüşümlerle etkileşimi açısından önem taşır. Bireyler kimliklerini toplumsal yapılarla etkileşim içinde sürekli olarak inşa ederler. Kimliğin bu özelliği onun aynı zamanda kurgusal olarak ve bireylerin zihinsel süreçleri kanalı ile biçimlendirildiğinin bir göstergesidir.

Hall'a (1993) göre kimliklerin varlığı temel olarak kurgusaldır. Ulusal kimlikler genelde saflık, homojenlik iddiasıyla sunulur ancak gerçekte kurgusaldır ve melez kimlikler oluşturulabilir. Hobsbawm (1993) da bu bağlamda aidiyet gruplarını zihinsel topluluklar olarak nitelendirmiştir (aktaran Bilgin,1999: 78-79).

Bireylerin sahip oldukları kimliklerin çok katmanlı bir yapısı vardır. Birçok kimliğin aynı zamanda taşınması söz konusu olabilmektedir. Kimliklerin çok katmanlı yapısı bütüncül bir kimlik tanımı yapılmasını zorlaştırmaktadır. Kimlikler bireylerin toplumsal yapıdaki konumları, içinde bulundukları belirli gruplar ve toplumsal kategoriler ile yakından ilişkilidir. Smith-Lovin (2003:169) bu bağlamda kimliği üç boyutta sınıflandırmıştır:

a. Toplumsal yapıdaki konumlarla bağlantılı rol kimlikleri
b. Grup ve örgütlere üyelikle bağlantılı toplumsal kimlikler
c Bazı kişisel özelliklerle ve bazı niteliklerle özdeşleşmenin sonucu olarak kategori üyeliklerinden kaynaklanan kimlikler

Kimlik konusunda çok sayıda farklı yaklaşım geliştirilmiştir. Genel kabul görmüş tek bir yaklaşımdan söz edilemez. Bu nedenle kimliğin tanımlanmasına ilişkin yaklaşımları değerlendirerek, ortak noktaların üzerinde durmak yararlı olacaktır. Kimlik tartışmaları temelde iki geleneğe ayrılabilir (Marshall,1999:405):

a. Psikodinamik yaklaşımlar ve
b. Sosyolojik yaklaşımlar

Psikodinamik ve sosyolojik yaklaşımlar, kimliği tutarlı ve yaşam boyunca çok az değişen bir nüve ya da öz -gerçek ben- olarak gören özcü yaklaşımlardan farklı olarak kimliğin değişkenliğine ve inşa edilen bir süreç oluşuna vurgu yapar. Fre-

ud'un görüşlerinden kaynaklanan psiko-dinamik gelenek, psişik yapının sürekli ama genellikle çatışan bir kimliği içerdiğini varsayar. Erikson ise topluluk ile birey arasında bağ kurarak kimliği, hem bireyin kişisel özünde hem de toplumsal boyutunda yerleşmiş bir süreç olarak görmüştür.

Sosyolojik gelenekte kimlik kuramı sembolik etkileşimcilikle bağlantılıdır ve William James ile G.Herbert Mead'ın tartıştığı pragmatik benlik kuramına dayandırılır. Benlik, insanların iletişim ve dil aracılığıyla kendi doğaları ve toplumsal dünya üzerinde düşünmelerini sağlayan insana özgü bir yetenektir. Benlik iki aşamalıdır: İçteki öznel, yaratıcı, belirleyen ve bilinmeyen ben (I), dıştaki, belirlenmiş ve toplumsal aşamayı yansıtan ben (me). Goffman ve Berger ilerleyen süreçte kimliğin toplumsal olarak verilmiş, sürdürülmüş ve dönüştürülmüş bir şey olduğunu belirtir. Postyapısalcı yaklaşıma göre ise benlik, bizim kim olduğumuzu belirleyen, kimlik duygumuzu biçimlendiren kişisel niteliklere, yeteneklere ve davranış biçimlerine atfedilen anlamlardır (Marshall,1999:405-406).

Bu alandaki çalışmalar büyük ölçüde Mead'ın (1934) kendilik ve topluma ilişkin kuramsal çabalarına dayanmaktadır. Bireysel kimlikler, kimliklerin toplumsal gruplarla bağlantısına olduğu kadar kolektif kimlik yapısına ilişkin de temel katkılar sağlamıştır. Mead, kendilik ve toplum arasında diyalektik bir ilişki olduğunu öne sürer. Önceden var olan toplumsal yapılar, anlamlar ve bağlamlar kendiliğin gelişim koşullarını belirler ve kendilik başkalarıyla etkileşim içinde sosyal yapıları, anlamları ve bağlamları biçimlendirir. Mead'ın yaklaşımı ve izleyicileri olan sembolik etkileşimciler üç temel varsayımdan hareket ederler (Blumer, 1969 aktaran Hunt ve Benford,2004:435). Buna göre;

1. Bireysel kimlik sembolik etkileşim süreciyle oluşur.
2. Etkileşim sürecinde dil merkezi rol oynar.
3. Kimlik, bir yapı olarak bir taraftan toplumsal yapı, anlam ve bağlam tarafından biçimlendirilir diğer taraftan da onları şekillendirir.

Sembolik etkileşimcilik geleneğine göre kimlik kavramsalı, kişinin kendisini taşıdığı çeşitli ve farklı kimliklerin kombinasyonu olarak görmesini ve sosyal ilişkiler ağında yer alan rollere ilişkin içselleştirilmiş anlamlar setini ifade eder (Streyker, Owens ve White, 2000:6). Kimlik kuramı, prototip sorusu, '*neden bazı insanlar boş zamanları olduğu bir öğleden sonrası arkadaşlarıyla golf oynarken bazıları çocuklarını hayvanat bahçesine götürür?*' olan yapısal sembolik etkileşimcilik kaynaklı rol ilişkili tercih-seçim davranışı kuramıdır. Sembolik etkileşimci çerçeve bireylerin, yaşamlarındaki tercihleri algılayabilen aktörler olduklarını varsayar. Etkileşim ve davranışlar durumların, bağlamların tanımlanmasıyla biçimlendirilir. Tanımlamalar etkileşim sürecinde geliştirilen paylaşılmış inanışlar temelinde yapılır (Stryker, 2000:26).

Tajfel (1978) ve Turner (1985) gibi sosyologlar tarafından kimliğin çeşitli boyutlarına yönelik, özellikle bireysel ve grup kimliği arasındaki ilişkiler bağlamında çok sayıda çeşitli araştırmalar yapılmıştır (Laraña, Johnston ve Gusfield, 1994:11). Tajfel'in öncülük ettiği toplumsal kimlik yaklaşımı gerek kimlik olgusunun gerekse toplumsal hareketler bağlamında toplumsal kimliklerin anlaşılmasına yardımcı olacak niteliktedir.

Toplumsal kimlik, bireylerin kim olduklarına ve başka insanların da kendilerine ve diğerlerine ilişkin anlayışlarını ifade eder (Jenkins, 2002: 3-5).

Bireylerin içinde bulundukları kategoriler arasındaki çatışmaları açıklamaya çalışan toplumsal kimlik kuramı, grup ve toplumsal kategori kavramlarını eş anlam-

Kimlik iki boyutta ele alınabilir: Öznel kimlik: Bireyin kendine ilişkin algısına dayalı tanımladığı kimlik. Nesnel kimlik: Bireyin kendine ilişkin algısından bağımsız, biyolojik ve sosyolojik olarak sahip olduğu kimlik.

Kimlik konusunda psikolojik ve sosyolojik yaklaşımların yanı sıra sosyal-psikolojik yaklaşım da söz konusudur. Sosyal-psikolojik yaklaşım, klasik yaklaşımlara ek olarak özellikle kendilik ve kimlik kavramsallarına ilişkin varsayımlarıyla modern sosyolojik düşüncede önemli bir yer almıştır (Stryker vd.2000;Cerulo, 1997 aktaran Hunt ve Benford, 2004:435).

Henri Tajfel (1919-1982) Polonya kökenli İngiliz sosyal psikolog, önyargıların bilişsel boyutlarına ve toplumsal kimlik kuramına ilişkin çalışmalarıyla tanınmıştır.

Kimlik karmaşık bir yapıdır. Bireyin toplam bütün kimliği birbiriyle örtüşen, üst üste gelen boyutlardan ya da alt kimliklerden ibarettir. Kimlik, milliyet, etnisite, bölge, cinsiyet, cinsellik, yaş, kuşak, meslek, politik üyelik, çeşitli sosyal gruplara üyelik (ortak hobi ya da ortak deneyim vb) ve yasa dışı gruplarda yer almak ile yakından ilişkilidir (Imahori ve Cupach, 2005:197).

lı olarak kullanır. Buna karşın kimlik kuramı grup ve kategoriler arasında ayrım yapar. Kategori aynı karakteristikleri paylaşan bireyleri kapsarken (Katolik, Katalonyalı, eşcinsel vb) grup, etkileşim içindeki bireylerin işlevsel bir birimidir. Bireyler kategoriler içinde değil gruplar içinde yaşarlar (Stryker, 2000:30). Kimlik kuramına göre bireyin üyesi olduğu toplumsal gruplar, bireyin duygu, düşünce ve davranışlarını belirlemede önemli bir rol oynar. Kuram toplumsal kimliğin bireyin ait olduğu gruplara bağlı olarak geliştiğini varsayar (Tajfel, 1982; Turner, 1978 aktaran Aşkın, 2007: 214). Bu noktada toplumsal kimlik ve toplumsal hareket arasındaki etkileşimin, hareketin içinde yer alanların oluşturduğu grup yapısının, değerlerinin, hedeflerinin ve üyeler arasındaki ilişkilerin ürünü olduğu söylenebilir.

Toplumsal kimlikler çoklu bir yapıya sahiptir. Bireyler aynı zamanda birden fazla gruba üye olabilirler ve birçok kimliği taşımak durumunda kalabilirler. Deaux (1991)'e göre sosyal kimlikler gönüllü-gönülsüz ve istenir-istenmez biçiminde sınıflandırılabilir. Gönüllü kimlik bireyin kendisinin seçtiği kimlik, gönülsüz kimlik ise özgür seçimi gerektirmeyen, başkalarının bireyi kategorize etmesiyle oluşan kimliklerdir. İstenir kimlikler bireyin hakkında olumlu olduğu düşünülen, istenmez kimlikler ise olumsuz olduğu düşünülen kimliklerdir. Bu bağlamda kimlikleri şu örneklerle açıklayabiliriz (aktaran Gudykunst ve Kim, 2003: 98):

a. Gönüllü-istenir kimlikler: Katolik, kulüp üyeliği, demokrat-cumhuriyetçi, feminist, arkadaş, eş, anne-baba, öğrenci.
b. Gönüllü-istenmez: Alkolik, bağımlı, eşcinsel, sigara kullanan.
c. Gönülsüz-istenir: Afro-Amerikan, kız-erkek evlat, Hispanik, Yahudi, erkek, kadın.

Kimlik konusunda geliştirilen farklı yaklaşımlar kimlik olgusunu çeşitli yönleriyle açıklamaya çalışır ancak bütüncül bir açıklamanın geliştirilebilmesi söz konusu yaklaşımların eksikliklerinin giderilmesi ve belirli bir sentezle ele alınmasına bağlıdır. Kimlik kavramsalına ilişkin farklı yaklaşımların içerdiği sorunların çözümlenmesi, kimlik kavramsalının potansiyelini toplumsal hareket kuramı ve araştırmaları açısından daha belirginleştirebilir. Bu sorunları şöyle ifade edebiliriz (Stryker, 2000:25-26):

1. Toplumsal kategori ve grup kavramlarının birbirlerine denk olarak ele alınması, aynılaştırılması.
2. Toplumsal hareketler ve bu hareketlere katılanlar arasındaki ilişkilere yönelik önemli sorular sorma ve bu soruları cevaplama konusunda yetersizlik.
3. Bir hareketin bütün olarak değerlendirilmesi ya da farklı hareketler arasında karşılaştırma yapılabilmesi için yeterli olan kimliğin kategorik, kültürel ve kolektif kavramsallaştırılmalarının aktörlerin farklı hareketlerinin çözümlenmesinde yetersiz kalması.
4. Bireysel ve kolektif kimlikler arasındaki ilişkilerdeki önemli kuramsal ve deneysel konuları çözen tanımlamalarda bireysel ve kolektif kimliklerin birleştirilmesi.
5. Bireysel ve kolektif kimliklerin pekiştirici niteliğinin önemli konuları açıkladığının varsayılması.
6. Sadece harekete dayalı kimlik çözümlemesinin, kimlik ve harekete katılımın çok yönlü ilişkilerini anlama konusunda yetersiz olması.

SIRA SİZDE 1 **Kimliğin tanımlanmasına ilişkin yaklaşımlarda vurgulanan temel noktalar nelerdir?**

YENİ TOPLUMSAL HAREKETLER VE KİMLİK

Toplumsal hareketler konusunda çalışan otoritelerden bir kısmı hareketlere şikayetler, kaynaklar ve dış güçler tarafından sağlanan fırsatlar açısından dışarıdan bakarken diğer kısmı öz bilinçli kararlar, hareketlerin içindeki değerler ile aktörlerin harekete katılmadan önce ve katıldıktan sonraki durumları ve hareket içindeki yerleri bağlamında bakmışlardır (Meyer, 2002:12).

Bilgin (1999: 173)'in belirttiği gibi, farklılığın yüceltildiği çağımızda her yerde cinsiyet, kültür ve doğa ile ulusal ve bölgesel kod farklılıkları olabildiğince ortaya konulmaktadır. 1960'larda otoriteler sınıf temelli olmayan feminist, çevreci ve sivil haklar gibi toplumsal hareketleri, devrimci işçi sınıfının yokluğu ve bunun yarattığı hayal kırıklığı ile sosyalist devletlerdeki demokratik olmayan eğilimler nedeniyle demokratik değişimlerin yeni aracıları olarak değerlendirmişlerdir. Bu bağlamda kolektif kimlik, hareketliliğin ve bireylerin toplumsal hareketlere katılımlarının bir etkeni olarak sınıf bilincinin yerini almıştır (Hunt ve Benford, 2004:437).

1960'ların sonlarında Amerikalı sosyologlar tarafından, toplumsal hareketlere katılanların kimliklerine yönelik ilginin arttığı vurgulanmıştır. Ralph Turner (1969), kişisel kimlik ile kişisel dönüşümü toplumsal hareketler alanının giderek önemi artan konuları olarak belirtirken Klapp (1969), kolektif kimlik arayışını modern toplumun fakirleştirdiği etkileşime bir karşılık olarak değerlendirmiştir (Laraña, Johnston ve Gusfield, 1994:10). 1960'lardaki dönüşümle birlikte toplumsal sınıfların ya da kurumsal otoritelerin siyasi, ekonomik taleplerinin, bireylerin yeni toplumsal hareketlere katılımlarında belirleyici olmadığı görüşü egemen olmuştur. Artık bireyler yeni kimliklerinin ve yaşam tarzlarının tanınmasını ve kabul görmesini talep etmektedirler (Poletta ve Jasper, 2001:286).

Yeni toplumsal hareket kuramcılarına göre, kolektif davranış biçimlerinde gözlenen köklü dönüşümlere toplumsal yapıdaki dönüşümler yol açmıştır. Yeni yapıyı Touraine (1981) postendüstriyel, Melucci (1996) enformasyon, Castells (1997) ağ toplumu olarak adlandırmıştır (Poletta ve Jasper, 2001:286).

Inglehart (1990), toplumsal değişme ile kimlik arayan davranışlar arasındaki ilişkinin postmodernizmin dört özelliğinden kaynaklandığını öne sürer (aktaran Johnston, Larana ve Gusfield,1999:139);

- Maddi zenginlik,
- Aşırı bilgi yüklemesi,
- Alternatif kültürel çeşitliliğin birey üzerinde yarattığı karmaşa,
- Sistemin bireyin kendini tanımlaması için kurumsal temelli ve kültürel normatif alternatifleri sağlama konusunda yetersizliği.

D'Emilio (1983) bireyin özel yaşam alanına olanak tanıyan kentleşme ve endüstrileşmenin yeni toplumsal hareketlerdeki yeni kimliklerin oluşumunda etkili olduğunu varsayar. Buna örnek olarak eşcinsel hareketlerdeki kimlik olgusu verilebilir. Eşcinsel seks her zaman var olmuş olsa da bu yüzyılın başına kadar sapma, gayri ahlaki ve yasadışı bir davranış olarak algılanırken artık sapkın bir kimlik olarak da görülmeye başlanmıştır (Poletta ve Jasper, 2001:287).

Yeni toplumsal hareketlerin oluşumu kolektif kimlik arayışına dayanır (Johnston vd. 1994 aktaran Hunt ve Benford,2004:437). Yeni toplumsal hareketleri eski hareketlerden ayıran temel özelliklerden biri de önceki hareketlerde zayıf olan ve geri planda kalan kimlik boyutudur. Hareketlere ivme kazandıran etkenler ve şikâyetler kimlik sorunsalıyla ilişkili kültürel ve sembolik konulardır (Johnston, Larana ve Gusfield,1999:136).

Yeni toplumsal hareketler yaklaşımına göre hareketlerin temelini kimlik arayışı oluşturur. Harekete yol açan etkenler, harekette yer alan aktörlerin kendilerini güçlü hissedecekleri farklı bir toplumsal gruba ait olma duygusu bağlamında, kültürel ve sembolik temalar etrafında yoğunlaşmaktadır. Bunlar egemen sistemi sorgulayan alt kültürel yönelimlerdir (Melucci, 1980 aktaran Johnston, Larana ve Gusfield,1994:139).

Toplumsal hareketlerde kimlik olgusunun yeni bir konu olmadığının öne sürülmesine karşın yeni toplumsal hareketlerle ilişkili yeni kimlik politikalarında yeni olan özellik, farklılık ve ötekilik üzerine yapılan vurgudur. Modern zamanlarda toplumsal hareketlere yön veren itici güç eşitlik ideali iken yeni toplumsal hareket-

lerdeki aktörler özgün kimliklerini, kendilerini tanımlama ve başkaları tarafından tanınma süreçlerini öne çıkarmaktadırlar (Çayır, 1999:28). Kimliğin yeni biçimlerde tanımlanması ve "farklılığın" kimlik tanımlamasındaki ayrıcalıklı konumu yeni toplumsal hareketlerin ayırt edici bir özelliği haline gelmiştir. Bireyin kendini tanımlama süreci kolektif örgütlenmelerden ayrışmış, kolektif kimliği reddederek değil ama bu kimliği araçsallaştırarak gelişme sürecine girmiştir (Leyla, 2006:36).

Başkalarıyla eşit düzlemde kamusal alana giriş talebinin yanı sıra otantikliğin savunulması yeni toplumsal hareketlerinin çoğunun en belirgin özelliğidir (Çayır, 1999:29).

Yeni kimlik politikaları ve bu bağlamda gelişen yeni toplumsal hareketler, mevcut toplumsal düzeni ve yerleşik normları sorgulamakta, yeni değerlerin, seçkinlerin ve hayat tarzlarının ortaya çıkmasına yol açmaktadır (Çayır, 1999:33).

Toplumsal hareketler alanındaki kültürel yönelimle birlikte bir anlamda yeniden keşfedilen kimlik olgusu bütün popülerliğine karşın hâlâ karmaşık bir kavramdır. Bunun nedeni kavramın aşırı genişletilmesidir (Jaspers, 1997 aktaran Dunlap ve McCright,2008:1046).

Toplumsal hareketleri açıklamak üzere geliştirilen kimlik yönelimli kuramlarda (Touraine gibi) hareketler, modern toplumun ve toplumsal değişimin itici gücü olan toplumsal çatışmaların özel bir türü olarak yeni siyasal kimlik kaynakları olarak görülmektedir (Marshall,1999:748).

Calhoun'a göre (1994) yeni toplumsal hareketlerin temel çatışma alanlarından biri de kimliğin kurgulanma sürecidir. Kadın hareketleri, gay ve lezbiyen hareketleri gibi değişik akımların dışlanmış kimliklerini politik olarak görünür ve kamusal alanda kabul görmüş kılmak için mücadele etmesi, kimliğin önemli bir siyasal mücadele alanı olduğunun bir göstergesidir (aktaran Çayır,1999:27).

Toplumsal hareketlerin aktörlerini rasyonel eylemciler olarak gören kaynak hareketliliği ve politik süreçler yaklaşımlarında göz ardı edilen kimlik inşası olgusu, gerçekte aktörlerin ilgilerinin nasıl oluştuğunu açıklama konusunda önem taşır (Lee,2008:37).

Günümüzde ortak kimlik, bireyleri bir arada tutan unsurların başında gelmektedir. Kimlik bireyin kendini ifade edebildiği en önemli araçtır. Bu nedenle toplumsal hareketlerde yeni kimlik arayışları önemli bir rol oynar. Yeni kimlik arayışına iki örnek verebiliriz: Bunlardan biri çevre kirliliği ile ilgili sorunlar diğeri nükleer savaş tehdididir. Örneğin nükleer bir savaş insanların oluşturduğu ve ölçülemez nitelikte zararlara yol açabilecek büyük bir tehdittir. Bireylerin tek başına bu soruna çözüm bulmaları olanaksızdır. Bu durumda bireylerin kendilerini toplumsal sistem karşısında aciz hissetmeleri, antinükleer harekette olduğu gibi, ortak bir kimlik etrafında toplanmalarına yol açar. Böylece nükleer savaş ya da çevre kirliliği tehdidi bireyleri sürekli olarak toplumsal bir harekete yönlendirir (Kılıç, 2002:102).

SIRA SİZDE 2

Yeni toplumsal hareketler ile kimlik arasındaki ilişki nasıl açıklanabilir?

KİMLİĞE DAYALI TOPLUMSAL HAREKETLER

Bireyler yeni yaşam biçimlerinin ve toplumsal kimliklerinin tanımlanacağı, hayata geçirileceği yeni topluluklar arama ve yeni toplumsal alanlar üretme çabası içindedirler (Habermas, 1980 aktaran Johnston, Larana ve Gusfield,1999:140). Bu çaba kimliğe dayalı toplumsal hareketlerin ortaya çıkışındaki temel itici güçtür.

Batı toplumlarında yoğun olarak gözlenen feminist, çevreci ve barış hareketleri gibi yeni toplumsal hareketlere yönelik son dönem araştırmalarında kolektif kimlik arayışı önemli bir yer tutmaktadır. Yeni hareketler, eski hareketler kapsamındaki işçi hareketleri gibi kaynakların yeniden dağıtımını değil kültürel değişmenin sağlanmasını ve aktörlerin yeni kimliklerinin inşasını hedefler (Lee,2008:36).

1970'ler ve 1980'lerde ileri endüstri toplumlarında ortaya çıkan yeni kolektif davranış biçimleri, toplumsal hareket olgusunun yeniden kavramsallaştırılmasına yönelik çalışmaları gerektirmiştir. Barış hareketleri, öğrenci hareketleri, nükleer karşıtı hareket, azınlık milliyetçilikleri, eşcinsel hakları, hayvan hakları, kadın hak-

Resim 4.1

Meksika'daki EZNL hareketi, Zapatistalar

ları, alternatif tıp, köktenci dinî hareketler, çevreci hareketler ve New Age hareketleri bu dönemde ortaya çıkan hareketlerdir (Laraña, Johnston ve Gusfield, 1994:3).

Eski hareketlerden farklı olarak düşünce ve değerler açısından çoğulcu bir niteliğe sahip olan yeni toplumsal hareketlerde, yeni kimlikler ya da kimliklerin daha önce zayıf ve geri planda kalan boyutları öne çıkmaktadır. Melucci (1985), yeni toplumsal hareketlere yol açan etkenlerin ekonomik sıkıntılardan daha çok kimlikle bağlantılı kültürel ve sembolik konuları kapsadığını vurgulamaktadır (Laraña, Johnston ve Gusfield, 1994:7).

Resim 4.2

Bask Bölgesi'nde bir gösteri, Bilbao, İspanya

İspanya'daki Katalan ve Bask, ABD'deki Hispanik ve Asya ile Rusya'daki etnik hareketler modern dünyada oluşan yeni kimliklere dayalıdır (Laraña, Johnston ve Gusfield, 1994:7).

SIRA SİZDE 3

Kimliğe dayalı toplumsal hareket örneklerini belirtiniz.

TOPLUMSAL HAREKET BAĞLAMINDA KİMLİK

Toplumsal hareketleri açıklamaya yönelik değerlendirmelerde yeni hareketlerin kültürel boyutları daha çok vurgulanmaktadır. Bu doğrultuda aktörlerin kimliklerini biçimlendirme süreçleri ile toplumsal hareketin dinamiklerinin kimlikleri biçimlendirme süreçleri önem taşımaktadır (Dunlap ve McCright,2008:1046).

Burke ve Stets'in (2009: 3) belirttikleri gibi kimlik, bireyleri belirli bir grubun üyesi olarak gören, onları biricik bir kişi olarak tanımlayan anlamlar bütünüdür. Bireylerde bir kolektif kimlik arayışı söz konusudur ve bu gereksinimlerini toplumsal bağlama göre birtakım gruplara üye olarak karşılamaya çalışırlar (Bilgin, 1999: 173).

Toplumsal hareketlere ilişkin yeni çalışmaların hepsinde kültürel ve düşünsel etkenlerin önemi vurgulanmaktadır. Bu bağlamda kolektif kimlik, bilişsel praksis ve çerçeveleme gibi kavramlar toplumsal hareketlerin ortaya çıkışı, gelişimi ve kültürel etkilerinin daha iyi anlaşılması için kullanılmaktadır (Boström, 2004:73).

Sosyoloji alanında kolektif kimlik, toplumsal hareket kuramlarından olan kaynak hareketliliği ile politik süreçler yaklaşımlarında hareketlerin ortaya çıkışı, devam etmesi ve etkileri gibi değerlendirmelerdeki boşlukların doldurması açısından önem taşımaktadır. Bu yaklaşımlarda eski hareketlerin aktörleri, sistemin zorluklarının ve kalabalıkların etkisiyle hareketlere katılan irrasyonel bireyler olarak görülmesine karşın, bireylerin/aktörlerin şikâyetler ve sıkıntılar konusunda ortak davranmalarına yol açan kaynakların temellendiği yapısal değişimlere odaklanılmaktadır. Ancak bu yaklaşımlarda sadece 'nasıl' sorusu dikkate alınmış, 'neden' sorusu göz ardı edilmiştir (Poletta ve Jasper, 2001:283).

Toplumsal hareketlerde kimlik olgusu, hareketlerin nitelikleri ve çevreyle etkileşimi, harekete katılan aktörlerin konumu, harekete yön veren kimlik ile aktörlerin inşa ettikleri kimlik gibi farklı açılardan ele alınabilir.

Toplumsal hareketlerde kimliğin, harekete yönelik etkisi ve kimlik ile hareket arasındaki ilişki açısından üç boyutlu bir yapıya sahip olduğu söylenebilir. Bu boyutlar; güçlendirme için kimlik, strateji olarak kimlik ve hedef olarak kimliktir (Bernstein, 2002:87). Burada hareketin itici gücü olan ve temel talepleri ifade eden kimliğin hareket içindeki konumlandırılışı söz konusudur.

Kimlik ile toplumsal hareket ilişkisi bağlamında kimliğin yapılandırılması temel alındığında ise kimliğin iki boyutu tanımlanabilir (Snow ve McAdam,2000;Streyker, Owens ve White, 2000:8);

- Kimlik yakınsaması-çakışması: Üzerinde anlaşmaya varmış bireylerin ve hareketin birleşimine atıf yapar.
- Kimlik inşası: Kişilerin ve kolektif kimliklerin bağlantılandıkları ve bireyin kendilik algısı ve çıkarlarıyla uyumlu hale geldiği süreçlere atıf yapar.

Bir harekette ve bu hareket bağlamında yapılan eylemlerde kimliğin rolünün dört aşaması şöyle ifade edilebilir (Poletta ve Jasper, 2001:286);

- Kolektif iddia ve taleplerin oluşturulması
- Hareket için aktivistlerin, gönüllülerin toplanması
- Strateji ve taktiklere ilişkin kararların alınması
- Hareketin sonuçlarının ortaya çıkması

Kimlik bireylerin bir toplumsal harekete ve hareketin etkinliklerine katılmasıyla farklı biçimler alabilir (Corrigall-Brown,2008:6). Toplumsal hareket analizcileri tarafından kimlik olgusuna verilen önem giderek artmaktadır. Bu bağlamda birçok farklı kimlik türleri tanımlanmıştır (Mccright ve Dunlap,2008:657). Gamson'a göre (1991) kolektif kimliğin birbirine yapışık üç katmanı söz konusudur (Corrigall-Brown,2008:7);

1. Bir toplumsal harekete özgü örgütsel aktivist kimlik
2. Farklı hareketlerde yer alanların oluşturdukları daha geniş anlamdaki aktivist kimlik
3. Yaşanılan toplum ya da mensubu olunan etnik grup gibi toplumsal kategorilere dayalı kolektif kimlik

Toplumsal hareket kimliğini Johnston, Larana ve Gusfield (1994) bireysel, kolektif ve kamusal olarak; Hunt, Benford ve Snow (1994) başkahraman, düşman-hasım ve izleyici olarak boyutlandırmışlardır. Jasper (1997) ise bütüncül ve deneysel verilere dayalı bir kimlik tipolojisi geliştirmiştir (aktaran Dunlap ve McCright,2008:1047). Buna göre;

1. Kişisel kimlik, yaş gibi nitelikler ve koşucu, atık değerlendirici gibi eylemler ile İtalyan-Amerikalı gibi özellikleri ifade eden ortaklıklarla özdeşleşmedir.
2. Kolektif kimlik, sınıf, din, cinsel tercih gibi bir grubun sınırlarına, ilgilerine ve özgünlüklerine ilişkin bir ortak algıdır.
3. Hareket kimliği, feminist ya da çevreci olmak gibi değişim arayan bir gücün parçası olmayı ifade eder.

Bu yaklaşımlar Dunlap ve Mccright (2008:657) tarafından sentezlenerek, toplumsal hareket kimlikleri toplumsal hareket kimliği kavramsallaştırması çerçevesinde belirli kategorilerde tanımlanmıştır;

1. Hareketin hedefleri doğrultusunda yapılan çalışmalarda etkin biçimde yer alan aktif katılımcılar.
2. Hareketin hedeflerine sempati duyan ve destekleyen ancak etkinliklerine katılmayanlar.
3. Hareketlere çok az ilgili olan, tarafsızlar.
4. Karşıt hareketlere sempati duyanlar.

Bireylerin bir toplumsal harekete katılma kararını verirken kendilerini nasıl tanımladıklarının ve kimliklerinin bir toplumsal hareketin kolektif kimliğine nasıl dönüştüğünün anlaşılmasının büyük önemi vardır (Lee,2008:38). Bu bağlamda otoriteler toplumsal hareketlerin gelişmesinde kolektif kimliğin oynadığı rolün önemini vurgulamakta, grup bilinci, dayanışma ve bağlılığın oluşabilmesi için grupta kolektif kimliğin geliştirilmesinin gerekliliğine dikkat çekmektedirler.

Raschke (1987) sembolik bütünleşmenin yeni toplumsal hareketlerin temel özelliklerinden biri olduğunu öne sürmektedir. Buna göre toplumsal hareketin içinde yer alan grup "biz" duygusuyla nitelendirilir. Bu aidiyet duygusu, "diğerleri ve onlar" gibi farklılaştırmaya dayanır ve hareketin ortak, kolektif kimliğini ortaya çıkarır. Grup için bir anlamda sınır görevi yapan bir biz duygusu söz konusudur (Kılıç, 2002:99).

Kolektif kimlik toplumsal hareketlerde aşağıdaki nedenlerden dolayı önem taşımaktadır (Lee,2008:36-37);

a. Kültürel değişim sürecindeki katılımcılar gündelik yaşamlarında değişimi deneyimler ve kendilik algıları önem kazanır,
b. Hareketi düzenleyenler, kişileri harekete geçirmek için cinsiyet gibi kimlikleri belirginleştirmek ve çekici hale getirmek durumundadırlar.

Toplumsal hareketler bağlamında kolektif kimlik, çeşitli analizlere koşut olarak farklı kuramsal yaklaşımlarda ele alınmıştır: Hareketlerin ortaya çıkışı, gelişme süreci ve etkileri açısından merkezî bir rol oynayan kolektif kimlik (Poletta ve Jasper, 2001), şikayet yapılarının ve çerçeveleyici süreçlerin analizinde de kullanılmakta (Hunt vd.,1994) ve bireylerin harekete katılımını güdüleyen etkenler açısından ele alınmaktadır (aktaran Hunt ve Benford,2004:433).

Kolektif kimliğe ilişkin çağdaş yaklaşımlar klasik ve sosyal-psikolojik temeller üzerinde şekillenmiştir. Bu bağlamda Marks, Durkheim ve Weber grup kimliğinin biçimlenmesine yönelik yapısal-kültürel temellerinin anlaşılmasına zemin sağlamışlardır. Marks'ın devrim için gerekli gördüğü sınıf bilinci, toplumsal hareketlerdeki kolektif kimlik anlayışıyla benzerlik göstermektedir. İki yaklaşım da kolektif davranış, karşılıklılık duygusu ve dayanışmanın yanı sıra ortak değerler, çıkarlar, hedefler, duyarlılık ve sınıf gibi ortak görüşleri kapsamaktadır (Hunt ve Benford,2004:434).

Marks gibi Durkheim da bilinç ve dayanışmaya merkezî bir önem atfetmiştir. Dayanışma toplumsal bütünlüğü güçlendirir, özdeşleşmeye ve farkındalığa bağlıdır. Kolektif bilinç ise karşılıklılık sağlar, paylaşılmış moral değerler ve hedefler bağlamında bireylerin ilişki kurmalarına olanak tanır. Dayanışmanın gelişmesinin en dramatik yolu kolektif coşkudur. Weber'in bakış açısına göre Marks üretimi vurgularken grup özdeşleşmesinin ve toplumsal davranışların diğer temellerini göz ardı etmiştir. Weber kolektif davranışının grup özdeşleşmesinin üç özgün kaynağından temellendiğini öne sürer; sınıf, statü ve parti. Berger ve Luckmann'ın (1966) yapısalcı perspektifi de kimlik konusunda önemli katkılar sağlamıştır (Berger,1966 aktaran Hunt ve Benford,2004:435). Bu yaklaşıma göre kolektif kimlik bir gerçekliğin toplumsal inşasıdır. Bu bir grup, örgüt ve harekete atfedilmiş kimliğin gerçekliğinin nesnelleştirilmesidir. Avrupa ve Kuzey Amerika kaynaklı sosyal psikolojik yaklaşımlar, kolektif kimliğin içerdiği önemli farklılıklara karşın etkileşimin ve sosyal yapıların bir ürünü olduğunu, onlar tarafından şekillendirildiğini varsayar (Hunt ve Benford,2004:436).

Kolektif kimlik, bir toplumsal hareketteki üyeliğe, sınırlara ve eylemlere ilişkin paylaşılan inanışları ifade eder (Streyker, Owens ve White, 2000:6). Toplumsal hareket bağlamında kimlik söz konusu olduğunda otoriteler tarafından kimlik ve kolektif kimlik kavramları birbirinin yerine de kullanılabilmektedir (Dunlap ve McCright,2008:1047).

Kolektif kimlik; yaygın kullanılan cinsiyet, çok kültürcülük, kimlik politikaları, etnik köken, milliyetçilik ve toplumsal hareketlere ilişkin toplumsal yorumları ve sosyal bilimsel çalışmaları canlandırmıştır. Snow'un (2001) vurguladığı üzere kolektif kimlik 20.yy'ın son çeyreğinin can veren bir kaynağı olmuştur (aktaran Hunt ve Benford,2004:433).

Kolektif kimlik alanyazında hem kolektif hareketlerin öncülü hem de ürünü olarak değerlendirilmektedir (Hunt ve Benford,2004:433). Yeni toplumsal hareketler perspektifi de kolektif kimlik arayışını en temel kolektif davranış biçimi olarak görür. Melucci'ye göre (1985) kolektif kimlik, kolektif davranışı mümkün kılan paylaşılmış inanışı ifade eder (Stryker, 2000:23).

Kolektif kimlik kavramı toplumsal protestoların birçok farklı boyutunu ve dinamiklerini açıklamak üzere kullanılmaktadır (çevre ya da hayvan hakları aktivisti gibi). Toplumsal kategorilerin yani kamusal kimliklerin açıkça sergilenmesiyle birlikte bireyler bulundukları konumla ilgili ortak tanımlamaları da paylaşırlar. Kolektif kimliklerin dışa vurumu isimler, semboller, sözel stiller, ritüeller, elbiseler gibi kültürel araçlarla gerçekleşir. Ancak yine de kültürel materyallerin her biri kolektif kimliği yansıtmaz (Poletta ve Jasper, 2001:284-285).

Kimliğin toplumsal hareketlerde merkezî rol oynayan üç boyutu tanımlanmıştır. Bunlar; bireysel kimlik, kolektif kimlik ve kamusal kimliktir. Kimliğin iki merkezi

boyutu olan bireysel ve kolektif kimlik kamusal kimlik tarafından şekillendirilir (Johnston, Larana ve Gusfield,1999:159; Laraña, Johnston ve Gusfield, 1994:11-12);

- Bireysel kimlik: Bireysel kimlik kavramı çoğu sosyolog açısından doğası gereği tartışmalıdır. Cinsiyet ve soya ilişkin bağlardan bağımsız olarak bir kişinin kim olduğunu ve toplumsal süreçlerde neye dönüştüğünü ifade eder. Birkaç açıdan bireysel kimlik toplumsal hareketlere katılımın anlaşılmasında önemlidir. Bütün olarak kişisel özelliklerle ilişkilidir, biyolojik kalıtım ve toplumsal yaşamın etkileşimiyle inşa edilir, kendine özgü bir biyografi olarak toplumsal hareketlere dahil edilir ve içselleştirilir.
- Kolektif kimlik: Üyelik, sınırlar ve grup içinde yapılan etkinliklere ilişkin kabul görmüş tanımlamalara gönderme yapar. Hareketin üyeleri, içinde bulunulan durum, hareketin yarattığı etkileşim ile müzakere ve çatışma süreçleri doğrultusunda kolektif "biz"i inşa ederler (Laraña, Johnston ve Gusfield, 1994:15).
- Kamusal kimlik: Dış kamunun toplumsal harekette yer alan aktörlerin kendileri hakkında düşünmelerine yol açan etkilerini kapsar. Örneğin devletin ve medyanın rolü bu bağlamda önem taşır.

Toplumsal hareketlerde kimliğin boyutlarını açıklayınız.

SIRA SİZDE 4

KİMLİK İLE TOPLUMSAL HAREKETLERİN ETKİLEŞİMİ

Yeni toplumsal hareket kuramcılarına göre kimlik hareketleri, dışa vurumcu stratejileri işe koşarak egemen kültürde dönüşümü ve yeni toplumsal kimliklerin tanınmasını talep eder (Bernstein, 2002:86). Bu süreçte kimlik ve toplumsal hareket ile hareketin çevresi arasında çok boyutlu bir etkileşim söz konusudur.

Taylor'a (1994: 25) göre ulusal, bireysel, siyasal, toplumsal ya da etnik, her türlü kimlik, "öteki"ni tanıma/tanımama ya da yanlış tanıma eylemleriyle biçimlenir. Kişilerin düşünceleri monolog düzeyinde değil, diyalog düzeyinde şekillenir. Birey, kimliğini ancak başkalarının kendi tavır ve davranışlarına verdiği tepkiyi deneyimleyebildiğinde oluşturur. Bu nedenle "öteki" ile diyaloğa girmeden kimlik oluşturmak olanaksızdır ya da çok zordur (aktaran Kaya ve Kentel, 2005: 34). Bir toplumsal harekette yer alanların kimlik gelişimi de gerek kendi aralarındaki iletişim gerekse dışarıdakilerle girdikleri diyaloglarla şekillenir. Toplumsal olarak inşa edilmiş olan toplumsal hareketin kolektif kimliği de aktivistin kimliği de hareketin aktörleri ve karşıtlarınca müzakere ile oluşturulur. Kolektif kimlik, toplumsal yapı ve yapısal fırsatlar arasında dinamik bir etkileşim söz konusudur (Meyer, 2002:15).

Kimliğin toplumsal hareketlerdeki değişken rolü harekete katılanlar, yasalar, yasaların şekillendirdiği inançlar, değerler vb. kapsayan geniş bir politik çevreyle etkileşim içinde biçimlendirilir (Katzenstein, 1998 aktaran Bernstein, 2002:87-88). Bir toplumsal hareket kimliğinin niteliği, harekete ilişkin inanışların yapısı ve kamuoyuna yansıması ile yakından ilişkilidir (Mccright ve Dunlap, 2008:674). Devlet yapısı ve toplumsal hareketler arasındaki ilişkiyi vurgulayan Meyer de (2002:13) devletin uygulamalarıyla muhalifler yaratma sürecinin ortak bir dava ve kimliklerin oluşumundaki etkisine dikkat çekmektedir.

Kimliğin kurgulanma süreci çok sayıda yeni toplumsal hareketi biçimlendirirken bu hareketler de kimliği biçimlendirmektedir. Bu görüş, yeni kimlik politikaları kuramlarının geliştirilmesine yol açmıştır (Çayır,1999:27). Kolektif kimlikler, bireyler tarafından harekete eklemlenen ortak noktalar, etkileşim ve ortak deneyimler sonucunda biçimlendirilir (Stryker, 2000:23). Bir hareket mobilize oldukça ak-

törler hareket temelli bir etkileşim çerçevesinde dış bağlarından koparak ortak kimliklerini güçlendirirler (Johnston, Larana ve Gusfield,1999:150).

Bireylerin toplumsal harekete katılma kararı ile kimlik arasındaki ilişkiyi vurgulayan Stryker'a (2000:29) göre kişilerin harekete katılma kararı alıp almamaları sadece hareketin gelişimi, etkililiği, dönüşümü ve sürekliliği açısından önem taşımaz. Bu durum örneğin sendika üyelerinin grev ya da boykotlara katılma kararı da vermek zorunda olmalarıyla açıklanabilir. Yine etnik ya da ulusal hareketlerde yer alanlar da zaman ve para konularında hatta olağanüstü durumlarda canlarını verme gibi yaşamsal öneme sahip kararlar almak durumunda kalabilirler. Bir harekette yer alanlar, hareketin liderlik rolünü üstlenme, hareketin içinde kalma ya da terk etme kararı almak zorundadırlar. Yeni toplumsal hareket kuramlarında aktörlerin hareket içindeki yaşamları ile dışarıdaki günlük yaşamları arasındaki ayrıma dikkat çekilmektedir. Buna göre aktörlerin her iki yaşamlarını etkileyen farklı etkenler birbirlerini etkiler (Stryker, 2000:29).

Tüm hareketler yaşamsal şikâyetlerin bireylerin gündelik yaşamlarını etkilemesi sonucunda ortaya çıkan bireysel ve kolektif kimlik sorunlarıyla yakından ilişkilidir. Bazı hareketlerde kimlik sorunsalı önemli boyutlara ulaşabilmektedir, kürtajın popülerleştirilmesinin bazı kadınlar açısından geleneksel annelik kavramını tehdit eden çok olumsuz bir durum olarak algılanması buna verilebilecek örneklerden biridir (Johnston, Larana ve Gusfield,1999:153).

Yeni toplumsal hareketler kimlik ve şikâyetler arasında paradoksal bir ilişki sergiler (Johnston, Larana ve Gusfield,1999:154);

- Şikâyetlerin niteliği, yeni toplumsal hareketlerin kimlik kavramıyla yakından ilintili olmasına yol açar. Örneğin toplumsal cinsiyet/cinsel kimlik hareketleri açısından kolektif şikâyetler grup bağlamında bir kimlik arayışını gündeme getirir. Feminist ve eşcinsel haklara ilişkin hareketlerin kimlik odaklı işlevleri söz konusudur.
- Şikâyetlerin grup oluşumunda daha çok önem taşıdığı durumlarda kimlik arayışı bilinçsiz olmasına karşın grup oluşumunun başat nedenidir. Bazı toplumsal hareketler açısından ozon tabakasının delinmesi, nükleer silahların artışı ya da balinaların kurtarılması vb. sorunlar gündelik hayattan oldukça uzaktır. Bu tür şikâyetler ancak süreklilik kazanan toplumsal kurgu ve gruplar arası etkileşimler sonucunda önemsenirler.

Sonuç olarak toplumsal hareket ile kimlik olgusu arasındaki iletişimin çok boyutlu ve çok yönlü olduğu söylenebilir. Hareket bir kimlik talebi olarak ortaya çıkarken aynı zamanda söz konusu kimlik yapısı tarafından da biçimlendirilir. Süreç içinde aktörlerin paylaştıkları bir ortak kimlik oluşur ve buna koşut olarak hareketin kendi kimliği gelişir. Bu süreçte aktörlerin kendi kimlik inşası da gerçekleşir. Hareketin yer aldığı çevre ise gerek hareketi biçimlendiren düzenlemeler gerekse aktörlerin çevredeki diğer aktörlerle iletişimleri kanalıyla ortak kimliğe etki eder.

SIRA SİZDE 5

Kimlik ile toplumsal hareket arasındaki etkileşim nasıl gerçekleşmektedir?

Özet

Kimlik kavramının tanımlanmasına ilişkin değerlendirmeleri tanımlamak.

Farklı boyutlarıyla kimlik olgusunu açıklamaya çalışan yaklaşımlarda kimliğin bireysel ve toplumsal boyutları vurgulanmaktadır. Kimlik dinamik ve toplumsal bir süreçtir Bu nedenle toplumsal süreçlerce biçimlendirilir. Kimlik, bireyin kişisel olarak ve toplumsal bağlamda sahip olduğu bütün özellikleri ve rolleri kapsayan bir kavram olarak tanımlanmaktadır.

Kimlik ile yeni toplumsal hareketler arasındaki ilişkiyi değerlendirmek.

1960'larda toplumsal hareketlerde yaşanan dönüşümle birlikte eski hareketlerden çok farklı hedef, yöntem ve katılımcılara sahip yeni toplumsal hareketler ortaya çıkmıştır. Yeni toplumsal hareketlerin en belirgin özelliği, sınıf temelinden çok ortaya yeni çıkan farklı kimliklere dayanmasıdır. Bu bağlamda yeni toplumsal hareketler yeni ve farklı kimliklerin kabul görme talepleri temelinde örgütlenmektedir.

Yeni toplumsal hareketler bağlamında kimliğin boyutlarını değerlendirmek.

Toplumsal hareketler bağlamında kimliğin boyutları kişisel kimlik, kolektif kimlik ve hareket kimliği olarak ifade edilebilir. Kimlikleri hareket-te yer alanlar açısından ise dört grupta toplayabiliriz. Bunlar hareketin hedefleri doğrultusunda yapılan çalışmalara ve eylemlere etkin biçimde katılan aktif katılımcılar, hareketin hedeflerine sempati duyanlar ve destekleyenler ve hareketle ilgili konulara fazla ilgi göstermeyenler, tarafsızlar ile hareketin hedeflerine değil karşıt hareketlere sempati duyanlardır.

Toplumsal hareket ile kimlik arasındaki etkileşimi açıklamak.

Toplumsal hareketler belirli kimlikler etrafında örgütlenir ve belirli kimliklerin kamusal alanda kabulünü hedefler. Bunun yanı sıra harekete katılanlar arasında özgün bir kimlik de söz konusudur. Bireyler kendilerini o kimlikle tanımlamaya başlarlar. Hareketin ortak kimliğinin, harekette yer alanların kimliği ile homojen olduğunu söylemek mümkün değildir. Aktörlerin arka planları, sahip oldukları çoklu kimlik yapısı, harekete katılım amaçları ve hareket deneyimlerindeki farklılıklar vb. nedenlerle bir harekette her ne kadar ortak kimlikten söz edilse de hareketin içinde görece farklı kimliklerin bulunması olasıdır.

Kendimizi Sınayalım

1. Hangisi toplumsal hareketlerde kimlik olgusunun merkezi bir rol oynamasına yol açan etkenlerden **değildir?**

a. Çoklu kimliklerin yaygınlaşması
b. Post-modern toplumda kimliklerin dönüşüme uğraması
c. Küreselleşme
d. Farklı kimliklerin toplumda kabul görme taleplerinin ortaya çıkması
e. Endüstri devrimi

2. Kimlik konusundaki ilk kuramı geliştiren ve kimliği, sosyal bilimlere sokan sosyal psikolog kimdir?

a. Erikson
b. Mead
c. Berger
d. Piaget
e. Touraine

3. Kimliğe ilişkin olarak aşağıdakilerden hangisi **söylenemez?**

a. Kimlik karmaşık bir yapıdır.
b. Kimlik bireysel süreçlerle oluşur.
c. Kimlik dinamik bir süreçtir.
d. Kimlik toplumsal bir olgudur.
e. Kimlik geniş anlamda bireyin bütün özelliklerini kapsar.

4. Yeni toplumsal hareketler ve kimlik bağlamında hangisi **söylenemez?**

a. Yeni toplumsal hareketler eski hareketlerde de var olan kimlikleri yansıtır.
b. Yeni toplumsal hareketler kimliklerin dönüşüme uğraması sonucunda ortaya çıkmıştır.
c. Yeni toplumsal hareketler ile kimlik arasında etkileşim söz konusudur.
d. Yeni toplumsal hareketlerin oluşumunun temeli kimlik arayışıdır.
e. Yeni toplumsal hareketler farklı kimliklerin kamusal tanınma taleplerini yansıtır.

5. Toplumsal hareketleri kimlik yönelimli paradigma temelinde açıklayan yaklaşım hangisidir?

a. Katma Değer
b. Göreli Yoksunluk
c. Rasyonel Tercih
d. Kaynak Hareketliliği
e. Yeni Toplumsal Hareketler

6. 1960'ların sonunda kimlik ile toplumsal hareket arasındaki ilişkiye dikkat çeken ve kolektif kimlik arayışının modern toplumun fakirleştirdiği etkileşime karşılık olarak ortaya çıktığını savunan otorite kimdir?

a. Bloom
b. Turner
c. Klapp
d. Erikson
e. Calhoun

7. Hangisi kimliğe dayalı toplumsal hareketlere örnek olarak **verilemez?**

a. 19.yy. işçi hareketleri
b. Feminist hareketler
c. Etnik azınlık hareketleri
d. Eşcinsel hareketleri
e. Çevreci hareketler

8. Kolektif kimlik bakımından hangisi **söylenemez?**

a. Kolektif kimlik, üyelik, sınırlar ve grup için eylemlere ilişkin olarak üzerinde anlaşılmış bir yapıdır.
b. Kolektif kimlik, sınıf, din, cinsel tercih gibi konulara ilişkin olarak bir grubun ortak algıları ifade eder.
c. Kolektif kimlik, bir gerçekliğin toplumsal inşasıdır.
d. Kolektif kimlik, örgüt ve harekete atfedilmiş kimliğin gerçekliğinin nesnelleştirilmesidir.
e. Kolektif kimlik, bütün olarak kişisel özelliklerle ilişkilidir, biyolojik kalıtım ve toplumsal yaşamın etkileşimiyle inşa edilir.

9. Toplumsal hareketlerde kimliğin boyutları nelerdir?

a. Bireysel kimlik, toplumsal kimlik, kamusal kimlik.
b. Güçlendirme açısından kimlik, strateji olarak kimlik, hedef olarak kimlik.
c. Kolektif kimlik, kamusal kimlik, hedef kimlik.
d. Ulusal, siyasal, etnik kimlik.
e. Melez kimlik, azınlık kimliği, hareket kimliği.

10. Toplumsal hareket ile kimlik ilişkisinin boyutlarından olan ve bireylerle kolektif kimliklerin bağlantılandıkları, bireyin kendilik algısı ve çıkarlarıyla uyumlu hale geldiği süreçleri ifade eden boyut hangisidir?

a. Kimlik krizi
b. Kimlik çakışması
c. Kolektif kimlik
d. Kimlik inşası
e. Bireysel kimlik

Okuma Parçası

Sosyolojik Olarak Kimlik, Tekin Tanay, Radikal (21.11.2009)

İlk insan Hz. Adem'den beri düşünen bir varlık olarak "insanoğlu" kendisini sosyal alanda ifade ederken bazı 'sıfat'lara ihtiyaç duyduğunu biliriz. Bu sıfatlar; toplumsal cinsiyet olarak erkek-kadın, dinsel olarak Müslüman-Hıristiyan, siyasi olarak solcu-sağcı, etnik olarak Türk-Kürt, coğrafi olarak Avrupalı-Asyalı vs. şeklinde uzayıp gider.

Peki, nedir bu kimlikleri önemli kılan sihirli şey?

İnsanoğlu kimlikleri yaşamlarında somutlaştırırken dilsel, dinsel, etnik, mesleksel, kültürel, sosyal ve siyasal sembollere/ritüellere başvurmaktadır. Buda kimliklerin adeta bir soğanın zarları gibi bir insanda birden fazla kimliğin varlığına işaret etmektedir. Çünkü her şeyden önce bir insan önce insan kimliğini ve buna bağlı olarak sosyal yaşam içinde sahip olduğu erkek/kadın kimliğini, Müslüman/Hıristiyan kimliğini, İngiliz/Alman kimliğini, sosyolog/doktor kimliğini, liberal/sosyalist kimliğini kullanmaktadır. Ancak her birey yeri geldiğinde "anahtar kimlik" ya da mesleki anlamda "anahtar statü" diyebileceğimiz bir baskın kimliği ile kendini toplumsal alanda ifade ederken öne çıkarabilir. Bu yerine göre ve sergilediği role göre değişebilme özelliğini göstermektedir. Örneğin işte doktor olan bir kadının evde anne olması ya da camide imam olan bir erkeğin evde koca/baba olması gibi...

Yeni Kimliklerin Ortaya Çıkışı

21. yüzyılda yeni toplumsal hareketlerin çoğalması ve küreselleşmenin yerelliği öne çıkaran söylemi ile birlikte birçok yeni kimlik, inşa edildi ve yeniden oluşturuldu. Toplumsal ve siyasal alanda bireylerin aidiyetlerini belirlemede kimlik politikaları son on yıldır giderek daha çok önem kazanmaktadır. Günümüzde, yeniden inşa edilen kimliklerden biri olumlanan, içselleştirilen 'doğru' kimlik iken, diğeri ise, olumsuzlanan, dışlanan 'öteki' kimliğidir. Bu bağlamda, kimliklerin birbirlerine göre anlamların farklılaşması sonucunda kurulduğu, farklılaşmanın ise ötekiliğe dönüştürüldüğü vurgulanmalıdır.

Ulusal kimliklerin genel olarak saflık, homojenlik iddiasıyla sunulduklarını ve hepsinin de kurgusal olduğunu ve gerçek tarihin ise bize "melez kimlikler" verdiğini bilmekteyiz. Bu anlamda, insanoğlu sosyal hayatında birden fazla kimliği ile "aidiyet ekseninde" mevcudiyetini sağlamaktadır. Her birey kendine dışarıdan baktığında kendi sosyal yaşam alanında çoğulcu bir "kimlikler yumağı"nı çok net bir biçimde görebilecektir.

Ancak, mevcut toplumlar her ne kadar kendi eşsiz kimlik ve kültürlerinden şüphe etmiyorlarsa da, gerçekte bu kimlikler tarihsel olarak oluşturulmuş 'karma' yapılardır. Halkların tarihlerinde yeterince geri gidildiğinde aynı kaptan yemek yemek zorunda oldukları görülecektir. Daha sonra farklılaşmayı sağlayan asıl faktör var olanın paylaşımı ve kendini ifade etme tarzlarındaki çoğulculuk anlayışıdır. Kimlikler dünyasında, parçalanmayı ve farklılaşmayı sağlayan/hızlandıran bir diğer çağdaş olgu ise 'küreselleşme'dir.

Kimlik Belirlemede Küreselleşme Faktörü

Kimlik üzerine azıcık araştırma yapan herkes bilir ki kürselleşme olgusu günümüzde "yeni kimliklerin inşasında" katalizör bir rol oynamıştır. Ancak küreselleşmenin kimlikler üzerindeki sihirli etkisi daha çok saklı kalmış, bastırılmış veya yok olmaya mahkûm ettirilmiş/edilmiş tüm kimliklerin hem görünür kılınmasına hem de fark edilmesine büyük bir etkisi olmuştur.

Küreselleşmeyi tek boyutlu değil de iki boyutlu sonuçları açısından değerlendirdiğimizde, küreselleşme bir "dünya sistemi"nin gelişmesiyle aynı şey olmadığı gibi "öylesine duran" bir şey de değildir. Yerel/etnik yaşam koşullarıyla doğrudan sınırlanmış, bir 'burada'dır aynı zamanda. Küreselleşmeyi tek bir yöne eğilimli bir süreç olarak değil, karışık ve oldukça sık 'zıt' sonuçlar veren karmaşık bir değişimler kümesi olarak düşünmeliyiz. Küreselleşmenin etkileri birleştirici olduğu kadar parçalayıcıdır da, küreselleşme yeni katmanlaşma biçimleri yaratır ve farklı bölgeler ya da coğrafyalarda sıklıkla zıt sonuçlar üretir. Kültürel düzeyde, küreselleşme kültürel diasporalar üretmeye eğilimlidir.

Küreselleşme aynı zamanda farklılık üzerinde bir ısrara, kayıp yerel geleneklerin tekrar bulmaya yönelik bir arayışa ve yerel kültürel kimlik üzerinde bir vurguya yol açar. Bu bağlamda, son yıllarda dünya düzeyinde eşitsizliklerin artıp bütünleştiğine, toplumdan dışlananların uyuşturucu ve şiddete yöneldiğine dikkat çekmekte yarar vardır.

Modern Türkiye'de Kimlik Çatışmaları ve Çözüme Doğru

Endüstri sisteminin (modernleşme bağlamında) egemenliğine, çeşitli direniş biçimlerinden "aşırı modernleşme", "karşı modernleşme" ve "modernleşmeden arınma" olarak adlandıracağımız üç direniş biçimi ya da bu

üç tepkinin ortak noktasının gerek kişisel, gerekse kolektif düzeyde, durmak bilmez bir kimlik arayışı olduğunu bilinmektedir. Bu durum, modernleşmenin çelişkisinden kaynaklanmaktadır. Bu sürecin Türkiye'ye yansımasına bakıldığında, 60'lı yıllarda sağ/sol kimlikler öne çıkarken 1980'lerden sonra ve 1990'lı yılların başında Türkiye'de, etnik anlamda Kürt kimliği ve dinsel anlamda İslamcı kimlik öne çıkan siyasi kimlikler oldu.

Modernleşme ya da Türkiye'de devletçi-seçkinci bloğun toplumsal mühendislik olarak adlandırabileceğimiz projesinin, Türkiye'ye yansımalarına ve buna karşı çıkışları temsilen taraf olan muhafazakâr bloğa baktığımızda, tarihsel süreç içinde kendi retoriğini ve kendi kimliğini tanımlarken laiklik ve batı karşıtı bir söylem geliştirdiğini görmekteyiz.

Özellikle bu durumun yansımaları, siyasallaşan İslami duyarlılığın legal siyasi partileri üzerinde daha çok belirginleşmiştir. Devletçi/seçkinci zihniyetin, benzer bir tahakkümcü tavrın reflekslerini etnik kimlik üzerinde uyguladığını daha net görmek mümkündür. Özellikle Türkiye'de etnik kimlik alanında dile getirilen talepler ve bunun sonucu ortaya çıkan çatışma ortamında 30 yıldır çok acı şeyleri hep birlikte yaşadık. Etnik kimlik talepleri konusunda Türkiye'de en çok öne çıkan ve tartışma oluşturan kimlik 'Kürt' kimliği olmuştur.

Gelinen noktada bugün için etnik ya da diğer kimlik taleplerinin birer sorun olmaktan çıkıp insan olmanın ve kendini dilsel, dini, siyasi, ekonomik, toplumsal cinsiyet olarak ifade edebilmenin bir aracı olduğunu kabullenmek gerekmektedir.

Kimliklerimizi birer silah olarak, insanlar arasında birer çatışma aracı olarak görmek/kullanmak yerine birbirimizin sahip olduğu ya da olmadığı 'artılar' olarak, zenginlik olarak algılamak bugünün Türkiye'si için elzemdir. Herkesi olduğu gibi kabul etme noktasına geldiğimiz zaman "kimlik çatışmaları"nı geride bırakmış bunun yerine her anlamda "zenginlikler" ülkesi olmuş bir demokratik Türkiye görürüz. Bugün insanlığın geldiği aşamada demokratik bir Türkiye'ye hem vatandaş/yurttaş olarak bizim hem de başta bölgemizin ve dünyanın ihtiyacı vardır.

Kaynak: http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&ArticleID=961563&Date=21.11.2009&CategoryID=83

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. d	Yanıtınız yanlış ise "Yeni Toplumsal Hareketler ve Kimlik" bölümünü yeniden gözden geçiriniz.
2. a	Yanıtınız yanlış ise "Kimlik Kavramı" bölümünü yeniden gözden geçiriniz.
3. b	Yanıtınız yanlış ise "Kimlik Kavramı" bölümünü yeniden gözden geçiriniz.
4. a	Yanıtınız yanlış ise "Yeni Toplumsal Hareketler ve Kimlik" bölümünü yeniden gözden geçiriniz.
5. e	Yanıtınız yanlış ise "Yeni Toplumsal Hareketler ve Kimlik" bölümünü yeniden gözden geçiriniz.
6. c	Yanıtınız yanlış ise "Yeni Toplumsal Hareketler ve Kimlik" bölümünü yeniden gözden geçiriniz.
7. a	Yanıtınız yanlış ise "Kimliğe Dayalı Toplumsal Hareketler" bölümünü yeniden gözden geçiriniz.
8. e	Yanıtınız yanlış ise "Toplumsal Hareket Bağlamında Kimlik" bölümünü yeniden gözden geçiriniz.
9. b	Yanıtınız yanlış ise "Toplumsal Hareket Bağlamında Kimlik" bölümünü yeniden gözden geçiriniz.
10. d	Yanıtınız yanlış ise "Toplumsal Hareket Bağlamında Kimlik" bölümünü yeniden gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Kimlik bireysel ve toplumsal boyutları olan, dinamik, sürekli inşa halinde olan bir süreçtir. Kimlik bireysel boyutları olmasına karşın temelde toplumsal bir süreçtir ve toplumsal etkileşimle inşa edilir. Kimlik geniş anlamda bireyin, kişisel olarak ya da üyesi olduğu gruplardan kaynaklı, sahip olduğu bütün özellikleri kapsar.

Sıra Sizde 2

Yeni toplumsal hareketler ve kimlik arasındaki ilişkiyi açıklarken, 1960'ların sonunda toplumsal hareketlerde yaşanan dönüşüm, temel olarak küreselleşmeyle ivme kazanan toplumsal dönüşümlerin sonucunda ortaya çıkması önemlidir. Bu bağlamda giderek artan sayıda ve eskilerinden çok farklı yeni toplumsal hareketler oluşmaya başlamıştır. Bu yeni hareketler eski hareketlerden farklı olarak kimlik taleplerini yansıtmaktadır. Gerek ortaya yeni çıkan farklı kimliklerin yeni hareketleri üretmesi gerekse yeni hareketler bağlamında farklı kimliklerin geliştirilmesi biçiminde bir ilişkiden söz edilebilir.

Sıra Sizde 3

Yeni toplumsal hareketler, geçmişte hareketler bağlamında çok fazla ön plana çıkmamış kimliklerin boyutları ya da yeni ortaya çıkmış kimlik taleplerini yansıtır. 1960'lardan başlayan dönüşümle birlikte cinsel kimlik, etnik azınlık kimlikleri, yeni dinsel kimlikler vb temalar etrafında yapılanan yeni toplumsal hareketler görülmektedir. Yeni kadın hareketleri, gay ve lezbiyen hareketleri, etnik milliyetçi ve azınlık hareketleri örnek olarak verilebilir.

Sıra Sizde 4

Kimlik, toplumsal hareketler bağlamında iki merkezî boyuta sahiptir: bireysel ve kolektif kimlik. Toplumsal hareketlere katılım bağlamında ise merkezî bir rol oynayan kimliğin üç boyutu tanımlanmıştır: bireysel kimlik, kolektif kimlik, kamusal kimlik. Kamusal kimlik diğer iki kimliği de şekillendirici bir rol oynar.

Sıra Sizde 5

Kimliğin kurgulanma süreci çok sayıda yeni toplumsal hareketi biçimlendirdiği gibi aynı zamanda söz konusu hareketler tarafından da biçimlendirilmektedir. Kimliğin toplumsal hareketlerdeki rolü, harekette yer alanlar, yasalar, yasaların şekillendirdiği inançlar ve değerleri kapsayan geniş bir politik çevreyle etkileşimi sonucunda belirlenir. Kimlik süreci bir taraftan yeni hareketlerin ortaya çıkmasına yol açarken diğer taraftan hareket içinde yeni kimliklerin biçimlenmesine de neden olur.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

Bakuniak, G.; Nowak, K. (1987). The Creation of a Collective Identity in a Social Movement: The Case of "Solidarnosc" in Poland. *Theory and Society, 16,* 401-429.

Belinda Robnett (2005). We Don't Agree: Collective Identity Justification Work in Social Movement Organizations. Patrick G. Coy (ed.), *Research in Social Movements, Conflicts and Change, Volume 26*, Emerald Group Publishing Limited, 199-237.

Bernstein, M. (2002). The Contradictions of Gay Ethnicity: Forging Identity in Vermont. (Ed.Meyer, D.S.; Whittier, N.; Robnet, B.) *Social Movements; Identity, Culture and The State.* Oxford University Press. 85-104.

Boström, M. (2004). Cognitive Practices and Collective Identities within a Heterogeneous Social Movement: the Swedish environmental movement. *Social Movement Studies,* 3 (1).

Cherrier, H.; Murray, J. (2002). Drifting Away From Excessive Consumption: A New Social Movement based on Identity Construction. *Advances in Consumer Research*, 29,245.

Cohen, J.L. (1985). Strategy or Identity: New Theorretical Pradigms and Contemporary Social Movements. *Social Research,* 52 (4), 663-716.

Corrigall-Brown, C. (2008). We Are Not All Activists: The Development and Consequences Of Identity in Social Movement Contexts Presented At The American Sociological Association Conference, Boston.

Eskridge, W.N. (2001). Channeling: Identity-Based Social Movements and Public Law. *University of Pennsylvania Law Review,* 150, 418-525.

Grégoire, N. (2010). Identity Politics, Social Movement and the State: 'Pan-African' Associations and the Making of an 'African community' in Belgium. *African Diaspora* 3 (2010) 160-182.

Hunt, S.A.; Benford, R.D. (2004). Collective Identity, Solidarity and Commitment. (Ed:David A. Snow,Sarah Anne Soule,Hanspeter Kriesi) The *Blackwell Companion to Social Movements.* Blackwell Publishing.

Karamichas, J. (September 2007). Key Issues in the Study of New and Alternative Social Movements in Spain: The Left, Identity and Globalizing Processes. *South European Society & Politics,* 12(3), 273-294

Kılıç, S. (2002). Çevreci Sosyal Hareketlerin Ortaya Çıkışı,Gelişimi ve Sona Ermesi Üzerine Bir İnceleme *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi.* 57-2, 93-108.

Laraña, E.; Johnston, H.; Gusfield, J.R. (1994). *New social Movements: from Ideology to Identity.* Temple University Press.Philadelphia.

Lee, C.W. (2008). Collective Identity, Individual Identity and Social Movements: The Right-of-Abode Seekers in Hong Kong. *Asian and Pacific Migration Journal,* 17 (1), 33-60.

Leyla, Ş. (2006). Yeni Sosyal Hareketler Bağlamında Türkiye'de Kadın. *Sosyoloji Dergisi,* 15, 33-56.

Lipsitz, G. (2008). Walleye Warriors and White Identities: Native Americans' Treaty Rights, Composite Identities and Social Movements. *Ethnic and Racial Studies* 31 (1), 101_122.

Mccright, A.M.; Dunlap, R.E. Winter (2008). Social Movement Identity And Belief Systems: An Examination of Beliefs About Environmental Problems Within The American Public. *Public Opinion Quarterly,* 72 (4), 651-676.

McGarry, A. (2008). Ethnic Group Identity and the Roma Social Movement: Transnational Organizing Structures of Representation. *Nationalities Papers,* 36 (3), 449-470.

Meyer, D.S. (2002). Opportunitiea and Identities: Bridge-Building in the Study of Social Movements. (Ed.Meyer, D.S.; Whittier, N.; Robnet, B.) *Social Movements; Identity, Culture and The State.* Oxford University Press. ss.3-21.

Meyer, D.S.; Whittier, N.; Robnet, B. (2002). *Social Movements; Identity, Culture and The State.* Oxford University Press.

Poletta, F.; Jasper, J.M. (2001). Collective Identity and Social Movements. *Annual Review Social,* 27,283-305.

Riley E. Dunlap, R.E.;Aaron M. Mccright,A.M ( ). Social Movement Identity: Validating A Measure of Identification with The Environmental Movement. *SOCIAL SCIENCE QUARTERLY,* 89 (5), 1045-1065.

Snow, A.; Soule,A.S;Kriesi,H. (2004). *The Blackwell Companion to Social Movements.* Blackwell Publishing.

Stryker, S. (2000).Identity Competition: Key Differential Social Movement Participation?. (Ed. S.Stryker; T.J.Owens, R.W.White). *Self Identity and Social Movements.* University of Minesota Press.

Stryker,S.;Owens,T.J.;White,R.W. (2000) *Self, Identity, and Social Movements.* Univeristy of Minnesota press.

Tilly, C. (1998). Social movements and (all sorts of) Other Political Interactions - Local, National, and International -including identities. *Theory and Sociely* 11\ 453-480.

YENİ TOPLUMSAL HAREKETLER

5

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Feminist hareketin temel kavramlarını açıklayabilecek,
- ABD, İngiltere ve kıta Avrupa'sındaki feminist hareketleri ve feminist hareketler içindeki farklı düşünceleri tanımlayabilecek,
- Batı dışında gelişen feminist hareketleri işaret edebilecek,
- Türkiye'deki kadın hareketinin tarihçesini ve farklı yaklaşımları tanımlayabilecek,
- Feminist hareketin Türkiye'de akademide çalışma konularını belirleyebileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Toplumsal hareketler
- Kadın Hareketi
- Cinsiyet/Toplumsal Cinsiyet
- Özcülük/Toplumsal inşaacılık
- Ataerkillik (patriyarka/patriyarki)
- Sömürgecilik, Şarkıyatçılık
- Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları; Erkeklik Çalışmaları
- Queer, queer teori, LGBTT Hareketi

İçindekiler

Yeni Toplumsal Hareketler → Feminist Hareketler

- GİRİŞ
- FEMİNİZMİN BATIDAKİ TARİHÇESİ
- BAZI ÖNEMLİ KAVRAMLAR
- FEMİNİZM İÇİNDE FEMİNİZMLER
- BATILI OLMAYAN FEMİNİZMLER
- TÜRKİYE'DE KADIN HAREKETİ
- KADIN HAREKETLERİNİN KARŞILAŞTIRMALI DEĞERLENDİRİLMESİ
- AKADEMİDE FEMİNİZM
- TÜRKİYE'DE FEMİNİST HAREKETİN ÇALIŞMA KONULARI
- SONUÇ

Feminist Hareketler

GİRİŞ

Toplumsal hareketler genel olarak kolektif olarak gerçekleştirilen, bilinç arttırıcı ve toplumsal değişimi ve mevcut düzen içindeki güç ilişkilerini ezilenler lehine değiştirmeyi hedefleyen hareketler olarak tanımlanırsa, feminist hareketler de, kadınların değişim için bir araya geldiği hareketler olarak nitelendirilebilir. Bu hareketler temel olarak, 20. yüzyılın başlarında bölgesel ya da ulusal düzeyde gerçekleşmiş, 20. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde ise küresel bir hareketle dönüşmüştür.

Eğer feministler kadınların erkeklerle birlikte eşit haklara sahip olması gerektiğini söyleyen gruplar ise feminizm de bu düşüncesinin politik bir değişim yaratmasına yönelik fikir, ideoloji ve faaliyetler olarak tanımlanabilir. Bu haliyle feminist düşüncenin tarihte farklı zamanlarda var olduğu söylenebilir. Ancak, özellikle İngiltere ve ABD'de 19. yüzyılın ilk yarısında gelişen aktivist bir kadın hareketi bulunmaktadır. Aktivizm, toplum içinde olumlu politik değişim yaratmak adına bilinçli olarak yapılan eylemlerdir. Feminist aktivizm ise feminist düşüncenin aktivist alandaki eylemleridir. Günümüzde feminist aktivizm içinde kadın yürüyüşleri organize etmek; dayağa, tecavüze, şiddete karşı kampanyalar organize etmek ve yürütmek; sivil toplum kuruluşları ile gerçekleştirilen projelere katılmak sayılabilir.

Şekil 5.1

Dünya Kadınlar Günü Yürüyüşü (1900'lerin başı)

Kadınların henüz eşit vatandaşlar olarak görülmedikleri dönemlerde, kadınlar oy hakkı talep etmek için dernekler kurmuşlardır. Bu gruplar "sufrajist"ler, kadınların oy kullanma hakkı için mücadeleleri de "sufrajist hareket" olarak tanımlanmaktadır. Günümüzde "doğal" bir hak olarak görülmesine karşın, oy kullanma hakkı 19. yüzyılda birçok kadın için bir hayal idi. Örneğin ABD'de, sadece mülkiyet sahibi beyaz erkekler oy kullanabiliyordu.

FEMİNİZMİN BATIDAKİ TARİHÇESİ

Feminist hareketler içinde yaklaşımlarda farklılıklar bulunmasına karşın, temel olarak kadın erkek eşitliği, kadına karşı her türlü ayrımcılığın önlenmesi, kadın ticaretinin yasaklanması ve kadına karşı sömürünün durdurulması gibi konular ön plana çıkmaktadır.

Kabaca ayırmak gerekirse, feminizm içinde iki farklı coğrafyada, iki farklı tarihsel arka planında gelişen ve farklı konulara odaklanan hareketler bulunmaktadır. Bunlar Anglo-Amerikan feminizmi ve Fransız feminizmidir. Ancak günümüzde, dünya genelinde bakıldığında bu yaklaşımların çeşitlendiği görülecektir.

Anglo-Amerikan Feminizmi

Daha çok kadın-erkek "eşitliği"ne vurgu yapması ile, kadınların "farklılıkları"nı vurgulayan Fransız Feminizmi'nden ayrılan Anglo-Amerikan feminizmi, kadınların eğitimi gibi toplumsal-kültürel konulara odaklanmıştır. 19. yüzyıl ile 20. yüzyılın başlarında gelişen Anglo-Amerikan feminizmi, kadınların oy hakkı talebi vurgusuyla bilinir ve aynı zamanda Birinci Dalga Feminizm olarak adlandırılır (Marshall, 1999: 374).

Kadınların oy hakkı talep etmeleri aynı zamanda onların kamusal alan içinde varolma mücadeleleri anlamına geldiğinden önemlidir. Önceleri kadınlar hukuk, din ve toplumsal normlar açısından "ikinci sınıf" vatandaşlığa maruz bırakılıyorlar; mülk sahibi olamıyorlar, iş kuramıyorlar ve kendi hayatlarını kontrol edemiyorlardı. Bir dokuma işçisinin kızı İngiliz feminist yazar Mary Wollstonecraft'ın (1759-1797) 1792'de yayınladığı *Kadın Haklarının Korunması* (A Vindication of the Rights of Woman) ilk "feminist bildiri" olarak yorumlanmaktadır. Bu çalışmasıyla yazar kızlarla erkeklerin eşit eğitim görme olanaklarını engelleyen Fransız devrimcilerine karşı görüş belirtmiştir. Fransız devrimciler kadınlarla erkekleri eşit bireyler olarak görmüyorlardı. Ancak Wollstonecraft'a göre kadınların süs bebekliğine ve ev işine mahkum edilmesi kadın doğasının gereği değildi.

1960'larda, kadınların oy kullanma hakkına sahip olmalarından çok yıllar sonra, Batı dünyasında feminizm önemli bir güç olarak politik sahneye yeniden çıktı. Günümüzde ABD'li feminist Betty Freidan'ın *Feminine Mystique* (1963) adlı çalışması ABD'li kadınların II. Dünya Savaşı sonrasındaki toplum içindeki mutsuzluklarının bir göstergesi olarak görülmektedir.

Aslında 1960 sonrasında gelişen feminist hareketin sivil haklar ve özgürlükler talep eden hareketlerle birleşmesi yeni değildir. Özellikle 19. yüzyıl feministleri arasında Elizabeth Cady Stanton (1815-1902) ve Susan B. Anthony (1820-1906) gibi feminist aktivistler aynı zamanda köleliğin kaldırılmasını da talep etmişlerdir (Moi, 1985: 23).

Kamusal/Özel Alan: Feminist teorinin en temel kavramlarından biri olan kamusal/özel alan ayrımı Yunan felsefesinden gelen bir ayrım temelinde şekillenmiştir: Siyasetin kamusal dünyası ile aile ve ekonomik ilişkilerin özel dünyası. Modern sosyolojide bu ayrım, ev ile işin ayrılmasına ve toplumsal cinsiyete dayalı geleneksel işbölümünün uygulanmasına gönderme yapmaktadır (Marshall, 1999: 380). Ancak bu ayrım da feministler tarafından yeterli bulunmamaktadır. Feministlerin temel aldığı "kişisel olan özeldir" cümlesi ile özel alanın kadının en fazla baskılandığı alan olduğu belirtilmektedir (Lamphere ve Rosaldo 1974). Ayrıca daha sonraki yıllarda yapılan çalışmalar da kamusal/özel alan ayrımının farklı noktalarda eleştirilerini kadınlar lehine sunmuştur. Örneğin, eğer bu farka ait feminist eleştiriler olmasaydı, "ev işi" kavramı feminist bir bakış açısıyla çalışılmayacak, "ev"de gerçekleştiği için "iş" olarak bile görülemeyecekti.

Ataerkillik (patriyarka, patriyarki): Eş zamanlı olarak erkeklere ve erkekliğe imtiyaz tanıyarak, kadınları ve kadınlığı aşağı gören ve kadınları erkek tahakkümü altına alan toplumsal organizasyon biçimi. Ataerkillik sözcüğü önceleri erkek aile reislerinin otoritesi üzerine kurulu toplumsal sistemleri tanımlamak için kullanılmıştır. Daha sonraları anlamı genişlemiş ve kadınların ikincil durumunu doğrudan kadının "biyolojik zayıflığı"na bağlayarak, kadını sadece ev içi alana hapseden ve erkekleri de kamusal alana ait bireyler olarak niteleyen bir düşünce anlamını kazanmıştır (Marshall, 1999: 47).

Hegemonya: Baskın gruplar tarafından farklı güç formlarının (toplumsal cinsiyet, ırk, sınıf ve cinsellik gibi) elde tutulması ve kullanılması. Feministler için en güçlü hegemonya biçimlerinden biri ataerkillik olarak adlandırılmaktadır.

Öznellik *(subjectivity)*: Kişiye ya da özneye olan bilinçli perspektif. Her ne kadar "öznellik" kavramı "nesnellik" kavramına tezat bir kavram olarak düşünülmüş ve pozitivist toplumsal bilimciler tarafından olumsuz bir kavram olarak kullanılmışsa da, anlamsal ve yorumsamacı açıdan toplumsal bilimlerde özel bir öneme sahiptir (Marshall, 1999: 573).

Fransız Feminizmi

Özellikle edebiyat odaklı gelişen ve daha çok kadın yazını *(écriture feminine)* olarak tanımlanan, metinsel tasarımı öncelikli olarak çalışma konusu yapan Fransız feminizmi, kendisini "farklılık" kavramı etrafında organize etmiştir. 1970'lerde ve sonrasında gelişen Fransız feminizmi, İkinci Dalga Feminizm olarak da bilinir. Kadın-erkek farklılıkları konusuna edebiyat alanı dışından yaklaşan Fransız feministi Simone de Beauvoir'in (1908-1986), 1949 yılında yayınladığı *İkinci Cinsiyet (Le deuxième sexe,* Fransızca parçalar olarak 1947, İngilizce çeviri, 1953), aynı zamanda Marksist/Sosyalist feminizmin klasiklerinden biri olarak da sayılır. Burada yazar, kadının tarih boyunca erkeğin "öteki"si olarak ikincil konuma itildiğini ve kendi öznelliğinin hiçe sayıldığını öne sürmüştür (Moi, 1985: 92). De Beauvoir'ın kadın doğasını reddeden ve toplumsal olarak kadın olunduğunu belirten cümlesi, "kadın doğulmaz, olunur," bir anlamda toplumsal cinsiyet kavramının ilk formülasyonu olarak sayılabilir. De Beauvoir, feminizmi kadınların ikincil konumuna çözüm getirecek bir ideoloji olarak görmekteydi. De Beauvoir, reformcu, yani iyileştirici bir anlayış yerine, radikal bir feminizm anlayışı öneriyordu.

Fransız feminizminin bir başka önemli özelliği ise, 1968 öğrenci hareketlerinden sonra oluşan ve daha çok Marksist ve Maoist fikirlerden beslenen sol eğilimli bir ortamda özellikle Avrupa'daki felsefe akımlarının etkisinde filizlenmiş oluşudur (Moi, 1985: 95). Ayrıca Fransız feministler Fransız felsefeci Jacques Derrida'dan ve Jacques Lacan'dan etkilenmişlerdir.

Günümüzde kadın yazını *(écriture feminine)* olarak da bilinen yaklaşım, daha çok Monique Wittig, Luce Irigaray ve Hélène Cixous'nun çalışmalarında görülmektedir. Bu yazarlar dil konusundan yola çıkarak, dilin politik bir savaş alanı olduğunu öne sürerler. Bu grup feministler ataerkilliğin "dil"i eril *(maskülen)* normlar dahilinde sunduğunu ve kendini "rasyonel" olarak tanımladığını belirtirler. Feminist yazarlara göre fallosantrik *(phallogocentric)* olan erkek dili, kadın dilini marjinalize etmektedir. Örneğin Hélène Cixous, "Medusa'nın Gülüşü" (The Laugh of the Medusa) adlı denemesinde (Fransızca orijinal 1975, İngilizce çeviri, 1976) arzuladığı yeni bir yazından söz etmekte; Batı dünyasındaki yazının daha baskıcı ve eril olduğunu belirtmekte ve bunu fallosantrik/fallagosantrik olarak nitelemektedir (Kolmar ve Bartkowski, 2005 [2000]: 51).

Fallosantrik/Fallagosantrik: Fallus *(phallus)*, yani, erkeklik organının sembolik olarak erkeklik temelli bir yaklaşımı belirtmesi. Cixous özellikle "farklılık" temelinde ele aldığı edebiyat alanında bu terimi, "kadın yazını" konusunu tartışırken kullanır. Özellikle feminizmin yazınsal etmenleriyle ilgilenen feministler bu terim ile dilde erkek egemenliğini belirtirler. Jacques Derrida'dan esinelenerek ürettikleri bu terim, Batı dünyasının yazılı ve sözlü kültür arasındaki bir güç ilişkisi kurmasını ve yazılı kültürü (aynı zamanda eril olarak nitelendirilen kültür) diğerinden üstün saymalarını eleştirir.

İçlerinde bulundukları sosyo-coğrafi temeller bağlamında hangi farklı feminizmlerden söz edilebilir ve bu yaklaşımların temel prensipleri nelerdir?

SIRA SİZDE 1

BAZI ÖNEMLİ KAVRAMLAR

Toplumsal Cinsiyet

Günümüzde feminist düşüncenin temel aldığı kavramlardan biri toplumsal cinsiyet kavramıdır. Toplumsal cinsiyet, biyolojik cinsiyetten farklı olarak kadın ve erkekler için toplumsal olarak oluşturulmuş roller ve öğrenilmiş davranış ve beklentilere işaret etmek için kullanılılır. Fransız feminizminin öncü isimlerinden Simone de Beauvoir "kadın doğulmaz, olunur," ifadesiyle kadın olmanın toplumsal olarak yaratıldığının altını çizmiştir. Sonraki yıllarda, Amerikalı feminist Joan Scott da toplumsal cinsiyet teriminin analitik bir kategori olarak kullanımına dikkat çekmiştir (Scott 1986). Toplumsal analizlerde sadece "kadın"ı değil, "kadın"ı "erkek"lerle ilişkilendirek, analitik bir kategori olarak kullanılmasını öngören bu terim, aynı zamanda herhangi birini anlamanın diğerini de anlamaktan geçtiğini vurgulamaktadır (Scott, 2003: 3-4).

Analitik Analiz kelimesinde türeyen analitik kelimesi, bir bütünü parçalarına ayırarak ayrıntılı inceleme anlamına gelir. Bir toplumsal süreci ya da olguyu anlamak için kullanılan anahtar kavramlar olarak tanımlanabilir.

Toplumsal Cinsiyet Rolleri

Toplumsal cinsiyet rolleri içinde, çok kaba bir sınıflamaya gidilirse, şu temel roller göze çarpmaktadır (Ecevit, 2003: 83).

Üretim ile İlgili Roller

Erkek: Piyasa için üretim (parasal karşılığı olan)
Kadın: Ev/hane içi üretim (parasal karşılığı olmayan)

Yeniden Üretimle ilgili Roller

Kadın: Biyolojik yeniden üretim (Çocuk doğurma ve yetiştirme)
Günlük yeniden üretim (Hanenin günlük işleri ve hane üyelerini ertesi günün üretim sürecine hazırlama)
İdeolojik yeniden üretim (Çocukları toplumsal rolleri için hazırlama)

Topluluk Düzeyinde, Hayatın İdamesine İlişkin Roller

Kadın: Hane içi yeniden üretim rollerinin bir uzantısı olarak topluluk düzeyinde kadın tarafından yapılan işler: Kısıtlı ve toplu tüketime açık kaynakların kullanımı (özellikle su, sağlık ve eğitim hizmetleri)
Kadınların karşılık almaksızın ve "serbest" zamanlarında yaptıkları düşünülen işler.

Topluluk Düzeyinde Politik Roller

Erkek: Ulusal düzeyde politika ile eklemlenen topluluk politikası.

"Özcülük" ve "Toplumsal İnşaacılık"

Temel olarak biyoloji ile kültür arasında ele alınabilecek iki önemli kavram ya da yaklaşım, özcülük ve toplumsal inşaacılık olarak belirtilebilir.

Özcülük, biyolojik ya da genetik belirlemelere daha yakındır ve olguları "doğa" ya da "insan doğası" temelinde ele alır. Örneğin, kadının toplumdaki ikincil konumunu kadın doğurganlığına bağlanması gibi. Felsefede "öz," bir şeyin bütün niteliklerinin sadece tek bir şey bağlamında algılanması anlamına gelmekte ve özcülük de bu anlayışı temsil eden fikirler olarak yorumlanmaktadır. Feminist düşüncede ise "özcülük" kadınların kadın, erkeklerin de erkek olduklarını biyolojik olarak temellendiğini ve bunun değiştirilemeyeceğinin belirtilmesidir. Ancak böyle bir anlayıştan bakmak, feministlerin kaçınmak istedikleri stereotipleri de beraberinde getirmekte, hatta bunları güçlendirmektedir. Bir başka anlamıyla "özcü" olarak nitelendirilen bazı feminist anlayışlar, kadını "beyaz, orta sınıf, heteroseksüel" bir çerçevede tanımlamış ve lezbiyen, siyahi, ya da Üçüncü Dünya kadınlarını bu tanımın dışında bırakmıştır (Kolmar ve Bartkowski, 2005 [2000]: 47-48).

Şekil 5.2

Kadınlar Birleşin

Toplumsal inşaacı yaklaşımlar ise, doğa unsurunu tamamen dışlayarak insanların toplumsal ya da kültürel olarak yaradıldıklarını belirtir. Buna göre kadınlar ve erkeler arasındaki cinsiyete dayalı farklılıkları çalışmak için farklı kültürel, toplumsal ve tarihsel koşullara bakmak ve kadın ve erkeklerin hangi koşullarda toplumsal cinsiyet rollerini edindiklerini saptamak gerekir (Kolmar ve Bartkowski, 2005 [2000]: 47).

'Toplumsal cinsiyet rolleri' denince hangi roller anlaşılmaktadır?

SIRA SİZDE 2

FEMİNİZM İÇİNDE FEMİNİZMLER

Radikal Feminizm

Kadınları özgürleştirmenin yolunun tamamen yeni bir düzenden geçmesi gerektiğini vurgulayan yaklaşımdır. Kadınların başarı kazanma yollarını erkeklerinkinden farklı organizasyonlarda aramaya yönelir. Bütüncül bir kadın bağımsızlığının bireysel değişimle mümkün olabileceğini savunmaktadır.

Radikal feminizm içinde iki ayrı gruptan söz edilebilir: radikal-liberal feministler ve radikal- kültürel feministler.

Radikal-Liberal Feministler

Radikal-liberal feministler genellikle 1960'larda ve 1970'lerde ilgi gören fikirleri savunmaktadırlar. Buna göre, kadınların doğurganlık özelliği onların tamamen insan olarak gelişimini engellemektedir. O yüzden kadınların bazı erkeksi özelliklere sahip olmaları gerekir. Bu grupta yer alanlar erkekler ve kadınlar arasındaki temel farklılıkları biyolojik temeller ekseninde değerlendirirler ve kadın doğurganlığını temel bir engel olarak görürler.

Radikal-Kültürel Feministler

Radikal-kültürel feministler kadınlık değerlerini savunduklarından ve bunları kutladıklarından, "erkeksi" kadın olmak yerine "kadınsı" kadın olmayı daha değerli bulmakta ve kültürel olarak kadınlık değerlerini yüceltmektedirler. Radikal feminizm, ataerkil düzen tarafından yerilen bazı kadın özelliklerini (örneğin tanrıça imgelerleri ya da kadının besleyici olma durumu) ön plana çıkarmıştır. "Kadın-odaklı" bir kültürü kutlayan kültürel feminizm, aynı zamanda "kadınlık" *(femininity)* ve "erkeklik" *(masculinity)* terimlerinin yeniden tanımlanması gerektiğini de belirtir. Bu terimleri daha çok özcü temellerde şekillendiren erken dönem kültürel feministler, kadınların doğal olarak bakıcı, nazik, eşitlikçi olduklarını ve şiddetle eğimli olmadıklarını iddia etmişler ve erkeksi nitelikleri de daha çok bencillik, şiddet ve cinsel davranışlarda oto-kontrolün sağlanmaması olarak belirlemişlerdir.

Ancak, bu yaklaşımlara eleştirler başka feministlerden de gelmiştir. Örneğin, siyahi kadınlar kendi gruplarındaki erkekleri birinci derecede baskı yaratan grup olarak görmediklerinden, radikal kültürel feminizmi bir şekilde ırkçı bulmaktadırlar. Bu yaklaşımın en önemli unsuru, ataerkillik tarafından aşağı görülen "kadın besleyici" pozisyonunu yükseltmeye çalışmak olarak yorumlanabilir. Radikal feminizm, özellikle kadınları bastıran ve toplumu karmaşık ilişkilere iten toplumsal sistem olan ataerkilliği, erkek üstünlüğü olarak tanımlar ve sistemin radikal olarak yeniden düzenlenmesini ister. İlk dönem radikal feministler 1960'larda II. Dalga feministler, ataerkilliği tarihte ezelden beri varolan bir kavram olarak görmüşler ve bunun sadece en eski hegemonya formu olarak değil, aynı zamanda en başat for-

"Kadınlık" ve "Erkeklik": Kadınlara özgü hareket ve duygu biçimlerini karşılayan ve erkeklik ile karşıt olarak kullanılan terimler. Temel olarak "doğal" olarak görülen özelliklerin (radikal feminizm ve özcülük çalışmalarında işaret edildiği gibi) temelinde şekillenen bu fikirler, sosyologlar ve antropologlar tarafından eleştirilmiş ve bu özelliklerin toplumsal olarak oluşturulduğu belirtilmiştir (Marshall, 1999: 374). Ancak kültür içinde kök salmış olan kadınlık ve erkeklik fikirleri en çok gündelik dilde kendini göstermektedir. Her ne kadar politik doğruluk taşımasa da, örneğin, bir kadının fiziksel olarak gücünü belirtmek için kullanılan "erkek Fatma" tanımı ile "karı gibi kıvırtmak" terimlerini karşılaştırmak, bu konuda bir fikir verecektir.

mu olduğunu belirtmişlerdir. Radikal feministlerin devlete karşı tutumları da erkeklik/kadınlık normları etrafında şekillenmiştir ve devlet ya da hükümet müdahalelerini, daha çok, annelik ve kadın bedeni gibi konulara odaklandığından ataerkil müdahaleler olarak görmektedirler.

Heteroseksüellik: Karşı cinse duyulan cinsel ilgi.

Homoseksüellik: Hemcinse duyulan cinsel ilgi.

Daha sonraki radikal yaklaşımlar kültürel feminizmi de içine alacak şekilde genişlemiş ve farklı formlar yaratmıştır. Bunlar arasında sayılabilecek olan Lezbiyen Feminizm, temel olarak radikal feminizmden beslenmektedir. Lezbiyen feministler için lezbiyenlik cinsel bir yönelim ya da kişisel bir karar olmaktan çok, kadın merkezli olmalarını istedikleri bir dünyada ataerkil cinselliğin reddedilmesine dayanmaktadır. Bu anlamda lezbiyenlik, kadın kontrolünde bir cinsellik biçimidir ve kadınlar erkekler tarafından kontrol edilen bir cinsellik yerine kendilerine daha uygun olduklarını düşündükleri cinselliği yaşamak istemektedirler.

Liberal (Burjuva) Feminizm

Bu yaklaşım, mevcut ekonomik ve toplumsal düzen içinde kadın erkek-eşitliğinin mümkün olabileceğini ileri sürerken, daha çok orta ve üst-orta sınıf kadınların beklentilerini ve taleplerini dillendirmektedir. Bu görüşün temsiline en uygun örnek, kadınların "pozitif" imgelerinin yaygınlaştırılmasına yönelik çabalarda verilebilir. Fakat burada kadının ikincil konumunun arkasındaki sebepler çok da fazla eleştirilmemektedir.

Kadın Hareketi: Kadın hareketi kavramı, kadınların, toplum içindeki konumlarını kadınlar lehine değiştirme ve iyileştirme projesi etrafında seferber edimesini anlatır. Bu terim sıklıkla "Kadınların Özgürleştirme Hareketi" ile aynı anlamda, 1970'lerden sonraki feminizmi tanımlamak için kullanılmaktadır.

Marksist (Sosyalist) Feminizm

Maddeci feminizm olarak da bilinen Marksist feminizm, kapitalist toplumsal organizasyonlarda toplumsal cinsiyet analizleri yaparken Marksist teoriden beslenmektedir. Marksist feminizm, kadınların özgürleşmesini ekonomik sistemin yeniden organizasyonunda ararken, ataerkillik ve kapitalizm arasındaki ilişkiye odaklanır. Bu anlamda kapitalizm içindeki işgücü dağılımı kadının ikincil durumundaki temel sorun olarak görülmektedir (kadının ev içinde, erkeğin ev dışında çalışması). Marksist feminizm kaynaklı eleştirel bir bakış açısı metinsel olduğu kadar, temsili toplumsal ilişkileri de kapitalist ilişkilerden kaynaklanan gelir eşitsizliğinde görmektedir. Kadın-erkek eşitsizliği kapitalist düzen sona ermeden son bulmayacaktır.

8 Mart Dünya Emekçi Kadınlar Günü: Kadınların erkeklerle eşit ekonomik haklara sahip olmak için giriştiği zorlu sürecin önemli bir dönüm noktası 8 Mart 1857'dir. ABD'nin New York kentinde tekstil sektöründe çalışan kadın işçiler kendilerine ödenen düşük ücretleri, uzun çalışma saatlerini ve insanlık dışı çalışma koşullarını protesto etmişlerdir. Ancak yürüyüşte üzerlerine ateş açılan 115 kadın, çıkan yangında ölmüştür. 1910'da Kopenhag'da yapılan uluslararası bir toplantıda kadın delegelerin önerisiyle o gün ölen emekçi kadınların anısına 8 Mart Dünya Emekçi Kadınlar Günü olarak ilan edilmiş ve 1975 yılı da Uluslararası Kadınlar Yılı olarak kutlanmıştır.

Marksist feminizmde basamaklar dahilinde düzenlenmiş ve eşit olmayan bir şekilde dağıtılmış olan sınıf ilişkileri zorlayıcı güç ve baskılama kaynaklarıdır ve bütün eşitsizliklerin temelidir. Cinsel baskılama da bir çeşit sınıfsal güç olarak ele alınmaktadır ve bu modele göre sınıf farklılığının temelinde de erkek egemenliği yatmaktadır. Özel mülkiyetin gelişmesi ile kadınlar bir mal olarak görülmüşler ve erkeklere verilen haklardan mahrum bırakılmışlardır. 19. yüzyıl kadın hareketi içinde bu farklılıkların giderilmesi gündeme gelmiş ve daha sonraki yıllar içinde, 8 Mart 1857'de bir protesto yürüyüşünde ölen kadın işçilerin anısına 8 Mart Dünya Kadınlar Günü olarak ilan edilmiş ve dünya çapında kutlanmaya başlanmıştır.

Radikal feministler ve Marksistler arasındaki tartışmalar 1960'larda ve 1970'lerde hızlanmış ve sonraki yıllarda da ilerlemiştir. 1980'lerde de Heidi Hartman, Marksizm ve feminizm arasındaki ilişkiyi "mutsuz evlilik" olarak nitelemiştir. Hartman, Marksizm ile feminizmin birlikteliğini İngiliz Medeni Kanununda tanımlanan "karı-koca"lığa benzetir ve Marksist feminizmin tek bir şeye, yani Marksizme dönüştüğünün altını çizer (Hartman, İngilizce orj. 1981; Türkçe çeviri, 2006).

SIRA SİZDE 3

Feminist yaklaşımlar ideolojilerine, ya da savundukları çözüm önerilerine göre hangi başlıklar altında ele alınabilir?

BATILI OLMAYAN FEMİNİZMLER

Her ne kadar feminizm Anglo-Saxon ve Avrupa kökenli bir akım olarak bilinse de, dünyanın farklı coğrafyalarında kadın hareketleri bulunduğu ve Batı dünyası dışında da (coğrafi ya da ideolojik) haritalarda başka feminist hareketler yaşandığının altı çizilmelidir.

Üçüncü Dünya Feminizmi

Kabaca işaret etmek gerekirse, bu terim Batı toplumları dışında yaşayan ve dünyadaki kadın nüfusunu oluşturan çoğunluk kadınları ya da Batı'daki siyahi kadın hareketini işaret etmek için kullanılır. Bu akımın en temel eleştirilerinden biri ırk sorunsalıdır. Bu çerçevede siyahi kadınlar, batılı feminizmler içinde temsil edilen kadının evrenselleştirildiğini ve bu durumun sanki dünyadaki bütün kadınları temsil edercesine ele alındığını belirtmişlerdir. Özellikle (adını ve soyadını küçük harflerle yazan) bell hooks, Angela Davis ve Chandra Mohanty gibi feministlerin eserlerinde bu eleştirileri görmek mümkündür (Scott ve Marshall, 2009).

Bu farklılıkların çalışılması yolunda ortaya konulan "kesişimsellik", yani kabaca toplumsal ilişkilerin ve toplumsal kimliklerin çoğul boyutları arasındaki ilişki, Kimberlé Crenshaw tarafından sunulan (1989) kavramsal bir çerçevedir. Yazarın da belirttiği gibi, bu kavram tamamen yeni bir olguyu işaret etmemekle birlikte, toplumsal cinsiyet konusunun kavşaklarının çalışılması açısından önemlidir ve özellikle siyahi Amerikan kadın hareketinin de gerekli bir bileşeni olarak eleştirel perspektifleri barındırmaktadır (Birkalan-Gedik 2011a).

Feminizm, bir yanda ırk, sınıf, etnisite gibi kavramlar etrafında farklılaşırken, öte yanda dünyadaki kadınların birleşmesi de söz konusudur. Global feminizm, 1975-1985 yılları arasında Mexico City, Kopenhag ve Nairobi'de gerçekleştirilen kadın toplantılarında dile gelen görüş olarak bilinmektedir. Buna göre, dünyanın herhangi bir tarafında kadınların ezilmesi ya da baskıya maruz bırakılması, dünyanın başka tarafındaki kadınları etkilemektedir. Kadınlar her nerede olurlarsa olsunlar, tamamen özgürleştirilememişlerse bütüncül bir kadın özgürlüğünden bahsedilemez. Bu noktada 1995 Birleşmiş Milletler Beijing Toplantısı kadınların özgürleşme yolunda temel ihtiyaçlarının tesbiti için önemli bir adımdır (Bartkowski, 2005 [2000]: 58).

Farklı Örnekler: Ortadoğu, Kuzey Afrika, Kafkaslar ve Orta Asya'da Feminizm

Siyahi feministlerin Batılı feministlere karşı geliştirdikleri ve Batılı feminizmleri beyaz ve etnosantrik olarak niteledikleri eleştirileri dünyanın başka yerlerinde feminist kadınlar seslendirmişlerdir. Burada özellikle Ortadoğulu feministlere işaret etmek gerekirse, Ortadoğulu feministler hegemonik bir güç olarak Şarkıyatçılığı göstermişlerdir. Baskılanmayı sömürgeciliğin bir uzantısı olan Şarkıyatçılık bağlamında ele alırlar ve Üçüncü-Dünya kadının tek tipleştirildiğini ve feminist metinlerdeki analizlerin eşitsizlik temelinde sömürgeci bir söylem yarattığını belirtirler (Göçek ve Balaghi 1994).

Ortadoğu ülkelerinde, örneğin Mısır'da kadın hareketleri de daha çok ulus-devlet kurulması süreciyle ilişkilendirilmektedir. Bu süreç, aynı zamanda sömürgeci güçlerden kurtulma ve yeni bir kimlik kazanma süreci olarak görülse de, bu hareketlerin kadın konusunda her zaman için başarılı oldukları söylenemez (Pollard, 2003: 204-207). Kuzey Afrika ülkeleri Libya, Tunus, Cezayir ve Fas'taki kadın hare-

Etnosantrik: Entosantrik yaklaşım, bir olayın ya da olgunun başka toplumlardaki yapılanma ya da uygulanma biçiminin, kendi toplumdakinden daha geri olduğunu varsaymak anlamında kullanılır.

Şarkıyatçılık: Kültürel teorisyen, eleştirmen, akademik ve aktivist Edward Said tarafından tartışmaya açılan bir olan Şarkıyatçılık temel olarak üç alanı işaret etmektedir. Şarkıyatçılık bir görüş, temsil, algı ve söylem biçimidir. Buna göre, Batı kaynaklarındaki Doğu algısı, aslında sömürgeci bir ideolojidir ve Batılılara ait Doğu hakkındaki jeopolitik bir bilincin, estetik, bilimsel, ekonomik, sosyolojik, tarihsel ve felsefi metinler içinde yayılmasına işaret eder. Bu anlamda Şarkıyatçılık, aynı zamanda bir akademik alanı da belirtirken, adı konmayan bir coğrafya olarak da İslam fikrine gönderme yapar (Said, 2006 [1999]: 11-37).

ketleri de sömürgeci ve post-sömürgeci süreçten farklı koşullarda etkilenmiştir. Özellikle Fransa'nın ve daha az olsa da İspanya'nın sömürgesinden kurtulan bu ülkelerde kadın hareketleri öncelikle toplumsal değişim ile beraber yürümüştür (Bowen, 2003: 208-212). Arap Yarımadası'ndaki sömürgeci güç ise İngilizler olmuştur. Sömürge sonrası dönemde ise kadın konusundaki çalışmalar daha çok şeriat ve fetvalarda bu meseleye eğilmiş, ancak 1980'lere gelindiğinde kadın ve eğitim gibi konular ağırlık kazanmıştır (Taminian, 2003: 213-216). Ürdün, İsrail ve Filistin'deki kadın hareketleri ve kadınlarla ilgili çalışmalar da özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında gelişen süreçten ayrı düşünülemez (Moors, 2003: 217-221). İran'da kadın sorunu ile ilgili yazılar ve çalışmalar 20. yüzyılın başlarına kadar götürülebilir ve kadınlarla ilgili ciddi bir yayıncılık anlayışından bahsedilebilir. Ancak özellikle 1979/80'de gelen İslam Cumhuriyeti ile birlikte kadınların sesleri diyasporada duyulur hale gelmiştir. Çünkü önemli bir entelektüel nüfus baskıcı rejime dayanamayarak İran dışına gitmiştir (Amin, 2003: 250-253).

Son olarak, Sovyet Orta Asya'sına ve Azerbaycan'a bakmak gerekirse, batılı sömügelerden farklı olarak Sovyetler'de Bolşevik Devrimi'nden sonra 1920'lerde, Komunist Parti bir kadın birimi kurmuş ve kadınlar hakkında bilgi üretmeye çalışırken, onları "dönüştürmeye" yönelmiştir. 1927-29 yılları arasında Özbek kadınları çarşaflardan çıkarılması için baskıya uğramış ve 2000'e yakın kadın Hücum Hareketi olarak bilinen olaylar sırasında öldürülmüştür (Kamp, 2006: 186).

Sömürgecilik: Daha gelişmiş ülkelerin Asya, Afrika, Latin Amerika gibi bölgelerde resmi olarak otorite kurması demektir. Daha 15. yüzyıldan başlayarak, Amerika kıtasının kuzeyinde ve güneyinde, İspanya, Portekiz, İngiltere, Fransa ve Hollanda tarafından uygulanmaya başlanmış, daha sonra yayılarak 19. yüzyılda hemen hemen tüm Asya ve Afrika'yı içine almıştı (Marshall, 1999: 691-692).

Diyaspora: Vatanlarından uzak başka memleketlerde yaşayan göçmen gruplar için kullanılan genel tanımlama (Lavenda ve Schultz, 2007: 197). Örneğin Almanya'da Türk diyasporası, Fransa'da Ermeni diyasporası, ABD'de İran diyasporası gibi.

Bolşevik Devrimi: 1917 yılında başlayan ve 1923 yılına kadar devam ve Rusya'daki Çarlık rejiminin yıkılmasıyla sonlanan Lenin önderliğindeki Bolşevikler tarafında Sovyetler Birliği'nin kurulmasına kadar giden politik süreç.

TÜRKİYE'DE KADIN HAREKETİ

Türkiye'de kadın hareketi tarihsel olarak farklı dönemler ve bu dönemlerin sorunsalları etrafında ele alınabilir.

Osmanlı Kadın Hareketi

"Erken dönem" olarak bilinen Osmanlı Kadın Hareketi, Cumhuriyet Dönemi Kadın Hareketi (I. Dalga), 1980 Sonrası (II. Dalga) Kadın Hareketi ve 1990'lardan sonra gelişen III. Dalga kadın hareketi gibi dönemlere ayrılabilir. Daha kabaca bir sınıflama ise I. Dalga ve II. Dalga kadın hareketi olarak yapılabilir. Buna göre de, 40-45 yıllık bir hazırlık dönemi ile oluşmuş olan 1910-1920 arası dönem (I. Dalga) ve büyük bir duraklama dönemi ile gelen 1980 sonrası dönem de II. Dalga olarak isimledirilmektedir (Tekeli, 1998: 337).

Şekil 5.3

1913: Osmanlı'da ilk feminist örgüt sayılabilecek Tealî-i Nisvan kuruldu.

Son yıllara kadar pek üzerinde durulmayan bir hareket olan Osmanlı Kadın Hareketi'ne ait bilgileri paylaşan Serpil Çakır, Türkiye'deki kadın hareketi konusunda genellikle Kemalist devrimlerle kadın hakları elde edildiği fikrini eleştirerek, kadın hareketini daha eski tarihlere götürmüş ve bunu Osmanlı'da aramıştır (Çakır (1993 [1996]).

Nükhet Sirman, Osmanlı'daki kadın hareketinin çatışan farklı eksenler üzerinden yürüdüğünü belirtir. "İlerici" olarak nitelendirilenler, kadın özgürleşmesinin uygarlık için bir ön koşul olduğunu savunmuşlardır (Sirman, 1989: 5-6). Benzer şekilde, Şirin Tekeli de görücü usülü evlilikler, boşanmanın erkekler tarfında gerçekleştirilmesi, çok eşlilik gibi hususların kadınların eğitimleri ve özgürleşmeleri için temel engeller olarak görüldüğünü belirtir (Tekeli, 1982: 196-199). Öte yanda Osmanlı kadın hareketi'nde ayrı bir grup oluşturan İslamcılar ise, kadın hakları konusunda Kuran'a sıkı sıkıya bağlı kalınması görüşünü savunmuşlardır. Kurtuluş Savaşı yıllarında ise, köylü kadınlar cephede görev alırken, İstanbul'lu eğitimli kadınlar milliyetçi söylevler vererek hareketi desteklemişlerdir (Sirman, 1989: 8).

"Erken dönem" olarak bilinen 1890'larda yayıncılık faaliyetleri de sürmüştür. Bu dönemde *Hanımlara Mahsus Gazete* çıkarılmıştır. Osmanlı kadın tarihinde Fatma Aliye, Nigâr Hanım, Makbule Leman gibi kadınların, kadın hakları konusunda çalışmaları bulunmaktadır.

Cumhuriyet Dönemi Kadın Hareketi

Cumhuriyet Dönemi Kadın Hareketi'nde ise, kadınlar erkekler gibi kamusal yaşamda görünür hale getirilmeye çalışılmıştır. Şirin Tekeli, ilk başlarda elit kadınların seslerinin daha fazla duyulduğunu ve "kadın sorunu"nun ele alınmasının bir "devlet feminizmi" içinde geliştiğini belirtir (Tekeli, 1986: 185). 1934 yılında kadınlara sağlanan seçme ve seçilme hakkı, bu açıdan Batı'daki örnekleriyle kıyaslandığında tam bir "sufrajist" hareket olarak nitelendirilemez. Ancak bununla birlikte, 1926-1934 yılları arasından bazı kadınların oy hakkı için savaştığının da altı çizilmelidir. Örneğin, Nezihe Muhiddin (1889-1958), Birinci Dalga Cumhuriyetçi Feminizm'in önde gelen isimlerindendir. İki kez evlenmesine rağmen, babasının soyadını almış, sosyoloji, psikoloji gibi alanlarda çalışmalar yapmış bir düşünür olan Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası'nın kurucularındandır. Muhiddin, Cumhuriyet'in ilanından önce, cumhuriyet rejimini kadın haklarının alınması için çok uygun bir zemin olarak görmüştür. 1923 yılında kurulan Kadınlar Halk Fırkası programında kadınların milletvekili, hatta asker olması talepleri yer alsa da, bu talepler aşırı bulunduğu için, parti kapatılır (Zihnioğlu 2003).

Kadınlar Halk Fırkası ve Kadın Birliği: 1923 yılında Nezihe Muhiddin tarafından kurulmaya çalışılan Kadınlar Halk Fırkası başarısız olunca, tüzüklerinde değişiklik yaparak, 7 Şubat 1924 tarihinde Kadınlar Birliği ismini alır. Kurucuları arasında, Nezihe Muhiddin, Latife Bekir (Çeyrekbaşı) ve Sabiha Zekeriye Sertel yer almaktadır. Kadın Birliği olarak kurulan dernek, 1927 yılında Türk Kadın Birliği adını alır (Zihnioğlu 2003).

Serpil Çakır'ın 1993 yılında yayınladığı ve Türkiye'de "kadın hareketinin" Osmanlı'daki köklerine inen çalışmasında Kemalist devrimler öncesinde de Osmanlı'da bir kadın hareketinin mevcut olduğuna dair bilgi bulabilirsiniz.

KİTAP

1980 Sonrası (II. Dalga) Kadın Hareketi

1980 askeri darbesi siyasal hayatta bir alan yaratarak farklı feminizmlerin ortaya çıkmasına araç olmuştur (Y. Arat, 1995: 80). "Kadın" konusunun ve devlet feminizminin sorgulandığı bir dönem olan 1980'lerde, Osmanlı'daki ve Türkiye'deki kadınlarla ilgili reformlardan sonra, önceki dönemlerin eleştirileri yapılmıştır (Arat 1993; Sirman 1989; Özbay 1990; Tekeli 1995 [1990], Tekeli 1992a; Berktay 1995 [1990]). Bu dönemde aktivist kadınlar, erkek taraflılıklarını ve toplumsal bilimler epistemolojisindeki taraflıkları gidermeye çalışmışlardır (Tekeli 1988b; Kandiyoti,

1996: 2-3, Abadan-Unat, 1995: 15). Kadınların politik olarak erkeklerle eşitliğinin sağlanması, aile içi şiddetin ve cinsiyete dayalı işbölümünün ortadan kaldırılması gibi konular gündemin öncelikli maddeleri olmuştur.

Özellikle, aile içi şiddet konusunun tartışılmasıyla bu konu kamusal alanda daha görünür hale gelmiş; Mor Çatı da kadına karşı uygulanan şiddetin engellenmesi konusunda Türkiye'de çalışan ilk organizasyon olarak öne çıkmıştır. Mayıs 1987'de "Dayağa Karşı Kadın Dayanışması Kampanyası" ile başlayan kampanya, aynı zamanda 12 Eylül sonrasında gerçekleştirilen ilk miting olmuştur. Daha sonra *Bağır, Herkes Duysun* adlı kitap ile kampanya devam etmiştir. Kitapçık, kadınlara karşı uygulanan şiddetin erkek egemenliğinin devlet tarafından onaylanan bir parçası olduğunu belirtmekteydi (Sirman, 1989: 19). Şiddete uğrayan kadınlar için bir sığınak kurulmasına yönelik olarak Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı 1990'da kurulmuş ve 1995'de sığınağını açmıştır (Mor Çatı, 2000: 9; Arat 1998b).

Cinsel tacize karşı geliştirilen ve "İffetli Kadın Olmak İstemiyoruz!" kampanyasında ise sembol olarak mor iğne seçilmiştir. İğne, cinsel tacizin sembolüydü ve bir tür silah olabilecek bir şeyi kullanmanın meşru müdafaa olduğunu belirtmekteydi (Savran, 2005a: 85). Kampanyanın ikinci aşaması ise cinsel tacize karşı protesto olacakken, büyük ölçüde Türk Ceza Kanunu'nun 438. maddesinin değiştirilmesine yönelik olarak evrilmiştir. Bu maddeye göre, seks işçisi kadınlar tecavüze uğrayınca üçte iki ceza indirimi uygulanmaktaydı. Sebep olarak da zaten "iffetsiz" olan kadınların tecavüzü hak ettiği ve "iffetli" kadınlara göre çok daha az hasar aldığı öne sürülmekteydi. Kadınlar, sadece seks işçisi kadınlara tecavüzün meşruluğunu değil, kadınların iffetli-iffetsiz ayrımına tutulmasını da protesto etmişlerdi. TCK'nın ilgili maddesi daha sonra değiştirilmiştir (Savran, 2005a: 87-88).

1980'lerdeki feminist hareket, Ankara ve İstanbul'da küçük ev toplantıları ile başlamıştır (Timisi ve Ağduk-Gevrek 2002; Sirman 1989). Bu dönemin feminist yazın hareketi ise, YAZKO'nun 1981'de Şirin Tekeli'ye kadın sorunu üzerine yazma teklifi getirmesiyle oluşmuştur. Şirin Tekeli, Gülnur Savran ve Stella Ovadia gibi feministler *Somut*'ta kadın sorunu üzerine bir sayfa yazmaya başlamışlar (Sirman 1989; Timisi ve Ağduk-Gevrek 2002, 15; Koçak 2007) ve bu süreçte kadınlar, Batı'daki feminist hareketin teori ve pratiklerini tanımaya çalışmışlardır (Koçak 2007).

Bu dönemin önemli bir çizgisini Marksist feminizm oluşturmuştur. 1970'lerde Marksizme bağlı bazı sol gruplar kadın hareketini desteklemeye başlamışlar ve kadın örgütleri içinde yer almışlardır. Bunlar burjuva feminizmi reddetmişler ve kendilerini daha çok toplumsalizm içinde tanımlayarak, toplumdaki mücadeleyi sınıf mücadelesi olarak görmüşler ve aileyi feminist çalışmaların merkezine yerleştirmişlerdir (Sirman, 1989: 22). Türkiye'de II. Dalga Kadın Hareketi ile feministler 1980 sonrasında politikada ve kamuoyu gündeminde görünür olmaya başlamıştır. 1980 öncesinde kadın hakları için çalışan, temel aldıkları ideoloji Marksizm olan ve 1975 yılında kurulan İKD (İlerici Kadınlar Derneği) kökenli bir çok kadın II. Dalga Hareket içinde yer almıştır (Tekeli 1998, 342). İKD Türkiye Komünist Partisi'nin başlattığı bir hareket olmasına karşın, TKP'nin kadınların eseridir (Özkal, 2005).

1980'lerin en önemli kazanımlarını hatırlamak gerekirse, 1981 yılında bilinç yükseltme gruplarının kurulması, 1986 yılında Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'ne Türkiye'nin de imza atması, 1987'de dayağa karşı kampanya yürütülmesi sayılabilir. 1980'li yılların ilk feminist örgütlenmesi ise 1984 yılında kurulan Kadın Çevresi olmuştur. Kadın Çevresi, ev içinde ya da dışında, ücretli ya da ücretsiz çalışan kadınların çalışmalarını değerlendirmek olmuştur (Sirman, 1989: 17). Kadın Çevresi'nde tanışan kadınların ilk çıkardıkları yayın, 1987-

Başbakanlık Kadın Sorunları Genel Müdürlüğü ve ÇATOM: 1990'da kurulan Kadından Sorumlu Devlet Bakanlığı feministleri Kadın Bakanlığı çatısında ortak hareket etmeye çağırmıştır (Koçak 2007). Ancak, Devletin kadın "sorununa" bir müdahalesi olarak görülen Başbakanlık Kadın Sorunları Genel Müdürlüğü ve bu oluşum üzerine birçok tartışma olmuştur. Başlıbaşına bir kadın projesi olmasa da ÇATOM (Çok Amaçlı Toplum Merkezleri), Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP)'ın bir parçası olarak 1995 yılında kurulmuştur. ÇATOM, kadınların geleneksel aktiviteleriyle onları güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Şu anda 9 ilde-Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa ve Şırnak'ta-30 adet ÇATOM faaliyet göstermektedir.

1990 yılları arasında yayınlanan Feminist Dergi'dir. Hem şekilsel, hem içerik olarak daha önce Türkiye'de yayınlanmış dergilerden farklı bir yapıya sahip olan dergi, feminist teori açısından önemli olmuştur. Dergide sadece yorumlar değil, kişisel deneyimler de anlatılıyordu ki bu da özel alanın politikasının yapılması anlamına gelmekteydi (Koç 2005).

1995'de aylık *Pazartesi* yayın hayatına başlamıştır. Üzerinde durduğu konular şiddet, tecavüz gibi sorunlardır (Tekeli, 1998: 343; Koç 2005).

1980'lerde, akademik ortamda, Aytunç Altındal'ın hazırladığı *Türkiye'de Kadın: Marksist bir Yaklaşım* (1985) adlı çalışma ise, Türkiye'deki kadın konusunu doğrudan Kemalizm ile ilişkilendiren görüşe eleştiri getirmiştir. Türkiye'deki kadın haklarının burjuva tarafından benimsenmesinin zorunlu olduğunu belirtirken, 1930'lardan beri Türkiye'deki sosyalistlerin ve komünistlerin kadın sorununa eğilmediklerini vurgulamaktadır (Altındal, 1977: 123-124). Yine, Marksist bir bakış açısıyla yazılan *Türkiye'de Kadın Olmak* adlı çalışmada Sibel Özbudun (1994), daha farklı bir yaklaşımla Türkiye'deki kadın olgusunu 1980 sonrasındaki toplumsal-politik-ekonomik hayata dayalı olarak, kapitalizm bağlamında analiz etmektedir. Özbudun Kemalist yaklaşımın, farklılaşan feminizm içinde esasen sadece bir akımı oluşturduğunu ve Kürt kadınları ile sosyalist plumsalist kadınların örgütlenme çabalarının da ayrı bir akımı temsil ettiğini belirtmiştir (Özbudun, 1994: 58-59).

1980'lerde ortaya çıkan en önemli alanlardan diğeri de, İslam ve feminizm ilişkisidir. Bir yanda İslamcılık, kendi feminist kadınlarını yaratırken, bir yandan da daha "seküler" olan araştırmacılar bu görüşü eleştirmişlerdir. 1980'lerde, İslamcı kadın hakkında yapılan araştırmalarda önemli artış olup politika ve politik değişim konusu ile ilişkilendirilmiştir (Y. Arat 1998, 1995 [1990]; Acar 1995 [1990]). 1990'lar İslamcı feminizmin uzantılarının görüldüğü ve politik olarak günlük hayatta daha da belirginleştiği bir dönemdir. İslamcı feministlerin talep alanları en fazla örtünme, ya da türban konusunda görülmektedir. 1995 seçimlerinde bu görüş, Refah Partisi'nin kazandığı başarı ile daha görünür hale gelmiştir, ama daha sonra parti kapatılmıştır. Bu açılım daha sonra 2000'li yıllarda AKP döneminde ortaya çıkmaya başlamıştır.

1990 Sonrası (III. Dalga) Kadın Hareketi

1990 sonrasında gelişen feminist hareket III. Dalga Feminizm olarak adlandırılmaktadır. Kadın hareketi 1990'larda, o zamana dek ayrılmamış reformist, sosyalist ve radikal feminizm yorumlarının ayrışmaya başladığı bir harekete dönüşmüştür. Bu dönemin en belirgin özelliği daha önceki feminist düşüncenin daha çok "evrenselci" bir çizgide gelişmesinin, orta sınıf olmasının eleştirisini yapmasıdır. Özellikle modernite ile kadın ilişkisinin eleştirel bir biçimde ele alındığı 1990'ların uzantısında "farklı feminizmler" görülmüştür.

Bu tarihe değin ayrılmamış olan Türkiye'de feminizm, daha çok Türk feminizmi olarak okunmuş ve Kürt kadınlarının feminist talepleri de yeteri kadar değerlendirilememiştir. Bazı araştırmacıların da altını çizdiği gibi, 1980'lerin feminist hareketi içinde yer alamayan Kürt kadınlar, ayrı bir feminist hareket başlatmışlardır (Bora ve Güral 2002, 8). Yeşim Arat da 1989 yılının 8 Mart Dünya Kadınlar gününde Kürt feministlerin Kürtçe konuşma konusunda Türk feministlerden ayrıldığını belirtir (Arat 2008: 414).

1990'larda ayrıca, Türkiye'de Kürt kadınlarına yönelik sivil toplum hareketleri oluşmuş ve Kürt kadınlarıyla ilgili yayıncılık yapılmaya başlanmıştır. Örneğin 1997'de kurulan, *Jiyan* (Hayat), Kürt kadınlarına danışmanlık yapmasına ek ola-

Epistemoloji: Yunanca'daki bilgi ve bilim terimlerinden türeyen ve bilimin bilgisi anlamına gelen bu terim, bilginin hangi koşullarda, kimlerden ve kimler tarafından edinilddiğini sorgular. Feministler, tarih boyunca sözü edilen bilginin, ismi konmaaksızın, erkek bilgisi olduğunu ve eril bir ideoloji tarfından üretildiğini belirttirler. Ancak, bunun yerine koydukları "kadın bilgisi" ise olduça tartışmalı bir konudur; çünkü, kadın bilgisi ile hangi kadının kast edildiği (sınıfsal, ırksal ve etnik farklılıklar göz önüne alındığında) muğlak hale gelmektedir (Kolmar ve Bartkowski, 2005 [2000]: 45).

Kadın Çevresi: 1983 başlarında *Somut*'ta kadın sayfası çıkarmaya başlayan kadınlar, Mart 1984'te artık bunun yetersiz olduğunu, feminizmi kendi oluşturacakları yapılar aracılığıyla tartışmanın zamanı geldiğini düşünerek Kadın Çevresi'ni kurmuşlardır (Koçak 2007).

Feminist Dergi: Daha çok kendilerine radikal feminist diyen kadınlar tarafından çıkarılıyor olsa da, bu kadınlar hareket içinde diğer kadınla ortak davranmışlardır (Koçak 2007). Daha sonra Kadın Çevresi'nden ayrılan bir grubun çıkardığı Sosyalist Feminist *Kaktüs*, teorik olarak *Feminist Dergi*'yi çıkaran kadınlardan ayrılmıştır. *Kaktüs*'ü çıkaran kadınlar, özellikle sosyalist kadınlara hitap etmek istediklerinden, dergi adında "sosyalist" sözcüğünü kullanılmıştı (Sirman, 1989: 21; Savran, 2005b: 121).

Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi: İngilizce kısaltmasıyla CEDAW, Birleşmiş Milletler Genel Meclisi tarafından 18 Aralık 1979 tarihinde ilan edilen sözleşme. Özellikle kadın ticaretinin önlenmesi ve kadın haklarının dünya çapında yaygınlaştırılması. CEDAW'da Türkiye'yi Feride Acar temsil etmektedir.

rak, Kürt kadınlarını bir araya getirmeyi ve Kürt olarak politika içinde yer almaları konusunda onlara yardımcı olmayı hedeflemiştir (Birkalan-Gedik 2011a). Bundan başka, Kürt feministler 1996-2000 yılları arasında *Roza*, *Jujin* ve *Jinı Jiyan* 1998 adlı dergileri yayınlamışlardır (Açık 2002). *Yaşamda Özgür Kadın* (1998-2000), *Özgür Kadının Sesi* dergileri yayınlanmış olsa da, Özgür Kadının Sesi devlet tarafından kapatılmıştır. Ancak bu dergiler tonlarında farklılık da göstermektedir: Necla Açık, *Roza* ve *Jujin* dergilerinin daha feminist ve kısmen milliyetçi tonlara sahip olduğunu belirtir (Açık 2002). Genel olarak bu dergilerin taciz, tecavüz, ensest gibi konularda söz söylemeleri ve hem Kürt kadınlara, hem de tüm Türkiyeli kadınlara açık olduklarını söylemeleri şeklinde gerçekleşmiştir (Birkalan-Gedik 2011a).

SIRA SİZDE 4

Türkiye'de Kadın Hareketi hangi dönemlerde ve hangi temel sorunsallar dahilinde ele alınabilir?

KADIN HAREKETLERİNİN KARŞILAŞTIRMALI DEĞERLENDİRİLMESİ

I. ve II. Dalga Kadın Hareketleri

I. Dalga ve II. Dalga kadın hareketleri kıyaslanırsa en temel benzerlikler her iki hareketin de eğitimli, kentli ve orta sınıf kadınlardan gelmesi, her iki hareketin de belirgin bir lider çıkaramamış olması, her iki harekette de organizasyonun küçük gruplarca gerçekleştirilmesi ve her iki hareketin de merkezi bir yapıdan yoksun olması yer almaktadır. Aralarındaki en büyük farklılık ise, I. Dalga Kadın Haretinin içinde bir devlet unsuru bulunması, II. Dalga Hareketin ise, büyük ölçüde Kemalist feminizmi eleştirmesi bulunmaktadır (Tekeli 1998, 340-343).

II. ve III. Dalga Kadın Hareketleri

II. Dalga ve III. Dalga feminizmleri temel olarak değerlendirmek gerekirse, II. Dalga hareket içinde mutlak eşitlik vurgusu bulunması, III. Dalga içinde de farklılıkların değerinin altının çizilmesi temel fark olarak belirtilebilir. Ayrıca 2000'li yıllarda, konular kadın bedenine de odaklanırken, şiddet, töre cinayetleri, bekaret testleri ve fuhuş ile ilgili çalışmalar ön plana çıkmıştır. Özellikle şiddet konusunda KAMER'in çalışmaları dikkate değerdir. II. ve III. Dalga hareketinin bir başka farklılığı da 1990'larda feminizmin bir kent hareketi olmaktan çıkmasıdır ve yapılan çeşitli projeler ile feminizm yaygınlaştırılır. Ancak bu durum, bir anlamda da feminizmin politik içeriğinin seyrelmesi olarak da yorumlanmaktadır. Ayrıca III. Dalga Feminist hareket içinde feminizm akademiye taşınmış ve kadın çalışmaları bölümleri ya da merkezleri açılmıştır (Bora ve Güral 2002, 8-10).

KAMER: 1997 yılından beri Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin 23 ilinde kadının insan hakları konusunda çalışan bir kadın örgütü.

SIRA SİZDE 5

II. ve III. dalga kadın hareketlerinin en önemli farklılıkları neler olmuştur?

AKADEMİDE FEMİNİZM

İlkin sivil alanda başlayan ve bir aktivist kadın hareket içinde gelişen feminist hareket 1990'lı yıllarda akademide görülmeye başlanmıştır. 1990'ları tek bir sözcükle tanımlamak gerekirse, "kurumsallaşmak" sözcüğü uygun düşecektir. Bu hareket, aynı zamanda kadın çalışmaları bölümlerinin kurulmasında etkili olmuş; farklı bölümlerde ders verenleri ise, kendi disiplinleri içinde feminist kurama yer açmaya çalışmıştır.

Kadın çalışmalarının 1990'larda açılması, Türkiye'de 1970'ler ve 1980'lerde artan kültürel politikaların ve değişimin bir sonucudur (Birkalan-Gedik, 2005: 783-785). Kadın araştırmalarının akademide görülmesi, 1990'larda iki farklı eksen üzerinden yürümüştür: Araştırma merkezleri ve bağımsız bölümler aracılığıyla. Araştırma merkezlerinde disiplinlerarası araştırma grupları oluşturulmuş ve bölümlerde ise lisans ve yüksek lisans düzeyinde dersler verilmeye başlanmıştır. Ancak halihazırda Türkiye'de Kadın Çalışmaları'nda doktora programları bulunmamaktadır.

1990'larda üniversitelerde kadın çalışmaları ile akademide feminist kuram ve metoda doğru ciddi bir yönelim başlamıştır. Ancak, kadın konusundaki tüm çalışmaların feminist açıyla yapıldığını iddia etmek zordur (Ecevit 1996, Sancar 2003, 2006). Serpil Sancar'ın da belirttiği gibi, "akademik feminizmin kendini tanımlama sürecinde ortaya çıkan bir akademik alan olarak kadın çalışmaları'nın ilk "sahip"leri çoğunlukla, feminist hareketten gelen aktivist kadınların akademisyen olmasıyla ortaya çıkan bir öncü kuşaktı" (Sancar, 2003: 167). Feminist kadınlar kadın çalışmaları alanının oluşması ve gelişmesi için büyük çaba harcamışlardır.

Fakat, üniversitelerin farklı bölümlerinde "kadın" kategorisini halen normatif bir kategori olarak kullanarak verilen derslerde, feminist bir duruşun olmaması, feminist kuram ve yöntemin gözle görülür eksikliğinin bulunması, ayrı bir sorun alanı yaratmaktadır.

Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları

1990'ların başından itibaren kurulmaya başlanan Kadın Çalışmaları Merkezleri ya da Kadın Çalışmaları Bölümleri ile feminist düşünce akademiye taşınmış ve kadın ve toplumsal cinsiyet çalışmalarının yapılması konusunda önemli bir zemin yaratmıştır. Ancak Kadın Çalışmaları'nın tamamının "feminist" bir vurgu taşıdığı ne yazık ki söylenemez. 1990'larda ağırlıklı olarak toplumsal cinsiyet kavramının analitik olarak kullanıldığı ve feminist kuram ve epistemolojiye yer verildiği eserler görülmüştür. 1990'lı yılların başında kadın hareketinin kurumsallaşması adına, önemli bir basamak oluşturan Kadın Eserleri Kütüphanesi'nin kurulması da anılmalıdır.

Türkiye'de akademik alanda yapılan Kadın Çalışmaları'nı ve kısaca bu alanın gelişimini değerlendirin.

SIRA SİZDE 6

Erkeklik Çalışmaları

2000'li yıllarda, 1990'lı yılların feminizminin heteroseksist olduğunun eleştirisi yapılmış, heteroseksüellik ve homoseksüellik konusuları gündeme gelmiştir. Yine bu yıllarda cinsellik konusu da toplumsal cinsiyet çalışmaları içinde ele alınmıştır (Birkalan-Gedik 2011b).

Kadın çalışmalarının yapılmasıyla birlikte ortaya çıkan "toplumsal cinsiyet" olgusu, esasen bütünsel olarak toplumsal cinsiyet ilişkilerini anlamada ve analiz etmede sadece kadınlara odaklanmasının yeterli olmayacağını, aterkil yapıyı ve baskıyı çözümlemek için erkeklerin de çalışılması gerektiğini ortaya koymuştur. Antropolog Matthew Guttman, yeni cinsiyet çalışmalarında "erkeklik" teriminin kullanımları üzerinde dururken bu kavramı dört farklı gösterge alanını belirlemektedir:

1. Erkek kimliği
2. Erkeklik
3. Erkeksi nitelikler
4. Erkeklik rolleri

Hegemonik erkeklik: Hegemonik erkeklik, küçük bir grubun erkeklik oluşumlarını, ideallerini ve pratiklerini nasıl yönettiği ve bunları dayattığıyla ilgilidir. Hegemonik erkeklik diğer erkek ve kadınları etkisi altına alsa da, onlar tarafından değiştirilebilir. Hegemonik erkeklik kavramı, bundan yaklaşık olarak 25 yıl önce Connel tarafından ortaya konduğunda, erkekler, toplumsal cinsiyet ve toplumsal hiyerarşiler üzerinden bir tanımlama getirmiş ve Carrigan, Connell ve Lee tarafından sistematize edilmiştir (Connell ve Messerschmidt, 2005: 830; Connel 1995). Örneğin erkeklik, Batı toplumunda heteroseksüellik, evlenme, otorite ve fiziksel güç ile ilişkilendirilmektedir. Doğu toplumlarında ise daha çok "onur" kavramı üzerinden yürümektedir.

Bu alanlar, feminizmle başlayan ve feminist antropolojinin öncüleri tarafından kurulan paradigma içinde analiz edilmiş olan toplumsal cinsiyet kavramının sadece "kadın" kategorisini işaret etmekten çıkarılarak, toplumsal cinsiyet olgusunun toplumsal olarak nasıl yaratıldığını; yine bu bağlam içinde erkeklik olgusunun nasıl yaratıldığını; erkekliğin bireylerin hayatlarında, gruplarda, organizasyonlarda ve kurumlarda ne anlama geldiğini; kadınlık ve erkeklik kavramlarının daha geniş bir düzlemde "cinsiyet düzeni" içinde birbiriyle nasıl etkileşim içinde olduğunu sorgulamaktadır (Birkalan-Gedik 2011).

Klasik antropoloji içinde farklı adlar, adlandırmalar ve yaklaşımlarla "erkek" olgusunun incelendiğini belirtmek gerekir: Bunlar arasında (İlkel Toplumlarda Cinsellik ve Baskı) *Sex and Repression in Savage Society* (Malinowski 1927); İlkellerin Cinsel Hayatları *(The Sexual Life of Savages),* (Malinowski 1929); Nuerler Arasında Evlilik ve Akrabalık *(Kinship and Marriage among the Nuer)*, (Evans-Pritchard 1951); Azande Toplumunda Erkek ve Kadın *(Man and Woman among the Azande),* (Evans-Pritchard 1974); Üç İlkel Toplumda Cinsiyet ve Mizaç *(Sex and Temperament in Three Primitive Societies),* (Mead 1935); Akrabalığın Temel Yapıları *(The Elementary Structures of Kinship)*, (Lévi-Strauss 1969) sayılabilir. Fakat bu eserlerde "erkeklik" ve "kadınlık" konusu sistematik olarak çalışılmamıştır ve erkekler erkek olarak değil, adları konmaksızın kültürün tek temsilcileri olarak ele alınmıştır. Ancak 1980'lerde sistematik çalışmalar oluşmuş ve bir kavram çerçevesi olarak "erkeklik" üzerinden yürütülmüştür.

Türkiye'de erkeklik konusunda ilk kuramsal çalışmalar arasında, Deniz Kandiyoti'nin Müslüman toplumlarda erkeklik paradoksları üzerine yaptığı çalışma (1994) önemli bir yer tutmaktadır. Ayrıca Kandiyoti, 2000'li yılların başında medyada görünürlük kazanan transseksüelleri, toplumsal cinsiyet ideolojisi ve özellikle de kadınların ikincil durumları bağlamında değerlendirmiştir (Kandiyoti 2002). Arus Yumul'un Türkiye'deki erkeklik durumlarını değerlendiren çalışması da önemlidir (1999). Alan araştırmasına dayalı, feminist bir çerçeveden gerçekleştirilmiş bir başka erkeklik konulu çalışma ise Serpil Sancar'ın 2009 yılında yayınladığı *Erkeklik: İmkansız İktidar: Ailede, Piyasada ve Sokakta Erkekler* adlı çalışmasıdır. Sancar, modern kapitalist toplumlardaki egemen cinsiyet rejimlerini anlamaya yöneldiğini belirtmekte ve temel olarak Türkiye'de kadınların mücadelesinin neden orta sınıf, modernlik ve laiklik değerlerinin taşıyıcısı elit erkekler tarafından desteklenmediği sorusunu sormaktadır.

SIRA SİZDE 7

Erkeklik Çalışmaları hangi farklı alanlara işaret etmektedir? Genel olarak akademide ve akademik eserlerde "erkeklik" hangi biçimlerde ele alınmıştır?

Queer ve Queer Teori

Türkçe'de tam oturmuş bir karşılığı da bulunmayan "queer" sözcüğü İngilizce-Türkçe sözlüklerde, daha çok "acayip," "garip," "homoseksüel," "sahte," "tuhaf," "yadırganan" gibi farklı anlamlar karşılığında kullanılmakta; ayrıca "terso" sözcüğü bazı gruplarca "queer" yerine kullanılmaktadır. Bu sözcüğe homofobi karşıtı buluşmalardaki bazı oturumların metinlerinde, bazen başlık olarak rastlamak mümkündür. Öte yanda kuramsal olarak değerlendirildiğinde "queer teori" temel olarak, "normatif" olma ve "heteroseksüellik" durumunu; sosyalleşme ve cinsel kimliğin etkilerini sorgulamaktadır.

Cinsel Yönelim ve Cinsel Kimlik: Cinsel yönelim, bireyin hangi cinsiyete/cinsiyetlere yönelik cinsel ve/veya duygusal hisler beslediğini ifade ederken, cinsel tercih, bireyin tercihen yaptığı bilinçli bir edimi ifade eder. Eşcinsellik, heteroseksüellik, biseksüellik birer cinsel yönelimdir. Genel yargının aksine iradi bir "tercih" değildir ve değiştirilemeyeceği kabul edilir (Güner, 2011: 5-6).

Lezbiyen: Kadın eşcinsel.

Gey: Erkek eşcinsel.

Queer teori konusunda, Türkiye'deki çalışmalara bakıldığında ise, Aksu Bora'nın feminist düşünce ile eşcinsel hareketi birleştirici noktanın toplumsal ilişkiler-

le ve iktidarla ilişkili bir konu olduğunu belirtmesi, bu ilişkiler içinde sadece ele alındığında "neden bir ortaklık olabilir" sorusuna bence çok da yerinde bir cevap vermektedir (Bora 2007a). Türkiye'de cinselliğin queer bağlamında sorgulanması, Gülnur Acar-Savran'ın da belirttiği gibi, heteroseksüel cinselliğin de sorunsallaştırılmasına neden olmuştur (Acar-Savran 2009). Konuya heteroseksizm ve ataerkillik üzerinden yaklaşması ataerkilliğin eleştirisini yapması bakımından cinsel kimliklerin de kimlik politikası yönünü vurgulamaktadır. Dolayısıyla queer teori bu noktada feminist teoriye katkı sunmaktadır. Buna ek olarak Ayşe Düzkan da eşcinsel hareketle kadın hareketi arasındaki ilişkinin gerek teorik, gerekse pratik açılardan önemine dikkat çekerken, her iki hareketin de ataerkilliğe karşı mücadele ettiğini belirtmektedir (Düzkan 2007). Ancak queer alanı tanımlarken, queer'in cinsellik vurgusundan da farklı bir yerde tartışmayı konumlandıramamaktadır.

Transseksüel: Kendisini karşı cinsten biri olarak tanımlayan kişi. Kişi erkek olduğu halde kadın olmayı isteyebilir, kadın olduğu halde erkek olmayı isteyebilir. Ancak transseksüel, daha çok ruhsal eğilimler için belirleyici bir kelimedir. Kişinin davranışlarından çok iç dünyasında kendisini karşı cinsten biri gibi görmesi, hissetmesidir. Bu yüzden transseksüel bireyleri dış görünüşlerinden belirlemek söz konusu değildir. Transseksüellik cinsiyete dair kimliği ifade eder; bireylerin cinsel yönelimi ile alakası yoktur. Transseksüel bir birey, heteroseksüel, biseksüel veya eşcinsel olabilir.

Queer ve Queer teori nedir? Genel olarak ve Türkiye özelinde ne yapmakta ve neyi amaçlamaktadır?

SIRA SİZDE 8

LGBTT Hareket

Türkiye'de 1990'larda önem taşıyan ve akademi dışında gelişen LGBTT (Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Travesti ve Transseksüel) hareketi sivil toplum örgütleri feminizm içinde ve ötesinde önemli bir dönüm noktası yaratmıştır. Kurulan gruplar arasında arasında Lambdaistanbul, Türkiye'de ilk gey ve lezbiyen dergi çıkaran Kaos GL, Pembe Üçgen İzmir Eşcinsel Kültür Grubu sayılabilir. Kaos GL, 1996-1997 yılları arasında İstanbul Ekoloji Platformu'nda yer alan ilk gey lezbiyen biseksüel ve transgender programını sürdürmüştür. Ancak, bu sivil hareket birçok sorunla karşı karşıyaydı-Türkiye'de kadın hareketinin de önündeki en büyük engellerden biri olan "hegemonik erkeklik" bu hareketin de en büyük sorunsalı idi. Queer teori akademiye henüz daha tam anlamıyla taşınamamış iken, kadın hareketinde olduğu gibi, sivil alanda bir LGBTT hareketi oluşmaya başlamış ve bu hareket politika yapan etnik ve çevreci başka hareketlere de destek vermiştir. Bu kapsamda homofobi karşıtı buluşmalar düzenlenmiş ve yayınlar yapılmıştır. Öte yanda "queer" teori, Türkiye'de adını iki konferansla duyurmuştur. Ancak konferanslar ertesinde çok fazla tartışma oluşmamıştır. Bu açıdan bu konferansların bir ölçüde LGBTT hareketinden kopuk gerçekleştiğini söylemek de mümkündür (Birkalan Gedik 2011b).

Transgender: Her hangi bir cerrahi müdahale geçirmiş ya da geçirmemiş kadın veya erkeklerden biyolojik cinsiyetine ve görünümüne bir şekilde müdahale edenlerin tamamını kapsayacak şekilde, İngilizce bir tanımlama olup Türkçe'deki travesti ve transseksüel tanımlamalarının ikisini de kapsar.

Homofobi: Genel anlamıyla eşcinsellere ilişkin olumsuz duygu, tutum ve davranışlar olarak tanımlanır. Homofobi, kişisel bir korku ve irrasyonel bir inanç olmanın çok ötesinde kültür ve anlam sistemleriyle, kurumlar ve toplumsal geleneklerle ilişkili olarak ele alınması gereken politik bir alanda oluşan, gruplar arası bir sürece işaret eder. Homofobi, daha bireysel (kişilik, benlik algısı, bilişsel yapılar vb.) süreçlerin de etkilediği, eşcinsellerin ve biseksüellerin bir dış grup olarak kavramsallaştırılması

LGBTT hareket Türkiye'de nasıl gelişmiştir ve başka hangi aktivist hareketlerle kesişmiştir?

SIRA SİZDE 9

TÜRKİYE'DE FEMİNİST HAREKETİN ÇALIŞMA KONULARI

1990'larda akademide tartışılan konulara örnek olarak, siyaset, istihdam, eğitim, medya ve şiddet, kadın tarihinin haritalandırılması ve göç gibi konular verilebilir. Bu konuların birçoğu, aynı zamanda 2000'li yılların gündemini de meşgul etmiştir. En fazla çalışılan konuların başında gelen siyaset ve kadınların siyasi katılımları konusunda, kadınların temsilini daha yüksek düzeyde sağlamak için yürüyüşler, kampanyalar, paneller sempozyumlar vb. aktiviteler düzenlenmiş, siyasette kadın adayları desteklemişlerdir. Bundan başka çalışılan konuları değerlendirmek gerekirse bazı alt başlıklar üretilebilir.

sonucunda oluşan ve belirli stereotiplerin eşlik ettiği bir gruplar arası ilişki ideolojisi olarak görülebilir. Homofobik ideoloji kendiliğinden kişisel bir özellik olarak değil, belirli bir sosyo-kültürel bağlam içinde oluşur. Kültürel ve bireysel koşullar ve süreçlere dayalı bütün köklerine rağmen pek çok toplumsal psikolog, homofobinin ırkçılık ve seksizm (cinsiyetçilik) bağlantıları içinde anlaşılabileceğini düşünür. Homofobi bu anlamda seksizmin önemli bir uzantısıdır (Güner, 2011: 5-6).

Şiddet

1999 yılında Türkiye genelinde düzenlenen Kadın Sığınakları ve I. ve II. Kurultayları tutanaklarının yayınlanması kadına yönelik şiddet konusunun gündemdeki yerini korumasına yardımcı olmuştur. Kurultayda sığınakların neler oldukları, neden ihtiyaç duyuldukları, kadına yönelik şiddete karşı politika üretimi, medeni kanun tasarısı, deprem sonrası kadınların maruz kaldıkları şiddet gibi konular tartışılmış ve politika üretmeye yönelik çalışmalar yapılmıştır (Mor Çatı 2000, Birkalan-Gedik 2011a). 1997 yılında kurulan Kamer Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da kadına yönelik şiddet, namus adına işlenen cinayetlere karşı çalışmalar yürütmektedir.

Bu dönemde, töre cinayetlerine karşı yürütülen kampanya ön plana çıkmaktadır. Tecavüze uğradığı için hamile kalan ve çocuğu doğurmak için İstanbul'a kaçan Güldünya Tören çocuğunu doğurduktan sonra ailesi tarafından bulunmuş ve sokakta kurşunlanmıştır. Ancak adığı kurşun yaralarıyla ölmeyen Güldünya kaldırıldığı hastanede hiçbir güvenlik önlemi alınmadığından öldürülmüştür. Güldünya ile özdeşleşen kampanyalar düzenlenmiştir: Yeni Türk Ceza Kanunu'nun değiştirilmesi ve ailesinden kaçanlar için sığınak yapılması talebi olmuştur.

2000'li yıllarda da devam şiddet konusu hakkında, özellikle Yeşim Arat ve Ayşe Gül Altınay'ın Türkiye çapındaki çalışması (2007) verilebilir. Ayrıca, kadınlara yönelik cinayetler (Sirman 2004, Koğacıoğlu 2007, Kümbetoğlu 2011) farklı perspekiflerden konuya yaklaşmışlardır.

İstihdam ve Kadın Emeği

İstihdam ve kadın emeği de 1990'ların önemli konuları arasındadır. Kadın emeği kavramının feminist çalışmalarda kullanılmaya başlanması, 1980'li yılların ortalarına rastlar (bkz. Ecevit 1986). Bu çalışmadan sonra gerçekleşen çalışmalar, daha önceden "görünmez" olan bu kavramın akademide bir anlam ifade etmesini sağlamıştır. Örneğin Belkıs Kümbetoğlu'nun yayınlanmamış doktora tezi (1992) enformel sektörde çalışan kadınların aileye katkılarını ele almıştır. 1990'larda, kadın emeği konusu üzerine Jenny White da *Money Makes Us Relatives: Women's Labor in Urban Turkey* adlı bir çalışma yayınlamış (1994) ve çalışması, *Para ile Akraba: Kentsel Türkiye'de Kadın Emeği* adıyla Türkçe'ye çevrilmiştir (1999). İstanbul gecekondularında "ucuz" kadın emeği, bu emeğin yarattığı üretim alanı ve bu üretim alanıyla beraber ortaya çıkan toplumsal ve ekonomik ilişkileri incelemiştir.

Kadın emeği ile ilgili çalışmalar, daha sonraki yıllarda da devam etmiştir. Örneğin, Yıldız Ecevit kadınların ekonomiye neden düşük oranda katıldıklarını (2005); kadınların ne şekilde güçlenebileceklerini (2006), kadın emeği ile sigortalı çalışma konusunu (2004); çalışma hayatında kadın-erkek eşitliğini; kadın girişimcilik kavramını (2007) ele almıştır. Belkıs Kümbetoğlu, "Enformelleşme Süreçlerinde Genç Göçmen Kadınlar ve Dayanışma Ağları" (2005a) çalışmasını yayınlamıştır. Kümbetoğlu'nun kadın istihdamı ile küreselleşme ilişkisini ele alan çalışmaları da (Kümbetoğlu 2002b; Kümbetoğlu ve Çağa 2000) önemli bulgulara işaret etmektedir.

2000'li yıllarda sayısal olarak artış gösteren kadın emeği odaklı çalışmalar arasında Gül Özyeğin gündelikçi kadınlar ve ev sahipleri arasındaki ilişkileri iktidar ilişkileri bağlamında değerlendirmiştir (İngilizce orj. 2001; Türkçe çevirisi 2004). Aksu Bora, ücretli ev hizmetlerini, cinsiyet ve sınıf temelli ayrımların ve eşitsizliklerin yaratıldığı, sürdürüldüğü ve bunlara karşı çıkıldığı gündelik pratikler içinde anlaşılması noktasında ele alırken, "kadınları eve bağlayan zincirler" konusuna eğilerek, kadın emeğini sorgulamaktadır (Bora 2008a). Eski Sovyetler Birliği'nden

Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı: Kadınların geçmişini tanımak ve tanıtmak amacıyla 1989 yılında Jale Füsun Akatlı, Şirin Tekeli, Füsun Yaraş ve Aslı Davaz öncülüğünde kurulan kütüphane aynı zamanda araştırmalar yürütmüş ve toplantılar organize etmiştir (Akkent 1994).

Uçan Süpürge: 1996 yılında, Ankara'da, başından beri kadın hareketi içinde bulunan kadınlar tarafından kurulan bir kadın kuruluşu. Amacı kadın kuruluşları ve kadın hareketine duyarlı kişiler arasında iletişim, işbirliği ve dayanışmayı arttırmak, onların deneyimlerini genç kuşaklara aktarmak, ulusal ve uluslararası bir iletişim ağı oluşturmaktır (Kardam ve Ecevit 2002).

göç eden kadınların enformel sektördeki durumlarını "enformel çalışma" çerçevesinden "ideal ev kadını" durumuna nasıl geldiğini araştıran Ayşe Akalın (2007); Tahire Erman ve arkadaşları göç eden kadınların kentte enformel sektördeki durumlarını ele almıştır (Erman, Kalaycıoğlu ve Rittersberger-Tılıç 2002; ayrıca bkz. Kalaycıoğlu ve Rittersberger-Tılıç 2001).

Yoksulluk

Türkiye'de feminist bir bakış açısıyla yoksulluk olgusu ancak son on yılda tartışılmış, bu konuda araştırmalar yapılmıştır. Bu çalışmalara örnek olarak sosyoloji ve antropoloji alanındaki çalışmalar örnek oluşturmaktadır (Kümbetoğlu 2002, Ecevit 2007, Bora 2007b). Yoksulluk ve kadınlar arasındaki kavramsal ilişkiyi değerlendirmede önemli bir kavram, "yoksulluğun kadınlaşması" kavramıdır. Diane Piarce tarafından ilk olarak 1978 yılında kullanılmış ve araştırmacı 1970'li yıllarda ABD'de yoksulların 2/3'ünü kadınların oluşturmasına ve zaman içinde kadınların işgücüne katılım oranındaki artışa rağmen 1950-70 arasında kadınların ekonomik konumlarının giderek kötüleşmesine dikkat çekmek üzere kullanmıştır (Ulutaş 2009).

SONUÇ

Bu ünitede feminist teorinin temel kavramları açıklanmış; ABD, İngiltere ve kıta Avrupa'sındaki feminist hareketler ve feminist hareketler içindeki farklı düşünceler ele alınmıştır. Böylelikle Batı dışında gelişen feminist hareketlere de işaret edilmiştir. Ayrıca, Türkiye'deki feminist hareketin tarihçesi ele alınmış, farklı yaklaşımlar belirtilmiştir. Daha sonra feminist hareketin akademideki yansımasına örnek olarak, Kadın Çalışmaları Bölümleri ve Merkezleri hakkında kısa notlar düşülmüştür. Son olarak, feminist teoriyle ilişkili olarak queer teori, erkeklik çalışmaları gibi konular ele alınmıştır.

Enformel Sektör: Piyasa dışı çalışmaları anlatmak için kullanılan terim. Bu kavramın içine aldığı alanlar çok geniştir: ev çi emeği, tüketime yönelik çalışma, piyasa dışı üretken emek, yasa dışı ticaret vb... bu sektörün içine girmektedir (Marshall 1999, 339-340).

Kadın Emeği, Ev İçi Emek: Emek, daha çok "ücretli" emeğin eş anlamlısı olarak kullanılır. Ancak özellikle antropolojide gelişen feminist tartışmalar ekseninde "ev içi emeğininin emeğe dönüşmesi" ya da sosyolojik analizlerde ücretli istihdamdan ziyade çalışmayla da eşitlenmiştir (Marshall, 1999: 183). Bu terimin toplumsal bilimlerde kullanılması aynı zamanda kamusal/özel alanının tartışılmasına da katkıda bulunduğundan, önemlidir. Çünkü, toplumsal cinsiyet rollerinde üretim rolleri hatırlanacak olursa, kadınların daha çok hane içi olan ve parasal karşılığı olmayan üretime hapsedildiği görülecektir. Oysa ki, kadın emeği kavramını gündeme getirmek, hane içi emeğin de bir artı değer yaratılmaktadır.

Özet

Feminist hareketin temel kavramlarını açıklamak.

Feminist hareketler kadınların değişim için bir araya geldiği hareketler olarak nitelendirilen hareketlerdir. Bu hareketler temel olarak, 20. yüzyılın başlarında bölgesel ya da ulusal düzeyde gerçekleşmiş, 20. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde küresel bir harekete dönüşmüştür. Feminist hareketlerin üzerinde durduğu en önemli kavramlardan biri ataerkilliktir. Ataerkillik, eş zamanlı olarak erkeklere ve erkekliğe imtiyaz tanıyarak, kadınları ve kadınlığı aşağı gören ve kadınları erkek tahakkümü altına alan toplumsal organizasyon biçimidir. Feminist düşünce ise toplumsal cinsiyet kavramını temel alarak toplumsal bir değişim hedeflemektedir. Toplumsal cinsiyet, biyolojik cinsiyetten farklı olarak kadın ve erkekler için toplumsal olarak oluşturulmuş roller ve öğrenilmiş davranış ve beklentilere işaret etmek için kullanılılır.

ABD, İngiltere ve kıta Avrupa'sındaki feminist hareketleri ve feminist hareketler içindeki farklı düşünceleri tanımlamak.

Kabaca ayırmak gerekirse, feminizm içinde iki farklı coğrafyada, iki farklı tarihsel arka planında gelişen ve farklı konulara odaklanan hareketler bulunmaktadır. Bunlar Anglo-Amerikan feminizmi ve Fransız feminizmidir. Özellikle kadın-erkek "eşitliği"ne vurgu yapan ve kadınların erkeklerden "farklılıkları"nı vurgulayan Fransız Feminizmi'nden ayrılan Anglo-Amerikan Feminizmi, kadınların eğitimi gibi toplumsal-kültürel konulara odaklanmıştır. Özellikle edebiyat odaklı gelişen ve daha çok kadın yazını *(écriture feminine)* olarak tanımlanan, bir metinsel tasarımı öncelikli olarak ele alan Fransız Feminizmi, kendisini "farklılık" kavramı etrafında kurgulamıştır. 1970'lerde ve sonrasında gelişen Fransız Feminizmi, İkinci Dalga Feminizm olarak da bilinmektedir. Ancak günümüzde, dünya genelinde bakıldığında bu yaklaşımlar çeşitlenmiştir.

Batı dışında gelişen feminist hareketleri işaret etmek.

Her ne kadar feminist hareketler genel olarak Batı'da gelişmiş ve dünyaya buradan yayılmış hareketler olarak bilinse de, Batı dışında da gelişen feminist hareketler bulunmaktadır. Kabaca işaret etmek gerekirse, Batı toplumları dışında yaşayan ve dünyadaki kadın nüfusunu oluşturan çoğunluk kadınları ya da Batı'daki siyahi kadınları işaret etmek için Üçüncü Dünya Feminizmi terimi kullanılmaktadır. Bu akımın en temel eleştirilerinden biri ırk sorunsalıdır. Bu çerçevede siyahi kadınlar, batılı feminizmler içinde temsil edilen kadının evrenselleştirildiğini ve bu durumun sanki dünyadaki bütün kadınları temsil edercesine ele alındığını belirtmişlerdir.

Türkiye'deki kadın hareketinin tarihçesini ve farklı yaklaşımları tanımlamak.

Türkiye'de kadın hareketinin temelleri Osmanlı dönemine kadar götürülebilir. Bu dönem kadın hareketi erken dönem kadın hareketi olarak da bilinmektedir. Bu dönemde kadın hareketi çatışan farklı eksenler üzerinden yürümüştür. "İlerici" grup olarak nitelendirilenler kadın özgürleşmesinin uygarlık için ön koşul olduğunu savunurken, İslamcılar da kadın hakları konusunda Kuran'a sıkı sıkıya bağlı kalınması görüşünü ileri sürmüşlerdir. Cumhuriyet Dönemi Kadın Hareketi'nde kadınınlar erkekler gibi kamusal yaşamda görünür hale getirilmeye çalışılmıştır. Önceleri elit kadınların sesleri daha fazla duyulmuş ve kadın sorunu "devlet feminizmi" içinde ele alınmıştır. İlerleyen yıllarda farklı tarihsel, politik ve kültürel bağlamlarla şekillenen kadın hareketinin dönüm noktası 1980'ler olmuştur. 1980 askeri darbesi siyasal hayatta bir alan yaratmış ve farklı feminizmler ortaya çıkmıştır. "Kadın" konusunun ve devlet feminizminin sorgulandığı bir dönem olan 1980'lerde, Osmanlı'daki ve Türkiye'deki kadınlarla ilgili reformlardan sonra, önceki dönemlerin eleştirileri yapılmıştır. Bu dönemde özellikle, aile içi şiddet konusunun tartı-

şılmasıyla bu konu kamusal alanda daha görünür hale gelmiş; Mor Çatı da kadına karşı uygulanan şiddetin engellenmesi konusunda Türkiye'de çalışan ilk organizasyon olarak öne çıkmıştır. 1990 sonrasında gelişen feminist hareket III. Dalga feminizm olarak adlandırılmaktadır. Kadın hareketi 1990'larda, o zamana dek ayrılmamış reformist, sosyalist ve radikal feminizm yorumlarının ayrışmaya başladığı bir harekete dönüşmüştür. Bu dönemin en belirgin özelliği daha önceki feminist düşüncenin daha çok "evrenselci" bir çizgide gelişmesinin, orta sınıf olmasının eleştirisini yapmasıdır. Özellikle modernite ile kadın ilişkisinin eleştirel bir biçimde ele alındığı 1990'ların uzantısında "farklı feminizmler" görülmüştür.

AMAÇ 5

Feminist hareketin Türkiye'de akademide çalışma konularını belirlemek.

1990'ların başından itibaren kurulmaya başlanan Kadın Çalışmaları Merkezleri ya da Kadın Çalışmaları Bölümleri ile akademiye taşınmış ve kadın ve toplumsal cinsiyet çalışmalarının yapılması konusunda önemli bir zemin yaratmıştır. Ancak Kadın Çalışmaları'nın tamamının "feminist" bir vurgu taşıdığı ne yazık ki söylenemez. Bununla birlikte Kadın Çalışmaları bölümlerinin bazılarında erkeklik çalışmaları adı altında da çalışmalar yapılmakta, feminist kuram ve metod ile erkeklik ve kadınlık ilişkileri kurulmaya çalışılmaktadır. Bu çeşitlenme büyük ölçüde toplumsal cinsiyet kavramının yeniden düşünülmesi ile ilgilidir. Kadın çalışmalarının yapılmasıyla birlikte ortaya çıkan "toplumsal cinsiyet" olgusu, esasen bütünsel olarak toplumsal cinsiyet ilişkilerini anlamada ve analiz etmede sadece kadınlara odaklanmasının yeterli olmayacağını, aterkil yapıyı ve baskıyı çözümlemek için erkeklerin de çalışılması gerektiğini ortaya koymuştur. Günümüzde akademik feminizm altında özellikle kadının siyasetteki yeri, kadın emeği ve istihdam, kadına yönelik şiddet, kadın ve göç, kadın ve yoksulluk gibi konular özellikle ele alınan konular arasındadır.

Kendimizi Sınayalım

1. Erkekler tarafından belirlenen toplumsal organizasyon biçimi aşağıdakilerden hangisidir?
a. Oligarşik sistem
b. Anaerkil (matriyarkal) sistem
c. Ataerkil (patriyarkal) sistem
d. Eşitlikçi sistem
e. Anarşizm

2. Aşağıdaki feminist yaklaşımlardan hangisi toplumsal cinsiyetin kültürel bir terim olarak ortadan tamamen kaldırılmasına yöneliktir?
a. Sosyalist feminizm
b. Muhafazakar feminizm
c. Liberal feminizm
d. Radikal feminizm
e. Birinci dalga feminizm

3. Türkiye'de ilk dalga kadın hareketi ne zaman başlamıştır?
a. 1800'lerin ortası
b. 1700'lerin ortası
c. 1920'ler
d. 1960'lar
e. 1980'ler

4. Radikal feministlere göre kadına nasıl bir tavır alınmalıdır?
a. Kadın olmak kutlanmalı
b. Kadınlardan korkulmalı
c. Kadınlardan nefret edilmeli
d. Kadınlar gizli kalmalı
e. Kadınlar ezilmeli

5. "Kadın doğulmaz, olunur," sözü kime aittir?
a. Mary Wollstanecraft
b. Simone de Beauvoir
c. Margaret Mead
d. Şirin Tekeli
e. Yıldız Ecevit

6. Aşağıdakilerden hangisi 1990'larda yayınlanmaya başlanan bir dergidir?
a. Kaktüs
b. Somut
c. Feminist Dergi
d. Pazartesi
e. Hanımlara Mahsus Gazete

7. I. ve II. Dalga kadın hareketleri arasındaki en büyük farklılık nedir?
a. Her iki hareket de küçük gruplarca organize edilmiştir.
b. Her iki hareket de belirgin bir lider çıkaramamıştır.
c. Her iki hareket de devlet tarafından desteklenmiştir.
d. Her iki hareket de eğitimli, kentli ve orta sınıf kadınlardan gelmiştir.
e. Her iki hareket de merkezi bir yapıdan yoksundur.

8. Aşağıdakilerden hangisi erkeklik çalışmaları olarak adlandırılan alanın çalışma konuları arasında **sayılamaz?**
a. Prostat kanserine bağlı ödemelerin sağlık sigortaları bağlamında ele alınması
b. Erkek çocukları büyütürken onlara oyuncak yerine silah, kamyon, ya da "action man" gibi figürlerin verilmesinin gelişimleri üzerine etkisi
c. Spor salonlarında kas geliştirmeye gelen erkeklerinin bedenlerini nasıl değiştirmek istedikleri
d. İlkel toplumlarda erkekleri savaşmaya teşvik eden nedenlerin araştırılması
e. Erkeklerin hastalık ve sağlık kavramlarına verdikleri sosyo-psikolojik tepkilerin belirlenmesi

9. Yoksulluğun kadınlaşması kavramı ilk olarak kimin tarafından kullanılmıştır?
a. Bora
b. Kalaycıoğlu ve Rittersberger-Tılıç
c. Kümbetoğlu
d. Ecevit
e. Pierce

10. Dünya genelinde kadınlar, erkeklerin kazandığı her 1 Dolar'a karşılık olarak 73 cent kazanmaktadır. Bu durum toplumda refah ve güç alanlarındaki eşit olmayan dağılımı göstermektedir. Cinsiyetler arasındaki eşitsizliğe verilen ad aşağıdakilerden hangisidir?
a. Yoksulluğun kadınlaşması
b. Toplumsal cinsiyetin tabakalaşması
c. Birincil cinsel özellikler
d. İkincil cinsel özellikler
e. Toplumsal çürüme

Yaşamın İçinden

Güldünya göre göre soldu

Güldünya Tören, göz göre göre 'töre' kurbanı oldu. İstanbul Barosu, genç kadının korunması için önlem almayan polis hakkında suç duyurusu yapacak

RADİKAL - İSTANBUL - Güldünya, törenin namlusu altında aylar geçirdi. İki kez ölümden kurtuldu. Polislere sığındı. Kendini güvende hissetti. Ama her seferinde onu kurtaracak bir çözüm bulunmadan yalnız bırakıldı. İnfazdan ilk kurtuluşunda polis, aileden 'öldürülmeyeceği' sözünü almak ve bir güvenilir kişiye teslim etmekle yetindi. Aile, sözü tutmayacağını kurşunlar sıkarak gösterdi. Yaralı kurtulan Güldünya, hastanede de yalnız bırakıldı. Üstelik yanında, Güldünya'nın hep korktuğu amcası vardı. Avukat kadınlar, görevi ihmal gerekçesiyle polisler hakkında suç duyurusunda bulunacak.

Teyze oğluyla yasak aşk

Güldünya Tören'in İstanbul'da 22 yaşında son bulan öyküsü, Bitlis'in Güroymak ilçesine bağlı Budaklı Köyü'nde başladı. Ailesi 'Şego' aşiretine bağlıydı. Çevredeki bütün aileler gibi kalabalıktılar ve törelere bağlılıkları sürüyordu. Güroymak'ta esnaf olan 27 yaşındaki Servet Taş da ailedendi. Servet, Güldünya'nın teyzesinin oğluydu ve aynı zamanda amcasının kızıyla evliydi. İki çocuğu vardı. Ancak Güldünya, birlikte büyüdüğü Servet Taş'ı her şeyi göze alacak kadar seviyordu. Zamanla Güldünya ile Servet'in yasak aşkı başladı. Gizlice birlikte oluyorlardı. Güldünya hamile kaldı.

İlk karar 'ölüm' değildi

Güldünya, karnındaki şişliği gizlemeye çalışırken, ailesi hamileliğini fark etti. Bir odaya kapatıldı. Baskılar sonucu çocuğun babasının Servet Taş olduğunu söyledi. Aile Servet Taş'la görüştü. Taş, önce inkâr etse de, sonra gerçeği açıkladı. Aile, olayı 'Şego' aşiretinin büyüklerine anlattı. Aşiret büyükleri, Servet Taş'ın Güldünya'yı kuma olarak almasına ve birlikte köyü terk etmelerine karar verdi. Taş, Güldünya'yı kumalığa kabul etti. Ama Güldünya bunu istemiyordu. Taş kaçtı, Güldünya'nın ise gidecek yeri yoktu. Bir odaya kapatıldı. Ailenin ilk kararı 'ölüm' değildi, İstanbul Fatih'teki amcası Mehmet Tören'in yanına gönderildi.

Kendisini asmasını istediler

Güldünya, öldürülme korkusuyla yaşamaya başladı. Amcası, "Seni biriyle evlendirebiliriz, ama çocuğu nasıl açıklarız" diyordu. Güldünya, doğum yaptığında çocuğunun öldürüleceğini düşünüyordu. Altı ay önce Bitlis'ten ağabeyi İrfan geldi. Amacı kardeşini öldürmekti. Güldünya'nın odasına girdi. Öldüremedi. Güldünya'ya bir ip uzatıp, kendisini asmasını söyledi. Odadan çıktı. Güldünya da pencereden atlayıp evden kaçtı. Bir polis ekibinin yanına sığındı ve Fatih'teki Şehremini Polis Merkezi'ne götürüldü. Güldünya, başından geçenleri anlattı ve öldürüleceğini söyledi. Polis, amcası Mehmet Tören ve ağabeyi İrfan Tören'i karakola getirdi. Amca ve ağabey, Güldünya'yı öldürmeyeceklerine söz verdi. Genç kadın onlara güvenmiyordu. Tek güvendiği kişi, bir arkadaşının babası olan ve Bitlis'teki köylerinde uzun süre imamlık yapan Alaattin Ceylan'dı. Polise, Ceylan'ın yanında kalmak istediğini söyledi. Ailesi kabul etti. Polis, Güldünya'yı amcasına teslim etti. Amcası da Ceylan'ın evine götürdü. Oysa Güldünya'nın daha güvende olacağı İl Toplumsal Hizmetler Müdürlüğü'nün konukevi ve Küçükçekmece'de kadın sığınma evi vardı. Alaattin Ceylan, beş yıl önce emekli olmuş ve İstanbul'a yerleşmişti. Küçükçekmece'de oturuyordu. Ceylan, törenin kurallarını biliyordu ve tedirgindi. Güldünya'yı çocuklarından ayrı tutmadı.

Bebeğinin adı 'Ümit'

1 Aralık 2003'te sancıları başladı Güldünya'nın. Sağlıklı bir erkek çocuğu dünyaya getirdi. Geleceğine dair ümidi olmayan genç kadın, bebeğine 'Ümit' adını verdi. Bebeğinin ailesince öldürülmesinden korkuyordu. Ona alışmadan, tanıdığı bir arkadaşına evlatlık verdi. İki gün boyunca odasından çıkmadı, yemek yemedi, sürekli ağladı. Ama bebeğinin başka kurtuluşu olmadığını biliyordu. Çocuk doğduktan sonra ailesinden kimse gelmemişti. Tehdit edilmiyordu. Kendisine yeni bir hayat kurabileceğine inanmaya başlamıştı. Ceylanlar'dan kendisine bir iş bulunmasını istedi.

Aşirette toplantı

Ama Bitlis'te dedikodu yayılıyordu. Bir buçuk ay önce 'Şego' aşireti yine toplandı. Bazıları, törenin uygulanmasını istiyordu. Şubat ayının başında İstanbul'a Güldünya'nın babası Şerif Tören geldi. İki gün Alaattin Ceylan'ın yanında kaldı. Kızının yüzüne ise hiç bakmadı. Baba Tören, Bitlis'e döndükten birkaç gün sonra, 25 Şubat'ta Ceylanların kapısı yine çalındı. Gelen, ağabeyi 24 yaşındaki İrfan Tören'di. İrfan, Güldünya'yı Bursa'daki teyzelerine götüreceklerini, orada işe sokacaklarını söyledi. Ceylan, Güldünya'ya eşyasını toplamasını söyledi. İrfan, "Eşyalarını toplamana gerek yok" dediğinde, Ceylan şüphelendi. Güldünya da korkuyordu. Endişelenen Ceylan, "Otogara birlikte gidelim" dedi.

Pusudaki kardeş

Güldünya, Alaattin Ceylan ve İrfan, öğle saatlerinde evden çıktılar. 100 metre uzaktaki Güvercin Caddesi'ne geldiklerinde İrfan, beklemelerini, taksi çevireceğini söyledi. Güldünya'nın 20 yaşındaki kardeşi Ferit Tören pusudaydı. Güldünya, küçük kardeşinin yaklaştığını gördü. Eli paltosunun cebindeydi. Birden silahını çıkardı, ateşledi. Güldünya kalçasından vuruldu. Ceylan, genç kızı korumak için üzerine yattı. Ferit Tören silahını tekrar ateşleyemedi, kaçtı. Ferit kaçarken, İrfan da yanında koşuyordu.

Hastanede yapayalnız

Ceylan, Güldünya'yı yakındaki bir özel hastaneye götürdü. Oradan Bakırköy Devlet Hastanesi'ne gönderilen Güldünya, hemen ameliyata alındı. Güldünya'nın yanına, Ceylan'dan haberi alan amcası Mehmet Tören geldi. Güldünya amcasından korkuyordu. Hastanenin haber vermesi üzerine polis geldi. Güldünya'nın ifadesi alındı. Her şeyi anlattığı ifadesini, "Kardeşlerimden şikâyetçi değilim" diyerek bitirdi. Onu vuran kardeşleri yakalanmamıştı. Ama polis, bir koruma bırakmadan hastaneden ayrıldı. Genç kadın acil serviste yatarken, hastanenin bahçesinde iki kardeşi vardı. Polis ise ortada yoktu. Saat 03.45 sıralarında refakatçisi olduğunu söyleyerek kardeşlerden biri içeri girdi. Namluyu Güldünya'nın başına çevirdi ve iki kez ateş etti. Güvenlik görevlileri, hızlı adımlarla hastaneden çıkan esmer bir genç gördü. Eşkâl Ferit Tören'e benziyordu. Genç, kaçmayı başardı. Kısa süre sonra Güldünya'nın beyin ölümü gerçekleşti. Yetkililer aileyi aradı. Ona ölüm cezasını veren aileye, yaşam destek ünitesinin fişinin çekilip çekilmemesi soruldu. Yanıtları zaten biliniyordu. "Fişi çekin" dediler. Aile önce cenazeyi istemediğini söyledi. Ancak aşiret devreye girerek Güldünya'nın cenazesini aldı.

Aşiret toprağa verdi

Dün Baba Mehmet Şerif Tören ve yakınları 60 araçlık konvoyla cenazeyi Bingöl il sınırında karşıladı. Cenazeyi Budaklı Köyü'ne getiren konvoyu da, 2 bin kişi karşıladı. Baba Tören, Güldünya'nın aile meclisi kararıyla öldürüldüğü iddialarını yalanladı, onu yaşatmak için İstanbul'a gönderdiğini söyledi.

Kaynak: http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=108064 1 Mart 2004

Okuma Parçası

Türkiye'de, ilkin akademi dışında gelişen kadın hareketinin akademideki yansımaları 1990'lı yıllarda Kadın Çalışmaları Bölümleri ya da Merkezleri'nin kurulmasıyla olmuştur. Kadın Çalışmaları konusunda hem akademi içinde, hem de dışında emek veren Prof. Dr. Yıldız Ecevit'in bir konuşmasından alınan aşağıdaki parça, kadın çalışmalarının ne olduğu ve neler yaptığı konusunda bir fikir verecektir.

2002 Ankara Üniversitesi Kadın Araştırmaları Toplantısı Açılış Paneli Konuşması

Sayın Rektör, değerli konuklar, öğretim üyeleri ve öğrencilerimiz,

Üzerinde çok düşündüğüm, yazdığım ve hala cevaplayamadığım birçok sorumun olduğu bir alanda kısa bir konuşma yapmanın zorluklarını bilerek başlıyorum bu konuşmama. Konuşmamın şöyle bir planı var: Önce Türkiye'de kadın çalışmaları disiplininin gelişimine kısaca değinmek istiyorum. Sonra temsilcisi olduğum ODTÜ Kadın Çalışmaları Yüksek Lisans Programı hakkında bilgi vermeye çalışacağım. Daha sonra da kadın çalışmaları alanında sorgulamamız gereken bazı konuları dikkatinize sunacağım. Bu toplantıyı düzenledikleri için Ankara Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma Merkezi'nde çalışan arkadaşlarıma teşekkür ediyorum.

Türkiye'de kadın çalışmalarının bir disiplin olarak tanınması ve yaygınlaşmasının tarihi oldukça kısa. 1980'lerde kadın hareketi başladığında, üniversitelerde ne kadın çalışmaları yüksek lisans programları ne de kadın araştırma merkezleri vardı. Son yirmi senede bu alana duyulan ihtiyaç ve artan ilginin bir sonucu bugün İstanbul Üniversitesi'nde, Ankara Üniversitesi'nde, Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde ve Ege Üniversitesi'nde, Sosyal bilimler Enstitülerine bağlı dört ana bilim dalı var. 1991 de kurulan ilk kadın araştırma merkezinden sonra bu merkezlerin sayısı on üçe yükseldi.

[....]

Orta Doğu Teknik Üniversitesi Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı

Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde Kadın Çalışmaları Yüksek Lisans Programı Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü tarafından sağlanan Birleşmiş Milletler Kalkınma Fonu (UNDP) desteğiyle Şubat 1994'te kurulmuştur. Programın temel özelliği disiplinlerarası bir yapıya sahip olmasıdır. Hem öğretim kadrosunun hem de programa kabul edilen öğrencilerin farklı disiplinlerden geliyor olmaları ODTÜ Kadın Çalışmaları Yüksek Lisans Programı'na kendine özgü bir zenginlik kazan-

dırmaktadır. ODTÜ Kadın Çalışmaları Programı'nın akademik kadrosu Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyoloji, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, İşletme, Tarih, Felsefe ve Psikoloji bölümlerinde hem eğitim ile uğraşan hem de kadın çalışmaları alanında uzun yıllardır araştırmalar yürüten, ulusal ve uluslararası nitelikli öğretim elemanlarından oluşmaktadır. ODTÜ Kadın Çalışmaları Yüksek Lisans Programına, kurulduğundan bu yana kabul edilen öğrenciler ise Sosyoloji, Psikoloji, Felsefe, Tarih, Siyaset Bilimi, İktisat, Uluslararası İlişkiler, Amerikan Kültürü ve Edebiyatı, Matematik, Elektrik Elektronik Mühendisliği, Fizik Öğretmenliği, Tıp ve Endüstri Mühendisliği gibi çeşitli lisans bölümlerinden mezun olup, kadın çalışmaları ve toplumsal cinsiyet konularında eğitim görme isteğinde olan ve burada aldıkları eğitimi kendi alanlarının deneyimleri ile birleştirerek uzmanlık konularında çok boyutlu bir yaklaşım geliştirme amacı güden kişilerdir.

ODTÜ Kadın Çalışmaları, eleştirel bir bakış açısıyla toplum ve toplumsal cinsiyet konularını irdeleyerek, kuramsal ve uygulamalı bilimsel çalışmalar yürüterek özellikle Türkiye'de kadının toplumsal konumuna, çok yönlü ve kapsamlı, bir açıklık getirmeyi hedefliyor. Bu bağlamda, programımız eğitim, araştırma ve savunuculuk misyonlarına sahip. Amaçlarımızı ise kısaca şöyle sıralayabilirim.

- Toplumsal cinsiyet ve kadın çalışmaları alanında yapılan eğitim ve araştırmaların gelişmesine kuramsal ve ampirik düzlemlerde katkıda bulunmak;
- Kadın çalışmaları alanına duyarlı ve bilgili toplumsal kesimler oluşturmak;
- Kadınların güçlenmesine ve kadın-erkek eşitliğinin sağlanmasına yönelik genel bilinç ve zihniyet dönüşümü sürecine katkı sağlamak;
- Toplumsal ve akademik çevrelerde, özellikle Üniversitelerde, toplumsal cinsiyet rolleri ve kadın-erkek eşitliği alanında eleştirel bir bakış açısının yaratılması yönünde, işbirliğine dayalı, kurumsal ve politika yönelimli çalışmalar yürütmek;
- Toplumsal cinsiyet konularında uluslararası gelişmeleri izlemek, bu alandaki birikimleri kullanmak ve onlara katkıda bulunmak.

Özünde toplumsal değişim sürecine katkıda bulunmak gibi bir misyonu olan kadın çalışmaları programının bu amaca ulaşması üç boyutlu bir hedefe doğru yönelmesini gerekli kılmaktadır. Bu hedef, *bilgi/kuram* (akademik kurumlar), *uygulama/eylem* (kadın hareketi ve sivil toplum kuruluşları) ve *siyasa oluşumu* (yerel, ulusal ve uluslararası karar verme odakları) alanlarını kapsamaktadır.

ODTÜ Kadın Çalışmaları Yüksek Lisans Programı tezli ve tezsiz olmak üzere iki alt programdan oluşmaktadır. Programımız bünyesinde bugüne kadar 29 tezli, 21 tezsiz olmak üzere toplam 50 kişiye Kadın Çalışmaları Yüksek Lisans derecesi almaya hak kazandı. Öte yandan yine program çerçevesinde, çok sayıda toplumsal cinsiyet konulu, ulusal ve uluslararası, kısa ve uzun dönemli eğitim ve araştırma projeleri yürütüldü. Buna ek olarak ulusal ve uluslararası kongreler düzenlendi; paneller ve söyleşiler yapıldı. Kadın örgütleriyle birlikte çalışmalar yürütüldü.

Bunlar yapabildiklerimizdi, ama yapamadıklarımız da bir hayli çok. İnanıyorum ki bütün eğitim kurumlarının hiç durmadan kendilerini programlarıyla akademik kadrolarıyla, eğitime yönelik hedefleri bağlamında sorgulamaları ve öz değerlendirme sürecini bıkmadan usanmadan sürdürmeleri gerek. Biz de ODTÜ de bunu yapıyoruz ve eksiklerimizi gidermeye, yenilenmeye ve gelişmeye çalışıyoruz...

[....]

Son söz olarak şunları söylemek istiyorum: Kadın çalışmaları ister akademi içi, ister dışı yapılsın, zor bir alan! Çünkü feminizm hala çok yanlış anlaşılıyor ve çarpıtılarak kullanılıyor. Kendinizi anlatmakta güçlük çekebilir, nesnel olmamakla yargılanabilirsiniz. Çalışıp çalışıp bir arpa boyu yol gitmediğinizi sandığınız zamanlar olabilir. Kendinizi üniversite içinde veya dışında yalnız ve yalıtılmış hissedebilirsiniz.

Unutmayın ki bu uzun bir koşu! İstek, heves, kendini adama ve çok çalışma gerektiriyor. Ama aynı zamanda kadın çalışmaları çok da keyifli bir alan. Akademik ve politik doyumu var. Çünkü çalışmalarınızdan elde ettiklerinizi kadın hareketine taşıyabiliyor, kadın hareketinin size kazandırdıkları ile akademik çalışmanızı zenginleştirebiliyorsunuz. Bu süreçte kimliğinizi sorguluyor ve kendinizi tanıyorsunuz. Bir politik tavır sürdürebiliyor ve kadın olarak politik mücadelenizi verebiliyorsunuz.

Unutmayın ki bu uzun bir koşu! İstek, heves, kendini adama ve çok çalışma gerektiriyor. Ama aynı zamanda kadın çalışmaları çok da keyifli bir alan. Akademik ve politik doyumu var. Çünkü çalışmalarınızdan elde ettiklerinizi kadın hareketine taşıyabiliyor, kadın hareketinin size kazandırdıkları ile akademik çalışmanızı zenginleştirebiliyorsunuz. Bu süreçte kimliğinizi sorguluyor ve kendinizi tanıyorsunuz. Bir politik tavır sürdürebiliyor ve kadın olarak politik mücadelenizi verebiliyorsunuz.

Kaynak: Yıldız Ecevit. 2002 Ankara Üniversitesi Kadın Araştırmaları Toplantısı Açılış Paneli Konuşması.

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. c	Yanıtınız yanlış ise "Feminizmin Batıdaki Tarihçesi" bölümünü gözden geçiriniz.
2. d	Yanıtınız yanlış ise "Feminizm İçinde Feminizmler" bölümünü gözden geçiriniz.
3. c	Yanıtınız yanlış ise "Türkiye'de Kadın Hareketi" bölümünü gözden geçiriniz.
4. a	Yanıtınız yanlış ise "Feminizm İçinde Feminizmler" bölümünü gözden geçiriniz.
5. b	Yanıtınız yanlış ise "Fransız Feminizmi" bölümünü gözden geçiriniz.
6. d	Yanıtınız yanlış ise "1980 Sonrası (II. Dalga) Kadın Hareketi" bölümünü gözden geçiriniz.
7. c	Yanıtınız yanlış ise "Kadın Hareketlerinin Karşılaştırmalı Değerlendirilmesi" bölümünü gözden geçiriniz.
8. a	Yanıtınız yanlış ise "Erkeklik Çalışmaları" bölümünü gözden geçiriniz.
9. e	Yanıtınız yanlış ise "Yoksulluk" bölümünü gözden geçiriniz.
10. b	Yanıtınız yanlış ise "Yoksulluk" bölümünü gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Kabaca ayırmak gerekirse, feminizm içinde iki farklı coğrafyada, iki farklı tarihsel arka planında gelişen ve farklı konulara odaklanan hareketler bulunmaktadır. Bunlar Anglo-Amerikan feminizmi ve Fransız feminizmidir. Daha çok kadın-erkek "eşitliği"ne vurgu yapması ile, kadınların "farklılıkları"nı vurgulayan Fransız Feminizmi'nden ayrılan Anglo-Amerikan Feminizmi, kadınların eğitimi gibi toplumsal-kültürel konulara odaklanmıştır. Özellikle edebiyat odaklı gelişen ve daha çok kadın yazını *(écriture feminine)* olarak tanımlanan, bir metinsel tasarımı öncelikli olarak çalışma konusu yapan Fransız Feminizmi, kendisini "farklılık" kavramı etrafında organize etmiştir.

Sıra Sizde 2

Toplumsal cinsiyet rollerinin içine, üretim ile ilgili roller, yeniden üretim ile ilgili roller, topluluk düzeyinde hayatın idamesine ilişkin roller ve topluluk düzeyinde politik roller girmektedir.

Sıra Sizde 3

Radikal Feminizm, kadınları özgürleştirmenin yolunun tamamen yeni bir düzenden geçmesi gerektiğini vurgular ve kadınların başarı kazanma yollarını erkeklerinkinden farklı organizasyonlarda aramaya yönelir. Bütüncül bir kadın bağımsızlığının bireysel değişimle mümkün olabileceğini savunmaktadır.

Radikal feminizm içinde iki ayrı gruptan söz edilebilir: radikal-liberal feministler ve radikal- kültürel feministler. Radikal-liberal feministler genellikle 1960'larda ve 1970'lerde ilgi gören fikirleri savunmaktadırlar. Buna göre, kadınların doğurganlık özelliği onların tamamen insan olarak gelişimini engellemektedir. O yüzden kadınların bazı erkeksi özelliklere sahip olmaları gerekir. Radikal-kültürel feministler ise kadınlık değerlerini savunduklarından ve bunları kutladıklarından, "erkeksi" kadın olmak yerine "kadınsı" kadın olmayı daha değerli bulmakta ve kültürel olarak kadınlık değerlerini yüceltmektedirler.

Liberal (Burjuva) Feminizm, mevcut ekonomik ve toplumsal düzen içinde kadın erkek-eşitliğinin mümkün olabileceğini ileri sürerken, daha çok orta ve üst-orta sınıf kadınların beklentilerini ve taleplerini dillendirmektedir.

Sıra Sizde 4

Türkiye'de kadın hareketi, Osmanlı (Erken dönem) Kadın Hareketi, Cumhuriyet Dönemi Kadın Hareketi, 1980 Sonrası (II. Dalga) Kadın Hareketi ve 1990'lardan sonra gelişen III. Dalga kadın harketi gibi dönemlere ayrılarak ele alınabilir.

Sıra Sizde 5

II. Dalga ve III. Dalga feminizmleri temel olarak değerlendirmek gerekirse, II. Dalga hareket içinde mutlak eşitlik vurgusu bulunması, III. Dalga içinde de farklılıkların değerinin altının çizilmesi temel fark olarak belirtilebilir. Ayrıca 2000'li yıllarda, konular kadın bedenine de odaklanırken, şiddet, töre cinayetleri, bekaret testleri ve fuhuş ile ilgili çalışmalar ön plana çıkmıştır. Özellikle şiddet konusunda KAMER'in çalışmaları dikkate değerdir. II. ve III. Dalga hareketinin bir başka farklılığı da 1990'larda feminizmin bir kent hareketi olmaktan çıkmasıdır ve yapılan çeşitli projeler ile feminizm yaygınlaştırılır. Ancak bu durum, bir anlamda da feminizmin politik içeriğinin seyrelmesi olarak da yorumlanmaktadır. Ayrıca III. Dalga Feminist hareket içinde feminizm akademiye taşınmış ve kadın çalışmaları bölümleri ya da merkezleri açılmıştır (Bora ve Güral 2002, 8-10).

Sıra Sizde 6

Türkiye'de 1990'ların başından itibaren kurulmaya başlanan Kadın Çalışmaları Merkezleri ya da Kadın Çalışmaları Bölümleri ile feminist hareket akademiye taşınmıştır. Ancak Kadın Çalışmaları'nın tamamının "feminist" bir vurgu taşıdığı ne yazık ki söylenemez. 1990'larda ağırlıklı olarak toplumsal cinsiyet kavramının analitik olarak kullanıldığı ve feminist kuram ve epistemolojiye yer verildiği eserler görülmüştür.

Sıra Sizde 7

Kadın çalışmalarının yapılmasıyla birlikte ortaya çıkan "toplumsal cinsiyet" olgusu, esasen bütünsel olarak toplumsal cinsiyet ilişkilerini anlamada ve analiz etmede sadece kadınlara odaklanmasının yeterli olmayacağını, aterkil yapıyı ve baskıyı çözümlemek için erkeklerin de çalışılması gerektiğini ortaya koymuştur. Antropolog Matthew Guttman, yeni cinsiyet çalışmalarında "erkeklik" teriminin kullanımları üzerinde dururken bu terim, erkek kimliği, erkeklik, erkeksi nitelikler ve erkeklik rolleri gibi alanları işaret etmektedir.

Sıra Sizde 8

Türkçe'de tam oturmuş bir karşılığı da bulunmayan "queer" sözcüğü İngilizce-Türkçe sözlüklerde, daha çok "acayip," "garip," "homoseksüel," "sahte," "tuhaf," "yadırganan" gibi farklı anlamlar karşılığında kullanılmakta; ayrıca "terso" sözcüğü bazı gruplarca "queer" yerine kullanılmaktadır. "Queer teori" temel olarak, "normatif" olma ve "heteroseksüellik" durumunu; sosyalleşme ve cinsel kimliğin etkilerini sorgulamaktadır. Türkiye'de yapılan çalışmalar bu konua farklı açılardan yaklaşmıştır: Sosyal ilişkiler ve iktidar ilişkisi, heteroseksüel cinselliğin de sorunsallaştırılması; heteroseksizm ve ataerkillik eleştirisi gibi yaklaşımlar bunlardan bazılarıdır.

Sıra Sizde 9

Türkiye'de 1990'larda önem taşıyan ve akademi dışında gelişen LGBTT hareketi sivil toplum örgütleri feminizm içinde ve ötesinde önemli bir dönüm noktası yaratmış, sivil alanda bir LGBTT hareketi oluşmaya başlamıştır. Bu hareket politika yapan etnik ve çevreci başka hareketlere de destek vermiştir. Homofobi karşıtı buluşmalar düzenlenmiş ve yayınlar yapılmıştır. Ayrıca, "queer" teori, Türkiye'de adını iki konferansla duyurmuştur.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

Abadan-Unat, N. 1995 [1990]. Kadın Araştırmalarının Amaç, Neden ve Kapsamı. N. Arat, (der). *Türkiye'de Kadın Olgusu,* 15-28. Istanbul: Say.

Acar, F. 1995 [1990]). Türkiye'de İslamcı Hareket ve Kadın. Ş. Tekeli (der.). *1980'lerde Kadın Bakış Açısından Kadınlar,* 79-100. İstanbul: İletişim.

Acar-Savran, G. (2009). Heteroseksizm: Patriyarkanın En Güçlü Dayanağı. *Uluslararası Homofobi Karşıtı Buluşma,* 151-155. Ankara: KAOS GL.

Açık, N. (2002). Ulusal Mücadele, Kadın Mitosu ve Kadınların Harekete Geçirilmesi. A. Bora ve A. Güral (der.). *'90'larda Türkiye'de Feminizm*, 279-306. İstanbul: İletişim.

Akal, E. (2003). *Kızıl Feministler: Bir Sözlü Tarih Çalışması.* İstanbul: TÜSTAV.

Akalın, A. (2007). Hired as a Caregiver, Demanded as a Housewife: Becoming a Migrant Domestic Worker in Turkey. *European Journal of Women's Studies* 13 (3): 209-225.

Akis, Y., Özakın, Ü. ve Sancar, S. (2009). Türkiye'de Feminizm ve Kadın Hareketi. *Cogito* (48): 245-258.

Akkent, M. (1994.) *Kadın Hareketinin Kurumsallaşması: Fırsatlar ve Rizikolar.* İstanbul: Metis.

Altınay, A. G. (der.). (2000). *Vatan, Millet, Kadınlar.* Istanbul: İletişim.

Altınay, A. G. ve Arat, Y. (2007). *Türkiye'de Kadına Yönelik Şiddet.* İstanbul: Metis.

Altındal, A. (1985). *Türkiye'de Kadın: Marksist bir Yaklaşım.* İstanbul: Süreç.

Amin, C. M. (2003). Iran: Early 20th Century to Present, EWIC (1): 250-253.

Arat N. (der.) (1995). *Türkiye'de Kadın Olgusu: Kadın Gerçeğine Yeni Yaklaşımlar.* İstanbul: Say.

Arat, N. (der.). (1998). *Aydınlanmanın Kadınları.* Istanbul: Cumhuriyet.

Arat, Y. (2008). Contestation and Collaboration Women's Struggles for Empowerment in Turkey. R. Kasaba (der.). *The Cambridge History of Turkey* (4): 388-418. Cambridge: CUP.

Arat, Y. (1993). Women's Studies in Turkey: from Kemalism to Feminism. *New Perspectives on Turkey* (9): 119-136.

Arat, Y. (1995). 1980'ler Türkiyesi'nde Kadın Kareketi: Liberal Kemalizmin Radikal Uzantısı. N. Arat (der.). *Türkiye'de Kadın Olgusu*, 75-95. Istanbul: Say.

Berktay, F. (1992). Türkiye'de Kadın Araştırmaları: 1980-1990. *Kadınların Belleği: Uluslararası Kadın Kütüphaneleri Sempozyum Tutanakları*. Kadın Araştırmaları Kütüphanesi (der.), 130-145. Istanbul: Metis.

Berktay, F. (1995 [1990]). Türkiye Solu'nun Kadına Bakışı: Değişen bir Şey Var mı?" Ş. Tekeli, (der.). *1980'ler Türkiyesinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar,* 313-326. Istanbul: İletişim.

Berktay, F. (2003). Osmanlı'dan Cumhuriyete Feminizm." *Tarihin Cinsiyeti,* 88-111. Istanbul: Metis.

Birkalan-Gedik, H. (2005). Women, Gender and Women's Studies Programs in Muslim Countries: the Caucasus and Turkey. *EWIC* (1): 783-785.

Birkalan-Gedik, H. (2011a). *Feminist Antropoloji: Kültürlerarası Perspektifler*. Istanbul: Yapı Kredi.

Birkalan-Gedik, H. (2011b). Türkiye'de 2000'li Yıllarda Farklılık, Cinsel Kimlikler ve Kimlik Politikalarının Yönetimi. *Cogito* (65-66): 340-352.

Bora, A ve A. Günal. *'90'larda Türkiye'de Feminizm*. İstanbul: İletişim.

Bora, A. (2007a). Cinsel ve Politik Kimlikler Ortak Paydayı Sağlayabiliyor mu? KAOS GL *Feminizm ve Eşcinsellik Özel Sayısı,* 19.

Bora, A. (2007b). Kadınlar ve Hane: "Olmayanın Nesini İdare Edeceksin? N. Erdoğan, (der.). *Yoksulluk Halleri,* 97-133. İstanbul: İletişim.

Bora, A. (2008). *Kadınların Sınıfı: Ücretli Ev Emeği ve Kadın Öznelliğinin İnşası*. İstanbul: İletişim.

Bowen, D. L. (2003). North Africa: Early 20th Century to Present. EWIC (1): 208-212.

Bozok, M. (2009). Feminizmin Erkekler Cephesindeki Yankısı: Erkekler ve Erkeklik Üzerine Eleştirel İncelemeler. *Cogito* (48): 270-284.

Cixous, H. (1976). The Laugh of the Medusa. K. ve P. Cohen (çev.). *Signs* (1/4): 875-93.

Connel, R. W. (1995). *Masculinities*. Berkeley: University of California Press.

Connell, R. W. ve Messerschmidt, J. W. (2005). Hegemonic Masculinity: Rethinking the Concept. *Gender and Society* (19/6): 829-859.

Crenshaw, K. (1989). Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination, Feminist Theory, and Antiracist Politics. *The University of Chicago Legal Forum*, 139-167.

Çakır, S. (1993 [1996]). *Osmanlı Kadın Hareketi. İ*stanbul: Metis.

de Beauvoir, S. (1953). *The Second Sex*. New York: Vintage.

Demir, H. (1998). *İslamcı Kadının Aynadaki Sureti*. İstanbul: Sel.

Doğramacı, E. (2000). *Women in Turkey and the New Millennium*. Ankara: Atatürk Research Centre.

Düzkan, A. (2007). Eşcinsel Genç Adam Komşusundaki Ev Kadınıyla Ne Konuşur? *KAOS GL Feminizm ve Eşcinsellik Özel Sayısı,* 20-21.

Ecevit, Y. (1986). *Gender and Wage Work: A Case Study of Turkish Women in Manufacturing Industry*. Kent Üniversitesi: Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Ecevit, Y. (1996). Türkiye'de Kadın Çalışmaları: Durum, Sorunlar ve Gelecek. H. Coşkun, (der.). *Akademik Yaşamda Kadın: Türk ve Alman Üniversitelerinde Kadın Kariyerlerinin Karşılaştırılması,* 319-336. Ankara: Türk Alman Kültür İşleri Kurulu.

Ecevit, Y. (1998). Türkiye'de Ücretli Kadın Emeğinin Toplumsal Cinsiyet Temelinde Analizi. *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*. A. Berktay Hacımirzaoğlu, (der.), 267-284. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Ecevit, Y. (2001).Yerel Yönetimler ve Kadın Örgütleri İlişkisine Eleştirel bir Yaklaşım. A. İlyasoğlu ve N. Akgökçe (der.). *Yerli Bir Feminizme Doğru,* 227-258. Istanbul: Sel.

Ecevit, Y. (2002). Ankara Üniversitesi Kadın Araştırmaları Toplantısı'nda Yapılan Konuşma.

Ecevit, Y. (2003). Toplumsal Cinsiyetle Yoksulluk İlişkisi Nasıl Kurulabilir? Bu İlişki Nasıl Çalışılabilir? *C. Ü. Tıp Fakültesi Dergisi Özel Eki* (25/4): 83-88.

Ecevit, Y. (2005). Türkiye'de Kadın Hareketi ve Ulusal Kadın Politikası. *Kadınlar Geleceği Örgütlüyor,* 39-46. Ankara: Goethe Enstitüsü.

Ecevit, Y. (2007). Yoksulluğa Karşı Feminist Strateji İçin. *Amargi* (Güz): 14-18.

Erman, T, Kalaycıoğlu, S. ve Rittersberger-Tılıç, H. (2002). Money-earning Activities and Empowerment Experiences of Rural Migrant Women in the City: The Case of Turkey. *Women's Studies International Forum* (25/4): 395-410.

Evans-Pritchard, E. E. (1951). *Kinship and Marriage Among the Nuer*. Oxford: OUP.

Evans-Pritchard, E. E. (1974). *Man and Woman Among the Azande*. Londra: Faber and Faber.

"Feminism." (2009). *A Dictionary of Sociology*. J. Scott ve G. Marshall (der.). OUP. [Oxford Reference Online. Oxford http://www.oxfordreference.com.proxy.ub.uni-frankfurt.de/views/ ENTRY.html?subview=Main&entry=t88.e821 (19 Ocak 2011)].

Freidan, B. (1963). *Feminine Mystique*. New York: Norton.

Göçek, F. M. ve Balaghi, S. (1994). Introduction: Reconstructing the Gender in the Middle East through Voice and Experience. *Reconstructing the Gender in the Middle East.* Göçek, F. M. ve Balaghi, S. (der.). (s: 1-19). New York: Columbia University Press.

Göçek, F. M. ve Balaghi, S. (der.). (1994). *Reconstructing the Gender in the Middle East.* New York: Columbia University Press.

Göle, N. (1991). *Modern Mahrem: Medeniyet ve Örtünme.* Istanbul: Metis.

Gutman, M. (1997). Trafficking in Men: the Anthropology of Masculinity. *Annual Review of Anthropology* (26): 385-409.

Güldünya Göre Göre Soldu. *Radikal.* http://www.radikal.com.tr/ haber.php? haberno=108064. (2004, Mart 1/19 Ocak 2011).

Güner, U. (2011). *Sıkça Sorulan Sorular Kitapçığı.* Ankara: Ayrıntı.

Hartmann, H. (2006). *Marksizm'le Feminizmin Mutsuz Evliliği.* İstanbul: Agora Kitaplığı.

İlyasoğlu, A. (1994). *Örtülü Kimlik: İslamcı Kadın Kimliğinin Oluşum Öğeleri.* İstanbul: Metis.

İlyasoğlu, A. ve Akgökçe, N. (der.). (2001). *Yerli Bir Feminizme Doğru.* İstanbul: Sel.

Kalaycıoğlu, S. ve Rittersberger-Tılıç, H. (2001). *Evlerimizdeki Gündelikçi Kadınlar: Cömert "Abla"ların Sadık "Hanım"ları.* İstanbul: Su.

Kamp, M. (2006). *The New Woman in Uzbekistan: Islam, Modernity, and Unveiling Under Communism.* Seattle: University of Washington Press.

Kandiyoti, D. (1994). The Paradoxes of Masculinity: Some Thoughts on Segregated Societies. *Dislocating Masculinity: Comparative Ethnographies.* A. Cornwall ve N. Lindisfarne (der.), 113-132. Londra: Routledge.

Kandiyoti, D. (1996). Contemporary Feminist Scholarship and the Middle East Studies. D. Kandiyoti, (der.). *Gendering the Middle East,* 1-27. New York: Syracuse University Press.

Kandiyoti, D. (2002). Pink Card Blues: Trouble and Strife at the Crossroads of Gender. *Fragments of Culture: The Everyday of Modern Turkey.* D. Kandiyoti ve A. Saktanber, (der.), 277-293. New Brunswick, N.J.: Rutgers University Press.

Kardam, F. ve Ecevit, Y. (2002). 1990'ların Sonunda bir Kadın İletişim Kuruluşu: Uçan Süpürge. A. Bora ve A. Günal (der.). *'90'larda Türkiye'de Feminizm,* 87-108. İstanbul: İletişim.

Koç, H. (2005). Feminist Dergisi Deneyimi. B. Kum ve arkadaşları (der.). *Özgürlüğü Ararken: Kadın Hareketinde Mücadele Deneyimleri.* (s: 101-117). Istanbul: Amargi.

Koçak, M. (2007). 80'li Yıllarda Kadın Hareketi. http://www.feminisite.net/news.php?act= details&nid=216 (20 Ocak 2011).

Koçali, F. (2005). Pazartesi Dergisi (1995-2000 dönemi). B. Kum ve arkadaşları (der.). *Özgürlüğü Ararken: Kadın Hareketinde Mücadele Deneyimleri,* 137-151. Istanbul: Amargi.

Koğacıoğlu, D. (2007). Gelenek Söylemleri ve İktidarın Doğallaşması: Namus Cinayetleri Örneği. *Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar* (3): 181-214.

Kolmar, W. ve Bartkowski, F. (der.). (2005 [2000]). *Feminist Theory:* A Reader. 3. Baskı. NY: McGraw Hill.

Kümbetoğlu, B. (2005). Enformelleşme Süreçlerinde Genç Göçmen Kadınlar ve Dayanışma Ağları. Folklor ve Edebiyat (41): 5-26.

Kümbetoğlu, B. (1992). Women's Informal Sector: Contribution to Their Households in Urban Turkey. Marmara Üniversitesi: Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Kümbetoğlu, B. (2002a). Afetler Sonrası Kadınlar ve Yoksulluk. Y. Özdek (der.). *Türkiye İnsan Hakları Hareketi Konferansı Bildirileri,* 129-142. Ankara: TODAİE.

Kümbetoğlu, B. (2002b). Küreselleşme ve Kadın İstihdamı. *Toplumbilim* (15): 117-127.

Kümbetoğlu, B. ve Çağa, N. (2000). Çalışan Kadınlar ve Küreselleşme. *Görüş* (44): 56-65.

Lamphere, L. ve Rosaldo, M. (der.). (1974). *Woman, Culture and Society.* Stanford: Stanford University Press.

Lavenda, R. H. ve Schultz, E. A. (2007). *Core Concepts in Anthropology.* Boston: Mac Graw Hill.

Lévi-Strauss, C. (1969). *The Elementary Structures of Kinship.* Boston: Beacon Press.

Malinowski, B. (1927). *Sex and Repression in Savage Society.* New York: Kegan Paul, Trench, Trübner & Co. Ltd.

Malinowski, B. (1929). *The Sexual Life of Savages.* Londra: G. Routledge & Sons.

Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü.* O. Akınhay ve D. Kömürcü (çev.). Ankara: Bilim ve Sanat.

Mead, M. (1935). *Sex and Temperament in Three Primitive Societies.* Londra: George Routledge & Sons, Ltd.

Moi, T. (1985). *Textual/Sexual Politics.* Londra: Routledge.

Moors, A. (2003). Jordan, Israel, and Palestine: Early 20th Century to Present. EWIC (1): 217-221.

Mor Çatı. (der.). (2000). *Kadın Sığınakları: I. ve II. Kurultayları*. İstanbul: Mor Çatı.

Ovadia, S. (2005). Feminist Hareketin İlk Günleri (Örgütlenme Zorlukları, Özgün Örgütlenme Deneyimleri. B. Kum ve arkadaşları (der.). *Özgürlüğü Ararken: Kadın Hareketinde Mücadele Deneyimleri,* 59-90. Istanbul: Amargi.

Özbay, F. (1990). *Women, Family, and Social Change in Turkey*. Bangkok: UNESCO.

Özbudun, S. (1994). *Türkiye'de Kadın Olmak*. Istanbul: Yazın.

Özkal, S. (2005). İlerici Kadınlar Derneği. B. Kum ve arkadaşları (der.). *Özgürlüğü Ararken: Kadın Hareketinde Mücadele Deneyimleri,* 21-35. Istanbul: Amargi.

Özyeğin, G. (2001). *Untidy Gender: Domestic Service in Turkey*. Philadelphia, PA: Temple University Press.

Pollard, L. (2003). Egypt: Early 20th Century to Present. EWIC (1): 204-207.

Said, E. (2006 [1999]). *Şarkıyatçılık: Batı'nın Şark Anlayışları*. B. Ülner (çev.). İstanbul: Metis.

Sancar, S (2003). Üniversitede Feminizm? Bağlam, Gündem ve Olanaklar. *Toplum ve Bilim* (97):164-182.

Sancar, S. (2009). *Erkeklik: İmkansız İktidar*. İstanbul: Metis.

Savran, G. (2005a). '80'li Yılların Kampanyaları ve Özel Alanın Politikası: Sorunlar ve Sorular. B. Kum ve arkadaşları (der.). *Özgürlüğü Ararken: Kadın Hareketinde Mücadele Deneyimleri,* 81-99. Istanbul: Amargi.

Savran, G. (2005b). Kaktüs Dergisi Deneyimi. B. Kum ve arkadaşları (der.). *Özgürlüğü Ararken: Kadın Hareketinde Mücadele Deneyimleri,* 119-135. İstanbul: Amargi,

Scott, J. (1986). Gender as a Useful Category of Historical Analysis. *The American Historical Review* (91/5): 1053-1075.

Scott, J. (2007). *Toplumsal Cinsiyet: Faydalı bir Tarihsel Analiz Kategorisi*. İstanbul: Agora Kitaplığı.

Sirman, N. (1989). Feminism in Turkey: A Short History. *New Perspectives on Turkey* (3/1): 1-34.

Sirman, N. (2004). Kinship, Politics, and Love: Honour in Post-colonial Contexts-The Case of Turkey. S. Mojab ve Abdo, N. (der.). *Violence in the Name of Honour: Theoretical and Political Challenges,* 39-56. Istanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Taminian, L. (2003). Arabian Peninsula: Early 20th Century to Present. EWIC (1): 213-216.

Tekeli, Ş. (1979). "Türkiyede Kadının Siyasal Hayattaki Yeri. N. Abadan-Unat, (der.). *Türk Toplumunda Kadın,* 393-413). Ankara: Çağ.

Tekeli, Ş. (1982). *Kadınlar ve Siyasal - Toplumsal Hayat*. Istanbul: Birikim.

Tekeli, Ş. (1986). Emergence of the Feminist Movement in Turkey. *The New Women's Movement*. D. Dahlerup (der.), 177-199). Londra: Sage.

Tekeli, Ş. (1988a). *Kadınlar İçin: Yazılar (1977-1987)*. Istanbul: Alan.

Tekeli, Ş. (1988b). Kadınlar ve Sosyal Bilimler. *Kadınlar İçin: Yazılar (1977-1987),* 387-398). Istanbul: Alan.

Tekeli, Ş. (1992a). Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi. Kadın Araştırmaları Kütüphanesi (der.). *Kadınların Belleği/Women's Memory: Uluslararası Kadın Kütüphaneleri Sempozyum Tutanakları,* 120-128). Istanbul: Metis.

Tekeli, Ş. (1995 [1990]). 1980'ler Türkiyesi'nde Kadınlar. Ş. Tekeli (der.). *1980 Türkiyesi'nde Kadın Bakış Açısından Kadınlar,* 15-50. İstanbul: İletişim.

Tekeli, Ş. (1998). Birinci ve İkinci Dalga Feminist Hareketlerin Karşılaştırılmalı İncelenmesi Üzerine bir Deneme. A. Berktay Hacımirzaoğlu, (der.). *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler,* 337-346). İstanbul: Tarih Vakfı.

Tekeli, Ş. (der.). (1995 [1990]). *1980'ler Türkiyesi'nde Kadın Bakış Açısından Kadınlar*. Istanbul: İletişim.

Timisi, N. ve Ağduk-Gevrek, M. (2002). 1980'ler Türkiyesi'nde Feminist Hareket: Ankara Çevresi, A. Bora ve A. Güral (der.). *'90'larda Türkiye'de Feminizm,* 16-18. İstanbul: İletişim.

Ünlütürk-Ulutaş, Ç. (2009). Yoksulluğun Kadınlaşması ve Görünmeyen Emek. *Çalışma ve Toplum* (2): 25-40.

White, J. (1994). *Money Makes us Relatives*. Texas: University of Texas Press.

White, J. (1999). *Para ile Akraba*. Istanbul: İletişim.

Wollstonecraft, M. (1792). A Vindication of the Rights of Woman. http://books.google.com/books?id=rUg4d_8UMQsC&printsec=frontcover&dq=A+Vindication+of+the+Rights+of+Woman.&hl=de&ei=PAU4Td6xKYyI4QaoyeyRCg&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=2&ved=0CDEQ6AEwAQ#v=onepage&q&f=false, 20 Aralık 2010.

Yumul, A. (1999). Scenes of Masculinity from Turkey. *Zeitschrift für Türkeistudien* (1): 107-117).

Zihnioğlu, Y. (2003). *Kadınsız İnkılap: Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği*. İstanbul: Metis.

YENİ TOPLUMSAL HAREKETLER

6

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Uluslararası göçe ilişkin kavram ve kategorileri tanımlayabilecek,
- Küreselleşmeyle bağlantılı olarak emeğin küreselleşmesinin göç süreçlerine etkilerini açıklayabilecek,
- Göçmen hakları mücadelesinin önemini tanımlayabilecek,
- Ulusötesi göçü ve göçmenlerin ulus ötesi pratiklerini tanımlayabilecek; ulus ötesi göçün göç alan ve gönderen bağlamlara etkilerini açıklayabilecek,
- Göçmen aktivizminin koşullarını betimleyebilecek,
- Uluslararası göçle bağlantılı toplumsal hareketin ortaya çıktığı bağlam, süreç ve koşullarla hareketin gelişimi ve farklı eylemsellik türleri arasındaki ilişkiyi açıklayabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Uluslararası Göç
- Küreselleşme ve Emek
- Ulus Ötesilik
- Ulus Ötesi Göç
- Ulus Ötesi Toplumsal Hareketler
- Göçmen Hakları
- Göçmen Siyasi Katılımı, Seferberliği ve Aktivizmi
- Göçmen Dayanışma Ağları
- Hemşehri Dernekleri

İçindekiler

Yeni Toplumsal Hareketler

Uluslararası Göçle Bağlantılı Toplumsal Hareketler

- ULUSLARARASI GÖÇ
- KÜRESELLEŞEN EMEK, ENFORMALLEŞME VE DÜZENSİZ GÖÇ
- GÖÇMEN HAKLARI MÜCADELESİ: SORUNLAR VE YENİ YÖNELİMLER
- SİYASİ KATILIM, SEFERBERLİK, TEMSİL VE TOPLUMSAL HAREKETLER
- GÖÇMEN AKTİVİZMİ VE SİYASAL KATILIMI
- GÖÇMEN AKTİVİZMİNİN KOŞULLARI
- ULUS-ÖTESİ TOPLUMSAL HAREKETLER
- ULUS-ÖTESİ GÖÇ VE GÖÇMENLERİN ULUS-ÖTESİ AKTİVİZMİ
- ULUSLARARASI GÖÇE DAYALI TOPLUMSAL HAREKETLERDEN ÖRNEKLER
- GÖÇE DAYALI TOPLUMSAL HAREKETLERLE İLGİLİ ARAŞTIRMALARDA YENİ YÖNELİMLER

Uluslararası Göçle Bağlantılı Toplumsal Hareketler

ULUSLARARASI GÖÇ

Göç belirli bir süre için siyasi ya da idari bir sınırın geçilmesi anlamına gelmektedir. Devletler arası sınırların aşılmasıyla gerçekleşen uluslararası göç yeni bir olgu olmasa da yaşadığımız dünya üzerindeki etkilerinin hiçbir zaman bugünkü kadar görünür ve büyük olmadığını söylemek mümkündür. Sömürgecilik, emperyalizm, savaş, ulus-devletlerin oluşumu ve endüstrileşme göç çağının birinci aşamasını ortaya çıkarırken (Hatton ve Williamson, 1998: 1-2), II. Dünya Savaşı ve küreselleşmenin hız kazanmasıyla halen içinde bulunduğumuz göç çağının ikinci aşamasına geçilmiştir (Castles, 2008: 3). Uluslararası göç "modern dünyada toplumsal dönüşümü sağlayan bir güç" haline gelmiştir (Castles ve Miller, 1998: xiii).

Uluslararası göç bugün dünya üzerindeki her ülkeyi bir boyutuyla ilgilendiren küresel bir olgudur. Küreselleşme hızla derinleşen ve genişleyen bağlantılarla birbirine bağlanan bir dünya yaratmaktadır. Böyle bir dünyada küreselleşmenin en önemli göstergesi her türlü sınırı aşan akımdır. Mal, sermaye ve hizmetlerin ticareti ve dolaşımı beraberinde emeğin hareketliliğini ve küreselleşmesini de getirmektedir. "Gelişmiş" ülkelerin nüfus artışlarındaki düşüş ve nüfusun yaşlanması sosyal refah rejimleri üzerinde baskı yaratmakta ve göçmen emeğine olan ihtiyacı artırmaktadır. Sınır aşan akımları, emeğin hareketliliğini düzenleyen ülkeler arası ağlar ise göç alan ülkelere girişin giderek daha sıkı bir şekilde denetimini beraberinde getirmektedir (Hollifield, 2004: 901).

Uluslararası göç yeni bir olgu olmamasına karşın, günümüzde göç sınırlanması ve denetlenmesi gereken bir sorun olarak tanımlanmaktadır. Bu konudaki tartışmalar göçü yasal, yasal olmayan ve sığınmacı akımları gibi kategorilere ayırarak her biri için ayrı düzenlemelere gitmeyi uygun görmektedir. Göçün sınır aşan ve toplumları yeniden şekillendiren dinamizmi, ulus-devletlerden kurulu uluslararası sistemin koyduğu sınırları ve bu sınırlarla belirlenmiş politik, ekonomik ve sosyokültürel düzeni doğrudan ve derinden etkilemektedir. Küreselleşme ve ulus-ötesi göç, süreçler, bağlantı ve ağlar ulus-devletlerin içinde yerleşik bulunduğu sosyal yapıyı değiştirmekte ve ulus-ötesileştirmektedir. Bunun yanı sıra neo-liberalizm küresel sermayenin ulus-devletle kurduğu ilişkiyi dönüştürmektedir. Tüm bu gelişmeler hem ulus-devletin uluslararası siyasetteki ve sistemdeki merkezî rolünü hem de uluslararası göçü iki devlet arasındaki insan hareketliliğine indirgeyen ulus-devlet merkezli klasik göç anlatısını sorgulamaya açmıştır.

Ulus-ötesileşme: Ulus-ötesilik kavramı ulusal sınırları aşan ve ulusal hükümetlerin doğrudan denetiminde olmayan olgu, aktör, süreç ve mekanizmaları tanımlamak için kullanılmaktadır. Toplumsal hayat, siyasal hareketler, dinler, ekonomik pazarlar ve işlemler, suç ağları, müzik, göç ve benzeri gibi sınır aşan, sınırları dönüştüren ve sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel oluşumları, aktörleri ve mekanları yeniden tanımlayan olgu ve süreçler ulus-ötesiliğin bileşenleridir (Khagram ve Levitt, 2005: 3).

Güvenlikleştirme: Yeni güvenlik kuramına göre güvenlik "belirli bir retoriksel yapı" (Huysmans, 1998: 500) olarak tanımlanabilir. Buna göre, bir olgunun siyasal kurum ve aktörler ya da medyanın güvenliğe tehdit olarak tanımlanması ile güvenlik sorunu haline gelmesi mümkündür. Böylece olağanüstü durumlar için olağanüstü önlemleri güvenlik gerekçesini kullanarak meşrulaştıran eylemler aracılığıyla, normal siyasal süreçlerin bir tarafa bırakılması, güvenlik öncelikli ve mevcut kuralların üzerinde bir işleyişe geçilmesi için uygun bir zemin hazırlanmış olur (Buzan ve diğerleri, 1998: 514).

Günümüzde giderek artan kitlesel göçe paralel olarak güvenlikleştirici söylemler ve göçü kısıtlayan politikalar ortaya çıkmaktadır. Ulus-ötesi göç sadece ulus-devletlerin sınırlarını değil, ulusal ve kültürel homojenlik iddialarını, vatandaşlık ve sosyal vatandaşlık rejimlerinin yanı sıra aidiyet ve kimlik kategorilerini de sorgulamaya açtığından bir "sorun" ve hatta "tehdit" olarak algılanmaktadır (Zolberg, 2006: 226). Soğuk Savaş'ın sona ermesini takiben yaşanan nüfus hareketliliği 1990'lı yılllarda Batı demokrasilerinin karşılaştığı bir "güvenlik sorunu" statüsüne ulaşmıştır (Ibid: 234). Soğuk Savaş ve 11 Eylül sonrası dönemde ise uluslararası göç güvenlikle bağlantılı olarak çalışılmaya başlanmıştır. Devletlerin ve uluslararası örgütlerin göçü denetim altına almaya yönelik politika, girişim ve pratikleri göçmen ve insan hakları ihlallerini ortaya çıkarmakta ve artırmaktadır (Trimikliniotis, 2008: 58).

Resim 6.1

Göçmenler İtalyan gümrük polisi gözetiminde, Lampedusa, Italya, 30 Mart 2011.

KÜRESELLEŞEN EMEK, ENFORMALLEŞME VE DÜZENSİZ GÖÇ

Küreselleşme ulusal sınırlar içerisinde düşünmeye alıştığımız iş gücü ve emek piyasasının sınırlarını yeniden tanımlamakta, küresel bir emek piyasasının temellerini atmaktadır. Emek süreci de çok uluslu şirketler gibi ulus-ötesileşme sürecine girmiştir ve bilgi teknolojileri sektöründe olduğu gibi, bazı sektörlerde -sermaye kadar hareketli olmasa da emeğin küresel düzeyde hareketliliğini kolaylaştıran- birleşik bir emek piyasası ortaya çıkmaktadır. Küresel ekonomik yeniden yapılanma ve iş bölümünde enformalleşme ve esnekleşme imalat sanayini ve düşük maaşlı ve statülü işleri "gelişmiş ülkelerden" "gelişmekte olan" "çevre" ya da "yarı çevre"de yer alan ülkelere kaydırmakta, bu yeniden yapılanma özellikle kadınlar için birçok "vasıfsız" iş kolu ve posizyonu yaratarak önemli eşitsizliklerin üretilmesine yol açmaktadır (Munck, 2002: 25). Düşük gelirli ve statülü işlerin kadınlaşması süreci, kadını bu tür işler için uygun olarak tanımlayan, kadının gelirini aile gelirine ikincil düzeyde bir katkı olarak gören toplumsal cinsiyet rolleri ve normlarından kay-

Ulus-ötesi göç, göç gönderen ve alan ülkeleri göçmen ağları, örgütleri ve birden fazla bağlamda yerleşik olan göçmenlerin pratikleri aracılığla birbirine bağlamaktadır (Basch ve diğerleri, 1997: 4). Ulus-ötesi göçmenler göç alan ülkeye yerleşirken, göç gönderen ülkeyle bağlarını yatırım yaparak, oy vererek ya da ibadet ederek sürdürmektedirler (Levitt, 2003: 850). Ulus-ötesi göçte önemli olan "bağlantının eş zamanlılığı"dır (Levitt, 2006: 396). Bu da göç alan ve gönderen ülke koşullarının birbirini tamamladığının ve sürekli etkileşim halinde olduğunun göstergesidir.

naklanmaktadır (Silvey, 2003: 133-4). Küresel süreçler ve neoliberal politikaların gelir dağılımında yarattığı eşitsizlik ve yoksullaşma giderek daha fazla kadının göç etmesini tetiklemiş, bir diğer deyişle, uluslararası göçün kadınlaşmasına yol açmıştır. Ev içi alanda verilen hizmetleri "kadın işi" olarak tanımlayan cinsiyete dayalı iş bölümü, nüfusun yaşlanması, sosyal refah rejimlerinin içinde bulunduğu kriz nedeniyle devletin sağlık ve bakım hizmetleri harcamalarını kısması gibi nedenlerle birçok gelişmiş ülkede ev ve bakıcılık hizmetleri bir sektör haline gelmekte ve giderek artan oranlarda kadın göçmen bu sektörde istihdam edilmektedir (Ünlütürk-Ulutaş ve Kalfa, 2009: 14).

Emek piyasalarında enformalleşme, ekonomik yapıların ve küreselleşen dünyada dönüşmekte olan ekonomilerin bir parçası olarak ortaya çıkmaktadır. Büyüyen enformel emek piyasası ise düzensiz göçmen emeğini çekmekte ve istihdam etmektedir. Düzensiz göçmenler çalıştıkları işlerde oldukça düşük ücretlere çok daha fazla riske girebilmekte ya da tehlikeli işlerde çalışabilmekte; bir sorun çıktığında kolaylıkla sınır dışı edilebilmektedirler. Dolayısıyla bazı Avrupa ekonomilerinde düzensiz göçmen emeğine karşı yoğun bir talep ve yapısal bir bağımlılık oluşmuştur. Düzensiz göçmenlerin Avrupalı işverenler için "ucuz, esnek ve sömürülebilir iş gücü"nü temsil ettiği bilinmektedir (Wentts, 2002: 141).

Resim 6.2

Meksika-ABD sınırında iki ülkeyi ayıran duvar, 2001. Duvardaki haçlar sınırı geçmeye çalışırken hayatını kaybeden "kimliği meçhul" Meksikalı düzensiz göçmenleri sembolize etmektedir.

Yasal yollarla göç etmiş birçok göçmenin hukuki statüsü ve hakları halen tartışma konusuyken, düzensiz göçmenlerin durumunun daha vahim olduğu açıktır. Peker'in düzensiz göçmenlerin durumuna ilişkin, "[G]örünmeyen insanın temel haklarından nasıl söz edilebilir ki?" (2002: 49) sorusu bu konudaki ana soruna ışık tutmaktadır. Hukukun dışına itilmiş düzensiz göçmenlerin hareketliliğini tanımlamak ve düzensiz göçün sınırlarını belirlemek de konunun sınır tanımayan özelliğinden dolayı pek kolay değildir. Bunun da ötesinde, düzensiz göçmenler yoksulluk, toplumsal dışlanma ve ayrımcılık riskiyle karşı karşıyadır. Genellikle "yasa dışı" göçmen olarak tanımlanmaları nedeniyle kendilerini siyasal olarak ifade etmek şöyle dursun, eğitim, sağlık gibi temel hizmetlerden bile faydalanamamaktadırlar. Göç ettikleri ülke ekonomilerine yaptıkları katkılar göz ardı edilirken ve bir "so-

run", hatta bir "tehdit" olarak görüldüklerinden, yoğun bir emek sömürüsüne, ayrımcılığa ve hatta ırkçı saldırılara maruz kalmaktadırlar. Her ne kadar "gelişmiş" ülkeler uluslararası insan hakları ve sosyal haklar sözleşmelerine taraf olsalar da düzensiz göçmenlerin karşılaştıkları sorunlar, hak ihlalleri bu alanda çok yol katedilmesi gerektiğini göstermektedir. Şu anda AB'de mevcut olan yasal ve siyasal çerçeve düzensiz göçmenlere yönelik ayrımcı muamalenin önlenmesi konusunda yeterli değildir ve ayrımcılık karşıtı yasalar, farklı türde ayrımcı uygulamaların devam etmesine rağmen bu konuda sessiz kalmaktadır (Bell, 2004: 346). 30 Ekim 2010'da Cenevre'de düzensiz göçmenlerin insan haklarını ele almak üzere toplanan Küresel Göç Grubu, düzensiz göçmenlerin maruz kaldığı uzun süreli alıkoyma, ayrımcılık, şiddet, sömürü, yabancı düşmanlığı gibi kötü muameleler ve temel insan haklarına aykırı uygulamalar konusunda kaygılarını ifade etmiştir. Grup, göç alan devletlerin düzensiz göç olgusuna sadece "egemenlik, sınır güvenliği ve yasaların uygulanması" açısından yaklaşmasının yarattığı sorunların altını çizmektedir (http://www.globalmigrationgroup.org).

Küresel Göç Grubu 2006 yılında Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri tarafından Uluslararası Göç Küresel Komisyonu'nun tavsiyesiyle kurulmuştur. Grup, göçle bağlantılı olgular ve sorunlar üzerine çalışan 16 uluslararası örgüt ve kuruluşun üst düzey temsilcilerini bir araya getiren bir oluşumdur.

GÖÇMEN HAKLARI MÜCADELESİ: SORUNLAR VE YENİ YÖNELİMLER

Göçmen haklarının devletlerce tanınmaması göçmenlerin haklarına ulaşmasında en temel engellerden biridir. Göçmenlerin dışlanması iki boyutta sürmektedir: Göçmenlerin sosyal sistemden dışlanması ve göçmenlerin haklar sisteminden dışlanması (Gorodzeisky ve Semyonov, 2009: 402). Bireysel önyargı ya da algılarla ilintili göçmen karşıtı tutum önemli olmakla birlikte, göçmenlerin dışlanmasında daha etkili olan iki önemli unsur ekonomik koşullar ve göçmen grubunun büyüklüğüdür. Göçmen sayısının artışı, kaynakları paylaşacak rakiplerin artışı olarak yorumlanabilmekte ve bu göçmene ilişkin farklı korkularla birleşerek dışlamaya dönüşebilmektedir. Ekonomik koşullar ise bu rekabet hissini ve tehdit algılamasını azaltıcı ya da artırıcı rol oynayabilirler. Ekonomik koşulların kötüleşmesi dışlayıcı tutum ve yaklaşımları güçlendirebilir.

Göçmen haklarının korunması açısından en temel ilkeler ayrımcılığın önlenmesi, eşitlik ve yasal olarak eşit düzeyde korunma haklarıdır. Göçmenler genellikle göç alan ülkenin vatandaşlığına sahip olmadıkları için, haklarına erişmede ve yasal koruma şemsiyesi altına girmede sorunlar yaşamakta, dolayısıyla ayrımcılığa ve haksızlığa uğramaktadırlar. Günümüzde "yasal" ve "yasa dışı" göçmen ayrımı "yasa dışı" göçmen kategorisindeki düzensiz göçmenleri "yasal" göçmenlerin erişebildiği yasal haklardan da mahrum bırakmaktadır. Düzensiz göçmenler farklı ve değişen düzeylerde hak ihlallerine maruz kalmaktadırlar. Ayrıca mevcut haklar mücadelesi "göçmenlik statüsü"ne odaklanırken, toplumsal cinsiyet, etnisite ya da sınıf boyutunu dikkate almadığından, bu mücadelede edinilmiş kazanımlar göçmenlerin karşılaştıkları sorunları çözmede yetersiz kalmaktadır (Piper, 2005: 90).

Geleneksel işçi hareketleri ve toplumsal hareketler göçmen işçilerin sorunlarını ve taleplerini dikkate almada yavaş davranmıştır. Göçmenlerin haklarına ulaşamamasında sendikaların göçmen işçilerin hak mücadelesine tam anlamıyla omuz vermemesi de önemli bir etmendir. Sendikaların göçmen işçilere ilişkin tutumunda sendikaların küresel emek ilişkilerinde ve emeğin küresel örgütlenmesinde etkisinin zayıflaması ve rolünün azalmasının da etkisi bulunmaktadır. Ancak bu, sendikaların önemini yitirdiği anlamına gelmemektedir. Ayrıca sendikalar küresel süreçleri ve göçmen emeğinin küresel süreçlerle ve emeğin küresel örgütlenmesi ile

bağlantısını daha doğru anlamak adına çaba sarfetmektedir (Ibid: 88). Bunun da ötesinde, Uluslararası Sendikalar Konfederasyonu göçmen haklarını farklı alanlarda savunagelmiştir ve sadece göçmen hakları konusunda değil, göçmenlerin maruz kaldığı ayrımcılık ve yabancı düşmanlığına karşı da bir duruş sergilemektedir.

Uluslararası Sendikalar Konfederasyonu dünya çapında çalışan insanların taleplerini ve haklarını temsil eden başlıca uluslararası sendikal örgüttür. Konfederasyon 1-3 Kasım 2006'da Viyana'da kurulmuştur. 151 ülkeden 301 üye örgütten oluşan Konfederasyon'un 176 milyon kayıtlı üyesi bulunmaktadır (http://www.ituc-csi.org).

Ancak meseleye ulusal düzeyde yaklaşıldığında göç alan ülke sendikaları açısından temel sorun, büyük bölümü yerli işçiler tarafından sağlanan kaynaklarının bir kısmını göçmen işçilerle ilgili meselelerde kullanmada ortaya çıkmaktadır. Göç gönderen ülke sendikaları ise yerli işçilerin meselelerine öncelik verirken, ülkeden göç etmiş üyeleriyle ilgili faaliyetlere kaynak ve zaman ayırmada zorluk yaşamaktalardır. Göçmenlerin doğrudan temsili, onlar için hizmetler sunmak ve göçmenleri örgütlemek genel olarak sendikaların temel faaliyet alanının (toplu sözleşmeler) ötesinde bir çaba ve yönelimi gerektirmektedir. Kaynak sıkıntısı çeken ve göç alanında uzmanlığı ve deneyimi sınırlı olan sendikaların ise bu alanda yapabilecekleri sınırlı görünmektedir. Göçmenler, özellikle de düzensiz göçmenler, gerekli kayıt ve izinlere sahip olmadan sendikalara üye olmaktan çekinmektedirler.

Göçmen hareketine ivme kazandıran ve destek veren yapılanmalar daha çok göçmen yanlısı STK'lar olmuştur (Lyons, 2006: 2). Piper, göçmen işçi STK'larını dörde ayırmaktadır: Göç alan ülkedeki göçmen yanlısı vatandaşların STK'ları, göç gönderen ülkeden gelen aktivistlerin kurduğu göçmen yanlısı STK'lar, göçmen topluluğunun hem göç gönderen hem de göç alan ülkenin politikalarına yönelik faaliyetler yürütmek üzere kurduğu STK'lar ve son olarak göçmenlerden ve göçmen yanlısı aktivistlerden oluşan ve tüm göçmen topluluklarının hakları için mücadele veren STK'lar (2005: 106 Aktaran Lyons, 2006: 3). Ayrıca göçmen haklarını savunan, örgütlenme düzeyine göre yerel, ulusal, bölgesel ve küresel ağlar da ortaya çıkmıştır. Göçmen hakları için mücadele eden bölgesel ağlara bir örnek, 260 STK, dernek ve sendikadan oluşan Asya merkezli Asya Göçmen Forumu'dur. Forum hem göçle bağlantılı aktörler arasında aracılık yapmakta hem de göçmenlere ilişkin ayrımcı yasa ve uygulamalar, göçmenlere yönelik şiddet, göçmenlerin hayatını olumsuz etkileyen kötü yaşam koşulları, işsizlik gibi meselelerini gündeme getirmekte ve çözüm üretme yolunda çaba sarf etmektedir (Lyons, 2006:3).

Sendikalardan farklı olarak STK'lar sadece göçmenlerin meselelerine odaklanabillir ve kaynaklarını bu mücadele için seferber edebilirler (Piper, 2005: 102). Ancak bu alanda başarı için sendikalar ve STK'lar arasında sürekli bir işbirliğine ihtiyaç vardır. İki aktör arasındaki işbirliği daha çok ortaya bir kriz çıktığında gerçekleştiğinden kısa sürelidir. İşbirliğinin de ötesinde, göçmen işçilerin küresel işçi hareketinin önemli unsurlarından biri olduğundan hareketle göçmenlerin siyasi örgütlenmesi ve aktivizminin yeniden tanımlanması gerekmektedir. Bu yeniden tanımlama ulus-ötesi göçe paralel bir şekilde ulus-ötesi bir dayanışma ağının inşa edilmesi ile mümkün olacaktır.

Sendika ve STK'ların faaliyetlerinin ötesinde göçmen haklarını korumak amacıyla uluslararası yasal ve normatif bir çerçevenin oluşturulma çabaları halen sürmektedir. Küresel kurumsal yapılar ulus-ötesi siyasal eylemleri kolaylaştırıcı bir rol oynayabilir. İnsan hakları söylemi ve haklar mücadelesinin uluslararası düzeyde meşruiyeti de ulus-ötesi aktörlerin faaliyetleri için bir meşruiyet zemini oluşturmaktadır (Østergaard-Nielsen, 2001: 15-6). Eylemlerinde insan hakları ve demokrasiye vurgu yapmak göçmen örgüt ve hareketlerinin insan hakları örgütleriyle işbirliğini kolaylaştırmakta, hatta karar mekanizmalarına ulaşma ve etki etme şanslarını artırmaktadır (Ibid: 17). Birleşmiş Milletler, Uluslararası Af Örgütü, İnsan Hakları İzleme Örgütü gibi uluslararası örgütler de göç olgusuyla yakından ilgilenmek-

te ve göçmenlerin meselelerinin çözümü için farkındalık yaratmaya çabalamaktadırlar. 1990 tarihli "Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme" bu yolda atılmış en önemli adımlardan biridir.

SIRA SİZDE 1

Geleneksel işçi hareketleri ve sendikaların göçmen işçilerin sorunlarına yönelik yaklaşımını belirleyen etkenler nelerdir?

SİYASİ KATILIM, SEFERBERLİK, TEMSİL VE TOPLUMSAL HAREKETLER

Toplumsal hareketler ortak çıkarlar için mücadele etmek ya da (toplumun yeniden örgütlenmesi ya da düzenlenmesi gibi) ortak hedefleri gerçekleştirmek için mevcut kurumsal yapı ve oluşumların dışındaki kolektif eylem, girişim ve çabalar olarak tanımlanabilir. Toplumsal hareketler, toplumsal değişimi tetiklemek ya da ona katkıda bulunmak amacıyla ortaya çıkarlar, yasa ve politikalarda değişikliğe yol açabilirler. Tarrow'a göre toplumsal hareketlerin toplumsal dönüşümü sağlamadaki en önemli etkisi, uluslararası sistem içinde yer alarak kurulu düzeni tehdit etme, bozma ve hatta yıkma yönündeki yetilerinden kaynaklanmaktadır (1998 Aktaran Milani ve Laniado, 2007: 16). Toplumsal hareketlerin bir amacı da yerel düzeyde eşitsizliğe uğramış ya da reddedilmiş kimliklere ve farklılıklara ilişkin farkındalık oluşturmak, çeşitliliği ve farklılıkları koruyarak onların gelişebileceği bir çerçevenin oluşması için mücadele vermektir (Ibid: 20).

Yeni toplumsal hareketler toplumsal yapıları tamamen dönüştürmek yerine bazı sosyal ya da kültürel değerlerin dönüştürülmesini hedeflemektedirler. Yeni toplumsal hareketlerin tabanı sınıfsal olmaktan çok farklı gruplardan oluşmaktadır (kadın hareketi, çevreci hareket gibi). Bu nedenle bazı araştırmacılar "küresel toplumsal hareket toplumu"na doğru gidildiğini iddia etmektedirler (Giddens, 2009: 1011). Yeni toplumsal hareketler, devleti hedef alan ve onu etkilemeyi amaç edinen eylemsellikten çok, kitleleri harekete geçirerek değer ve davranışlarda değişikliği amaçlamakta; katı, formel ve bürokratik bir örgütlenme modeli yerine, daha esnek ve üyelerinin aktif katılımını teşvik eden bir örgütlenme modelini tercih etmektedirler (Abercrombie ve diğerleri, 2006: 358).

Eski ya da yeni, tüm toplumsal hareketler içinde geliştikleri siyasi çerçevenin sunduğu fırsat yapıları içinde örgütlenirler. Charles Tilly 1978 tarihli *Seferberlikten Devrime* başlıklı çalışmasında kolektif eylemin ve insanları seferberliğe iten koşulların analizi için bir model önermiştir. Ulusal toplumsal hareketin ortaya çıkmasının ulus-devletlerin ortaya çıkmasıyla bağlantılı olduğunu ortaya koyan Tilly, toplumsal hareketlere ilişkin çalışmaların siyasete referansla yapılması gerektiğini belirtmiş, toplumsal hareketlerin farklı siyasal ortamlarda farklı strateji, yapı ve başarı şansına sahip olacaklarını iddia etmiştir. Buna göre, siyasal fırsat ve kısıtlamalarda meydana gelen bir değişim yeni politik ve toplumsal mücadeleri tetikleyebilir.

Siyasal fırsatlar insanları siyasal mücadeleye girişmeye teşvik eden koşullar olarak tanımlanabilir. **Siyasal kısıtlamalar** ise siyasi erk sahiplerinin bireyleri siyasi mücadeleye girişmekten alıkoyabilme ya da caydırabilme yetisi ve bunda başvurabilecekleri araçlar ve bağlamsal etmenlerdir.

Siyasal katılımı vatandaşlığın "aktif boyutu" olarak algılamak mümkündür (Martinello, 2005: 3). Siyasal katılım kavramı, bireysel bir eylem olarak ve vatandaş bireyin siyasal tercihini oy verme yoluyla ifadesi olarak tanımlanır (Bousetta, 2001: 12). Ancak siyasal katılım sadece seçimlerde oy kullanmakla sınırlanamaz; protestolara, grevlere ve boykotlara katılmak gibi boyutları da olabilir. Siyasal seferberlik ise kolektif aktör ve kimliğin oluşması süreciyle ilgilidir (Martinello, 2005: 3). Bir grubun ya da topluluğun tamamını kapsayan bütünsel kimliklerin yerine tikel (kısmi, bütünü değil bir grubu temsil eden) kimliklerin ve kimlik siyasetinin siya-

sal süreçlerde ve seferberlikte giderek daha fazla rol oynadığı gözlemlenmektedir (Bousetta, 2001: 13). Siyasal temsil demokratik yönetimlerde vatandaşların seçim süreciyle kendileri adına hükümet edecekleri göreve getirmeleri ve hükümet politika ve faaliyetlerinin meşrulaştırılması olarak tanımlanabilir (Martinello, 2005: 3).

GÖÇMEN AKTİVİZMİ VE SİYASAL KATILIMI

Göçmenler, siyasal sürecin aktif katılımcıları olmaktan çok edilgen alıcıları olarak görüldüklerinden (Bousetta, 2001: 13) son dönemlere dek göçmen siyasi katılımı ve aktivizmi konusundaki yazın sınırlı olmuştur. Avrupa bağlamında göçmenlerin vatandaşlık haklarına ve siyasal katılım kanallarına ve süreçlerine erişimi önündeki engeller ve uluslararası göçün kalıcı olarak algılanmaması, göçmenlerin siyasal katılım ve eyleyiciliğine olan ilgi azlığının nedenleri arasında sayılabilir. Bu yaklaşım göçmenin sadece ekonomik katkısına odaklanmakta, göçe ve göçmene ilişkin insani boyutu ve göçmenin eyleyiciliğini ve özerkliğini göz ardı etmektedir. Max Frisch'in "Biz iş gücü çağırdık, ama insanlar geldi." sözü bu yaklaşımı en kısa ve öz şekilde ifade etmektedir.

Göçmenlerin siyasal edilgenliğini varsayan hakim yaklaşım, göçmenlerin siyasal kurum ve süreçlerde var olamaması ya da görünür olmamasından kaynaklanmaktadır. Bu yaklaşım ayrıca göç gönderen ülkelerin genellikle otoriter, baskıcı yönetimlere sahip olduğunu, dolayısıyla göçmenlerin siyasal katılıma ilişkin deneyimlerinin yetersiz ve sınırlı olduğunu varsaymaktadır. Daha da ileri giderek göçmenlerin düşük siyasi katılımının kökenlerini kültürel farklılıkta ve hatta "geri kalmışlıkta" arayan yaklaşımlarda bulunmaktadır. Yoğun siyasi mücadelelerin içinde yer aldıktan sonra ya da bunun sonucunda göç etmiş göçmenlerin hikayeleri bu varsayımın ve göçmen siyasi katılımına ilişkin diğer bazı genellemelerin yanlışlığını ortaya koymaktadır. Ayrıca siyasal katılımın düşüklüğü bir direniş göstergesi ya da savunma taktiği de olabilir (Martinello, 2005: 5). Toplumsal hareketin en görünür olduğu protesto gösterileri ya da yürüyüşler kolektif eylemi tanımlar göründüğünden, uzun zamana yayılan ve dereceli olarak dönüşümü gerçekleştirmeyi hedefleyen toplumsal hareketler daha az dikkat çekmektedir. Göçmenlerin uzun erimli mücadeleleri çok ön plana çıkmazken, protestolar ve şiddet içeren eylemler göçmenleri bir "sorun" olarak görünür kılmaktadır.

Toplumsal hareketlerin ortaya çıktığı en önemli bağlam ulus-devlettir. Ulus-devlet, ulus-ötesi süreçler ve küreselleşme süreçleri hem yerel hem ulus-ötesi düzeyde ortaya çıkan aktörler nedeniyle siyasal katılımın, seferberliğin ve temsilin tek alanı olmasa da halen en önemli alanı olma özelliğini korumaktadır (Ibid: 8). Her ne kadar göçmen aktivizmi için kısıtlı bir alan sunsa da göçmen siyasi katılımı ve toplumsal hareketlerinde dikkate alınması gereken hem göç alan hem de göç gönderen devlettir. Göçmenin devletin siyasal alanına katılım seçim siyaseti, etnik ya da göçmen azınlıkların parlamentoda ya da yerel yönetimde temsiliyle mümkündür. Devlet alanının dışındaki siyasal alana katılım, siyasal partilere, sendikalara, hak ve özgürlük mücadelesi yürüten farklı baskı gruplarına katılım olarak tanımlanabilir. Ayrıca bu katılım, göçmen topluluğunun etnik ya da dinî kimlik mücadelesi için doğrudan seferberliği yoluyla da mümkündür (Ibid: 11). Göçmenler ve etnik azınlıklar ayrıca farklı siyasal hak mücadelelerinden (sol partilerin, dayanışma örgütlerinin ve sivil toplum kuruluşlarının) ve onların kazanımlarından ve bu kazanımların siyasal katılımın önündeki engelleri azaltmasından faydalanmışlardır (Bousetta, 2001: 20). Göçmen dayanışma ağları, örgütleri ve hareketleri, çok-

uluslu şirketler ve küresel kapitalizmin toplumlar arasında artırdığı eşitsizlikleri hafifletmeye ya da ortadan kaldırmaya çabalamaktadırlar (Portes, Escobar ve Radford, 2005: 441).

SIRA SİZDE 2

Göçmen siyasi katılımı ve aktivizmine ilişkin yazının sınırlı olmasının nedenleri nelerdir?

GÖÇMEN AKTİVİZMİNİN KOŞULLARI

Göçmenlerin, göç edilen bağlamdaki aktivizmini, kurumsal yapı ve siyasal kültürün kendilerine sunduğu imkanlardan yararlanma ya da önlerine çıkardığı engelleri aşabilme derecesini belirleyen belli başlı etkenler arasında şunlar sayılabilir: göçmenlerin, (1) siyasete ilişkin bireysel fikir, değer ve deneyimleri; (2) eğitim düzeyleri, toplumsal statüleri, yaş, cinsiyet, etnik grup gibi özellikleri; (3) göçmen örgütlerinin kurumsallaşma düzeyi; (4) göç alan ülke ya da bağlamın siyasal-kurumsal yapısına ilişkin bilgileri; (5) göçmen derneklerinin faaliyetleri ve (6) göçmenlerin sosyal sermayeleri (Martinello, 2005: 6).

Hemşehri "aile kökeni aynı coğrafi alan olan ve kendisiyle hemşehrilik bağı tanımlanan kişidir" (Kurtoğlu, 2005). Aynı köy, şehir ya da bölgeden olan kişiler göç ettikleri bağlamda hemşehrilik bağıyla bir araya gelerek örgütlenirler. **Hemşehri dernek ve vakıfları** bu örgütlenmenin formel şekilleridir ve insan ve kaynak seferberliği konusunda önemli imkanlar sunarlar. Hemşehri dernekleri maddi kaynakları toplanmasında ve göçmen örgütlerinin deneyim, bilgi ve insan gücünden faydalanarak toplumsal eylemleri örgütlenmesinde önemli roller oynarlar (Østergaard-Nielsen, 2001: 13).

Göçmen siyasi ve sosyal katılımı ve hareketleri göçmen topluluklarının özelliklerine göre de şekillendiğinden katılımın anlamı ve katılım şekilleri her topluluk için yeniden tanımlanır (Guarnizo, Portes ve Haller, 2003: 1235). Göçmen topluluğunu şekillendiren ve onun siyasal katılımına etki eden etkenler arasında, (1) göçmenin göç etme biçimi (göçün ekonomik ya da siyasal nedenlerden kaynaklanması, bireysel ya da toplu halde göç edilmesi gibi), (2) göç edilen ülkede bulunma süresi, (3) göçmenin ya da mültecinin göç alan ülkenin emek piyasası ve toplumsal yapısındaki konumu ve (4) göçmen topluluğunun göçmeni entegre etmeye ya da dışlamaya yönelik mekanizmalarla etkileşimi sayılabilir (Østergaard-Nielsen, 2001: 10-11). Kırsal kesimden gelen göçmenler daha çok siyasi amaç gütmeyen hemşehrilik derneklerinde örgütlenirken, kent kökenli göçmenler ise göç gönderen ülkenin siyasal ve kültürel hayatına katılmak için siyasal partiler, dinî ve kültürel örgütlere üye olmakta ve onların faaliyetlerinde aktif görev almaktadırlar (Portes, Escobar ve Radford, 2005: 18).

Siyasi amaç gütmeyen ve gönüllülük esasına dayanan dernek ve kuruluşlara katılmanın, bu derneklerin üyeleri arasında siyasal faaliyeti teşvik ettiği 1960'lı yıllardan itibaren yapılan çeşitli çalışmalarla ortaya konmuştur (Teorell, 2003: 49). Örneğin, İtalya'daki göçmen örgütlerinin faaliyetlerinin çoğunun siyasi olmaktan çok yurttaşlıkla ilgili olmasına rağmen (Pilati, 2010: 145), bu oluşumlar, göçmen topluluklarının eylemleri için kaynak ve deneyim sağlayarak göçmenlerin siyasi katılımına dolaylı olarak zemin hazırlamaktadırlar (Ibid: 147). Gönüllülük esasına dayanan dernekler, bireyleri çevreleyen ağlarla aralarında gevşek bağlar yaratır ve bireyleri siyasal katılım taleplerinin olduğu alana çekerler (Teorell, 2003: 50). Gönüllülük esasına dayanan dernek bir okul vazifesi görerek yurttaşlıkla ilgili yetiler kazandırır ve demokrasi ve siyasal katılım konusunda bilgi ve deneyim birikimi sağlar. Göçmenlerin sahip olduğu sosyal sermaye ile siyasal katılımları arasında bir ilişki söz konusudur. Bu derneklere katılımın kendisi birebir sosyal sermaye kaynağıdır; çünkü bireyleri ilişkiler ağına bağlar ve bu ilişkiler ağı bireyi siyasal katılım konusunda ikna eder.

Granavotter'in gevşek bağların gücü kuramıyla ortaya koyduğu üzere sıkı ilişkilerle örülmüş bir ağ bireylere daha sınırlı bilgi sunmaktadır; çünkü sıkı ilişkilerde bulunan bireylerin arkadaş çevreleri ve çevreleriyle ilişkileri birbiriyle örtüşür. Gevşek bağlarla örülmüş bir ilişkiler ağında ise bireyin farklı birey ve çevrelere iliş-

kide olma olasılığı daha yüksektir (1973: 1362-5). Daha dar bir çerçevede bireyler arasında yüz yüze, gündelik, siyasal olmayan etkileşimlerle gelişen ilişki ağları daha geniş bir çerçevede ve çapta, siyasetle doğrudan ya da dolaylı bağlantılı örüntülere dönüşebilmektedir. Bu geniş çaptaki örüntüler ise yine kendilerini oluşturan dar çerçevedeki bireysel etkileşimleri etkilemekte ve dönüştürmektedirler (Ibid:1360). Böylece göçmenlerin derneklerde örgütlenmesi, görünürlük kazanmalarına ve taleplerinin siyasal alanda temsil edilmesine imkan tanır.

Göçmenlerin, göçmen dernek, örgüt ve hareketlerine aktif katılımını belirleyen etmenler arasında eğitim ve gelir düzeyi öne çıkmaktadır. Araştırmalar daha iyi eğitimli ve daha yüksek gelir sahibi göçmenlerin daha aktif bir katılım sergilediklerini göstermektedir (Portes, Escobar ve Radford, 2005: 17). Yasal statüye sahip olmak da katılımı kolaylaştırmakta ve teşvik etmektedir. Eğitimli göçmenler, hem göç gönderen hem de göç alan ülkedeki siyasi ve sosyal gelişmeleri yakından takip edebilmekteyken, göç alan ülke vatandaşlığına sahip olmak ulus-ötesi alanda sınırlamaları daha kolay aşarak hareket edebilmeyi sağlamaktadır. Uzun süredir göç alan ülkede bulunmak ve belli bir birikime sahip olmak ulus-ötesi faaliyetlere katılımı kolaylaştırır (Guarnizo, Portes ve Haller, 2003: 1229). Bu nedenle göç alan topluma asimilasyon ya da tam entegrasyonun, ulus-ötesi faaliyetlere ve göçmen hareketlerine aktif katılımın önünde bir engel oluşturmadığını, ikisinin aynı anda mümkün olabileceğini söylemek mümkündür (Portes, Escobar ve Radford, 2005: 18). Bir ülkeye yeni gelmiş göçmenin yeni bağlama alışma aşamasında olması, kaynaklarının yetersiz olması ve yasal statüsüyle ilgili belirsizlikler ya da sorunlar göçmen hareketi ya da ulus-ötesi faaliyetlere katılmını engelleyebilmekte ya da olumsuz etkileyebilmektedir (Ibid: 23).

Devletler, göçmenlere oy kullanma hakkı vermek ya da vermemek, vatandaşlığa geçişi ve göçmen örgütlenmesini ve hak mücadelesini kolaylaştırmak ya da zorlaştırmak suretiyle göçmenlerin siyasal katılım süreçlerine etki eder. Devletlerin kurumsal yapıları ve mekanizmaları bu süreçleri belirlemede önemli rol oynar. Göç gönderen devlet de göç süreçlerine doğrudan etki edebilen ve bu süreçlerden yoğun bir şekilde etkilenen bir diğer etmen ve aktördür. Bu iki bağlamı birbirine bağlayan göçmen dayanışma ağları ise göçmenlerin varoluş stratejilerinde olduğu kadar aktivizmlerinin örgütlenmesinde de rol oynarlar. Bu nedenle bu üç etmen aşağıda daha detaylı olarak ele alınacaktır.

Siyasi amaç gütmeyen dernek ve kuruluşların üyelerinin siyasal katılımını teşvik eden etmen ve koşullar nelerdir?

SIRA SİZDE 3

a) Göç Alan Bağlamın Göçmen Örgütlenmesine Etkileri: Toplumsal aktörlerin eylemleri, içinde geliştikleri mekâna ya da çevreye bağlı olarak şekillenir. Siyasal bağlam ve kurumsal yapı, etnik ve göçmen siyasallaşması ve siyasal seferberliğinde temel belirleyici unsurlardan biridir (Bousetta, 2001: 13). Farklı eylem ve örgütlenme türlerinin etki ve başarı düzeyleri, içinde geliştikleri bağlama ve koşullara göre değişiklik gösterebildiğinden, toplumsal hareketleri ve siyasal eylemleri doğru analiz edebilmek için içlerinde geliştikleri bağlamın önemi göz ardı edilmemelidir.

Uluslararası göçün ağırlıklı olarak kentlere doğru akması nedeniyle, göçün kent üzerindeki etkileri ve kentin göçmenlerin entegrasyonu üzerindeki etkileri üzerinde de araştırmalar ve çalışmalar yoğunlaşmıştır. Göçmen entegrasyonu esas olarak

yerel düzeyde gerçekleştiğinden yerel yönetimlere, entegrasyon politikaları oluşturmaları amacıyla daha fazla yetki ve kaynak aktarımı söz konusudur (Ibid: 3). Kentler giderek daha fazla göçmenlerin siyasal, ekonomik ve sosyokültürel hak taleplerini dile getirdiği ve örgütlendiği ve yine giderek artan bir şekilde göç alan toplumun temel hak ve hizmetlerine ilişkin süreç ve mekanizmalarından dışlandığı alanlar haline gelmektedir (Horta ve diğerleri, 2008: 165). Bu nedenle, Avrupa'nın birçok kentinde göçmenlerin kente entegrasyonunu amaçlayan danışma konseylerinin kurulması yoluna gidilmiştir. Ulus-ötesi ve küresel süreçler de şehrin göçmen siyasi katılımı ve aktivizminde oynadığı merkezî rolün önemini daha belirgin bir şekilde ortaya çıkarmaktadır.

Göçmenlerin örgütlenmesinde göç alan ülkenin yasal, siyasal, kurumsal yapısı büyük önem taşımaktadır. Göç alan bağlamda göçmene ilişkin algı da göçmenleri ortak hareket etmeye sevk edici bir rol oynayabilir. Bir göçmen grubu sosyal ya da kültürel farklılıkları nedeniyle ayrımcılığa ve haksızlığa maruz kalabilir. Bu, göçmen grubunu savunmacı bir tutum benimseyerek dayanışmaya ve birlikte hareket etmeye teşvik edebilir. Bu, ayrıca göçmen grubunu kendi farklılık, değer ve sembollerini muhafaza etmeye, hatta içe kapanmaya da itebilir. Göçmenler açısından toplumsal hareketliliğin aşağıya doğru olduğu daha dışlayıcı bir bağlam göçmenlerin göç gönderen ülke ve toplumla bağlantılarını korumalarına, hatta güçlendirmelerine neden olmaktadır (Guarnizo, Portes ve Haller, 2003: 1218). Göçmene yönelik ayrımcı bir algı ve tutumun olmadığı bir bağlamda ise göçmenler arasında gruplaşmadan çok, göç alan topluma bireysel ve farklı türde entegrasyon biçimleri gözlemlenebilir. Ayrıca orta ve üst sınıf değer ve gelir grubuna daha yakın göçmenlerin, göç alan toplumun orta sınıf değerlerini daha hızlı benimsediği, topluma daha hızlı entegre olduğu görülmektedir (Portes, Escobar ve Radford, 2005: 19).

Parçalı asimilasyon kuramı, ikinci neslin göç alan ülkedeki toplumsal tabakalaşmaya entegrasyon sürecini ve bunun sonuçlarını araştıran bir kuramdır. Portes ve Zhou'ya göre (1993) ABD'deki göçmenler için Amerikan toplumuna uyumun üç örüntüsü bulunmaktadır: Amerikan orta sınıfına entegrasyon, Amerikan alt ve yoksul sınıflarına entegrasyon ve en alt sınıfa entegrasyon. Bu kurama göre bir göçmen için, "Amerikalı olma"nın değeri ve faydası göçmenin Amerikan toplumunun hangi tabakasına entegre olduğuna göre değişmekte, eğer görece daha yoksul ve alt sınıflara entegrasyon söz konusu ise, göçmen topluluğunun topluma uyumsuzluğu "sorunu" ortaya çıkmaktadır.

Klasik asimilasyon kuramı göçmenin göç gönderen ülkeyi ve ülkeye karşı hissettiği aidiyeti ve kimliklerini geride bırakıp, göç alan ülke ve sosyokültürel bağlama tam anlamıyla entegrasyonunu öngörür. Bu kuram, göç alan ülkenin siyasal-kurumsal yapısına dahil olmanın ve toplumsal değerlerini benimsemenin bu entegrasyonu hızlandıracağını iddia ederken, göç gönderen ülkeyle bağları sürdürmenin göç alan ülkeye olan aidiyeti zayıflatacağını varsayar. Ancak asimilasyon süreci beklendiği üzere doğrusal bir şekilde gelişmez, hep müzakereye açık bir süreçtir (Tilly, 1990: 86) ya da asimilasyon parçalı bir şekilde olabilir ve bunda göç alan bağlamın önemli etkisi bulunmaktadır.

Konuya ilişkin birkaç örnek göç alan bağlamın göçmen örgütlenme ve hareketlerine etkisini daha açık bir şekilde ortaya koyabilir. Singapur'da yabancı STK'ların resmi olarak kayıt olması zorunluluğu ve yerel olarak faaliyette bulunması önündeki engeller göçmenlerin örgütlenmesini güçleştirmektedir. Bu nedenle göçmen STK'larının sayısı oldukça sınırlıdır ve göçmenlerin ulus-ötesi aktivizmi de sınırlı bir ölçüde gerçekleşmektedir (Lyons, 2006: 5). Milano'da Mısırlı ve Filipinli göçmen topluluklarının İtalyan siyasal yaşamına katılımına ve bu toplulukların örgütlerinin faaliyetlerine ilişkin alan araştırması sonuçları, Milano'da İtalyan örgütleriyle bağlantısı olmayan göçmen derneklerinin ve örgütlerinin yalnızlığa itilebildiğini ve önemli bağlantı ve kaynaklardan uzak kalabildiklerini göstermektedir (Pilati, 2010: 147). Dolayısıyla, göçmen aktivizmi ve katılımı, yerel aktörler dolayısıyla ve onların filtresinden geçerek mümkün olabilmektedir.

1980'lerin başından itibaren göçmen işçiler Japonya ve Güney Kore ekonomileri için, özellikle de küçük ve orta ölçekte iktisadi kuruluşlar için, vazgeçilmez ha-

le gelmişlerdir. Buna rağmen, her iki ülke toplumlarının homojenliğini korumak adına toplumlarının birliği ve huzuruna bir "tehdit" olarak gördükleri göçü kısıtlayıcı politikaları uygulamaya koymuştur. Aynı zamanda göçmen emeğine duyulan ihtiyacın artması nedeniyle göçmenleri kategorileştirerek ve bu kategoriler arasında hiyerarşiler kurarak göçü sıkı denetim altında tutan aşamalı politikalarını sürdürmüşlerdir. Mevcut politikalar göçmen emeğinin -özellikle de düzensiz göçmen emeğinin- yoğun olarak sömürülmesine yol açmakta ve eşitsizlik üretmektedir. Japonya ve Güney Kore'de düzensiz göçmenlerin yanı sıra mevcut göç politikalarınca yaratılmış "stajyer" kategorisi de bulunmaktadır (Lim, 2004: 5). Çok uluslu ya da uluslararası bağlantıları olan şirketlere ülke dışından stajyer getirme imkanı tanıyan sistem 90'lı yıllarda diğer şirketleri de kapsayacak şekilde dönüştürülmüştür. Bu sistem söz konusu devletlerin yoğun denetim ve düzenlemelerine tabi olarak göçmen emek sömürüsünün sürmesine yol açmaktadır. Düzensiz göçmenlerin yaşadığı sorunlar ortadayken, stajyerler işçi kategorisine de girmediklerinden daha büyük sorunlar yaşamakta, düzensiz işçilerden çok daha düşük ücretlere çalışmakta, sendikalara üye olamamakta ve işverenlerin kötü muamele ve uygulamaları karşısında haklarını aramada yalnız kalmaktalardır (Ibid: 8-9). Bu, aynı zamanda, düzensiz göçün ve göçmen emek sömürüsünün hükümet politikalarıyla ne kadar yakından ilgili olduğunun da bir göstergesidir.

Japon sivil toplumunun Güney Kore'ninkine kıyasla görece daha güçsüz ve etkisiz olması Japon STK'larının göçmen yanlısı mücadelesinin de daha sınırlı olmasına yol açmıştır (Ibid:21). Güney Kore'de ise diktatörlüğe karşı yürütülen mücadelenin yarattığı geniş tabanlı koalisyon Güney Kore toplumunu insan hakları ve demokratik yaşama ilişkin uluslararası normlara çok daha açık hâle getirmiştir. Göçmen hakları mücadelesinde bu arka planın büyük etkisi olmuştur. Bu mücadelenin en ön saflarında Güney Kore'deki kiliselerin kurduğu bir oluşum yer almaktadır. Bu oluşum göçmen işçilerin, hem Güney Koreli işçilerin yararlandığı hem de uluslararası normlarda belirtilen haklardan yararlanması için kampanyalar düzenlemiş, Güney Kore'de uluslararası normlarla çelişen kanun, düzenleme ve uygulamaları gündeme ve mahkemelere taşıma yönünde bir strateji izlemiştir (Ibid: 15). Göçmen protestolarının örgütlenmesinde de Güney Koreli STK'ların çalışmaları ve destekleri etkili olmuştur. Göçmenlerin protesto ve eylemleri onları ve sorunlarını görünür kılmaya yönelik eylemlerdir. Göçmenleri "tehdit" olarak inşa eden devlet söylemine ve yaklaşımlarına karşı bu eylemler esas korunma altına alınması gerekenin göçmenler olduğunu göstermek suretiyle vurucu etkide bulunmuşlardır (Lim, 1999: 14). Ayrıca siyasetçilere, karar alıcılara ve medyaya, toplumun dışına itilmişliklerini çok etkili bir şekilde kullanarak, toplumdaki konumlarıyla ölçülemeyecek bir etki yaratabileceklerini göstermişlerdir.

Fransa'ya Türk göçü 1966 yılında Fransa ve Türkiye arasında imzalanan iş gücü anlaşmasını müteakiben başlamıştır. 1974'de göçmen alım anlaşmalarına son verilse de Türk göçü aile birleşmeleri, politik sığınmacılar ve düzensiz göç şeklinde devam etmiştir. Fransa'daki Türkiye kökenli göçmenlerin derneklere, danışma kurullarına ve siyasi faaliyetlere katılımının çok yüksek olduğunu söylemek mümkün değildir. Türk kökenli göçmenlerin % 3'ü sosyokültürel faaliyet yürüten derneklere, % 7'si göçmen topluluğunun derneklerine ve % 4'ü dinî alanda faaliyet gösteren derneklere katılmaktadır (Petek, 2008: 82). Fransa siyasetinde Türk kökenli göçmen derneklerinin ve toplumsal hareketlerinin varlığı ve görünürlüğü oldukça sınırlıdır ve Fransa'ya göçe, göç ve göçmen entegrasyonu politiklarına ilişkin tartışma ve müzakerelerde sesleri duyulmamaktadır (Ibid: 86).

Yapılan araştırmalar Fransa'daki Türk kökenli göçmenlerin diğer göçmen toplulukları ile karşılaştırıldığında entegrasyona en fazla direnen grup olduğunu ortaya koymaktadır. Bunu sadece göçmen topluluğunun tikel ve "kültürel" özellikleriyle açıklamaya çalışmak sorunlu bir yaklaşımdır. Fransa'nın göçmenlere sunduğu yasal-kurumsal bağlamın incelenmesi bize farklı bir bakış açısı sunacaktır.

Fransız yurttaşlık yasası Fransa'da doğan ya da yaşayan ve Fransız değerlerine bağlılığını ifade eden herkese Fransız vatandaşlığına geçme hakkı tanır (Kaya, 2008: 40). Ancak Fransız entegrasyon modeli göçmenler açısından mesleki ve sosyal hareketlilik yaratamamaktadır ve sanayisizleşme nedeniyle yaşanan işsizlik, göçmenler ve ikinci ve üçüncü nesiller açısından en temel sorunlardan biridir (Ibid: 44). Göçmen topluluklarının Fransız kültürü ve değerlerine asimile olması beklentisi tam tersi yönde tepkiler yaratmakta ve göçmenler arasında kimlik siyasetinin taraftar bulmasına neden olmaktadır. Eğitim hayatına ve emek piyasasına girememe konusunda en çok sorun yaşayan göçmen kökenli genç nüfustur ve bunun yarattığı öfkenin gençler tarafından farklı şekillerde dışa vurumu söz konusudur. Fransa'da 5 milyona yakın Müslüman göçmen bulunmasına rağmen Fransız Parlamentosu'nda temsil edilmemeleri, Müslümanların yerel yönetimlerde görev almalarının önünde çıkarılan engeller, göçmenlerin yoğun şekilde ayrımcılık ve yabancı düşmanlığı ile karşılaşmaları da entegrasyona ilişkin sorunların aşılmasını güçleştirmektedir (Ibid: 68). Türkiye kökenli göçmenlerin siyasal katılım ve aktivizminin sınırlı olmasını ve "entegrasyon konusunda yaşadıkları sorunları" bir de bu açıdan okumak gerekmektedir.

b) Göç Gönderen Ülke ve Göçmen Aktivizmi: Göçmenler her ne kadar yeni bir ülkeye yerleşse ve yaşasa da kendi ülkelerinin seçmenlerinin önemli bir bölümünü oluşturmaya devam etmekte, bu da göç gönderen ülkedeki siyasal parti ve aktörlerin göçmenleri hedef alan kampanya ve faaliyetler içine girmelerine neden olmaktadır (Guarnizo, Portes ve Haller, 2003: 1214). Göçmenlerin ülkelerindeki seçim süreçlerine ulus-ötesi katılımı, göç gönderen ülkedeki siyasal partilere üyelik, maddi katkı ve siyasal kampanyalara aktif katılım şeklinde olmaktadır. Göçmenlerin ülkelerindeki seçim dışı süreçlere katılımları ise, hemşehrilik derneklerine üyelik, göçe kaynaklık eden şehirdeki kalkınma, altyapı projelerine maddi katkı ve yardım örgütlerinde düzenli üyelik şeklindedir. Göçmenler projelere maddi destek vererek yerel yönetimler üzerinde etki oluşturarak görüş ve önceliklerinin dikkate alınmasını sağladıkları için bu faaliyetler de siyasal olarak tanımlanmaktadır (Ibid: 1223).

Göç gönderen ülkenin siyaseti, göçmenlerin göç alan ülkenin siyasal yapılarına katılımında belirleyici etken olabilir. Göç gönderen devletlerin hükümet temsilcileri ve diplomatları, mesailerinin önemli bir bölümünü, başka bir ülkede göçmen statüsünde ikamet eden vatandaşlarının ulus-ötesi faaliyet ve aktivizmlerini desteklemek ya da kendi çıkar ve beklentileri yönünde şekillendirmek için harcamaktadırlar (Portes, Escobar ve Radford, 2005: 15). Göçmenlerin aile ve ülkelerine gönderdikleri maddi desteğin artan önemi, göçmenlerin kendi köy, kasaba ya da şehirlerinde yaptıkları yatırım ya da kalkınma projeleri ve yardım faaliyetleri göç gönderen ülkeler açısından önem taşımaktadır.

Göçmenin dahil olduğu ağın büyüklüğü ve etki gücü göçmenin siyasal ve toplumsal hareketlere katılımında çok önemli bir değişkendir. Dolayısıyla, göçe kaynaklık eden ülkeye aile, akrabalık, hemşehrilik, dinî veya etnik bağlarla bağlı ve aynı ülkeden ya da şehirden gelen göçmen topluluğuyla önemli bağları olan göçmenlerin siyasal katılım olasılığı daha yüksektir. Göç sürecini geçici ve kısa süreli

bir deneyim olarak gören göçmenlerin, kaynak ülkedeki gelişmeleri ve hayatı daha yakından takip ettikleri gözlemlenmektedir (Guarnizo, Portes ve Haller, 2003: 1232).

Karpathakis'in New York'a göç etmiş olan Yunanlılara ilişkin araştırması Yunanlıların Yunanistan'a ilişkin meselelerde söz sahibi olabilmek ve Yunanistan'a destek verebilmek adına Amerikan siyasetine yakından ilgi gösterdiğini, hatta siyasal yaşama aktif bir katılım sergilediklerini ve siyasal kurumlarına dahil olduklarını göstermektedir (1999: 55). Yunanlı göçmenlerin Amerikan siyasetine girmelerini mümkün kılan, iki ulusa aidiyetlerini ifade ederek örgütlenmeleri olmuştur (Ibid: 57). 1965 öncesi ABD'ye gelmiş olan göçmenler Amerikan siyasetinden uzak dururken ve hatta kendilerini ABD'ye ait hissetmezken, 1965 sonrası gelen göçmenler Yunanistan'da olup bitenle doğrudan ilgili olmuştur. Bunda o dönemde Yunanistan'da askeri diktatörlüğün bulunmasının ve göçmenlerinin aileleri ya da sevdikleri için duydukları endişenin de etkisi büyüktür. Türkiye'nin 1974'te Kıbrıs'ın kuzeyine düzenlediği harekât Yunanlı göçmenlerin ve ikinci neslin, ABD'nin Türkiye ve Yunanistan'a yönelik dış politikasını etkilemek amacıyla örgütlenmesine yol açmıştır (Ibid: 57). Bu örgütlenmede, daha önceden kurulmuş göçmen dayanışma dernekleri ve yayın organlarının ve ABD'deki Yunan Ortodoks Başpiskoposluğu'nun yanı sıra Yunan hükümet temsilcilerinin faaliyetleri önemli rol oynamıştır.

Göçmen örgütleri, göçmenlerin ABD'ye aidiyetlerini güçlendirme kampanyalarının yanı sıra, göçmenlerin Amerikan vatandaşlığına geçmeleri, oy vermek için kayıt olmaları ve mali kaynak toplamaları yönünde de kampanyalar yürütmüştür (Ibid: 70). Önce yerel siyasetçilere ve onlar aracılığıyla Demokrat Parti'nin ulusal düzeydeki siyasetçilerine ulaşılmıştır. Bunun yanı sıra göçmen dernekleri lobi faaliyetlerine girişmiştir (Ibid: 66). Bu faaliyetlere liderlik edenler ağırlıklı olarak orta ya da üst sınıf mensubu ikinci ve üçüncü nesillerdir. 1990'lı yıllara geldiğimizde bu girişimlerin sonucu olarak "Yunan Lobisi" ortaya çıkmış ve bu lobi Türk-Amerikan ve Yunan-Amerikan ilişkilerinde önemli bileşenlerden biri hâline gelmiştir.

Yunanlı bir göçmenin oğlu olan Michael Dukakis'in 1987 yılında Amerikan başkanlık yarışında Demokrat Parti'den aday olmasıyla (Dukakis seçimleri kazanamamış olsa da) Yunan lobisi önemli bir dönüşümden geçmiş ve ABD'de ulusal düzeyde etkide bulunma hedefine, bu kampanyada aktif görev alarak ulaşmıştır (Ibid: 67). Bugün tüm Yunan siyasi partilerinin ABD'de temsilcileri ve kolları bulunmaktadır ve Yunan iç siyasetindeki değişiklikler ABD'deki Yunan topluluğuna ve onların Amerikan siyasal kurumlarına katılımına doğrudan etkide bulunmaktadır.

Göç gönderen ülkenin politika ve kurumları ile göçmen örgütlenmesi ve ağlarının etkileşimine bir diğer örnek ABD'deki Meksikalı göçmenlerin deneyimleri gösterilebilir. Michoacán Meksika'nın orta batısında yer alan ve ABD'ye yoğun olarak göç gönderen bir eyalettir. Buradaki yerel politikacılar seçim kampanyaları sürecinde ve sonrasında ABD'deki göçmen Michoacán nüfusunu da dikkate almak durumundadır. Şikago'daki Michoacánlı göçmenler, Meksika ve Michoacán siyasetiyle yakından ilgili olmanın ötesinde kurdukları hemşehri dernekleri ve Meksikalı siyasi partilerin Şikago'daki kolları aracılığıyla son yıllarda artan bir şekilde Michoacán (yerel) ve Meksika (ulusal) siyasal hayatının belirleyici unsurlarından birine dönüşmektedirler. Dolayısıyla, göçmenler göç gönderen bağlama sadece para havaleleri, göçmen dayanışma ağları ve devam eden göç akımları aracılığıyla aktardıkları sosyal etkilerle değil, siyaseten de etki etmektedirler. Göçmenlerin siyasal aktivizmi Meksika hükümetini de göçmenlerce kurulan ulus-ötesi ağları ve ha-

reketleri dikkate almaya itmektedir (Shütze, 2010: 2). Artan göçmen aktivizminin önemini gören Meksika federal hükümeti göçmenlerin Meksika siyasetine ulus-ötesi katılımına olanak veren bir program oluşturmuştur. Göçmenler proje geliştirmekte ve Meksika yönetimi ile müzakerelere girişerek belediye, eyalet yönetimi ve federal hükümetin bu projeyi ne şekilde finanse edeceğini belirlemektedirler. Bu program, altyapı inşa projelerini, öğrencilere burs vermeyi hedefleyen sosyal projeleri ve girişimcileri desteklemeyi hedefleyen üretimle bağlantılı projeleri kapsamaktadır (Ibid: 4).

c) Göçmen Dayanışma Ağları: Tilly'e göre göç edenler, göçmenler ya da haneler değil, birbirine farklı türde toplumsal ilişkiler ve ağlarla bağlı insanlardan oluşan topluluklardır. Ağlar, göçmenlerin göç yolculuğuna hazırlanması ve göç alan ülkede yerleşmesine destek verirken, göçmenlerin bireysel faaliyetleri ve katılımı bu ağları yeniden üreterek sürekli kılar ve güçlendirir. Göç sürecinde ağlar yeni biçimler alabilir ve farklı yönlere doğru gelişebilirken, ağların kapsamları genişleyip daralabilir (1990: 84-85).

Göçmen dayanışma ağları insanlar ve onları saran sosyokültürel çevreleri arasındaki ilişkiyi şekillendiren görünmez bir toplumsal sözleşme gibi bir işlev görür. Göçmen dayanışma ağları ekonomik kriz, işsizlik, artan ırkçılık ve ayrımcılık gibi değişen durumlarda göçmenin düşmesini engelleyen bir güvenlik ve destek ağı vazifesi görebilir. Ortak değerler ve deneyimler göçmen topluluğunun mensuplarını, kültürel norm ve kimliklerini yeni bağlamda yeniden üretmeye itebilir ve göçmenler arası dayanışmayı güçlendirebilir.

Göçmen dayanışma ağları aracılığıyla göç alan ve gönderen bağlamlar arasında insan, sembol ve maddi kaynakların akışı sürer. Göçmenler ülke ve ailelerine para havalelerinin yanı sıra yeni bakış açıları ve davranış kalıpları, kimlikle bağlantılı, etnik ya da dinî semboller ve sosyal sermaye gibi "sosyal havaleler" de gönderirler (Levitt, 2001: 54). Sosyal ve kültürel kaynaklar ve deneyimler sosyal havalenin temel hammaddeleridir. Sosyal havaleleri aktaran dayanışma ağları birbirine sıkı ve yoğun bir şekilde bağlı ağlardır. Sosyal havaleler ulus-ötesi göçün yerel düzeyde yarattığı sosyokültürel dönüşümü anlamamız ve analiz etmemizi sağlamaktadır.

Göçmen toplulukları sadece insani sermaye ve kaynakları göç alan ülkeye taşımazlar, aynı zamanda yeni ortama, yeni göçmen dayanışma ağına bağlı olarak yeni bir sosyal sermaye ve kaynak oluştururlar (Yans-McLaughlin, 1990: 12). Kaynak seferberliği kuramının bir kolu olan toplumsal ağlarla ilgili toplumsal hareket kuramı, örgütler ile aktivist birey ve gruplardan oluşan ağların siyasal eylemlerinde kaynakların rolünün altını çizmektedir (Pilati, 2010: 47). Göçmen dayanışma dernekleri ve ağları açısından sosyal sermaye, bağlayıcı sermaye ve köprü kurucu sermaye olarak ikiye ayrılmaktadır. Bağlayıcı sermaye, göçmen ağı içerisinde bireyleri ve grupları birbirine bağlarken, köprü kurucu sermaye, göçmen dayanışma ağını hem göç alan topluma hem de ulus-ötesi ağlara bağlamaktadır (Horta ve diğerleri, 2008: 167). Göçmen dayanışma ağlarının ve ilişkilerinin daha yoğun olduğu bağlamlarda göçmenlerin siyasi katılımının da daha yüksek olduğu gözlemlenmektedir. Göçmen topluluğunun örgütsel yapısı, üye örgütlerin sayısı, üyelik düzeyi ve faaliyetlerin çeşitliliği göçmen topluluğunca üretilen sosyal sermaye oranını etkiler ve belli kolektif hedeflerin gerçekleştirilmesini sağlar (Ibid: 168). Göçmen ağlarındaki güven sosyal sermayeye dönüşmekte, sosyal sermaye ise siyasal katılımın kapısını aralamaktadır. Diğer örgütlerle daha fazla bağlantısı olan örgütler ve yapılanmalar genellikle en büyük, en iyi donanımlı ve en fazla kaynağa sahip olan örgütler ve ağlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Ibid: 199).

Göçmen dayanışma ağlarında sosyal sermaye ve kaynak oluşumunu etkileyen etmen ve koşullar nelerdir?

SIRA SİZDE 4

ULUS-ÖTESİ TOPLUMSAL HAREKETLER

20. yüzyılın son çeyreğinde tabandan örgütlenen toplumsal etkileşimin sınırları tarihte olmadığı ölçüde genişlemiştir. Birden fazla ulus-devleti etkileyen bu ulus-ötesi bağlantılar genellikle insan hareketliliği ile ortaya çıkmaktadır (Guarnizo, Portes ve Haller, 2003: 1211-12). 1990'lı yıllardan itibaren ulus-ötesi küresel ağlar ve toplumsal hareketler "küresel sosyal adalet" mücadelesinin baş aktörleri haline gelmiş ve bu alanda ulus-devletin hakimiyetine ve belirleyici rolüne meydan okumaya başlamışlardır (Milani ve Laniado, 2007: 10).

Küreselleşme, bir yandan yeni aktörlerin ve pratiklerin ortaya çıkmasına olanak tanırken, diğer yandan ekonomik alanda küresel düzeyde bir entegrasyon sağlamaktadır. Böylece kendisine alternatif teşkil edebilecek ya da farklı küreselleşme yolları önerebilecek ulus-ötesi aktör ve toplumsal hareketlere zemin hazırlamakta ve yeni ifade kanalları sağlamak suretiyle olanaklar sunmaktadır. Neoliberal ideoloji ile beslenen yukarıdan küreselleşme, emek piyasasını yeniden ve küresel ölçekte oluşturarak nüfuz ve etki alanını genişletmektedir. Bu durum yukarıdan küreselleşmeyi, küreselleşme karşıtı hareket ve mücadelere karşı daha açık ve savunmasız hâle getirmektedir. Haberleşme ve ulaşım alanındaki yeni teknolojik gelişmeler ulus-ötesi aktörlerin devlet sınırları ötesinde örgütlenmesini kolaylaştırırken, bu alanların devlet tarafından denetimini zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla küreselleşme, yeniden yapılanma sürecine girmiş olan küresel emek hareketlerine ve örgütlerine mücadelelerini küresel düzeyde sürdürme etkisi ve olanağı sunar (Munck, 2002: 27). Aşağıdan küreselleşme bağlamında ortaya çıkan "yeni" toplumsal hareketler, parti siyasetinden bağımsız bir şekilde ve sivil toplumu devletin önünde tutarak örgütlenirler, iktidarı "yaygın ve çoğul" bir şey olarak yeniden tanımlarlar (Ibid: 36).

Küreselleşme farklı birimler ve düzeylerde incelenebilecek çok boyutlu bir olgudur. **Yukarıdan küreselleşme** ya da neoliberal küreselleşme; Bretton Woods kurumları gibi küresel ekonomik aktörlerin, çok-uluslu şirketlerin, kısacası küresel sermayenin ve yönetici seçkinlerin, kapitalist pazarların genişlemesi ve küreselleşmenin kendi çıkarları doğrultusunda ilerlemesi için faaliyet ve stratejilerini koordine etmeleri olarak tanımlanabilir. **Aşağıdan küreselleşme** ise, ekonomik küreselleşme ve onun beraberinde getirdiği ya da derinleştirdiği eşitsizliklere direnen insanların, örgütlerin, oluşumların ve hareketlerin ilişkileri, etkileşimleri ve mücadeleleri bütünüdür.

Resim 6.3

Aşağıdan küreselleşmenin küresel dayanışma, tabandan örgütlenme ve farklı örgütlenme ve toplumsal hareketler arasındaki etkileşim sonucu oluşumu.

Hem ulusal hem küresel düzeydeki demokrasi açığı, eşitsizlikler ve ayrımcılıklar, ulus-ötesi toplumsal hareketlerin tabanını ve etki alanını genişletmesine yol açmaktadır. Bu hareketler sadece süregelen ve yeni ortaya çıkan sorun ve eşitsizlikleri dünyanın gündemine taşımakla kalmamakta, yerel, ulusal ve küresel düzeyde dönüşümün tetikleyicisi ve parçası olmayı hedeflemektedirler. "Siyasal alan"ın sınırlarının yeniden tanımlandığı bu süreçte ulus-ötesi toplumsal hareketler adaletin "siyasal" içinde tanımlanmasının önemine ve adaletin kural ve ilkelerinin belirlenmesinin gereğine vurgu yapmakta, dünya siyasetinde yeni normların ve yönetişim şekillerinin oluşması için mücadele vermektedirler (Milani ve Laniado, 2007: 15).

Aşağıdan ulus-ötesileşme ulus-devletin sınırladığı siyasal alanda kendilerini ifade etme olanaklarından dışlanmış birey ve gruplar için siyasal katılım ve eyleyicilik olanakları sunar. Ancak bu, yeni aktörlerin mevcut küresel kurallar ve normları tamamen ortadan kaldırması ya da onları meşrulaştıran mevcut eşitsizlikleri sona erdirmesi anlamına gelmez (Evans, 2000: 230). Yine de bu hareketler, mevcut düzendeki eşitsizliklere meydan okuyarak yerel ve küresel düzeyde etkide bulunabilirler. Neredeyse bir slogan haline gelmiş "küresel düşün yerel düzeyde hareket et" anlayışını tersine çevirerek "yerel düşün küresel düzeyde hareket et" anlayışını benimseyen bu hareketler, yerel düzeyde ortaya çıkan sorunlara ulus-ötesi düzeyde örgütlenerek ve kampanyalar düzenleyerek çözüm bulmaya çalışırlar (Ibid: 231).

Yatay olarak örgütlenen ulus-ötesi toplumsal hareketlerin ortaya çıkışı dikey ve hiyerarşik olarak örgütlenen uluslararası kurum ve yapılarla çelişmektedir. Bunun da ötesinde bu toplumsal hareketler ulus-devletin egemenlik alanını ve dünya siyasetindeki yeri ve konumunu tartışmaya açmaktalardır. Bu açıdan siyasal alanın kamusaldan özele, ulusaldan ulus-ötesine ve ulus-devletin tekelinden devlet dışı aktörlere kaymakta olduğunu söylemek mümkündür (Milani ve Laniado, 2007: 14). Uluslararası örgütlerle karşılaştırıldığında ulus-ötesi toplumsal hareketlerin sınırlarının ve yapılarının katı olmadığı gözlemlenebilir. Gücü ve yetkiyi kendinde toplayan bir liderlik modeli yerine, liderliği yayarak gücü ve yetkiyi dağıtan yeni bir siyaset etme biçimi tercih edilmektedir. Kimlik, bu siyaset etme biçiminde anahtar bir rol oynamakta, hem eylemlere anlam ve yön veren hem de hareketin mensuplarının harekete bağlılığını artıran bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır (Ibid: 23-4).

Ulus-ötesi toplumsal hareketler kendilerini oluşturan aktör ve gruplar açısından bakıldığında daha heterojen, çoklu-kimlikli ve çok daha akışkan bir yapı ortaya koymaktadır (Ibid: 11). Bu yapıda örgütler, harekete kaynak, üye, fikir, eylemler için strateji ve taktik sağlamak suretiyle hareketi sürekli kılmakta, eylemlerin kolektif olması için katılımı yönlendirmekte, yeni değerler ve normlar konusunda katılımcıları eğitmekte ve bilgilendirmekte, yerel, ulusal ve küresel arasındaki bağların oluşmasında anahtar rol oynamaktadırlar (Ibid: 12). Bu yapılanmada bilginin üretimi ve paylaşımı hem katılımcıları özgürleştirici hem de toplumsal hareketi -dayanışma ve işbirliğini beslemek suretiyle- güçlendirici bir işleve sahiptir.

Yönetişim: Yeni kamu yönetimi anlayışına göre yönetişim kavramı devlet merkezli bir yönetim yerine toplum merkezli bir yönetimi öngörmektedir. Yönetişim kavramı farklı düzeylerdeki (yerel, ulusal, bölgesel, küresel) farklı kurum ve aktörleri (devlet kurumları, özel kurumlar, sivil toplum kuruluşları, yerel, bölgesel ve uluslararası aktörler) yönetime katmak anlamına gelmektedir (Palabıyık, 2004: 63). Yönetişim bir toplumda ya da politik sistemdeki bütün aktörlerin etkileşimi, ortak çabalarının koordine edilmesi ve yönetim sürecinde pay ve etki sahibi olmaları olarak da tanımlanabilir (Özer, 2006: 60).

Sermayenin küreselleşmesinde kilit rol oynayan çok-uluslu şirketlerin, küresel medyanın ve ulus-üstü siyasal oluşumların sahip oldukları siyasal güç ve ekonomik kaynaklarla farklı toplumlara, siyasal ve ekonomik sistemlere etki etmesi, yerel ve küresel düzeyde süreçleri harekete geçirerek ulus-ötesi süreçleri yukarıdan yönetme ve şekillendirme olanaklarını kullanmaları **yukarıdan ulus-ötesileşme** olarak tanımlanabilir. **Aşağıdan ulus-ötesileşme** ulus-ötesi alanda merkezileşme girişimlerine direnen, yerel ve tabandan örgütlenen aktör, hareket, ağ, süreç ve pratiklerden oluşmaktadır (Guarnizo ve Smith, 1998: 3). Aşağıdan ulus-ötesileşmede çevre, insan hakları, emekçi hakları, demokrasi alanlarında mücadele eden sivil toplum kuruluşları ve toplumsal hareketler ile göçmenler önemli bir yere sahiptir.

ULUS-ÖTESİ GÖÇ VE GÖÇMENLERİN ULUS-ÖTESİ AKTİVİZMİ

Portes ve diğerleri, ulus-ötesi göçün ekonomik, siyasi ve sosyokültürel olmak üzere üç kategoride incelenebileceğini vurgulamaktadır (1999: 221). Bu üç kategoride kurumsallaşma düzeyinin yüksek ya da düşük olmasına göre farklı türde kurumsallaşmalar ortaya çıkabilir. Levitt ve diğerleri bu üç kategoriye dördüncü bir kategori daha eklemişlerdir: dinî ulus-ötesilik (2003: 567). Levitt'in ABD'nin Boston şehrindeki "ulus-ötesi köy" olarak tanımladığı Miraflores köyünden gelen Dominikli göçmenler hakkındaki araştırması, ulus-ötesi göçmen topluluklarının kurumsal ve kurumsal olmayan bağlamlardaki gündelik dinî pratiklerinin göç alan ve gönderen ülke ve süreçleri birbirine bağladığını ortaya koymaktadır. Levitt bu çalışmasıyla ayrıca, aşağıdan ve yukarıdan ulus-ötesileşme düzeyleri arasında ara ya da orta bir düzeyin daha var olduğunu da göstermektedir (2001: 6).

Açıktır ki günümüzde ulus-ötesi göç tüm göçmenlere uygulanabilecek genel bir paradigma değildir (Armbruster, 2002: 17). Ayrıca, ulus-ötesi göçmenler ulus-ötesi alana farklı düzeyde ve farklı yoğunlukta katılmaktalardır. Bir diğer deyişle, göçmenler "kapsamlı" ya da "seçici" ulus-ötesi aktivizmi benimseyebilirler ve bu seçici ulus-ötesilik sürekli ya da fırsat buldukça gerçekleşebilir (Levitt ve diğerleri, 2003: 570). Ulus-ötesi bağların oluşmasında etkin olan göçmenlerin eyleyiciliğinin en temel özelliği düzenli olmasıdır (Guarnizo, Portes ve Haller, 2003: 1213). Ulus-ötesilik "dar"dan "geniş"e uzanan ulus-ötesilik türleri arasında kurumsallaşma derecesi, göçmen grubunun büyüklüğü ve etkinlik alanları ile ulus-ötesi alanda hareketlilik derecesine bağlı olarak farklı şekillerde ortaya çıkabilir (Itzigsohn, 1999: 317). Dar ulus-ötesilik beraberinde düzenli göçmen katılımı ve hareketliliği ile yüksek düzeyde kurumsallaşma gerektirirken, geniş ulus-ötesilik, göçmenlerin ulus-ötesi faaliyetlere ara ara ve seçici bir şekilde katılımı ve düşük düzeyde kurumsallaşma anlamına gelmektedir (Ibid: 323).

Ulus-ötesilik göçmenlerin göç alan topluma entegrasyonu önünde bir engel oluşturmaz, entegrasyon ve ulus-ötesi katılım aynı anda ve göçmenlerin hayatta kalma stratejilerine bağlı olarak farklı oranlarda gerçekleşebilir (Levitt ve diğerleri, 2003: 571). Ulus-ötesi aktivizm göçmenlerin hem göç gönderen topluma karşı duydukları sorumluluklarını yerine getirmelerini ve aidiyetlerini sürdürmelerini sağlayan hem de göç alan topluma entegrasyonunu, aktif katılımını ve -maddi yardımlar, yatırımlar, bilgi, deneyim ve yeni değerlerin aktarımı ile- katkı yapma çabasını destekleyen yapıcı bir süreçtir (Guarnizo, Portes ve Haller, 2003: 1239). Ayrıca, ulus-ötesi siyasal hareketler ve eylemler göçmenlere kendilerini ifade etme, haklarını arama ve özgürleşme kanallarını açar. Göçmenlerin ulus-ötesi alana ve hareketlere katlımını üç açıdan ele almak mümkündür. "Doğrusal ulus-ötesilik" para gönderme, göçmen ağ ve dernekleri kurma gibi ulus-ötesi pratikler ve katılım aracılığıyla göçmenleri göç gönderen bağlama bağlar. "Kaynaklara bağımlı ulus-ötesilik" göçmenlerin sahip oldukları ve göç sürecinde edindikleri kaynaklar ölçüsünde ulus-ötesi faaliyetlere katılmaları ve göç gönderen bağlamla bağlantı kurmaları durumudur. "Tepkisel ulus-ötesilik" ise göçmenlerin göç alan ülkede yaşadıkları dışlayıcı ve olumsuz deneyimler sonucunda bu ülke toplumuna tepki duyması ve göç gönderen ülkeye yönelmeleri durumudur (Itzigsohn ve Giorguli-Saucedo, 2005: 899).

Göç alan ve gönderen ülkelerin politikaları, yasal-kurumsal yapıları ve faaliyetleri ulus-ötesi bağların örülmesinde önemli roller oynarlar. Göç gönderen devletlerin ne ölçüde göçmenlerin hayatına müdahil olduğu ve göç alan ülkenin yasal-kurumsal yapısının göçmenleri ve onların ağ ve kurumlarını entegre etmeye ne ölçüde açık olduğu, ulus-ötesi aktivizmi engelleme ya da kolaylaştırma yönünde etkide bulunur. Ancak göçmenlerin ulus-ötesi aktivizmi ulus-devletler tarafından ulusun istikrarına ve devletin egemenliğine bir tehdit olarak algılanmaktadır (Wimmer ve Glick-Schiller, 2003: 589). Ulus-ötesi göçmenler katı bir şekilde tanımlanmış aidiyet ve kimlik kategorilerine ve vatandaşlık rejimlerine meydan okumaktalardır. Çifte vatandaşlık rejiminin devletler tarafından kabul görmesi göçmenlerin birden fazla devlete aidiyet duyma durumunu ortaya çıkarmaktadır. Bunun da ötesinde, ulus-ötesi siyasal, sosyokültürel ya da dinî örgütler, kurumlar ve ağlar ulus-ötesi göçmen aktivizmininin yapılandırıldığı alanlar olarak ortaya çıkmakta ve göçmen aktivizmi için yeni alanlar açmaktadır. Bu nedenle, ulus-ötesi göçmen aktivizmini sınırlamayı hedefleyen politikaların uzun vadede başarısız olması kaçınılmaz görünmektedir. Portes'in de ifade ettiği gibi, ulus-ötesilik kaplanı kafesinden çıkmıştır ve çok-uluslu seçkinlerin ve ulusal hükümetlerin onun arkasından kapıyı kapaması nafile bir çabadır (1997: 20).

SIRA SİZDE 5

Göçmenlerin ulus-ötesi alana katılım şekilleri nelerdir?

ULUSLARARASI GÖÇE DAYALI TOPLUMSAL HAREKETLERDEN ÖRNEKLER

Göçmen siyasal aktivizmi seçimlerde oy kullanmanın ötesinde siyasal seferberlik, protestolar, ulus-ötesi siyasal çaba ve faaliyetler gibi "siyasal"ı yeniden tanımlayan faaliyetleri içermektedir (Gutiérrez, 2010: 35). Aşağıda farklı şekillerde örgütlenen ve farklı şekillerde eylemselliklerini ortaya koyan göçmen topluluklarının toplumsal hareketlerinden örnekler sunulmaktadır.

"Bizsiz Bir Gün" eylemi: 1 Mart 2011 tarihinde Avrupa'nın farklı şehirlerinde göçmenlerin Avrupa'ya yaptığı katkıyı görünür kılmak adına "Bizsiz 24 Saat" eylemi yapılmıştır. Eylemlere farklı iş kollarında çalışan göçmenlerin yanı sıra göçmenlere destek olmak amacıyla birçok sivil toplum kuruluşu da katılmıştır. 1 Mart tarihinin seçilmesi tesadüfi değildir. 1 Mart 2005'te Fransa'da "Yabancıların giriş, oturma ve iltica hakkı alabilme yasası" yürürlüğe girmiştir. Bu yasa göçmenliği, sadece ekonomik kriterler ölçütünde kabul edilebilir bir şey olarak tanımladığından, "göçmensiz bir gün"ün düzenlenmesine zemin hazırlamıştır. Eylem 2010 yılında İspanya, İtalya ve Yunanistan'a ve diğer Avrupa ülkelerine ulaşarak ulus-ötesi bir göçmen grevi niteliği kazanmıştır. Bu bir gün süresince eyleme katılan göçmen ve STK'lar herkesi çalışmamaya ve tüketimini durdurmaya davet etmekte, böylece göçmenlerin toplumların sürekliliği ve refahına yaptığı önemli katkıyı vurgulamayı amaçlamaktadır (http://www.la-journee-sans-immigres.org/).

Resim 6.4

İtalya'nın Bologna şehrindeki göçmen işçiler İtalyan toplumuna yaptıkları katkının altını çizmek için "Bizsiz Bir Gün" Eyleminde, 10 Mart 2010. Fotoğraf: Giorgio Benvenuti/EPA

1 Mart'ta düzenlenen göçmen protestoları sadece Avrupa ile sınırlı değildir. 2006'dan beri ABD'nin farklı şehirlerinde düzenlenen yürüyüşler ve grevler de göçmenlerin varlıklarını ve katkılarını görünür kılmayı hedeflemektedir. 1 Mart 2011'de ABD'nin 50 şehrinde ağırlıklı olarak Latin Amerikalı göçmenlerin katılımıyla yürüyüşler düzenlenmiştir. Şikago'da 300,000 kadar göçmen "Bugün yürüyoruz, yarın oy kullanacağız." sloganıyla yürümüştür (Hamilton, 2011). Katılım her şehirde yüksek olmasa da bu eylem, göçmen örgütlenmesi açısından önemli bir adımdır.

Göçmen hakları ve göç yasası protestosu için yürüyüş: ABD'nin Latin Amerika'ya yaptığı ekonomik ve siyasi müdaheleler ABD'ye göçü tetikleyici yönde bir rol oynamıştır. Latin Amerikalı göçmenler ağırlıklı olarak Kaliforniya, Teksas, Arizona ve New Mexico eyaletlerinde yerleşmiş ve buralarda yoğun göçmen dayanışma ağlarının kurulmasına öncülük etmişlerdir. Aile ve hemşehrilik bağları üzerinden örgütlenen dernekler göçmenlerin toplumsal hayatında ve varoluş stratejilerinde önemli roller oynamaktalardır. Farklı türde eşitsizlik ve ayrımcılıklarla karşılaşan Latin Amerikalı göçmenler dernekler ve ağlar aracılığıyla örgütlenerek taleplerini daha yüksek sesle ifade etmeye başlamışlardır. Göçmen işçilerin kitlesel hareketi, ABD'deki durağanlaşan ve sessizleşen işçi hareketi açısından önemli bir hareketlenmeyi temsil etmektedir. Bu hareketin bir sendikal yapı içerisinde olmaksızın, ABD'deki iki siyasi partiden (Cumhuriyetçi ve Demokrat Parti) bağımsız bir şekilde yatay örgütlenme modeliyle örgütlenmesi de emeğin örgütlenmesi açısından önemli bir yenilik ve katkıdır (Petras, 2006).

25 Mart-21 Mayıs 2006 tarihlerinde ABD'nin 100 şehrinde 5 milyona yakın göçmen işçi ve onların destekçileri yürüyüşler ve gösteriler düzenlemiştir. Bu ABD tarihindeki en büyük ve en geniş katılımlı gösteridir. Bu büyük çaplı gösterinin arka planına bakıldığında Meksika, Orta Amerika ve Karayip kökenli göçmenlerin deneyimleri, karşılaştıkları ayrımcılıklar ve katlanmak zorunda oldukları sömürülerin onları eyleme sevkettiği söylenebilir. Ancak bu eylemin en temel hedefi, Amerikan Kongresi'ndeki düzensiz göçmen işçileri suçlu kategorisine sokan, yeni ve eski göçmen işçiler arasında bir ayrım yaratan yasa tasarısının geçmesini engellemekti.

Göçmen örgütleri ise tüm göçmenlerin düzenli hale getirilmesini talep etmişlerdir. Orta sınıflara mensup göçmenlerin denetimindeki göçmen örgütleri ve sendikalar kanalıyla bu taleplerini seslendiremeyen göçmenler, büyük çaplı bir gösteriyle seslerini duyurmaya karar vermişlerdir (Petras, 2006).

1 Mayıs 2010'da tüm ABD eyaletlerinde, Arizona'da "yasa dışı göç"ü durdurmak adına kabul edilen yeni göçmen yasası da protesto edilmiştir. Yeni göç yasası yabancıların, polisin "yasa dışı göçmen" olduklarından şüphelenmesi durumunda göstermek üzere, kimlik ve kayıt belgelerini yanlarında taşımalarını şart koşmaktaydı. Bu yasa karşıtı çevrelerin, bunun göçmenlere yönelik ayrımcılığı artıracağı uyarısında bulunmaları etkili olmuş ve yasada yapılan bir değişiklikle polisin, göçmenleri sadece hukukun ve düzenin sağlanması uygulamasıyla bağlantılı olarak durdurabileceği karara bağlanmıştır. Ancak bu değişiklik bile göçmen protestolarını azaltmamıştır (Hamilton, 2011).

Göçün kadınlaşmasına karşı kampanya ve protestolar: Singapur'da sınırlı göçmen aktivizmi sendikaları, dinî kurumları ve yabancı devlet temsilciliklerini göçmen haklarının korunması için daha yoğun bir çaba içine girmeye itmiştir. Kadın göçmen işçiler bu çabanın odak noktasını oluşturmaktadır. Bunda 90'lı yıllarda göçmen bakıcı ve temizlik işçisi kadınların sayılarının hızla artmasının ve kadın göçmenlerin karşılaştıkları şiddet ve ayrımcılığın rolü büyüktür. 1995 yılında Singapur'da çalışan Flor Contemplacion isimli Filipinli kadın temizlik işçisinin tutuklanması ve idamını izleyen süreç bu yöndeki çabaları daha da yoğunlaştırmıştır. Özellikle Katolik Kilisesi bu yönde çaba gösteren en aktif aktörlerden biri haline gelmiştir. 2001 yılında 19 yaşındaki Endonezyalı bir göçmen kadın işçinin işvereni tarafından dövülerek öldürülmesi Singapur basınında geniş yer bulmuş ve bu olay, göçmen kadın emekçilerin haklarının korunması ve onlara iyi muamele edilmesi için farkındalık yaratmak amacıyla kampanyalar yürüten Çalışma Komitesi isimli hareketin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Lyons, 2006: 7-8). Bu komitenin faaliyetleri göçün kadınlaşmasına yol açan yerel, bölgesel ve küresel söylemlerden oldukça etkilenmektedir. Ancak bu ilgi söylem düzeyinde kalmakta, uluslararası STK ve örgütlerle bağlantılar kurma konusunda yeterince bağlantı kurulamamaktadır.

Resim 6.5

Göçmen işçiler Dünya Kadınlar Günü sırasında Lübnan'ın başkenti Beyrut' ta düzenlenen gösterilerde göçmen bakıcıların ve temizlik işçilerinin haklarını savunan bir poster taşırken, 8 Mart 2009. Posterde "Yemek pişirmek, temizlik yapmak ve bakıcılık bir iştir." yazmaktadır. Fotoğraf: REUTERS

Göçmen ayaklanmaları: 2000 yılında 19 yaşındaki Cezayir kökenli Ryad Hamlaoui'nin bir polis tarafından Fransa'nın kuzeyindeki Lille şehrinde öldürülmesi, göçmenlerin Lille belediyesine doğru yürüyüşe geçmesiyle sonuçlanan iki gün süren göçmen ayaklanmalarına yol açmıştır. Bu olay ve ayaklanmalar sadece Fransa'yla sınırlı kalmamış, benzer olaylar Avrupa'nın diğer ülke ve şehirlerinde de göçmen ayaklanmaları ve protestolarına yol açmıştır. (Bousetta, 2001: 2). 1980 ve 90'larda Fransız banliyölerindeki kargaşa ve huzursuzluklar, 1991'de Belçika'nın Brüksel şehrinde, 2001'de İngiltere'nin Bradford, Oldham ve Burnley şehirlerinde ve 2005 yılında Paris'in banliyölerinde başlayan ve Fransa'da hayatı felç eden göçmenlerin karıştığı şiddet eylemleri, koşullar değişmezse gelecekte de bu ayaklanmaların devam edebileceğini göstermektedir.

Bu ayaklanmaları ve protestoları, göçmenlere yönelik ayrımcılık ve şiddet olaylarına anlık tepkiler olarak yorumlamak güçtür. 70'lerin ortalarına dek göçmen emeğine ihtiyaç duyan ve onları davet eden endüstrileşmiş ülkelerin endüstrileşme sonrası bir safhaya geçişi ve ekonomilerinde hizmet sektörünün ağırlık kazanmasıyla göçmen emeğinin marjinalleşmesi, göçmenlerin çöküntü alanlarında yalnızlaştırılmış bir şekilde yaşaması ve vatandaşlık hakları ve siyasal süreçlere katılımlarının önündeki engeller, göçmenlerin yaşadıkları şehirlerde örgütlenmesi ve siyasal katılım derecelerini belirleyen etmenler arasında sayılabilir (Ibid: 2). Özellikle Müslüman göçmenler, şehirlerin çeperlerindeki yalıtılmış mahalleleriyle, okullarıyla ve gündelik soysal hayatlarıyla toplumsal ve siyasal hayatın merkezinden daha da dışarıya itilmektedir (Kaya, 2008: 53). Bu da göçmenleri bir yandan etnisite, din, dil gibi -onları toplumdan farklı kılan- kimliklerinin siyasetine yönlendirirken, özellikle gençleri, kendilerini ancak şiddete başvurarak görünür kılacağını bildikleri eylem, gösteri ve ayaklanmalara itmektedir.

Göçmenlerin açlık grevi: Yunanistan'ın Atina ve Selanik şehirlerinde eşit sosyal ve politik haklar ve süresiz oturma izni için mücadele veren çoğunluğu Kuzey Afrikalı olan 300 göçmen, 25 Ocak 2011 tarihinde başladıkları ve 6 hafta süren açlık grevlerini Yunan hükümeti ile yaptıkları anlaşma ile sona erdirmişlerdir. Her ne kadar hükümet göçmenlerin süresiz oturma izni talebini kabul etmeyerek geçici oturma izni vermeye razı olduysa da göçmenler bu uzlaşmayı bir zafer olarak algılamışlardır. Uzun yıllardır Yunanistan'da yaşıyor ve çalışıyor olmalarına rağmen, "yasa dışı göçmen" olarak görülen göçmenlere, Yunan hükümetinin geçici de olsa oturma izni vermesi göçmenler açısından önemli bir başarıdır. Eyleme destek veren STK'lar ve hareketler de açlık grevinin duyurulması için internet üzerinden, özellikle sosyal paylaşım siteleri ve bloglar üzerinden, grevle ilgili gelişmeleri ve görüntüleri paylaşarak, Yunan hükümetini hedef alan protestoların destekçilerini artırmaya ve uluslararası kamuoyunun ilgisini bu konuya çekmeye gayret göstermişlerdir. Göçmenlere ve sığınmacılara muamelesi nedeniyle eleşti-

Resim 6.6

Yunanistan'da açlık grevi yapan göçmenler hastaneye götürülürken, 1 Mart 2011.

rilen Yunan hükümeti, açlık grevi görüntülerinin Avrupa ve dünya kamuoyuna yansıması nedeniyle baskı altında kalmıştır. Dolayısıyla grevin sona ermesi Yunan hükümeti açısından da rahatlatıcı olsa da açlık grevinin sona ermesi, bu alanda Yunan hükümetine yöneltilen eleştirilerin sona ereceği anlamına gelmemektedir (http://gocmendayanisma.org; Smith, 2011; http://www.bbc.co.uk/news/ world-europe-12694104).

Türkiye'den göçmenlerle dayanışmaya bir örnek: 2010 yılında kurulan Göçmen Dayanışma Ağı, Türkiye'deki göçmen barınma merkezlerinin kapatılması, göçmenlerin maruz kaldıkları zorlu koşulların ve sınır dışı uygulamalarının sona erdirilmesi için protestolar, kampanyalar ve toplantılar düzenlemekte, Türkiye'de göç olgusuna ilişkin farkındalık yaratılması için basın, radyo ve internet üzerinden yayınlar yapmakta ve Türkiye dışındaki dayanışma ağları ve STK'larla bağlantı içinde faaliyetlerini yürütmektedir. Henüz yeni bir oluşum olmasına rağmen GDA'nın dinamizmi ve eylemleri, yakın gelecekte Türk toplumunda bu konuda bir fakındalık yaratmada önemli bir katkı sunacağının ipuçlarını vermektedir (http://www.gocmendayanisma.org/index.php/features).

Resim 6.7

Göçmen Dayanışma Ağı üyeleri, Kumkapı'daki Yabancılar "Misafirhanesi"nin önünde bir eylem sırasında. Posterlerle farklı dillerde göçmenlere "yalnız değilsin" mesajı iletiliyor. Fotoğraf: DHA

Ulus-ötesi göçten ulus-ötesi toplumsal hareket: Avrupa'ya Alevi göçü, 1960'lı yıllarda Türkiye'nin Almanya'yla ve diğer Batı Avrupa ülkeleriyle yaptığı ikili anlaşmalar aracılığıyla başlamıştır. 1970'li yılların sonunda ve 1980 darbesi sonrasında Almanya ve Avrupa'ya sığınan siyasi mülteciler arasında Aleviler de bulunmaktadır. Göçün ilk aşamalarında Türkiye kökenli sol örgütlerin Almanya'daki kolları içinde ve sol ideoloji etrafında örgütlenen Aleviler, Türkiye'de Alevilere yönelik bazı saldırılar karşısında mensubu oldukları sol örgütlerin sessiz kalmasını protesto ederek bu örgütlerden ayrılmışlardır. Türkiye'deki siyasi durumun yanı sıra 80'li yıllarda Almanya'da Türklere yönelik ırkçı saldırıların ortaya çıkması, buna tepki olarak ortaya çıkan çok kültürlü politikaların ve ırkçılık karşıtı söylemin göçmen örgütlenmesi için uygun bir ortam sağlaması, yine aynı dönemde dünyada sol

politikalardan kimlik politikalarına kayış ve bunun Almanya'daki siyasal ve toplumsal hareketler üzerindeki etkileri, Alevilerin kimlik konularıyla yakından ilgilenmesini sağlamıştır. 90'lı yıllarda Türkiye'de meydana gelen Sivas ve Gazi olayları da Alevileri Almanya'da Alevi kimliği etrafında örgütlenmeye itmiştir. Bu örgütlenme Almanya'ya sınırlı kalmamış ve Alevi kökenli göçmenleri, ikinci ve üçüncü nesillerin bulunduğu diğer Avrupa ülkelerindeki Alevi örgütlenmeleriyle ve aynı zamanda Türkiye'deki Alevi hareketiyle bağlantılı ve etkileşerek çalışmaya itmiştir.

Sökefeld, Almanya'daki Alevileri sadece diyasporik bir topluluk olarak tanımlamak yerine, ulus-ötesi bir toplumsal hareket olarak tanımlamaktadır. Bu yapılanmanın toplumsal hareket olarak adlandırılmasının nedenleri arasında; Alevi göçmenlerin ortak bir dava uğruna harekete geçmesi, bu mücadele sırasında bireylerden toplumsal değişimin aktörleri ve eyleyicilerine dönüşmeleri, Alevi diyasporasının üyeleri olarak bu örgütlenmeye farklı düzey ve şekillerde farklı ağlar üzerinden katılımları, eyleyicilikleri, nitelikleri ve deneyimleri sayılabilir (2008: 250). Alevi toplumsal hareketini kamusal alanda görünür kılan 1989'da Hamburg'da düzenlenen Alevi Kültür Haftası'ndan 2002'de Avrupa Alevi Birlikleri Konfederasyonu'nun kuruluşuna dek ortaya çok sayıda, birbiriyle bağlantılı, ancak bazen birbirine rakip olan bazı durumlarda işbirliğine giden çok sesli, renkli ve dinamik Alevi derneklerinden ve ağlarından oluşan bir oluşum ortaya çıkmıştır. Bu süre boyunca Alevi göçmenlerin; Türkiye'deki Alevi hareketini, gönderdikleri parasal ve sosyal havalelerle, cemevlerinin inşası için kaynak sağlamak suretiyle, Türkiye'ye geri dönen Alevi göçmenlerin aktivizmiyle (Özyürek 2009: 240), haberleşme ve ulaşım teknolojisinin imkanlarını kullanarak yoğun bir şekilde etkilediği görülmektedir.

Almanya'daki yasal-kurumsal bağlamın göçmen örgütlenmesine sunduğu olanaklar ölçüsünde örgütlenen Alevi hareketi, ayrıca AB bağlamının göçmen dinî örgütlerine sunduğu yapısal olanaklardan, desteklerden ve fonlardan da faydalanmaktadır. AB bağlamı göçmen dinî örgütlerine, hak mücadelelerini ve taleplerini evrensel insan hakları ve vatandaşlık hakları söylemini kullanarak ifade etme imkanını sunmaktadır (Nuhoğlu-Soysal, 2000: 10). Alevi hareketi de kurumsallaşma çabalarını bu söylemi kullanarak AB kurum ve yapılarına yöneltmektedir.

GÖÇE DAYALI TOPLUMSAL HAREKETLERLE İLGİLİ ARAŞTIRMALARDA YENİ YÖNELİMLER

Martinello göçmenlerin siyasi katılımı ve seferberliğine akademik ilginin giderek arttığını belirtirken bu ilginin yeterince yoğunlaşmadığı bazı alanlara ya da konunun farklı boyutlarına dikkatimizi çekmektedir. Bu alanlardan biri konunun toplumsal cinsiyet boyutudur ve kadın ve erkek göçmenler arasındaki siyasete katılım düzey ve süreçlerindeki farkın daha detaylı ve karşılaştırmalı çalışmalarla araştırılmasına ihtiyaç vardır (2005: 15).

Araştırmalar kadın ve erkek göçmenlerin göç alan ülke toplumuyla ilişkilerinde farklılıklar buluduğunu ortaya koymaktadır. Birbiriyle bağlantılı süreçler olan göçmen entegrasyonu ve göçmenlerin ulus-ötesi faaliyetleri ve ulus-ötesi alana katılımı toplumsal cinsiyet yapılarınca etkilenen deneyimlerdir (Itzigsohn ve Giorguli-Saucedo, 2005: 895). Mevcut araştırmalar ve göç deneyimi göstermektedir ki ulus-ötesi göçmen siyasetinin de yerel liderleri erkeklerdir. Kadınlar, bu ulus-ötesi ağlara ve hareketlere önemli katkılar sunmalarına, aileleri ve çevrelerindeki insanları harekete geçirerek hareket için katılımcı ve maddi kaynak sağlamada önemli rol oynamalarına rağmen, liderlik konumunda bulunmamaktadırlar (Schüt-

ze, 2010: 7). Bunun nedenlerinin farklı çalışmalarla ortaya konmasına ihtiyaç vardır. Batı Java (Endonezya)'da 1995, 1998 ve 2000 yıllarında iki köyde yapılan alan araştırmasının bulguları, kadın göçündeki farklı örüntülerin, göçmen dayanışma ağlarını oluşturan farklı grup ve aktörlerin, ve söz konusu sosyokültürel bağlamda bu farklılıklara ilişkin algıların, göçmen kadınların toplumsal hareketlere katılımı ve siyasal aktivizmini belirleyici rol oynadığını ortaya koymaktadır (Silvey, 2003: 149). Dolayısıyla, göçmenlerin entegrasyon süreçlerini etkileyen sınıf ve etnik-milli kökenin yanı sıra toplumsal cinsiyet bileşeni de dikkate alınmalıdır (Itzigsohn ve Giorguli-Saucedo, 2005: 896).

Daha fazla araştırma gerektiren bir diğer alan da din-göç ilişkisi bağlamında ortaya çıkan toplumsal hareket, katılım ve örgütlenme modelleridir. Din boyutu giderek artan bir şekilde göçmenlerin siyasal seferberliğini tetiklemektedir. Özellikle Müslüman göçmenlerin entegrasyon sürecinde, göç alan ülkenin din-devlet ilişkileri ve kurumsal yapısıyla etkileşim süreci göçe dayalı toplumsal hareketlerin ortaya çıkışıyla ilgili yeni veriler ortaya koymaktadır. Göçmenlerin ulus-ötesi siyasal aktivizminin Avrupa'ya etkileri ve sonuçları, göçmen siyasal katılımında din ve siyaset ilişkisi, internetin göçmen aktivistler tarafından nasıl ve ne derece kullanıldığı, örgütlenmede nasıl bir rol oynadığı gibi konular da daha kapsamlı araştırma ve çalışmaları gerektiren konular arasındadır (Martinello, 2005: 15-16).

Özet

Uluslararası göçe ilişkin kavram ve kategorileri tanımlamak.

II. Dünya Savaşı'ndan günümüze, içinde bulunduğumuz çağ göç çağıdır. Devletler arası sınırların aşılmasıyla gerçekleşen uluslararası göç bugün dünya üzerindeki her ülkeyi ilgilendiren küresel bir olgudur. Göç çağında ulus-ötesi göç, göç gönderen ve alan ülkeleri göçmen ağları, örgütleri ve birden fazla bağlamda yerleşik olan göçmenlerin pratikleri aracılığıyla birbirine bağlamaktadır. Göçmen dayanışma ağları göçmenlerin göç yolculuğuna hazırlanması ve göç alan ülkede yerleşmesine destek vermekte, göçmenlerin faaliyetleri ve katılımı ise bu ağları yeniden üreterek sürekli kılmakta ve güçlendirmektedir. Uluslararası göçün sınır aşan ve toplumları yeniden şekillendiren dinamizmi, ulusal ve toplumsal sınırları, kavramları ve kategorileri sorgulamaya açan yapısı, ulus-devletlere, vatandaşlık rejimlerine, sosyal refah rejimlerine meydan okuyan sınır aşan özelliği ise onu güvenlikleştirme politikalarının hedefi yapmaktadır. Güvenlikleştirme göç olgusunu, güvenliğe yönelik tehdit olarak tanımlanan bir sorun haline getirmektedir. Günümüzde devletler ve uluslararası örgütler göçmenleri "yasal" ve "yasa dışı" göçmenler olarak iki ana kategoriye ayırmakta ve düzensiz göçmenleri "yasa dışı" göçmen kategorisine yerleştirmektedir. Düzensiz göç ve kadın göçünün artmasına rağmen, göçmenler göç alan ülkelerde hak mücadelelerinde ve örgütlenmede engellerle karşılaşmaktadırlar.

Küreselleşmeyle bağlantılı olarak emeğin küreselleşmesinin göç süreçlerine etkilerini açıklamak.

Küreselleşme küresel bir emek piyasasının temellerini atmaktadır. Emek piyasalarında enformalleşme, ekonomik yapıların ve küreselleşen dünyada dönüşmekte olan ekonomilerin bir parçası olarak ortaya çıkmaktadır. Büyüyen enformel emek piyasası ise düzensiz göçmen emeğini çekmekte ve istihdam etmektedir. Düzensiz göçmenler çalıştıkları işlerde oldukça düşük ücretlere çok daha fazla riske girebilmekte ya da tehlikeli işlerde çalışabilmekte; bir sorun çıktığında kolaylıkla sınır dışı edilebilmektedirler. Dolayısıyla göç alan bazı ülke ekonomilerinde düzensiz göçmen emeğine karşı yoğun bir talep ve yapısal bir bağımlılık oluşmuştur. Ayrıca küresel süreçler ve neoliberal politikaların gelir dağılımında yarattığı eşitsizlik ve yoksullaşma giderek daha fazla kadının göç etmesini tetiklemekte ve uluslararası göçün kadınlaşmasına yol açmaktadır.

Göçmen hakları mücadelesinin önemini tanımlamak.

Göçmen haklarının korunması açısından en temel ilkeler ayrımcılığın önlenmesi, eşitlik ve yasal olarak eşit düzeyde korunma haklarıdır. Göçmen STK'ları ya da göçmen yanlısı hareketler, Birleşmiş Milletler, Uluslararası Af Örgütü, İnsan Hakları İzleme Örgütü gibi uluslararası örgütler göçmen haklarının korunmasının gerektiğini ifade etmekte, göçmenlerin meselelerinin çözümü için farkındalık yaratmaya çabalamaktadır. Ancak göçmenler genellikle göç alan ülkenin vatandaşlığına sahip olmadıkları için, haklarına erişmede ve yasal koruma şemsiyesi altına girmede sorunlar yaşamakta, dolayısıyla ayrımcılığa ve haksızlığa uğramaktadır. Geleneksel işçi hareketleri ve sendikalar da göçmen işçilerin sorunlarını ve taleplerini dikkate almada etkisiz ve yetersiz kalmaktadır. Yasal yollarla göç etmiş birçok göçmenin hukuki statüsü ve hakları halen tartışma konusuyken, düzensiz göçmenlerin durumunun daha vahim olduğu açıktır. Düzensiz göçmenlerin çoğu yoksulluk, toplumsal dışlanma ve ayrımcılık tehlikesiyle karşı karşıyadır. Göçmenlerin göç alan ve gönderen ülke ekonomilerine yaptıkları katkılar göz ardı edilirken, göçmenler emek sömürüsü, ayrımcılık ve hatta ırkçı saldırılar gibi temel insan haklarına aykırı uygulamalara maruz kalmaktadır. Bu nedenle, göçmenlerin sahip olduğu haklar konusunda farkındalık yaratılması, göçmen haklarını işlevsel hale getirmek için hangi stratejilerin, örgütlenme biçimlerinin ve mücadele yöntemlerinin kullanılabileceğinin tüm boyutlarıyla tartışılması ve uygulamaya konması büyük önem taşımaktadır.

Ulus-ötesi göçü ve göçmenlerin ulus-ötesi pratiklerini tanımlayabilmek; ulus-ötesi göçün göç alan ve gönderen bağlamlara etkilerini açıklamak.

Yaşantılarını ve faaliyetlerini devlet sınırları ötesinde sürdüren göçmenler ve ulus-ötesi göç, tabandan örgütlenen aşağıdan ulus-ötesileşme süreçlerinin bir parçasıdır. Ulus-ötesi göç, göç gönderen ve alan ülkeleri göçmen ağları, örgütleri ve pratikleri aracılığıla birbirine bağlamaktadır. Ulus-ötesilik göçmenlerin göç alan topluma, onun yasal-kurumsal yapı ve mekanizmalarına ve emek piyasasına entegrasyonu önünde bir engel oluşturmaz, entegrasyon ve ulus-ötesi katılım aynı anda ve göçmenlerin hayatta kalma stratejilerine bağlı olarak farklı oranlarda gerçekleşebilir. Göç alan ülkedeki göçmenler sosyal sermayeleri, kaynakları ve diğer imkanları ölçüsünde göç gönderen ülkeyle bağlarını para göndererek, yatırım yaparak, oy vererek, göçmen dayanışma dernekleri kurarak sürdürebilirler. Böylece iki ülkenin koşulları birbirini tamamlar ve ulus-ötesi sürekli etkileşim ağları örülür. Göç alan ve gönderen ülkelerin politikaları, yasal-kurumsal yapıları ve faaliyetleri de ulus-ötesi bağların örülmesinde önemli roller oynar. Bu ağlar aracılığıyla iki bağlam arasında maddi kaynakların, milli/etnik/dinî/kültürel sembollerin, değerlerin ve deneyimlerin akışı sürer. Bu akış göçmenlerin eyleyicilikleriyle birleşerek hem göçmenleri hem de her iki bağlamı dönüştürür.

Göçmen aktivizminin koşullarını betimlemek.

Göçmen siyasi katılımını ve toplumsal hareketlerini etkileyen ve onların ortaya çıkış koşullarını şekillendiren temel aktörler göç alan ve göç gönderen devletlerdir. Göçmenlerin siyasete ilişkin bireysel fikir, değer ve deneyimleri, eğitim düzeyleri, toplumsal statüleri, yaş, cinsiyet, etnik grup gibi özellikleri, göçmen topluluğunun kendine has özellikleri, göçmen örgütlerinin kurumsallaşma düzeyi, göçmenlerin göç alan ülkenin siyasal-kurumsal yapısına ilişkin bilgileri, göçmen derneklerinin faaliyetleri, göçmen dayanışma ağlarının büyüklüğü ve etkisi, göçmenlerin sosyal sermayeleri, göç gönderen devletin göçmenlere yönelik politika ve yaklaşımları göçmen aktivizmini belirleyen ve şekillendiren koşulları oluşturmaktadır.

Uluslararası göçle bağlantılı toplumsal hareketin ortaya çıktığı bağlam, süreç ve koşullarla hareketin gelişimi ve farklı eylemsellik türleri arasındaki ilişkiyi açıklamak.

Toplumsal hareketler ortak çıkarlar için mücadele etmek ya da ortak hedefleri gerçekleştirmek için mevcut kurumsal yapı ve oluşumların dışındaki kolektif eylem, girişim ve çabalar olarak tanımlanabilir. Göçmenlerin ortak bir dava uğruna harekete geçmesi, bu mücadele sırasında bireylerden toplumsal değişimin aktörleri ve eyleyicilerine dönüşmeleri, toplumsal hareket ve örgütlenmeye farklı düzey ve şekillerde farklı ağlar üzerinden katılımları, eyleyicilikleri, nitelikleri ve deneyimleri göçle bağlantılı toplumsal hareketlerin ortaya çıkmasına yol açar. Etkinlikler ve protestolar göçle bağlantılı toplumsal hareketi göç alan ve gönderen ülkelerin kamusal alanlarında görünür kılar. Göçmen siyasal aktivizmi seçimlerde oy kullanmanın ötesinde siyasal seferberlik, protestolar, ulus-ötesi siyasal çaba ve faaliyetler gibi "siyasal"ı yeniden tanımlayan faaliyetleri içermektedir. Farklı eylem ve örgütlenme türlerinin etki ve başarı düzeyleri, içinde geliştikleri (göç alan ve gönderen) bağlama ve koşullara göre değişiklik göstermektedir.

Göçmen dayanışma ağlarının ve ilişkilerinin daha yoğun olduğu bağlamlarda göçmenlerin siyasi katılımının da daha yüksek olduğu gözlemlenmektedir. Göçmenin dahil olduğu ağın büyüklüğü ve etki gücü, göçmenin siyasal ve toplumsal hareketlere katılımında çok önemli bir değişkendir. Dolayısıyla, göçe kaynaklık eden ülkeye aile, akrabalık, hemşehrilik, dinî veya etnik bağlarla bağlı ve aynı ülkeden ya da şehirden gelen göçmen topluluğuyla önemli bağları olan göçmenlerin siyasal katılım olasılığı daha yüksektir. Göçmen topluluğunun örgütsel yapısı, üye örgütlerin sayısı, üyelik düzeyi ve faaliyetlerin çeşitliliği göçmen topluluğunca üretilen sosyal sermaye oranını etkiler ve belli kolektif hedeflerin gerçekleştirilmesini sağlar.

Kendimizi Sınayalım

1. Siyasal fırsatlar kuramını kim ortaya koymuştur?
a. Mark Granavotter
b. Alejandro Portes
c. James Hollifield
d. Charles Tilly
e. Sidney Tarrow

2. Aşağıdakilerden hangisi göçmen hak mücadelesinin aktörlerinden **değildir**?
a. Sendikalar
b. Uluslararası örgütler
c. STK'lar
d. Göçmenlerin kurduğu örgütler
e. Çok-uluslu şirketler

3. "Biz iş gücü çağırdık, ama insanlar geldi" sözü kime aittir?
a. Stephen Castles
b. Peggy Levitt
c. Max Frisch
d. Ronaldo Munck
e. Martin Sökefeld

4. "Sosyal havaleler" kavramı kime aittir?
a. Peggy Levitt
b. José Itzigsohn
c. Luis Eduardo Guarnizo
d. Alejandro Portes
e. Nicola Piper

5. Aşağıdakilerden hangisi Piper'ın ele aldığı göçmen işçi STK'larından **değildir**?
a. Göç alan ülkede göçmen yanlısı vatandaşların STK'ları
b. Göç gönderen devletin kurdurduğu STK'lar
c. Göç alan ülkeden gelen aktivistlerin kurduğu göçmen yanlısı STK'lar
d. Göçmenlerin ve göçmen yanlısı aktivistlerin tüm göçmen topluluklarının hakları için kurduğu STK'lar
e. Göçmen topluluğunun kurduğu STK'lar

6. Aşağıdakilerden hangisi ulus-ötesi göç kategorilerinden biri **değildir**?
a. Siyasi
b. Ekonomik
c. Sosyokültürel
d. Dinî
e. Askeri

7. Aşağıdakilerden hangisi ulus-ötesi göçün bir özelliği **değildir**?
a. Göç alan ve gönderen bağlamı birbirine bağlar.
b. Ulus-ötesi ağlar üzerinden insan, kaynak, sembol, düşünce ve değerlerin akışına bağlıdır.
c. Göçmenin göç ettiği ülkede yerleşmesiyle son bulur.
d. Göç alan ve gönderen ülkelerin politika ve pratiklerine göre şekillenir.
e. Aşağıdan ulus-ötesileşme süreçlerinin bir parçasıdır.

8. Aşağıdakilerden hangisi göçmen ayaklanmalarının nedenleri arasında **sayılamaz**?
a. Endüstrileşmiş ülkelerin post-endüstriyel bir safhaya geçişiyle göçmen emeğinin marjinalleşmesi
b. Göçmenlerin çöküntü alanlarındaki zor yaşam koşulları
c. Göçmenlerin vatandaşlık hakları ve siyasal süreçlere katılımlarının önündeki engeller
d. Göç alan ülke kurumlarının göçmenleri ve taleplerini dikkate alan politika ve uygulamaları
e. Göçmenlerin eğitim sisteminde karşılaştıkları eşitsizlikler

9. Aşağıdakilerden hangisi ulus-ötesi toplumsal hareketlerin özelliklerinden **değildir**?
a. Sınırları ve yapıları katı değildir.
b. Liderliği yayarak gücü ve yetkiyi dağıtırlar.
c. Dikey ve hiyerarşik olarak örgütlenirler.
d. Heterojen, çoklu-kimlikli ve akışkan bir yapıya sahiptirler.
e. Hareketin içinde bilgi üretimi dayanışma ve işbirliğini beslerler.

10. Aşağıdakilerden hangisi göçmenlerin göçmen dernek, örgüt ve hareketlerine aktif katılımını kolaylaştıran etkenlerden biri **değildir**?
a. Düzensiz göçmen olmak
b. İyi bir eğitim derecesine sahip olmak
c. Yüksek gelire sahip olmak
d. Sosyal sermayeye ve kaynaklara sahip olmak
e. Yasal statüye sahip olmak

Okuma Parçası

Padmini Palliyaguruge eskiden Sri Lanka'da bir ilkokul öğretmeniydi. Ayrıca yerel kadın örgütlerinde bir eylemciydi. Düşük ücret alan öğretmenlerin koşullarını iyileştirmek için bir grevde yer aldıktan sonra işsiz kaldı. Kocası ve iki çocuğunun geçimi onun kazancına bağlıydı ve kocası onun eylemciliğine hiçbir zaman sıcak bakmamıştı. İş konusunda çaresiz kalan Padmini Palliyaguruge, Sri Lankalı kadınlara Suudi Arabistan'da ev içi hizmetçiler olarak iş sağlayan 450 Sri Lanka ajansından biriyle anlaşmaktan başka bir seçeneği olmadığına karar verdi. Hizmetçi olarak çalışan bir kadın Orta Doğu'da Sri Lanka'dakinin 30 katı daha fazla ücret alıyordu. 500 ila 1.000 dolar arasındaki ajans ücretine ve onları işlere yerleştiren erkeklerin kadınları taciz ettiği ile ilgili söylentilere karşın, fırsat kabul edilmeye değer görünüyordu.[1]

1984'de çoğu kısa dönemli sözleşmelerle olmak üzere, tahminen 18.000 Sri Lankalı kadın deniz aşırı ülkelere ücretli iş bulmak için göç etti. Yabancı ülkelerde istihdam edilmek konusunda Sri Lankalı kadınlar ilk defa Sri Lankalı erkekleri geçiyordu. 1987'de Orta Doğu'da anlaşmalı çalışan 200.000 Sri Lankalı'nın yüzde 70'i hizmetçi olarak çalışan kadınlardı. Çoğu evliydi. Çoğu, Sinhalese etnik topluluğundan geliyordu, ki bu topluluğun erkekleri devlet dairelerinde egemen pozisyonlarda çalışıyordu. Yurtdışında çalışan kadınların ülkeye geri dönen kazançları, yabancı para havalelerini çaydan sonra Sri Lanka'nın ikinci döviz sağlayıcısı haline getirdi.[2]

Diğer Sri Lankalı hizmetçiler gibi Padmini, Suudi Arabistan'a gelir gelmez işverenine bütün gün hizmet sağlamak zorundaydı. Haftanın yedi günü, genellikle günde 18 saatten fazla çalıştı. Koşulları anlatıyor:

> Kadınların dinlenmeleri ya da eğlenmeleri mümkün değildir. Kendi kültürel çevresinden ayrılmış ve kendilerini çok yorucu iş koşulları altında bilinmeyen bir dünyada, kendi başlarına bırakılmış bulan bu kadınlar psikolojik travmalar yaşarlar. Sağlık tesisleri neredeyse hiç yoktur. Kadın her çeşit işi yapmaya zorlanır ve kadınların birçoğu şiddetli fiziksel ve cinsel suistimale maruz kalır.[3]

Bazı hizmetçiler için bu tecritin bedeli son derece yüksek ve acı verici olmuştur. Padmini, Orta Doğu'daki işlerinden katatonik[4] veya tekerlekli sandalyede geri dönen kadınların fotoğraflarını gösteriyor. Onlar, elektrikli aletleri çalıştıramamaları, uzun saatler boyunca çalışmaya isteksizlikleri veya cinsel tekliflere direnmeleri yüzünden sabırsızlanan öfkeli işverenlerin taciz ya da fiziksel saldırılarının kurbanları. Bu tecrübelere rağmen, ailelerinin para sorunuyla yüzleşen bazı kadınlar, aracı kuruma geri dönüyorlar ve yurtdışında başka bir temizlik ve yemek yapma turu için para ödeyip, anlaşma yapıyorlar. Ve böylece Sri Lanka'ya havale akışı devam ediyor ve hükümetin ödenmemiş dış borçlarının faizlerini ödemesini sağlıyor.[5]

Padmini Palliyaguruge, 1985'de Nairobi'deki Birleşmiş Milletler Kadının On Yılı konferansında konuşuyordu. Bir kurban olarak değil, bir örgütleyici olarak konuştu. Hükümet destekli olmayan ve göçmen olan kadın işçilerin özel sorunlarını görünür kılmak amacıyla düzenlenen bir panelin katılımcılarındandı. Paneli düzenleyenler, uluslararası siyaset konusunda bilinçli olan feministler arasında bile göçmen kadınların siyasi meselelerini gündemde tutmanın ne kadar zor olduğunu anlattı. Bu meseleler, gözden kolayca kaçıyor gibiydi. Bu yüzden Nairobi'de ayrı bir panel düzenlemek onların koşullarını diğer kadınlara ve hükümetlere görünür kılmak için kasıtlı bir çabaydı. Aynı zamanda kadın örgütleyicilere analizlerini ve stratejilerini birbirleriyle paylaşma fırsatı vermek için tasarlanmıştı.

Padmini Palliyaguruge, Nairobi'de Sri Lanka'nın İlerici Kadın Cephesi'ni temsil ediyordu. Peru'dan, Meksika'dan, Filipinler'den, Japonya'dan ve Cezayir'den, hepsi göçmen işçi olmuş veya yurtdışında çalışan kadınları örgütlemeye yardım etmiş olan kadınlarla fikir alışverişinde bulunuyordu. Yerel sendikaların onların sorunlarını ciddiye almasını sağlamak neredeyse imkânsız olmuştu. Birçok sendikalı erkek, hizmetçileri gerçek işçiler olarak görmüyordu. Onların işleri, eşlerinin evde her gün para almadan yaptıkları işlere fazla benziyordu. Üstelik bu hizmetçilerin işverenlerinin kendileri de kadındılar, yani sendikalı erkeklerin pazarlık yapabilecekleri, kayda değer rakiplerden sayılmıyorlardı!

Nairobi'de tartışılan ev içi çalışanların tecrübeleri, Birinci Dünya/Üçüncü Dünya ayrımının ne kadar da basit olduğunun ve günümüzün uluslararası siyasetlerini anlamak için ne kadar yetersiz olduğunun altını çizdi. Gerçekten de, Üçüncü Dünya ülkelerinde yüzbinlerce kadın daha zengin, başka Üçüncü Dünya kadınlarının evlerini temizliyor ve çocuklarına bakıyor. Bugün Çin'deki hükümet ve Komünist Parti'nin kendi Kadın Federasyonu resmen kentli aileleri diğer kadınların ev işi sorumluluklarını azaltmak için hizmetçiler tutmaya teşvik ediyor. İngiltere'de ve ABD'de olduğu gibi, hizmetçiler kariyer sahibi kadınların "çifte eziyeti"ne çözüm olarak

görülüyor. Latin Amerika'da "ev içi işçiliği" kadınlar için en büyük iş kategorisi. Bu kadınların çoğu başka kadınlar için çalışıyor. Ayrıca Körfez Ülkeleri'nde çalışan Sri Lankalı kadınlar ve Singapur ve Hong Kong'da çalışan Filipinli birçok kadın bizim hâlâ "Üçüncü Dünya" toplumları diye bahsettiğimiz yerlerde çalışıyor.

Hizmetçi olarak çalışan kadınları güçlendirmek için iletişim ağlarının ve kurumların yaratılması, eylemcileri, ülke içi ve ülkeler arası güç ilişkilerini değiştirmenin "ev", "annelik" ve "iş"e dair düşüncelere nasıl bağlı olduğunu yeniden düşünmeye çağırmıştır.

Siyasi olarak aktif olan hizmetçiler için konuk oldukları ülkelerdeki feministler her zaman güvenilir müttefikler olmamıştır. Genellikle, deniz aşırı ülkelerden ya da kendi ülkelerinin yoksul kesimlerinden hizmetçileri ithal eden ülkelerdeki yerel feminist gruplarının başını çekenler, tam da ev içi işçilerini ücret karşılığında çalıştıran toplumsal sınıftan kadınlardı. Ücretlendirilmiş ev işinin siyasetleri, onlara genellikle eşlik eden dil ve ırk farklılıklarıyla birleşince, engellerin üstesinden gelmek oldukça zordu. Son olarak, siyasi olarak aktif olan kadınların bazıları, ev içi hizmetçilerini "işçi"olarak görmekte bile zorlandılar. Diğer bir kadının mutfağını yıkarken karşılaşılan tehlikeler ve verilen mücadeleler, sıcak ve tozlu bir fabrikada kot pantolon dikerken karşılaşılan tehlikeler ve mücadelelerden daha az belirgindir. Nairobi'deki panel düzenleyicilerinin açıkladıkları gibi, "Çoğu kez işveren bir kadındır. Ev içinde olan onun mülkiyetidir, onun nesnesidir, onun minik evcil hayvanıdır ya da bunların tümüdür."[6] Brezilya'daki ev içi çalışanları kuruluşunun liderlerinden biri olan Mary Castro, ittifak kurmaya çalışırken karşılaştığı güçlüklerden bazılarını şöyle anlatıyor:

> Feministler kendi önceliklerini dayatırlar; tabi ki cinsellik, erkeklerle ya da aileyle olan sorunlar bizim de sorunlarımız. Sonuçta yasa dışı kürtaj yüzünden ölen kim? Biziz, yoksul ev içi çalışanları; ama onlar [feministler] bize daha fazla ilgi göstermeliler, birisinin hiç ailesi yoksa veya hükmeden, saldırgan bir işverene katlanmak zorundaysa tek arkadaşının erkek arkadaşı olabileceğini anlamalılar. Zaten işverenlerimiz olarak feministler bize bu kadar kötü davrandığı sürece, onlara nasıl güvenelim ki?[7]

Ev içi çalışanlarının bu tecrübelerden çıkardıkları sonuçlardan biri kendi örgütlerini oluşturmaya ihtiyaçları olduğu. Başlıca müttefikleri gittikleri ülkelerdeki işçi sendikaları veya o ülkenin feministleri değil, kendi ülkelerinde çalışan kadınlar olabilir. Ev içi çalışanları, bu bağlantıları kurarak, hükümetlerinin düşük ücretli fabrika işlerini kadınsılaştıran siyasetleriyle kadınların, anneler ve eşler olarak IMF tarafından uygulanan kamu hizmetlerindeki kesintilerin yükünü taşımalarına güvenmeleri ve kadınların kendi içselleştirdikleri ailevi görevlerine dair inançları arasındaki bağlantıları göz önüne seriyor.[8]

Kaynak: Enloe, Cynthia. (2003). *Muzlar, Plajlar ve Askeri Üsler: Feminist Bakış Açısından Uluslararası Siyaset*, Çev. Berna Kurt ve Ece Aydın, İstanbul: Çitlembik, 247-250.

1 Padmini Palliyaguruge, *Migrant Women Claim Their Rights: Nairobi and After* içinde "Sri Lanka House Maids and Free Trade Zone Workers", Geneva, World Council of Churches, dosya no. 15, Temmuz 1986, s. 21-4.

2 Centre for Society and Religion, "Alone in a Strange Land", *Asian Migrant*, cilt: 1, sayı: 1, Ocak-Şubat, 1988, s. 16. Asian Migrant Catholic Scalabrini Centrum, Quezon City, Philippines, tarafından yayınlanır. Ayrıca bkz., Asoka Bandarage, "Women and Capitalist Development in Sri Lanka, 1977-1987", *Bulletin of Concerned Asian Scholars*, cilt: 20, sayı: 2, 1988, s. 69-71.

3 Palliyaguruge, a.g.e.

4 Katatonik: Dış ortamla ilginin kesildiği bir çeşit şizofreni belirtisi (ç.n.).

5 A.g.e. Ayrıca, Prema Embuldeniya, "Their Suffering is Beyond Human Endurance: From the Report of the Committee on Migrant Workers, Sri Lanka", *Migration Today*, sayı: 40, 1988, s. 12-13.

6 Linda Basch ve Gail Lerner, *Migrant Women Claim Their Rights: Nairobi and After*, Giriş yazısı, a.g.e., s. 11.

7 A.g.e. Hizmetçi olarak çalışan kadınlarla onların orta sınıf Latin Amerikalı işverenleri arasındaki ilişkiler hakkında daha fazla bilgi için bkz. Ximena Bunster ve Elsa Chaney, *Sellers and Servants: Working Women in Lima, Peru*, South Hedlay, MA: Bergin Publishers, 1988; Elsa Chaney ve Marcey Garcia Castro tarafından yayına hazırlanan *Muchachas No More: Household Workers in Latin America and the Caribbean*, Philedelphia: Temple University Press, 1989. Batı Hint Adaları'ndan gelen bir kadının kendisinin ABD'li işveren evsahibi üzerine izlenimlerini çizimlerle betimleyen bir roman: Paula Fox, *A Servant's Tale*, Londra ve New York: Penguin, 1984.

8 Hizmetçilerin, hükümetin modernleşme siyasetlerinin hemen ardından işsizliğin artmasıyla Çin şehirlerine geri dönüşü hakkında bilgi için bkz., Elizabeth Croll, "Grannies, Maids and Housekeepers", *China Now*, sayı: 118, 1986, s.21-3.

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. d	Yanıtınız yanlış ise "Siyasi Katılım, Seferberlik, Temsil ve Toplumsal Hareketler" konusunu gözden geçiriniz.
2. e	Yanıtınız yanlış ise "Göçmen Hakları Mücadelesi: Sorunlar ve Yeni Yönelimler" konusunu gözden geçiriniz.
3. c	Yanıtınız yanlış ise "Göçmen Aktivizmi ve Siyasal Katılımı" konusunu gözden geçiriniz.
4. a	Yanıtınız yanlış ise "Göçmen Aktivizminin Koşulları" konusunun "Göçmen Dayanışma Ağları" alt bölümünü gözden geçiriniz.
5. b	Yanıtınız yanlış ise "Göçmen Hakları Mücadelesi: Sorunlar ve Yeni Yönelimler" konusunu gözden geçiriniz.
6. e	Yanıtınız yanlış ise "Ulus-Ötesi Göç ve Göçmenlerin Ulus-Ötesi Aktivizmi" konusunu gözden geçiriniz.
7. c	Yanıtınız yanlış ise "Ulus-Ötesi Göç ve Göçmenlerin Ulus-Ötesi Aktivizmi" konusunu gözden geçiriniz.
8. d	Yanıtınız yanlış ise "Uluslararası Göçe Dayalı Toplumsal Hareketlerden Örnekler" konusunu gözden geçiriniz.
9. c	Yanıtınız yanlış ise "Ulus-Ötesi Toplumsal Hareketler" konusunu gözden geçiriniz.
10. a	Yanıtınız yanlış ise "Göçmen Aktivizminin Koşulları" konusunu gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Geleneksel işçi hareketleri ve sendikalar göçmen işçilerin sorunlarını ve taleplerini dikkate almada yavaş davranmıştır. Sendikaların göçmen işçilere ilişkin tutumunda, sendikaların küresel emek ilişkilerinde ve emeğin küresel örgütlenmesinde etkisinin zayıflaması ve rolünün azalması etkili olmuştur. Göç alan ülke sendikaları, büyük bölümü yerli işçiler tarafından sağlanan kaynaklarının bir kısmını göçmen işçilerle ilgili meselelerde kullanmada sıkıntı yaşarken; göç gönderen ülke sendikaları yerli işçilerin meseleleriyle ilgilenirken ülkeden göç etmiş göçmenlerle ilgili faaliyetlere kaynak ve zaman ayırmada zorluk yaşamaktadır. Ayrıca, göçmenlerin doğrudan temsili ve onlar için hizmetler sunmak ve göçmenleri örgütlemek sendikaların temel faaliyet alanının (toplu sözleşmeler) ötesinde bir çaba, yönelim ve uzmanlık gerektirmektedir.

Sıra Sizde 2

Göçmenler siyasal sürecin aktif katılımcıları olmaktan çok edilgen alıcıları olarak görülmektedir. Göçmenlerin vatandaşlık haklarına ve siyasal katılım kanal ve süreçlerine erişimi önündeki engeller ve uluslararası göçün kalıcı olarak algılanmaması göçmenlerin siyasal katılım ve eyleyiciliğine olan ilgi azlığının nedenleri arasında sayılabilir. Göçmenlerin siyasal edilgenliğini varsayan hakim yaklaşım, göçmenlerin siyasal kurum ve süreçlerde var olamaması ya da görünür olmamasına dayanmaktadır. Göçmenlerin göç gönderen ve alan ülkedeki aktivizmini göz ardı eden bazı yaklaşımlar, göçmenlerin düşük siyasi katılımının kökenlerini kültürel farklılıkla ve hatta "geri kalmışlık"la açıklamaya çalışmaktadır. Ayrıca göçmenlerin uzun erimli mücadeleleri çok ön plana çıkarılmazken, protestolar ve şiddet içeren eylemler göçmenleri bir "sorun" olarak görünür kılmaktadır.

Sıra Sizde 3

Gönüllülük esasına dayanan dernekler, bireyleri çevreleyen ağlarla aralarında gevşek bağlar yaratır ve bireyleri siyasal katılım taleplerinin olduğu alana çeker. Gönüllülük esasına dayanan dernek bir okul vazifesi görerek yurttaşlıkla ilgili yetiler kazandırır ve demokrasi ve siyasal katılım konusunda bilgi ve deneyim birikimi sağlar. Bu derneklere katılım göçmenlere sosyal sermaye kazandırarak siyasal aktivizm için kaynak sağlar. Ayrıca birbirine gevşek bağlarla bağlı bireylerin farklı birey ve çevrelere bağlı olma olasılığı daha yüksektir. Bireyler arası küçük ölçekteki etkileşimler büyük çapta örüntülere dönüşmekte ve böylece göçmenlerin derneklerde örgütlenmesi siyasal alanda taleplerinin temsil edilmesine ve görünürlük kazanmalarına imkan tanımaktadır.

Sıra Sizde 4

Bir göçmen topluluğunun örgütsel yapısı, üye örgütlerin sayısı, üyelik düzeyi ve faaliyetlerin çeşitliliği göçmen topluluğunca üretilen sosyal sermaye oranını etkiler ve belli kolektif hedeflerin gerçekleştirilmesini sağlar. Göçmen ağlarındaki güven sosyal sermayeye dönüşmekte, sosyal sermaye ise siyasal katılımın kapısını aralamaktadır. Diğer örgütlerle daha fazla bağlantısı olan örgütlerin ve yapılanmaların genellikle en büyük, en iyi donanımlı ve en fazla kaynağa sahip olan örgütler ve ağlar olduğu görülmektedir.

Sıra Sizde 5

Göçmenlerin ulus-ötesi alana ve hareketlere katlımını üç açıdan ele almak mümkündür. "Doğrusal ulus-ötesilik"e göre; para gönderme, göçmen ağ ve dernekleri kurma gibi ulus-ötesi pratikler ve katılım aracılığıyla göçmenleri göç gönderen bağlama bağlar. "Kaynaklara bağımlı ulus-ötesilik"e göre; göçmenler sahip oldukları ve göç sürecinde edindikleri kaynaklar ölçüsünde ulus-ötesi faaliyetlere katılır ve göç gönderen bağlamla bağlantı kurarlar. "Tepkisel ulus-ötesilik" ise, göçmenlerin göç alan bağlamda yaşadıkları dışlayıcı ve olumsuz deneyimlerin etkisiyle göç alan topluma tepki duyarak göç gönderen ülkeye yönelmeleri durumudur.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

Abercrombie, Nicholas, Stephen Hill and Bryan S. Turner (2006). *The Penguin Dictionary of Sociology,* London: Penguin.

Basch Linda et al. (1997). *Nations Unbound: Transnational Projects, Postcolonial Predicaments and Deterritorialized Nation-States,* Amsterdam: Gordon and Breach Publishers.

Bell, Mark. (2004). "Invisible Actors? Irregular Migrants and Discrimination" in Barbara Bogusz, Ryszard Cholewinski, Adam Cygan and Erika Szyszczak (eds.) *Irregular Migration and Human Rights: Theoretical, European and International Perspectives,* Leiden/Boston: Martinus Nijhoff Publishers; 345-362.

Bousetta, Hasan (2001). "Post-Immigration Politics and the Political Mobilisation of Ethnic Minorities. A Comparative Case-Study of Moroccans in Four European Cities," ECPR Joint Sessions Grenoble, April 6-11.

Buzan, Barry, Ole Waever and Jaap de Wilde. (1998). *Security: A New Framework for Analysis,* Boulder: Lynne Rienner Publishers.

Castles, Stephen. (2008). "Understanding Global Migration: A Social Transformation Perspective," Paper Presented at the Conference on Theories of Migration and Social Change, Oxford, 1-3 Temmuz.

Castles, Stephen ve Mark J. Miller. (1998). *Age of Migration: International Population Movements in the Modern World,* London: Macmillan Press.

Evans, Peter (2000). Fighting Marginalization with Transnational Networks: Counter- Hegemonic Globalization. *Contemporary Sociology*, 29, 230-41.

Giddens, Anthony (2009). *Sociology,* Cambridge: Polity Press.

Gorodzeisky, Anastasia and Moshe Semyonov (2009). Terms of Exclusion: Public Views Towards Admissions and Allocation of Rigths to Immigrants in European Countries, *Ethnic and Racial Studies*, 32 (3), 401-423.

Granovetter, Mark S. (1973). The Strength of Weak Ties, *American Journal of Sociology*, 78 (6), 1360-1380.

Guarnizo, Luis Eduardo, Alejandro Portes and William Haller. (2003). Assimilation and Transnationalism: Determinants of Transnational Political Action among Contemporaray Migrants, *AJS*, 108 (6), 1211-48.

Guarnizo, Luis Eduardo and Michael Peter Smith. (1998). The Locations of Transnationalism'in Michael Peter Smith and Luis Eduardo Guarnizo (eds.) *Transnationalism From Below,* New Brunswick: Transaction Publishers, 3-35.

Gutiérrez, Marisol Raquel. (2010). "The Power of Transnational Organizing: Indigenous Migrant Politics in Oaxacalifornia," NACLA Report on the Americas, 32-45.

Hamilton, Anita. (2011). "A Day Without Immigrants: Making a Statement", *Time Online Edition*, March 1.

Hatton, Timothy J. and Jeffrey G. Williamson. (2008). *Global Migration and the World Economy: Two Centuries of Policy and Performance,* Cambridge: The MIT Press.

Hollifield, James F. (2004). The Emerging Migration State, *International Migration Review*, 38 (3), 885-912.

Horta, Ana Paula Beja, Jorge Malheiros ve António da Graça. (2008). Ethnic Civic Communities and Political Participation: The Case Study of Capeverdean Associations in Three Municipalities of the Lisbon Metropolitan Area and in Rotterdam, in Maria Lucinda Fonseca (ed.) *Cities in Movement: Migrants and Urban Change,* Lisbon: Lisbon University, 165-203.

Huysmans, Jef. (1998). Revisiting Copenhagen: Or, On the Creative Development of a Security Studies Agenda in Europe, *European Journal of International Relations*, 4 (4), 500.

Itzigsohn, José and Silvia Giorguli-Saucedo. (2005). Incorporation, Transnationalism, and Gender: Immigrant Incorporation and Transnational Participation as Gendered Processes, *IMR*, 39 (4) ,895-920.

Itzigsohn, José et al. (1999). Mapping Dominican Transnationalism: Narrow and Broad Transnational Practices, *Ethnic and Racial Studies,* 22 (2), 316-339.

Karpathakis, Anna. (1999). Home Society Politics and Immigrant Incorporation: The Case of Greek Immigrants in New York City, *International Migration Review*, 33 (1), 55-78.

Kaya, Ayhan (2008). Fransa Türkleri: Cumhuriyetçi Entegrasyon Modelinin Eleştirisi, Didem Danış ve Verda İrtiş (der.), *Entegrasyonun Ötesinde Türkiye'den Fransa'ya Göç ve Göçmenlik Halleri,* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 35-72.

Khagram, Sanjeev and Levitt, Peggy. (2005). "Towards a Field of Transnational Studies and a Sociological Transnationalism Research Program", Hauser Center for Nonprofit Organizations Working Paper No. 24.

Kurtoğlu, Ayça. (2005). Mekansal bir Olgu olarak Hemşehrilik ve Bir Hemşehrilik Mekanı Olarak Dernekler, *European Journal of Turkish Studies*, 2.

Levitt, Peggy. (2006). Immigration. in Helen Rose Ebaugh (ed.) *Handbook of Religion and Social Institutions,* New York: Springer, 391-410.

Levitt, Peggy. (2003). You Know, Abraham Was Really the First Immigrant: Religion and Transnational Migration`, *IMR*, 37 (3), 847-873.

Levitt, Peggy. (2001). *The Transnational Villagers,* Berkeley: University of California Press.

Levitt, Peggy et al. (2003). International Perspectives on Transnational Migration: An Introduction *IMR*, 37 (3), 565-575.

Lim, Timothy. (2005). "Political Activism and the Expansion of Rights for Transnational Migrant Workers: South Korea and Japan in Comparative Perspective", Paper presented at the annual meeting of the International Studies Association, Hawaii, March 05.

Lim, Timothy. (2004). "Political Activism and the Expansion of Rights for Transnational Migrant Workers: South Korea and Japan in Comparative Perspective," Korea and Global Migration Conference Papers, December 11.

Lim, Timothy. (1999). The Fight for Equal Rights: The Power of Foreign Workers in South Korea, *Alternatives: Social Transformation and Humane Governance*, 24 (3), 329-360.

Lyons, Lenore. (2006). "The Limits of Transnational Activism: Organizing for Migrant Worker Rights in Malaysia and Singapore," Paper Presented at the Workshop "Transnationalisation of Solidarities and Women Movements", University of Montréal, April 27-28.

Martinello, Marco. (2005). "Political Participation, Mobilization and Representation of Immigrants and their Offspring in Europe", Wily Brandt Series of Working Papers in International Migration and Ethnic Relations, 1/05, School of International Migration and Ethnic Relations, Malmö University.

Milani, Carlos R. S. and Ruthy Nadia Laniado. (2007). Transnational Social Movements and the Globalization Agenda: A Methodological Approach Based on the Analysis of the World Social Forum, *Brazilian Political Science Review* (Online), 1 (2), 10-39.

Milani, Carlos R. S. and Ruthy Nadia Laniado. (2006). Transnational Social Movements and the Globalization Agenda: A Methodological Approach Based on the Analysis of the World Social Forum, Paper Presented at the Workshop "Transnationalisation of Solidarities and Women Movements," University of Montreal, April 27-28.

Munck, Ronaldo (2002). *Emeğin Yeni Dünyası: Küresel Mücadele, Küresel Dayanışma,* (Çev. Mahmut Tekçe), İstanbul: Kitap Yayınevi.

Narayan, Gopalkrishnan (2001). What about the Global Poor? Globalization From Above and Below, *Social Alternatives*, 20 (3), 40-44.

Nuhoğlu-Soysal, Yasemin. (2000). Citizenship and Identity: Living in Diasporas in Post-War Europe? *Ethnic and Racial Studies*, 23 (1), 1-15.

Özer, M. Akif. (2006). Yönetişim Üzerine Notlar, *Sayıştay Dergisi*, 63, 59-89.

Özyürek, Esra (2009). The Light of the Alevi Fire Was Lit in Germany and Then Spread to Turkey: A Transnational Debate on the Boundaries of Islam, *Turkish Studies*, 10 (2), 233-253.

Østergaard-Nielsen, Eva K. (2001). "The Politics of Migrants' Transnational Political Practices," WPTC-01-22, Paper Presented at the Conference on Transnational Migration: Comparative Perspectives, Princeton University, June 30-July 1.

Palabıyık, Hamit. (2004). Yönetimden Yönetişime Geçiş ve Ötesi Üzerine Kavramsal Açıklamalar, *Amme İdaresi Dergisi*, TODAİE, 37 (1), 63-85.

Peker, Y. Bülent. (2002). 'Kaçak Göçmenler', 'Yasadışı İnsanlar: Yeni Köleci Dünya Düzeninde Türkiye, *Birikim*, Sayı: 154, 49.

Petek, Gaye. (2008). Türkiye Kökenli Göçmenlerin Fransa'da Siyasi Katılımı ve Temsiliyeti, Didem Danış ve Verda İrtiş (der.), *Entegrasyonun Ötesinde Türkiye'den Fransa'ya Göç ve Göçmenlik Halleri*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 73-89.

Petras, James. (2006). "The Rise of the Migrant Workers' Movement", *Left Turn - Notes from the Global Intifada*, September 1st, http://www.leftturn.org

Pilati, Katia. (2010). Civic and Political Engagement by Immigrant Organisations in Italy. The Case Study of Milan, *Revista Migrações*, Sayı: 6, 145-159.

Piper, Nicola (2005). Transnational Politics and Organizing of Migrant Labour in South-Asia - NGO and Trade Union Perspectives, *Asia-Pacific Population Journal*, 20 (3), 87-110.

Portes, Alejandro, Cristina Escobar and Alexandria Walton Radford. (2005). "Immigrant Transnational Organizations and Development: A Comparative Study", Princeton University Center for Migration and Develeopment Working Paper Series, CMD Working Paper No. 5-07.

Portes, Alejandro et al. (1999). The Study of Transnationalism: Pitfalls and Promise of an Emergent Research Field, *Ethnic and Racial Studies*, 22 (2), 217-237.

Portes, Alejandro (1997). "Globalization from below: The rise of Transnational Communities", Working Paper, WPTC-98-01.

Portes, Alejandro and Min Zhou. (1993). The New Second Generation: Segmented Assimilation and Its Variants, *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 530 (1), 74-96.

Shütze, Stephanie. (2010). "Gendered Empowerment: The Construction of Transnational Political Spaces between Chicago and Michoacán," Paper Presented at the SGIR 7th Pan-European International Relations Conference, Stockholm, September 9-11.

Silvey, Rachel. (2003). Spaces of Protest: Gendered Migration, Social Networks, and Labor Activism in West Java, Indonesia, *Political Geography*, 22, 129-155.

Smith, Helena. (2011). Illegal Migrants Risk Death for Right to Stay in Greece", *Guardian Online*, 6 March.

Sökefeld, Martin (2008). *Struggling for Recognition: The Alevi Movement in Germany and in Transnational Space,* New York: Berghahn Books.

Teorell, Jan. (2003). Linking Social Capital to Political Participation: Voluntary Associations and Networks of Recruitment in Sweden, *Scandinavian Political Studies*, 26 (1), 49-66.

Tilly, Charles. (1990). "Transplanted Networks" in Virginia Yans-McLaughlin (ed.). *Immigration Reconsidered: History, Sociology and Politics*, Oxford: Oxford University Press, 79-95.

Tilly, Charles (1978). *From Mobilization to Revolution*, New York: Random House.

Trimikliniotis, Nicos. (2008). "Migration States or States of Exception? Social Movements Confront Authoritarian Statism", in Helga Rittersberger-Tılıç et al. (eds.) *Rethinking Global Migration: Practices, Policies and Discources in the European Neighbourhood*, Ankara: KORA-METU, 57-66.

Ünlütürk-Ulutaş, Çağla ve Alıcan Kalfa. (2009). Göçün Kadınlaşması ve Göçmen Kadınların Örgütlenme Deneyimleri, *Fe Dergi,* 1 (2), 13-28.

Wentts, Julie R. (2002). *Immigration Policy and the Challenge of Globalization: Unions and Employers in Unlikely Alliance,* New York: Cornell University Press.

Wimmer, Andreas and Nina Glick Schiller. (2003). Methodological Nationalism, the Social Sciences, and the Study of Migration: An Essay in Historical Epistemology, *IMR*, 37 (3), 576-610.

Yans-McLaughlin, Virginia. (1990). "Introduction" in Virginia Yans-McLaughlin (ed.). *Immigration Reconsidered: History, Sociology, and Politics*, Oxford: Oxford University Press, 3-21.

Zolberg, Aristide R. (2006). Managing a World on the Move, *Population and Development Review*, 32. 222-253.

"Yunanistan'da açlık grevinde 300 göçmen için dayanışma çağrısı" http://gocmendayanisma.org

"Migrants end Greek hunger strike after government offer" http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-12694104

YENİ TOPLUMSAL HAREKETLER

7

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra,

- Barış hareketinin tarihsel kökenlerine yönelik bilgi edinebilecek;
- Barış hareketinin Batı'daki gelişimini tanımlayabilecek,
- Küreselleşmenin barış hareketinde yarattığı dönüşümleri irdeleyebilecek,
- Barış hareketinin Türkiye'deki gelişim sürecini ve farklı kampanyalarını değerlendirebilecek,
- Batı dışı barış girişimleri hakkında bilgi edinecek;
- Barış hareketini, organizasyon modelleri, eylem repertuarları, çerçeveleme ve elde ettikleri kazanımlar açılarından analiz edebileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Modernite; Ulus / Devlet
- Barış Hareketi
- Pasifizm
- Savaş Karşıtlığı
- Soğuk Savaş
- Nükleer Silahlanma
- Vietnam Savaşı
- Irak Savaşı
- Küreselleşme
- Vicdani Red
- Çerçeveleme / Organizasyon Modelleri / Eylem Repertuarı

İçindekiler

Yeni Toplumsal Hareketler → Barış Hareketleri

- GİRİŞ
- BATI'DAKİ BARIŞ HAREKETİNİN TARİHÇESİ
- ABD'DE VE AVRUPA'DA BARIŞ HAREKETİ
- BALKANLAR'DA BARIŞ HAREKETLERİNE ÖRNEK
- TÜRKİYE'DE BARIŞ HAREKETİ
- BARIŞ HAREKETİNİN GENEL DEĞERLENDİRMESİ

Barış Hareketleri

GİRİŞ

Barış hareketi, savaşların durdurulması, savaş çıkma tehlikesinin ortadan kaldırılması ve genel olarak şiddet kullanımının en aza indirilerek barış hâlinin sağlanması ve kalıcı kılınması gibi amaçlarla örgütlenen çeşitli grup ve bireylerin seferberliklerine verilen genel addır. Bu genel kategori altında, farklı meseleler üzerine yoğunlaşmış değişik barış kampanyaları ve hareketleri bulunmaktadır. Diğer toplumsal hareketler gibi barış hareketleri de moderniteyle beraber ortaya çıkmış, modern siyaset yapma biçimlerinden biridir. Özellikle ulus devletlerin oluşması ve buna bağlı olarak savaşmanın biçim ve anlam değiştirmesi karşısında, Batı'da 19. yüzyıldan itibaren barış hareketinin altında kitlesel kampanyalar oluşturulmaya başlanmıştır. Ulus devlet merkezli dünya siyasal düzeni içinde ağırlıkla ulusal düzeyde örgütlenen kampanyalar, uluslararası düzeyde de işbirliğine girmektedir. Barış hareketinin ulusal karakteri 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren küreselleşme süreciyle beraber değişmeye başlamıştır. Son dönem barış hareketleri ulus ötesi ilişkiler kurarak yerel ve ulusal özelliklerinin yanı sıra ulus ötesi özellikler de kazanmıştır. Günümüzde barış hareketleri genel olarak, savaş karşıtlığı, silahsızlanma, mayınların temizlenmesi, vicdani red, şiddet içeren yerel çatışmaların durdurulması gibi konular üzerinde yoğunlaşmaktadır.

BATI'DAKİ BARIŞ HAREKETİNİN TARİHÇESİ

Ulus Devletlerin Ortaya Çıkışı

Savaş, modern ulus devletin oluşmasında çok önemli bir rol oynamıştır. Charles Tilly'nin (1985) modern devletin ortaya çıkış sürecini Avrupa tarihinde incelerken, bu süreçte belirlediği 4 temel etkenden biri savaştır. Tilly devletlerin tarihinin savaşların tarihiyle iç içe geçtiğini söyler. Siyasi otoritenin merkezîleşmesi ve muğlâk olan sınırların netleşmesi, kısacası modern devletin ortaya çıkması, diğer devlet "adaylarıyla" yapılan savaşlar sayesinde mümkün olmuştur. Modern devlet, tanım gereği sınırları içinde egemen olan tek güç ya da şiddeti tekeline alabilmiş devlettir (Weber, Gerth ve Mills, 1967 içinde). Modern devletlerin gelişme sürecinde tüm siyasi güçlerin (devlet adaylarının) hedefi olduğu için savaş kaçınılmaz olmuştur. Savaş, devletler için siyasi rakipleri yok etmek ve şiddeti tekelleştirmek için tarihsel olarak en önemli yöntem olmuştur (Tilly 1985). Modern ulus devletlerin oluşumundan sonra da savaş, belirleyici önemini korumuştur. Savaşlar modern ulus

devletin oluşumunda büyük bir rol oynasa da siyasi otorite gücünü sadece şiddetten değil, aynı zamanda kurduğu meşruiyet zemininden alır. Tarihsel süreç içerisinde devletler siyasi rakipler arasından sıyrılıp otoritelerini merkezîleştirmeye çalışırken, egemenlik kurdukları topraklarda yaşayan nüfusun merkeze bağlılığını da önemsiyorlardı. Devletler bu bağlılık karşılığında askerî koruma ve olası tehditlere karşı savunma vaat etmiştir. Modern ulus devlet, bu vaadi daha etkin bir biçimde yerine getirdikçe, merkezî otoritesini ve aynı zamanda, meşruiyetini güçlendirmiştir.

Aynı zamanda meşruiyet sağlama ihtiyacı, vatandaşlık haklarını güçlendirdi. Giderek merkezî pozisyonunu güçlendiren modern ulus devlet, bu pozisyonun devamını sağlamak için sık sık savaşmak zorundaydı. Savaşların yüksek maliyeti ve insan kaynağı ihtiyacı ise, halktan toplanan vergi ve vatandaşların askere alınmasıyla karşılanıyordu. Ulus devletin sağlamlaştırdığı sınırlar içersindeki bu kaynak arayışı, halkın hoşnutsuzluğunun devlete yöneltilmesine yol açtı (Mann, 1993). Kaynak aktarımına karşı duruş, ulus devletin vatandaşlık haklarını genişletme ve demokratikleşme yönünde tavizler vermesine yol açtı. Temsili kurumlar, mahkemeler ve hakların garanti altına alınması bu "taviz"lerin kapsamını oluşturmuştur (Tilly 1985). Devletin artan gücüne karşı yaygın direniş "temsil yoksa vergi de yok", anlayışında özetlenebilir. Yirminci yüzyılda da vatandaşların savaşa katılması karşılığında siyasi ve sosyal haklar genişletilmiştir.

Modern Toplumsal Hareketlerin Ortaya Çıkışı

Modern ulus devletlerle vatandaşların arasındaki ilişkide belirleyici unsurların başında toplumsal hareketler gelir. Toplumsal grupların arasındaki çatışmaların bir ifade şekli olan toplumsal hareketler, ilk olarak Avrupa'da moderniteyle beraber meydana gelmiş bir olgudur (Tarrow, 1998; Tilly, 2004). Çatışma, insanlık tarihinin ayrılmaz bir parçası olarak, her zaman mevcuttu. Ancak, toplumsal çatışmalar modernite öncesi toplumlarda modern toplumlardakinden daha farklı şekillerde vücuda gelmiştir.

Feodal Avrupa'da siyasi erk bir dizi siyasi aktör arasında parçalanmış hâldedir ve merkezî otoriteler oldukça zayıftır. Toplum ve siyasi güç merkezleri arasındaki bağlar korumacı ilişkiler temelinde şekillenmiştir. 16. yüzyıldan itibaren ticaretin gelişimiyle güçlenmekte olan şehirler sayılmazsa, nüfusun çoğunluğunu oluşturan halk, derebeylerin toprakları üzerinde birbirinden kopuk ve ayrışmış cemaatler hâlinde yaşamaktadır. Cemaatler arasında iletişim ve bağlar yok denecek kadar azdır. Bu bağlamda, yerel cemaatler, uğradıkları herhangi bir adaletsizliğe "yerel ayaklanmalarla" cevap vermiştir. Bu ayaklanmaların genel özellikleri, cemaatlerle birebir ilgili meseleler üzerine olmaları, çatışmaların yerel cemaatlerin dışına taşmaması, her bir yerel toplulukta farklı tezahür etmesi ve çatışmalarının nedeni olarak merkezî bir otoriteyi hedeflenmemeleridir (Tilly, 2004). Yerel ayaklanmaların, ana nedenleri vergilerin artması, açlık, haksızlık sonucu ortaya çıktığı düşünülen ölümler, toprak ve su kullanma haklarının gasp edilmesi olmuştur. Hızlı bir şekilde ortaya çıkan ve kısa süren bu yerel ayaklanmalarda, topluluklar suçladıkları aktörlere - karar alıcı veya kararları uygulayıcı olmaları fark etmeksizin- doğrudan müdahalelerde bulunmuş, çoğunlukla karşıtlarına şiddet uygulamıştır (Tilly, 2004; Tarrow, 1998).

Modernite öncesi dünyada, ayaklanmalara neden olan bir başka konu da dindir. Ancak, tek tanrılı dinlerin evrensel yaklaşımlarının etkisiyle, dinî seferberlikler diğerlerinden farklı olarak yerelliklerin ötesine geçerek, ulusal veya uluslararası düzeyde çatışmalara neden olmuştur (Tarrow, 1998: 33).

Ancak modernleşme süreciyle beraber çatışma siyaseti dönüşüm geçirmiştir. Modern ulus devletin oluşmasıyla siyasi güç merkezde toplanmaya başlamıştır. Vergi toplama, askere alma, adalet dağıtma gibi faaliyetler, güçlerini oluşturup pekiştirmeye başlayan merkezî devletler tarafından yürütülmeye başlanmıştır. Bunun

sonucunda, toplumların gözünde uğradıkları haksızlıkların kaynağı da merkezîleşmiş ve merkezî devlet, seferber olan çeşitli toplumsal grupların hedefi olma konumuna geçmiştir. Toplumsal grupların kendi aralarındaki çatışmalarda da devlet başvurulan ana çözüm mecrası olarak görülmeye başlanmıştır (Tilly, 2004). Buna paralel olarak, ekonomik alanda kapitalizmin gelişmesi ve yayılması ile sanayileşme süreçleri feodal toplumlarda daha önce görülmemiş bir sosyal devinim sağlamıştır. Aynı zamanda, modern sınıfların oluşmasına neden olarak, toplumsal aidiyetlerin yerel ağların ötesine geçmesine neden olmuştur. Aynı zamanda, sınıflar arası eşitsizlikle beraber üzerinde seferber olunacak yeni ihtilaf ve çatışma meseleleri ortaya çıkmıştır. Öte yandan, ulus devletlerin sınırları içerisinde yaşayan nüfusları birleştirici etkisiyle yerel toplulukların daha büyük bir topluluğun parçası olduğu fikri insanların tahayyüllerini şekillendirmiştir. Daha önceleri, parçalanmış ve kopuk hâlde yaşayan topluluklar birleş(tiril)erek, ulusal topluluklara dönüşmüştür. Artan okuma yazma oranlarıyla beraber roman, gazete, dergi ve el ilanı gibi yazılı iletişim araçlarının gelişimi ve derneklerin yaygınlaşması sonucunda yaşanan canlılık, daha önce kopuk bir şekilde yaşayan yerel toplulukların birbirleriyle bağlar kurmasında etkili olmuştur. Böylelikle birbirleriyle iletişime geçerek bilgi ve tecrübelerini paylaşan yerel topluluklar arasında ağlar oluşmuştur (Anderson, 1991). Bütün bu gelişmeler modern toplumsal hareketlerin oluşmasının önünü açmıştır. Yerel ayaklanmalardan farklı olarak toplumsal hareketler çerçevesinde toplumsal gruplar yerel olmaktan çıkararak, daha geniş kesimleri ilgilendiren meseleler üzerine seferber olmaya başlamışlardır. Eylemler ve hareketler farklı zaman ve mekanlarda tekrarlanabilme özelliği kazanmıştır. Korumacı ilişkilerinin değişmesiyle özerkliklerini kazanan gruplar, uğradıkları haksızlıkların kaynağı olarak gördükleri karşıtlarıyla seferberlikleri sırasında doğrudan karşı karşıya gelmiştir. Toplumsal çatışmalarda şiddet kullanımı modernite öncesi döneme göre oldukça azalmış ve yeni barışçıl eylem biçimleri kullanılmaya başlanmıştır. Sonuçta, 17. yüzyılda başlayan toplumsal hareketlerin oluşma süreci, 20. yüzyıla gelindiğinde tamamlanmıştır. O günden bugüne, modern toplumsal hareketler, modern siyasal ve toplumsal hayatın ayrılmaz bir parçası olmuştur. (Tilly, 2004; Tarrow, 1998; della Porta ve Diani, 2006).

Modern Barış Girişimlerinin Başlangıcı

Barış fikri, Antik Çağ'dan itibaren felsefecilerin, düşünürlerin, yazarların ve dinlerin üzerinde düşündüğü konulardan biri olmuştur. Kavram, genel olarak ahlakî, siyasi ve toplumsal çatışma ve doğayla uyum boyutlarıyla ele alınmıştır (Chatfield ve Iiukhina, 1994). Tek tanrılı dinlerin bir kısım kolları da pasifizmi dinî öğretilerinin temel taşlarından olduğunu savunmuşlardır (Kaldor ve diğerleri, 2007: 95).

Pasifizm, genel olarak şiddetin her türüne karşı çıkan ve şiddetin tüm toplumsal ve siyasal pratiklerden dışlanması gerektiğini savunan dinî ve ahlaki temelli düşünce akımıdır.

Bu dinî ve ahlaki temelli karşı çıkışların yanı sıra, savaş dönemlerinde artan vergiler ve askere alınma uygulamaları gibi toplumlara ve bireylere getirilen yüksek maliyetlerinden dolayı da savaş, tarih boyunca rahatsızlıklara ve çatışmalara neden olmuştur. Modernite öncesi toplumlarda, savaşın neden olduğu toplumsal rahatsızlıklar, yukarıda da irdelendiği gibi, birçok yerel ayaklanmaya neden olmuştur.

Savaş karşıtlığı, özellikle devletler arasında yürütülen savaşlara, devletlerin şiddetin tekelini elinde bulundurmasına ve askerî kurumların varlığına karşı çıkan düşüncelerin genel adıdır.

Barışın ve savaş karşıtlığının modern toplumsal hareketler olarak ifade edilmesi, ulus devletlerin ortaya çıkışına rastlar. Ulus devletlerin kitlesel ve düzenli ordular kurması, zorunlu askere alınma uygulamaları başlatmalarıyla beraber bir dizi savaş karşıtı girişim de oluşmuştur. Bu girişimler 17. yüzyılda bazı dinî oluşumların savaş faaliyetine ahlaki olarak karşı çıkmalarıyla başlar. 17. yüzyıl Amerika'sın-

da, Quakers, Brethern Kilisesi ve Menonitler gibi reformist Protestan cemaat ve mezhepler öldürme faaliyetlerinin dinî inançlarına ters düştüğünü savunarak savaşlara karşı olduklarını ilan etmişlerdir (Chatfield, 1994: 10). Kölelik, kadın hakları gibi konularla ilgili adaletsizliklere de karşı çıkan bu 'barışçıl' gruplar, bireysel davranışlardan uluslararası siyasete kadar hiçbir alanda şiddet kullanımının olmaması gerektiğini savunmuştur. Bunun için de çeşitli barış toplulukları oluşturmuş ve sonrasında barış hareketine sürekli olarak destek vermiştir.

Dinî kökenli olmayan, seküler barış girişimleri ise 18. yüzyıldan itibaren şekillenmeye başlamıştır (Marullo ve Meyer, 2004: 644). İlk barış cemiyetleri 1815 yılından itibaren Amerika ve Britanya'da kurulmuştur. 1828 yılında geniş kapsamlı Amerikan Barış Cemiyeti kurulmuştur. 19. yüzyılın ortalarından Birinci Dünya Savaşı'na kadarki dönemde bir dizi barış kongresi de düzenlenmiştir. Bu kongreler, Avrupa çapında 1843-1850 yılları arasında düzensiz olarak organize edilirken, 1889 tarihinden itibaren Avrupa'da, 1892 yılından itibarense dünya genelinde düzenli olarak her yıl yapılmaya başlanmıştır (Kaldor ve diğerleri, 2007: 96; Chatfield, 1997: 23). Bu barış konferanslarının da etkisiyle, barış organizasyonları Amerika ve Britanya'da sayıca artmıştır. Bunun yanı sıra Fransa, İtalya, Hollanda ve İskandinavya ülkeleri gibi Avrupa'nın değişik bölgelerinde birçok barış örgütü ve topluluğu kurulmuştur (Passy, 1896; Chatfield, 1997). 1900 yılındaki barış örgütü sayısı Britanya'da 46, Almanya'da 72, Fransa'da 16, Amerika'da 15, Rusya'da 1 ve İskandinavya ülkelerinin toplamında 216 tanedir (Lyons, 1963, aktaran Kaldor ve diğerleri, 2007: 96). Bu dönemdeki barış organizasyonlarının amaç ve barış kavramına yaklaşımlarında belirgin farklılıklar vardır. Ancak hemen hemen hepsinin üstünde durduğu ortak tema devletler arası anlaşmazlıkların çözülebilmesi için uzlaşma mekanizmalarının oluşturulmasıdır (Chatfield, 1997: 23-24).

Birinci Dünya Savaşı sırasında durma noktasına gelen barış girişimleri, savaş sonrasında tekrar canlanmış ve barışın kalıcı bir hâl alması için arayışlar devam etmiştir. Çeşitli barış örgütlerinin de çabalarıyla, uluslararası ilişkileri güçlendirmek ve devletler arasında uzlaşma sağlamak amacıyla Milletler Cemiyeti kurulmuştur (Chatfield, 1997).

SIRA SİZDE 1

Barış hareketinin ulus devletlerin oluşumuyla bağlantısı nedir?

ABD'DE VE AVRUPA'DA BARIŞ HAREKETİ

Barış hareketi, İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden günümüze kadar genişlemiş ve kalıcı bir harekete dönüşmüştür. Özellikle Amerika ve Avrupa'da gelişen hareket, bazı dönemlerde canlılık gösterip belli başlı kampanyalarla seferber olurken, diğer dönemlerde yavaşlayarak eylemsizlik hâline geçmektedir. Başka bir deyişle, diğer hareketlerde görüldüğü gibi barış hareketi çatışma döngüleri/protesto dalgaları hâlinde ilerler.

Buna göre, siyasal alanda, diğer siyasal aktörlerden gelen desteğin artması, karar alma mekanizmalarına erişim kolaylığı, devlet baskısının azalması, siyasal elit grupların parçalanması ve hükümet değişikliği gibi değişiklikler meydana gelir. Toplumsal hareket gruplarının bazıları bu siyasal değişiklikleri, lehlerine kullanabilecekleri "siyasi fırsatlar" olarak değerlendirir (Tarrow, 1998). Böylelikle, üzerinde seferber oldukları konu hakkında kazanım elde edeceklerine inanan "öncü" gruplar eylemlerine başlar. İlk eylem ve seferberlikler sonucunda, hareketin mese-

Toplumsal hareket kampanyası, belirli bir hedefe ulaşmak için toplumsal hareket aktörleri veya STKlar tarafından düzenlenen tematik, sosyal ve zamansal olarak bir bütünlüğe sahip eylemler toplamına verilen addır (della Porta ve Rucht, 2002: 3).

Toplumların seyrine baktığımızda, bazı dönemlerde çatışma ve eylemler artar ve yoğunlaşır; diğer dönemlerde ise azalır ve seyrekleşir. Çatışmalar ve protestoların bu inişli çıkışlı örüntüsüne çatışma döngüleri veya protesto dalgaları denir (della Porta ve Diani, 2006: 188-189).

lesi gündeme oturur ve siyasi alanda yeni fırsatlar ortaya çıkar. Bunu gören diğer benzer gruplar da eylemlere katılır. Seferber olan grupların artması, aralarındaki etkileşimin fazlalaşması ve tek bir amaç için bir araya gelmeleriyle kampanyalar meydana gelir. Bu protesto döngüsü/protesto dalgasının en üst noktasıdır. Bundan sonra, artan toplumsal hareket baskısı sonucunda siyasi elitler ve partiler müzakerelere girer ve konu kurumsal siyasete taşınır. Bir başka olasılık da devlet baskısının artması sonucunda taleplerin karşılanma ihtimalinin azalması ya da toplumsal hareket grupları arasında yöntem ve/veya hedefler açısından anlaşmazlıkların ortaya çıkmasıdır. Her iki durumda da kampanya ve seferberlik hâli düşüşe geçer (della Porta ve Diani, 2006: 188-189; Tarrow, 1998: 147-150).

Protesto döngüsünün/protesto dalgasının en dip noktasında toplumsal hareket grupları bekleme konumuna geçer. Gruplar bekleme konumundayken fazla görünür değillerdir, ama bu hareketinin yok olduğu anlamına gelmez. Aksine, barış hareketi organizasyonları ve ağları küçülmelerine rağmen, eylemsizlik sürecinde de aktiflerdir ve bir sonraki kampanya için çalışmalara devam ederler (della Porta ve Diani, 2006; Tarrow, 1998).

Barış hareketi de yukarıda tarif edilen protesto dalgaları üzerinden seyreder. Gündemdeki konuların önem sırası, siyasi fırsatlar ve seferberlik kabiliyetlerine göre her dönem farklı barış kampanyaları düzenlenir ve barış hareketi canlanır. Bu bölümde, Amerika ve Avrupa kökenli çeşitli barış kampanyalarını, İkinci Dünya Savaşı, Soğuk Savaş ve Soğuk Savaş sonrası dönemlerde ele alacağız.

İkinci Dünya Savaşı Sırasında Nükleer Silahlanma Karşıtı Girişimler

Amerikan barış hareketinin ilk kapsamlı kampanyası 1936-1937 yılları arasında Acil Barış Kampanyası (EPC) adı altında gerçekleşmiştir. Birinci Dünya Savaşı sonrası dönemde, çeşitli pasifist ve liberal gruplar, ABD'nin tarafsızlık politikası izlemesi ve ekonomik alanda uluslararası işbirliği güdülmesi amacıyla birleşmiştir. 1700 civarında yerel ofisi bulunan EPC, Amerikan Kongresi'nde tarafsızlık politikasını destekleyen kararlar alınması için lobicilik faaliyetlerinde bulunmuştur. Bu faaliyetler sonucunda, 1936 ve 1937 yıllarında kongrede bu yönde kanunların çıkmasında oldukça etkin olmuştur. Kampanya, barış grupları arasında çıkan anlaşmazlıklardan dolayı 1937 yılında sona ermiştir (Kleidman ve Rochon, 1997: 48-49).

İkinci Dünya Savaşı'nın son yıllarına kadar pasif konumda kalan barış hareketi, nükleer silahlanma karşıtı faaliyetlerle tekrar harekete geçmiştir. 1942 yılında ABD'nin nükleer başlıklı silah geliştirme amacıyla başlattığı Manhattan Projesi sonucunda üretilen atom bombası, 1945 yılında Japonya'nın Nagasaki ve Osaka şehirlerinin bombalanmasında kullanılmıştır. Atom bombasının kullanılması, savaşın bitmesinde önemli bir etken olmasına rağmen milyonlarca insanın ölmesi ve yaralanmasına neden olmasından dolayı izleyen yıllarda büyük kaygı ve korkulara da yol açmıştır. Bu durumdan rahatsızlık duyan ve aralarında Manhattan Projesi'ne dâhil olmuş bazı bilim adamları, Amerikan Atom Bilim Adamları (FAS) (daha sonra Amerikan Bilim Adamları) adlı örgüt altında toplanmıştır. FAS, yayınladığı bildirgelerle adım atılan nükleer çağın getirdiği tehlikeler hakkında kamuoyun iktidar sahiplerine uyarılarda bulunmuştur. Manhattan Projesi'nin direktörü ünlü fizikçi Julius Robert Oppenheimer da nükleer enerjiyle ilgili her türlü araştırma, geliştirme proje ve uygulamalarının uluslararası bir örgüt tarafından denetlenmesi önerisini getirmiştir. Bilim adamlarının öneri ve girişimleri her ne kadar somut sonuçlar getirmese de nükleer enerji konusunda yaptıkları uyarılar çeşitli sivil toplum kuru-

luşlarının (STK'lar) dikkatini çekmiş ve bilim adamlarına nükleer silahların kullanımının denetimi konusunda destek vermeye başlamışlardır (Mekata, 2006: 185). Böylelikle, Soğuk Savaş dönemi boyunca etkili bir şekilde var olan nükleer silah karşıtı hareketin ilk temelleri atılmıştır.

Soğuk Savaş Dönemi

İkinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası siyasette ve savaş yapma biçimlerinde köklü değişimler yaşanmıştır. Savaşın sonunda nükleer silahların kullanılmasıyla, "nükleer çağ"a girilmiş oldu. Bu dönem boyunca, insanlık dünyada büyük yıkımlara neden olabilecek nükleer savaşların her an meydana gelme tehdidiyle karşı karşıya kalmıştır. Nükleer tehdidi artıran bir başka etken de dünyanın iki kutba ayrılarak, devlet bloklarının birbirleriyle silahlanma yarışına girmeleri olmuştur. Öte yandan, devletler arası diyalog, işbirliği ve savaşların durdurulması amaçlarıyla Birleşmiş Milletler gibi uluslararası organizasyonların kurulması da bu dönem dünya siyasetindeki olumlu gelişmelerdendir. Nükleer silahlanma ve kurulan uluslararası kuruluşlarla birlikte, barış hareketi gruplarının hedef, faaliyet alanı ve önündeki fırsatlar açısından büyük dönüşümler meydana gelmiştir. Böylelikle, barış hareketi sadece sürmekte olan savaşlara karşı değil, savaş tehdidini artıran silahlanma politikalarına karşı da büyük seferberlikler yürütmüştür (Marullo ve Meyer, 2004: 642).

Soğuk Savaş dönemi boyunca, barış hareketlerinin üzerinde seferber olduğu 2 ana konu Vietnam Savaşı ve nükleer savaş tehdidi olmuştur. Hem ABD hem de çeşitli Avrupa toplumlarında silahsızlanma kampanyaları yürütülürken, Amerika'da ise Vietnam Savaşı karşıtı gösteri ve eylemler önce ülke geneline sonra da dünyanın birçok yerine yayılmıştır.

Nükleer Silahların Denenmesine Karşı Kampanyalar

İkinci büyük kampanya dalgası, Soğuk Savaş yıllarında, devletlerin nükleer silahları geliştirme amacıyla yaptığı nükleer silah denemeleriyle gelmiştir. ABD, 1954 yılı Mart ayının ilk günü adalarında ilk kez hidrojen bombası denemeleri yapmıştır. Bunun üzerine, nükleer silahlar üzerine tartışmalar bir kez daha alevlenmiştir. Atom bombasından yüzlerce kat daha etkili ve ölümcül olan bombaya tepki bu defa 1957 yılında kurulan New York merkezli Makul Nükleer Politikalar Komitesi'nden (Committee for a Sane Nuclear Policy, SANE) gelmiştir. Bir yıl sonra, 1958 yılında da Londra merkezli Nükleer Silahsızlanma Kampanyası (Campaign for Nuclear Disarmament, CND) ilk toplantısını yapmıştır. Bu gruplar, eğitim, bilgilendirme çalışmaları ve reklamlarla, özellikle Amerikan ve Britanya kamuoyunun dikkatini çekmeyi ve nükleer silahların denenmesini çok taraflı olarak yasaklanması talepleri etrafında kamuoyu yaratmayı başarmıştır (Mekata, 2006; Meyer, 1993;

İlave bilgi için bkz. www.cnduk.org.

Bunun yanı sıra, dünyaca ünlü entelektüel ve bilim insanları Bertrand Russell ve Albert Einstein 1955 yılında ortak olarak "Russell-Einstein Manifestosu" adıyla anılan bir çağrı yapmıştır. Çağrıda, nükleer silah denemelerinin ve silahlanma yarışının durdurulması talebinde bulunulmuştur (Meyer, 1993a). 1957 yılında konularında uzman 22 bilim insanının katıldığı ve nükleer denemelerin dünya çapında yasaklanması talebinde bulunulduğu Pugwash Konferansı'nın temelinde de "Russell-Einstein Manifestosu" vardır (Meketa, 2006). Bütün bu girişimlerin yanı sıra, ABD'de çeşitli küçük sol ve pasifist gruplar sivil itaatsizlik eylemleri düzenleyerek kampanyanın içinde yer almıştır. 1950'lerin son döneminde, iki eylemci gemisinin

Pasifik'teki nükleer deneme sahasına giriş yapmaya çalışması ve eylemcilerin defalarca tutuklanmaları, konu hakkında medyanın ilgisini artırmıştır. Böylelikle kamuoyunun konu hakkındaki artan bilgisiyle, pasifist grupların yürüyüş, oturma eylemi ve diğer sivil itaatsizlik eylemleri yaygınlık kazanmıştır (Meyer, 1993).

Merkezinde STK'ların bulunduğu ve bilim insanlarının bilimsel destek verdikleri ikinci büyük nükleer silah karşıtı seferberliğin yarattığı kamuoyu baskısı sonucunda ABD, Sovyetler Birliği ve Bileşik Krallık 5 Ağustos 1963 tarihinde Sınırlandırılmış Nükleer Denemeleri Yasaklama Antlaşmasını imzalamıştır. Bu antlaşmaya göre, taraf ülkeler denizaltında, karada, atmosferde ve uzayda nükleer deneme yapmayacaklarını taahhüt etmiştir. Ancak, yer altı nükleer denemeleri konusunda herhangi bir yasak söz konusu olmamıştır (Mekata, 2006).

Fotoğraf 7.1

Bernie Boston isimli gazeteci tarafından 22 Ekim 1967 tarihinde Washington'da çekilen bu fotoğrafta, protestoları engellemeye çalışan askerlerin tüfeklerine bir eylemci tarafından çiçek yerleştirilmesi görüntülenmektedir. "Çiçek gücü" isimli bu fotoğraf, savaş karşıtı hareketin sembollerinden birisi olmuştur.

Vietnam Savaşı Karşıtı Hareket

Nükleer denemelerin Yasaklanması Kampanyası'ndan sonra, 1960'lara damgasını vuran bir başka kampanya da Vietnam Savaşı karşıtı hareket olmuştur. 1968-1972 arasındaki yıllarda barış hareketi ağırlıklı olarak Vietnam Savaşı karşıtlığı çerçevesinde şekillenmiştir. ABD'nin Vietnam'da girdiği savaş başlangıçta fazla tepki çekmemiştir. Ancak, Vietnam'a sevk edilen asker sayısında artış, ölen Amerikan askeri sayısının yükselmesi ve medyada konu üzerine yapılan haberler sonucunda savaş karşıtları eylemlerine başlamıştır. Özellikle, daha önceki yıllarda başlayan sivil haklar ve ifade özgürlüğü hareketleri çerçevesinde seferber olan birçok eylemci, Vietnam Savaşı karşıtı harekete katılmıştır. Amerikan üniversite gençliği arasında hızla yayılan savaş karşıtlığı sonucunda, üniversite kampüsleri Vietnam karşıtı kampanyanın üsleri hâline gelmiştir. Kısa sürede kampanya üniversitelerin dışına taşmış ve genişlemiştir. Kampanya boyunca aktivistler, orduya yazılmama, silah altına alınma belgelerini yakma ve ülkeyi terk etme gibi çeşitli sivil itaatsizlik eylemlerinde bulunmuştur. Bunların yanı sıra, askere alınma merkezlerine saldırılar düzenlemek ve orduya yazılanları engellemek ve aşağılamak gibi şiddet içeren yöntemlere başvuran radikal gruplar da ortaya çıkmıştır. Böylelikle, Amerikan devleti-

nin askere alma faaliyetleri yavaşlatılmıştır (Marullo ve Meyer, 2004). Vietnam Savaşı, Cumhuriyetçi Richard Nixon'ın 1969 yılında başkanlığa seçilmesinin sonrasında devam etse de Amerika toplumunun genelinde savaş karşıtlarına olan destek düşmeye başlamıştır. Bunun başlıca nedeni, yukarıda bahsedilen şiddet içeren eylemlere karşı kamuoyunun tepki duyması olmuştur. Her ne kadar, ilk aşamalarındaki ivmesini yitirmeye başlamış olsa da Vietnam karşıtı hareket etkisini sürdürmeye devam etmiştir. Nixon'ın da ifade ettiği gibi, ABD'nin savaşı bitirmek için nükleer saldırı tehdidini kullanma planı, savaş karşıtlarının eylemleri nedeniyle yürürlüğe konamamıştır (Nixon, 1978, aktaran Marullo ve Meyer, 2004). 1972 yılında ise, Amerikan Kongresi'nin kararıyla Vietnam Savaşı sona ermiştir. Vietnam Savaşı karşıtı hareket, barış hareketi tarihinin en başarılı kampanyalarından biridir. Savaş karşıtları, Vietnam Savaşı sırasındaki eylemleri ile savaş karşıtlığı fikrini kamuoyunda canlı tutarak devlet için savaşın maliyetini artırmış; Amerikan devletini zorda bırakarak savaşın bitirilmesinde büyük rol oynamıştır (McAdam ve Su, 2002).

1970'lerde Savaş Karşıtı Kampanyalar

Vietnam Savaşı'nın sürdüğü yıllarda, tabandan gelen nükleer silah karşıtı kampanyalar gölgede kalmıştır. Kamuoyunun ilgisi çoğunlukla Vietnam Savaşı üzerinde olduğundan, nükleer silahlanma kampanyası bilim insanlarının ve uzmanların öncülüğünde devam etmiştir. Yine de önceki dönemlere göre daha az yoğun olsa da nükleer silahsızlanma kampanyaları varlığını sürdürmüş ve bazı başarılar elde etmiştir. Fransa ve Çin'in de nükleer güç hâline gelmesi ve nükleer silahlara sahip ülkelerin sayısındaki artışla beraber artan tedirginlik ve baskı sonucunda Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması 1 Temmuz 1968 tarihinde imzalanmıştır. Zamanın iki süper gücü ABD ve Sovyetler Birliği, yayılan Vietnam Savaşı karşıtı gösterilerin de etkisiyle 1969-1972 yılları arasında stratejik silahların sınırlandırılması müzakerelerini yürütmüştür. Paralel başka bir gelişme de Nixon hükümeti tarafından yürürlüğe konması planlanan anti-balistik füze sistemleri projesi olmuştur. Proje çerçevesinde, çeşitli Amerikan şehirlerinin yakınına yerleştirilecek füzelerle bu bölgelerin olası bir nükleer füze saldırısına karşı korunması amaçlanmıştır. Ancak proje önce Amerikan bilim insanları ve bazı kongre üyeleri tarafından maliyeti ve olumsuz etkileri açısından eleştirilmiştir. Daha sonra bu çabalar, SANE'nin ve söz konusu şehirlerde yaşayan eylemcilerin de katılımıyla, protestolara dönüşmüştür. Nükleer silahlanmaya ve anti-balistik füze sistemlerine karşı oluşan tepkilerin sonucunda, Birinci Stratejik Silahları Sınırlama Antlaşması (SALT I) ve Anti-Balistic Füze Sistemleri Antlaşması (ABM) 1972 yılında imzalanmıştır (Mekata, 2006; Meyer; 1993; Marullo ve Meyer, 2006). SALT II için görüşmeler 1979 yılında başlasa da Sovyetler Birliği'nin aynı yıl Afganistan'ı işgal etmesiyle, müzakereler sonlandırıldı ve SALT II ABD Senatosu tarafından onaylanmamıştır (Oran, 2001: 35).

1980'li Yıllarda Nükleer Silahsızlanma Hareketleri

1980'lerin başından itibaren Ronald Reagan yönetimindeki Cumhuriyetçilerin iktidarıyla beraber ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki gerilim artmıştır ve her iki ülke hızlı bir silahlanma yarışına girmiştir. Artan nükleer silahlanmanın etkisiyle özellikle Amerikan ve Avrupa toplumları nükleer savaş tehdidinden her zamankinden daha fazla tedirgin olmaya başlamıştır. 1979 yılında Three Mile Island ve 1986 yılında Çernobil nükleer enerji santrallerinde meydana gelen kazalar da 1980'ler boyunca olası bir nükleer savaş hakkında kamuoylarının duyduğu kaygıları arttıran etkenler olmuştur (Meyer, 1990: 11; Mekata, 2006: 188). Hızlanan nükleer si-

lahlanma yarışı hakkında kamuoyunda duyulan rahatsızlık ve korku sonucunda, bir süredir aktif olmayan barış hareketi, eylem ve diğer faaliyetlerin yavaşladığı ve ölçeğinin küçüldüğü eylemsizlik döneminden çıkmıştır. Atlantik Okyanusu'nun her iki tarafında nükleer savaş karşıtları hızla örgütlenerek nükleer silah karşıtı kampanyalar başlatmıştır.

1980'ler boyunca ABD'de nükleer silahlanma karşıtı protesto ve faaliyetler geniş tabanlı Nükleer Silahlanmanın Dondurulması Kampanyası (Nuclear Freeze Campaign) çatısı altında meydana geldi. 1800 kadar yerel STK'nın katıldığı kampanyaya, daha önceki dönemde nükleer silahların denenmesi karşıtı protestolarda başrolü oynayan SANE örgütü de kampanyaya katılmıştır. Washington'da etkili bir şekilde örgütlenmiş olan ve yaklaşık 150 bin üyesi bulunan SANE sayesinde, kampanyanın kurumsal siyaset alanında etkinliği artmış ve ayrıca kitleselleşerek tabana yayılması kolaylaşmıştır. Merkezî olmayan ve esnek bir ağ olarak şekillenen kampanyayla, hem ABD'nin hem de Sovyetler Birliği'nin her tür nükleer silah araştırma, geliştirme ve yerleştirme faaliyetlerinin dondurulması talep edilmiştir. Aslında, nükleer silahların dondurulması talebi, kampanyanın hedeflerinin sadece ilk etabını oluşturmuştur. Asıl hedef nükleer silahların ortadan kaldırılması olsa da gerek medyanın sadece silahların dondurulması talebini öne çıkarması, gerekse kampanyaya katılanlar arasındaki görüş farklılıklarının olması sonucunda, kampanyanın hedefi sadece nükleer silahların dondurulması olduğu şeklinde sunulmuş ve algılanmıştır (Meyer, 1993a).

Yapılan çeşitli kamuoyu araştırmalarına göre, Amerikan kamuoyunun yüzde 60 ile 80 arasında bir kesimi nükleer silahların dondurulması talebini desteklemiştir (Meyer, Marullo ve Meyer, 2004. 654). Sempatizanları hareketin içine çekmek ve nükleer silahlanma karşıtlığının toplumda sayısal olarak fazlalığını göstererek ABD hükümeti üzerinde baskı kurmak amacıyla bir dizi eylem gerçekleştirilmiştir. Bu eylemlerden bir tanesi de BM nezdinde girişimlerde bulunmak olmuştur (Cortright ve Pagnucco, 1997: 83). Kampanya çerçevesinde açılan imza kampanyasında toplanan yaklaşık 2,3 milyon imza Birleşmiş Milletler'in Amerikan ve Sovyet heyetlerine sunulmuştur. 12 Haziran 1982 tarihinde New Yok'ta toplanan yaklaşık 1 milyon kişi tarihteki en büyük gösterilerden birini yaparak, nükleer silahların dondurulması taleplerini hükümetlerine duyurmuştur (Mekata, 2006: 188).

Nükleer Silahlanmanın Dondurulması Kampanyası, eylem biçimleri açısından çok geniş bir repertuara sahiptir. Medyanın ilgisini çekebilmek için uygulanan oturma eylemleri, ablukaya alma gibi sivil itaatsizlik eylemlerinin yanı sıra, daha kurumsal ve alışılagelmiş yolları tercih eden gruplar, Washington'daki bağlantıları kullanarak ve lobicilik faaliyetleri göstererek Kongre'yi etkilemeyi hedeflemişlerdir. Yöntemlerdeki bu farklılaşma, kongreyi etkileyip bazı politika değişiklikleri elde etmeyi amaçlayan gruplarla ve daha radikal değişimler isteyen gruplar arasında çekişme ve anlaşmazlıklara da yol açmıştır (Marullo ve Meyer, 1993).

ABD Başkanı Ronald Reagan'ın 1983 yılında ilan ettiği, amacı Sovyet balistik füzelerini uzaydan ve havadan durduracak bir savunma kalkanı yaratmak olan Stratejik Savunma Girişimi (Strategic Defense Initiative-SDI), çok bilinen adıyla "Yıldız Savaşları" projesi, nükleer silahsızlanma hareketine başka bir ivme katmıştır. Asıl hedefin Sovyetler Birliği'ni benzer bir girişime sevk ederek ekonomik olarak zayıflatmak olan proje, 1972 tarihli Anti-Balistik Füzeler (ABM) antlaşmasına aykırı olduğu ve iki süper güç arasındaki dengeleri değiştireceği nedenleriyle gerek kamuoyunda gerekse ABD senatosunda tepkilere yol açmıştır. Konu üzerine varlığını sürdüren UCD ve FAS gibi STK'lar üzerinden seferber olan bilim insanları, SDI'nın

iddia edilenin tersine nükleer silahlanmayı arttıracağını öne sürerek Reagan hükümeti üzerinde nükleer silahlanma konusunda uzayın kullanılmaması için baskı yapmıştır. Bunun yanı sıra, nükleer silahlanma karşıtlarının ittifak yaptığı Demokrat Parti, SDI projesi karşısında muhalefetini artırmıştır. ABD Kongresi'nde bu muhalefetin etkisiyle alınan silahlanma bütçesini kısıtlama ve silah kontrollerini arttırma kararlarıyla Reagan hükümetinin hareket alanı daraltılmıştır. Proje, Soğuk Savaş döneminin kapanmasıyla rafa kalkmıştır (Meyer, 1993a: 472; Uzgel, 2001: 36; Mekata, 2006).

1980'lerin başlangıcından itibaren, Avrupa'da da nükleer silahlanma karşıtı seferberlikler gerçekleşmiştir. Avrupa ülkelerinde seferber olan nükleer silah karşıtı grup ve bireylerin kampanyalarındaki birinci hedef, kendi topraklarına yerleştirilmesi planlanan Orta Menzilli Nükleer Füzelerinin (INF) engellenmesi olmuştur (Mekata, 2006: 188; Cortright ve Pagnucco, 1997). Avrupalı nükleer silah karşıtı barış eylemcileri, Amerika'daki eylemcilerin aksine, iki süper gücün katılacağı çift taraflı anlaşma arayışının soruna çözüm getirmeyeceğini iddia etmiş ve asıl sorunun iki bloklu uluslararası sistem olduğunu savunmuştur. Başka bir deyişle, kısa vadeli hedeflerini elde edebilmek için, Soğuk Savaş politikalarını da genel olarak eleştiren Avrupalı savaş karşıtları, nükleer silahların tamamen kaldırılması ve böylelikle nükleer savaş tehdidinin bütünüyle bertaraf edilmesini talep etmiştir (Cortright ve Pagnucco, 1997: 84; Marullo ve Meyer, 2004: 654).

INF sorunu, Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nün (NATO) 1979 yılında açıkladığı, SSCB'nin Doğu Avrupa ülkelerine yerleştirdiği SS-20 füzelerine karşılık Batı Avrupa ülkelerine Pershing II ve Cruise füzelerinin yerleştirilmesi planıyla ortaya çıkmıştır. 1983 yılından itibaren, eski nükleer başlıklı füzelerin bahsi geçen füzelerle değiştirilme işlemine başlanmıştır (Uzgel, 2001: 71). Bu gelişme, özellikle füzelerin yerleştirildiği ülkelerin toplumlarında, bir süredir yatışmış olan nükleer silahlanma karşısındaki korku ve kaygıları tekrar alevlendirmiştir (Rochon, 1988). Bir kez daha kitlesel olarak seferber olan barış hareketi grup ve aktivistleri bir dizi INF karşıtı protesto ve eylemlere girişmiştir. Önceleri, bu projeden en çok etkilenecek ülke olan Federal Almanya'da başlayan protestolar, daha sonra Britanya, Fransa, Belçika ve Hollanda'ya da yayılmıştır (Soule, 2004: 298; Kriesi ve diğerleri, 1995). En son, bu karardan doğrudan etkilenmeyecek olsalar bile İsviçre, Finlandiya, Norveç, İsveç ve Danimarka'da da barış hareketi grup ve bireyleri benzer nükleer füze karşıtı kampanyalar için seferber olmuştur (Soule, 2004: 298).

Britanya'da, 1970'ler boyunca barış kampanyalarının öncülüğünü yapan CND önderliğinde sayısız yürüyüş ve diğer protestolar sahnelenmiştir. Federal Almanya'da barış hareketi aktivistleri, Yeşiller Partisi'nin de verdiği destekle, 1981 yılında 250 ile 300 bin arasında protestocunun katılımıyla ülke tarihinin o güne kadarki en büyük yürüyüşünü gerçekleştirmiştir. Ayrıca, 1960'tan beri geleneksel olarak her yıl Federal Almanya'nın 300 kadar şehrinde yapılan, ancak 1970'ler boyunca sönük geçmiş nükleer silah karşıtı Easter Yürüyüşü, INF karşıtlığı temelinde yeniden canlandırılmıştır. Easter Yürüyüşü'ne, 1982 yılında yaklaşık 200 bin kişi katılırken, 1986 yılındaki yürüyüşe katılanların sayısı 400 ila 500 bin arasında bir sayıya ulaşmıştır (Mekata, 2006: 189). Barış hareketinin artan baskısı ve Amerikan Kongresi'nde yükselen muhalefet sonucunda, Reagan yönetimi Sovyetler Birliği ile 1987 yılında INF Antlaşmasını imzalayarak, INF ile ilgili projeyi sonlandırmıştır.

İki kutuplu Soğuk Savaş döneminde, nükleer silahlar ve nükleer savaş olasılığı, tüm barış hareketi grupları tarafından dünya genelinde en büyük tehlike olarak algılanmıştır. Başka bir deyişle, barış hareketlerinin üzerinde seferber oldukları ana

mesele olan nükleer silahlanmanın küresel bir boyutu vardır. Bu küresel boyutlu tehdit üzerine seferber olan farklı ülkelerdeki barış hareketi eylemcileri, birbirleriyle bazı ulus ötesi ilişkiler geliştirmiştir. Ancak farklı ulusal bağlamlardan aktörlerin ulusal sınırlarını aşarak geliştirdiği ilişkiler çoğunlukla bilgi alışverişi düzeyinde kalmıştır. Nükleer silahsızlanmanın kendisi her ne kadar ulus ötesi bir mesele olsa da, barış hareketi eylemcileri esas olarak kendi ulusal kampanyalarını örgütlemiş ve ulusal sınırları içerisinde faaliyetlerde bulunmuştur. Örnek olarak, ABD'deki ve Avrupa'daki nükleer silahsızlanma kampanyalarının katılımcı grup ve bireyleri, birbirleriyle oldukça yüksek seviyede iletişime geçmişlerdir. Özellikle, Avrupa barış hareketi, Amerika'daki muadillerinin tecrübelerinden oldukça yararlanmıştır. Fakat, sorunlara getirdikleri çözüm yollarının farklılığı, ortak bir eylem planının olmaması gibi nedenler, ulus ötesi bir barış hareketinin tam anlamıyla ortaya çıkmasını engellemiştir. Ayrıca, devlet blokları üzerinde temellenen dünya siyaset sisteminde, her iki blok toplumları arasındaki ilişkilerin zayıflığı ve Sovyet bloğunda etkin bir barış hareketinin bulunmaması da ulus ötesi ilişki ve ağların yeterince gelişememesinin nedenleri arasındadır.

Soğuk Savaş döneminde barış hareketinin, üzerinde seferber olduğu konular nelerdir? İki bloklu dünya siyasetinin, barış kampanyaları üzerindeki etkisi nedir?

SIRA SİZDE 2

Soğuk Savaş Sonrası Dönem

Soğuk Savaş'ın bitişi diğer toplumsal hareketler için olduğu kadar barış hareketi için de dönüm noktası olmuştur. Soğuk savaş dönemi sonrası barış hareketleri incelendiğinde, barış kampanyaları ve faaliyetlerinin ulus ötesi özellikler kazandığı görülür. Bu dönüşümde, 1970'lerde temelleri atılan ve sosyalist sistemlerin çökmesiyle hız kazanan küreselleşme sürecinin etkisi büyüktür.

Genel anlamıyla küreselleşme süreci, bir zamanlar ulus devlet sınırlarının içine hapsolmuş ve ulusal düzeyde tahayyül edilmiş toplumsal, ekonomik ve siyasi ilişki ve faaliyetlerin ulus ötesileşmesi ve küresel ölçekte hızla yayılmasıdır. Hâlen devam etmekte olan küreselleşme süreciyle beraber, dünya üzerindeki farklı coğrafyalardaki yerellikler ulus devletleri ve sınırları aşarak ulus ötesi ağlar kurmaktadır. Dünyayı çepeçevre saran bu ulus ötesi ağlar sayesinde, toplumlar arasındaki zamana ve mekâna dayalı uzaklıklar ve engeller hızla azalma eğilimine girmiştir (Giddens, 1991). Böylelikle, ekonomik, siyasi ve sosyal alanlarda küresel ağların yaygınlığı artmış; küresel bağlantılar yoğunlaşmış; para, mal, insan ve bilgi akışlarının küresel düzeyde hızı ve küresel bağlantıların etkisi artmıştır (Held ve diğerleri, 1999).

Siyasal alanda, küreselleşmenin yarattığı en büyük etki ise ulus devletlerin rol, güç ve yetkilerinin dönüşüme uğraması olmuştur. Ulus devletler, ulus üstü kurum ve alanların ortaya çıkmasıyla en önemli siyasi mecra olma konumunu kaybetmeye başlamıştır. Aynı zamanda, ulus ötesi aktör ve ilişkilerin oluşmasıyla ulus devlet merkezli sistemdeki birincil siyasi aktör olma özelliğini de kaybetmiştir. Diğer bir deyişle, Uluslararası STK'lar, ulus ötesi şirketler ve IMF, Dünya Ticaret Örgütü, Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler gibi siyasi ve ekonomik uluslararası kurumların artan önem ve güçleri karşısında, tamamen yok olmasalar da dünya siyaset sahnesindeki aktörlerden sadece biri olma konumuna gerilemiştir (Held ve diğerleri, 1999; Held and McGrew, 2007; Scholte, 2005).

Bütün küreselleşmeye bağlı dönüşümler, hızla gelişen bilgi ve iletişim teknolojilerinin etkisiyle de birleşince, toplumsal hareketlerin, STK'ların ve bireylerin

küresel ölçekte bağlantılarının artmasına, güçlenmesine ve yaygınlaşmasına neden olmuştur. Bütün bu aktörler ve faaliyetleri, dünyayı sarmakta olan "Küresel Sivil Toplumu" ortaya çıkarmıştır (Anheier ve diğerleri, 2001). Artık, ulus devletlere referansla siyasal alanda yapılan "iç" ve "dış" ayrımı ortadan kalkarken, toplumsal hareketler, kurdukları ulus ötesi bağlarla, yerel ve/veya küresel birçok meselenin üzerinde beraber seferber olmaya başlamıştır.

Toplumsal hareketlerin ulus ötesileşme süreci kadın, çevre, ve insan hakları hareketlerinde olduğu gibi barış hareketinde de görülmektedir. Bu yüzden, Soğuk Savaş sonrası dönemi, ulus ötesileşme ışığında tartışmak gerekmektedir.

Fotoğraf 7.2

Antartika'da bulunan McMurdo İstasyon'unda araştırmalarına devam eden bilim insanları da 19 Ocak 2003 tarihinde hep beraber barış işareti oluşturarak, Irak Savaşı karşıtı eylemlere katılmışlardır. Böylelikle, Irak Savaşı dünya üzerinde 7 kıtada birden protesto edilmiş oldu.(Fotoğraf: Melaine Conner)

Birinci Körfez Savaşı Karşıtı Eylemler

Irak 90'lı yılların başından beri uluslararası siyaseti ve barış hareketi gündemlerinin en önemli meselesi olmuştur. Birinci Körfez Savaşı, 1991 yılında ABD'nin öncülüğünde oluşan uluslararası askerî gücün Kuveyt'in Irak işgal ve ilhakından kurtarılması amacıyla, Irak'a askerî müdahalesiyle gerçekleşmiştir. BM'nin de desteklediği savaşın sonucunda, Irak'ın Kuveyt'i işgali sonlandırılmıştır. Bunun yanı sıra, askerî müdahale sonrasında Irak'taki Saddam Hüseyin yönetimine karşı ekonomik ambargo, Irak'ın petrol ihracatının kısıtlanması ve Irak topraklarının BM denetimine açılması gibi bir dizi yaptırım yürürlüğe konmuştur. Birinci Körfez Savaşı, önceki dönem savaşlara göre iki farklı özellik sergiler. Birincisi, BM'de 28 ülkenin onayıyla alınan karar doğrultusunda açılan bu savaş, ilk küresel savaş olma niteliğini taşır. İkinci olarak, Birinci Körfez Savaşı televizyondan yayınlanan ilk savaş olmuştur. Bu gelişmeler, savaş karşıtı tepkileri hızla yükseltirken, Soğuk Savaş 1980'li ve 1990lı yılların en geniş savaş karşıtı protestolarına neden olmuştur (Klandermans,

2010; Koopmans, 1999). Bu dönemdeki savaş karşıtı seferberliğin en önemli özelliği protestoların ve seferberlik konusunun dünya genelinde yayılması ve uluslararasılaşmasıdır (Klandermans, 2010). Ancak yine de Birinci Körfez Savaşı sırasındaki seferberlikler henüz ulus ötesi bir karakter kazanmamıştır. Örneğin, Birina Körfez Savaşı karşıtı eylemler değişik ülkelerde aynı zamanda yapılmıştır. Ancak bu durum sonraki büyük savaş karşıtı seferberlikte olduğu gibi küresel düzeyde yürütülen bir koordinasyonla oluşmamıştır. Ulusal düzeyde örgütlenen savaş karşıtları, eylem zamanlamalarını, Körfez Savaşı'na giden sürecinin kritik anlarına -Irak'a tanınan sürenin bitim tarihi- ve kendi iç seferberlik koşullarına -eylemlerin hafta sonuna denk getirildiğinde daha çok göstericinin seferber olması gibi- göre ayarlamışlardır (Koopmans, 2009). Bununla birlikte, Körfez Savaşı'nın küresel bir mesele olarak algılanması, ortak sloganların tüm ulusal barış kampanyaları tarafından sahiplenerek kullanılmasından dolayı, barış hareketi ulus ötesileşme sürecine girmiştir.

"Petrole Dökülecek Kan Yok" ("No Blood For Oil") sloganı dünya genelinde Körfez Savaşı'na karşı tepki gösteren tüm hareketler tarafından kullanılmıştır. Bu ortak slogan, dünya üzerindeki barış hareketi gruplarının aralarında yaptığı işbirliğinin en iyi göstergelerindendir (Klandermans, 2010: 70).

Irak Savaşı Karşıtı Kampanya

Soğuk Savaş döneminin en büyük barış seferberliği yine Irak üzerine meydana gelmişti. 11 Eylül 2001 yılında Dünya Ticaret Merkezi'nin bulunduğu New York şehrindeki İkiz Kulelere düzenlenen saldırı Soğuk Savaş sonrası dönemin kırılma noktası olmuştur. Saldırı, El Kaide tarafından gerçekleştirilmiş olsa bile, ABD'nin Bush yönetimi, Saddam Hüseyin yönetimini de El Kaide'nin destekçilerinden biri olmakla suçlamıştır. ABD önderliğindeki askerî koalisyon, 2001 yılının sonlarında Afganistan'ı işgal ederek, Usama Bin Laden'le ilişkileri olan Taliban rejimini devirmiştir. Bunun hemen sonrasında diğer hedeflerine yönelen Bush yönetimi, Irak, Kuzey Kore ve İran'ı teröre destek vermekle suçlayarak, bu ülkeleri "Şer Ekseni" olarak tanımladı. Böylelikle, 21. yüzyılın ilk büyük savaşının önü açılmış oldu.

2002 yılının Eylül ayında, ABD, BM Güvenlik Konseyinden Saddam Hüseyin yönetiminin devrilmesine yönelik operasyonlarda bulunulması için yetki isterken, bu girişimden kısa bir süre sonra, dönemin Britanya başbakanı Tony Blair de sunduğu raporda, Irak yönetiminin kimyasal ve biyolojik silahlara sahip olduğunu ileri sürmüştür. Bu iddialara dayanarak, Amerikan ve Britanya askerî güçleri Irak'ın uçuşa kapalı bölgelerini 2002 yılının Eylül ayında bombalamıştır. ABD Kongresi'nden Irak'a askerî müdahalede bulunma yetkisi alan Bush yönetimi, BM Güvenlik Konseyi'nden benzer bir kararın çıkması için baskı uygulamaya devam etmiştir. Ancak, Fransa, Çin ve Rusya gibi daimi üyelerin askerî müdahaleye karşı çıkmaları sonucunda, 8 Kasım 2002 tarihinde 1441 sayılı BM kararı alınmıştır. Kararda, Irak'tan topraklarını tamamen denetime açarak kitle imha silahlarının tam listesinin çıkarılması ve sonrasında silahların imhasına izin vermesi talep edilmiştir. Saddam Hüseyin yönetimi başta bu kararı kabul etse de 2003 yılının, Ocak ayında BM Silah Denetçilerinin Şefi Hans Blix ilerleyen süreçte Irak Devletinin yeterince işbirliği yapmadığını bildirmiştir. Bu durum karşısında, ABD, Britanya ve 6 ülke daha işbirliği yapma kararı alıp diğer ülkelere de kendilerine katılma yönünde çağrıda bulunmuştur. Ancak, Fransa, Belçika ve Almanya gibi ülkeler sorunun diplomatik yollarla çözülmesinden yana tutumlarını değiştirmemiştir. 14 Şubat 2003 tarihinde Hans Blix'in Irak yönetiminin işbirliğini artırdığı yönündeki açıklamalarına rağmen, savaşa doğru hızla ilerlenmiştir. ABD, Britanya ve İspanya 24 Şubat 2003 tarihinde, BM Güvenlik Konseyi'nin askerî müdahaleye izin veren bir karar alması için girişimde bulunmuştur. Ancak, daimi üyelerden Çin, Fransa ve Rusya bu kararara katılmamış ve BM Güvenlik Konseyi'nden savaşa izin kararı çıkmamıştır. Kendi-

leri için BM kanallarının tıkandığını düşünen ABD ve müttefikleri, daha önce alınan 1441 sayılı BM kararının askerî müdahaleye yeterli meşru zemini sağladığını iddia ederek, 20 Mart 2003 tarihinde Irak'a karşı saldırıyı başlatmıştır (Verhulst, 2010).

Bu konuda ayrıntılı bilgi için: http://www.guardian.co.uk/Iraq/page/0,12438,793802,00.html; http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/737483.stm).

Irak Savaşı'yla ilgili diplomatik ve askerî süreç devam ederken, dünya genelinde savaş karşıtlığı hızla artmıştır. Irak'a karşı yapılması düşünülen saldırıya olan tepkiler kısa bir süre içinde bütün dünyayı kapsayan ulus ötesi bir seferberliğe dönüşmüştür. Bu seferberliğin tepe noktası, 15 Şubat 2003 tarihinde insanlık tarihinin bugüne kadarki en büyük ve geniş kapsamlı gösterisi olmuştur. Bu gösteri için, dünyanın 60'tan fazla ülkesinin 600'den fazla şehrinde milyonlarca savaş karşıtı insan aynı tarihte bir araya gelerek aynı amaç, yöntem ve hatta sloganlarla harekete geçmiştir. Küresel Adalet Hareketi'nin koordinasyonuyla düzenlenen, küresel ölçekteki bugüne kadarki en büyük seferberlik, küreselleşmenin beraberinde getirmiş olduğu iki alan sayesinde mümkün olmuştur: sosyal forumlar ve elektronik medya.

Küresel Adalet Hareketi, kapitalist küreselleşmenin çevre, eşitsizlik, toplumsal cinsiyetçilik, insan hakları gibi konularda yarattığı sorunlara karşı seferber olan ve birbiriyle ağlar, kampanyalar ve küresel etkinlikler çerçevesinde düzenli ulus ötesi ilişkiler kuran yerel, ulusal ve küresel ölçekteki hareketlerin içinde yer aldığı çatı hareketin adıdır (Pianta ve Marchetti, 2008: 31).

Sosyal forumlar, Küresel Adalet Hareketi (KAH) altında kapitalist küreselleşmeye karşı seferber olmuş çeşitli STK, toplumsal hareket, sosyal ağlar ve bireylerin her yıl düzenli olarak bir araya geldikleri platformlardır. Dünya Ekonomik Forumu'na alternatif olarak düşünülen sosyal forumların birincisi, 2001 yılında Brezilya'nın Porto Allegre kentinde Dünya Sosyal forumu olarak düzenlenmiştir. Bu tarihten sonra düzenli olarak her yıl yapılan dünya sosyal forumlarına, yerel, ulusal ve bölgesel ölçekli sosyal forumlar da eklenmiştir.

Dünya Sosyal Forumu sırasıyla, 2002 ve 2003 yıllarında Brezilya'nın Porto Allegre kentinde; 2004 yılında Hindistan'ın Mumbai kentinde; 2005 yılında tekrar Porto Allegre'de; 2006'da çok merkezli olarak Venezüella'nın Caracas, Mali'nin Bamako ve Pakistan'ın Karaçi kentlerinde; 2007 yılında Kenya'nın Nairobi kentinde; 2008 yılında küresel olarak aynı anda birçok yerel noktada; 2009 yılında Brezilya'nın Belém kentinde; 2010 yılında tekrar merkezî olmadan dünya üzerinde birden fazla yerel noktada ve 2011 yılında ise Senegal'in Dakar kentinde yer almıştır. Konuyla ilgili daha fazla bilgi için bkz.: http://www.forumsocialmundial.org.br/main.php?id_menu=2&cd_language=2.

Sosyal forumlarda; çevre, insan hakları, barış, eşitsizlik, kadın hakları, ırkçılık, yerli topluluklarının hakları ve benzer diğer birçok konuda kapitalist küreselleşmenin neden olduğu sorunlar masaya yatırılır. Forumlar, GJM gruplarının yerel gelişmeleri birbirlerine aktardığı; faaliyetlerini ve tecrübelerini paylaştığı ve çözüm yollarını tartıştığı sosyal alanlardır. Böylelikle, GJM ağı içerisinde, arasında bilgi ve fikir alışverişi, iletişim, dayanışma ve yardımlaşma konularında süreklilik sağlanmaktadır (Rucht, 2003; Glassius and Timms, 2005; della Porta ve diğerleri, 2006; Pianta ve Marchetti, 2007).

Irak Savaş'ına karşı somut girişimlerde bulunup küresel ölçekte seferber olunması fikri, ilk kez Kasım 2002'de Floransa'da toplanan ve önemli bölgesel forumlardan olan Avrupa Sosyal Forumu'nda ortaya atılmıştır. Avrupa'nın çeşitli bölgelerinden yaklaşık 600 kadar barış, çevre, küresel adalet, kadın örgütleri ve sendikaların katıldığı forumda, 15 Şubat 2003 tarihinde küresel ölçekte bir protesto gerçekleştirilmesi kararlaştırılırken, harekete temel oluşturacak "savaş karşıtı çağrı" açıklanmıştır. Tüm "Avrupa vatandaşlarına" yapılan çağrıda, dünya genelinde tüm savaş karşıtı grup ve bireylerin bir araya gelerek işbirliği yapması ve Irak'a savaş açılmasını engellemek için ortak hareket edilmesi gerektiğinin altı çizilmiştir (Avrupa Sosyal Forumu, 2002). Aralık 2002 tarihinde Kopenhag kentinde bu kez barış hareketi temsilcilerinin katıldığı bir hazırlık toplantısı yapılmıştır. Toplantıya, Avrupa'nın hemen hemen her bölgesinden barış aktivistleri katılırken, Filipinler ve Amerikan barış hareketi temsilcileri de yer almıştır. Böylelikle, başta Avrupa merkezli düşünülen Irak Savaşı karşıtı mücadele dünyanın diğer bölgelerini de kapsamaya başlamıştır (Kaldor ve diğerleri, 2003: 25; Verhulst, 2010: 10-11). Irak Savaşı'na karşı yapılan çağrı, başka sosyal forumlarda da tekrarlanarak protestolar dünyanın her bölgesine yayılmaya çalışılmıştır. Katılımcıların sayıları ve coğrafi kökenleri açısından daha kapsamlı bir platform olmasından dolayı, Porto Allegre'de düzenlenen üçüncü Dünya Sosyal Forumu, 15 Şubat küresel eyleminin hazırlığı ve yayılması açısından büyük bir fırsat olmuştur (Verhulst, 2010).

Sosyal forumlarda oluşturulan ağların devamlılığının sağlanması ve güçlendirilmesi amacıyla Kopenhag toplantısının hemen sonrasında, elektronik medya etkin bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Oluşturulan e-mail grupları ve grupların web sayfalarının birbirine bağlanması yoluyla kampanyaya katılan yerel, ulusal ve ulus ötesi gruplar arasında sanal ağlar kurulmuştur. Oluşan bu sanal ağ içinde, ABD merkezli Barış ve Adalet İçin Birlik (United for Justice and Peace) ve Savaşı Durdurmak ve Irkçılığı Önlemek İçin Hemen Harekete Geç (ANSWER) ile Britanya merkezli Birleşik Krallık Savaşı Durdur ve Amerikan Barış (UK Stop The War Coalition) gibi barış koalisyonları koordinasyon görevini üstlendi. Bu şemsiye örgütler, dünyanın çeşitli bölgelerinden gelen kampanya faaliyetlerini derleyerek web sayfalarında sürekli yayınlamıştır. Böylelikle, değişik coğrafyalarda seferber olan organizasyon, grup ve bireyler birbirleriyle devamlı iletişim içinde olup aralarında bilgi ve tecrübe akışı hızlı ve yoğun bir şekilde gerçekleşebilmiştir (Shaw, 2005: 141; Verhulst, 2010). Bunun başlıca nedenleri, özellikle internet kullanımının, iletişim maliyetlerini düşürmesi ve iletişimi kolaylaştırıp rahatlatmasıdır. Bütün bu olumlu etkilerinin yanı sıra, internet harekete "daha geniş ölçekte, gevşek bağlı ağlar" olarak örgütlenebilmenin altyapısını sağlamıştır (Bennet ve diğerleri, 2010: 234). Ayrıca elektronik medya yoluyla, aktivistler klasik yazılı ve görüntülü medyaya bağımlı kalmadan, kendi bilgilerini kendileri üretebilmişlerdir. Örnek olarak, gösteriler sırasında, protestocular cep telefonları ve dijital kameralarını kullanarak gösterileri sırasındaki eylemlerini başkalarına aktarabilmiş ve gelen yorumlara göre eylem anında taktik değişiklikler yapabilmiştir (Bennet ve diğerleri, 2010: 235). Son olarak, oluşturdukları elektronik medya ağları sayesinde, kitlesel medyanın kendilerine ulaşması ve ilk elden bilgi alması kolaylaşmıştır (Shaw, 2005: 100).

Kısaca, sosyal forumlar dünyanın farklı bölgelerinden aktivistleri bir araya getirerek yüz yüze temaslarda bulunmalarını ve birbirleriyle tanışıp bağlar kurmalarını sağlayan platformlar olmuştur. Elektronik medya kullanımı sayesinde de oluşturulan bağların dolaylı ilişkiler yoluyla devamlılığı sağlanmış ve forumlara katılmayanlarla yeni bağların kurulmasının yolu açılmıştır. Bu haberleşme ve iletişim ağlarıyla, farklı ulusal bağlamlardan çeşitli barış hareket grup ve bireyleri ulusal sınırlarını aşarak, taktik, strateji ve çerçeveleri hakkında sürekli fikir alışverişinde bulunabilmişlerdir.

Kısa sürede, dünyanın her yerinden milyonların harekete geçtiği Irak Savaşı karşıtı kampanyalar, katılımcılarının demografik özellikleri bakımından, her ne kadar ülkeler arasında farklılıklar görülse de oldukça heterojen bir yapıya sahiptir. Kampanyada, her tür din, ırk, etnik köken, cinsiyet, yaş grubu, eğitim durumu ve sınıftan insan yer almıştır (Walgrave ve diğerleri, 2010: 80-81). Yukarıda sözü edilen katılımcıların köken farklılıkları ortak seferberlik için aşılabilmesi, KAH gruplarının sağladığı koordinasyonla mümkün olmuştur. KAH'ın etkisi bununla sınırlı kalmamıştır ve kampanyanın konusunun çerçevelemesinde de oldukça büyük rol oynamıştır. Irak Savaşı, birçok koalisyon ve hareket grubu tarafından kapitalist küreselleşmenin bir sonucu olarak yorumlanmıştır. Örneğin, Kahire'de 18-19 Aralık 2002 tarihinde yapılan Ortadoğu ülkelerinden savaş karşıtlarının ve kapitalist küreselleşme karşıtlarının katıldığı Amerika'nın Irak'a Saldırganlığına Karşı Uluslararası Kampanya tarafından düzenlenen konferansın sonunda, savaş karşıtı çağrı tekrarlanmış ve Irak halkıyla dayanışmanın neo-liberal küreselleşmeye karşı uluslararası mücadelenin bir parçası olduğu ilan edilmiştir (Kahire Açıklaması, 2002). Klandermans'ın (2010b) sekiz Avrupa ülkesinde yaptığı araştırmaya göre, eylemcilerin

Çerçeveleme, toplumsal hareket aktörlerinin seferberliklerini üzerine oturttukları anlam kümelerinin inşa faaliyetlerinin genel adıdır. Temel olarak, çerçeveleme, toplumsal hareketlerin neden (sorunun teşhisi), ne amaçla (talep edilen çözümler), hangi motivasyonlarla, kim olarak (ortak kimlik) ve hangi adaletsizliklere karşı seferber olduğu sorularını yanıtlayan süreçlerin bütünüdür (Noakes ve Johnston, 2005: 5-6).

büyük bir kısmının Irak Savaşı kadar neo-liberal küreselleşmeyi protesto etmek amacıyla seferber olduğu belirlenmiştir.

Hareket ağların oluşturulması esnasında, savaş karşıtı eylemler de dünyanın çeşitli bölgelerinde hızla sahnelenmeye başlanmıştır. İki dalga hâlinde oluşan bu protestolar, 15 Şubat 2003'te yapılması planlanan Küresel Eylem Günü protestolarının bir nevi provası olmuştur. Şemsiye örgüt ANSWER'ın koordinasyonunda ilki 26 Ekim 2002 tarihinde, ikincisi ise 18 Ocak 2003 tarihinde sergilenen ulus ötesi eylemlerde, dünyanın birçok şehrinde savaş karşıtı protesto yürüyüşleri düzenlenmiştir (Simonson, 2003; Verhulst, 2010).

Bu protestoların en büyükleri sırasıyla Roma'da 3 milyon, Barselona'da 1,3 milyon, Londra'da 1 milyon, Madrid'de 800 bin, New York'ta 500 bin, Berlin'de 500 bin, Paris'te 350 bin ve Atina'da 200 bin kişinin katılımıyla gerçekleşmiştir (Verhulst, 2010: 16-17).

15 Şubat 2003 tarihinde ise Pasifik'teki küçük adalardan, Antartika'ya, Latin Amerika'dan Avrupa ve Kuzey Amerika'ya kadar dünyanın her bölgesinde 60'tan fazla ülkeden tahmini olarak toplamda 10-15 milyon arası insanın katılımıyla tarihin en geniş katılımlı küresel eylemi sahnelenmiştir.

Protesto yürüyüşlerinde, eylemciler ortak olarak "Benim Adıma Olmaz!" ve "Savaşı Durdur" sloganları atarak Irak'a planlanan askeri saldırıyı engellemeye çalışmıştır. Kısaca, 1 Mayıs İşçi Bayramı, 8 Mart kadınlar Günü gibi dünya çapında eylem günleri daha önce var olsa da hiç biri 15 Şubat 2003 küresel barış eylemi kadar "büyük ölçekli, küresel, dikkatli planlanmış ve koordine edilmiş" olarak gerçekleşmemiştir (Verhulst, 2010: 15).

15 Şubat eylemi sonrasında da barış eylemcileri devam eden Irak Savaşı'nı durdurmak için çeşitli gösteriler, imza kampanyaları ve engelleyici eylemlerle baskı yapmaya devam etmiştir. Ancak, seferberliğin yaygınlığı ve sayısal çokluğu kampanyanın hedeflerine ulaşma başarısını beraberinde getirmemiştir. ABD öncülüğünde Mart 2003'te başlayan askerî harekât, Mayıs 2003 tarihinde Irak'ın işgali ve Saddam Hüseyin rejiminin devrilmesiyle sonuçlanmıştır. Bu tarihten sonra da gösteriler ve eylemler devam etse de hareketin tepe noktası olan 15 Şubat 2003'teki kitleselliği bir daha yakalayamamıştır ve düşüşe geçmiştir. Bu dönem boyu oluşturulan kampanya koalisyonlarından bazıları hâlâ ayaktadır. Bu koalisyonlar, ABD'nin Irak'tan çekilmesi için eylem ve faaliyetlerini hâlâ devam ettirmektedir. Aynı zamanda hem diğer barış meseleleri için hem de kapitalist küreselleşmeyle ilgili sorunlar hakkında Küresel Adalet Hareketi altında girişimlerde bulunmaktadır.

Irak Savaşı karşıtı koalisyonlarının, kampanyaları boyunca yaşadığı en büyük zorluk, çözüm önerilerinde birliktelik sağlayamamış olmalarıdır. Savaşa ortak olarak karşı çıkarken, savaş karşıtı eylemci aynı zamanda Saddam Hüseyin yönetiminin baskıcı bir rejim olduğunu ve Irak halkının ezildiğini de kabul etmektedir (Klandermans, 2010: 100). Ancak, Irak Savaşı'nın durdurulması için faaliyet gösteren barış hareketi aktivistleri arasında, savaşın olmaması hâlinde alternatifin ne olacağı hakkında görüş birliği oluşmamıştır. Bu durum da koalisyonların içerisinde çeşitli ayrımlara yol açmıştır (Shaw, 2005; Kaldor ve diğerleri, 2003).

Uluslararası Anti-Personel Mayınların Yasaklanması Kampanyası

Soğuk Savaş dönemi sonrasında dünya ölçeğinde yürütülen başarılı barış hareketi kampanyalarından bir başkası da anti-personel mayınlarının (APMler) yasaklanması konusu üzerine olmuştur. APM'ler, maliyetinin ucuz olması, döşenmesinin kolaylığı ve yarattığı etkinin büyük olması gibi nedenlerden dolayı 1990'ların ikinci yarısına kadar özellikle ülke sınırlarının korunması amacıyla dünya genelinde yaygın olarak kullanılmıştır. Bunun sonucunda, yapılan hesaplamalara göre 1990'ların

ilk yarısında dünya genelinde her ay büyük çoğunluğunu sivillerin oluşturduğu 2000 civarında insan hayatını kaybetmiştir (Mekata, 2006: 194).

1992 yılında, birçok Amerika ve Avrupa merkezli grup ve STK bir araya gelerek Uluslararası Anti-Personel Mayınların Yasaklanması Kampanyası'nı (International Campaign to Ban Landmines, ICBL) başlatmıştır. Kampanya, anti-personel mayınların dünya ölçeğinde kullanılmasının yasaklanması, kullanılmakta olan APM'lerin etkisiz hâle getirilmesi ve APM mağdurlarına yardımın artırılmasını hedeflemiştir. Yaklaşık 44-50 arası ülkeden 750-1000 arası STK'nın katımılıyla genişleyen ICBL, enformel ve esnek bir STK ağı olarak örgütlenmiştir. Katılımcı STK'ların kendi hükümetleriyle ilişkileri konusunda ulusal ölçekte otonomilerinin olmasına rağmen, ICBL medya ve desteğini aldıkları Kanada hükümeti ile ilişkiler konusunda Jody Williams'ın koordinatörlüğünde homojen ve bütünleşmiş bir şemsiye STK olarak hareket etmiştir. Kendileri için önemli bir siyasi müttefik olan Kanada Hükümetinin destek ve işbirliğiyle, 1996 yılında konuyla ilgili olarak Ottawa'da bir konferans düzenlenmiştir. Ottawa konferansından sonra devam eden APM'lerin yasaklanması için uzlaşma arayışları sırasında, ICBL yasak yanlısı devletlerin hükümetleriyle ortak çalışmıştır. Sürecin sonunda, 1997 yılında, Ottawa'da toplanan 122 ülke, Anti-personel Mayınlarının Kullanımı, Depolanması, Üretimi ve Transferinin Yasaklanması ve İmhası Sözleşmesi'ni imzaladı. 1999 yılında yürürlüğe konan antlaşma hâlen geçerlidir. Antlaşmanın imzalanmasından sonra ICBL, Ottowa Antlaşmasının taraf olan devletlerce uygulanmasının kontrolüne ağırlık vererek faaliyetlerine devam etti. ICBL, 1997 yılında Nobel Barış Ödülü'ne layık görülmüştür. APM'lerin yasaklanmasındaki etkisinin yanı sıra, ICBL'nin en büyük kazanımı, toplumsal hareket ve STK'ların diplomatik süreçlerde etkin birer aktör olarak bulundukları "yeni diplomasi"nin oluşumuna ön ayak olmasıdır (Mekata, 2006; Short, 1999).

2000'li yıllarla beraber barış hareketi nasıl bir dönüşüm geçirmiştir?

SIRA SİZDE 3

BALKANLAR'DA BARIŞ HAREKETLERİNE ÖRNEK

Eski Yugoslavya Cumhuriyetleri'nde Savaş Karşıtı Hareketler Örneği

Soğuk Savaş sonrası dönemdeki, en şiddetli savaşların bazıları eski Yugoslavya topraklarında meydana gelmiştir. Etnik-milliyetçilik üzerinden yürütülen bu savaşlarda milyonlarca insan topraklarından sürülmüş, yaralanmış ya da hayatını kaybetmiştir. Savaşlar sırasında, sivil toplum aktörleri tarafından gerçekleştirilen birçok barış hareketi girişimi bulunmaktadır. Eski Yugoslavya Cumhuriyetleri'nde savaşları sürdürenlerin temel savı, bu savaşlara, yüzyıllardır süren etnik anlaşmazlıkların neden olduğudur. Buna karşın, barış hareketi temsilcileri ise ortak olarak etnik nefretin sonradan "üretildiğini" savunmuşlardır (Kaldor, ve diğerleri, 2007: 111)

Barış hareketleri tüm eski Yugoslavya ülkelerinde faaliyet göstermiş ve faaliyetlerini yürütmek amacıyla irili ufaklı birçok toplumsal hareket organizasyonu oluşturulmuştur (Devic, 1997).

Bu girişimler, boykot, imza kampanyası, yürüyüş, lobicilik ve bilgi toplama gibi değişik eylem biçimleri kullanmıştır. Özellikle Bosna ve Kosova'da oldukça geniş çaplı ve çarpıcı eylemler sahnelenmiştir. Örneğin, Kosova'nın özerkliğinin Sırbistan tarafından kaldırılmasının üzerine Priştine'de 400 bin Kosovalı Arnavut "Demokrasi İçin; Şiddete Karşı" çağrısını imzalamıştır. Yine Kosova'da, Kosovalı Arna-

vut kadınlar 1990 yılındaki 8 Mart Dünya Kadınlar gününde yürüyüşlerini savaş karşıtı protestoya çevirmiştir. 1990 yılının Şubat ve Mart ayları süresince, binlerce Kosovalı Arnavut evlerinin balkonlarında mumlar yakmış ve tencerelerin içlerine koydukları anahtarlarla sesler çıkartarak sembolik olarak barışın anahtarının kendilerinde olduğunu ima etmişlerdir (Clark, 2000: 57-58; Kaldor ve diğerleri, 2007: 114). 1991 yılının ortalarında çok kültürlülük ve hoşgörüye vurgu yapmak amacıyla Sarayevo'da düzenlenen yürüyüşe yaklaşık 50 bin kişi katılmıştır (Kaldor ve diğerleri: 2007:114; Devic, 1997. 136). Genel olarak değerlendirildiğinde, 1990-1991 yıllarında barış girişimlerinin faaliyetleri arasında savaş karşıtı sokak gösterileri ve diğer protesto eylemleri ağırlıktayken, çatışmaların ilerlemesiyle beraber barış STK'ları ve inisiyatifleri işlenen savaş suçlarının araştırılması, dokümantasyonu ve afişe edilmesi faaliyetlerine yoğunlaşmıştır (Devic, 1997).

Yerel barış hareketi grupları, kendi ülkelerindeki faaliyetlerinin yanı sıra, diğer eski Yugoslavya Cumhuriyetleri'nden gruplarla dayanışma ve işbirliğine girerek, ulus ötesi ilişkiler de kurmuştur. 1994 yılında, Makedonya, Bosna-Hersek, Sırbistan, Hırvatistan, Dağlık Karabağ ve Slovenya'dan barış hareketi üyeleri Avusturya'da bir araya gelerek fikir alışverişinde bulunmuş ve açık bir barış mektubu yayınlamışlardır (http://www.wri-irg.org/statemnt/openlett.htm) . Bosna Savaşı sırasında, Sırbistanlı savaş karşıtları "Sarayevo'da Yaşamak" isimli bir kampanya altında birleşmiştir. Amaç, bu grupların Sarayevo'yu ziyaret ederek yiyecek ve giyecek yardımında bulunmak ve Sırbistan'dan getirdikleri destek mektuplarını vererek Sırbistan'da milliyetçilik temelli bölünmelere karşı olanların varlığını Sarayevo'lulara sembolik olarak göstermektir. 1994 yılının Nisan ayında, 38 kadar savaş karşıtı, çatışmaların sürdürdüğü Sarayevo'yu ziyaret etmiştir (Kaldor ve diğerleri, 2007: 114). Ancak, kampanyaların ilk yıllarında ortaya çıkan işbirliği, özelikle savaş süresince iletişim altyapısının neredeyse yok edilmesiyle beraber oldukça zayıflamıştır (Devic, 1997: 130).

Bunun yanı sıra, küresel sivil toplum aktörleri de eski Yugoslavya cumhuriyetlerindeki savaş karşıtı hareketlere destek vermiştir. Örneğin, Helsinki Yurttaşlar Derneği (HYD) 1991 yılında, 40 aktivistin eski Yugoslavya Cumhuriyetleri'ni baştan başa bir otobüsle dolaştığı "barış karavanı" eylemini gerçekleştirmiştir. "Barış karavanı" eyleminin tepe noktası ise her dinî ve etnik kökenden yaklaşık on bin kişinin 1991 yılında Sarayevo'da oluşturduğu insan zinciri olmuştur (Kaldor, 2003: 131). Küresel sivil toplum aktörlerinin bu tip girişimleri, son derece yıkıcı savaşların sürdüğü esnada, toplumlarının geneli tarafından "hainlikle" suçlanan barış hareketi aktörlerine destek sağlamıştır. HYD Sarayevo'nun kurucularından Zdravko Greba'nın yaptığı çağrıyla Sarayevo'da 200 bin kişi Sırp ve Müslüman askerî milislerin kurduğu barikatları yıkmak için sokaklara dökülmüştür. Ancak, göstericilerin keskin nişancıların açtığı ateşe hedef olduğu gösteri, barış hareketinin en canlı olduğu Sarayevo'daki son kitlesel barış eylemi olmuştur.

Helsinki Yurttaşlar Derneği (HYD), 1988 yılında Batı, Orta ve Doğu Avrupa'dan barış aktivistlerinin katılımıyla kurulmuş bir STK'dır. Oldukça esnek ve gevşek bir yapıya sahip olan HYD, iç işleyişlerinde özerk olan ulusal ölçekte örgütlemiş şubeler, yılda 4 ya da 5 kez toplanan bir Yürütücü Komite ve Yürütücü Komite'nin üyelerini seçen Uluslararası Koordinasyon Komitesi'nden oluşan bir ağ organizasyondur. Bu konuda daha çok bilgi bkz.: Dreano, 1997; M. Kaldor, 2001.

Her ne kadar, eski Yugoslavya topraklarındaki barış hareketi eylemleri, etnik milliyetçi kökenli savaşları durduramasa da süreç sırasında savaş suçlarının belirlenmesi ve çok-kültürlülük fikrinin canlı tutulması açısından önemli olmuştur (Kaldor ve diğerleri, 2007: 114).

SIRA SİZDE 4

Küresel sivil toplum aktörleri eski Yugoslavya Cumhuriyetleri'ndeki barış hareketini nasıl etkilemiştir?

TÜRKİYE'DE BARIŞ HAREKETİ

Bu bölümde, Türkiye'deki barış hareketinin gelişimi 1980 öncesi ve sonrası olarak iki dönemde ele alınacaktır.

1980 Öncesi Barış Hareketinin Durumu

Türkiye'de barış hareketinin tarihçesi çok gerilere gitmez. İlk barış ve anti militarizm girişimlerine 1950'lerde Türkiye'nin de dâhil olduğu Kore Savaşı sırasında rastlanır. 1960'lardan itibaren öğrenci ve sol hareketin yükselişiyle beraber, savaş karşıtı eylemler artmıştır. 15 Temmuz 1968 yılında ABD Altıncı Filosu'na ait savaş gemilerinin İstanbul'u ziyareti sırasında, sol öğrenci gruplarının yaptıkları eylemlerle bu ziyareti protesto etmesi en bilinen anti-militarist (benzeri) eylemlerdendir (S.T.M.A, 1988:2085). Bunun yanı sıra, yine sol gruplar Türkiye'deki Amerikan Üsleri, NATO ve Vietnam Savaşı'na karşı tepkilerini, sloganlar, pankartlar ve "NATO Haftası" düzenlemek gibi çeşitli eylemler yoluyla sıklıkla ifade etmişlerdir. Az sayıda pankartta da nükleer savaş karşıtı söylemlere yer verilmiştir (S.T.M.A, 1988: 2084). Ancak bu dönemde, Batı'da görülen ana konusu barış olan kampanya ve toplumsal hareket seferberlikleri Türkiye'de görülmemiştir. Barışla ilgili eylemler, antiemperyalizm ve ABD karşıtlığı temelinde yükselen antimilitarist bir yaklaşım ifadesi olmuştur. Soğuk Savaş dönemindeki ideolojik kamplaşmanın etkisiyle, tepkiler genel anlamıyla savaş kavramından çok, karşı ideolojik kampa ait ülkelerin sürdürdüğü savaşlar üzerine olmuştur (Baydar, 2003: 200). Özetle, savaş karşıtlığı, toplumsal hareketlerin ana meseleleri olmaktan çok, genellikle sol grupların devrimci projelerin doğrultusunda zaman zaman ifade ettiği ve ideolojik tercihleriyle şekillendirdiği ikincil/tâli bir konu olarak kalmıştır.

Öğrenci ve sol hareketlerle derin bağları olan sosyalist Türkiye İşçi Partisi'nin (TİP) genel başkanı Mehmet Ali Aybar, bu dönemin önde gelen barışseverlerindendir. Aybar, 1967 yılında ABD'nin Vietnam Savaşı'ndaki savaş suçlarını yargılamak amacıyla kurulan Uluslararası Savaş Suçları Mahkemesi'ne (Russell Mahkemesi) yargıç olarak seçilmiştir (S.T.M.A, 1988: 2092).

Barış Hareketi'nin kendi ayakları üzerinde duramadığı ve oldukça kısıtlı olduğu bu dönemde, barış konusunda faaliyet gösteren sadece iki örgütlenme olmuştur. Bunlardan ilki, 1950 yılında kurulan ve Türkiye'nin Kore Savaşı'na katılmasına karşı çıkan Barışperverler Cemiyeti'dir. Bir grup sosyalist entelektüel ve akademisyen tarafından kurulan örgütün üyeleri, ilk ve tek eylemleri olan savaş karşıtı ilan dağıtma faaliyetlerinden sonra tutuklanmışlardır. Örgüt de kurulmasından 15 gün gibi kısa bir süre sonra kapatılmıştır (Baydar, 2003: 198-199)

İkinci barış örgütü ise yine bazı sosyalist aydın, yazar, akademisyen ve sanatçılar tarafından 1977 yılında kurulan Barış Derneği'dir. Merkezi Helsinki'de bulunan Dünya Barış Konseyi'nin de üyesi olan Barış Derneği, nükleer silahların yasaklanması ve tüm askerî ittifakların kaldırılması talepleri ile faaliyetlerde bulunmuştur. Barış Derneği kapsamındaki eylemler siyasi partilerle ilişkili olarak görülmüştür ve Soğuk Savaş dönemi siyasi kamplaşma doğrultusunda derneğin bu ilişkilerin gölgesi altında kaldığı iddia edilmiştir. Eski yöneticilerinden Baydar'ın da belirttiği gibi Barış Derneği'nin faaliyetlerinde hedef genellikle "karşı kampta" bulunan ABD ve nükleer füzeleri olurken, İran-Irak Savaşı, Afganistan veya Filistin gibi konular-

da fazla çalışma yapılmamıştır (Baydar, 2003:201). 12 Eylül 1980 askerî darbesi tarafından kapatılan ve kurucu ve yöneticileri tutuklanan Barış Derneği, 2003 yılında tekrar açılmıştır.

2000'li Yıllarda Yükselen Barış Hareketi

"Yeni toplumsal hareketler", 1960'lardan itibaren Amerika ve Avrupa gibi sanayi sonrası toplumlarda ortaya çıkan ve tek bir konu üzerine seferber olan toplumsal hareketlerin genel adıdır. İşçi hareketi gibi "eski" tip hareketlerden temel farkları, aktörlerinin genellikle kendi "yaşam alanlarını" devletin ve piyasaların müdahalelerinden korumaya çalışan yeni orta sınıflar ve üniversite gençliğinin olması; yatay ve esnek şekillerde örgütlenmeleri ve çevre, kadın, barış, insan hakları, kimlik gibi konular üzerine seferber olmalarıdır (Habermas, 1981: 33-35; Offe, 1984: 833-835).

1980 sonrasında, Türkiye'deki barış hareketi faklı bir yola girmiştir. Bu dönemde, Avrupa ve ABD'de 1960'lardan, Latin Amerika'da ise 1970'lerden beri var olan "yeni toplumsal hareketler" Türkiye'de de görülmeye başlanmıştır.

Feminist hareketin kampanyalarıyla başlayan toplumsal hareketlerdeki canlanma, insan hakları, çevre ve kimlik alanlarında düzenlenen birçok kampanya ve eylemlerin artmasıyla devam etmiştir. Yeni toplumsal hareketler, 1980 öncesi öğrenci/sol hareketlerden farklı olarak kimliklerini sınıf aidiyeti üzerinden inşa etmemiş ve tek bir meseleye odaklanmışlardır. Daha esnek, gevşek ve açık organizasyon modellerini tercih eden yeni toplumsal hareketler, ütopik ve bütüncül devrimci projeler gerçekleştirme hedefi yerine toplumsal ve siyasi hayatta kısmi dönüşümler elde etmeyi öngörmüştür (Göle, 2000; Toprak, 1994).

Türkiye'deki barış hareketi ise diğer yeni toplumsal hareketlerle karşılaştırıldığında, daha geç ivme kazanmış ve ancak 2000'li yıllardan sonra genişleyebilmiştir. Türkiye'deki barış kampanyaları genellikle uluslararası ve ulusal olmak üzere iki ana eksen üzerinde seferber olmaktadır. Birinci eksendeki seferberliklerin ana konuları, Irak, Afganistan ve Filistin gibi Türkiye dışındaki savaşların durdurulması, Türkiye'nin fiili olarak bu savaşlara katılmasını engellemek ve Türkiye'de Amerikan askerî üslerinin kapatılması olmuştur. İkinci eksen ise Kürt sorunu ile ilgili olarak devam eden düşük yoğunluklu savaşın bitirilerek barışçıl çözüm arayışları ve vicdani red konusunun anayasal hak olarak kabulü gibi ulusal ve yerel konular etrafında şekillenmesidir. Ancak yukarıda da belirtildiği gibi, küreselleşme süreciyle iç ve dış siyaset alanları arasındaki sınırlar muğlaklaşmıştır. Bu yüzden de ulusal ve uluslararası konuların iç içe geçtiği bu dönemde, Türkiye'de oluşturulan barış koalisyonları ve grupları, gerek uluslararası gerekse ulusal konularda, ulus ötesi dayanışma ağları ve diğer ulus ötesi barış seferberlikleriyle bağlantılar kurmuştur. Bu bağlantılar sayesinde, ulus ötesi aktörlerle bilgi alışverişi gerçekleştirilmiş ve işbirliği yapılmıştır.

ABD'de gerçekleşen 11 Eylül saldırısının ardından Irak'a askerî müdahalenin söz konusu olmasıyla, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de barış hareketi nitel ve nicel bir değişim yaşamıştır. Kurulan barış koalisyonları ve eylemleri açısından sayısal bir artış yaşanmıştır. Bu Irak Savaşı karşıtı barış koalisyonlarının ortak özelliği, gevşek, merkezî olmayan, şeffaf ve açık ağlar şeklinde örgütlenmeleridir. Ayrıca, kolektif kimlikler de keskin çizgilerle çizilmemiş, çok katmanlı kimliklere açık ve esnek bir şekilde oluşturulmuştur (Baydar, 2003; Karakaş, 2005). Böylelikle, barış hareketinin kapısı daha geniş kesimlere açıldığı için özellikle bazı eylemlerde büyük kitlelerin seferberliği mümkün olmuştur. Kampanyada, barış yanlısı STK ve grupların yanı sıra, savaş karşıtı olup herhangi bir organizasyonun parçası olmayan bağımsız bireyler de kendilerine yer bulmuştur (Karakaş, 2005). Kısaca, geçmişteki hiyerarşik, katı ve disiplinli toplumsal hareket modellerinden ve getirdikleri olumsuzluklardan kaçınmak mümkün olmuştur. Ağ tipi örgütlenmeler sayesinde, hareketler belirgin ve katı ideolojik duruşlardan da kaçabilmiştir. Bunun yerine, farklı kimlik ve ideolojik duruşlardan bireylerin ve grupların ortak bir mesele üzerinden seferber olması imkanı doğmuştur. Böylelikle Türkiye'deki son dönem barış hareketi koalisyonları, barış fikrinin katı ideolojilerin içinde erimesine izin

vermeden ve barış tanımlarını insani, ahlaki ve vicdani temeller üzerinden yapmaktalar (Karakaş, 2005).

Irak Savaşı'yla ilgili Türkiye'de kurulan barış platformlarından biri Barış Girişimi'dir. Bazı yazar, gazeteci, akademisyen ve entelektüeller tarafından Irak Savaşı öncesinde 2002 yılının sonunda oluşturulan Barış Girişimi, Irak ve Filistin'de barışın sağlanması amacıyla bazı eylem girişimlerinde bulunmuştur. Ancak, yaşadığı kaynak ve organizasyon sorunları yüzünden, kamuoyuna eylemlerini duyuramamış ve sonucunda kitleselleşememiştir. Daha sonra, kurulan barış koalisyonlarına katılan Barış Girişimi, Türkiye'deki Irak Savaşı karşıtı kampanyanın önemli aktörlerinden biri olmuştur (Baydar, 2003).

Irak Savaşı'na kaşı kurulan koalisyonların başında Savaşa Hayır Platformu gelir. Savaşa Hayır Platformu (SaHP), 4 Nisan 2002 tarihinde örgütlenmiştir. Ulus ötesi ilişkiler de kuran platforma katılanlar arasında, İnsan Hakları Derneği (İHD), Greenpeace, Devrimci İşçi Sosyalist Partisi (DSİP), SODEV, Makine Mühendisleri Odası olduğu birçok yerel, ulusal ve ulus ötesi dernek, siyasi parti, meslek odası, kooperatif, hareket organizasyonu ve bireyler bulunmuştur. Kitlesel savaş karşıtı gösteriler düzenlemek amacıyla, SaHP diğer sendika, siyasi parti, insan hakları örgütleri, savaş karşıtı platform ve diğer STK'ların da katılımıyla 1 Aralık Koordinasyon'unu kurmuştur. Çağrıcı kurum sayısının hızla 159'a çıktığı koalisyonda İslamcı görüşleri olan insan hakları derneği Mazlum-Der de vardı. Bu da dünyanın diğer bölgelerinde görülen türde politik görüş, din, etnik köken, ırk, yaş grubu, meslek, sınıf ve eğitim durumundan insanı birleştiren barış koalisyonlarının bir benzerinin de Türkiye'de ortaya çıktığının habercisi olmuştur. Bunun yanı sıra, barış kampanyalarını kapitalist küreselleşmeye karşı süren küresel hareketin bir parçası olarak ilan eden SaHP, farklı gruplarla çeşitli ulus ötesi ilişkilere girmiştir (Karakaş, 2005).

Fotoğraf 7.3

Yedi Greenpeace üyesi, 6 Şubat, 2003 tarihinde Irak savaşı karşıtı kampanya çerçevesinde İstanbul'da bulunan Atatürk Kültür Merkezi'ne 240 metrekarelik dev bir "Savaşa Hayır" pankartı asmıştır.

1 Aralık Koordinasyon grubunun yoğun çalışmaları sonucunda, 1 Aralık 2002 tarihinde İstanbul'da ve 22 Aralık 2002 tarihinde Ankara'da iki büyük barış mitingi düzenlenmiştir. Etkili bir şekilde seferberlik çalışmaları bu gösterilerden sonra da devam ederken, 15 Şubat 2003 tarihindeki Küresel Eylem Günü'nde, İstanbul'daki gösteriye 10 bin civarında eylemci katılmıştır. Bu arada, Barış Girişimi de geniş tabanlı koalisyondaki çalışmalarına paralel olarak, 100'ler Meclisi'nin organize edil-

mesine de öncülük etmiştir. Irak Savaşı'na karşı kurulan 100'ler meclisi toplamda 20 meslek grubunun 100'er temsilcisinden oluşmaktadır. 25 Ocak 2003 tarihinde İstanbul'da yapılan ve yaklaşık 3 bin kişinin katıldığı 100'ler Meclisi toplantısı, yabancı aktivist, akademisyen, entelektüel, gazeteci ve sanatçıların da katılımıyla ulus ötesi bir özellik kazanmıştır. Bu toplantıda, meslek grupları temsilcileri ve diğer yerli ve yabancı katılımcıların savaş karşıtı konuşmalarından sonra sonuç bildirgesinde Türkiye Cumhuriyeti Devleti Hükümeti'nden ve BM Güvenlik Konseyi gibi dünya üzerinde konuyla ilgili tüm kurum ve kuruluşlardan Irak'a yönelik olası bir savaşın önlenmesi için çaba göstermeleri talep edilmiştir.

Bu konuda daha fazla bilgi için bkz.: Hürriyet, 25.01.2003; www.imoistanbul.org.tr/istbulten/bulten64/BARISGIRISIMI1.doc).

Türkiye'nin Irak'a karşı yürütülen savaşa girmemesi hedeflerinden biri olan koalisyon, Irak'a asker gönderme tezkeresinin görüşüldüğü 1 Mart 2003 tarihinde en geniş katılımlı gösterisini Ankara'da Sıhhiye meydanında yaklaşık yüz bin kişinin katılımıyla sahnelemiştir. Sonuç olarak, Türkiye'deki savaş karşıtları diğer birçok yerdeki eylemciden daha şanslı ve etkiliydi. Çünkü diğer yerlerin aksine, meclis içinden hem muhalefet hem de bir kısım iktidar partisi üyelerinin de karşı çıkışıyla tezkere meclisten geçmemiş ve Türkiye aktif savaşın dışında kalmıştır. Böylelikle, barış koalisyonu eylemlerinin sonunda kısmi de olsa başarı elde etmiştir.

SIRA SİZDE 5

Son dönem Türkiye barış hareketinin, 1980 öncesine göre gösterdiği farklılıklar nelerdir?

BARIŞ HAREKETİNİN GENEL DEĞERLENDİRMESİ

Her ne kadar kolektif barış hareketi girişimleri dünya üzerinde 19. yüzyıldan itibaren görülse de Barış Hareketi 1960'lardan itibaren ortaya çıkan yeni toplumsal hareketlerin ana kollarından biri olmuştur. Bu dönemden itibaren, işleyiş biçimi, organizasyon modelleri, katılımcıların kimlikleri ve eylem biçimleri açısından kendine has özellikler geliştirmiştir. Böylelikle, farklı dönemlerde yürütülen kampanyalar için kalıcı bir altyapı oluşmuş ve hareketin sürekliliği sağlanmıştır.

Eylem repertuarları, toplumsal hareketlerin eylem yapma biçimleri ve eylem tecrübelerinin bütününü oluşturan ortak bilgi dağarcığıdır. Toplumsal hareketler önlerindeki repertuardan, diğer bir deyişle genel eylem kümesi, kendi mücadelelerine uygun eylem biçimlerini seçer ve genellikle kullanımlarında yenilikler ekleyerek repertuarları genişletirler (della Porta ve Diani, 2006: 168-170).

Barış hareketleri, kullandıkları taktik ve stratejiler göz önüne alındığında oldukça geniş bir eylem repertuarına sahiptir. Barış hareketinin kullandığı eylem biçimleri iki ana gruba ayrılır: alışılagelmiş eylemler ve engelleyici eylemler.

Alışılagelmiş eylemler kümesi, daha önceden başka hareketler tarafından yaygın olarak kullanılmış eylem biçimlerinden oluşur. Ayrıca, bu eylemlerde kolluk kuvvetleriyle doğrudan karşı karşıya gelinmez. Barış hareketinin sıklıkla başvurduğu alışılagelmiş eylem biçimleri arasında lobicilik, kamusal bilinçlendirme, bilimsel bulguları kullanma ve imza toplama yer almaktadır. Bu eylemlerden lobicilikle, kurumsal siyaset kanalları kullanılarak, hükümetlerin ve diğer siyasi güç odaklarının üzerinde baskı kurulması amaçlanır. Toplumsal hareketlere desteği sayısal olarak göstermenin iyi yollarından biri olan imza toplama kampanyaları, başvurulan eylem tiplerinin başında gelir. 1980'li yıllar sırasında, Cruise ve Pershing II füzelerinin yerleştirilmesinden etkilenecek olan İtalya, Almanya, Hollanda ve Amerika Birleşik Devletleri başta olmak üzere birçok ülkede milyonlarca insanın katıldığı imza toplama kampanyaları düzenlenmiştir (della Porta ve Diani, 2006: 172). İçerdiği risklerin az olması nedeniyle alışılagelmiş eylem tarzlarına daha fazla birey katılmaktadır ve böylelikle hareket kitleselleşebilmektedir.

Kullanılan engelleyici eylemler arasında, gösteri, yürüyüş ve oturma eylemleri en çok görülen eylem tarzlarıdır. Genel olarak, bu tarz eylemler 3 ana nedenle kullanılır. Birincisi, gösteri ve yürüyüşlerle iktidar sahiplerine toplumdaki savaş karşıtlığı fikrinin yaygınlığını sayısal olarak göstermektir (della Porta ve Diani, 2006). Nükleer Silahlanmanın Durdurulması Kampanyası çerçevesinde 1982 yılında yak-

laşık 1 milyon insanın katıldığı Washington Gösterisi, 15 Şubat 2003 tarihinde Londra'da 1 milyon, Roma'da ise 3 milyon insanın yürüdüğü gösteriler toplumsal hareketler tarihinin en büyük katılımlı gösterilerindendir. Çok katılımlı kitlesel gösteriler, savaşa olan toplumsal muhalefetin büyüklüğünün bir göstergesidir ve hükümetlerin üzerindeki baskıyı arttırır. İkinci neden, toplumsal hareket aktörlerinin mücadelelerine olan bağlılıklarını ve birbiriyle olan dayanışmalarını karşıtlarına ve kamuoyuna simgesel olarak göstermek gayesidir. Alışılagelmiş eylemlere göre engelleyici eylemler, daha riskli eylem biçimleridir. Bunun başlıca nedeni ise kamu düzeninin bozulması karşısında kolluk güçlerinin müdahale eğilimlerinin artmasıdır. Engelleyici eylemler sırasında aktivistler şiddete maruz kalma, tutuklanma, gözaltına alınma gibi riskleri göze alırlar. Zorluklara karşı birlik içinde hareket etme pratiği, aktivistler arasındaki güven bağlarını ve dayanışma ilişkilerini kuvvetlendirir. Aynı zamanda, karşıtlarına da zor ve baskıcı koşullara rağmen mücadelelerini sürdüreceklerinin mesajını vermiş olurlar. Engelleyici eylem biçimlerinin kullanılmasının üçüncü nedeni ise, toplumsal hareketlerin medyada yer alma isteğidir. Toplumsal hareketler, tabanlarını genişletmek için mesajlarını yaymak ve karşıtları üzerinde baskı kurabilmek için de varlıklarını hissettirmeyi hedefler. Bunları yapabilmenin en kolay ve etkili yolu ise medyada haber olmaktır. Ancak, medya toplumsal hareketleri haberleştirirken seçici davranır ve sadece bazı hareketlere yer verir. Toplumsal hareketler ise medyanın ilgisini çekebilmek için ilginç ve çarpıcı eylemler ortaya koymaya çalışır. Bu açıdan değerlendirildiğinde, engelleyici eylem biçimleri alışılagelmiş eylemlere göre medyada daha çok yer alır. Daha radikal sayılan engelleyici eylemler, barış hareketlerinin canlanma dönemlerinde daha sık başvurulan ve kamuoyunun dikkatini çeken yöntemlerdir. Hareketin pasif konuma geçtiği eylemsizlik dönemlerinde ise bu yöntemler genellikle medya tarafından yok sayılır ve hükümetler tarafından kolaylıkla bastırılır (Marullo ve Meyer, 2004: 644).

Engelleyici eylemler, kamu hayatını kısa süreli sekteye uğratıp, kamuoyunun ve karşıtların dikkatlerinin çekilmeye çalışıldığı ve eylemcilerin dayanışmalarını sergilediği eylem biçimlerinin genel adıdır (della Porta ve Diani, 2006: 96).

Barış hareketi aktivistleri kampanyalarında, alışılagelmiş ve engelleyici eylemleri birlikte kullanırken sembolik eylemlere de sıkılıkla başvurmuşlardır. Mücadelelerine olan bağlılıklarının bir ifadesi olarak, uzun yürüyüşler, fener alayları, toplantılar ve toplu dua seansları, sıklıkla kullanılan eylem biçimleri arasındadır. Ayrıca, özellikle uluslararası toplantıları sırasında dünya liderlerinin oluşturulan insan zincirleriyle sembolik olarak ablukaya alınması ve gösteriler sırasında nükleer savaşın etkilerinin temsili olarak canlandırıldığı sokak tiyatroları da birçok savaş karşıtı gösteride rastlanan eylem biçimleridir (della Porta ve Diani, 2006: 178).

Barış hareketleri, daha önce uygulanmış eylem biçimlerinin yanı sıra "yenilikçi" eylemlerle repertuarlarını genişletmişlerdir. Yenilikçi eylemlerde amaç, alışık olunmayan protesto biçimleriyle karşıtlarını şaşırtmaktır. İlk defa yapılan bu eylemlerle, medyanın ve dolayısıyla kamuoyunun ilgisi de kolaylıkla çekilebilmektedir. Barış hareketinin "yenilikçi" eylem biçimlerine en iyi örnek savaş karşıtlarının özellikle askerî üslerin yanında kurdukları "barış kampları"dır. 1981 yılında Britanya'da kadın akvitistler tarafından kurulan kadın barış kampı (Greenham Common) ilk modern "barış kampı" olarak sayılmaktadır. Barış kampları, kısa bir sürede mo-

düler hâle gelerek, diğer bölge ve ülkelerde de barış hareketi grupları tarafından uygulanmaya başlanmıştır (della Porta ve Diani, 2006: 183-184). Örneğin, Brüksel'de 1981 yılında gerçekleşen Birinci Barış ve Silahsızlanma Avrupa Konvansiyonu sırasında Avrupa'nın birçok bölgesinde "barış kampı" oluşturulmuştur. Yenilikçi olmasının yanı sıra, uzun sürelere yayılan ve hasımlara karşı omuz omuza direnişi simgeleyen "barış kampları" yoluyla protestoya katılanlar arasındaki bağlar güçlenmiş, iş bölümü oluşturulmuş ve dayanışma arttırılmıştır. Sonuç olarak, barış kampları sayesinde, barış hareketi aktivistleri kolektif kimliklerini oluşturma konusunda önemli aşamalar kaydetmiştir (della Porta ve Diani, 2006: 179).

Fotoğraf 7.4

Londra'da, Britanya parlamento binasının karşısında Brian Haw isimli barış aktivistinin 2001 yılında tek başına kurduğu barış kampı, artan destekçi sayısıyla günümüzde de devam etmektedir.

Bir başka yenilikçi eylem ise, savaştan hemen önce Irak'a giderek sivillerin bulunduğu stratejik noktalarda bekleyerek, varlıklarıyla bombardımanı önlemeye çalışan "canlı kalkanlar"dır. Bir diğer eylem biçimi olan şiddet içeren eylemler, barış hareketlerinin genellikle kullandığı eylemler değildir. Barış hareketi aktivist ve gruplarının geniş bir kesimini oluşturan pasifistler, genel olarak taktiksel ve etik olarak şiddet kullanmanın yanlış olduğunu savunmaktadır. Kaldı ki, şiddet kullanarak şiddete karşı çıkmak, hareket açısından amaçsal ve araçsal, diğer bir deyişle hedefler ve eylemler, arasındaki tutarlılığı zedelemektedir. Ne var ki, barış hareketi tarihinde şiddet kullanımına başvuran bazı istisnaî örnekler görülebilir. Örneğin, Vietnam Savaşı karşıtı hareket çerçevesinde bazı radikal gruplar, askerî üsleri bombalamak veya asker alım merkezlerine saldırmak gibi eylemlerde bulunmuştur. Bu durum, 70'li yıllarda toplumsal hareketlerin genelinde var olan şiddet kullanımının artma eğilimiyle denk düşer. 1980'lere gelindiğinde, birçok toplumsal hareket, şiddet içeren protesto biçimlerinin etkinliği ve etik geçerliliğini sorgulamaya başladı. Aslında, şiddet içeren eylemler medyada daha fazla yer bulur ve karşıtlara sembolik bir şekilde eylemcilerin mücadelelerinden vazgeçmeyeceklerinin

mesajını verir (Tarrow, 1998). Ancak, bu eylemler, içerdikleri risklerin fazlalığından dolayı radikal bazı grup ve bireyler dışında geniş kitlelerin harekete uzak durmasına neden olur. Bu da hareketleri daraltır ve destekçi sayısının azalmasına neden olur. Ayrıca, eylemlerde şiddet kullanımı, devletin toplumsal hareketlere karşı uyguladığı bastırma politikaları için gerekçe olarak gösterilirken, karşıtlarının toplumsal hareketleri olumsuz yönde etiketlemelerine neden olur. 1980'lerde Cruise ve Pershing II füzelerinin yerleştirilmesine karşı yürütülen kampanya, şiddet kullanımının dışlanması açısından diğer hareketler için de dönüm noktası oldu. Bu kampanyayla birlikte, eylemlerde şiddet kullanımını dışlamanın, militarizme ve genel anlamıyla şiddete karşı çıkmanın tek yolu olduğu genel olarak kabul edilmiştir (della Porta ve diğerleri, 2006: 148).

Fotoğraf 7.5

Britanyalı sanatçı Gerald Holtom tarafından Nükleer Silahsızlanma Kampanyası (CND) için 1958 yılında hazırlanan sembol, daha sonra diğer barış hareketi grupları tarafından da kullanılmış ve uluslararası barış hareketinin en bilinen sembolü hâline gelmiştir.

Genel olarak toplumsal hareketler çeşitli grup, STK ve bireylerin bir araya getirdiği belirli bir hedef için seferber olmuş toplumsal ağlar olarak şekillenir (Diani, 1994; della Porta ve Diani, 2006). Her hareket, merkezî-merkezî olmayan, yatay-dikey, esnek-katı gibi farklı parametreler arasında yaptıkları seçimlere göre organizasyon modellerini kurar ve kurumsallaşır. Seferberlik yapıları olarak adlandırılan organizasyon modelleri, toplumsal hareketlerin karar alma mekanizmalarını doğrudan etkileyerek, kaynak kullanımı, strateji belirleme, anlamlandırma ve seferberlik gibi ana faaliyetlerin nasıl yürütüleceğini belirleyen etkenlerin başında gelir.

Ana hatlarıyla, barış hareketi grup ve bireyleri, seferberliklerinde koalisyonlar kurarak çeşitli konular üzerine kampanyalar düzenler (Meyer ve Rochon, 1997; Tarrow, 1998; Meyer, 1990). Bu modele göre, farklı hedef ve stratejileri olsa da çeşitli barış örgüt ve girişimleri, bir araya gelerek temel bir mesele üzerinde faaliyet gösteren bir koalisyon oluştururlar. Barış örgüt ve hareketlerinin yanı sıra, feminizm, insan hakları ve çevre gibi örtüşen konularda seferber olan hareket ve örgütlerden de yardım alırlar. Kampanya etkinliklerinin koordine edilmesi ve mücadelelerinin barış hareketinin dışına da yayılması amacıyla şemsiye örgütler kurmuşlardır. Böylelikle, çeşitli toplumsal hareket grupları kaynaklarını birleştirip işbölümü yaparak daha etkin seferber olma imkanı elde etmiş olurlar (Kleidman ve Rochon, 1997: 47-48). Bu koalisyonlar, farklı kesimlerden grup ve bireylerin harekete katılması amacıyla daha genel, anlaşılabilinir ve kapsayıcı hedefler belirler. Öte yandan, farklı politik ve ideolojik görüşlerin arasında ayrılık ve çekişmelerin çıkması, karşıtlarının saldırıları karşısında kolay dağılmaları ve seferberlik konusunun sonuca ulaşması durumunda kampanyaların amaçlarını yitirmesi gibi nedenlerden dolayı, koalisyonların ömrü genellikle kısadır (Kleidman ve Rochon, 1997).

Barış hareketlerinin birçoğu mücadelenin azaldığı dönemlerde daha düşük yoğunlukta olsa da etkinliklerine devam eder. Amaç, barış hareketinin altyapısının devamlılığını sağlamak ve çeşitli örgüt ve bireyler arasındaki ilişkileri canlı tutmaktır. Bir anlamda, sonraki kampanya için gereken hareket ağlarının ve seferberlik fa-

aliyetlerinin ön hazırlığını yapmaktır. Bununla birlikte, önceki kampanyada edinilen tecrübeler de bir sonraki kampanyaya aktarılmış olur (della Porta ve Diani, 2006). Bir başka deyişle, barış hareketi koalisyonlarına katılan çeşitli organizasyon ve gruplar küçülerek etkinliklerine devam eder ve sonraki koalisyon merkezli kampanyaların yapı taşlarını oluştururlar (Marullo ve Meyer, 2004: 651; Meyer ve Whittier, 1994).

Feminizm ve barış konuları arasında oldukça sıkı bir tarihsel bağ vardır. İki dünya savaşı arasındaki dönemde, Birinci Dünya Savaşı'na katılan her taraf ülkelerden ve tarafsız ülkelerden kadınlar, Barış ve Özgürlük İçin Uluslararası Kadınlar Birliği (WILPF) isimli STK altında örgütlenmiş ve Milletler Cemiyeti'nin kurulmasında önemli katkılarda bulunmuşlardır (Kaldor ve diğerleri, 2007:97).

Barış koalisyonları katılımcılarının birçoğu diğer yeni toplumsal hareketlerde de yer almıştır. Özellikle, feminist hareketle barış hareketi arasındaki bu tip geçişler oldukça fazladır. Vietnam Savaşı karşıtı kampanyada aktif olan birçok grup ve birey, kampanya sonrasında hızla genişlemekte olan feminist harekete katılmıştır. Her ne kadar, iki ayrı hareket olarak var olsalar da feminist ve barış hareketleri arasındaki yakın bağ ve etkileşim taktik, organizasyon modeli ve çerçeveleme faaliyetlerinin paylaşımı açısından devam etmiştir. (Meyer ve Whittier, 1994; Soule, 2004). Barış hareketleri, feminist hareketin etkisiyle organizasyonlarında kadın kimliğinin ikinci plana itilmemesi konusunda hassasiyet kazanmış ve lider kadrolarında kadınlara daha çok yer vermeye başlamıştır. Feminist hareketin sıkça kullandığı sokak tiyatrolarının, barış hareketinin eylem repertuarına girmesi ve kadın barış aktivistleri tarafından uygulanan "barış kampları"nın kullanımı eylem repertuarları açısından etkileşimin en iyi örneklerindendir. Barış hareketi, merkezî olmayan, yatay ve şeffaf olarak örgütlenme modellerini de feminist hareketten öğrenmiştir. Bu faaliyetlerin genel çerçevesinin belirlenmesi açısından, kadınların savaş üstündeki düşünceleri ve hissiyatı barış hareketinin çoklukla başvurduğu temalar olmuştur. Ayrıca, feministlerin savaşı patriarkal düzenle özdeşleştirmeleri barış hareketinin ana çerçevelerinden biri hâlini almıştır. Buna karşılık barış hareketinin de feminist hareket üzerinde etkileri olmuştur. Feminist hareketin seferber olduğu meselelerin alanının genişlemesi ve sadece kadınlardan oluşan hareket ve örgütlerle işbirliğine gitmek yerine erkeklerin de var olduğu oluşumlara açık kapı bırakmasında barış hareketinin katkıları olmuştur (Meyer ve Whittier, 1994).

Son olarak, barış hareketinin elde ettiği sonuçları inceleyeceğiz. Barış hareketinin asıl amacı dünyada barış koşullarının sağlanması ve devamlı kılınmasıdır. Bu genel amaçtan hareketle, barış hareketi eylemcileri kampanyalarını iki kısa vadeli hedef çerçevesinde gerçekleştirmiştir: Sürmekte olan savaş(lar)ın engellenmesi ve savaş çıkma olasılığının ortadan kaldırılması. Ancak, önceki bölümlerde incelenen barış kampanyaları elde ettikleri kazanımları açısından değerlendirildiğinde, barış hareketi bu hedeflere ulaşmakta ancak kısmi başarılar elde edebilmiştir. Birinci Körfez Savaşı ve Irak Savaşı sırasında küresel ölçekte savaş karşıtı seferberlikleri ortaya çıkmış olmasına karşın, bu savaşların başlamasına ve devam etmesine engel olunamamıştır. Öte yandan, en başarılı savaş karşıtı kampanyalardan biri Vietnam Savaşı karşıtı kampanya olmuştur. Savaş karşıtları kampanyaları boyunca üç ana kolda etkin olmuştur: Kamuoyunun savaş hakkındaki düşüncelerini etkileme ve değiştirme; hükümetlerin savaşla ilgili politikalarını değiştirmeye zorlama ve savaş için gerekli siyasi ve kurumsal altyapının zayıflatılması (Marullo ve Meyer, 2004: 641). Bu alanlardaki başarılar oldukça etkili olsa da hiç biri Vietnam Savaşı'nın bitirilme kararının alınmasında tek başına etkili olamamıştır. Barış hareketinin kazanımları ancak genel kamuoyu baskısının artması, değişen siyasi konjonktür, Amerikan Kongresi'ndeki muhaliflerin artması, savaşın maliyetinin yükselmesi gibi ekonomik ve diğer siyasi nedenlerle birleştiğinde dolaylı şekilde etkili olmaktadır. Bu tip dolaylı etkileri, farklı derecelerle diğer savaş karşıtı kampanyalarda da görmek mümkündür. Başka bir ifadeyle, barış hareketleri, savaş karşıtlığını gün-

demde tutarak kamuoyunu etkileme ve hareket dışı muhaliflerle -siyasi partiler gibi- ittifaklar kurma yollarıyla savaşı açan devletlerin işini zorlaştırmakta ve savaş hakında alınan kararları dolaylı yoldan etkilemektedir.

Barış hareketi, savaş çıkma olasılığını engelleme çabaları konusunda ise kısmi başarılar elde edebilmiştir. Bu tip kampanyalar, özellikle silahsızlanma konusunda seferber olmuştur. 20. yüzyıl boyunca çeşitli silahsızlanma kampanyalarının sonucunda, devletler üzerinde kamuoyu baskısı yaratmışlardır. Bunun sonucunda da devletler silahlanma politikalarından geri adım atmak zorunda kalmışlardır. Nükleer silahsızlanma kampanyalarının elde ettiği sonuçlar genel olarak, devletlerin politikalarında silahlanma ile yaptıkları kısmi değişikliklerden ibarettir. Kampanyalar sonucunda silahsızlanmayla ilgili çeşitli devletler arası antlaşmalar imzalanıp, yürürlüğe konulmuştur. Ancak, bu kazanımlar, esas hedef olan nükleer silahların tamamen ortadan kaldırılması ve nükleer çağın sona erdirilmesinden uzak kalmıştır. Her ne kadar geniş kitleler seferber edildiyse de hükümetler silahlanma politikalarında talepler doğrultusunda bazı değişiklikler yaptığında, kamuoyunun konuya ilgisi ve kampanyalara desteği düşmüştür (Mekata, 2006:190).

Ancak, barış hareketi kampanyaları, başka önemli sonuçlar da doğurmuştur. Birincisi, barış hareketi, barış fikrini devamlı canlı tutarak iktidar sahiplerinin, savaşlarla ilgili alacağı kararlarda toplumsal muhalefeti daha çok dikkate almasını sağlamıştır. Bunda medyanın da etkisi büyüktür. Shaw (2005)'a göre, Vietnam'daki gelişmelerin ve asker kayıplarının televizyonda sürekli yayınlanması, Amerikan kamuoyundaki tepkilerin artmasına ve Vietnam Savaşı karşıtı hareketin genişlemesine neden olmuştur. Savaş karşıtlarının büyüyen muhalefeti karşısında, Amerikan hükümetleri sonraki dönemlerdeki savaş politikalarını değiştirerek, uzun süren ve çok kayıp verilen savaşlar yerine "hızlı savaşları" tercih etmiştir (Shaw, 2005: 13) İkinci olarak, barış hareketi genel anlamıyla demokrasilerin gelişimine katkı sağlamıştır. Temsili demokrasilerde seçilmiş politikacıların savaş gibi riskleri ve maliyetleri yüksek olan ve birçok etik dışı tarafı bulunan bir konuda toplum adına karar vermesi barış hareketi tarafından sürekli sorgulanmıştır. Sekiz Avrupa ülkesinde yapılan araştırmaya göre, hükümetleri Irak Savaşı'na fiili olarak giren veya destek veren ülkelerde, savaş karşıtı muhalefet ve toplumsal hoşnutsuzluk düzeyleri oldukça yüksektir. Bu ülkelerde, savaş karşıtı gösterilerde yer alanlar, kampanyaya katılırken savaşı engelleme hedeflerinin yanı sıra, demokratik düzenin işleyiş biçimini eleştirme amacını da gütmüşlerdir (Klandermans, 2010).

Son olarak, savaşı durduramamış olmasına rağmen, Irak Savaşı karşıtı hareketin elde ettiği büyük başarı toplumsal hareketlerin küresel olarak örgütlenebileceğini ve kitleselleşebileceğini göstermiş olmasıdır. Dünyanın tüm bölgelerinden, her tür yaş grubu, eğitim durumu, sınıf, etnik köken ve dinî inanıştan insanın dayanışma ve işbirliği içine girdiği Irak Savaşı karşıtı kampanya, küresel Kuzey-Güney, Batı- Doğu ayrımlarının aşılabileceğinin kanıtı olmuştur. Kampanyaya katılan gruplar, Batı'nın ve İslami dünyanın beraber hareket edebileceğini göstermiş ve kozmopolit bir anlayışın yayılması için ümit kaynağı olmuştur (Kaldor ve diğerleri, 2007: 28). Bunun en güzel örneğini kampanyanın Britanya ayağındaki öncü rolü üstlenen ve küresel ölçekte de kampanya koordinasyonunda önemli işlevi olan Savaşı Durdur Koalisyonu'dur (Stop the War Coalition, STWC).

Barış hareketi diğer toplumsal hareketlerden nasıl etkilenmiştir?

SIRA SİZDE 6

Özet

Barış hareketinin tarihsel kökenlerine yönelik bilgi edinmek.

Savaş, tarih boyunca çatışma ve mücadele konusu olmuştur. Modernite öncesinde, genellikle artan vergiler ve askere alınma üzerine çıkan savaşlara bağlı çatışmalar yerel ayaklanmalar şeklinde meydana gelmiştir. Modernitenin temel ayaklarından ulus devletlerin ortaya çıkışıyla hem savaşın kendisi hem de savaş karşıtı çatışmalar değişime uğramıştır. Şiddetin meşru kullanım tekelini elinde bulunduran ulus devletler, değişen savaş teknolojileriyle beraber düzenli ordular kurmuşlardır. Bunun yanı sıra savaşma, toplumlarını tehlikelerden koruma savıyla hareket eden merkezî devletlerin meşruiyet kaynağı olmuştur. Öte yandan siyasi gücün merkezîleşmesi ve toplum içi bağların feodalite döneminde birbirinden kopuk yaşayan yerel grup ve cemaatler arasında güçlenmesiyle, modern toplumsal hareketler ortaya çıkmıştır. Böylelikle, merkezî devlet savaşmanın tek sorumlusu olurken, savaşın getirdiği maliyetlerden dolayı artan toplumsal gerilim ve çatışmalar modern barış hareketleri olarak ifade edilmeye başlanmıştır. 19.yüzyıldan itibaren görülmeye başlanan modern barış hareketi, taleplerini merkezî siyasal iktidarlara yöneltmiştir. Modern barış hareketi, ulusal düzeyde örgütlenip, yerel gruplar arasında kurulan bağlar üzerinde yükselmiştir. Bunların yanı sıra, modern barış hareketi modern eylem repertuarlarının parçası olan tekrar edilebilen ve paylaşılan eylem biçimlerini kullanmışlardır.

Barış hareketinin Batı'daki gelişimini tanımlamak.

Barış girişimleri ilk olarak, Amerika ve Britanya'daki bazı dinî mezheplerin, dinî inançlarına ters düştüğü gerekçesine dayanarak şiddetin her türlüsünü reddetmesiyle -diğer bir değişle pasifizm- ortaya çıkmıştır. Dinî temelli pasifist görüşlerin yanı sıra, özellikle sol kökenli siyasal gruplar arasında filizlenen seküler savaş karşıtlığıyla da çeşitlenen barış hareketi, 19.yüzyıl boyunca devletler arası uzlaşma mekanizmalarının geliştirilmesi için uğraş vermiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarından itibaren, barış hareketi süreklilik ve kitlesellik kazanmıştır. Bunun başlıca nedeni, insanlığı görülmemiş boyutlarda tehdit eden "nükleer çağın", İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda atom bombasının kullanımıyla başlamış olmasıdır. Nükleer silahlarla ilgili ilk barış girişimleri özellikle bilim insanlarının oluşturduğu STK ve yaptıkları çeşitli çağrı ve konferanslar aracılığıyla yürütülmüştür. Soğuk Savaşın tırmanan siyasi gerilimi altında geçen 1960'larda ise nükleer silah denemelerinin yarattığı olumsuz etkiler karşısında, Amerika ve Britanya'da kurulan barış koalisyonları nükleer denemelerin durdurulması için kampanyalar düzenlemiştir. Yer altı dışında tüm alanlarda nükleer silah denemelerinin yasaklanması başarısını elde eden barış hareketi, 1960'ların sonundan itibaren dikkatini Vietnam Savaşı'na vermiştir. Özellikle Amerika'da üniversite gençliğiyle başlayan Vietnam Savaşı karşıtı kampanya, kitlesel bir destek elde etmiş ve ABD'nin savaşı bitirmesine dolaylı olarak etki etmiştir. 1970'lerde tekrar alevlenen nükleer korku, nükleer silahsızlanma kampanyalarının tekrar başlamasına yol açmıştır. 1980'li yıllarda ise Amerika'da Reagan yönetiminin "Yıldız Savaşları" projesine karşı Nükleer Silahlanmanın Dondurulması ve Avrupa'da ise Orta Menzilli Nükleer Füzeler'in (INF) yerleştirilmesinin engellenmesi için kampanyalar düzenlenmiştir. Birbirleriyle Atlantik aşırı ilişkiler de kuran barış kampanyaları, silahsızlanma hedefleri çerçevesinde çeşitli siyasi parti ve aktörlerin desteğini alarak devletleri silahsızlanmayla ilgili bir dizi antlaşma imzalamaya zorlamış ve kısmi başarılar elde etmişlerdir.

Küreselleşmenin barış hareketinde yarattığı dönüşümleri irdelemek.

Soğuk Savaşın 1980'lerin sonunda bitmesiyle beraber, iki kutuplu dünya siyaset sistemi sona ermiş ve dünya, küreselleşme sürecinin de hızlanmasıyla yeni bir döneme girmiştir.

Küreselleşme döneminde, toplumsal hareketler genel olarak çeşitli dönüşümler geçirmiştir. Dünyanın çeşitli bölgelerindeki barış hareketi grup ve bireyleri birbiriyle ulusal sınırları aşan bağlar kurarak, kalıcı ulus ötesi toplumsal hareket ağları inşa etmişlerdir. Ayrıca, ulus devlet birincil si-

yasi alan ve aktörleri olma konumlarını yitirmiş ve devlet dışı aktörler siyasette etkinlik ve önem kazanmıştır. Bu gelişmelere paralel olarak, barış hareketi de şekillenen küresel sivil toplumun içinde yer alarak ulus ötesi özellikler kazanmaya başlamıştır. Barış hareketinin ulus ötesileşme süreci, Birinci Körfez Savaşı sırasında ortaya çıkmıştır. Ortak bir küresel amaçla ve benzer slogan ve eylemlerle seferber olan savaş karşıtı kampanyalar, ABD önderliğinde oluşan küresel askerî gücün Irak'a saldırısına muhalefet etmiştir. Önü açılan barış hareketinin ulus ötesileşme süreci, 2003 yılında başlayan Irak Savaşı'nın hazırlık döneminden itibaren tamamlanmıştır. Dünyanın çeşitli bölgelerinde oluşturulan barış koalisyonları, sosyal forumların ve elektronik medyanın etkin kullanımıyla, iletişime geçmiş ve küresel ölçekte koordine olmuşlardır. Küresel Adalet Hareketi'nin içinde yer alan grupların da desteğiyle küresel ölçekte ortak bir eylem planı yapılmıştır. Bugüne kadar gerçekleşen dünyanın en büyük ve geniş katılımlı küresel eylemi, 15 Şubat 2003 tarihli küresel eylem gününde dünyanın birçok şehrinde aynı anda düzenlenen gösterilerle sahnelenmiştir.

AMAÇ 4

Türkiye'deki barış hareketinin gelişim sürecini ve farklı kampanyalarını değerlendirmek.

Türkiye'de barış hareketinin kendi başına ortaya çıkışı yakın zamanda olmuştur. 1980 öncesi dönemde, Türkiye'de barış talepleri öğrenci hareketi ve sol hareket altında, diğer meselelerin bir parçası olarak ifade edilmiştir. Bu dönemde kurulan iki barış derneği de Soğuk Savaş döneminin siyasi kutuplaşmasının etkisiyle bağımsız olarak hareket edememiş ve kitleselleşememiştir. 1980'li yılların ortasından itibaren yeni talep ve toplumsal aktörlerin ortaya çıkışıyla, Türkiye'de tek mesele üzerinden seferber olan "yeni toplumsal hareketler" görülmeye başlanmıştır. Barış hareketi de feminizm ve çevre hareketi gibi diğer yeni toplumsal hareketlerden daha geç olsa da oluşan yeni siyasi ortamın etkisiyle kendi ayaklarının üzerinde durmaya başlamıştır. Irak savaşı sırasında oluşturulan barış koalisyonları ve kampanyaları ise Türkiye'deki barış hareketinin tepe noktasını oluşturur. Eski hareketlerden farklı olarak esnek ve yatay hareket ağları olarak örgütlenen barış hareketi koalisyonları, geniş katılımlı ve çok kimlikli yapılar olarak oluşmuştur. Kendilerini küresel barış hareketinin bir parçası olarak gören ve ulus ötesi ilişkilere de giren Irak Savaşı karşıtı koalisyonlar, Türkiye'de kitlesel eylemler düzenlemiş ve Türkiye'nin savaşa fiili olarak girmemesinde etkin rol oynamışlardır. Bunun yanı sıra, Türkiye'deki barış hareketi grupları, yerel konularda da çeşitli eylem ve faaliyetlerde bulunmaktadır.

AMAÇ 5

Batı dışı barış girişimleri hakkında bilgi edinmek.

Her ne kadar barış hareketi girişimleri ilk kez Avrupa ve Amerika'da ortaya çıkmış olsa da zaman içinde bu coğrafyalar dışında da birçok barış hareketi oluşmuştur. Soğuk Savaş dönemi sonrasında dünyadaki en şiddetli savaşların meydana geldiği eski Yugoslavya Cumhuriyetleri'nde gelişen savaş karşıtı kampanyalar, batı dışı barış hareketlerinin en iyi örneklerindendir. Etnik milliyetçilik üzerinden yürütülen savaşlar sırasında, eski Yugoslavya Cumhuriyetleri'nin her birinde birçok savaş karşıtı grup kurulmuştur. Bu barış inisiyatifleri, savaşların durdurulması için çeşitli eylem ve faaliyetlerde bulunmuştur. Eski Yugoslavya Cumhuriyetleri'ndeki barış aktivistleri sadece ulusal düzeyde faaliyet göstermemiş, ulusal sınırlarını aşarak diğer cumhuriyetlerdeki savaş karşıtı gruplarla iletişim kurmuş ve işbirliği yapmıştır. Bunun yanı sıra Helsinki Yurttaşlar Derneği gibi uluslararası STK'ların desteğini de almışlardır. Özellikle 1990'lı yılların ilk zamanlarında kitlesel gösterilerle sesini duyuran barış hareketleri, kendilerine yönelik şiddet içerikli baskılar sonucunda barış grupları savaş suçlarını belirlemek amacıyla bilgi toplamak ve insani yardım gibi faaliyetlere yoğunlaşmışlardır. Eski Yugoslavya Cumhuriyetleri'ndeki barış hareketi aktörleri, savaşların suçlamasıyla karşı karşıya kalmışlardır. Bu durum da barış harekelreninin alanlarını ve kitleselleşebilme olanaklarını kısıtlamamıştır.

Barış hareketini, organizasyon modelleri, eylem repertuarları, çerçeveleme faaliyetleri ve elde ettikleri kazanımlar açılarından analiz etmek

Barış hareketinin eylem repertuarları genel olarak değerlendirildiğinde, farklı eylem biçimlerini kullandıkları görülür. Barış hareketi eylemcileri, imza kampanyası, lobicilik, kamusal bilinçlendirme ve bilimsel verileri kullanma gibi alışılagelmiş eylem biçimlerinin yanı sıra, gösteri, yürüyüş ve oturma eylemleri gibi engelleyici eylemlere de sıklıkla başvururlar. Bunların yanı sıra, insan zinciri, barış kampı ve barış karavanı gibi sembolik yanı olan bir dizi yenilikçi eylem biçimi de barış hareketi eylem repertuarlarında yer almıştır. Bu eylemlerin ortak özelliği, şiddet kulanımının -Vietnam Savaşı karşıtları bazı gruplar dışında- dışlanmış olmasıdır. Şiddet içeren eylemlerin kullanılmasının ana nedenleri, şiddet içeren yöntemlerin barış hedefiyle tutarlı olmaması, bu eylemlerin devletin baskı ve sindirme politikaları için gerekçe olarak gösterilmesi ve şiddet kullanımının radikal gruplar dışında kamuoyunun barış hareketine desteğini azaltmasına neden olmasıdır. Organizasyon modelleri açısından incelendiğinde, barış hareketi kampanya dönemlerinde esnek, yatay ve katılımcı koalisyonları olarak örgütlenmektedir. Bu ağ tipi örgütlenme sayesinde farklı siyasi görüşten gruplar ortak bir amaç uğruna bir araya gelebilmektedir. Barış hareketi koalisyonlarının içinde benzer konularda seferber olmuş hareketler de yer almaktadır. Barış hareketi, diğer hareketlerle kampanya temelli, konjonktüre bağlı işbirliği yapmanın yanı sıra, daha kalıcı ve yapısal ilişkilere de girmiştir. Bu anlamda, feminist hareketle barış hareketi arasında organizasyon modelleri, eylem repertuarları ve kolektif kimlik konularında karşılıklı etkileşimler olmuştur. Son olarak, elde edilen sonuçlar bakımından, barış hareketi genellikle kısmi başarılarla yetinmiştir. Silahsızlanma konusunda, artan baskılar karşısında devletler bazı geri adımlar atmıştır. Ancak, barış kampanyalarının öngördüğü düzeyde sonuçlar elde edilememiştir. Savaşların sonlandırılması konusunda da barış hareketi Birinci Körfez savaşı karşıtı kampanya ise savaşın seyrinde dolaylı katkılarda bulunmuştur. Barış hareketinin elde ettiği asıl başarılar barış fikrinin sürekli gündemde tutulması, katılımcı demokrasi ideallerinin gerçekleştirilmesi ve toplumsal hareketlerin gerçek anlamda ulus ötesileştirilmesi olarak sıralanabilir.

Kendimizi Sınayalım

1. Savaşın modern ulus devletlerin kuruluşundaki rolleri arasında aşağıdakilerden hangisi **yoktur**?

a. Devletin savaş yoluyla meşruiyet sağlaması
b. Ordulara katılan yerel güç sahiplerinin etkilerini artırması
c. Devletin şiddetin tekeline sahip olmasını sağlaması
d. Devleti kuranların siyasi rakiplerini yok etmesi
e. Vatandaşlık kavramının gelişimi

2. Moderniteyle birlikte ortaya çıkan savaş karşıtı seferberlikler aşağıdaki hangi özelliği taşır?

a. Yerel ayaklanmalar olarak gerçekleşmesi
b. Eylemlerin farklı zaman ve mekanlarda tekrarlanabilir olması
c. Hedeflerinin sadece yerel yöneticilerin olması
d. Eylemcilerin sadece kendi cemaatlerinin çıkar ve talepleri üzerinden seferber olmaları
e. Karşıtlarına doğrudan ve şiddet içeren müdahalelerde bulunmaları

3. 60'lı yıllardan itibaren "yeni toplumsal hareketlerin" bir parçası olarak sayılan barış hareketi hangi özelliklere sahiptir?

a. Hiyerarşik ve dikey organizasyon yapısı
b. Dar tanımlı ve esnek olmayan kolektif kimlik yapısı
c. Diğer konuların altında kaybolmadan belirgin olarak barışla ilgili konular üzerine seferber olma
d. Hedeflerini siyasi iktidarı ele geçirip, devrimci projeler uygulayarak elde etme çabası
e. İşbirliğini sadece sol siyasi aktörlerle sınırlı tutma

4. Aşağıdakilerden hangisi, kadın hareketinin barış hareketine getirdiği yeniliklerdendir?

a. Merkezi organizasyon modeli
b. Yeni eylem biçimleri
c. Barış konularının sadece feminizme göre tanımlanması
d. Feminizm dışındaki diğer hareketlerin dışlanması
e. Bilinçlenme etkinlikleri

5. Aşağıdakilerden hangisi barış hareketinin ortaya çıkardığı yenilikçi eylemlerden biridir?

a. Oturma eylemi
b. Gösteri
c. İmza kampanyası
d. Barış kampı
e. Sokak tiyatrosu

6. Aşağıdakilerden hangisi barış hareketi kampanyalarının sonuçlarından biridir?

a. Devletlerin, barış kampanyalarına tepki olarak silahlanma politikalarına ağırlık vermesi
b. Barış fikrininin kamuoyunun ve siyasi karar alma mekanizmalarının gündeminde tutulması
c. Devlet aktörlerinin savaş konusunda karar alma güçlerini artırılması
d. Savaşların durdurulması konusunda doğrudan etkili olunması
e. Silahsızlanma hedefinin tam olarak elde edilmesi

7. Aşağıdakilerden hangisi 1980'ler boyunca Avrupalı ve Amerikan nükleer silahlanma karşıtı kampanyalarının ulus ötesi ilişkilerinin zayıf kalmasının nedenlerindendir?

a. İki bloklu dünya siyaset sistemi sonucunda dünyada ortaya çıkan siyasi kutuplaşma
b. Kendi ulusal sınırları dışındaki kampanyalara eylemcilerin şüpheyle yaklaşması
c. Her ülkede barış eylemcilerinin farklı konular üzerine seferber olması
d. Ulus ötesi ilişkilerin daha önceki tecrübelere dayanılarak etkisiz bulunması
e. Barış hareketi eylem biçimlerinin ülkelere bağlı olarak farklılık göstermesi

8. "Nükleer Çağ" olarak da anılan Soğuk Savaş döneminde barış hareketi aktörlerini seferber olmaya iten birincil kaygı nedir?

a. ABD'nin nükleer silahlanma yarışında geride kalması
b. ABD ve Sovyetler Birliği dışındaki diğer ülkelerin de nükleer güç olamaması
c. Çıkacak olası bir nükleer savaş sonucunda insan yaşamının dünya üzerinde tehlike altına girecek olması
d. Nükleer silah teknolojisinin sağladığı güvenliğin iddia edilen derecelerde olmamasından dolayı kaygı duyulması
e. Nükleer silahlanmaya bağlı olarak ordu yapılarının değişmesi

9. Küreselleşme süreci boyunca ortaya çıkan barış hareketi girişimlerinin önceki dönemlerdeki barış hareketi kampanyalarına göre en büyük farkı nedir?

a. Barış hareketi grupları arasında ulus ötesi ilişki ve ağların gelişmesi
b. Barış hareketinin sadece ulusal kampanyalar hâlinde örgütlemesi
c. Ulus devletin birincil siyasi mecra ve aktör olarak görülmesi
d. Eylemlerde şiddet kullanımının artması
e. Eylem biçimlerinin ve sloganların bölgelere göre farklılaşması

10. 2000'li yıllarda Türkiye'de hızlanan barış hareketinin temel özelliği nedir?

a. Önceki dönem barış organizasyonlarının üzerinde yükselmesi
b. Siyasi partilerin etkisi altında olması
c. Sadece yerel konular üzerine seferber olmaları
d. Katılımcıların sadece belirli STK ve grupların üyeleri olmaları
e. Çok kimlikli, esnek yapılar olarak kurulması

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. b	Yanıtınız yanlış ise "Barış Hareketinin Batı'daki Tarihçesi: Modern Ulus devletlerin Ortaya Çıkışı ve Savaş" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
2. b	Yanıtınız yanlış ise "Barış Hareketinin Batı'daki Tarihçesi: Modern Toplumsal Hareketlerin Ortaya Çıkışı" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
3. c	Yanıtınız yanlış ise "Türkiye'de Barış Hareketi: 2000'li Yıllarda Yükselen Barış Kampanyaları ve Barış Hareketinin Genel Değerlendirmesi" konularını gözden geçiriniz.
4. b	Yanıtınız yanlış ise "2000'li Yıllarda Yükselen Barış Kampanyaları" konusunu gözden geçiriniz.
5. d	Yanıtınız yanlış ise "Barış Hareketinin Genel Değerlendirmesi" konusunu gözden geçiriniz.
6. b	Yanıtınız yanlış ise "Barış Hareketinin Genel Değerlendirmesi" konusunu gözden geçiriniz.
7. a	Yanıtınız yanlış ise "Soğuk Savaş Sonrası Dönem" konusunu gözden geçiriniz.
8. c	Yanıtınız yanlış ise "Soğuk Savaş Dönemi: Nükleer Silahlanma Karşıtı Barış Kampanyaları" konusunu gözden geçiriniz.
9. a	Yanıtınız yanlış ise "Soğuk Savaş Sonrası Dönem" konusunu gözden geçiriniz.
10. e	Yanıtınız yanlış ise "Türkiye'de Barış Hareketi: 2000'li Yıllarda Yükselen Barış Kampanyaları" konusunu gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Ulus devletler moderniteyle beraber ortaya çıkan siyasi yapılardır. Siyaset mekanizma ve kurumlarını merkezîleştiren ulus devletler, kendi sınırları içindeki tüm toplumsal, siyasi ve ekonomik yapı ve ilişkileri de dönüştürmüştür. Böylelikle, daha önce yerel düzeyde meydana gelen âni, çoğunlukla şiddet içeren, birbirinden kopuk ve cemaatlerin özel çıkarları üzerinden oluşan toplumsal çatışmalar da radikal farklılıklar gözlemlenmiştir. Toplumsal çatışma ve hoşnutsuzluklar ulusal düzeyde yürütülen, başlıca hedefi merkezî siyasi otorite olan, yerel grupları birleştiren ve eylemleri tekrar edilebilen modern toplumsal hareketler yoluyla ifade edilmeye başlanmıştır. Modernite öncesi savaşların getirdiği vergi verme ve askere alınma gibi maliyetlerden kaynaklanan çatışmalar da ulus devletlerin oluşumuyla modern toplumsal hareketlere dönüşmüşlerdir. Ayrıca, savaşmak ulus devletlerin meşruiyetini sağlayan temel unsurlardan olmuştur. Şiddetin kullanımını tekelini eline alan merkezî ulus devletler, savaş çıkarma, yürütme ve sonlandırma konularında tek sorumlu olduğundan, savaş karşıtı hareketlerin başlıca hedefi olmuştur.

Sıra Sizde 2

Soğuk Savaş dönemi boyunca barış hareketi kampanyaları nükleer silahsızlanma ve Vietnam Savaşı konuları üzerine yoğunlaşmıştır. Her ne kadar Vietnam Savaşı boyunca Vietnam Savaşı karşıtı kampanyanın gölgesinde kalsa da bu dönem boyunca Avrupalı ve Amerikalı barış eylemcileri aralıklarla nükleer silahsızlanmaya karşı birçok kampanya düzenlemişlerdir. Nükleer savaş tehlikesinin küresel ölçekte bir tehdit olmasına rağmen, barış kampanyaları genellikle ulusal düzeyde örgütlenmiştir ve ulus ötesi bağlar yeterince gelişememiştir. Bunun başlıca nedenleri dünya siyasetinin iki devlet bloğu arasında kutuplaşmış olmasıdır. Siyasi kutuplaşma yerküreyi çepeçevre saran ulus ötesi ağ ve ilişkilerin gelişmesine engel olmuştur.

Sıra Sizde 3

2000'li yıllarda meydana gelen Irak Savaşı karşıtı kampanya, barış hareketinin ve dahası genel olarak tüm toplumsal hareketlerin gerçek bir ulus ötesi seferberlik olarak meydana gelebileceğinin en büyük göstergelerinden olmuştur. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile beraber hızlanan küreselleşme süreci devlet dışı aktörler arasında ulus ötesi bağ ve ilişkilerin oluşumuna imkan veren altyapıyı sağlamıştır. Küreselleşmeyle beraber, barış konusunun ulusal sınırları aşan küresel bir konu olduğu fikri iyice yerleşmiştir. Dünyanın değişik bölgelerindeki çeşitli barış hareketi grup ve eylemcileri Irak savaşı karşıtı kampanya boyunca birbirleriyle sürekli ve sık ilişkilere girmiş ve işbirliğine gitmişlerdir. 15 Şubat 2003 tarihinde eş zamanlı olarak gerçekleştirilen küresel eylem günü bugüne kadar oluşan en büyük ve kapsamlı küresel seferberlik olmuştur.

Sıra Sizde 4

Eski Yugoslavya Cumhuriyetleri'nde meydana gelen savaşlar sırasında bu cumhuriyetlerin her birinde yerel ölçekli birçok barış hareketi grubu ve koalisyonu ortaya çıkmıştır. Bu gruplar ulusal düzeyde eylemler düzenledikleri kadar, birbirleriyle bağlantıya geçerek ulus ötesi girişimlerde de bulunmuşlardır. Ancak sıcak savaşın devam ettiği sırada bu girişimciler "vatan haini" olma suçlamalarıyla ve kendilerine şiddet uygulanmasıyla karşı karşıya kalmışlardır. Bu gruplara, Helsinki Yurttaşlar Derneği gibi küresel barış gruplarının eylemleri ve girişimleriyle insani yardım, bilgi ve moral desteği sağlamışlardır.

Sıra Sizde 5

1980 öncesinde barış hareketi kendi ayakları üzerinde duramamaktaydı. Kurulan iki barış örgütü dışında, barış konuları sol hareket içinde ifade edilmekteydi. Bu da barış konusunun diğer konulara bağlı olarak ele alınmasına neden olmuştu. 1980'lerden itibaren ortaya çıkan yeni toplumsal hareketlerle beraber, Türkiye'de de kendi başına seferber olabilen barış koalisyonları ve grupları oluşmuştur. Özellikle, Irak Savaşı karşıtı kampanya sırasında eski toplumsal hareketlerden farklı olarak esnek, geniş katılımlı ve çok kimlikli koalisyonlar kurulmuştur. Ulus ötesi ilişkilere de giren bu barış koalisyonları, dinî, etnik, sınıfsal ve ideolojik farkların ötesinde, çeşitli grup ve bireyleri bir araya getirebilmiştir.

Sıra Sizde 6

Barış hareketi diğer hareketlerle eylem repertuarları, organizasyon modelleri ve stratejileri gibi konular açısından sıkı bir ilişki ve etkileşim içerisindedir. Özellikle feminist hareketin barış hareketi üzerinde etkisi büyüktür. Bu etkiler; kadın eylemcilerin ön plana çıkarılması, savaş konularının çerçevelendirilmesinde erkek egemen düzenin etkisinin altının çizilmesi, esnek ve merkezî olmayan organizasyon modellerinin kullanılması ve barış kampı, sokak tiyatroları gibi yeni eylem biçimlerinin kullanımı olarak sıralanabilinir. Bunun yanı sıra, barış hareketleri geniş koalisyonlar olarak örgütlendikleri için, eylemlerinin kitleselleşebilmesi ve yaygınlaşması diğer yeni toplumsal hareket gruplarının barış kampanyalarına katılımıyla mümkün olmaktadır.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

Amerikan'ın Irak'a Saldırganlığı'na Karşı Uluslararası Kampanyası, (2002). "Kahire Açıklaması", Amerika'nın Irak'a Saldırganlığı'na Karşı Uluslararası Kampanyası Konferansı Bildirgesi, http://de.indymedia.org/2003/01/38356.shtml.

Avrupa Sosyal Formu, (2002). "Anti-War Call", Kasım 12, Avrupa Sosyal Forumu, Floransa, http://www.internationalviewpoint.org/spip.php?article296.

Anderson, B. (1991). *Imagened Communities: Reflections of the Origins and Spread of Nationalism,* Londra: Verso.

Anheier, H, M. Glasius and M. Kaldor (2001). "Introducing Global Civil Society", H. Anheier, M. Glasius ve M. Kaldor (der.) *Global Civil Soceity Yearbook 2001* içinde, London: Sage, 3-22.

Baydar, O. (2003). "Barış Girişimi" içinde L. Sanlı (der.) Toplumsal Hareketler Konuşuyor, İstanbul: Alan Yayıncılık.

Bennet, W. L., T. E. Givens ve C. Breuning (2010). "Crossing Political Divides: Communication, Political Identification, and Protest Organization" içinde Walgrave S. Ve D. Ruch S. (der) *The World Says No To War* içinde, Minneapolis: Universty of Minnesota Press, 215-238.

Chatfield, C. (1994). "Peace as Reform Movement", *OAH Magazine of History,* 8 (3), 10-14.

Chatfield, C. (1997). "Intergovernmental and Nongovernmental Associations to 1945", J. Smith, C. Chatfield ve R. Pagnucco (der.) *Transnationa Social Movements and Global Politics: Solidarity Beyond the State* içinde, Syracuse Universty Press, 19-41.

Chatfield, C. ve R. M. Iiukhina, (1994). *Peace/MIR: An Antholgy of Historic Alternatives to War, Syracuse:* Syracuse Universty Press.

Clark, H., 2000. *Civil Resitance in Kosovo,* London and Sterling, VA: Pluto Press.

Cortright, D. ve R. Pagnucco (1997). "Limist to transnationalism: Teh 1980s Freeze Campaing", J. Smiht, C. Chatfield ve R. Pagnucco (der.) *Transnational Social Movements and Glosal Politics: Solidarity Beyond the State* içinde, 159-174. Syracuse, NY: Syracuse Universty Press.

della Porta, D., M. Andretta, L. Mosca ve H. Reiter (2006). *Globalization From Below: Transnational Activits and Protest Networks,* Minneapolis: Universty of Minnesota Press.

della Porta, D. and M. Diani (2006). *Social Movements: an Introduction,* 2. Baskı. Oxford: Blackwell Publishing.

della Porta ve D. Rucht (2002). "Dynamics of Environmental Campaings", *Mobilization,* 7, 1-14.

Diani, Mario (1995) *Green Network. A Structural Analysis of the Italian Environmental Movement,* Edinburg: Edinburg University Press.

Dreano, B. (1997). "The Helsinki Citizen's Assembly", *Peace Review,* 9:3, 393-398.

Devic, A. (1997). "Anti-War Initiatives and the Un-making of Civic Identities in the Former Yugoslav Republics", *Journal of Historical Sociology,* 10:2, 127-156.

Gerth, H. H. ve Mills, C W. (der.) (1967). *From Max Weber: Essays in Sociology,* London: Routledge & Kegan Paul.

Giddens, A. (1991). *Conseguences of Modernity.* Londra: Polity Press.

Glasius M, ve Timms, J (2005). "The Role of Social Forums in Global Civil Society: Radical Beacon or Strategic Infrastructure?", M Glasius, M. Kaldor ve H. Anheier (der.), *Global Civil Society 2005/6* içinde, London: Sage, 190-238.

Göle, N. (2000). *Melez Desenler: İslam ve Modernlik Üzerine,* İstanbul: Metis.

Habermas, J. (1981). "New Social Movements", *Telos,* 49, 33-37.

Held, D. ve A McGrew (1999). *Global Transformations,* Londra: Polity Press.

Imig D. R. ve D. S. Meyer (1993). "Political Opportunity and Peace and Peace and Peace and Justice Advocacy in the 1980s: A Tale of Two Sectors," *Social Science Quarterly,* 74, 451-479.

Kaldor, M. (2001). "A Deace of Humanitarian Intervention: the Role of Global Civil Society" H. Anheier, M. Glasius ve M. Kaldor (der.), *Global Civil Society 2001* içinde, Oxford: Oxford University Press, 109-143.

Kaldor, M. (2003). *Global Civil Society: An Answer to War,* Cambridge: Polity Press.

Kaldor, M., H. Anheier ve M. Glasius (2003). "Global Civil Society in an Era of Regressive Globalisation", M. Kaldor, H. Anheier ve M. Glasius (der.), *Global Civil Society 2003* içinde, Oxford: Oxford University Press, 3-34.

Kaldor, M., D. Kostovicova ve Y. Said (2007). "War and Peace: The Role of Global Civil Society", M. Kaldor, M. Albrow, H. Anheier ve M. Glasius (der.) *Global Civil Society 2006/2007,* Londra: Sage, 94-121.

Karakaş, Ş. (2005). *Biz Bu Savaşı Durdurabiliriz,* İstanbul: Metis.

Klandermans, B. (2010). "Peace Demonstrations or Antigovernment Marches? The Politicial Attitudes of the Protesters", S. Walgrave ve D. Rucht (der.) *The World Says No To War* içinde, Minneapolis: University of Minnesota Press, 61-77.

Kleidman, R. and T. R. Rochon /1997). "Dilemmas of Organization in Peace Campaigns", T. R. Rochon ve D. S. Meyer (der.) *Coalitions and Political Movements: The Lessons of the Nuclear Freeze* içinde, Boulder: Lynne Rienner Publishers, 47-60.

Koopmans, R. (1999). "A Comparison of Protestors Against the Gulf in Germany, France and the Netherlands", D. della Porta, H. Kriesi ve D. Rutcht (der.) *Social Movements in a Globalizing World* içinde, Hampshire ve New York: Palgrave Macmillan, 57-70.

Koopmans, R. (2004). "Protest in time and Space: the Evolution of Waves of Contention" D. A. Snow, S. A. Soule ve H. Kriesi (der.) *The Blackwell Companion To Social Movements* içinde, Oxford: Blackwell Publishing, 19-46.

Lyons, F. S. L. (1963). *Internationalism in Europe 1815-1914,* Leidens: Sythoff.

Mann, M. (1993). *The Sources of Social Power Vol II: The Rise of Classes and Nation-states, 1760-1914,* Cambridge: Cambridge Universty Press.

Marullo, S. ve D. S. Meyer (2004). "Antiwar and Peace Movements" D. A. Snow, S. A. Soule, and H. Kriesi (der), *The Blackwell Companion to Social Movements* içinde, Oxford: Blackwell Publishing, 641-665.

McAdam D. ve Y. Su (2002). "The War at Home: Antiwar Protests and Congressional Voting, 1965-1973", *American Sociological Review,* 67, 696-721.

Mekata, M. (2006). "Waging Peace: Transnational Peace Activism", S. Batliwala ve L. D. Brown (der.) *Transnational Civil Society* içinde, Bloomfield: Kumarian Press, 181-203.

Meyer, D. S. (1990). *A Winter of Discontent: The Nuclear Freeze and American Politics,* New York: Praeger.

Meyer, D. S. (1993a). "Protest Cycles and Political Process: American Peace Movements in the Nuclear Age", *Political Research Quarterly,* 46, 451-479.

Meyer, D.S. (1993b). "peace Protest and Policy: Explaining the Rise and Decline of Antinuclear Movements in Postwar America", *Policy Studies Journal,* 21, 35-51.

Meyer, D. S. ve T. R. Rochon (1997). "Towar a Coalitional Theory of Social and Political Movements" D. S. Meyer ve T. R. Rochon (der.) *Coalitional and Political Movements* içinde, Boulder: Lynne Rienner, 237-256.

Meyer, D. S. ve N. Whittier (1994). "Social Movement Spillover", *Social Problems,* 41, 277-298.

Nixon, R. (1978). *RN: Memoirs of a President,* New York: Grossett & Dunlap.

Noakes, J. A. and H. Johnston, (2005). "Frames of Protest: A Road to a Perspective", H. Johnston and J. A. Noakes (der.) *Frames of Protest Movements and the Framing Perspective* içinde, Boston: Rowman & Littlefield Publishers,1-29.

Offe, C. (1985). "New Social Movements: Challenging the Boundaries of Institutional Politics", *Social Research,* 52 (4), 817-868.

Oran, B. (der) (2001). *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar,* İletişim: İstanbul.

Passy, F. (1986). Peace Movement in Europe", *The American Journal of Sociology,* 2, 1-12.

Pianta, M. ve R. Marchetti (2007). "The Glabal Justice Movements: The Transnational Dimension", Mario Pianta and Raffaele Marchetti. D. della Porta (der.) *The Global Justice Movements: A Crossnational and Transnational Perspective*, Boulder: Paradigm Publishers, 29-51.

Rochon, T. R. (1988). *Mobilizing for Peace: The Antinuclear Movements in Western Europe*, Londro: Adamantine.

Rochon T. R. ve D. S. Meyer (der.) (1997). *Coalitions and Political Movements: The Lessons of the Nuclear Freeze*. Boulder: Lynne Rienner Publishers.

Rucht, D. (2004). "Movement Allies, Adversaries, and Third Parties", D. A. Snow, S. A. Soule ve H. Kriesi (der.) *The Blackwell Companion To Social Movements*, Oxford: Blackwell Publishing, 197-216.

Scholte, J. A. (2005). *Globalization: a Critical Introduction*, Geliştirilmiş 2. Baskı, Hampshire, Londra: Palgrave Macmillan.

Shaw, M. (2005). "Peace Activism and Western Wars: Social Movements in Mass-mediated Global Politics", W. de Jong, M. Shaw ve N. Stammers (der.) *Global Activism and Global Media* içinde, Ann Arbor: Pluto Press, 133-146.

Short, N. (1999). The Role of NGOs in the Ottowa Process to Ban Landmines", *International Negotiation*, 4, 481-500.

Simonson, K. (2003). "The Anti-War Movement: Waging Peace on the Brink of War", http://www.hks.harvard.edu/cchrp/hrsm/pdf/Simonson_IraqWar.pdf.

Kürkçü, E. Ve diğerleri (1988), *Sosyolizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi* (S.T.M.A), Cilt:7, İstanbul: İletişim.

Soule, S. A. (2004). "Diffusion Processes Within and Across Movements", D. A. Snow, S. A. Soule ve H. Kriesi (der.) *The Blackwell Companion To Social Movements*, Oxford: Blackwell Publishing, 294-310

Tarrow, S. (1998). *Power in Movement: Social Movements, Collective Action and Politics*. 2. Baskı, Cambridge Universty Press.

Taylor, V. ve N. Van Dyke (2004). "Get up, Stand Up: Tactical Repertoires of Social Movements", D. A. Snow, S. A. Soule ve H. Kriesi (der.) *The Blackwell Companion To Campanion To Social Movements,* Oxford: Blackwell Publishing, 262-293.

Toprak, B. (1996). "Civil Society in Turkey", A. R. Norton (der.) *Civil Society in the Middle East* içinde, cilt 2, E. J. Brill: Leiden, 87-119.

Tilly, C. (1985). "War Making and State Making as Organized Crime", P. Evans, D. Rueschemeyer and T. Skocpol (der.), *Bringing the State Back In* içinde, Cambridge: Cambiridge University Press 169-191.

Tilly, C. (2004). *Social Movements, 1768-2004*. Boulder: Paradigm.

Uzgel, İ., 2001. "1980'lerde NATO Stratejisindeki Gelişmeler", Oran, B. (ed.) *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* içinde, İletişim: İstanbul.

Üsterci, Çoşkun and Uğur Yorulmaz (2008). "Türkiye'de Vicdani Red", Ö. Çınar ve C. Üsterci (der.) *Çarklardaki Kum: Vicdani Red, Düşünsel Kaynaklar ve Deneyimler* içinde, İstanbul: İletişim.

Verhulst, J. (2010). "February 15, 2003: The World Says No To War", S. Walgrave ve D. Rucht (der.) *The World Says No To War* içinde, Minneapolis: Universty of Minnesota Press, 1-19.

Rumelli, B., F. Keyman ve B. Isyar (2011). "Turkey's Conscientious Objectors and the Enactment of European Citizenship", Peter Burgess (der.) *A Threat Against Europe: Security, Migration, Integration*. Brussels: VUB Press, baskıda.

Walgrave, S., D. Rucht ve P. Van Aelst (2010). "New Activists or Old Leftists? The Demographics of Protesters", Walgrave S. ve D. Rucht S. (der.) *The World Says No To War* içinde, Minneapolis: University of Minnesota Press, 78-97.

Walgrave, S. ve D. Rucht S. (der.) (2010). *The World Says No To War,* Minneapolis: University of Minnesota Press.

YENİ TOPLUMSAL HAREKETLER

8

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Çevrecilik içindeki farklı duruş ve akımları ayırt edebilecek,
- Çevre hareketinin savunduğu değer ve ilkeleri tanımlayabilecek
- Dünyada ve Türkiye'de çevre hareketinin gelişimini belirleyen etmenleri çözümleyebilecek,
- Çevre hareketinin etkisini değerlendirebilecek,
- Çevreciliğin diğer sosyal hareketlerle etkileşimini açıklayabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Çevrecilik
- Ekolojizm
- Holizm
- Çevresel Adalet
- Çevre-Merkezcilik
- İnsan-Merkezcilik
- Doğa Korumacılık
- Nükleer karşıtı hareket

İçindekiler

Yeni Toplumsal Hareketler → Çevrecilik ve Çevre Hareketleri

- GİRİŞ
- YAŞAM BİÇİMİ, SOSYAL HAREKET VE İDEOLOJİ OLARAK ÇEVRECİLİK
- ÇEVRE SOSYAL HAREKETLERİ
- ÇEVRE HAREKETLERİNİN TARİHİ
- ÇEVRE HAREKETİ: DEĞERLER VE EYLEM BİÇİMLERİ
- ÇEVRE HAREKETİNİN BİLEŞENLERİ
- BATI DIŞI DÜNYADA ÇEVRECİLİK
- ÇEVRE HAREKETİNİN ETKİSİ: EKOLOJİK TOPLUMA DOĞRU
- ÇEVRE HAREKETİNDE KURUMSALLAŞMA
- TÜRKİYE'DE ÇEVRECİLİK VE ÇEVRE HAREKETLERİ
- SONUÇ: KÜRESEL ÇEVRE HAREKETİNE DOĞRU

Çevrecilik ve Çevre Hareketleri

GİRİŞ

Ekolojik bunalım 21. yüzyılda dünyanın içinde bulunduğu durumu tanımlayan başlıca özelliktir. İklim değişikliği, ozon tabakasının incelmesi, canlı türlerinin yok olması, doğal yaşam alanlarının (habitat) bozulması, su kıtlığı, kuraklık ve çölleşme yeryüzünün dengesini ve sakinleri olan insanların yaşamını tehdit etmektedir. Sanayi Devrimiyle başlayan ekonomik etkinliğin küreselleşmesiyle yeryüzünün her köşesine yayılan kirlilik ve bozulma toplumsal tepkiyi de beraberinde getirmiştir. Yerel, bölgesel, küresel çevre sorunlarına karşı yükselen toplumsal hareketler günümüz dünyasının en önemli toplumsal olgularından biridir. Çevrecilik endüstrileşmiş ya da gelişme yolundaki tüm toplumlarda geniş bir toplumsal tabana yayılmıştır. Yurttaşların yeryüzünün geleceği hakkındaki kaygı ve endişeleri artmıştır. Avrupa Komisyonu'nun 2008'de 27 üye ülke ve Türkiye dahil aday ülkelerde yaptırdığı iklim değişikliği konulu özel *Eurobarometre* araştırmasına katılanların % 62'si, "Dünyanın karşı karşıya olduğu en önemli sorun nedir?" sorusuna iklim değişikliği/küresel ısınma yanıtını vermiştir. En önemli sorun listesinin ilk sırasında ise % 68'lik payla iklim değişikliğiyle bağlantılı olan yoksulluk, gıda ve içme suyu yetersizliği yer almıştır. Uluslararası terörizm, silahlı çatışma, ekonomik gerileme gibi sorunlar bunların arkasında yer almıştır (European Commission, 2008). Çevreye ilişkin tutumları ölçmeyi amaçlayan 2008 Eurobarometre araştırmasında katılanların % 96'sı çevrenin korunmasının kendileri için önemli olduğunu dile getirmiştir (çok önemli % 64; oldukça önemli % 32). Araştırmanın en çarpıcı bulgusu ise "Çevre sorunları konusunda en çok kime güvenirsiniz?" sorusuna verilen yanıtlardır. Avrupa yurttaşları çevre konusunda en çok Yeşil Barış (Greenpeace), *Dünya Doğayı Koruma Vakfı* (Worldwide Fund for Nature-WWF) gibi çevre koruma dernekleri (% 36; 2004'te % 42) ile bilim insanlarına (% 36; 2004'te % 32) güvendiklerini dile getirmiştir (European Commission, 2008).

Benzer araştırmaların sonuçlarıyla koşutluk taşıyan bu bulgular çevrenin bir toplumsal sorun olarak kazandığı önemi göstermenin ötesinde, çevre örgütlerinin toplumsal alanda edindiği rolü de ortaya koymaktadır. Çevre örgütlerinin yurttaşlar nezdinde, hükümetler (% 9), Avrupa Birliği (AB) (% 10) ve yerel/bölgesel yönetimler (% 6) gibi çevre konusunda yetkili ve görevli otoritelerin çok ötesinde sağlamış olduğu güven, çevre hareketinin ve hareketin örgütlü yapılarının toplumsal düzeyde gördüğü kabulün yansıması olarak yorumlanabilir. Gerçekten de çev-

resel hareketler ve örgütler çevre konusunda toplumsal farkındalığın ve bilginin yükselmesinde, siyasal ve ekonomik aktörlerin algılarının değiştirilmesinde yadsınamaz bir işlevi yerine getirmişlerdir. Öyle ki, bugün çevresel sorunlar kimi ülkelerde seçimlerin kaderini belirlemekte; küçük büyük şirketler duyarlı tüketiciyi çekmek için "çevrecilik" konusunda birbirleriyle "yarışmakta"dır.

Castells'in (2010: 72) "çağımızın en kapsamlı ve etkili hareketi" olarak nitelediği çevrecilik, ortaya çıktığı günden bu yana belirgin değişimler de geçirmiştir. Hareketin gündemindeki sorun listesi genişlemiş; etkinlik ölçeği ulusaldan küresel düzeye taşınmış; söylemi değişmiş; örgütlenme ve eylem stratejileri çeşitlenmiştir. Bu bölümde sergilediği bütün bu çeşitlilik içinde çevrecilik ve çevre hareketleri incelenmiştir.

YAŞAM BİÇİMİ, SOSYAL HAREKET VE İDEOLOJİ OLARAK ÇEVRECİLİK

Çevreciliğin toplumsal düzlemde kazandığı destek sosyolog Nisbet (1982: 101'den aktaran Rootes, 2004: 608) tarafından 1980'lerin başında; "20. yüzyıl'ın tarihi nihayet yazıldığında dönemin en önemli tek sosyal hareketinin çevrecilik olduğu söylenecektir." biçiminde dile getirilmişti. Gerçekten de çevre hareketi feminist hareketle birlikte 1960'ların yeni sosyal hareketler dalgasının en uzun soluklu kanadı olduğunu göstermiştir. Çevre hareketi başta endüstrileşmiş Kuzey ülkeleri olmak üzere dünya çapında önemli bir toplumsal güç hâline gelmiştir. Çevre örgütlerinin üye ve destekçi sayılarının ulaştığı düzey bu açıdan önemli bir göstergedir. Uluslararası alanda en yaygın örgütlenmeye sahip toplumsal hareket gruplarından Greenpeace'in 2009 sonunda 3 milyona yakın destekçisi bulunurken, *Yeryüzü Dostları* (Friends of the Earth-FoE) 2 milyondan fazla üye ve destekçiye sahiptir. Uluslararası bir çevre örgütü olan WWF'nin destekçi sayısı 5 milyonun üzerindedir. Ulusal düzeylerde etkinlik gösteren çevre örgütlerinin üye sayıları da benzer büyüklüklere ulaşmaktadır. Örneğin, ABD'deki en eski doğa koruma örgütü olan *Sierra Kulubü* (Sierra Club) 1,4 milyon, *Doğa Koruma Derneği* (Nature Conservancy) 1 milyondan fazla üyeye sahiptir (Çevre örgütlerinin üye ve destekçi sayıları kendi web sayfalarında sunulan bilgilerden derlenmiştir.). Çevre örgütlerinin sayı ve üye tabanları ülkeden ülkeye değişmekle birlikte, başta endüstrileşmiş ülkeler olmak üzere tüm dünyada geniş bir desteğe sahip oldukları görülmektedir. 1990'lı yıllarda ABD'de 150 ulusal çevre örgütü ve 12.000'e yakın yerel grubun 14 milyona yakın üyeye sahip olduğu tahmin edilmektedir. İngiltere'de 200 civarında ulusal örgütün 4 ila 5 milyon arasında, Almanya'da 900 civarında örgütün 3,5 milyon dolayında üyesi bulunmaktadır (Carter, 2007: 144). Dalton (2005) çevre örgütlerine üyelikteki artışı 1999-2002 Avrupa Değerler Araştırması ve Dünya Değerler Araştırması verilerine dayanarak göstermektedir. 1999'da bir çevre örgütüne üye olduğunu söyleyenlerin oranı Hollanda'da % 45'e ulaşırken, ABD'de % 15,9, Danimarka'da 13,2, Venezüella'da % 11,9, İsveç'te % 11,7, Yunanistan'da % 11'dir. Bu durum, çevresel grupların, ekonomik olanlar dışarıda tutulursa, "küresel sivil toplumun en yaygın parçası haline geldiği" biçiminde yorumlanabilir (Dalton, 2005).

Bu sayısal büyüklüklerin de işaret ettiği gibi, çevrecilik bir dünya görüşü, yaşam biçimi ya da bireysel kimlik olarak yaygın bir desteğe kavuşmuştur. Ancak çevreciliğe bağlılığın biçimi ve yoğunluk derecesi değişebilmektedir. Çevrecilik,

bir kimlik ve duruş olarak bireysel düzeyde çevre konusunda duyarlı ve bilinçli olmaktan, doğal çevre ve insan sağlığına zarar verici etkinliklere karşı gelişen toplumsal hareketlere, siyasal ekoloji gruplarından yeşil partilere kadar geniş bir yelpazeye yayılan düşünce ve etkinlikleri kapsar şekilde oldukça geniş anlamda kullanılmaktadır. Bu nedenle çevreciliğin farklı görünümleri ve ifade yolları arasında ayrım yapılması gerekir. Bu bölümde bireysel düzeydeki çevreci tutum ve davranışlardan ziyade, bir toplumsal hareket ve düşünsel yönelim olarak çevrecilik üzerinde durulmaktadır.

Genel olarak çevrecilik biçiminde ifade edilen toplumsal duruş içinde de siyasal yönelimler açısından önemli ayrımlar vardır. Çevrecilik çok çeşitli felsefi ve siyasal düşüncelerden beslenen; farklı sorun öncelikleri, değer ve ilkelerden hareketle toplumsal dönüşümün yönü konusunda farklı önerileri ve stratejileri olan grupları içermektedir. Bu açıdan çoğu kez birbirinin yerine geçen biçimde kullanılan çevre, ekoloji, yeşil kavramlarının çevrecilik içindeki farklı konumlanışları işaret ettiği vurgulanmalıdır. Çevrecilik, ekolojizm ve yeşil politika çevre sorunlarının kökenlerine ilişkin tanıları ve önerdikleri çözüm yolları açısından birbirlerinden ayrılmaktadır. En önemli ayrışma çevre ve ekoloji kavramlarının yüklendiği siyasal ve toplumsal anlamdan kaynaklanmaktadır. Çevrecilik (environmentalism) ve ekolojizm (ecologism) farklı düşünsel yönelimleri temsil etmektedir. Castells (2010: 170) de çevrecilik ve ekoloji arasındaki ayrıma dikkati çekmektedir. Castells çevreciliği, "Söylem ve pratiklerinde egemen yapısal ve kurumsal mantığa karşı çıkarak insan etkinlikleriyle doğal çevre arasında yıkıcı sonuçlara neden olan ilişki biçimlerini düzeltmeyi amaçlayan tüm ortak hareketler." olarak tanımlamaktadır. Ekolojiyi ise "İnsanları ekosistemin parçası olarak gören ve dinamik, evrimsel bir perspektifle bu sistemin dengesini korumayı amaçlayan inançlar, kuramlar ve projeler seti." biçiminde tanımlamaktadır. Ona göre çevrecilik pratikteki ekoloji, ekoloji de kuramdaki çevreciliktir.

Dobson'ın (2000: 2) çevrecilik ve ekolojizme yüklediği anlamlar düşünsel ve eylemsel farklılığı daha açık biçimde ortaya koymaktadır. Dobson'a göre çevrecilik, "Çevre sorunlarının şimdiki üretim ve tüketim kalıplarımızda esaslı değişikliğe gitmeden çözülebileceğini savunan yönetsel bir yaklaşımdır. Ekolojizm ise, "Sürdürülebilir ve tatmin edici bir varoluşun insan-olmayan doğal dünya ile ilişkilerimizde ve toplumsal ve siyasal yaşamda köktenci değişiklikler gerektirir.". Bu çerçevede, çevrecilere göre örneğin hava kirliliği ve asit yağışları sorunu termik santrallerin bacalarına takılacak filtrelerle, petrol gibi fosil yakıtların kullanımından kaynaklanan iklim değişikliği araçların yakma sistemlerinin iyileştirilmesiyle çözülebilir. Çevrecilik termik santralleri gerektiren ya da özel araçla yolculuğa bağımlı kılan yapısal nedenlerle ilgilenmez. Ekolojizm ise çevrecilikten farklı olarak insan doğa ilişkisini sorunsallaştırmakta; toplumsal, ekonomik ve siyasal sistemi eleştirmekte ve sürdürülebilir bir topluma ulaşmak için köktenci değişiklikler öngörmektedir. Çevrecilik ve ekolojizm arasındaki bu fark ekolojik düşünce içindeki başlıca akımlar tarafından da kurdukları kavram ikilikleri yardımıyla vurgulanmıştır. Özünde yukarıda çizilen ayrım hattını izleyen bu ikilikler arasında derin ekoloji/sığ ekoloji, çevreselcilik/toplumsal ekoloji, koyu yeşil/açık yeşil, radikal çevrecilik/reformcu çevrecilik sayılabilir.

Derin Ekoloji: Çevreci düşünce içindeki farklı yaklaşımları vurgulamak üzere sıklıkla yapılan ayrımlardan biri derin ekoloji ile sığ (yüzeydel) ekoloji arasındadır. Derin ekoloji kavramı ilk kez Norveçli felsefeci Arne Naess tararından kullanılmıştır. Derin ekoloji insan doğa ilişkisini derinlemesine sorgular ve temelden değiştirilmesi gereğine inanır. Derin ekolojiyi sığ ekolojiden ayıran doğal çevreye atfedilen değerdir. Canlı merkezci (biyosantrik) bir yaklaşım olan derin ekolojiye göre, doğa kendinde bir değere sahiptir; öteki varlıklar insanların amaçları için yararlı olup olmadıklarından bağımsız olarak salt varoluşları dolayısıyla değerlidirler. İnsanlar doğadan ayrı ya da üstünde değil, öteki canlılarla birlikte onun bir parçasıdır. Biyosferik eşitlik ilkesi gereği, insanların yaşamsal ihtiyaçlarını karşılamak dışında yaşam formlarının zenginliğini ve çeşitliliğini azaltmaya hakları yoktur. Buna karşılık, insan merkezci olan sığ ekoloji, özellikle endüstrileşmiş ülkelerdeki insanların refahını ve yaşam kalitesini koruma kaygısıyla çevre kirliliği, kaynakların tükenmesi, yoksul ülkelerdeki nüfus artışı gibi sorunlarla ilgilenir (Schreurs, Papadakis, 2007: 64-65; Ünder, 1996).

Resim 8.1

Behiç Ak, Kim Kime Dum Duma

Kaynak: *Semra Somersan (1993). Türkiye'de Çevre ve Siyaset, İstanbul: Metis.*

Bu bölümde bütün bu duruşları, düşünsel yönelimleri ve toplumsal hareket dinamiğini kapsayabilmek adına şemsiye bir kavram olarak çevrecilik/çevre hareketi yeğlenmiştir; ancak yaklaşım farklarının belirginleştirilmesi gerektiği durumlarda ekolojik/yeşil hareket terimleri kullanılmıştır.

SIRA SİZDE 1

Çevre hareketi içindeki başlıca yaklaşımlar ve bunları birbirinden ayıran özellikler nelerdir?

ÇEVRE SOSYAL HAREKETLERİ

Çevre hareketi için kapsayıcı tek bir tanım yapmak güçtür. Bunun başlıca nedeni yukarıda da görüldüğü gibi hareketin barındırdığı çeşitliliktir. Genel olarak çevre hareketleri içinde değerlendirilen gruplar birbirinden oldukça farklı değerlere, taleplere, örgütlenme biçimlerine ve eylem stratejilerine sahiptir. Çevre hareketleri yaşadıkları yerde baraj yapımına, maden işletmeciliğine, kirletici tesis kurulmasına karşı mücadele veren gruplardan, nükleer enerjiye ya da GDO'lu (genetiği değiştirilmiş organizmalara) ürünlere karşı çıkan gruplara, iklim değişikliğine karşı hakça ve etkin önlemler alınmasını ya da doğal alanların korunmasını talep eden gruplara kadar, geniş bir toplumsal örgütlenme alanını kapsamaktadır. Çevre hareketleri, talepleri açısından da farklılaşmaktadır. Çevre sorunlarına karşı yasal, yönetsel, kurumsal düzenlemeler yapılması, kirliliğin önlenmesi için işletmelere filtre ya da arıtma sistemi kurulması, bir doğal alanın koruma statüsüne kavuşturulması gibi var olan yapı içinde iyileştirmeye gidilmesini isteyen "düzeltimci" (reformcu) gruplar yanında, var olan düzenin ekolojik ilkeler doğrultusunda topyekün değiştirilmesini savunan köktenci gruplar da bulunmaktadır. Çevre hareketleri, seslerini duyurmak ve amaçlarına ulaşmak için protesto, gösteri, doğrudan eylem gibi geleneksel olmayan baskı araçlarından lobi gibi yerleşik siyasal baskı yöntemlerine kadar çeşitli yolları kullanabilmektedir. Çevre hareketi içindeki gruplar tabana daya-

lı, yerinden, çoğulcu ve katılımcı yapılar olabildiği gibi hiyerarşik biçimde de örgütlenebilmektedir. Kısaca çevre hareketi tek ve homojen değildir. Bu nedenle, "çevre hareketleri"nin kavramsallaştırması hareketin çeşitliliğini temsil etmek açısından daha uygundur.

Bu çoğulluk, sosyal hareket kavramının çevre hareketlerine uygulanmasını da güçleştirmektedir. Castells (2010: 170) çevrecilik başlığı altında toplanan ortak eylem, siyaset ve söylemlerin hareket düşüncesinin kendisine bir meydan okuma oluşturacak ölçüde çeşitlilik içerdiği görüşündedir. Bu güçlüğe karşın, çevre hareketlerini sosyal hareketlerin taşıdığı temel özelliklerden yola çıkarak tanımlayabiliriz. Della Porta ve Diani'nin önerdiği sosyal hareket tanımı çevre hareketlerini tanımlama açısından oldukça işlevseldir. Della Porta ve Diani (2006)'ye göre sosyal hareketler, "Ortak inançlar ve dayanışma üzerinde kurulu, çeşitli protesto biçimlerini sıkça kullanarak çatışmalı konularda harekete geçen enformel ağlardır." Doherty (2001: 7) bu tanımdan yola çıkarak çevre hareketlerinin sergilemesi beklenen özellikleri şöyle sıralamaktadır:

- Bilinçli olarak paylaşılan ortak kimliğe sahip olmak
- Protestoyu eylem biçimlerinden biri olarak kullanmak ve en azından kısmen yerleşik siyasal kurumlar dışında faaliyet göstermek
- Enformel etkileşim ağı niteliği taşımak
- Egemen iktidar biçimlerine meydan okumak ve onları reddetmek

Çevre hareketleri bu özellikleri yansıtacak biçimde, "Çevre sorunları hakkındaki ortak kaygı ve kimlik tarafından harekete geçirilen ortak eyleme katılan, hiçbir kurumsal bağı olmayan birey ve gruplardan değişen ölçülerde biçimsel kurumsallık kazanmış örgütlere kadar çeşitli grupları içerebilen enformel etkileşimlerin gevşek ve kurumsallaşmamış ağı." olarak tanımlanabilir (Rootes, 2004: 610). Daha yalın bir tanımla çevre hareketleri, çevrenin çıkarlarını korumak amacıyla ortak eyleme katılan kişi ve örgütlerin oluşturduğu gevşek ağdır (Rootes, 1999: 2).

Doherty ve Rootes'un tanımları çevre hareketlerinin ayırt edici özelliklerinin vurgulanması açısından oldukça önemlidir. Çevre hareketi her şeyden önce üyelerini bir araya getiren ortak kimlikle tanımlanmaktadır. Aşağıda değerler başlığı altında daha geniş biçimde açıklandığı gibi bu ortak kimlik, insanı yeryüzünün bütünlüğü içinde kavrayan, eşitlikçi, yerinden yönetim ve demokratik katılıma dayalı ekolojik olarak sürdürülebilir bir toplum ideali etrafında biçimlendirilmektedir. Ayrıca, çevre hareketlerini en görünür ifade biçimleri olan protestolarla karıştırmamak gerekir. Protesto sosyal hareketlerin başlıca eylem yöntemlerinden biri olmakla birlikte, çevresel nedenlerle yapılan protestolar tek başına bir toplumsal hareket olmadığı gibi, protestoların çoğalması da bir çevre hareketinin oluştuğu anlamına gelmez. Diani'nin ısrarla vurguladığı gibi, sosyal hareketi belirleyen ortak eylemin ağ yapısına sahip olmasıdır. Çevre hareketlerinin çevre örgütleri ya da çevre STK'larıyla özdeş görülmesi de doğru değildir. Kısaca, çevre hareketleri ne protestolarla ne de çevre örgütleriyle aynı şeydir. Toplumsal örgütler kendi aralarında ya da diğer aktörlerle ağ yapısı içinde bir araya geldiğinde ve ortak eylemde bulunduğunda ancak bir sosyal hareketten söz edebiliriz (Rootes, 2004). Ek olarak, çevre hareketlerinin geleneksel baskı gruplarıyla da karıştırılmaması gerekir. Egemen iktidar biçimlerine muhalefet eden; bunu geleneksel olmayan yollarla ve yerleşik siyasal sistemin dışından gerçekleştiren sosyal hareketler, sistem içinde kendi grup çıkarlarının savunuculuğunu yapan baskı gruplarından farklıdır.

ÇEVRE HAREKETLERİNİN TARİHİ

Çevreciliğin tarihi küresel çevresel değişimin tarihiyle iç içe geçmiştir. Modern çevreciliğin tarihi 1960'ların sonunda görülen yeni sosyal hareketlere dayandırılır. Fakat çevresel örgütlenme günümüzde sergilediği görünüme aslında kökleri 19. Yüzyıl'ın sonlarına dayanan uzun bir evrilme sürecinin sonucunda ulaşmıştır. Yukarıda anılan çevre örgütlerinden bazıları 20. yüzyıl modern çevre hareketinin sonucunda ortaya çıkmışken, bazılarının kuruluşu daha eskilere gider. Örneğin, en eski çevre örgütlerinden biri olan *Sierra Kulubü* 1892'de ABD'de kurulmuştur. Bu nedenle, çevre amaçlı toplumsal örgütlenme ve hareketlerin iki tarihsel aşamada geliştiği söylenebilir. Başka bir deyişle, çevre hareketinin tarihinde kimlik, söylem ve eylem türleri açısından birbirinden tümüyle farklı başlıca iki dalga söz konudur.

Birinci Dalga: Doğa Korumacılık

Doğa koruma amaçlı ilk toplumsal hareket ve örgütlerin ortaya çıktığı 19. yüzyıl sonundan 20. yüzyıl'ın ortalarına kadarki dönem genellikle çevre hareketinin *Birinci Dalga*sı olarak adlandırılır. Bugün etkinliğini sürdüren pek çok doğa koruma örgütü bu dönemde kurulmuştur. Birinci Dalga çevre hareketinin belirleyici özelliği doğal yaşam alanlarının (habitat), yaban yaşamının, başta kuşlar olmak üzere yaban hayvanlarının, yaşlı ormanların korunması amacına dönük olmasıdır. Birinci Dalga korumacılık hareketi asıl olarak Avrupa ve Kuzey Amerika kökenli bir harekettir. Bununla birlikte, Amerikan ve Avrupa korumacı hareketinin düşünsel kaynakları ve söylemleri açısından birbirinden ayrıldığı görülmektedir. Avrupa'da Romantizmin etkilerini daha fazla görmek mümkünken, Amerikan koruma hareketinin, yeni keşfedilen kıtanın doğal özelliklerinin etkilediği kültürün izlerini taşıdığı söylenebilir.

Amerikan doğa korumacılığı kendi içinde etkileri günümüze kadar uzanan rakip iki akım hâlinde gelişmiştir. Doğayı insan müdahalesinden sakınarak *olduğu gibi koruma* (preservationism) anlayışını savunan akımın başlıca temsilcileri arasında Henry David Thoreau, John Audubon ve John Muir gibi isimler bulunmaktadır. Modern çevre düşüncesinin kurucuları olarak görülen bu isimler, doğal alanların koruma altına alınması yönündeki çabaları yanında, bugün de çevre hareketine esin kaynağı olan eserler bırakmışlardır. Amerikan çevreciliğini biçimlendiren ikinci akımsa günümüzde *akılcı kullanım* olarak adlandırılan ve Gifford Pinchot gibi meslekten çevreci isimlerin öncülüğünde gelişen *koruyarak kullanma* anlayışıdır.

Martinez-Alier (2002)'in yaban kültü ve eko-verimlilik öğretisi olarak adlandırdığı bu iki akımın ayrıldıkları en önemli nokta doğaya atfettikleri anlamdır. "Kusursuz doğa" imgesinin yön verdiği yaban kültü anlayışında doğa kendinde bir değere sahiptir ve her türlü insan müdahalesinden korunmalıdır. Eko-verimlilik öğretisinde ise doğanın kendisi değil, "doğal kaynak" "doğal sermaye", "ekosistem hizmetleri" olarak insanlara sunduğu yarar değerin konusunu oluşturur. Ekonomik büyümenin devamlılığı için doğal kaynakların sürdürülebilir yönetimi ve akılcı kullanımı esastır. Dolayısıyla, ilkinde doğaya aşkın derin bir saygı söz konusu iken, ikincisinde sürekli kullanım için doğal kaynakların bilimsel yönetimi hakim felsefedir.

Doğa korumacılığının Avrupa'da birbirini kesintilerle izleyen üç dalga halinde yayıldığını belirten Dalton (1993: 42-43), hareketin doğuşunda rol oynayan üç etmenin altını çizmektedir: 1) Sanayi Devrimi'nin yarattığı kirlilik, bozulma ve sağlıksız yaşam koşulları gibi olumsuz çevresel sonuçlar, 2) Doğa bilimlerindeki ilerleme sayesinde çevre sorunları hakkındaki oluşan farkındalık, 3) Aydınlanma düşüncesinin ilerleme ve usçuluk değerlerine karşı tepki olarak gelişen Romantik hareket. Bu etkenler kıtanın farklı bölgelerinde değişen ağırlıklarda etkiye sahip ol-

muşsa da ortak sonuçları, 1800'lerin ortalarından başlayarak özellikle Avrupa'nın kuzeyinde doğa koruma amacıyla bir araya gelen grupların sayısının ve yasal düzenlemeler yapılması yolundaki baskının artması olmuştur (Dalton, 1993: 44). Doğal yaşamın özellikle kuşların korunması, avcılığın kısıtlanması, hayvanların moda yüzünden öldürülmesinin yasaklanması bu grupların başlıca amaçları arasındaydı. Günümüzde de varlığını sürdüren İngiltere'deki *Kraliyet Kuşları Koruma Birliği*'nin (RSPB) kuruluş öyküsü, hareketin üyeleri ve motifleri hakkında fikir vermektedir. Şapka süsü olarak kullanılan kuş tüyü ticaretine ve kuşların moda için öldürülmesine tepki duyan üst sınıflara mensup fakat erkeklerin egemenliğindeki İngiliz Ornitoloji Birliği gibi gruplara katılamayan kadınlar 1889'da Kuşları Koruma Birliği'ni kurmuştur. Kısa sürede toplumsal ve siyasal bağlantılarını geliştirerek geniş bir destekçi kitlesine ulaşan Birliğe 1904'te Kraliyet Şartı verilmiştir (Dalton, 1993: 45; www.rspb.org.uk).

Doğanın korunması için yasal düzenlemeler yapılmasını sağlayan bu hareket Birinci Dünya Savaşı nedeniyle kesintiye uğramış, İkinci Dünya Savaşı sonrasına kadar durağan kalmıştır. Savaş sonrasında yeniden canlanan hareketin en önemli kazanımlarından biri 1948'de doğa korumaya hizmet edecek uluslararası bir kuruluş olarak devlet kurumları ile sivil toplum örgütlerini bir araya getiren Uluslararası Doğa Koruma Birliği'nin (IUCN) kuruluşudur. Bu dönemde (1961) kurulan diğer uluslararası doğa koruma örgütü ise WWF'dir. Doğal alanların, türlerin ve yaban yaşamının korunmasının başlıca itici güç olduğu Birinci Dalga seçkinci bir karaktere sahipti. Hareketin öncüleri çoğunlukla bilim insanları, doğa ve doğal kaynaklarla ilişkili mesleklerden gelen uzmanlar, teknisyenler ve varlıklı kişilerdi.

İkinci Dalga: Ekoloji Hareketi

Çevresel aktivizm ve örgütlenmeye bugünkü görünümünü kazandıran ise 1960'larda doğan modern çevre hareketidir. Önceki kuşağın öncelikli kaygısı olan doğa koruma ve endüstriyel kirlilik bu dönemde de hareketin gündeminde hâlâ yer tutuyor olmakla birlikte, *İkinci Dalga* çevre hareketi gündemine aldığı yeni sorunlar, bunları sorunsallaştırma biçimi ve temsil ettiği değerler açısından Birinci Dalga'dan köktenci biçimde ayrılmaktadır. Ayrıca, modern çevre hareketi birinci kuşaktan farklı olarak kitleseldir.

Başta yapılan tanımlar hatırlandığında, bu hareketin yeşil hareket ya da ekoloji hareketi olarak adlandırılması daha uygundur. İkinci Dalga çevre hareketi 1960'ların sonunda başta Avrupa ve Amerika olmak üzere tüm dünyada yükselişe geçen ve yerleşik düzene meydan okuyan öğrenci hareketleri, savaş ve nükleer silahlanma karşıtı hareketlerle yakından ilişkilidir. Bu hareketlerin pek çok üyesi sonradan çevresel bozulmaya, nükleer enerjiye karşı mücadele eden ekoloji hareketinin öncüleri arasında yer almıştır. İleri endüstri toplumlarına yön veren egemen paradigmaya, toplumsal ve siyasal yaşamı biçimlendiren kurumlara karşı bir kültürel eleştiri niteliğindeki ekoloji hareketi, diğer sosyal hareketlerle birlikte bir karşı-kültür hareketi olarak da görülebilir. Ekoloji hareketi dönemin *Yeni Sol* hareketleriyle de yakından bağlantılıdır. Hedefinde endüstri toplumunun doymak bilmez materyalizmi ve aşırı tüketimciliği bulunan hareket, çevresel yıkımın nedeni olarak gördüğü dizginsiz ekonomik büyüme, merkezîleşmiş devlet ve endüstrileşme ideolojisini sorguluyordu. Ekoloji hareketi bu yönüyle, önceki kuşağın doğa korumacılığından farklı olarak, Batı toplumlarına temelden bir eleştiri yöneltiyor ve sistemin köktenci biçimde değiştirilerek yeniden yapılandırılmasını savunuyordu. Endüstri toplumuna dönük siyasal olduğu kadar kültürel bir eleştiri olan ekoloji hareketi, insan-

doğa ilişkisi, ekonomi-toplum-doğa ilişkisi hakkındaki düşünme biçimimizi de sorguluyor ve insan-merkezci, mekanik, atomistik bakışın karşısına holistik yeni bir kültürü koyuyordu. Bürokratik, hiyerarşik, merkeziyetçi, kapalı, cinsiyetçi ve eşitsiz toplumsal ve siyasal düzenin yerine çoğulcu, açık, yerinden yönetimci, eşitlikçi, demokratik ve katılımcı bir toplumsal ilişkiler düzeni talep ediyordu.

Protesto dalgalarını harekete geçiren etkenlerin başında kuşkusuz endüstri toplumunun yarattığı yeni çevresel sorunlar bulunuyordu. Nükleer güç, kaynak kıtlığı, asit yağışları, zehirli (toksik) atıklar, kirlilik, yaşam kalitesinin bozulması gibi sorunlar toplumların çevre konusundaki duyarlılığını artırmıştı. İnsan eliyle yaratılan büyük çevresel felaketler, ekosistemler ve insan sağlığı için tehdit oluşturan sanayi kazalarının yıkıcı sonuçları uyanışı hızlandırdı. İngiliz Kanalı'nda karaya oturarak milyonlarca ton ham petrolün denize dökülmesine yol açan Torrey Canyon petrol tankeri kazası (1967), Rhine nehrine sızan toksik atıkların yol açtığı kirlilik ve kitlesel balık ölümleri (1969), İskandinav ülkelerinde ve Almanya'da asit yağışları nedeniyle gerçekleşen orman ölümleri ve tatlı su kaynaklarının zehirlenmesi, Amerika'da (1969) Santa Barbara'daki petrol kuyusunda meydana gelen patlama sonrasında oluşan petrol sızıntısı, Three Miles Adası nükleer santral kazası (1973), 10 milyon tondan fazla petrolün denize dökülmesiyle canlı yaşamını tehdit eden Exxon Valdez tanker kazası (1989), bu dönemde toplumsal kaygıyı artıran insan eliyle yaratılmış felaketlerden yalnızca bazılarıdır. Çevre ve insan-doğa ilişkisi konusundaki duyarlık dönemin iz bırakan yayınlarının etkisiyle daha da güçlenmiştir. Rachel Carson'ın çevreciliğin tarihinde "çığır açan" DDT'nin insan sağlığı ve doğal yaşam üzerindeki yıkıcı etkilerini toplumun dikkatine getirdiği *Sessiz İlkbahar* (Silent Spring, 1962) kitabı isyan ve protesto döneminin başlamasında katalizör olmuştur (Gottlieb, 2005: 121). Barry Commoner, Paul Ehrlich gibi yazarların yayınları, *Roma Kulübü*'nün *Büyümenin Sınırları* (The Limits to Growth, 1972), *Ekolojist* Dergisi'nin *Yaşamda Kalma İçin Plan* (Blueprint for Survival, 1972) gibi raporları yaklaşmakta olan ekolojik kriz hakkında uyaran işlevi görmüştür. 1970'lerin başındaki enerji krizi ise toplumun olduğu kadar yönetimlerin de doğal kaynakların sınırları hakkındaki endişelerini artırmıştır.

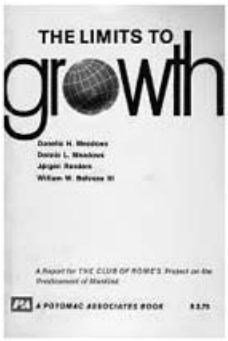

KİTAP

Donella H. Meadows, Dennis L. Meadows, Jorgen Randers, William W. Behrens (1972). The Limits to Growth, New York: Universe Books.

Resim 8.2

Three Miles Adası nükleer santral kazası hakkında haber ("Bizi radyoaktif gelecekten koruyun").

NÜKLEER SIZINTI

NÜKLEER SANTRALA KARŞI GÖSTERİ DÜZENLENDİ

PROTECT US FROM A RADIOACTIV FUTURE

17 bin Amerikalı bilim adamı atom santrallarının kapatılmasını istedi

Yeşil hareketin ve ardından gelen yeşil partilerin nüvelerinden biri de 1970'lerde gelişen nükleer enerji karşıtı hareketlerdir. Amerika'da, Fransa, İngiltere, İsveç, İsviçre dahil pek çok Avrupa ülkesinde etkili olan nükleer karşıtı hareketin en güçlü ve uzun soluklu varlık bulduğu yer Almanya olmuştur. Bunda nükleer karşıtı hareketi önceleyen yurttaş girişimlerinin önemli payı vardır. Geleneksel siyasal partilerce ihmal edilen yaşam çevresi kalitesiyle ilgili sorunlar etrafında yerel düzeyde ortaya çıkan yurttaş girişimleri, 1970'lerde nükleer enerji projelerine karşı protestoların yükselmesinde merkezî bir rol oynamıştır. Almanya örneği bu açıdan oldukça öğreticidir. Önceleri çoğunlukla yol, baraj, kanal, havaalanı yapımı, ağaçların kesilmesi, kirletici tesis kurulması gibi plan ve projeleri engellemek amacıyla protesto hareketleri şeklinde ortaya çıkan yurttaş girişimleri bununla sınırlı kalmamış; kendine yardım anlayışı çerçevesinde kamu otoritelerinin harekete geçmesini beklemeden yeşil alanlar, bisiklet yolları, çocuk oyun alanları yapılması, doğanın korunması gibi hizmetleri kendileri üretmişlerdir. Kısa sürede binlerle ifade edilen sayılara ve yüz binlere varan üyeye ulaşan yurttaş girişimleri 1970'lerde daha fazla ekolojik hareket kimliği edinmiştir. Nükleer enerjiye karşı mücadele başı çeken yurttaş girişimleri bazı yerlerde santrallerin kurulmasını da engellemiştir. Nükleer santral planlarına karşı tek tek mücadelenin yeterli olmadığının anlaşılmasıyla, 70'lerin ortalarında etkinlik ölçeğini ülke geneline yayan, dili yerellikten arınmış bir sosyal hareket hâline gelmiştir. 1972'de kurulan Yurttaş Girişimleri Birliği (BBU) yurttaş girişimleriyle büyük çevre örgütlerini bir araya getirerek harekete ağ yapısını sağlamıştır. Yalnızca kapitalizme değil, ekonomik büyüme odaklı endüstrileşme ideolojisine karşı eleştirel tutum alan hareket, bürokratik, hiyerarşik yapılara uzak durmuş, endüstri toplumunun ekonomi-ekoloji karşıtlığının yansıması olan yerleşik siyasal parti ve temsil sisteminin kendisinin dillendirdiği sorunların çözümü için uygun adres olmadığını savunmuş, bu nedenle parlamento dışı muhalefet yolunu yeğlemiştir (Sarkar, 1986).

Resim 8.3

Nükleer Karşıtı Hareketin Simgesi: "Nükleer Enerji mi? Hayır Teşekkürler".

1970'lerin sonuna gelindiğinde, yarattığı bütün toplumsal ve siyasal etkiye karşın, hareketin amaçlarına ulaşmak için parlamenter siyaset yolunun da kullanılması, böylece yerleşik siyasal partilere baskı uygulanması görüşü ağırlık kazanmıştır. Bu amaçla 1978'de Alternatif Liste, Yeşil Liste gibi adlar altında seçimlere girilmiştir. 1980'de Alman *Yeşiller Partisi* (Die Grünen) kurulmuş; Parti kuruluşunun hemen ardından birçok yerde yerel meclislerde ve eyalet meclislerinde sandalyeler kazanmış; 1983'te de Federal Meclis'e girmiştir. Partileşmeye kuşkuyla yaklaşanlar olmasına karşın, Yeşiller Partisi ve alternatif-yeşil listeler ekoloji hareketinin parçası olmaya devam etmiştir. Yeşiller'in parti programı ve örgütlenme ilkeleri de ekoloji hareketiyle organik ilişkinin sürekli kılınmasına dönüktür. Partiyi tanımlamak için kullanılan "hareket-parti" ve "parti olmayan parti" gibi kavramlar, Yeşillerin bir ayağının parlamentoda bir ayağının sosyal hareketlerde olduğunu ifade etmektedir.

Hareket-Parti: Yeşiller politikaya sosyal hareketlerin ve siyasal partilerin özelliklerini bağdaştıran yeni tür bir parti olma iddiasıyla girmiştir. Bu arayış Parti programına, "Taban demokrasisi ve yerelleşme ilkelerine dayalı yeni bir parti yapısı yaratmaya karara verdik." biçiminde yansımıştır (Frankland, 1995: 21). Sosyal hareket kimliği partinin kurucularından Petra Kelly (1984: 21) tarafından da vurgulanmıştır: "Biz yarı parti yarı yerel eylem grubuyuz ve böyle kacağımızı umuyorum. Parti olmayan parti olarak kalmaya devam edeceğiz."

Resim 8.4

Yeşiller Partisi Kurucu Kongresi, 13.01.1983, Karlsruhe.

Öğrenci hareketleri, Yeni Sol ve karşı-kültür hareketi Amerika'da da çevresel toplumsal hareketlenmenin kaynağını oluşturuyordu. Gottlieb (1993, aktaran Rootes, 2004, 614)'e göre "hem odağı hem de dili" açısından çevreciliğin önceki görünümlerinden farklılaşan "karşı-kültür, Yeni Sol'la birlikte doğa sorunun toplum sorununun kendisinden ayrı düşünülemeyeceğini savunan yeni çevresel politikaya geçişe" katkıda bulunmuştur. 20 milyondan fazla Amerikalı'nın çevresel sorunlara dikkat çekmek amacıyla çok çeşitli eylemlerle sokağa çıktığı 1970 Dünya Günü hem çevresel eleştirinin doruğa ulaştığı hem de çevre hareketinde kurumsallaşmanın başladığı kritik bir anı temsil etmektedir.

Endüstri toplumlarının hâkim paradigmasına kökten bir eleştiri olarak büyüyen modern çevre hareketi; sorun tanımlaması, düşünsel kaynakları, ideolojik tavrı ve eylem biçimleri açısından doğa koruma hareketinden temelden ayrılan yeni bir ekolojik kültür yaratmıştır. Bu ekolojik kültür, tüketim toplumuna, üst ideoloji olarak gördüğü endüstriyalizme, bireylerin özerkliğini kısıtlayan merkezî otoriteye karşı çıkmış; doğanın sınırlarına saygılı ve üretimin gereksinmelerin karşılanması için yapıldığı bir ekonomik sistem ile yerinden yönetime ağırlık veren, katılımcı, eşitlikçi ve demokratik bir siyasal düzeni savunmuştur.

Ekoloji hareketinin ve yeşil politikanın bu dönemde ortaya çıkışını açıklamaya çalışan çeşitli kuramsal yaklaşımlar söz konusudur. Yeni sosyal hareketler konusundaki çalışmalarla ortaklıklar taşıyan bu yaklaşımlar arasında üstünde en fazla tartışma yürütülen *post-materyalizm* tezidir. Post-materyalizm açıklamasının başlıca temsilcisi olan Inglehart (1977, 1990, aktaran Carter, 2007: 94)'a göre Batı toplumlarının değer ölçülerinde "sessiz bir devrim" gerçekleşmiş; yaşamı sürdürmek ve güvenlik için ekonomik gereksinimlere verilen önemin yerini ait olma, ifade özgürlüğü ve yaşam kalitesi gibi değerler almıştır. Başka bir deyişle, materyalist değerlerden postmateryalist değerlere doğru bir geçiş yaşanmıştır. Inglehart'ın açıklaması iki hipotez üzerine kurulmuştur: Kıtlık ve sosyalleşme. Avrupa'da II. Dünya Savaşı sonrasında görülen sürekli ekonomik büyüme ve varsıllık yeni kuşaklarda ekonomik refahlarının güvencede olduğu inancını yaratmıştır. Temel ekonomik gereksinmeleri karşılanan bu kuşakların ilgisi yaşam kalitesi gibi daha üst sıralardaki gereksinmelere ve çevre gibi materyal olmayan gereksinmelere çevrilmiştir. Fakat materyal olmayan değerlerin yerleşiklik kazanması için yalnızca bireylerdeki değer değişikliği yeterli değildir. Yetişme dönemlerini bu koşullarda yaşayan kuşakların bu yönde sosyalleşmesiyle olanaklıdır (Carter, 2007: 94). Inglehart'ın postmateryalizm tezi özellikle yeşil partilerin yükselişini açıklamada başvurulan yaklaşımlardan biri olmuştur. Bununla bağlantılı başka bir açıklama da *yeni orta sınıf* tezidir. Buna göre, genel olarak çevreciler özelde de çevre hareketi üyeleri ve yeşil partilere oy veren kitleler, kendilerini ekonomik sı-

nıf çıkarları temelinde örgütlenmiş geleneksel siyasal partilerle özdeşleştiremeyen yeni orta sınıfın mensuplarıdır. Endüstri toplumlarında yaşanan yapısal dönüşümün sonucunda ortaya çıkan bu sınıf, geleneksel orta sınıftan farklı olarak yüksek öğrenim görmüş, genellikle beyaz yakalı, kamu görevlerinde bulunan, çoğunlukla eğitim sektöründe çalışan genç ve kadınların çoğunlukta olduğu bir gruba karşılık gelmektedir. Ampirik çalışmalar da bu tezi destekler niteliktedir. Çevre hareketlerinin üyeleri ve yeşil partilerin seçmen tabanı bu yeni orta sınıftan gelmektedir. Bütün bu gelişmeler, ekolojik düşünce ekseninde bir *yeni politika*nın ortaya çıktığı biçiminde yorumlanmıştır (Carter, 2007: 96). Fakat izleyen bölümdeki yoksulların çevreciliği konusunda görüldüğü gibi, çevre yalnızca postmateryalist değerlere sahip refah toplumlarına özgü yeni orta sınıfın kaygısı değildir. Post-materyalizm tezi bu açıdan ciddi eleştiriye maruz kalmıştır. Castells (2010) de çevreciliğin niye bu dönemde güç ve taban kazandığını *ağ toplumu*nun doğuşu ile açıklamaktadır.

Çevre hareketi, 1980'lerden sonra kitleleri harekete geçiren sorunlar ve eylem ölçeği açısından önemli değişim geçirmiştir. Bu bağlamda, özellikle çevresel adalet hareketi ve hareketin küreselleşmesi üzerinde durmak gerekir.

Birinci ve ikinci dalga çevre hareketlerinin başlıca özellikleri nelerdir?

SIRA SİZDE 2

Çevresel Adalet Hareketi

Eşitsizlik ekoloji hareketinin başlıca sorunsallarından biri olmakla birlikte, çevresel adalet ayrı bir söylem ve hareket olarak 1980'lerde ortaya çıkmıştır. Çevresel kirlilik ve bozulmanın yükü farklı toplumsal kesimler tarafından eşitsiz biçimde paylaşılmaktadır. Dolayısıyla, toplumların ürettiği varsıllık gibi yol açtığı çevresel sorunlar da toplumsal kesimler arasında dengeli dağılmamaktadır. Ekonomik, toplumsal ve siyasal eşitsizliklerle çevresel eşitsizlik arasında doğrudan bir ilişki vardır. Adaletsiz toplumsal ve ekonomik yapı çevresel risklere maruz kalma açısından da eşitsiz sonuçlar doğurmaktadır. Çevresel adalet hareketi ekolojik yıkımın etki ve sonuçlarının dağılımındaki bu eşitsizliğe karşı bir toplumsal tepki olarak 1980'lerde ABD'de doğmuştur. Hareketin başlangıcı 1982'de Kuzey Carolina Eyaleti'nin toksik PCB atığıyla kirlenmiş 120 milyon pund toprağı ağırlıklı olarak Afrikalı Amerikalıların yaşadığı Warren County bölgesine dökme kararına karşı yapılan protestolara dayandırılır. Birçoklarına göre burası çevresel açıdan sakıncasız olduğundan değil, yoksul, siyah ve siyasal olarak güçsüz bir topluluğun yaşadığı bir yer olmasından dolayı seçilmişti (Alston 1992'den aktaran Doyle, 2005).

Warren County mücadelesi toksik atığın bölgede depolanmasına engel olamamışsa da çevre hareketinde yeni bir sayfanın açılmasını sağlamıştır. Buradaki direnişin uyardığı farkındalık ve tartışma yalnızca benzer karar ve uygulamalara karşı yeni direniş hareketlerine esin kaynağı olmakla kalmamış; kamu politikalarının gözden geçirilmesine neden olmuş, sosyal hareketler çalışmalarının gündemini belirlemiştir. Warren County olayı yerleşik siyasetin ve büyük çevre örgütlerinin ihmal ettiği bir sorunla ilgili olarak doğan hareketin sembolü hâline gelmiştir. Akademik çalışmalar ve Yönetimin talimatıyla yürütülen incelemeler, insan ve çevre sağlığına tehdit oluşturan tesis ve işletmelerin genellikle düşük gelirli kesimlerin, beyazlar dışındaki etnik grupların, yerli toplulukların yaşadığı bölgelerde kurulmuş olduğunu; bu grupların su, toprak ve hava kirliğine daha fazla maruz kaldığını göstermiştir (Mohai ve diğerleri, 2009). Çevresel riskin dağılımındaki etnik te-

melli bu eşitsizlik sorunun çevresel ırkçılık olarak tanımlanmasına neden olmuştur. Çevre sorunlarının ve politikalarının toplumsal ve siyasal eşitsizliklerle ilişkisini görünür kılan ve dillendiren çevresel adalet hareketi ana akım çevreciliğin de sorgulanması ve yeniden tanımlanması gereğini göstermiştir.

Hızla büyüyen, yaygın ve işlek ağ yapısıyla işbirliğini sürdüren çevresel adalet hareketi Amerika'daki en aktif çevre mücadele gruplarının başında gelmektedir. İnsan hakları hareketi niteliği taşıyan çevresel adalet hareketi 1960'lı yılların sivil haklar mücadelesiyle de yakın ilişki içindedir. Hareketin 1991'de kabul ettiği *Çevresel Adalet İlkeleri* ekolojik bütünlüğün korunması ile insan hakkı olarak çevresel kirlilik ve zarardan korunma, karar alma süreçlerine katılım ve temsil hakkı arasındaki ilişkiyi açıkça ortaya koymaktadır. Çevresel adalet hareketinin etkisinin ABD ile sınırlı kaldığı söylenebilir (Martinez-Alier, 2002). Bunun başlıca nedeni, hareketin çevreyi siyahlar ve öteki azınlık gruplarının karşılaştığı ayrımcılıkla ilişkilendiren kimliğidir. Ancak çevresel adaletsizlik yalnızca renk ya da etnik farklılıklar temelinde ortaya çıkmamaktadır. Çevresel eşitsizliğin küreselleşmesiyle, çevresel adalet talebi dünyanın her yerinde sosyal hareketlere kaynaklık etmektedir (Mohai ve diğerleri, 2009).

Bin Yıl Dönemecinde Çevresel Aktivizmin Yer(küres)elleşmesi

Hareketin gündemindeki sorunlar ve etkinlik ölçeği açısından küreselleşme ve yerelleşmenin bir arada gözlendiği 1990'lı yıllar çevre hareketinin tarihindeki başka bir önemli dönüm aşamasıdır. İklim değişikliği, ozon tabakasının incelmesi, tehlikeli atık ticareti, canlı türlerinin yok olması, ormansızlaştırma gibi etkileri yerel ya da ulusal sınırları aşan sorunların hareketin gündeminde daha fazla yer tutmaya başlamasıyla, etkinlik ölçeği de ulus ötesine ve küresel düzeye uzanmıştır. Bu gelişme çevre hareketine küresel bir nitelik kazandırmıştır. Yalnızca daha önce ulusal düzeye yoğunlaşan grupların ve örgütlerin gündemi ve etkinlik uzamı genişlememiş, doğrudan ulus ötesi alanda etkinlik gösteren gruplar kurulmuştur. Aslında çevrecilik başından bu yana ulus ötesi bir nitelik taşımakla birlikte, ulus ötesi yapıların büyüme hızı ve etkileşim yoğunluğu, çevre hareketini bu dönemde tam bir ulus ötesi hareket kimliğine kavuşturmuştur. Hareketin küreselleşmesinde, "politika süreçleri/politik fırsatlar yapısı" yaklaşımının açıklamasına uygun olarak bu dönemde çevrenin uluslararası politika gündeminin ön sıralarına taşınmasıyla açılan alanın da payı vardır. Çeşitli küresel çevre sorunları için kabul edilen uluslararası anlaşmaların sayısındaki artış, düzenlenen uluslararası konferanslar, çevre örgütlerinin; iletişim, etkileşim ve işbirliğini kolaylaştırarak, görünürlüklerini, etkinliklerini ve karar süreçlerine erişimlerini artırmasına katkıda bulunmuştur. Bu anlamda, 1992'de Rio de Janerio'da gerçekleştirilen ve *Yeryüzü Zirvesi* olarak da bilinen *BM Çevre ve Kalkınma Konferansı*'nın rolü yadsınamaz. Konferans yalnızca çevre amaçlı grupları bir araya getirmekle kalmamış, Kuzeyin ve Güneyin farklı öncelikliklere sahip hareketlerine çevreyi yoksulluk, kalkınma, uluslararası ticaret gibi sorunlarla ilişkili olarak yeniden tanımlama olanağı da vermiştir. Hareketin küreselleşmesinde iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin ve hareketliliğin kolaylaşmasının rolünü de vurgulamak gerekir.

Resim 8.5

Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı (1992) ve Konferansın temel çıktılarından biri olan Gündem 21.

Çevre hareketlerinin yolu yeni bin yılın başında "küresel adalet" çağrısının yönlendirdiği küreselleşme karşıtı ya da alternatif küreselleşme hareketiyle buluşmuştur. "Hareketlerin hareketi" olarak adlandırılan küresel adalet hareketi her biri farklı gündemlere sahip insan hakları, işçi hakları, köylü, yerli halklar ve çevre hareketlerini çevresel yıkımın, yoksulluğun, eşitsizliğin ve sömürünün nedeni olarak görülen Neoliberalizme karşı birleştirmiştir.

Resim 8.6

İklim Eylem Ağı, Günün Fosili Ödülleri, COP15, Kopenhag, 14 Aralık 2009.

Ulus Ötesi Alanda Çevrecilik
Ulus ötesi alanda etkinlik gösteren çevresel gruplar şöyle sınıflandırılabilir (Sanjeev, Riker, Sikkink, 2002: 6-9):
1) Uluslararası sivil toplum kuruluşları
2) Ulus ötesi savunuculuk ağları
3) Ulus ötesi koalisyonlar
4) Ulus ötesi sosyal hareketler

Örnekler:
Greenpeace, WWF, FoE
İklim Eylem Ağı (CAN-Climate Action Network)
Basel Eylem Ağı (BAN-Basel Action Network)
Pestisit Eylem Ağı (PAN-Pesticide Action Network)
Kalıcı Organik Kirleticilerin Sonlandırılması Ağı (IPEN-The International POPs Elimination Network)
Yağmur Ormanları Eylem Ağı (RAN-Rainforest Action Network)

ÇEVRE HAREKETİ: DEĞERLER VE EYLEM BİÇİMLERİ

Çevre hareketleri gündemlerindeki sorunlar, örgütlenme modelleri, söylemleri ve ortak eylem için yeğledikleri yollar açısından çeşitlilik göstermekle birlikte, büyük çoğunluğu ekolojik düşüncenin değer ve ilkelerini paylaşmaktadır. Ortak kimliği oluşturan bu değerlerden bazıları aşağıda açıklanmıştır.

Değerler

Çevre-merkezcilik: Çevreciliği öteki düşüncelerden ayıran en önemli özellik insan doğa ilişkisini kavrayış biçimidir. Bu kavrayış ifadesini çevre-merkezcilik (ekosantrizm) ilkesinde bulur. Çevrecilik yerleşik toplumsal ve siyasal düşünceye damgasını vuran insan-merkezciliğin (antroposantrizm) karşısına çevre-merkeciliği koyar. "İnsan-merkezcilikte her şeyin ölçüsü insandır" (Çoban, 2002). Tüm değerlerin kaynağı insan olduğundan, öteki varlıklar insana sağladıkları yarar ölçüsünde değerlidir. Varlıklar arasında gelişmişliklerine göre hiyerarşik bir ilişki olduğunu varsayan insan-merkezcilik, insanı öteki canlıların sahip olmadığı ussallık, araç

kullanma, dil gibi becerileri nedeniyle en tepeye yerleştirir. İnsan olmayan dünya, bitkiler, hayvanlar, genel olarak yeryüzü insanların amaçlarına hizmet eden araçlardır. Bu araçsallaştırıcı yaklaşımın sonucu olarak, insanların insan olmayan dünyaya karşı bir ödevi yoktur. Çevrenin korunması insanın yararı nedeniyle gereklidir. İnsan-merkezciliğin zayıf yorumu çevreciliğe yaklaşırken, katı insan-merkezcilik türcülüğe varabilmektedir.

Çevre-merkezcilik, "doğanın araçsallaştırılmasına karşı çıkar" (Çoban, 2002). Çevre-merkezcilik çevrenin merkeze konması değildir, insanın yerleştirildiği merkezî konumdan çıkarılmasıdır. İnsan yeryüzünü paylaştığı öteki varlıklarla birlikte doğal çevrenin yalnızca bir parçası ve eşit üyesidir. İnsanlarla insan olmayan dünya arasında hiyerarşik değil, karşılıklı bağımlılık ilişkisi vardır. İnsan olmayan dünya insana sağladığı hizmetlerden ötürü değil, kendinde değere sahiptir. İnsan olmayan doğanın kendi varoluşu ve özgerçekleştirim biçimleri vardır. İnsanların bitkilerin, hayvanların ve cansız varlıkların bu kendinde değerine saygı duyma ve koruma sorumluluğu vardır. Çevre-merkezcilik insan çıkarlarını dışlamaz. İnsanlarla birlikte diğer tüm canlıların şimdiki ve gelecek kuşaklarının çıkarlarının gözetildiği bütünsel (holistik) bir ekolojik felsefeyi temsil eder. Tek tek türlerin ya da yalnızca canlı varlıkların değil, hepsinin bir arada içinde yaşamını sürdürdüğü bütünün korunmasını savunan çevre-merkezcilik, holistik bir anlayıştır.

Holizm: Holistik düşünce tek tek parçaların toplamından ibaret olmayan bütünü önemser. Ekolojik düşüncede holizmin önemli temsilcilerinden biri Aldo Leopold'dür. Leopold'ün *toprak etiği* düşüncesi etrafında kurduğu holistik yaklaşım, insan-doğa ilişkisi hakkındaki kavrayışı derinden etkilemiştir. Toprak etiği, etik sorumluluğun kapsamını insan dışındaki varlıkları da içerecek biçimde genişletir. İnsanlar üyesi oldukları ve toprağı, suyu, bitkileri ve hayvanları da içeren biyotik topluluğa karşı sorumludur. Biyotik topluluğun içinde ayrıcalıklı bir yeri olmayan insan, öteki varlıklarla birlikte onun sade bir üyesidir. Leopold'un holistik çevre etiğine göre "bir eylem biyotik topluluğun bütünlüğünü, dengesini ve güzelliğini koruduğunda doğru, aksi takdirde yanlıştır" (Ünder,1996).

Türcülük: Kendi türünü üstün ve ayrıcalıklı görme. Singer (1978, aktaran, Ünder, 1996: 171)'a göre türcülük bireyin kendi türünün üyelerinin çıkarlarını diğer türlerin üyelerinin çıkarlarından üstün tutmasıdır. İnsanların salt diğer türlerin sahip olmadığı özellikleri dolayısıyla daha yüksek bir ahlaki statüye sahip olduğu görüşüne dayanır. Türcü, insan türünün diğer bütün türlerden üstün olduğunu ve insanların onları kendi amaçları için kullanmaya hakkı olduğunu savunur.

Eşitlik ve Hakkaniyet: Ekolojik düşünce eşitlikçidir. Her türlü ayrımcılığı reddeden ekolojik düşünce, canlıların değer açısından eşitliğini kabul eder. Çevre-merkezciliğin yansıması olarak, insanların diğer canlılara ve yeryüzüne karşı yükümlülüklerini esas alan bir ekolojik yurttaşlığı savunur. Ekolojik yurttaşlık yalnızca yaşayan kuşaklar arasında değil, bugünkü ve gelecek kuşaklar arasında da hakkaniyeti gerektirir. Başka bir deyişle, bugünkü kuşakların gelecek kuşaklara karşı sorumlulukları vardır. Bu kuşaklar arası hakkaniyet anlayışı aslında ekolojik düşüncenin zaman kavrayışından ileri gelir. Sürdürülebilirliği savunan ekolojik düşünce geçmiş, bugün ve geleceğin birbirinden kopuk değil, süreklilik içinde bağlanmış olduğuna inanır. Lash ve Urry (1994, aktaran Castells, 2010: 183) geçmişi, bugünü ve geleceği bağlayan bu yeni zaman algısını "buzul zamanı" (glacial time) olarak adlandırmaktadır. Buzul zamanı, sürekli ilerlemeyi öngören modernitenin hakim "doğrusal" zaman algısının tersine, yeryüzünün kendi ritmine uygun olarak döngüseldir. Bugünkü ekolojik sorunlar geçmişteki eylemlerin ürünü olduğu gibi, bugünkü üretim ve tüketim etkinlikleri de gelecekteki koşulları belirleyecektir. Bu nedenle, bugün yaşayanların gelecek kuşaklara karşı, çevresel zarara uğratmama ve yaşamlarını sürdürmeleri için gerekli kaynakları yok etmeme sorumluluğu vardır. Aynı şekilde, bugün yaşayan kuşaklar arasında da ekonomik, toplumsal, siyasal ve ekolojik adaletin kurulmasını talep eder.

Yerellik: Ekolojik düşüncede yerellik önemli bir yer tutar. Yerellik vurgusu kendisini küçük ve insani ölçekli üretim ve yerleşim modellerinin, yerinden yönetimin, hiyerarşik olmayan örgütlenmenin ve yurttaş katılımının savunulması olarak gösterir. Ekolojik toplumun kendi kendine yeterli, dayanışmacı ve tabanda demokratik olarak örgütlenmiş topluluklar üzerinde yükseleceği düşünülür. Bu tür örgütlenme ekolojik sistemlerin bütünlüğüyle daha uyumludur. Ekolojik bozulmanın en önemli nedenlerinden birinin iktidarın merkezîleşmesi olduğunu düşünen ekolojistler, her türlü merkeziyetçiliğe karşı çıkar. Yerel toplulukları güçlendiren, yaşadıkları yerdeki kararlarda söz sahibi kılan, demokratik ve katılımcı düzenler, çevreye karşı sorumluluğu da artıracaktır. Çevre hareketiyle özdeşleşmiş "Küresel düşün, yerel davran!" sloganı da yerel düzeydeki eylemin ve çözümün önemine

işaret etmektedir. Bu slogan ayrıca çevre hareketinin yerelle küreseli bağlayan kimliğini vurgulamaktadır.

Şiddet Karşıtlığı: Ekolojik düşünce barışçıdır. Her türlü şiddeti reddeder. Çevre hareketlerinin eylem stratejileri de şiddet içermeyen direniş ilkesine dayanır. Çevre grupları başlıca protesto yöntemi olarak kullandıkları doğrudan eylem ve sivil itaatsizlik türü etkinliklerde şiddetten kaçınırlar. Bu anlamda, pek çok çevre grubunun Gandhi'nin düşünce ve pratiğinden esinlendiği söylenebilir. Pasif direniş ekolojik hareketin temel eylem ilkesi olmakla birlikte, bu ilkenin uygulamaya geçirilmesinde çeşitli gruplar arasında fark olduğu açıktır (Schreurs, Papadakis, 2007: xlv, 168). Bazı doğrudan eylem gruplarının "eko-sabotaj" olarak adlandırılan türden etkinliklerinde şiddeti tümüyle dışlamadığı görülmektedir.

Yeryüzünün Sınırlarına Saygı: Ekonomik büyümeye odaklı baskın ekonomik düşünce ve kurumlar, yeryüzünün kaynaklarının sınırsız olduğu varsayımına dayanır. Ekolojik düşünce üretimi ve tüketimi artırmaya dayalı büyüme mitinin bir yanılmasa olduğunu, daha fazla büyüme amacının yeryüzünün yaşam destek sistemlerine zarar verdiğini savunur. Kâr amaçlı piyasa ekonomisi düzeninden, ihtiyaçların karşılanmasına dönük üretime dayalı, doğanın taşıma kapasitesine uyumlu bir ekonomik düzene geçişi savunur.

İnsan İçin Bilim ve Teknoloji: Endüstriyalizm eleştirisi olarak doğan çevreciliğin sorunsallaştırdığı konulardan biri de bilim ve teknolojinin toplum yaşamının ve insan doğa ilişkilerinin biçimlenmesindeki rolüdür. Fakat çevreciliğin bilim ve teknolojiyle ilişkisi karmaşık ve çelişkili görünür. Bir yanda ileri teknolojiye kuşku ve güvensizlik söz konusuyken, diğer yanda bilim ve teknoloji doğanın korunması ve çevre sorunlarının engelenmesi çabalarında merkezî bir yer tutmaktadır. Bramwell'in "bilimin bilime karşı başkaldırısı" olarak geliştiğini söylediği ilk dalga gibi, modern çevre hareketi de egemen sosyal düzene ve onun hegemonik bilimsel ve teknolojik rejimine karşı çıkıyordu (Jamison: 2001, 65). İşte bu nedenle, modern bilimin doğayı sömürgeleştiren tavrını reddeden çevre hareketi, katılımcı ve kolektif yöntemle alternatif bilgi üretme ve öğrenme pratiği geliştirmiştir. Jamison (2001)'a göre "bilişsel pratik" olarak tanımlanabilecek bu çevre hakkında kendi ortak bilgisini üretme süreci, hareketin kimliğinin özünü oluşturmaktadır.

Yerelden küresele tüm çevre hareketleri mücadele konusu ettikleri sorunu tanımlarken, söylemlerini çerçevelerken ve savunuculuk sürecinde büyük ölçüde bilimsel bilgi derleme, çözümleme ve yorumlama edimi içine girmektedir. Bu anlamda "çevreciliğin bilim-tabanlı bir hareket olduğu" söylenebilir (Castells, 2010: 181). Böyle olmakla birlikte, çevrecilik, "Yaşamın bilim tarafından tahakküm altına alınmasına karşı çıkar, bilimi yaşam adına bilime karşı çıkmak için kullanır." (Castells, 2010: 181). Kısacası çevreciler indirgemeci, araçsallaştırıcı bilim ile mekanist ve teknoloji merkezcî yaklaşımın karşısına holistik, derinlikli bilgi ve insani ölçekli teknolojiyi koyar.

Çevrecilik insan doğa ilişkilerinin kavranışında nasıl bir değişiklik yaratmıştır?

SIRA SİZDE 3

Eylem Biçimleri

Çevre hareketleri temelde toplumsal-siyasal değerleri ya da politika, karar ve uygulamaları hedef alır. Hakim değer sistemlerini değiştirmek kadar, belirli politika, karar ve uygulamaların gerçekleştirilmesini sağlamak ya da engellemek amacındadır. Bu bağlamda, etkinlikleri bir yandan toplumun algı ve değer yapısına yönelikken diğer yandan siyasal ve ekonomik gücü elinde tutanları hedef alır. Devletin tu-

tumunu ve ekonomik sistemin işleyişini değiştirmeye çalışırlar (Wapner, 2002). Çevre hareketleri de diğer sosyal hareketler gibi amaçlarına ulaşmak için ikna ve zorlama yoluna başvurur. Bunun için baskı gruplarına özgü klasik yöntemleri izleyebildikleri gibi çoğunlukla yeni, alışılmışın dışında, dramatik yollara başvururlar. "Siyasal, sosyal, kültürel, ekonomik süreçleri etkilemenin rutin dışı" yolu olan protesto sosyal hareketlerin başlıca eylem aracıdır. "Sembollerin, bedenlerin, kimliklerin, pratiklerin, söylemlerin kullanılmasıyla kurumsallaşmış güç ilişkilerinde değişiklik yaratma ya da engelleme amacına dönük mücadelenin gerçekleştiği yer olan protesto" (Taylor ve van Dyke 2004'ten aktaran della Porta ve Diani, 2006: 165) sosyal hareketlerin en belirgin özelliğidir.

Bu çerçevede, çevre örgütlerinin doğrudan eylem olarak adlandırılan etkinlikleri özellikle toplumun algı ve değerlerinin, dolayısıyla kültürün dönüştürülmesinde önemli bir rol oynamıştır (Wapner, 2002). Çevre örgütleri doğrudan eylem yoluyla doğaya verilen zararları görünür kılmış, geniş kitlelerin dikkatini bu sorunlara çekmeyi başarmıştır. Açık denizlerde zıpkınla öldürülen balinalar, yağmur ormanlarında yok olan türler, kutuplarda avlanan foklar, gezegenin ücra köşelerinde yapılan nükleer denemeler çevre örgütleri tarafından medyayı da kullanarak insanların günlük hayatına sokulmuş ve farkındalık yaratılmıştır. Böylece insanların uzaklarda kendileri fark etmeden gerçekleşmekte olan çevresel yıkıma "tanık olması" sağlanmıştır. Çevre örgütlerinin gerçekleştirdiği tehlikeli ve dramatik eylemlerin toplumların algısının değişmesinde büyük payı vardır. Ekolojik sorunların ciddiyetine dikkati çekmek ve gezegeni korumanın önemine işaret etmek için kişisel risk alarak gerçekleştirilen bu eylemler uyarıcı bir etki yapmıştır. Doğal çevrenin bozulmasına ilişkin yerleşik anlayışı ters yüz eden bu tür eylemler, çok sayıda insanın dünyaya bakışını değiştirmiştir (Wapner, 1995: 321).

Çevre hareketleri kültürel dönüşüm, politika ve kararları etkileme, ekonomik etkinliklerde değişiklik yaratma amaçlarına ulaşmak için çeşitli ortak eylem yöntemlerine başvurmaktadır. Ortak eylem repertuarını oluşturan protesto biçimleri arasında yürüyüşler, gösteriler, oturma eylemleri, imza kampanyaları, boykotlar, işgaller, yol kapatma, çalışmayı engelleme, insan zincirleri, grevler, referandumlar sayılabilir. Protestonun türü yaratılmak istenen etkiye bağlı olarak değişmektedir. Della Porta ve Diani (2006:171-178) protesto eylemlerinin dayandırıldığı yaklaşımları aşağıdaki gibi sınıflandırmaktadır:

1) **Sayılar Mantığı:** Amaç topluma ve karar vericilere protestoya konu olan talebin arkasındaki desteğin büyüklüğünü ve hareketin gücünü göstermektir. Küresel ısınmaya karşı 350.org adlı hareketin öncülüğünde sembolik olarak seçilen 10/10/10 tarihinde 180'den fazla ülkede gerçekleştirilen ve kayıtlara geçmiş en büyük çevresel eylem olan "küresel eylem günü" bu tür eylemlere örnek gösterilebilir (www.350.org). Yeşillerin girişimiyle 2007'de gerçekleştirilen ve iki ayda yaklaşık 170 000 imzanın toplandığı *Türkiye Kyoto'yu İmzala!* kampanyası da ülkemizdeki önemli örneklerden biridir.
2) **Zarar Mantığı:** Bu tür protestolar yönetimlerin ya da işletmelerin maddi kayba uğratılmasına dayanmaktadır. Başlıca üç yöntem sayılabilir: a) Ekonomik yaptırım: Çevreye zarar veren şirketlere ya da etkinliklere karşı yürütülen boykot kampanyaları buna iki örnek gösterilebilir. Greenpeace'in 1995'te Shell'in Brent Spar petrol platformunu denize batırma planını durdurmak için başlattığı boykot, şirketin Avrupa'daki satışlarının % 30 azalmasına yol açmış ve şirket plandan vazgeçmiştir. b) Ekonomik etkinliği

kesintiye uğratma, maliyetleri artırma: 1980'lerde İngiltere'de otoyol karşıtı hareketin eylemleri alınmak zorunda kalınan güvenlik önlemleri nedeniyle hükümet ve yatırımcılara ek maliyet getirmiştir. c) Mülkiyete zarar verme: Daha çok doğrudan eylem gruplarınca kullanılmaktadır. Earth First! grubunun genetiği değiştirilmiş mısır ekili tarlalarda ürünleri yakması örnek olarak gösterilebilir.

3) **Tanık Olma:** Bunlar hareketin "insanlığın geleceği için yaşamsal kabul ettiği hedefine bağlılığını göstermek" amacıyla gerçekleştilen eylemlerdir (della Porta ve Diani 2006: 176). Eylemcilerin savundukları değerler için kendilerini tehlikeye atmaya hazır olduklarını gösteren bu tür eylemler, hareketin moral mesajını pekiştirir. Hatta eylemin kendisi mesaj haline gelir. Greenpeace'in 1995'te Fransa'nın Pasifik'te yaptığı nükleer denemeye engel olmak amacıyla gemileriyle denemenin yapılacağı bölgede bulunması çarpıcı örneklerden biridir (Carter, 2007: 161; Wapner, 2002; della Porta ve Diani, 2006: 176).

Çevre örgütleri amaçlarına ulaşmak için protesto dışında daha geleneksel etkinlikler de gerçekleştirmektedir. Bunlar arasında, özellikle çevre sorunlarıyla ilgili bilgi üretme, derleme, bu bilgileri yaygınlaştırmak üzere yayın yapma, konferanslar, eğitimler, toplantılar düzenleme önemli bir yer tutmaktadır. Çevre örgütlerinin sağladığı bilgiler yurttaşların başlıca bilgilenme kaynağı olmaya devam etmektedir. Pek çok çevre örgütü de gerçekleştirdikleri projelerle doğanın korunmasına doğrudan katkıda bulunmaktadır. Politika oluşturma süreçlerini etkileyerek çevre yararına düzenlemeler yapılmasını sağlamak amacıyla yürütülen savunuculuk çevre örgütlerinin etkinlikleri içinde kuşkusuz önemli bir yer tutmaktadır.

Genel olarak, çevre örgütlerinin ve hareketlerinin eylem stratejileri amaçlarına, sahip oldukları kaynaklara, içinde faaliyet gösterdikleri siyasal yapının sunduğu fırsatların ya da engellerin türüne, ayrıca söz konusu sorunun niteliğine göre değişmektedir. Fakat hareketlerin düşünsel arka planları ve söylem çerçeveleri geleneksel yöntemler ile protesto arasındaki seçimde asıl belirleyici rolü oynamaktadır. Kısaca, başta yapılan ayrıma referansla, çevre koruma örgütlerinin geleneksel yöntemlerle çalışmaya, ekolojik grupların protestoya daha yatkın olduğu söylenebilir (Dalton, 1993; Doherty, 2002).

ÇEVRE HAREKETİNİN BİLEŞENLERİ

Çevrecilik içindeki çeşitlilik, hareket içindeki grupları sınıflandırmayı oldukça güç hâle getirmektedir. Aslında bir sosyal sorun olarak çevrenin özgün doğasının da kaçınılmaz bir sonucu olan bu çeşitlilik çevre hareketinin en güçlü yanlarından birini oluşturmakta ve diğer sosyal hareketlerden ayrılmasını sağlamaktadır. Castells (2010: 170) çevreciliğe yerel, çok-biçimli, ağ-yönelimli ve yaygın bir yeni sosyal hareket olarak kimliğini verenin tam da bu çeşitlilik olduğunu belirtmektedir. Yine de sorun önceliği, örgütlenme ve etkinlik ölçeği, eylem biçimleri gibi ölçütler etrafında bir sınıflandırma yapmak, grupların farklarını ortaya koymak açısından yararlı olacaktır.

Castells (2010: 170) çevreyle ilgili ortak eylemlerin neredeyse tümüne taban oluşturan konu ve sorunlara bakarak yaptığı sınıflandırmada çevre hareketini beş gruba ayırmaktadır: 1) Doğanın korunması, 2) Kendi alanını savunma (Arka Bahçemde İstemiyorum), 3) Karşı kültür, derin ekoloji, 4) Gezegeni kurtarma, 5) Yeşil politika. Buradaki ilk grup, çevre hareketinin doğuşundan bu yana varlığını koru-

yan gerek Kuzey gerekse Güney ülkelerinde yaygın biçimde rastlanan siyasal olmayan bir dil üzerinden doğa koruma amacına dönük olarak etkinlik gösteren örgütleri anlatmaktadır.

Tablo 8.1
Çevreciliğin Türleri

Kaynak: *Manuel Castells (2010). The Power of Identity, London: Wiley-Blackwell, s 171.*

Tür (Örnek)	Kimlik	Hasım	Amaç
Doğanın korunması (ABD'de *Büyük 10* olarak adlandırılan çevre örgütleri)	Doğa severler	Kontrolsüz gelişme	Yaban (yaşamı)
Kendi alanını savunma	Yerel topluluk	Kirleticiler	Yaşam kalitesi/sağlık
Karşı-kültür, derin ekoloji (Earth First!, Ekolojik feminizm)	Yeşil benlik	Endüstriyalizm, teknokrasi, Ataerki	Ekotopya
Gezegeni kurtarma (Greenpeace)	Enternasyonel eko-savaşçılar	Dizginsiz küresel kalkınma	Sürdürülebilirlik
Yeşil politika (Yeşiller)	Endişeli yurttaşlar	Kurulu siyasal düzen	Karşı güç

Doherty ise önceki sayfalarda aktarılan yeşil hareket tanımına bağlı olarak çevre hareketi içindeki grupları dörde ayırmaktadır: 1) Çevre sosyal hareket örgütleri 2) Doğrudan eylem grupları 3) Yerel çevre grupları 4) Yeşil partiler.

Görüldüğü gibi çevre hareketi içinde yer verilen gruplar esas alınan ölçüte bağlı olarak değişebilmektedir. Örneğin, Castells'in sınıflandırması çevresel hareket ve örgütlenmenin düşünsel yönelimine ağırlık verirken, Doherty'nin sınıflandırması buna ek olarak örgütlenme ve eylem türleri arasındaki farklılığı da hesaba katmaktadır. Tüm farklılık ve benzerlikleri temsil edici ideal bir tipoloji çıkarmak olanaklı değildir. Yeşil gökkuşağı olarak nitelenen çevre hareketi düşünsel kaynakları, değerleri, örgütlenme ve eylem seçimleri açısından da statik değildir. Bu nedenle hareketin içindeki başlıca türleri dışlayıcı olmadan sergileyebilmek için aşağıdaki gibi bir yol izlenebilir.

Kitlesel Çevre Örgütleri

Çevre hareketi içinde görünürlüğü en yüksek grup kuşkusuz kitlesel çevre örgütleridir. Uluslararası düzeyde etkinlik gösteren Greenpeace, FoE, WWF ve benzeri örgütler gerek bilinirlik gerekse büyüklük açısından bu grubun en önemli temsilcileri arasındadır. Ancak bu örgütlerin ne ölçüde çevre hareketinin içinde değerlendiriebileceği her zaman tartışma konusu olmuştur. Bu örgütlerin büyük bir bölümü aslında kimlikleri, üyelik sistemleri, kurumsallaşmış bürokratik örgüt yapıları, kullandıkları yöntemler açısından tipik sosyal hareket özelliklerini taşımamaktadır. Kitlesel çevre örgütlerinin pek çoğu bir sosyal hareketin kurumsallaşması sonucunda ortaya çıkmamış, aksine az sayıda kişinin kurduğu örgütler üye sayılarının artmasıyla sonradan kitleselleşmiştir. Kousis, della Porta, Jiménez de (2008) milyonlarca destekçinin aslında bilinen anlamda üye değil yalnızca bağışçı olduğu, sosyal hareketlerin aksine bürokratik bir yapıya sahip olan, baskı gruplarına benzer biçimde ağırlıklı olarak lobi yöntemini kullanan bu profesyonelleşmiş örgütlerin çevre hareketi kimliğini sorgulamaktadır. Bu nedenle, çevre sivil toplum örgütleri bu grup için daha uygun bir adlandırma olabilir. Ancak gerek temsil ettikleri sorunlar ve geniş kitleler gerekse birçoğunun etkinlik aracı olarak protestoyu da

kullanması nedeniyle çevre hareketi içinde ele alınmaları uygundur. Sosyal hareketler içindeki kökleri ve devam eden bağları nedeniyle bu örgütler bazen *çevresel sosyal hareket örgütleri* ya da *çevresel hareket örgütleri* olarak da anılmaktadır. Dikkat çeken, kesintiye uğratıcı eylemler gerçekleştiren Greenpeace ve ortakları olan yerel hareketlere geniş bir serbestlik alanı bırakan FoE çevresel hareket örgütü tanımına daha yakındır.

Doğrudan Eylem Grupları

Doğrudan eylem grupları, temsil ettikleri ekolojik değerler ve benimsedikleri eylem türleriyle çevre hareketleri tayfının en radikal tarafında durmaktadır (Carter, 2007: 155; Doherty, 2002: 155). Derin ekoloji düşüncesinden esinlenen Earth First! en aktif doğrudan eylem gruplarından biridir. Doğrudan eylem grupları anaakım çevreciliğe ve kurumsallaşmış örgütlere tepki olarak ve genellikle de onlardan ayrılarak kurulmuştur. Örneğin, balina avcılığına karşı mücadele eden *Deniz Çobanı* (Sea Shepherd), asit yağışları ve ormanların yok olmasına karşı daha katılımcı yöntemlerle mücadele amacıyla kurulan *Robin Wood* Greenpeace'ten ayrılmış gruplardır. 1980'lerde İngiltere'de yol yapımına karşı çıkan hareketler de önemli doğrudan eylem grupları arasındadır. Her türlü kurumsallaşmaya karşı olan doğrudan eylem grupları tabanda, yerinden ve hiyerarşik olmayan biçimde örgütlenmektedir. Bu grupları diğerlerinden ayıran en önemli özellik doğrudan eylemi başlıca ilke ve strateji olarak görmeleridir.

Yerel Çevre Hareketleri

Yerel topluluk hareketleri ya da taban hareketi olarak da adlandırılabilen yerel çevre hareketleri çevresel mücadelenin en yaygın ve dirençli katmanını oluşturur. Çevre mücadelesini toplumun tabanına yayan bu hareketler ayrıca en aktif eylemliliğin gerçekleştiği yerdir. Rootes'un (2007: 722) da belirttiği gibi, ulusal ya da ulus ötesi hareketlenmeler gelip geçerken, yerel kampanyalar ısrarla yenilenir. Yerel hareketlere bu niteliğini veren kuşkusuz hareketi doğuran nedenlerdir. Bu hareketler çoğunlukla yaşam çevrelerini istenmeyen kullanımlara karşı savunmak için örgütlenip harekete geçen yerel topluluklarca oluşturulur. Yaşadıkları yerlerde doğaya, insan sağlığına ve geçim kaynaklarına zarar vereceğinden kaygı duydukları planların uygulanmasına, yatırımların yapılmasına, işletmelerin kurulmasına, ekonomik etkinliklerin gerçekleştirilmesine karşı direnen bu hareketler, "Çevre sorunlarının temel bir mücale konusu olmaya devam ettiğinin de hatırlatıcısıdır" (Rootes, 2007. 722). Yaşadıkları yerde çöp depolama alanı inşa edilmesi, atık yakma tesisi kurulması, nükleer santral yapılması, altın madeni işletilmesi gibi çevre ve sağlık riski taşıyan ekonomik etkinliklere karşı çıkan yerel halkın mücadelesi olumsuzlayıcı bir terimle "Arka Bahçemde İstemiyorum" hareketi olarak adlandırılmıştır. Oysa doğal ve toplumsal sistemlerin etkileşimi, ekonomik güçlerin sınır tanımazlığı hakkındaki bilincin yükselmesi ve yerel gruplar arasındaki etkileşimin gelişmesiyle, bu gruplar dayanışmaya ve mücadelelerini ortaklaştırmaya yönelmiştir. Sorunlara bakış ve söylemlerinde genişlemeyle sonuçlanan bu dayanışma süreci bu tür hareketleri "Hiç Kimsenin Arka Bahçesinde İstemiyoruz!" noktasına taşımıştır. Bergama'da köylülerinin "Her Yer Bergama, Hepimiz Bergamalıyız" sloganıyla gerçekleştirdiği etkinlikler, sorun algısı ve çerçevesinin genelleşmesiyle, direniş sürecinde diğer yerel hareketlerle dayanışmanın ön plana çıkarılmasının çarpıcı bir örneğidir.

Yeşil Partiler

Yeni sosyal hareketler birçok ülkede yeşil partilerin kuruluşunda önemli bir katalizör olmuştur. Örneğin, nükleer karşıtı hareketi oluşturan ekolojist ve Yeni Sol gruplar Almanya, Fransa, Finlandiya gibi ülkelerde yeşil partilerin doğuşuna zemin hazırlamıştır (Carter, 2007). Yeni sosyal hareketlerle ilişkili olmakla birlikte, yerleşik parti sistemi içinde etkinlik gösteren yeşil partilerin sosyal hareketlerle birlikte değerlendirilmesine kuşkuyla yaklaşanlar da vardır. Fakat gerek üye ve seçmenleri açısından yeni sosyal hareketlerle aynı sosyal tabana dayanmaları gerekse katılımcı bir parti yapılanmasıyla sosyal hareketlerle bağlarını koparmama gayreti, daha da önemlisi temsil ettikleri ekolojik değerler açısından yeşil partiler çevre hareketi içinde önemli bir yer tutmaktadır.

İlk yeşil partiler 1972'de Yeni Zellanda Tazmanya'da *Değerler Partisi* adıyla, 1973'te *Halk Partisi* adıyla da İngiltere'de kurulmuştur. Fakat yeşillerin siyasal yaşamda etkili varlıklar olarak belirmesi ve seçim kazanarak temsil edilmeleri başka Avrupa ülkelerinde gerçekleşmiştir. Almanya'da alternatif, yeşil listeler altında yarışan adayların 1978'de yerel düzeyde kazandıkları seçimlerin ardından 1980'de kurulan Yeşiller 1983'te parlamentoya girmiştir. Fransa'da yeşiller 1970'lerden itibaren seçimlere katılmış, 1974'te cumhurbaşkanı adayı çıkarmış, 1984'te partileşmiştir. Diğer Avrupa ülkelerinde de 1970'lerin sonlarında kurulan partiler, 1980'lerden itibaren yerel ve ulusal düzeylerde temsil edilmeye baslamıştır. Başta Almanya olmak üzere pek çok ülkede koalisyonlar içinde iktidara gelmişlerdir. Gelip geçici bir siyasal olgu (flaş parti) olduğu düşünülen yeşil partiler (Kitschelt, 1993: 102) özellikle Avrupa'da siyasal yaşamın ayrılmaz aktörleri hâline gelmiştir.

BATI DIŞI DÜNYADA ÇEVRECİLİK

Çevre hareketi, görünürlük ve yaygınlığa önce batı Avrupa ve Amerika'da ulaştıysa da dünyanın bu kısmıyla sınırlı kalmamıştır. Aksine, çevre kaygılarının hareketе geçirdiği protesto ve örgütlenmeler dünyanın pek çok yerinde eş zamanlı olarak ortaya çıkmıştır. Brezilya'da 1971'de kurulan Doğal Çevreyi Koruma Derneği'nin ardından 1970'ler boyunca çok sayıda yeşil grup doğmuş; yeşil hareketin üyeleri 1982'de eyalet meclislerine seçilmiştir (Schreurs, Papadakis, 2007). 1970'lere kadar "en kirli" ülkelerin başında gelen Japonya yurttaşların çevreyi ihmal eden devleti protesto amacıyla örgütlendikleri ilk endüstri toplumlarından biridir (Schreurs, 1997). 1970'lerdeki Minamata civa zehirlenmesi olayı tetiklediği protestolar ve toplumsal tepki örgütlenmeleriyle ülkede hem çevre hareketinin yükselmesinde hem de demokratikleşme sürecinde önemli rol oynamıştır. Hindistan'da 1970'lerde başlayan *Chipko* hareketi bugün de Güney çevreciliğine esin kaynağı olmaya devam etmektedir. Aslında, yakın zamana kadar endüstri toplumlarıyla, başka bir deyişle, Batı ya da küresel Kuzeyle özdeşleştirilen çevrecilik, ekolojik bozulmanın ekonomideki küreselleşmeye koşut olarak kürenin genelini kaplamasıyla son dönemde daha Güneyli bir karakter kazanmıştır. Bu başlıkta çevreciliğin Batı ya da Kuzey dışındaki görünümü ele alınmıştır.

Avrupa'nın Güneyinde ve Doğusunda Çevrecilik

Avrupa'nın Güneyi'nde çevresel toplumsal hareketliliğin zayıf olduğu görüşü yaygındır. Oysa araştırmalar bunun tersini göstermektedir (Kousis, della Porta, Jiménez, 2008). Özellikle demokrasiye geçişin ardından İspanya, Portekiz ve Yunanistan'da gerek yerel topluluk hareketleri gerekse kurumsal çevre örgütlerinin

sayısı ve etkinliğinde artış yaşanmıştır. Yerel düzeyde özellikle devlet eliyle gerçekleştirilen olumsuz çevresel sonuçlara yol açan yatırımlar ve kentsel yaşam kalitesiyle bağlantılı protesto hareketleri otoriter rejimler sırasında da söz konusu olmakla birlikte, yerel aktivizmde askerî rejimlerin çöküşünden sonra önemli bir artış gözlenmiştir. Geç endüstrileşmeye bağlı olarak daha geç yaşansa da çevrecilik güneyde de tabandan başlamıştır. 1990'ların ortalarından itibaren kurumsal çevre örgütlerinin sayısında yükseliş söz konusudur. Fakat batı Avrupa'dakilerle karşılaştırıldığında çevre örgütlerinin daha zayıf ve tekil sorun odaklı olduğu görülmektedir. Diğerlerinden farklı olarak İtalya'da çevre hareketinin kökleri yeni sosyal hareketlere uzanmaktadır. İtalyan çevre hareketinin önemli başarılarından biri 1987'de yapılan referandum sonucunda nükleer programın sonlandırılmasıdır. Gene İtalya dışında bu ülkelerdeki yeşil partiler daha dar bir toplumsal tabana sahiptir.

Avrupa'nın Doğusu'nda çevre hareketleri komunist rejimlerin çöküşünde oynadıkları merkezî rol açısından önemli sosyal-siyasal aktörler olmuşlardır. Ancak liberal ekonomiye ve demokratik rejime geçilmesinin ardından çevre aktivizmi sönümlenmiştir. Devlet kontrollü hızlı endüstrileşme orta ve doğu Avrupa ülkeleri ile Sovyetler Birliği'nde de çevresel bozulma ve kirliliğe yol açmış, fakat baskıcı rejimler nedeniyle 1980'lere kadar çevresel tepki toplumsal alana taşınamamıştı. Çevre 1980'lerin başından itibaren toplumsal muhalefetin taşıyıcısı hâline gelmiştir. Bunda büyük boyutlara ulaşan çevresel kirlilik ile Çernobil kazasının önemli bir payı vardır. Çevre sorunlarına tepki olarak gelişen protesto hareketleri, 1989'da sosyalist sistemin çöküşü ve ardından Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla sonuçlanacak süreçte rejime yönelik muhalefet hareketleri içinde önemli bir yere sahip olmuştur. Bu kapalı ve baskıcı rejimlerde çevre protestolarının gelişebilmesi, yönetenlerin çevreyi siyaset dışı zararsız bir konu olarak görerek toleranslı davranmasıyla açıklanmaktadır. Fakat çevre bu muhalefet hareketleri içinde tek başına ön plana çıkmamış, ağırlığı ülkelere göre değişmekle birlikte, çoğunlukla insan hakları, barış, milliyetçilik gibi kaygılarla birlikte çerçevelenmiştir. Bu açıdan çevrenin daha genel bir muhalefet söyleminin taşıyıcısı olduğu Macaristan, Polonya, Romanya, Bulgaristan, eski Çekoslavakya gibi ülkelerle, daha çok milliyetçilik bağlamında kurgulanan söylemin parçası olduğu Baltık ülkeleri, Gürcistan, Ermenistan, Orta Asya Cumhuriyetlerindeki çevre hareketleri arasında ayrım yapılabilir. Çevre hareketleri geçiş sürecinde gördüğü bu önemli işleve karşılık, rejim değişikliğinin ardından toplumsal ve siyasal gündemdeki ağırlığını yitirmiştir. Bu ülkelerin çoğunda yeşil partiler kurulmuş olmakla birlikte, siyasal yaşamda belirgin bir etkinlikleri bulunmamaktadır.

Küresel Güneyde Çevre Hareketleri: Yoksulların Çevreciliği

Batı dışı dünyada çevre hareketlerini tanımlarken birbiri yerine geçen farklı terimler kullanılabilmektedir. Az gelişmiş/gelişme yolundaki ülkeleri karşılamak üzere kullanılan üçüncü dünya terimi önceleri bu ülkelerdeki çevre hareketlerini adlandırmada da kullanılmıştır. Ancak ekolojik bozulma ve toplumsal sorunların ekonomik kökenlerini daha fazla yansıtan Kuzey-Güney ayrımı çevre hareketlerini tanımlamada daha işlevseldir. Doyle'un (2005) birinci dünya/üçüncü dünya, gelişmiş/gelişme yolunda, Kuzey/Güney ikilikleri yerine önerdiği azınlık ve çoğunluk dünyalarda çevrecilik kavramı, çevre hareketinin bu farklı coğrafyalardaki toplumsal kaynaklarını oldukça iyi yansıtmaktadır.

İki dünya arasında yeryüzünün kaynaklarına erişim ve ekolojik bozulmanın nedenleri bağlamında söz konusu olan dengesizlik çevre toplumsal hareketerinin farklı doğasını anlamaya yardım edecektir. Yeryüzü kaynaklarının yaklaşık % 80'i dünya nüfusunun yalnızca yaklaşık % 15'i tarafından kullanılmaktadır. Karşı karşıya kaldıkları farklı nitelikteki çevre sorunları dolayısıyla Kuzey ve Güney'de toplumsal hareketlerin talepleri, söylemleri ve yöntemleri de farklılık göstermektedir. Varsıllığın ekolojik sonuçlarının başlıca itki olduğu Kuzeyin aksine Güney'de ekolojik direniş yoksulluk, ekonomik geri kalmışlık ve kaynakların ele geçirilmesine karşı mücadelelerle birleşmektedir. Bu anlamda Kuzey'deki çevre hareketlerini açıklamada yararlı olan postmateryalizm tezi Güney'deki hareketler açısından genellikle geçerliliğini yitirmektedir. Çünkü, toplumları harekete geçiren asıl dürtü geçimlerinin temelini oluşturan doğal çevrenin korunmasındaki nesnel, materyal çıkarlarıdır (Martinez-Alier, 2002). Ölçeği büyüyen ekonomik etkinlik karşısında, yaşamlarını sürdürebilmek için gereksinimleri olan çevresel alanı savunan bu hareketlerin asıl talebi ekolojik ve sosyal adalettir. *Geçim ekolojisi*, *özgürleştirme ekolojisi* gibi değişik adlandırmalar bulunmakla birlikte Martinez-Alier (2002)'in önerdiği yoksulların çevreciliği kavramı Güney'deki çevre mücadelelerinin toplumsal tabanını ve söylemini daha güçlü biçimde yansıtmaktadır. Dünyadaki "eşitsiz ekolojik değişim ilişkileri"nin ürettiği yoksullaşma, doğal kaynakların kuşatılması nedeniyle kaynakların paylaşımından dışlanma, ekolojik bozulma ve kirlilik yükünün adaletisiz dağılımı dünyanın pek çok yerinde ekolojik ve ekonomik motiflerin iç içe geçtiği yerel direniş hareketlerini doğurmuştur. Bu anlamda, yoksul ülkelerdeki toplumsal çevre hareketlerinin, ekolojik paylaşım çatışmaları (Martinez-Alier, 2002) temelinde geliştiği söylenebilir.

Tarım alanlarına ve meralara zarar veren, yer altı sularını kirleten maden arama ve işletme faaliyetlerine; kereste ya da monokültür tarım ve ormancılık için ormanların kesilmesine; yerleşimlerin ve tarım alanlarının sular altında kalması ve insanların yerlerinden edilmesine yol açan barajların kurulmasına; yerli tohumların ve geleneksel tarım yöntemlerinin yok olmasına neden olan genetiği değiştirilmiş tohum ve ürünlere karşı direnişi örgütleyen hareketler, çevreciliğin Güney'deki genel karakterini yansıtmaktadır. Küreselleşen ekonominin ekolojik sistemler ve yoksulların yaşam alanları üzerindeki baskıyı artırmasıyla hızla yaygınlaşmakla birlikte, bu türden direniş hareketlerinin oldukça uzun bir geçmişi vardır. Hindistan'daki Chipko hareketi katılımcıları, söylemi ve yöntemi açısından simgeselleşmiş bir örnektir. 1973'te Himalaya bölgesindeki köylülerin yaşadıkları ve geçimlerini sağladıkları ormanlardaki ağaçların, ormanı işletmek için devletle anlaşan şirket tarafından kesilmesini ağaçlara sarılarak durdurması sonrasında başlayan hareket, kısa sürede bu bölgede aynı sorunla karşı karşıya gelen diğer köylere de yayılmıştır. Bir köylü hareketi olduğu kadar çevre hareketi olan Chipko hareketinin daha önemli özelliği ise kadınların, hareketin doğuşunda ve devamında başı çekmesidir. Hareket, ormanların yalnızca işletilecek bir doğal kaynak olmadığını, burada yaşayan topluluklar ve kadınlar açısından yaşamsal bir işleve sahip olduğunu göstermiştir. Türkiye'de çevre hareketleri kısmında görüleceği gibi, ülkemizde süregiden çevre mücadelelerinin pek çoğu benzer özellikler taşımaktadır.

SIRA SİZDE 4

Çevresel adalet hareketi ile gelişmekte olan ülkelerdeki çevre hareketlerinin benzerlik ve farklılıkları nelerdir?

ÇEVRE HAREKETİNDE KURUMSALLAŞMA

Çevre hareketine yöneltilen önemli eleştirilerden biri, 1970'li ve 80'li yıllarda sahip olduğu ekonomik ve siyasal düzen karşıtı eleştirel kimliğini ve dilini yitirerek sisteme uyum göstermiş olduğudur. Sistemi, dışında kalarak değiştirme idealinin yerini içinde yer alarak düzeltme anlayışının aldığı belirtilmektedir. Carter (2007: 148)'ın deyişiyle "anaakım çevre hareketi düzeltimi (reformu) devrime" yeğlemiştir. Kurumsallaşma, hareketin radikal tavrının yok olmasının başlıca sorumlusu olarak görülmektedir. Aslında kurumsallaşma daha çok Greenpeace, FoE gibi radikal eylem grupları olarak ortaya çıkan örgütler açısından sorun niteliği taşımaktadır. Çünkü çoğu doğa koruma örgütü zaten kurumsal yapılar olarak doğmuştur. Seçkinci dernekler olarak kurulan bu örgütler var olan toplumsal-siyasal düzende çevre yararına düzeltimler yapılması amacına dönük olarak çalışmıştır. Modern kitlesel doğa koruma örgütleri de benzer biçimde hiyerarşik, bürokratik kurumsal yapıları içinde profesyonel baskı grupları gibi çalışmaktadır. Gönüllülerin yerini profesyonel çalışanlar almıştır.

Modern kitlesel çevre örgütlerindeki kurumsallaşma üç yönde gerçekleşmiştir (Van der Heijden, 1997). Her şeyden önce üye sayılarının ve gelirlerinin artması bu gruplarda örgütsel büyümeye yol açmıştır. Bazı çevre örgütleri milyonlarca üyeye ve milyonlarca dolarlık bütçelere sahiptir. Örgütsel büyümenin sonuçlarından biri kendi içinde kurumsallaşma olmuştur. Büyüyen örgütlerin üyeleriyle bağları zayıflamış ve temsili nitelikleri zayıflamıştır. Bürokratik bir yapıya bürünen örgütlerin karar alma süreçleri ve iç işleyişleri demokratik olmaktan uzaktır. İkinci sonuç da örgütün dışarıyla ilişkilerindeki kurumsallaşmadır. Bunun başlıca görünümü ise doğrudan eylem gibi geleneksel olmayan etkinlik ve eylemlerin yerini giderek daha fazla lobi gibi geleneksel uzlaşmacı eylemlerin almasıdır. Bunda çevresel değer ve kaygıların siyasal ve ekonomik aktörler tarafından da tanınmasıyla, çevre örgütlerinin karar süreçlerine daha fazla erişim olanağına kavuşmasının da payı vardır. Devlet ve sermayede somutlaşan sisteme karşı eleştirel tutumun doğurduğu çevre örgütleri, günümüzde hem devletle hem de şirketlerle ortaklık ve işbirliği içinde çalışabilmektedir.

Kurumsallaşmanın kaçınılmaz ya da geri döndürülebilir olup olmadığı sorulabilir. Bu sorunun yanıtı çevre örgütlerinin etkililiğinin neye göre ölçüldüğüne bağlı olarak değişmektedir. Diani ve Donati (1999) Avrupa'daki çevre örgütleri çerçevesinde yaptıkları çözümlemede, sosyal hareket örgütlerinin amaçlarına ulaşmak ve etkili sonuç elde etmek için, örgütlenme açısından katılımcı ya da profesyonel model arasında, kullanılabilecek baskı yöntemi açısından da geleneksel ya da kesintiye uğratıcı yollar arasında seçim yapmak gibi bir ikilem karşısında olduklarını saptamıştır. Diani ve Donati (1999)'ye göre yaptıkları seçime bağlı olarak dört çevre örgütü türü ortaya çıkmaktadır. Bu türler aşağıda Tablo 8.2'de görülmektedir.

	Eylem Biçimleri	
	Geleneksel Baskı	**Kesintiye Uğratma/Aksatma**
Profesyonel Kaynaklar	Kamu Yararı Lobisi	Profesyonel Protesto Örgütü
Katılımcı Kaynaklar	Katılımcı Baskı Grubu	Katılımcı Protesto Örgütü

Tablo 8.2
Kurumsallaşma Açısından Çevre Örgütü Türleri

Kaynak: *Mario Diani, Paolo R. Donati (1999). "Organisational Change in Western European Environmental Groups: A Framework for Analysis", Environmental Politics, 8 (1): 13-34.*

Kurumsallaşma sonucunda çevre hareket örgütlerinin giderek daha fazla geleneksel doğa koruma örgütlerine benzediği dile getirilmekteyse de son dönemde doğa koruma örgütlerinin de protesto gibi daha önce kullanmadıkları tepki yollarına başvurdukları görülmektedir. Bu anlamda, iki grup arasında eylem tercihleri açısından bir yakınsama olduğu söylenebilir. Daha da önemlisi, çevresel örgütlenme alanında gözlenen bu kurumsallaşmaya karşın yaşam alanlarına ve doğal çevreye yapılan müdahaleler karşısında yerleşik güçlerle karşı karşıya gelmekten kaçınmayan taban hareketleri azalmamış artmıştır. Bunun yanında, profesyonel etkinliği reddeden, gönüllülük ve tabanda aktivizmden yana grupların oluşturduğu ağ örgütleri gelişmiştir (Diani ve Donati, 1999).

Kurumsallaşma yalnızca yerel değil, küresel düzeyde büyüyen aktivizm tarafından da tersine çevrilmektedir. Bu bağlamda, Della Porta ve Tarrow (2005: 12)'un ulus ötesi süreçler ve aktivizm için yaptığı saptama çevre hareketi için de açıklayıcıdır. Sosyal hareketlerin kurumsallaşması karşısında kamusal alana nüfuz etme kapasitesine sahip küresel adalet sorunu etrafında gevşek biçimde örgütlenmiş yeni yapılar ortaya çıkmıştır; stratejilerin ılımlılaşması karşısında, protestonun rahatsız ediciliğini artıran doğrudan eylem ve sivil itaatsizlik yollarına başvurulmuştur; söylemin uzmanlaşmaya başlaması karşısında, hareket yeni sorunlara dönmüştür. Sonuç olarak kurumsallaşmanın yaygınlaşmasıyla radikalliğin yitirilmesinden endişe duyulmakla birlikte, radikallikten topyekün bir kopmanın olmadığı da görülmektedir. Bazı hareket örgütleri kurumsallaşırken, ortaya çıkan yeni hareketler radikal damarı canlı tutmaktadır. Ayrıca, kurumsallaşma çevre örgütlerinin etkilerinin azaldığı anlamına da gelmemektedir.

ÇEVRE HAREKETİNİN ETKİSİ: EKOLOJİK TOPLUMA DOĞRU

Diğer sosyal hareketlerden farklı olarak, belli bir toplumsal sınıf ya da grupla özdeşleşmeyen, ekonomik, toplumsal, siyasal açıdan eşitlikçi, insanın parçası olduğu doğal çevreyle ilişkilerinin yeniden tanımlandığı ekolojk bir toplum idealine dönük kültürel, siyasal ve sosyal bir hareket olarak ortaya çıkan çevre hareketlerine, genel sosyopolitik değişim sürecinde merkezî bir rol yüklenmiştir. Örneğin, Touraine ve diğerleri (1983, aktaran Rootes, 2004: 605) 1980'lerde ekoloji hareketini endüstri sonrası topluma geçişin taşıyıcısı olan dönüştürücü bir sosyal hareket olarak görmüştür. Gerçekten de ekolojik düşünce ve hareket 1970'lerden bu yana toplumsal, siyasal, ekonomik yapı, kurumlar ve işleyiş üzerinde önemli etkiler yaratmıştır. Haraketin bu etkiye ulaşmasında Castells'in (2010: 186-189) "insanların düşüncelerini değiştirme, sermayeyi ehlileştirme, devletin desteğini alma, medyayı kendi yanına çekme" yolundaki etkinliklerinin büyük rolü olmuştur.

Çevre hareketinin etkisi dört grupta değerlendirilebilir (Van Der Heijden, 1999: 202): 1) Süreçle ilgili, 2) Özsel, 3) Yapısal ve 4) Duyarlılaştırma. Çevre hareketi bunlardan bazılarında daha etkiliyken, bazılarındaki başarısı sınırlı kalmıştır. En etkili olduğu alanın çevre konusundaki duyarlılığın, bilincin ve bilginin yükseltilmesi olduğu söylenebilir. Bölümün başında aktarılan araştırma sonuçlarının da ortaya koyduğu gibi, bugün bütün toplumlarda çevrenin korunmasına verilen destek yüksek oranlara ulaşmıştır. Bu etki kendi başına anlamlı olmasının yanında yapısal ve özsel değişikliklerin gerçekleşmesinin toplumsal talebe bağlı olması nedeniyle de önem taşımaktadır. Süreçle ilgili etki sosyal hareketlerin karar alma süreçlerine erişim derecesini ifade etmektedir. Bu alanda da önemli yol kat edildiği gö-

rülmektedir. Başta kitlesel çevre örgütleri olmak üzere çevreyle ilgili grupların çevre hakkındaki siyasa ve karar yapım süreçlerine dahil edilmesini sağlayan mekanizmalar kurulmuştur. Örneğin, 2006'da değiştirilen *Çevre Kanunu* çevre örgütlerinin katılımını öngörmektedir. Kanun'un 3. maddesine göre "Çevre politikalarının oluşmasında katılım hakkı esastır. Bakanlık ve yerel yönetimler; meslek odaları, birlikler, sivil toplum kuruluşları ve vatandaşların çevre hakkını kullanacakları katılım ortamını yaratmakla yükümlüdür." Çevre örgütlerinin ulusalararası politika süreçlerine katılım kanalları da genişlemiştir (Cerit Mazlum, 2007). Özsel etkiler hareketin mücadele konusu ettiği alanda elde ettiği sonuçlardır. Örneğin, bir nükleer santralin yapımının engellenmesi, baraj inşaatının durdurulması, doğal alanların koruma altına alınması, hava ve su kirliliğinin önlenmesi, kirletici bir tesisin kapatılması bu çerçevede değerlendirilebilir. Çevre hareketlerinin bu alanda önemli kazanımları olmakla birlikte genel olarak tam bir başarıdan söz edilemez. Yapısal etkiler kurumsal düzlemdeki ve ittifak yapılarındaki değişimi göstermektedir. 1970'lerden başlayarak hemen her ülkede çevre amaçlı kamu kurumları kurulmuş, çevre konusunda yasal düzenlemeler yapılmış, çevre bir kamu politikası hâline gelmiştir. Türkiye de dahil olmak üzere, çevrenin devletlerin kurumsal yapısı için girmesinde çevre hareketinin yadsınamaz bir katkısı olmuştur. Pek çok ülkede siyasal parti sistemini değiştiren ve siyasal süreçlerde sosyal hareketlere güçlü bir müttefik hâline gelen yeşil partilerin kurulması da kaydedilen önemli yapısal değişiklerden biridir.

Ancak çevre hareketinin kuşkusuz büyük bir payı bulunan bütün bu gelişmelere, örneğin, çevreciliğin günlük hayatın rutinlerinden biri hâline gelmesine, çevrenin devletlerin öncelikleri arasına girmesine, şirketlerin çevreci bir kimlik edinme çabalarına karşın, ekolojik bozulmanın yapısal nedenleri yerinde durmaktadır.

Çevre hareketlerinin toplumsal değişime ne yönde etkisi olmuştur?

SIRA SİZDE 5

TÜRKİYE'DE ÇEVRECİLİK VE ÇEVRE HAREKETLERİ

Türkiye'de çevreciliğin gelişimi dünyadakine koşut bir seyir izlemiştir. Dünyanın geri kalanında olduğu gibi, 1970'lerde yavaş da olsa oluşmaya başlayan çevre konusundaki toplumsal duyarlık, 1980'lerin ortalarından, fakat özellikle 1990'lardan sonra yükselmiştir. Sanayileşme, hızlı ve çarpık kentleşme, artan nüfusun ve büyüyen ekonominin gereksinmesini karşılamak için yapılan enerji yatırımları sonucunda yoğunlaşan ekolojik bozulma ile iklim değişikliği gibi küresel sorunlar toplumdaki farkındalık ve bilinç düzeyinin yükselmesine yol açmıştır. Araştırmalar toplumsal bir sorun olarak çevreye verilen önemin arttığını göstermektedir. Örneğin, Dünya Değerler Araştırması'nın 2007-2008 bulguları Türkiye'de çevreye verilen önemin dünya ortalamasına yakın olduğunu ortaya koymaktadır (Baykan ve Ertunç, 2011). Araştırmaya katılanların %57,1'i kendilerini, "Ekonomik gelişmeyi yavaşlatsa ve biraz işsizliğe yol açsa bile, çevrenin korunmasına öncelik verilmelidir." biçiminde dile getirilen düşünceye daha yakın hissettiklerini belirtmiştir. Dünya ortalaması % 57,4'tür. Aynı araştırma yurttaşların, çevrenin korunmasına katkıda bulunmaya hazır olduklarını da göstermiştir. Araştırmaya katılanlardan % 83,4'ü, "Eğer çevre kirlenmesini önlemek için harcanacağından emin olsaydım, gelirimin bir kısmını bu amaç için verebilirdim." derken, % 78,3'ü "Çevre kirlenmesini önlemek için kullanılacaksa, vergilerde bir artışı kabul edebilirim." yönünde görüş belirtmiştir (Baykan ve Ertunç, 2011).

Ne var ki, Türkiye çevre amaçlı toplumsal örgütlenme konusunda dünya ortalamasından ayrılmaktadır. Çevreye karşı gösterilen duyarlık çevresel örgütlenme alanına aynı biçimde yansımamaktadır. Türkiye gerek çevre örgütlerinin gerekse çevre örgütlerine üye olanların sayısı açısından yukarıda anılan araştırmanın yürütüldüğü ülkelerin gerisindedir. Dünya genelinde araştırmaya katılanların % 13'ü bir çevre kuruluşuna üye olduğunu belirtirken bu oran Türkiye'de % 1,2'dir. Aynı araştırmanın 1999'da bulduğu % 0,2 oranına göre göreli bir artış yaşanmakla birlikte, ülkemizde çevre örgütlerine üyelik genelde sivil toplum örgütü üyeliğinde olduğu gibi düşüktür (Baykan ve Ertunç, 2011). Çevrenin öncelik sıralamasında diğer toplumsal sorunların gerisinde kaldığını saptayan daha yakın tarihli bir araştırma da düşük çevresel örgütlülük düzeyine ilişkin bu bulguları doğrulamaktadır. 45 ülkede yürütülen Uluslararası Sosyal Saha Araştırmalar Programı (ISSP) Türkiye araştırmasının *Türkiye'de Çevre 2010* başlığıyla yayımlanan sonuçlarına göre, görüşülen deneklerin yalnızca % 1,7'si çevre koruma amaçlı bir gruba üyedir. Bir çevre kuruluşuna parasal destekte bulunanların oranı ise % 3,3'tür. Araştırma katılmanın doğrudan yöntemleri açısından da benzer bir tutumun söz konusu olduğunu göstermektedir. Çevreyle ilgili konularda bir dilekçeyi imzaladığını söyleyenlerin oranı % 4,6, protesto yürüyüşüne ya da gösteriye katıldıklarını belirtenlerin oranı ise % 2,3'tür. Bu tablo Türkiye'de çevrenin henüz "toplumsal ve siyasal katılmanın temel dürtüsü olabilecek bir nitelikte olmadığı" sonucuna götürmektedir (Çarkoğlu ve Kalaycıoğlu, 2011: 28). İki araştırmanın bulguları birlikte değerlendirildiğinde, Türkiye'deki durumun toplumdaki çevre bilincinin düzeyiyle çevre örgütlerinin sayısı, çevre hareketlerinin yaygınlığı ya da güçlü bir yeşil partiye sahip olma arasında doğrudan bir ilişkinin kurulamayacağı yönündeki sosyolojik gözlemi yansıttığı söylenebilir (Rootes, 1997, 320).

Çevre alanındaki toplumsal örgütlenme günümüzde hâlâ sayı ve toplumsal taban açısından dar olsa da dünya ile eş zamanlı olarak başlamıştır. 1970'li yıllar Türkiye'de de çevre örgütleri ve çevresel hareketlerin doğuşuna tanıklık etmiştir. Örgütlenme örüntüleri de benzerdir. Modern çevre anlayışını önceleyen dönemdeki örgütlenmenin ilk örnekleri arasında kentleri güzelleştirme dernekleri, havyanları koruma dernekleri, ormancılar gibi doğrudan çevreyle ilgili meslek üyelerinin kurduğu kuruluşlar sayılabilir (Atauz, 2000). Batıdaki doğa koruma örgütlerine benzerlik taşıyan ilk örgütün 1955'te kurulan *Türkiye Tabiatını Koruma Derneği* (TTKD) olduğu söylenebilir. Onu 1975'te kurulan *Doğal Hayatı Koruma Derneği* (DHKD) ve 1978'de kurulan *Türkiye Çevre Vakfı* (TÇV) izlemiştir. Protestolar şeklinde kendini gösteren çevreyle ilgili toplumsal hareketlenmenin tarihi de 1970'li yıllara uzanmaktadır. 1975'te Samsun'da Bakır İzabe tesislerinden kaynaklanan kirliliği protesto eden köylüler çevre sosyal hareketlerinin ilk örneklerinden biri olarak değerlendirilebilir (Dinçer, 1996: 88).

1980'lerin ortalarından itibaren gerek yerel gerekse ulusal düzeyde farklı düşünsel kaynaklardan beslenen, yönelimleri, amaçları, etkinlik yöntemleri açısından çeşitlilik gösteren grupların katılmasıyla çevre alanındaki toplumsal örgütlenme genişlemiştir. Fakat niceliksel açıdan asıl kırılma 1990'larda yaşanmıştır. 2008 yılında yapılan bir değerlendirme çevre alanında etkinlik gösteren 575 sivil toplum örgütünün % 76'sının (439'unun) 1995-2007 yılları arasında kurulduğunu ortaya koymuştur (Paker ve Baykan, 2008). Örgütlenme modelleri de oldukça çeşitlidir. Dernek, vakıf gibi geleneksel sivil toplum örgütleri yanında çevre sorunlarının ölçek ve konu çeşitliliğinin, öteki toplumsal sorunlarla yakın ilişkisinin sonucu olan kap-

sayıcı ve dinamik örgütlenme gereğini yansıtır biçimde platform, inisiyatif, koalisyon, meclis gibi farklı örgütlenme yapıları söz konusudur. Çevre örgütlerinin ağırlıklı olarak büyük kentlerde etkinlik göstermekte olduğu görülmektedir. Çevre örgütleri arasında yukarıda anılanlara ek olarak *TEMA, Doğa Derneği, WWF-Türkiye, Greenpeace-Türkiye* sayılabilir. Türkiye'de çevre hareketinin gelişimi genel hatlarıyla dört dönem içinde incelenebilir.

1) Çevreci Uyanış Dönemi: 1980 Öncesi
2) Ekolojik Hareketler Dönemi: 1980-1990'ların ortaları
3) Çevreciliğin Kurumsallaşması: 1990'ların ikinci yarısı
4) Yer(küres)elleşme: 2000'li yıllar

Çevreci Uyanış Dönemi

Yerel çevre protestolarının ve ulusal düzeyde etkinlik gösteren çevre örgütlerinin doğuşuna tanık olan bu dönemin diğer önemli yanı da devletin çevre konusuna eğilmeye başlamasıdır. 1972'de Stockhholm'de düzenlenen ve çevrenin ilk kez uluslararası politika gündeminde ön plana çıkmasını sağlayan BM İnsan Çevresi Konferansı, Türkiye'de de devletin çevre sorunlarını gündemine almasına katkıda bulunmuştur. Bu dönemde çevre kamu politikası sorunu olarak ele alınmaya başlanmış; 3. BYKP'den itibaren kalkınma planlarında çevreye yer verilmiş; çevre amaçlı kamu örgütleri kurulmuştur.

Ekolojik Hareketler Dönemi

Çevre hareketinin toplumsal alanda önemli bir varlık kazanması 1980'li yıllarda gerçekleşmiştir. Çevrecilik feminizm ile birlikte 1980'ler boyunca toplumsal muhalefetin taşıyıcısı rolünü üstlenmiştir. Dönemin siyasal ve ekonomik koşullarının bunda belirgin payı vardır. Siyasal muhalefetin baskılandığı bir dönemde, çevrenin özünde toplumsal ve bireysel bir yakınma konusu ve ideolojik yükü olmayan bir sorun alanı olarak görülmesi nedeniyle açılan alanın da etkisi olmuştur. Ancak ekonomik politikalardaki yeni yönelimin payı da azımsanamaz. Ülke ekonomisini dış pazarlarla bütünleştirmeyi amaçlayan, ihracata dayalı büyümeyi öngören, serbest piyasa ekonomisine geçiş ekonomik etkinliklerin doğal çevre üzerindeki baskısını artırmış ve görünür hâle getirmiştir. Yatırımların yer seçiminde yerel halkın duyarlıklarını ve çevre koruma gereklerini göz ardı eden tutum döneme özelliğini veren çoğunlukla yerel çevresel direniş hareketlerini tetiklemiştir.

Bu dönemde özellikle ekolojik denge ve yerel halkın geçimsel etkinlikleri üzerinde olumsuz etkilere yol açan enerji ve turizm yatırımlarına karşı yerel düzeyde başlayıp kısa sürede ulusal alana taşınan çok sayıda toplumsal hareket söz konusudur. Gökova'da (Kemerköy) termik santral kurulmasına karşı, yerel halkın bilim insanları, uzmanlar, çevreciler ve kitle örgütlerinin desteğiyle gerek protesto gerekse hukuk yoluyla verdiği direniş mücadelesi önemli bir mihenk taşıdır. Köylülerin direnişi hükümetinin kararını değiştirmeyi başaramamış olsa da Gökova olayı Türkiye'de çevresel hareketlerin tarihi içinde kendi yerini almıştır. Hareketin en önemli kazanımlarından biri, sosyal hareketlerin doğasına uygun biçimde, çevre karşısında kalkınmaya öncelik veren egemen bakışın görünür hâle getirilmesi olmuştur. Hareketin diğer özelliği ise, yerel hareketlerde baskın olarak gözlendiği gibi çevresel ve ekonomik kaygıların tepki söyleminin kuruluşundaki özgün bileşimidir.

Dönemin iz bırakan toplumsal hareketlerinden biri de Aliağa'da (Gencelli) yapılması planlanan termik santrale karşı gösterilen direniştir. Protesto eylemleri ve hukuk mücadelesi sonucunda termik santralin kurulmasının engellendiği Aliağa örneği, gerçekleştirilen "sevgi zinciri" gibi özgün eylem türleri ve bunların siyaset düzlemindeki yansımalarıyla çevre hareketleri içinde kendine özgü bir yere sahiptir. Hareketin etkili olmasında yerel ve ulusal düzeylerde kurulan ittifaklar önemli bir rol oynamıştır. Aliağa ayrıca Türkiye'de çevre hareketinin ulus ötesi çevrecilikle ilişkilenmesi açısından da önemli örneklerden biridir.

Bu dönemde çevrenin toplumsallaşmasında *Caretta Caretta* kaplumbağalarının yaşam alanı olan Köyceğiz-Dalyan'da turistik tesis yapılmasına karşı DHKD öncülüğünde sürdürülen etkinlikler sonucunda yatırımın durdurulması, Ankara, İstanbul gibi büyük kentlerde yeşil alanların yapılaşmasına karşı verilen hukuk mücadelelerinin kazanılması gibi gelişmelerin de payı vardır.

Yerel direniş hareketleri dışında, çevresel örgütlenme alanı beslendiği düşünsel kaynaklar açısından farklılaşan yeni gruplarla çeşitlilik kazanmıştır. 80'lerden 90'lara geçerken ekolojik düşüncedeki farklı duruşları temsil eden grupların sayısının arttığı görülmektedir (Adem, 2005). Dönemin önemli gelişmelerinden biri kuşkusuz 1988'de *Yeşiller Partisi*'nin kurulmasıdır. Siyasal parti kimliğinin çevresel muhalefetin etkisini ve gücünü artıracağına dair görüşün ağır basması sonucunda kurulan parti, Avrupa'daki yeşillere benzer biçimde iktidarı değil, çevresel muhalefetin sesini duyuracağı yeni bir kanal olmayı hedeflemiştir. Özellikle Aliağa'da termik santrale karşı mücadelenin örgütlenmesinde olduğu gibi, çevre hareketleriyle dayanışma ve işbirliği Partinin öncelikli etkinlikleri arasında yer almıştır (Duru, 2002). Parti, seçimlere katılmak için örgütlenme yolunda çaba harcamış olmakla birlikte, var olduğu süre içinde seçime girmemiştir. Benimsenecek ekolojik duruş ve izlenecek strateji konusunda yaşanan görüş ayrılıkları nedeniyle etkinlik kazanamayan Parti, 1994'te Anayasa Mahkemesi'nce kapatılmıştır. Yeşiller Partisi 2007'de yeniden kurulmuştur.

Gökova, Aliağa, Yatağan örneklerinde olduğu gibi çevre karşısında ekonomik kalkınma yanlısı bir tutum sergilemekle birlikte, bu dönemde devlet kurumsal yapısı içinde de çevre konusunda yol alındığı belirtilmelidir. Bunlar arasında özellikle *çevre hakkı*nın anayasal güvenceye kavuşması (Madde 56); 1983'te Çevre Kanunu'nun yürürlüğe girmesi; 1991'de Çevre Bakanlığı'nın kurulması, hava ve su kirliliği gibi çevre sorunlarına ilişkin düzenlemeler yapılması sayılabilir.

Çevreciliğin Kurumsallaşması

Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nun 1987'de yayımlanan *Ortak Geleceğimiz* başlıklı Raporu uluslararası çevre politikasını olduğu kadar çevreciliği de derinden etkilemiştir. Raporun çevre ve kalkınma ikilemini aşmanın yolu olarak önerdiği *sürdürülebilir kalkınma* kavramı, çevrenin yerleşik ekonomik ve politik süreçler tarafından benimsenmesini kolaylaştırmıştır. Kavram çevreci örgütlerden de kabul görmüştür. Bu bağlamda, sürdürülebilir kalkınmanın ulusal ve uluslararası düzeyde uygulamaya geçirilmesi yollarının tartışıldığı 1992 Rio Yeryüzü Zirvesi çevre örgütleri için uluslararası politika süreçlerine erişim ve etkileme fırsatı yaratmıştır. Konferans dünyada o güne kadar görülen en büyük sivil toplum katılımına sahne olmuştur.

Zirve, Türkiye'de de halkın ve sivil toplum kuruluşlarının çevreyle ilgili karar süreçlerine katılması gereğinin anlaşılması açısından yararlı olmuştur. Zirveye resmi devlet temsilcileri yanında az sayıda da olsa çevre örgütleri katılmıştır. Rio Zir-

vesi ve çıktıları Türkiye'de çevresel örgütlenmede hemen ve doğrudan bir etki yaratmamış; bu etki, 1996'da İstanbul'da gerçekleştirilen ve Rio'nun sürdürülebilir kalkınma gündemini insan yerleşimleri politikalarıyla bütünleştiren *Habitat II Konferansı*'nda görülmüştür. Katılımcılığın özendirildiği ulusal hazırlık süreci ve Konferans Türkiye'de genel olarak sivil topluma özelde de çevre örgütlerine yadsınamaz bir devingenlik kazandırmıştır. Bu süreçte ve ardından çevrenin farklı boyutlarına dönük etkinlik gösteren yeni örgütler kurulmuştur.

Habitat II Konferansı, Türkiye'de çevreciliğin kurumsallaşmaya başlamasında önemli dönüm noktalarından biridir (Adem, 2005). Ulusal düzeyde olduğu kadar ulus ötesi alanda tanınırlığın büyük ölçüde profesyonel kurumsal yapılara sahip olmayı gerektirdiğinin fark edilmesiyle çevre örgütlerinin ilgisi kurumsallaşmaya doğru kaymıştır. Rio'da kararlaştırılan sürdürülebilir kalkınma politikalarının uygulanmasında, çevre sivil toplum örgütlerinin daha fazla işlev yüklenmesini öngören uluslararası düzeydeki yaklaşım değişikliği de kurumsallaşma eğilimine katkıda bulunmuştur. Çevre örgütleri proje geliştirme ve uluslararası çevre fonlarından yararlanma etkinliklerine öncelik vermiştir. Kurumsallaşmanın başka bir sonucu da kamu karar süreçlerine erişimin artmasıdır. Yetenekleri ve kapasiteleri artan çevre sivil toplum örgütlerinin çevreyle ilgili karar ve uygulama süreçelerine danışma ve görüş alma amaçlı olarak dahil edilmesi olağanlaşmıştır. Kurumsallaşmanın olumlu bir sonucu olarak çevre örgütlerinin etkinliği yükselmiştir, fakat bu beraberinde çevreciliğin toplumsal tabanının genişlemesini getirmemiştir (Cerit Mazlum, 2006).

Resim 8.7

Akkuyu Nükleer Santrali: Dünya Dostları Derneği ve Nükleer Karşıtı Platfom Eylemleri.

Bu dönemi karakterize eden yalnızca kurumsallaşma değildir; toplumsal mücadeleler de sürmüştür. Türkiye'de çevreciliğin sembolü hâline gelen iki önemli çevre mücadelesi 1990'lı yılların ürünüdür. Bunlardan ilki 1970'lerin sonunda filizlenen ve 1990'larda güçlenen nükleer karşıtı harekettir. 26 Nisan 1986'da yaşanan Çernobil nükleer kazası dünyada olduğu gibi Türkiye'de de nükleer enerji hakkındaki kuşku ve endişeyi artırmış; nükleer karşıtı hareketleri canlandırmıştır. Mersin Akkuyu'da nükleer güç santrali kurulması kararı verilmesinin ardından 1977-79 döneminde daha çok yöre halkının öncülüğünde gelişen "nükleere hayır" kampanyası, 1992'de santralin yeniden gündeme gelmesiyle yerel halkın, ekolojik grupların, meslek örgütlerinin içinde olduğu, Greenpeace gibi uluslararası çevre örgütlerinin destek verdiği nükleer karşıtı harekete dönüşmüştür. Hareket 1990'lı yıllar boyunca 170 000 destekçiye ulaşan imza kampanyası, Akkuyu'da ve Ankara,

İstanbul, İzmir gibi kentlerde gerçekleştirilen protesto eylemleri, nükleer karşıtı hafta ve festivaller, katılanların % 85'inin nükleer santrale hayır oyu kullandığı resmî olmayan referandum gibi çeşitli yollarla nükleer karşıtı mücadeleyi sürdürmüştür (Duru, 1995; Kadirbeyoğlu, 2005). Sosyal hareketlerin ağ yapısına uygun biçimde örgütlenen *Nükleer Karşıtı Platform* öncülüğünde süren kampanyaların da etkisiyle, fakat daha çok ekonomik gerekçelerle 2000 yılında nükleer santral planından vazgeçilmiştir. Hareketi özgün kılan etmenlerin başında sürekliliği gelmektedir. Akkuyu santralinin yapımının yeniden gündemde olduğu son yıllarda hareket eski ve yeni bileşenleriyle etkinliklerini sürdürmektedir.

2000'lere geçerken yaşanan ikinci önemli gelişme ise en önemli örneklerinden biri Bergama hareketi olan başta altın madenciliği olmak üzere doğal çevre ve geçim kaynaklarına tehdit oluşturduğu düşünülen ekonomik etkinliklere karşı yükselen toplumsal tepki ve hareketlenmedir.

Resim 8.8

Bergama'da siyanürle altın çıkarılmasına karşı Bergama köylülerinin Boğaz Köprüsü'ndeki eylemi ve gerçekleştirdikleri referandum

Yer(küres)elleşme

Çevreciliğin 2000'li yıllardaki en belirgin özelliği yerel ve küresel düzeydeki derinleşmesidir. Yerel çevre hareketlerinin yaygınlaşması, çevre örgütlerinin etkinlik alanını küresel düzeye doğru genişletmesi söz konusudur. Özellikle yerel düzeydeki mücadelelerde kullanılan yerel kimliği yeryüzünün haklarının savunusuyla ilişkilendiren yeni toplumsal hareket dili dikkat çekicidir. Yereli yeryüzünün bütünlüğü içinde kuran ve savunan bir çevre hareketi oluşmaktadır.

Yerel hareketlerin yagınlaşmasında Neoliberal ekonomi politikaları çerçevesinde doğal kaynakların yabancı sermaye yatırımlarına açılması, özelleştirme, deregülasyon gibi uygulamaların doğal çevre üzerindeki baskıyı şiddetlendirmesi, yatırımların yerel halkın yaşam alanlarını ve geçim kaynaklarını etkiler hâle gelmesi önemli bir etkendir. Yerel direnişlerin çoğunlukla bu politikanın etkilerinin en çok hissedildiği madencilik, enerji, tarım gibi sektörlerdeki yatırımlara karşı gelişmesi bunun göstergesidir. Son yıllarda sayıları artan hidroelektrik santral (HES) karşıtı hareketler, Kazdağları'nda altın madenciliğine karşı verilen mücadele, GDO karşıtı hareketler güçlenen toplumsal tepkinin örnekleridir.

Resim 8.9

Şavşat'ta HES'lere Hayır Mitingi ("HES'lere Geçit Yok"; "Su Hayattır Satılamaz").

Türkiye'de çevresel örgütlenme başından beri ulus ötesi alanla etkileşim içinde olmuştur. Yerel nitelikli hareketler, kurumsallaşmış örgütler, siyasal ekoloji grupları uluslararası bağlar geliştirmiştir. Bunlar arasında Akdeniz, Karadeniz ve Avrupa ülkelerindeki çevre gruplarıyla kurulan ilişkiler önemli bir yer tutmuştur. Ancak özellikle çevre sivil toplum kuruluşlarının 1990'larda başlayan formal bağları son yıllarda AB'de, BM'de, uluslararası çevre anlaşmalarının kurumsal yapılarında artan temsilleriyle yerleşik hâle gelmiştir (Cerit Mazlum, 2006; 2007).

Sonuç olarak, çevre hareketleri ve örgütlerinin toplumda çevreciliğin yerleşmesi, devlet tutumunun değiştirilmesi, ekonomik etkinliklerin çevresel sonuçlarının tartışılır hâle gelmesinde önemli bir payı vardır. Çevre hareket ve örgütlerinin somut başarı ve kazanımları arasında önemli doğa alanlarının koruma statüsüne kavuşturulması, çevreye zararlı faaliyetlerin engellenmesi ya da zararlarını azaltıcı önlemlerle kurulması, yasal ve kurumsal düzenlemelerin yapılması, doğal alanlar ve türlerin korunması, devletin çevre politika ve uygulamalarının izlenmesi, ulusal düzeyde, AB ve BM çerçevesinde çevre politika süreçlerini etkileme, uluslararası anlaşmalardan doğan yükümlülüklerin uygulamasının izlenmesi sayılabilir. En önemli katkılarının ise örgün öğretim programlarının eksiğini tamamlayan yaygın çevre eğitimi ve bilgilendirme olduğu belirtilmelidir.

Türkiye'deki çevre hareketini diğer örneklerle karşılaştırdığımızda hangi benzerlik ve farklardan söz edilebilir?

SIRA SİZDE 6

SONUÇ: KÜRESEL ÇEVRE HAREKETİNE DOĞRU

Görüldüğü gibi çevrecilik son yarım yüzyıla damgasını vurmuş başlıca sosyal hareket olarak, dünyanın her yerinde önemli bir toplumsal olgu olmaya devam etmektedir. Son dönemde çevreciliğin sönümlenmekte olduğunu söyleyenler olsa da giderek ölçeği genişleyen, şiddeti ve hızı artan ekolojik bozulma, bunun yarattığı yoksullaşma, kıyısallaşma gibi toplumsal ve ekonomik sonuçlar çevresel hareketler dinamiğinin süreceğine işaret etmektedir. Ekolojik bozulmanın ve eşitsizliklerin küreselleşmesi, çevre hareketini "hareketlerin hareketi" olarak nitelenen küresel adalet hareketi içinde de ön plana çıkarmıştır. İklim değişikliği sorunu da çevre ve kalkınma odaklı hareketleri ortak gündem ve kimlik etrafında bir araya

getirerek, hareketin söylemini ve etkinlik ölçeğini yerelle küreseli buluşturacak biçimde genişletmiştir. Çevre hareketinin başından bu yana küresel bir bir hareket olduğu kabul edilse de iklim değişikliği ve onunla bağlantılı ekolojik, toplumsal ve ekonomik sorunlar, toplumsal tepki ve örgütlenme dinamiklerine tam anlamıyla küresel bir özellik kazandırmıştır.

Resim 8.10

İklim Eylem Günü, Kopenhag, 12 Aralık 2009.

Hareketin geçirdiği değişime uygun olarak, çevre hareketi hakkındaki akademik çalışmaların ilgisi de ulus-devlet çerçevesi içinde incelenen aktivizmden ulus ötesi aktivizme doğru kaymıştır. Son yıllarda yayımlanan araştırmaların ağırlıklı olarak ulus ötesi alandaki aktivizm ve sosyal hareket örgütlenmesi, çevre örgütlerinin uluslararası politika ve kararlara etkisi ve bu etkiyi belirleyen yapıların incelenmesi hakkında olması bunun göstergesidir. Türkiye'de de çevre hareketleri konusunda son dönemde artan çalışmalar Bergama örneğinde olduğu gibi yerel direniş hareketlerine yoğunlaşmıştır.

Özet

Çevrecilik içindeki farklı duruş ve akımları ayırt etmek.

Çevreci düşünce ve duruş içinde çevre sorunsalının kökeni ve çözüm yolları konusundaki görüşleri açısından birbirinden ayrışan farklı gruplar bulunmaktadır. Bu ayrışmalardan en önemlisi çevre ve ekoloji kavramlarının yüklendiği siyasal anlamdan dolayı çevrecilik ve ekolojizm arasındadır. Çevrecilik, karşı karşıya olduğumuz çevre sorunlarının var olan siyasal ve ekonomik düzen içinde, yerleşik üretim ve tüketim kalıplarında köklü bir değişikliğe gidilmeden çözülebileceğini öngörür. Çevre sorunlarının yapısal nedenlerini sorgulamaz; teknik ve yönetsel çözüm yollarına odaklanır. Ekolojizm ise çevre sorunsalının kaynağı olarak gördüğü var olan ekonomik, toplumsal ve siyasal düzeni temelden sorgulayan eleştirel bir yaklaşımı esas alır. Bu anlamda, çevrecilik çevre sorunları karşısında düzeltimci (reformcu) bir yaklaşımı benimserken, ekolojizm sürdürülebilir topluma geçiş için var olan sistemde kökten değişiklikler yapılması gereğini savunur.

Çevre hareketinin savunduğu değer ve ilkeleri tanımlamak.

Çevre hareketine kimliğini veren temel ortak değer ve ilkelerin başında çevre-merkezcilik, eşitlik ve hakkaniyet, yerellik, şiddet karşıtlığı, yeryüzünün sınırlarına saygı ve yeni bir bilim ve teknoloji anlayışı sayılabilir. Bu değer ve ilkeler çevre hareketinin savunduğu ekolojik toplumun temel yapı taşlarını oluşturur. Kuşkusuz bu değer ve ilkelerin taşıdığı öncelik ve ağırlık çevre hareketi içindeki farklı yönelim ve sorun tanımlarına sahip çeşitli gruplar açısından değişiklik göstermektedir.

Dünyada ve Türkiye'de çevre hareketinin gelişimini belirleyen etmenleri çözümlemek.

Çevre hareketinin tarihi çevresel bozulmanın tarihiyle iç içe geçmiştir. Çevreciliğin gelişimi ilki 19. Yüzyıl'ın sonunda başlayan doğa korumacı hareket, ikincisi ise 1960'lı yılların sonunda ortaya çıkan modern çevre hareketi olmak üzere başlıca iki dalga içinde incelenebilir. Birinci dalga doğa koruma hareketinin ortaya çıkmasında Sanayi Devrimi sonrasında artan çevresel bozulma ve kirlilik, bilimsel ve teknolojik ilerlemenin insan doğa ilişkisi üzerindeki yıkıcı etkisi, doğal alanların ve yaban yaşamının korunması konusunda artan duyarlılığın rolü olmuştur. Modern çevre hareketi ise dönemin öteki yeni sosyal hareketleriyle birlikte sanayi toplumlarında yaşanan yapısal ve kültürel değişimin izdüşümlerinden biridir. Öğrenci hareketleri, savaş karşıtı hareket ve Yeni Sol düşünceyle yakın ilişki içinde biçimlenen çevre hareketi, yerleşik düzene, tüketim kültürüne ve denetimci siyasal kurumlara karşı bir karşı-kültür hareketi olarak gelişmiştir. Doğal çevre üzerinde artan insan müdahalesinin gözlenen yıkıcı sonuçları, yaşanan çevresel felaketler, çevresel bozulmanın boyutları hakkında uyarıcı etki yaratan yayınların bu dönemdeki toplumsal hareketlenmede önemli rolü olmuştur. Çevresel toplumsal örgütlenme Türkiye'de de 1970'lerin ortalarında başlamış, 1980'lerin ortalarında ivme kazanmıştır.

Çevre hareketinin etkisini değerlendirmek.

Çevre hareketi 1970'lerden bu yana başta endüstrileşmiş ülkeler olmak üzere tüm dünyada toplumsal, ekonomik ve siyasal düzlemde yadsınamaz bir etki yaratmıştır. Çevre hareketinin etkisi dört düzeyde ele alınabilir. Öncelikle, çevre hareketleri toplumsal düzeyde çevre konusundaki duyarlılık ve bilincin artmasında çok önemli bir rol oynamıştır. İkinci etki devletlerin çevre sorunlarını gündemlerine alması, çevre amaçlı kamu kurumlarının oluşturulması ve çevre korumaya dönük yasal düzenlemeler yapılmasındaki katkılarıdır. Bununla bağlantılı üçüncü etki ise karar yapım süreçlerine çevresel grupların katılmasını sağlayan mekanizmaların oluşturulmasıdır. Çevre hareketinin mücadele konusu ettiği sorunlar karşısında elde ettiği sonuçları ifade eden özsel etkisinin ise görece daha sınırlı kaldığı görülmektedir.

Çevreciliğin diğer sosyal hareketlerle etkileşimini açıklamak.

Çevrecilik başından bu yana diğer sosyal hareketlerle yakın ilişki içinde olmuştur. Bu bağlamda, modern çevre hareketinin gelişiminde öğrenci hareketleri ile savaş karşıtı ve nükleer karşıtı hareketlerle kurulan ilişki önemlidir. Çevre hareketi günümüzde ise küreselleşme karşıtı ya da alternatif küreselleşme hareketi ile yakından bağlantılıdır.

Kendimizi Sınayalım

1. Diğer canlıların insan amaçları için yalnızca araçsal bir değer taşıdığını varsayan düşünce sistemi ağıdakilerden hangisidir?

a. Holizm
b. Çevre-merkezcilik
c. Türcülük
d. Derin Ekoloji
e. İnsan-merkezcilik

2. Aşağıdakilerden hangisi çevreciliğin savunduğu ilkelerden biri **değildir?**

a. Kuşaklararası adalet
b. Yerellik
c. Merkeziyetçilik
d. Ekolojik bütünlük
e. Eşitlik

3. Aşağıdakilerden hangisi çevre hareketinin ortaya çıkışında rol oynayan etkenlerden biri **değildir?**

a. Sanayileşme
b. Yeni Sol hareket
c. Aydınlanma
d. Romantizm
e. Savaş karşıtı hareketler

4. Aşağıdaki önermelerden hangisi çevre hareketinin tanımlanan nitelikleriyle **bağdaşmaz?**

a. Çevre hareketi yalnızca Batı toplumlarına özgü bir olgudur.
b. Çevre hareketleri taleplerini duyurmak için çoğunlukla protesto eylemlerine başvururlar.
c. Çevre hareketi küresel bir nitelik taşır.
d. Çevre hareketleri ağ biçiminde örgütlenirler.
e. Çevre hareketleri doğal yaşam alanlarının korunması için çalışır.

5. Çevre hareketinin yükselişini ağ toplumunun gelişimine bağlayan yazar aşağıdakilerden hangisidir?

a. Doherty
b. Dobson
c. Rootes
d. Castells
e. Carter

6. Avrupa'da yeşil partilerin ortaya çıkışını, endüstri toplumlarının değer sistemindeki değişime bağlayan yaklaşım aşağıdakilerden hangisidir?

a. Ekolojizm
b. Post-materyalizm
c. Liberalizm
d. Holizm
e. Yeni sol

7. Aşağıdakilerden hangisi ikinci dalga modern çevre hareketinin özelliklerinden biri **değildir?**

a. Seçkinci bir yapıya sahip olmak
b. Nükleer enerji karşıtlığı
c. Karşı-kültür hareketi niteliği taşımak
d. Hiyerarşiye karşı çıkmak
e. Tüketim toplumunu sorgulamak

8. Türkiye'de çevreciliğin gelişimiyle ilgili olarak aşağıdakilerden hangisi **söylenemez?**

a. Çevre örgütlerine üyelik oranı düşüktür.
b. Toplum, çevreye diğer toplumlara göre daha az önem vermektedir.
c. Çevre hareketleri 1970'lerde başlamıştır.
d. Çevre hareketleri politikaların değişitirilmesine katkı yapmıştır.
e. Çevre örgütleri karar süreçlerine katılmaktadır.

9. Türkiye'de **ilk** yeşil parti hangi yılda kurulmuştur?

a. 1978
b. 1980
c. 1985
d. 1988
e. 2007

10. Sürdürülebilir kalkınma kavramı hangi yayında kullanılmıştır?

a. Büyümenin sınırları
b. Ortak Geleceğimiz
c. Sessiz İlkbahar
d. Yaşamda Kalkınma İçin Plan
e. Sınırların Ötesinde

Okuma Parçası

"ÇEVRE" TOPLUMSAL UYANIŞ GÜVENCESİNDE...

Dünya Çevre Günü'nün 18. yılını kutluyoruz. "Kutluyoruz", çünkü, 5 Haziran 1972'de Stockholm'de başlayan Birleşmiş Milletler Dünya Çevre Konferansı, insanlığın "ortak geleceği" için yaşamsal önem taşıyan evrensel ilkeleri belirlemekle yetinmemişti. Daha ileri giderek, bu ilkelerin uygulanması yönünde "tüm üye hükümetlerini de görevli" kılmıştı.

[K]onferansın Sonuç Bildirgesi'nde "Çevre her iki yönüyle de yani hem doğal çevre, hem de insan yapısı (kültürel) çevre olarak, insanoğlunun esenliği ve temel haklarından yararlanması için ve hatta yaşamın kendisi için gereklidir..." görüşünde birleşen ülkeler, "ortak yükümlülüklerini" ise şöyle belirlemişlerdi: "Çevrenin korunması ve geliştirilmesi dünyanın ekonomik kalkınması için en önemli öğedir. Bu, bütün insanların acil isteği ve bütün hükümetlerin görevidir."

Türkiye, 18 yıl önce dünya uluslarıyla ortaklaşa girdiği bu "kutlanacak" yükümlülükler için bugüne değin neler yaptı? ... Kuşkusuz, bu sorulara olumlu yanıt vermek olanaksız. ...

TOPLUMSAL UYANIŞ

Bu "talihsiz" dönem içerisinde olumlu tek gelişme toplumumuzda doğal ve kültürel çevreye sahip çıkma yönünde "umut verici" bir uyanışın başlaması ve bu sahip çıkışın, giderek "demokrasi savaşımı" ile de özdeş bir içeriğe kavuşmasıdır.

Son yıllara kısa bir göz atalım.

1984'te Gökova Körfezi'ndeki Ören Termik Santralı'na karşı yöre halkının başlattığı direniş, kısa sürede "ulusal bir tepkiye" dönüşmüştü. Ülkedeki hemen her görüşten kişi ve kuruluşlar, santralin bir "katliam aracı" olacağı üzerinde birleşmişlerdi. "Direten" ise tek başına hükümet oldu ve artan kamuoyu baskısı karşısında "bacayı yeşile boyarız" gibi kara mizah konusu olacak tartışmalar bile yaşandı.

Aynı yıllarda, Yatağan Santralı'nın verdiği zararları "tazmin" için yine yöre köylülerinin açtıkları davalar TEK'in bu zararları ödemesi kararıyla sonuçlandı.

1987'de Köyceğiz-Dalyan'daki "Kaplumbağa kumsalı"na yapılmak istenen otel yatırımından, bu kez "uluslararası destek" bulan bir toplumsal muhalefetin baskısıyla vazgeçilebildi. Ancak burada da yatırımı durduran "devlet" değil, yatırımcının "kendi kararı" oldu.

1988'de Ankara'da Zafer ve Güven Park'larının kentin yeşil alan gereksinimine yeniden kazanılması, yerel halkın verdiği "hukuk savaşımı" ile sağlanabildi.

1989'da Taşkışla'nın "otel yapılmak" istenmesi, yine "sivil toplum örgütleri" ve duyarlı bilim çevrelerinin çabalarıyla engellenebildi. Bu başarı, ardından pek çok kentimizde, spekülatif amaçlı imar planı değişikliklerine karşı idari davalar açılmasına ve çoğunda toplumsal yarar doğrultusunda kazanımlar elde edilmesine de örnek oldu.

Geçen 6 Mayıs'taki, Aliağa'da kurulmak istenen termik santrala karşı on binlerce insanın "kenetlenmesini" ise tarihsel bir halk hareketi olarak yaşadık.

[D]aha böyle bir çok güncel "örnek olay"; halkımızın son 18 yıldır yaşanan "sürece" artık "hayır" dediğinin açık göstergeleridir.

Kaynak: Oktay Ekinci (1991). **"Çevremiz" de Demokrasi Bekliyor**, İstanbul: E Yayınları, s. 100-104'ten kısaltılarak alınmıştır.

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. e	Yanıtınız yanlış ise "Çevre Hareketi: Değerler ve Eylem Biçimleri" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
2. c	Yanıtınız yanlış ise "Çevre Hareketi: Değerler ve Eylem Biçimleri" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
3. c	Yanıtınız yanlış ise "Çevre Hareketlerinin Tarihi" konusunu gözden geçiriniz.
4. a	Yanıtınız yanlış ise "Batı Dışı Dünyada Çevrecilik" konusunu gözden geçiriniz.
5. d	Yanıtınız yanlış ise "Çevre Hareketlerinin Tarihi" konusunu gözden geçiriniz.
6. b	Yanıtınız yanlış ise "Çevre Hareketlerinin Tarihi" konusunu gözden geçiriniz.
7. a	Yanıtınız yanlış ise "Çevre Hareketlerinin Tarihi" konusunu gözden geçiriniz.
8. b	Yanıtınız yanlış ise "Türkiye'de Çevrecilik ve Çevre Hareketleri" konusunu gözden geçiriniz.
9. c	Yanıtınız yanlış ise "Türkiye'de Çevrecilik ve Çevre Hareketleri" konusunu gözden geçiriniz.
10. b	Yanıtınız yanlış ise "Türkiye'de Çevrecilik ve Çevre Hareketleri" konusunu gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Çevre hareketi farklı düşüncelerden beslenmekte, farklı öncelik ve değerlerden yola çıkmaktadır. Düşünsel yönelimleri ve etkinlik türleri açısından farklılaşan çeşitli akımlar bulunmakla birlikte, bunları da kapsayan başlıca iki yaklaşım çevrecilik ve ekolojizmdir. Çevrecilik ve ekolojizm insan doğa ilişkisine bakışları, çevresel bozulmanın nedenleri hakkındaki görüşleri ve önerileri çözüm yolları açısından birbirinden ayrılmaktadır.

Sıra Sizde 2

Birinci ve ikinci dalga çevre hareketleri sorunsallaştırdıkları konular, düşünsel kaynakları ve etkinlik türleri açısından oldukça farklı özelliklere sahiptir. Birinci dalga çevre hareketi doğal yaşam alanlarının, yaban yaşamının, canlı türlerinin korunmasına öncelik vermiştir. Doğal alanların ve türlerin korunması için yasal düzenlemeler yapılması, koruma statüleri oluşturulması gibi, var olan yapı içinde düzeltimci önlemler alınmasına çalışmışlardır. Ayrıca seçkinci bir harekettir. İkinci dalga modern çevre hareketi ise toplumsal ve siyasal sistem eleştirisi biçiminde gelişmiştir. Endüstri toplumlarının ekonomik büyümeye odaklanma, ilerleme, tüketim kültürü, hiyerarşik örgütlenme özelliklerini sorgulamıştır. Toplumsal düzenin eşitlikçi, katılımcı, demokratik ve merkeziyetçi olmayan biçimde yeniden örgütlenmesini savunmuştur. Doğanın korunması yanında, nükleer enerji, endüstriyel gelişmenin sonuçları olan kirlilik ve ekolojik bozulma gibi sorunları ön plana çıkarmıştır. Birinci dalgadan farklı olarak kitlesel bir harekettir.

Sıra Sizde 3

İnsan doğa ilişkisi çevreciliğin temel sorunsalıdır. Çevrecilik insanı değerler sisteminin odağına yerleştiren, onu doğanın dışında ve doğadan ayrı üstün bir varlık olarak kavrayan insan-merkezci yaklaşıma karşı çıkar. İnsanlarla doğa arasındaki ilişkinin, insanı ekolojik bütünlüğün bir parçası olarak gören, yaşam formlarının çeşitliliğinin ve zenginliğinin korunmasını önemseyen çevre-merkezciliğe göre düzenlenmesini savunur. İnsan dışındaki varlıklar insan amaçlarından bağımsız kendinde bir değere sahiptir; insanların bu değere saygı duyması gerekir.

Sıra Sizde 4

Her iki hareketin çıkış noktası da çevresel eşitsizliklerdir. Çevresel adalet hareketi doğduğu yer olan ABD'nin siyasal ve toplumsal özelliklerinden dolayı ağırlıklı olarak etnik temelde gelişen çevresel eşitsizleri sorunsallaştırır. Gelişmekte olan ülkelerdeki çevre hareketleri ise daha fazla ekonomik tabanlı eşitsizliklerle bağlantılı olarak karşılaştıkları çevre sorunlarına karşı çıkmaktadır.

Sıra Sizde 5

Çevre hareketleri bireylerin ve toplumların doğaya bakışını değiştirmiş, devletlerin ve ekonomik aktörlerin karar ve etkinliklerinde çevreyi dikkate almasını sağlamış, çevre konusunda yasal, yönetsel, kurumsal düzenlemler yapılmasını sağlamış, çevresel kirliliğe ve bozulmaya yol açan etkinliklerin gerçekleştirilmesini engellemiştir.

Sıra Sizde 6

Türkiye'de çevre hareketleri dünyayla eş zamanlı olarak başlamış, 1980'ler ve 1990'larda yaygınlaşmıştır. Bununla birlikte, çevre örgütlerine üyelik ve doğrudan destek düşük kalmıştır. Ekonomik ve toplumsal gelişmişlik düzeyini yansıtır biçimde hem Kuzey'deki hem de Güney'deki çevre hareketlerine benzer toplumsal hareketler söz konusudur.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

Adem, Ç. (2005). "Non-State Actors and Environmentalism", *Environmentalism in Turkey: Between Democracy and Development*, Fikret Adaman, Murat Arsel (Eds.), Aldershot: Ashgate, s. 71-86.

Atauz, A. (2000). "Çevreci Sivil Toplum Hareketinin Yakın Tarihi", *Türkiye'de Çevrenin ve Çevre Korumanın Tarihi Sempozyumu*, İstanbul: Türkiye Toplumsal ve Ekonomik Tarih Vakfı Yayını, s. 194-220.

Baykan, B. G., Ertunç, B. (2011). *Toplumlar Zenginleştikçe Çevrenin Önemi Artıyor*, Betam Araştırma Notu 11/105, http://betam.bahcesehir.edu.tr/tr/wp-content/uploads/2011/02/ArastirmaNotu 105.pdf.

Castells, M. (2010). *The Power of Identity*, Oxford: Wiley-Blackwell.

Cerit Mazlum, S. (2006). "Dış Politika Sorunu Olarak Çevre: Rio'dan Johannesburg'a Türkiye'de Çevre Dış Politikası ve STK'lar", *Sivil Toplum ve Dış Politika: Yeni Sorunlar, Yeni Aktörler*, S. Cerit Mazlum, E. Doğan (Der.), İstanbul: Bağlam Yayınları, s. 291-324.

Cerit Mazlum, S. (2007). "Yerel Politikadan Yeryüzü Politikasına: Küresel Çevre Yönetiminde Çevre Örgütleri", *Sivil Toplum Dergisi*, Yıl: 5, Sayı: 20, s. 91-108.

Çarkoğlu, A., Kalaycıoğlu , E. (2011). *Türkiye'de Çevre 2010*, İstanbul: Koç Üniversitesi, Sabancı Üniversitesi.

Çevre Kanunu, No. 2872, *Resmi Gazete*, Tarih: 11.08.1983, Sayı: 18132.

Çoban, A. (2002). "Çevreciliğin Ekolojik Unsurlarının Eklemlenmesi", *SBF Dergisi*, Cilt: 57, Sayı: 3, s. 3-30.

Çoban, A. (2010). "'Sürdürülebilir Kalkınma' Tartışması Ekseninde Bergama Köylü Direnişi", D. Yıldırım, E. Haspolat (Der.), *Değişen İzmir'i Anlamak*, Ankara: Phoenix Yayınevi, s. 561-599.

Dalton, R. J. (1993). "The Environmental Movement in Western Europe", *Environmental Politics in the International Arena: Movements, Parties, Organizations, and Policy*, Sheldon Kamieniecki (Ed.), Albany: State University of New York Press, s. 41-68.

Dalton, R. J. (2005). "The Greening of the Globe? Cross-national Levels of Environmental Group Membership", *Environmental Politics*, 14 (4): 441-459.

Della Porta, D., Diani, M. (2006). *Social Movements: An Introduction*, Oxford: Blackwell.

Della Porta, D., Tarrow, S. (2005). "Transnational Processes and Social Activism: An Introduction", *Transnational Protest and Global Activism*, D. della Porta, S. Tarrow (Eds), Oxford: Rowman & Littlefield Publishers, s. 1-17.

Diani, M., Donati, P. R. (1999). "Organisational Change in Western European Environmental Groups: A Framework for Analysis", *Environmental Politics*, 8 (1): 13-34.

Dinçer, M. (1996). *Çevre Gönüllü Kuruluşları*, Ankara: Türkiye Çevre Vakfı Yayını.

Dobson, A. (2000). *Green Political Thought*, London: Routledge.

Doherty, B. (2002). *Ideas and Actions in the Green Movement*, London: Routledge.

Doyle, T. (2005). *Environmental Movements in Minority and Majority Worlds*, New Brunswick: Rutgers University Press.

Duru, B. (2002). "Türkiye'de Çevrenin Siyasallaşması: Yeşiller Partisi Deneyimi", *Mülkiye*, Sayı: 236, Eylül-Ekim, Cilt: XXVI, s. 179-200.

European Commission (2008). Europeans' Attitudes towards Climate Change, http://ec.europa.eu /public_opinion/archives/ebs/ebs_300_full_en.pdf.

European Commission (2008). Attitudes of European Citizens towards theEenvironment, http://ec.eu ropa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_295_en. pdf.

Frankland, E. G. (1995). "The rise, fall and recovery of Die Grünen", The Green Challenge: *The Development of Green Parties in Europe*, Dick Richardson and Chris Rootes (Eds.), London: Routledge, s.17-32.

Gottlieb, R. (2005). *Forcing the Spring: The Transformation of the American Enviromental Movement*, Washington, DC: Island Press.

Jamison, A. (2001). *The Making of Green Knowledge*, Cambridge: Cambridge University Press.

Kadirbeyoğlu, Z. (2005). "Assessing the Efficacy of Transnational Advocacy Networks", *Environmentalism in Turkey: Between Democracy and Development*, F. Adaman, M. Arsel (Eds.), Aldershot: Ashgate, s. 101-116.

Kelly, P. (1984). *Fighting for Hope*, London: Chatto and Windus.

Khagram, S., Riker, J. V., Sikkink, K. (2002). "From Santiago to Seattle: Transnational Advocacy Groups Restructuring World Politics", *Restructuring World Politics: Transnational Social Movements, Networks, and Norms*, S. Khagram, J. V. Riker, K. Sikkink (Eds.), Minneapolis: University of Minnesota Press, s. 3-23.

Kitschelt, H. (1993). "The Green Phenomenon in Western Party Systems", *Environmental Politics in the International Arena: Movements, Parties, Organizations, and Policy*, S. Kamieniecki (Ed.), Albany: State University of New York Press, s. 93-112.

Kousis, M., della Porta, D., Jiménez, M. (2008). "Southern European Environmental Movements in Comparative Perspective", *American Behavioral Scientist*, 51 (11): 1627-1647.

Martinez-Alier, J. (2002). *The Environmentalism of the Poor: A Study of Ecological Conflicts and Valuation*, Cheltenham: Edward Elgar.

Paker, H., Baykan, B. G. (2008). *Türkiye'de Çevre ve Sivil Toplum: Örgütlenme ve Son Eğilimler*, Betam Araştırma Notu 08/8, http://betam.bahcesehir.edu.tr/tr/wp-content /uploads/2008/05/AraştirmaNotu0081.pdf.

Rootes, C. (1997). "Environmental movements and green parties in western and eastern Europe", *The International Handbook of Environmental Sociology*, M. Redclift, G. Woodgate (Eds.), Cheltenham: Edward Elgar, s. 319-348.

Rootes, C. (1999). "Environmental Movements: From the Local to the Global", *Environmental Politics*, 8 (1): 1-12.

Rootes, C. (2004). "Environmental Movements", *The Blackwell Companion to Social Movements*, David A. Snow, Sarah A. Soule, and Hanspeter Kriesi (Eds), Oxford: Blackwell Publishing, s. 608-640.

Rootes, C. (2007). "Acting locally: the character, contexts and significance of local environmental mobilisations", *Environmental Politics*, 16 (5): 722-741.

Sarkar, S. (1986). "The Green Movement in West Germany", *Alternatives*, 11 (2): 219-254.

Schreurs, M. A. (1997). "Domestic Institutions and International Environmental Agendas in Japan and Germany", *The Internationalization of Environmental Protection*, M. A. Schreurs, E. Economy (Eds.), Cambridge: Cambridge University Press, s. 134-161.

Schreurs, M., Papadakis, E. (2007). *Historical Dictionary of the Green Movement*, Maryland: Scarecrow Press.

Ünder, H. (1996). *Çevre Felsefesi*, Ankara: Doruk Yayınları.

Van Der Heijden, H. (1997). "Political Opportunity Structure and the Institutionalisation of the Environmental Movement", *Environmental Politics*, 6 (4): 25-50.

Van Der Heijden, H. (1999). "Environmental movements, ecological modernisation and political opportunity structures", *Environmental Politics*, 8 (1): 199-221.

Wapner, P. (1995). "Politics Beyond the State: Environmental Activism and World Civic Politics", *World Politics*, April, 47, s. 311-40.

Wapner, P. (2002). "Horizontal Politics: Transnational Environmental Activism and Global Cultural Change", *Global Environmental Politics*, 2 (2): 37-62.

Internet Kaynakları

http://www.350.org
http://foe.org
http://www.greenpeace.org/international
http://www.nature.org
http://wwf.panda.org
http://www.rspb.org.uk/about/history

YENİ TOPLUMSAL HAREKETLER

9

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Sivil toplum örgütlerini tanımlayabilecek,
- Sivil toplum örgütlerinin tarihsel süreçlerini değerlendirebilecek,
- Sivil toplum örgütlerinin amaçlarını ve işlevlerini tanımlayabilecek,
- Türkiye'de sivil toplum örgütlerinin sorunlarını irdeleyebileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Sivil toplum
- Gönüllülük
- Yardım
- Demokrasi
- Sivil toplum ve kültür

İçindekiler

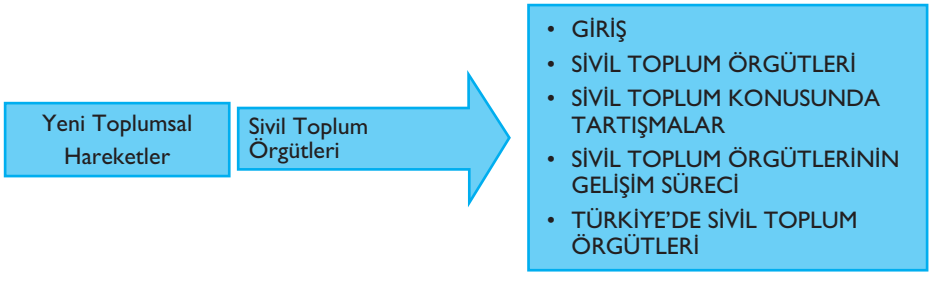

Sivil Toplum Örgütleri

GİRİŞ

Kökenleri Antik Yunan'a kadar uzanan ve 15. yüzyıldan günümüze değin farklı anlamlar kazanan sivil toplum, özellikle devlet-birey ve toplum ilişkilerini açıklamada ve düzenlemede her dönem başvurulan temel kavramlardan biri olmuştur. Sivil toplumun tarihini Aristo'ya kadar götürebiliriz, ancak 18. yüzyıla kadar sivil toplum - siyasi toplum ayrımı yapılmamış; her iki kavram da aynı anlama gelecek şekilde birlikte kullanılmıştır. Teorik temelleri 18. yüzyılda atılmış ve kavram temelde liberal değerler çerçevesinde Locke, Rousseau, Burke, Fichte, Paine, Hegel ve Marks gibi düşünürler tarafından geliştirilmiştir (Gözer, 2004:135). İlerleyen bölümlerde adı geçen düşünürlerin sivil toplum kavramına ilişkin kuramsal yaklaşımları özet halinde ele alınacaktır.

Endüstri toplumunun yükselişi merkezileşmeyi ve yoğunlaşmayı beraberinde getirmiştir. Böylece daha önce görülmemiş türde büyük kentler, dev ölçüde üretimde bulunan fabrikalar ve bu fabrikalarda benzer amaçlara ve özelliklere sahip binlerce işçi ortaya çıkmıştır. Bu sayıları artan ve son derece kötü şartlar altında yaşayan yeni sosyal güçler bir sınıf bilinci etrafında kenetlenerek, uzun süren mücadelelerden sonra kendi örgütlerini kurmuştur. Bu dönemde sivil toplum örgütleri daha çok işçi sınıfının etrafında örgütlendiği büyük ve güçlü sendikalar şeklinde kendini göstermiştir.

Sivil toplum örgütlerinin son yıllarda da gelişmelere paralel olarak dünya gündeminin başlıca konularından biri olduğu ifade edilebilir. Özellikle Amerika'da yaygınlaşan ve gittikçe etkisini her alanda arttırdığı gözlenen sivil toplum örgütleri, önde gelen yönetim gurusu Peter Drucker tarafından ABD'nin en büyük yenilik ve itici gücü olarak tanımlanmıştır (Drucker, 1990: 11-23).

Günümüzde uluslararası kuruluşlar ve sivil toplum örgütleri toplumsal kararların alınmasında seçilmişlerle birlikte rol almaktadır. Bu gelişmenin ardında yatan nedenlerden belki de en önemlisi, artık kişilerin geleceklerini belirleyecek konuları seçtikleri temsilcilere bırakmamak ve doğrudan söz sahibi olmak istemeleridir. Bu da sivil toplum örgütleri aracılığıyla gelişen katılımcılığı beraberinde getirmektedir.

SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİ

Sivil Toplum Kavramının Tanımı

Sivil toplum kavramı, bugünkü algıdan farklı olarak ilk kez Platon ve Aristo tarafından 'devlet' kavramıyla birlikte kullanılmıştır.

Türkçede kullanılan sivil sözcüğü Latince "civis" kökünden türetilmiştir, "yurttaş veya kenttaş" anlamını taşımaktadır. Sivil toplum ise yine Fransızcadaki "societe civilie" sözcüğünden gelmektedir. 'Sivil toplum' sözcüğünün kökenine baktığımızda Latince civilis, civilius kökeninden geldiğini görürüz. Sivil toplum kavramının şu anki anlayışıyla olmasa da ilk olarak Platon ve Aristo'da devlet kavramıyla birlikte kullanılmıştır.

Sivil toplum örgütlerini tanımlarken öncelikle içinde geliştiği ortamı yani sivil toplumu tanımlamak gerekmektedir. Aksi halde sivil toplum örgütlerinin tanımı biraz eksik kalabilir. Sivil toplumu tanımlayan birbirinden farklı, bazen birbirini tamamlayan bazen de birbiri ile çelişen birçok teori vardır. Ayrıca dünya sisteminde değişimler de sivil toplum tanımına farklı değerler yüklenmesine neden olmuştur. Örneğin Aydınlanma ve Sanayi Devrimi gibi Avrupa tarihinde önemli dönüm noktaları olarak kabul edilen gelişmeler, sivil toplumun teorik temellerinin atılmasına ve otorite karşısındaki özerklik anlayışının güçlenmesine neden olmuştur. Yakın tarihlerde dünya sistemindeki değişimler de, örneğin Sovyetlerin dağılması ile iki kutuplu sistemin çökmesi ve küreselleşme de sivil toplum ve sivil toplum örgütlerinin gücünü artıran gelişmeler olmuştur (Marshall, 1999: 662-663).

Bir kuruluşun sivil toplum kuruluşu sayılabilmesi için her şeyden önce devlet dışı bir kuruluş olması gerektiği genel kabul görmektedir. Birleşmis Milletler Ekonomi ve Sosyal Konseyinin sivil toplum örgütü tanımı şöyledir; "Sivil toplum örgütü, devletlerarası anlaşma temeline dayanmayan bütün uluslararası örgütler hükümet dışı örgüttür." (Yıkılmaz, 2003: 163).

Sivil toplum örgütleri, herhangi bir devlet organından bağımsız bir şekilde özel kişilerin girişimiyle yasal olarak kurulmuş her türlü organizasyon şeklinde tanımlanabilir.

Sivil toplum kuruluşları ''sivil toplum örgütleri'' olarak da adlandırılmaktadır. Sivil toplum örgütleri, resmi kurumlar dışında ve bunlardan bağımsız olarak politik, sosyal, kültürel, hukuki ve çevresel amaçları doğrultusunda lobi çalışmaları, ikna ve eylemler yapan, üyelerini ve çalışanlarını gönüllülük usulüyle kabul eden, kâr amacı gütmeyen ve gelirlerini bağışlar ve/veya üyelik ödemeleri ile sağlayan kuruluşlardır.

Oda, sendika, vakıf ve dernek adı altında faaliyet gösteren sivil toplum örgütleri, vakıf ve dernekler gibi topluma yararlı hizmetler vermek için kurulmuş yasal topluluklardır. Sivil toplum örgütleri, herhangi bir devlet organından bağımsız, özel kişilerin girişimiyle yasal olarak kurulmuş her türlü organizasyon için kullanılan genel bir kavramdır. Sivil toplum örgütlerinin tamamen veya kısmen devlet organları tarafından desteklendiği durumlarda bile bünyesinde herhangi bir devlet yetkilisi bulunmadığı sürece kurumun sivil toplum örgütü olma özelliğinin bazı durumlarda geçerliliği kabul edilir.

Sivil Toplum Örgütlerinin Temel Özellikleri

Sivil toplum örgütleri, farklı ve parçalı bir toplumu değil toplumda farklı alanları temsil eden, belirli bir amaç veya amaçlar etrafında bireyler üzerinde birleştirici etki gösteren, topluma ve kendi üyelerine hizmet üreten ve kişilerin kamu dışı alanda ihtiyaç duydukları çalışmaları bir organizasyon içinde gerçekleştirmeye çalışan ve toplumun öznesi niteliğini taşıyan kuruluşlardır.

Sivil toplum örgütleri son yıllarda Avrupa Birliği politika sürecine ve programlarına daha çok dahil edilerek daha geniş bir sivil alan oluşturmada anahtar

unsur olarak yer almaktadır. Sivil toplum örgütleri Avrupa' daki yönetişim, kalkınma, çevre ve sosyal politika gibi bir dizi konuda "sesli paydaşlar" olarak algılanmaktadır.

Avrupa Birliği kurumları ve aralarındaki ilişki çok karmaşık olmasına rağmen hiç şüphesiz karşılıklı bir yarar ve diyalog söz konusudur. Son yıllarda sivil toplum örgütleri gibi gönüllü organizasyonlar pek çok politika alanında giderek artan sayıda proje yürütmüş ve bu amaçla Avrupa Birliği fonlarından ve hibe olanaklarından yararlanmıştır. Örneğin 2000 yılında Avrupa Birliği Komisyonu tarafından sivil toplum örgütleri projelerine doğrudan 1 milyon Euro ayrıldığı tahmin edilmektedir (Etherington, 2002: 131. 132).

Avrupa Birliği, Birlik içindeki sivil toplum örgütlerlerinin temel özelliklerini şu şekilde belirlemiştir (Mercer, 2002: 8-9);

Sivil toplum örgütlerleri;

- Yapısal olarak" Avrupalı" olmalı ve üyeliği coğrafi bir temele yayılmalı,
- Danışmanlığı tesis etmeli ve uzmanlık sahibi olmalı,
- Üyelerinin uzmanlık bilgisine doğrudan başvurabilmeli, hızlı ve yapıcı bir danışmanlığa sahip olmalı,
- Diyalog konusuna önem vermeli ve asgari koşulları sağlamalı,
- Avrupa toplumunun çıkarlarıyla uyuşan ve genel olarak Avrupa Birliği Anayasası, değerleri ve hedefleri kapsamındaki temel sorun alanlarına yönelmeli,
- Birliğe üye devletler düzeyinde üyeleri olmalı,
- Avrupa Birliği ekseninde hareket etmek ve üyelerini temsil etmek için gerekli yetkilerle donatılmalı,
- Bağımsız olmalı, dış birimlerden, hükümetlerden veya lobi gruplarından talimat almamalı,
- Karar alma mekanizması ve yapısal açıdan demokratik olmalı ve
- Mali açıdan şeffaf olmalıdır.

Sivil toplum örgütleri, herhangi bir devlet organından bağımsız bir şekilde özel kişilerin girişimiyle yasal olarak kurulmuş her türlü organizasyon şeklinde tanımlanabilir.

Günümüzde sivil toplum örgütleri bir dizi farklı faaliyet gerçekleştirmektedir. Ulusal veya uluslararası örgütlerin faaliyetleri üzerinde bir izleyici işlevi görmekte, üyelerinin sesini duyurmakta ve hem ulusal/uluslarüstü veya uluslararası arenayı daha katılımcı kılmakta hem de karar alma sürecine etkide bulunmaktadır.

Resim 9.1

Evrensel sivil toplum ikonu

Avrupa Birliği Komisyonu Ekim 2004 tarihli raporu ile üye ülkeler arasında endişelerin ve görüşlerin içten ve açık bir sekilde tartışılacağı bir diyalogun geliştirilmesi gereğini vurgulayarak bunda da en önemli rolü Avrupa Birliğinin de desteğiyle sivil topluma vermiştir (Türk Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 2001: 23- 25).

21. Yüzyılın neden "sivil toplum örgütleri çağı" olarak nitelendirildiğini tartışınız.

SIRA SİZDE 1

KİTAP

Küreselleşme sürecinin içinde barındırdığı eşitsizlikler ve yol açtığı yoksullaşma için önemli bir kaynak olarak 'Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk' adlı kitaba bakabilirsiniz (Fikret Şenses, 3. baskı, İstanbul: İleşim Yay., 2003).

Sivil toplum örgütlerinin özelliklerini şu şekilde özetleyebiliriz:

- Kar amacı gütmemek,
- Siyasi ve ekonomik aktörlerden bağımsız hareket etmek,
- Gönüllülük esasına dayanmak,
- Bürokratik olmayan esnek bir yapıya sahip olmak,
- Karar ve uygulamalarda katılımcı yaklaşımı benimsemek yani halkın katılımını ve güçlenmesini sağlamaya odaklanmak,
- Politika ve stratejileri ile mevcut yönetim ve uygulamaları, amaçları doğrultusunda etkileyebilmek,
- Dürüstlük, tutarlılık, açıklık, saydamlık, yardımseverlik, hoşgörü ve hizmet anlayışına sahip olmak gibi değerleri benimsemek (Bostancı, 2005:55).

Sivil toplum örgütlerinin özelliklerinin, örgütlerin toplumdaki yeri ve işlevlerini de belirlediği söylenebilir. Sivil toplum örgütleri devlet ile bireyler arasında, sivil toplum yararına çalışan kuruluşlardır; en geniş tanımı ile sivil topluma dayalı bütün demokratik kuruluşlar ve birliklerdir. Dini gruplar ve cemaatler, kültür dernekleri, spor ve hobi kulüpleri, vatandaş forumları, yurttaş insiyatifleri, meslek birlikleri, sendika ve kooperatifler, alternatif kurumlar, çiftçi grupları, hemşehri dernekleri, çevreciler, tüketici koruma örgütleri, kadın örgütleri, hayvanları koruma örgütleri, mahalle temsilcileri, kent konseyleri v.b sivil toplumun bir parçasını oluşturur (Bostancı, 2005 s:59).

Sivil Toplum Örgütlerinin Amaçları ve İşlevleri

Sivil toplum örgütleri, resmi kurumlar dışında ve bunlardan bağımsız olarak çalışan, politik, sosyal, kültürel, hukuki ve çevresel amaçları doğrultusunda lobi, ikna ve eylem çalışmaları yürüten, üyelerini ve çalışanlarını gönüllülük usulüyle kabul eden, kâr amacı gütmeyen ve gelirlerini bağışlar ve/veya üyelik ödemeleri ile sağlayan kuruluşlardır (Bostancı, 2005:46)

Sivil toplum örgütlerinin kuruluş amaçları birbirinden farklılıklar gösterse de hepsinin dayandığı temel, "birlikten güç doğar." ilkesidir. Sivil toplum örgütleri:

- Bireyler arasında hoşgörü ve dayanışmayı artırır,
- Bilinçlenmeyi sağlar,
- Ortak hareket etme duygusu kazandırır,
- Aynı düşünceleri paylaşanları bir araya getirir,
- Ortak amaçların gerçekleştirilmesini sağlar (Şimşek, 2000: 340).

Sivil toplum örgütleri topluma yönelik projeler gerçekleştirmek için fon toplamaktan araştırma yapmaya, atölye çalışmaları yürütmekten eğitici malzemeler hazırlamaya kadar çok çeşitli alanlarda hizmet verdiği gibi kişilere yönelik önemli hizmetler sunmak ve yerel ya da ulusal düzeyde belli bir konuda farkındalık yaratmak gibi faaliyetler de gerçekleştirir.

Kimi sivil toplum örgütleri sadece belirli bir konuda çalışırken bazıları da görev tanımları doğrultusunda birden fazla konuda ve alanda hizmet verir. Bu çerçevede sağlık, eğitim, spor vb. konulara odaklanıp sadece bu alanlarda faaliyet gösteren sivil toplum örgütlerinin yanı sıra bulundukları topluma bir ses olabilme çabası içinde olanlar da söz konusudur. Sivil toplum örgütlerinin temel amaçları şu şekilde özetlenebilir (Keane, 1994,: 37-41);

- Kamuoyu oluşturma yoluyla bireylerin taleplerinin dile getirilmesine ve dikkate alınmasına yardımcı olmak.
- Çoğulcu ve katılımcı bir toplum yapısının sağlanmasında etkin bir rol üstlenmek.
- Gerek devletin gerçekleştirdiği uygulamalara gerekse pazar ekonomisinin dayattığı bazı mekanizmalara karşı koruyucu tampon olma işlevi görmek.
- Toplum içinde, toplumun çıkarları doğrultusunda kamuoyu oluşturarak bireylerin taleplerinin dile getirilmesini sağlamak.
- Temel ölçeklerde projeler üretmek ve bu projelere kaynak aktarımını sağlamak.
- Üretilen projeleri uygulamaya geçirerek eğitim, sosyal refah ve istihdam konularında hükümet politikalarına paralel ya da alternatif sorumluluklar üstlenmek.
- Çoğulcu, katılımcı bir toplum yapısının oluşmasını sağlayarak piyasadaki metalaşmaya ve egemen piyasa değerlerine karşı dengeleyici bir unsur olmak.

Sivil toplum örgütleri, kendi içlerinde oluşturulan çoğulcu ve katılımcı bir kültürle beslenen ve aynı zamanda yönetim deneyimi de edinmiş bireylerin yetişmesini sağlamayı da amaçlar. Ayrıca devletin gücünün yetmediği konularda araştırma, tesis ve hizmet sağlayarak devletin hizmet yelpazesindeki açıkları da kapamayı hedefler. Bu bağlamda özellikle güney yarım küredeki sivil toplum örgütlerinin hükümetlerin bazı fonksiyonlarını üstlenmesi ve bu yönüyle bir ara mekanizma olması örnek olarak verilebilir.

Bireyler arasında hoşgörü ve dayanışmayı artırmak, bilinçlendirmek, ortak hareket etme duygusu kazandırmak ve aynı düşünceye sahip olanları bir araya getirmek sivil toplum örgütlerinin amaçları arasında yer alır.

Sivil toplum örgütlerinin amaçları çerçevesinde birçok toplumsal işlevleri de söz konusudur. Bu işlevleri şu şekilde özetlemek mümkündür (İbrahim ve Wedel, 1997: 73);

Sivil toplum örgütleri:

- Demokrasinin gelişmesine katkıda bulunur.
- Bireylerin ortak amaç ve hedefleri doğrultusunda, siyasi iradeyi ve yönetimi karar alma sürecinde kamuoyu oluşturmak suretiyle etkiler.
- Devletin eylemlerinin sivil toplum tarafından denetlenmesine olanak sağlama; diğer yandan da topluma devlet karşısında bir koruma sağlama işlevi görür.
- Kamuoyu oluşturarak bireylerin taleplerini dile getirmeleri için uygun ortam sağlar.
- Belirli konularda kamuoyu duyarlılığının yaratılması/artırılması ve hükümetleri harekete geçiren siyasi baskıların ortaya çıkmasını sağlar.
- Çoğulcu toplum yapısını geliştirerek, egemen aktörlere karşı dengeleri sağlayan bir unsur olarak işlev görür.
- Bireylerin siyasi kültürlerini geliştirir yani katılımcı ve çoğulcu bir kültürel yapı geliştirir ve pekiştirir. Bu sayede bireylere yönetim deneyimi de kazandırılabilir.
- Sorunlara, esnek yapılarından dolayı, çok daha işlevsel çözümler geliştirebilir. Dolayısıyla projeler üretip bu projelere gerekli kaynakları da bulabilir. Özellikle, eğitim, sosyal refah ve istihdam konularında hükümet politikalarına paralel ya da alternatif sorumluluklar alabilir.

Resim 9.2

Sivil Toplum Logosu

SIRA SİZDE 2

Sivil toplum örgütlerinin siyasal, toplumsal ve ekonomik etkilerini değerlendiriniz.

Sivil Toplum Konusunda Tartışmalar

1980'lerden sonra sıkça tartışılan bir konu haline gelmiş ve çok çeşitli içerikler yüklenmiş bir kavram olan 'sivil toplum'un kökeni Antik Yunan'a kadar uzanır. Klasik siyaset ve hukuk felsefesinde daha çok devlet referanslı olan sivil toplum kavramını ilk kez Aristoteles'in kullandığı ve bu kavramın Laticeye societas civilis olarak çevrilen 'politike koinoia' olduğu söylenebilir. Aristoteles'ten itibaren Hobbes, Locke, de Tocqueville, Rousseau, Ferguson gibi klasik hukuk felsefecilerini de kapsayan dönemde siyasi toplum yani devlet ve sivil toplum özdeş olarak kullanılmıştır. Bu özdeşliğin en görünür şeklini aldığı Hobbes'un modelinde, herkesin herkese karşı sürekli savaş halinde olduğu bir güvensizlik ortamı olan doğa hali, insanları bir sözleşme ile devlet yani sivil toplum etrafında birleşmeye itmiştir. Locke ise devleti doğa halinin düzenlenmesi olarak ele alır. Locke'da devlet yani sivil toplum sadece çıkabilecek ihtilaflarda başvurulan yasaların ve yaptırımların uygulanışında ortaya çıkar.

Sivil toplum 18. yy'ın ortalarına doğru piyasa ekonomisinin yükselişi, sanayileşme ve kentleşme ile birlikte devletten büyük ölçüde ayrılmış, karmaşık bir sosyal düzen olarak ele alınmıştır; bu anlamda teorik bir kırılma söz konusudur. Aydınlanma düşünürleri sivil toplumu Aristotle, Hobbes ve Locke'dan farklı olarak, yeni yeni öne sürülmeye başlayan bireysel hak ve özgürlüklerin yanında devletin müdahalesine karşı bir savunma alanı olarak ele almışlardır (Edwards, 2005: 7). Mutlakiyetin çözülüşü, despotik devlete karşı, kentli bireyin ve yeni bireysel hakların öne çıkması ile sivil toplum kavramı da geleneksel kavrayıştan modern kavrayışa geçmiş ve devlet-sivil toplum özdeşliği yerini devlet-sivil toplum karşıtlığına bırakmıştır (Yeğen ve diğerleri, 2010: 11). Özellikle Alexis de Tocqueville sivil toplumu, kendisini benzer ideallere adamış ve despotizme karşı duruşlarının sürdürülebilmesi için devletten korunması gereken örgütler evreni olarak yüceltir (Edwards, 2005: 7).

İlk defa Batıda ortaya çıkan sivil toplum hareketi, Batıdaki mutlak monarşilerin bütün güç ve baskısına rağmen onların kontrollerinden kaçan ve böylece özerk (otonom) bir sürecin şekillenmesini sağlayan bir toplumsal hareket kaynağı olmuştur. Ortaçağda Avrupa kentlerinde yaşayanlar kentli nüfus olarak zamanla kollektif bir bilinç geliştirmiş ve sivil toplum olgusunun oluşmasına yol açmışlardır. Batı monarşileri sivil toplumun izlerini hiçbir zaman tam olarak silememiş, sivil toplum iktidarı dizginleyen bir güç olarak süregelmiştir. Bugünkü anlamda sivil toplumun ortaya çıkışının Batıda Sanayi Devrimine koşut yeni toplumsal ve siyasal arayışlardan kaynaklandığı söylenebilir (Çopuroğlu ve Çetin, 2010:16).

Batıda Rönesans sonrası gelişmelerin bir sonucu olarak yeni bir siyasal toplum arayışı gündeme gelmiş, bunun bir gereği olarak ulus devlet, ulusal nitelikli bir din, daha katılımcı ve özgürlükçü bir siyasal yaşam ve doğal halden arınmış bir siyasal yapı gibi temalar tartışılmıştır. Zira Katolik kilisesi Rönesanstan önce yaşamın her alanında olduğu gibi siyasal yaşam ve normlar üzerinde de hegemonya kurmuş ve Katolizm eksenli değerler geliştirmiştir. Fakat daha sonraları bir yandan Martin Luther King ve John Calvin öncülüğünde başlayan ulusal din arayışı bir yandan da Machiavelli tarafından başlatılan ulusal devlet arayışının etkisi ile yeni bir siyasal yapının temelleri atılmıştır.

Sivil toplum kavramı Hobbes, Locke ve Rousseau gibi düşünürler tarafından farklı biçimlerde yorumlandıktan sonra kavramı bugün bilinen anlamda Hegel kul-

lanmıştır. Hegel sivil toplum ile siyasal toplum arasında bir ayrım yapmış, analitik bir düzeyde devlet ve toplum arasındaki çizgileri belirtmiştir. Bu bağlamda devletin düzenlediği alanları ve toplumsal ilişkileri siyasal toplum kavramıyla ifade etmiş, geriye kalan özerk alanları ise sivil toplum olarak adlandırmıştır (Keane, 1994:33). Hegel sivil toplumu bütün bireysel çıkarların birbirleriyle çarpıştığı bir savaş alanı olarak tanımlar. Ayrıca ona göre bu bireysel çıkarlar bir yandan özel topluluğun çıkarlarına karşı durur bir yandan da bireysel çıkar ile özel topluluğun çıkarları devletin düzenlemelerine ve yüksek görüş noktasına karşı mücadele eder (Keane, 1994:35).

18. yy ikinci yarısından itibaren sivil toplum, doğmakta olan sanayi toplumunun kavranışı ile ilgili olarak, kapitalist üretim, serbest piyasa ve modern üretim ve değişim tarzlarına dayanan topluma işaret etmiştir. Hegel, 'Bürgerliche Gesellschaft' şeklinde ifade ettiği aile ile devlet arasında konumlanan sivil toplum kavramı ile tam da bu durumu ifade eder. Hegel, sivil toplumu sadece ihtiyaçlar üzerine kurulmuş toplumsal bir birim olarak tanımlar (Mardin, 2007: 22). Bireyler kendi çıkarlarını gerçekleştirmek ve kendi ihtiyaçlarını gidermek amacıyla başka insanlarla ilişki kurarken eşzamanlı olarak başkalarının da çıkarlarını gerçekleştirmede yardımcı olurlar. Sınıflaşma da Hegel'e göre sivil toplumdaki ortak ihtiyaçların bir sonucudur. Hegel'e göre bu ihtiyaçlar sistemini tarafsız olarak nitelediği devlet düzenler. Devlet, sivil toplum uğrağından geçen bireyin evrensel gelişiminin en yüksek, en son aşamasıdır (Mardin, 2007: 14).

Marx ve Engels çalışmalarında 1840'lardan itibaren Avrupa'daki sanayi devriminin toplumsal sonuçlarının ve yine buna bağlı olarak ilk defa büyük boyuttaki mücadeleleriyle tarih sahnesine çıkan işçi sınıfının analizine odaklanırlar. Marx, toplumsal çözümlemelerinin çerçevesinde geliştirdiği sivil toplum kavramını Hegel'den devralır. Hegel'in devlete atfettiği üstünlüğü eleştiren Marks kendi sivil toplum teorisini de bu eleştiri çerçevesinde kurar. Marx'ta sivil toplum, ekonomik ilişkilerin belirlediği bir ilişkiler bütünü olarak ortaya çıkar (Kalaycı, 2007: 80). Marx, sivil toplumu ekonomi politikte aranması gerektiğini belirterek altyapı ve üstyapı arasındaki ilişkiler hakkındaki tezini geliştirir (Bobbio, 2004:101). Üstyapı olarak devlet yani siyasi toplum özerk bir alan olup ekonomik alanın ait olduğu altyapı ise bencil rekabet, sömürü ve sınıf eşitsizliği alanı olarak ifade edilir. Marx'ın ifadesiyle " Sivil toplum, üretici güçlerin gelişiminin belli bir aşamasında bireylerin bütün maddi ilişkilerini kucaklar. Sivil toplum, verili bir aşamanın bütün ticaret ve sanayi hayatını kapsar..." (Aktaran, Bobbio, 2004: 101). Diğer bir ifadeyle, ekonomik alanı ifade eden ve burjuva toplumunun gelişmesiyle siyasi alandan özerk bir alan oluşturan sivil toplum, toplumun temel altyapısını oluşturur. Marx'ın sivil toplum tartışmasını noktalamadan önce altyapı-üstyapı ilişkisine değinmekte fayda vardır. Üretim ilişkileri ile şekillenen sivil toplumun aynı zamanda altyapının bir unsuru olarak ifade edildiği önceden söylenmişti. Marx'ta altyapı yani ekonomik ilişkileri temsil eden sivil toplum üstyapının yani devletin oluşumunda belirleyicidir. Dolayısıyla, üretim ilişkilerini yöneten ve sivil topluma hakim olan sınıf aynı zamanda devleti de etkisi altına alır. Bu açıdan devlet Hegel'in öne sürdüğü gibi bireyin evrenselleşmesinde varılacak olan en üst seviye değil, sivil toplumdaki çıkar ilişkilerinin, sınıfsal eşitsizliklerin bir yansımasıdır. Marx, sivil toplumun sınıf bilincine ulaşan proleter sınıfın hakimiyetine geçeceğini ve dolayısıyla devletin de proleteryanın hakimiyetine geçim zamanla sönümleneceğini öngörür (Yeğen ve diğerleri, 2010: 12).

Bu öngörünün yani devrimin neden gelişmiş kapitalist ülkelerde değil de Rusya'da gerçekleştiği, Avrupa'da işçi mücadelesinin neden faşizme karşı yenildiği gi-

bi sorular Marksist düşünürleri meşgul etmiştir. Bu düşünürlerin başında Antonio Gramsci gelir. Gramsci'nin teorisi, bütün Marksist gelenekle kıyaslandığında derin bir yenilik getirir; Gramsci'de sivil toplum altyapısal alanda değil üstyapısal alandadır. (Bobbio, 2004: 101). Buna ek olarak Gramsci'ye göre sivil toplum Marx'ta olduğu gibi ekonomik ilişkileri değil, ideolojik ve kültürel ilişkileri, düşünsel hayatı içerir (Bobbio, 2004: 102). Gramsci, üstyapının iki ayrı düzeyi olarak devlet ve sivil toplumun birbirini nasıl etkilediğini açıklar. Hegemonya teorisinde sivil toplum ile politik toplum yani devlet arasındaki ilişkinin iktidar mekanizmalarını nasıl ürettiğini ve bu iktidarı kalıcılaştırdığını anlatır.

Sivil toplum kavramı Gramsci'den sonra siyasi ve felsefi söylemlerde uzunca bir dönem yer tutmamış olup bu kavramın yeniden canlanışı 1990'lı yıllara dayanmaktadır (Yeğen ve diğerleri, 2010: 13). Bu canlanışta, Doğu Bloğu ve Latin Amerika'daki demokratikleşme yanlısı muhalefetin, Batılı ülkelerde, gönüllü faaliyetlerdeki artışın ve yeni toplumsal hareketlerin kurumsallaşmasının önemli bir rolü vardır (Yeğen ve diğerleri, 2010: 14).

Sivil toplum örgütlerinin tabandan gelen popüler hareketlerin yerini aldığını öne sürenlerin yanı sıra bu örgütlerin kuruluşlarından bu yana emperyalist yapıda olduğu ve koloniyal dönemdeki ruhban sınıfın rolüne benzer bir görev yürüttüğü görüşünü savunanlar da vardır. Ayrıca bu görüş sahipleri sivil toplum örgütlerleri aracılığı ile bir ülkenin iç işlerine müdahele etmenin amaçlandığını da öne sürmüşlerdir (Keyman, 2006: 14).

Sivil toplum kuruluşları da resmi kurumlar gibi çalışma şekillerini yasalar çerçevesinde kendisi belirler. Resmi kurumların çalışma şekillerinin devlet tarafından belirlenmesi, ayrıldıkları tek noktadır.

SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİNİN GELİŞİM SÜRECİ

Sivil toplum kuruluşu" kavramı ilk defa 1945 yılında Birleşmiş Milletler teşkilatının kuruluşu sırasında Kuruluş Beyannamesinin 10. Bölümününün 71. Maddesinde devlet ve üye ülkelere ait olmayan örgütlerin danışmanlık rolü ile ilgili tanımlamada kullanılmıştır.

Uluslararası sivil toplum örgütlerinin gelişim süreci 19. yüzyılın ortalarına kadar uzanmaktadır. Köleliğe karşı hareket ve kadın haklarının kazanılması konularında çok önemli roller oynayan sivil toplum örgütlerinin etkinlikleri ve etkisi Dünya Silahsızlanma Konferansında en üst düzeye ulaşmıştır. Ancak bugünkü anlamda "sivil toplum kuruluşu" kavramı ilk defa 1945 yılında Birleşmiş Milletler teşkilatının kuruluşu sırasında, Kuruluş Beyannamesinin 10. Bölümününün 71. Maddesinde devlet ve üye ülkelere ait olmayan örgütlerin danışmanlık rolü ile ilgili tanımlamada kullanılmıştır. Sivil toplum örgütlerinın sürdürülebilir kalkınma alanındaki hayati rolleri ilk defa Birleşmiş Milletlerin sivil toplum örgütleri ile Birleşmiş Milletler arasında sıkı danışmanlık ilişkilerinin düzenlendiği Gündem 21'in (Gündem 21) 27. Başlığında dile getirilmiştir (Baloğlu, 1994:21-25)

20. yüzyılda öngörülemez bir ivme kazanan küreselleşme süreci ile ulus devletlerin birçok meseleyi kendi içlerinde çözebilmelerinin neredeyse imkansız olduğu bir döneme girilmiştir. Buna bağlı olarak bu süreçte özellikle küresel sivil toplum örgütleri ulus devletlerin etki alanını aşan meselelerin çözümünde yer alan başlıca aktörler olarak önem kazanmıştır. Öte yandan, Dünya Ticaret Örgütü gibi uluslararası örgütler finansal alandaki büyük aktörlerin çıkarlarına odaklı kararlar alıp politikalar ürettikleri algısıyla ciddi eleştirilere hedef olmaktadır. Buna karşın, bazı sivil toplum örgütleri bu alandaki dengesizliği gidermek için insani konular, kalkınma yardımları ve sürdürülebilir kalkınma alanlarında gelişim göstermiştir. Örneğin, Dünya Ekonomik Forumu'na alternatif bir toplantı olarak düşünülen ve her yıl Ocak ayında Dünya Ekonomik Forumu'nun gerçekleştirildiği Davos'ta düzenlenen Dünya Sosyal Forumu'na, 5.sinin düznelendiği 2005 yılında, 1000'den fazla uluslar arası sivil toplum örgütünün temsilcileri katılmıştır.

1990'lı yıllarda hayatın birçok alanında sivil toplum örgütlerinin faaliyet göstermesi, nitelik ve nicelik olarak adeta bir patlama yapması, kimi akademisyenler tarafından 21. Yüzyılın "sivil toplum örgütleri çağı" olarak nitelendirilmesine yol açmıştır (Küçükali, 2008:167).

Savaş, çatışma, doğal afetler, açlık, kuraklık, çevre sorunları, bulaşıcı hastalıklar ve eğitim sorunları gibi dünyanın giderek artış gösteren ve çeşitlenen sorunları karşısında sivil insiyatiflerin çabaları tüm yerkürede olduğu gibi bizim coğrafyamızda da gün geçtikçe artmaya devam etmektedir.

TÜRKİYE'DE SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİ

Sivil toplum örgütlerinın Türkiye'deki tarihsel sürecine bakıldığında, Osmanlı İmparatorluğunun Uluslararası Cenevre Sözleşmesi'nde 5 Temmuz 1865'te taraf olarak yer aldığı ve 11 Haziran 1868 tarihinde "Osmanlı Yaralı ve Hasta Askerlere Yardım Cemiyeti"ni kurduğu görülmektedir. Zamanla İmparatorluk genelinde yaygınlaşan ve "Hilâli Ahmer" adını alan bu köklü kuruluş, İslâm ülkelerinde modern anlamdaki ilk sivil toplum örgütü olma özelliğini taşımaktadır. Hilâl-i Ahmer'in Şam, Amman, Bağdat, Mekke, Kahire gibi şubeleri, 20. Yüzyılda bu kentlerin bulunduğu bölgelerin bağımsızlıklarını ilân etmesinin ardından o ülkelerin Kızılay Cemiyetleri olarak faaliyetlerini sürdürmüştür (Hacıfettahoğlu, 2007: 3, 347).

Sivil toplum örgütlerinin toplumsal hayatın bütün alanlarında yer alma sürecinin Türkiye'de çok karmaşık ve uzun olduğu söylenebilir. Türkiye'de sivil toplum, gönüllülük kavramı ile birlikte gelişmiştir. Selçuklu, Osmanlı, ve Cumhuriyet dönemlerinde kimi toplumsal hizmetler gönüllü kuruluşlar tarafından sunulmuştur. Türkiye'de bugünkü eğitim ve sağlık hizmetlerinden sorumlu mevcut devlet kuruluşlarının temeli Osmanlı döneminde kurulan vakıflara uzanmaktadır. Anadolu'da oluşturulan sivil toplum örgütleri gelişme sürecinde çoğu kez ülke yönetimiyle iç içe olmuş, hatta bazı dönemlerde yönetimin boşluklarını doldurur hale gelmiştir.

Anadolu nüfusunun kozmopolit yapısı, din ve etnik kimliklerin çeşitliliği merkezi idareyi seçilmiş ve atanmış yerel idarecilere vakıfların kurulması için geniş çaplı teşvikler vermeye yönlendirmiştir. Böylelikle halka yönelik hizmetler, Selçuklu ve Osmanlı döneminde olduğu gibi, vakıf adı verilen kuruluşlar tarafından sağlanmıştır. İslam kaynaklı yardım geleneğine ve dini yapıya dayalı vakıflar, yerel idarenin araçları olarak, merkezi idarenin yapamadığı veya etkisiz kaldığı durumlarda toplumsal hizmetlerin yanı sıra altyapı hizmetleri de sağlamıştır. Örneğin Osmanlı döneminin medrese, cemiyet ve tarikatları o dönemin sivil unsurları olarak ortaya çıkmış, medreselere kaynak sağlayan vakıflar büyük ölçüde devletten bağımsız olarak gelişmiştir.

Şehirlerin temel ekonomik birimi olan loncalar, o dönemde devletten bağımsız işlemiş ve lonca yönetimini esnaf seçmiştir. Vakıf ve loncalarla başlayan toplumsal dayanışma geleneği toplumsal yapıda önemli bir boşluğu doldurmuştur. Resmi kayıtlara göre, 19. yüzyıl başlarında 15.000'den fazla vakıf olduğu bilinmektedir (Tepebaşı Belediyesi, 2008:12). Ancak sivil toplum unsuru niteliğindeki medreseler, vakıflar ve loncaların 19. yüzyıla kadar aşama aşama merkezi idarenin etkisine girdiği, giderek bağımsız olma özelliklerini yitirdiği gözlenmektedir.

Güçlenen merkezi yapı her ne kadar cumhuriyetin ilanına kadar geçen dönemde modern unsurlarla biraz daha canlanmış olan sivil topluma ağırlığını hissettirse de siyasi partiler, basın yayın organları, dernekler, ekonomik gruplar, bankacılık sektörü, ticaret, hukuki ve idari düzenlemeler sivil toplumun gelişmesine katkıda bulunmuştur (Çaha, 2000:236).

Türkiye'de sivil toplum son 15 yılda yaşanan bazı dönüm noktalarına bağlı olarak büyük değişim geçirmiştir. Örneğin 1996 yılında Habitat Konferansı'nın Türki-

ye'de gerçekleştirilmesi sivil toplumun dünya çapında artan önemine dikkat çekmekle kalmamış, Türkiye'den yüzlerce sivil toplum kuruluşu ve diğer paydaşın küresel sivil toplum hareketine katılmasına, sosyal adalet ve sürdürülebilir kalkınma alanlarında gündemlerini genişletmesine yol açmıştır. Bunu takiben 1999'da yaşanan Marmara depremi 20,000'den fazla insanın hayatını kaybetmesine neden olmuş ve bölgeyi büyük yıkıma uğratmıştır. Sivil toplum örgütleri bu dönemde halktan gerek gönüllü olarak katılım gerekse bağış yapma konularında büyük destek toplamış ve acil toplumsal ihtiyaçların karşılanmasında devletten daha etkin olduklarını ortaya koymuştur (TÜSEV, 2006 :53).

SIRA SİZDE 3

Türkiye'deki sivil toplum örgütlerinin son yıllardaki gelişimini değerlendiriniz.

Türkiye'de sivil toplum örgütleri açısından, en son ve belki de en önemli dönüm noktasının 2001'de ülkenin Avrupa Birliğine üyelik süreci çerçevesinde kabul edilen Kopenhag Kriterleri ile Birliğin devleti demokratik değer ve uygulamalarını benimseyecek politik iradeyi gösterme mecburiyetinde bırakması olduğu söylenebilir. Kopenhag Kriterleri beraberinde önemli reformları getirmiş, sivil toplumu özellikle hak ve özgürlükler ekseninde etkilemiştir. Söz konusu reformlar ülkede örgütlenme özgürlükleri ve medeni haklar üzerinde 1980'den beri süregelen kısıtlamaları büyük ölçüde kaldırmış ve sivil toplum faaliyetleri için daha elverişli bir alan oluşturulmasını sağlamıştır. Ayrıca bu dönemde merkezi ve yerel düzlemde insan hakları ve sosyal politikalar gibi önemli konularda diyaloğu teşvik eden yeni yasal düzenlemelere gidilmiştir (TÜSEV, 2010:2).

Avrupa Birliği ülkelerinde milyonlarla ifade edilebilecek sivil toplum örgütü faaliyet göstermektedir. Son yıllarda 1.200.000 derneğin faaliyet gösterdiği ABD'de ise ortalama her beş kişiye bir dernek düşmektedir. Buna karşılık Türkiye'deki dernek sayısı 80 bin civarındadır ve ortalama 900 kişiye bir dernek düşmektedir (Güngör Ak, 2005:185-195). Aynı zamanda Türkiye'de yaklaşık 4000 - 4500 civarında vakıf, bin civarında sendika ve bir o kadar da meslek kuruluşu bulunmaktadır. Ülkede mevcut sivil toplum örgütü sayısı sadece 100.000 civarındadır. Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün kayıtlarına göre, günümüzde Türkiye'deki vakıf sayısı 4494'dir. Bu rakam, sosyal yardımlaşma ve çevre alanlarındaki vakıflarla, yeni kurulan vakıfları da içermektedir (TÜSEV, 2006: 53). Ülkemizde en yoğun faliyet alanına ve işlevselliğe sahip olan sivil toplum örgütlerinin başında vakıflar gelmektedir.

Tablo 9.1
Türkiye'de Dernek, Vakıf, Sendika, Oda ve Kooperatif Sayıları

Kaynak: *(TÜSEV, 2006:52)*

Dernek	80.750 (%54,47)
Vakıf	4.494 (% 3,03)
İşçi Sendikası	96 (% 0,06)
Kamu İşçileri Sendikası	54 (% 0,03)
Oda	4.749 (% 3,20)
Kooperatif	58.090 (%39,18)
Toplam	148.233 %100

Türkiye'deki sivil toplum örgütleri farklı alanlarda faaliyet göstermektedir. Bunlar arasında yoksulluğun giderilmesi, sağlık hizmetleri, aile planlaması, eğitim, çevre ve ekoloji, kültürel, etnik ve dini değerlerin teşviki, mesleki ve profesyonel grupların bir araya getirilmesi, kültür merkezleri, camiler, okullar ve nadiren hastanelerin kurulması için fon toplanması yer almaktadır (Sabancı Vakfı, 2011:14).

Türkiye'deki Sivil Toplum Örgütlerinin Sorunları

Türkiye'de 80.750 dernek, 4494 vakıf, 96 işçi sendikası, 54 Kamu işçileri sendikası, 4.749 oda ve 58.090 kooperatif olmak üzere toplam 148.233 sivil toplum örgütü faaliyetini sürdürmektedir.

Toplumsal ve ekonomik konularda rol oynayan tüketici kurumlardan kişileri ortak amaç çevresinde bir araya getiren hükümet dışı topluluklara (çevre, insan hakları, hayır kurumları gibi); dinsel topluluklardan yerel girişimlere, gençlik kuruluşları ve aile birliklerine kadar kişilerin de dâhil oldukları kuruluşlar sivil toplum örgütleri olarak kabul edilmektedir. Bu kuruluşlar son yıllarda toplum yaşamına ilişkin kimi zorlukların giderilmesinde ve sorunların çözümünde önemli bir rol üstlenmektedir.

Sivil toplum örgütleri, araştırma ve bilişim çalışmalarını etkin bir şekilde sürdürebilmesi için uluslararası kuruluşlar tarafından desteklenmektedir ancak bu kuruluşların sıkıntı çektiği konuların olduğu da bilinmektedir. Bu sıkıntıların başında bilgi, iletişim ve işbirliği ihtiyacı gelmektedir. Sivil toplum örgütlerinin ortak sorunları özetlenecek olursa;

- Sivil toplum örgütlerinin demokratik ve katılımcı bir toplumdaki yeri ve rolü henüz algılanamamıştır.
- Gerek toplum içinde gerekse sivil toplum örgütlerinin kendi bünyelerinde amaçları konusunda bir fikir birliği ve algı oluşmamıştır.
- Sivil toplum örgütlerinin son yıllarda çeşitlenmesine ve hareketliliğin ivme kazanmasına karşın hala ortak bir platform kurulmamış; aynı alanda faaliyet gösterenlerin ortak sorunlarını ve deneyimlerini paylaşmasına ve bilgi alışverişi yapmasına yönelik iletişim kanalları henüz oluşmamıştır.
- Mevcut sivil toplum örgütlerinde hala bir kurumsallaşma ve sürdürülebilirlik yaklaşımı eksikliği söz konusudur. Bu süreci gerçekleştirebilecek deneyim, uzmanlık, rehberlik, eğitim, basın-iletişim, veritabanları ve ortak bilgi noktaları vasıtasıyla kurumsallaşma henüz yeterli düzeye gelememiştir. Var olan girişimler yetersiz veya geçicidir ve bu nedenle sürdürülebilirlik sağlanamamaktadır.
- Sivil toplum örgütlerinin faaliyetleri arasında eğitim süreçleri, yayınlar, web sayfaları ve çeşitli kurumlar tarafından sağlanan destekler yer almaktadır ancak henüz stratejik bir yaklaşım geliştirilememiştir.
- Aktif sivil toplum örgütlerinin pek çoğunda tabandan gelen bir katılımın oluşmadığı görülmektedir.
- Sivil toplum örgütleri daha çok kişilere bağlı olarak kurulmuş ve o kişilerin liderliğinde faaliyet göstermektedir.
- Toplumda "örgüt" sözcüğünün ve örgütlenmenin verdiği rahatsızlık nedeniyle bir direnç gözlenmektedir. Bu durum sivil toplum örgütlerine katılım kanallarını olumsuz etkilemektedir.
- Sivil toplum örgütlerinin çoğunda "sivillik" ve "toplumsal savunu" bilinci ile isteği oluşmamıştır.
- Sivil toplum örgütlerinin çoğunda demokratik bir yönetim yapısı ve anlayışı gelişmemiştir.
- Sivil toplum örgütlerinde personel, ofis, donanım vb konularda kapasite eksikliği ileri düzeydedir. Bunun yanı sıra kapasiteyi geliştirmeye yönelik becerilerde iletişim, proje hazırlama, kaynak oluşturma vb konularda da söz konusudur; her iki unsur birleşince bir kısır döngü oluşturmaktadır.
- Sivil toplum örgütlerinin oluşumuna ve yaşatılmasına yönelik olanakların daha çok İstanbul'da toplandığı; Anadolu'daki örgüt faaliyetlerinin de çoğu kez İstanbul merkezli sivil toplum örgütleri ile bağlantılı yürütüldüğü; bu çalışmalarda da işbirliği ve delegasyonda büyük sivil toplum örgütlerinin Anadolu'daki küçük örgütlerle çalışmaya genelde istekli olmadığı görülmektedir.

TÜSEV'in 2006 yılında yapmış olduğu araştırmada, sivil toplum örgütüne göre değişmekle birlikte, kurumsallaşma eksikliği, yönetişim sorunu, güven ve katılım eksikliği gibi temel bileşenlerin önemli sorun alanları olduğu ortaya çıkmıştır.

Resim 9.3

Sivil Toplum Betimlemesi

TÜSEV'in 2006 yılında gerçekleştirdiği "Uluslararası STEP Türkiye Ülke Raporu" adlı araştırmada da yukardaki sorunlara benzer sorunların mevcut olduğu ve sivil toplum örgütüne göre değişmekle birlikte, kurumsallaşma eksikliği, yönetişim sorunu, güven ve katılım eksikliği gibi temel bileşenlerin hala sorunlu olduğu belirtilmektedir.

Bunun yanı sıra Yaşama Dair Vakıfı'nın (YADA) 2005 yılında 8 ilde 32 Gönüllü Kuruluşu baz alarak yürüttüğü bir araştırmanın sonuçları da Türkiye'de sivil toplum örgütlerinin günümüzde yaşadığı temel sorunlara ilişkin veriler ve tespitler içermektedir. YADA'nın (2005) araştırmasına göre, Türkiye'de Gönüllü Kuruluşların yaşadığı sorunlar da benzer başlıklar altında değerlendirilmiştir. Saptanan sorunlar; altyapı sorunları, gönüllü ağlar, kadrolar ve üyeler ile ilgili sorunlar, devletle ilişkiler, örgüt içi ilişkilere yönelik sorunlar, gönüllü kuruluşların birbirleri ile olan ilişkileri, hedef gruplar ve toplumla ilişkiler, medyayla ilişkiler ve sivil toplumun sadece gönüllü kuruluşlardan ibaret olarak algılanmasıdır (http://www.siviltoplumakademisi.org.tr/).

SIRA SİZDE 4

Türkiye'de sivil toplum örgütlerinin zayıf yönlerini irdeleyiniz.

Türkiye'deki sivil toplum örgütlerinin günümüzde karşılaştığı sorunların aşılması ve sivil toplum örgütlerinin geliştirilmesi için yapılması gereken çalışmalar şu şekilde değerlendirilebilir;

- Vatandaşlık bilincinin geliştirilmesi ve örgütlenmenin önündeki engeller kaldırılmalıdır.
- Ülke genelinde bilişim-bilgi toplumu olma yönündeki bilinç yaygınlaştırılmalıdır.
- Bilgiye erişim kolaylaştırılmalıdır. Yerel yönetimlerin oluşturacakları kent bilgi sistemleri elektronik ortam üzerinden ulaşılabilir olmalıdır.
- Sivil, kamu ve özel girişimin birbirlerinin etkinliklerinden haberdar olmasını ve işbirliğinin artmasını sağlayacak platformlar oluşturulmalıdır.
- Sivil toplum örgütleri arasında yatay ve dikey ilişki ile işbirliğine yönelik koşullar oluşturulmalıdır.
- Halk katılımının yerel yönetim işleyişiyle eşgüdüm içinde olabilmesi için yerel yönetimler çeşitli yöntem ve yaklaşımlarla katılımı teşvik etmelidir.
- Bilgi, iletişim, sanat, eğitim, kültür vb alanlarda çalışan ve toplumsal dönüşüme katkı verebilecek sivil toplum örgütlerini bir araya getirmek, verimlilik ve etkinliği arttırmanın yanı sıra mesleki gelişme ve dayanışmayı sağlamakta da önemli bir önlem olarak düşünülmelidir.
- Avrupa Birliği'ne katılım sürecinde sivil toplum örgütlerinin yapı ve işlevlerinin giderek daha da önem kazanacağı öngörüsüyle, kamu kesiminin karar alma mekanizmasına sivil toplum örgütleri daha yoğun dâhil edilmelidir.
- Avrupa Birliği ile ilgili alanlarda faaliyet gösteren sivil toplum örgütleri, Birlikteki muadilleri ve semsiye örgütleri ile birlikte ortak projeler yürütme ve lobi çalısmaları yapma vb rolleri de üstlenmelidir.

KİTAP

Konuya ilişkin daha geniş bilgiye aşağıdaki kaynaktan ulaşabilirsiniz: Sivil Toplumcunun El Kitabı, Sivil Toplum Geliştirme Merkezi, İstanbul, I Baskı, Editör Nafiz Güder, Kasım 2004

Özet

AMAÇ 1

Sivil toplum örgütlerini tanımlamak

Kökenleri Antik Yunan'a kadar uzanan ve 15. yüzyıldan günümüze değin farklı anlamlar kazanan sivil toplum özellikle devlet-birey ve toplum ilişkilerini açıklamada ve düzenlemede her dönem başvurulan temel kavramlardan biri olmuştur. Sivil toplum kuruluşları "sivil toplum örgütleri" olarak da adlandırılır. Resmi kurumlar dışında ve bunlardan bağımsız olarak çalışan, politik, sosyal, kültürel, hukuki ve çevresel amaçlar doğrultusunda lobi, ikna ve eylem çalışmaları yürüten, katılımcıları gönüllülük usulü doğrultusunda kabul eden, kâr amacı gütmeyen ve gelirini bağışlar ve/veya üyelik ödemeleri ile sağlayan kuruluşlardır. Sivil toplum örgütleri, bireyler arasında hoşgörü ve dayanışmayı ve bilinçlenmeyi artırmak, ortak hareket etme duygusu kazandırmak, aynı düşüncedeki insanları bir araya getirmek gibi amaçları gerçekleştirmeyi sağlar.

Sivil toplum örgütleri oda, sendika, vakıf ve dernek adı altında faaliyet gösterir. Topluma yararlı bir hizmet sunmak için kurulmuş yasal topluluklardır. Sivil toplum örgütleri, herhangi bir devlet organından bağımsız bir şekilde özel kişilerin girişimiyle yasal olarak kurulmuş her türlü organizasyon için kullanılan genel bir kavramdır. Sivil toplum örgütlerinin tamamen veya kısmen devlet organları tarafından desteklendiği durumlarda bile bünyesinde herhangi bir devlet yetkilisi bulunmadığı sürece "sivil toplum örgütü" olma özelliğinin bazı durumlarda geçerliliği kabul edilir.

AMAÇ 2

Sivil toplum örgütlerinin tarihsel sürecini değerlendirmek

Türkiye'de sivil toplum örgütlerinin gelişme süreci karmaşık olmakla birlikte Osmanlı, Selçuklu ve Cumhuriyet dönemlerinde kimi toplumsal hizmetler gönüllülük esasına dayalı olarak gelişen sivil toplum anlayışı bağlamında gerçekleştirilmiştir. Türkiye'de bugünkü eğitim ve sağlık hizmeti veren devlet kuruluşlarının temelinin Osmanlı döneminde kurulan vakıflara dayandığı söylenebilir. Anadolu'daki sivil toplum örgütlerinin tarihi çoğu kez ülke yönetimiyle iç içe geçmiş, bazı dönemlerde yönetimlerin boşluklarını tamamlamıştır.

1980'den sonra derneklerin yeniden kurulmasına yol açan yasal düzenlemeler yapılmıştır. Buna karşın Türkiye'nin önde gelen sivil toplum örgütlerinin üçte ikisinin son on beş yılda kurulmuş olması ilgi çekicidir. Dünyadaki örnekler ile karşılaştırıldığında ülkemizdeki sivil toplum kuruluşlarının tarihçesinin çok eski dönemlere dayandığı söylenemez. Türkiye'de mevcut sivil toplum örgütü sayısı nüfusa oranla değerlendirildiğinde birçok ülkenin gerisinde kalmaktadır. Günümüzde ülkedeki sivil toplum kuruluşu statüsündeki birçok derneğin aslında faaliyette olmayan yerel dernekler olduğu gerçeği göz önünde bulundurulduğunda bu alanın geliştirilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bugün Türkiye'de 80.750 dernek, 4494 vakıf, 96 işçi sendikası, 54 Kamu işçileri sendikası, 4.749 oda ve 58.090 kooperatif olmak üzere toplam 148.233 sivil toplum örgütü faaliyetlerini sürdürmektedir.

AMAÇ 3

Sivil toplum örgütlerinin amaçları ve işlevlerini tanımlamak

Sivil toplum örgütleri "birlikten güç doğar" ilkesine dayanarak faaliyetlerini sürdürür. Bu örgütler, bireyler arasında hoşgörü ve dayanışmayı artırır, bilinçlenmeyi ve ortak hareket etme duygusunu sağlar. Aynı düşünce düzleminde olanları biraraya getirir ve ortak amaçların gerçekleşmesini sağlar.

Sivil toplum örgütleri, çeşitli olanlarla, çok değişik ve farklı amaçları gerçekleştirmek üzere çalışmaktadırlar.

AMAÇ 4

Türkiye'de sivil toplum örgütlerinin sorunlarını irdelemek

Sivil toplum örgütleri son yıllarda Avrupa Birliği politika sürecine ve programlarına daha fazla dâhil edilerek, daha geniş bir sivil alan oluşturmada anahtar unsur olarak yer almaktadır. Sivil toplum örgütleri Avrupa' daki yönetişim, kalkınma, çevre ve sosyal politika gibi bir dizi konuda "sesli paydaşlar" olarak düşünülmektedir. Türkiye'de sivil toplum örgütlerinin finansmandan yönetime, örgütlenmeden karar alma mekanizmalarına kadar birçok sorunlu alanı söz konusudur. Avrupa Birliğine tam üyelik açısından sivil toplum alanının geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması gereklidir. Bu bağlamda sivil toplum örgütlerinin gerek alt yapılarının güçlendirilmesi gerekse kurumsallaşma çalışmalarının hızlandırılması önem taşımaktadır.

Kendimizi Sınayalım

1. Aşağıdakilerden hangisi "sivil toplum" kavramının ortaya çıktığı dönemdir?
a. 13. yüzyıl
b. 14. yüzyıl
c. 15. yüzyıl
d. 16. yüzyıl
e. 17. yüzyıl

2. Hangi yazar sivil toplum örgütlerinin ABD'nin en büyük yenilik ve itici gücü olduğunu öne sürmektedir?
a. Peter Drucker
b. Porter
c. Fukuyama
d. Milton Friedman
e. Adam Smith

3. Aşağıdakilerden hangisi Türkçede kullanılan "sivil" sözcüğünün Latince kökünden türetilmiş olanıdır?
a. Sivillius
b. Civic
c. Society
d. Civicius
e. Civis

4. Aşağıdakilerden hangisi sivil toplum örgütlerinin tanımını doğru olarak vermektedir?
a. Resmi kurumlardan bağımsız olmayan, politik, sosyal, kültürel, hukuki ve çevresel amaçları doğrultusunda lobi, ikna ve eylem çalışmaları yürüten, üyelerini ve çalışanlarını karşılıklılık esasıyla alan kuruluşlardır.
b. Politik, sosyal, kültürel, hukuki ve çevresel amaçları doğrultusunda devlet düzeyinde çalışmalar yapan ve kâr amacı güden kuruluşlardır.
c. Resmi kurumlar dışında ve bunlardan bağımsız olarak çalışan, politik, sosyal, kültürel, hukuki ve çevresel amaçları doğrultusunda lobi, ikna ve eylem çalışmaları yürüten, üyelerini ve çalışanlarını gönüllülük usulüyle alan, kâr amacı güden ve gelirlerini devlet fonları ile sağlayan kuruluşlardır.
d. Resmi kurumlar dışında ve bunlardan bağımsız olarak çalışan, politik, sosyal, kültürel, hukuki ve çevresel amaçları doğrultusunda lobi, ikna ve eylem çalışmaları yürüten, üyelerini ve çalışanlarını gönüllülük usulüyle kabul eden, kâr amacı gütmeyen ve gelirlerini bağışlar ve/veya üyelik ödemeleri ile sağlayan kuruluşlardır.
e. Resmi kurumlarla birlikte çalışan, politik, sosyal, kültürel, hukuki ve çevresel amaçları doğrultusunda lobi çalışmaları, üyelerini ve çalışanlarını gönüllülük usulüyle alan, kâr amacı güden ve gelirlerini kendi şirketleri vasıtasıyla ile sağlayan ticari kuruluşlardır.

5. Aşağıdakilerden hangisi sivil toplum örgütlerinin amaçlarından biri **değildir?**
a. Bireyler arasında hoşgörü ve dayanışmayı artırır.
b. Bilinçlenmeyi artırır.
c. Geliri artırır.
d. Ortak hareket etme duygusu kazandırır.
e. Aynı düşünceye sahip olanları bir araya getirir.

6. Aşağıdakilerden hangisi ülkemizdeki sivil toplum örgütlerinin sorunlarından biri **değildir?**
a. Sivil toplum örgütlerinin demokratik ve katılımcı bir toplumdaki yeri ve rolü anlaşılamamaktadır.
b. Gerek toplum içinde gerekse sivil toplum örgütlerinin kendi bünyelerinde sivil toplum örgütlerinin amacı konusunda bir fikir birliği ve anlayış oluşmamıştır.
c. Tecrübe, uzmanlık ve desteğin; rehberlik, eğitim, basın, veritabanları ve ortak bilgi noktaları vasıtasıyla kurumsallaşması hala yeterli düzeye gelmemiştir.
d. Sivil toplum örgütleri daha çok kişilere bağlı olarak kurulmuşlar ve o kişilerin liderliğinde yaşamaktadır.
e. Sivil toplum örgütleri finansman yaratma konusunda gelişme göstermiştir.

7. Aşağıdakilerden hangisi Türkiye'deki dernek sayısını vermektedir?
a. 80.750
b. 81.500
c. 88.000
d. 89.500
e. 89.750

8. Aşağıdakilerden hangisi Türkiye'deki kooperatif sayısını vermektedir?
a. 55.000
b. 57250
c. 58.090
d. 59.100
e. 59450

9. Aşağıdakilerden hangisi sivil toplum örgütlerine yönelik olanakların daha yoğunlaştığı kenttir?

a. Ankara
b. İstanbul
c. Bursa
d. Diyarbakır
e. Trabzon

10. Türk toplum yapısında "sivil toplum" hangi kavram ile birlikte gelişmiştir?

a. Aidiyet
b. Gönüllülük
c. Çevre edinme
d. Çıkar sağlama
e. Tesis kurma

Okuma Parçası

Bir Sivil Toplum Örgütü Olarak TEMA Vakfı

TEMA Vakfının amaçları;

- ülkemizde doğal varlıkların ve çevre sağlığın korunması, erozyonla mücadele, toprak örtüsü ve toprağın korunması ve ağaçlandırmanın önemi hakkında kamuoyunu eğitmek ve bilinçlendirmek,
- erozyon felaketinin doğuracağı sonuçlar, alınacak önlemler konusunda halkımızı bilgilendirmek, bilinçlendirmek ve böylece oluşturulacak bilinçli ve etkin kamuoyu desteği ile hükümetleri erozyonla mücadelede, gerçekçi ve uygulanabilir politikalar üretme ve uygulamaya teşvik etmek,
- biyoçeşitlilik, toprak, su ve doğal çevrenin korunmasına ilişkin milli politikaların oluşturulmasına yardımcı olmak ve bu esaslardan ödün verilmemesi için mücadele etmek,
- ağaç ve orman sevgisini topluma mal etmek,
- hayvancılığın temeli olan çayır ve meraları koruyup, geliştirmek,
- doğal zenginliklerimizin bilinçsizce kullanılıp, geri dönüşümsüz bir şekilde yok olmasına izin vermeyerek, korumak, geliştirmek ve Türkiye'nin geleceğini güvenceye almak,
- çölleşmeyle mücadelede dünyaya örnek bir hareketi Türkiye'den başlatmak,
- doğal varlıkların, insan sağlığının, yeşil alanların, toprak ve bitki örtüsünün, ormanların, meraların korunması, geliştirilmesi ve yenilerinin teşkil edilmesini sağlamak için faaliyette bulunmak,
- bu amaçları gerçekleştirmek için gerekli teşkilatın oluşturulmasını, yasaların çıkmasını sağlamak ve gönüllü kuruluşların öncülüğünde toplumun bütün kesimlerinin desteği ile erozyonla mücadelenin ikinci bir İstiklal Savaşı kabul edilerek erozyon tehlikesi ile mücadele edilmesi, olarak belirlenmiştir.

TEMA Vakfının Hedefleri:

TEMA'nın hedefi öncelikle ulusumuza, onun temsilcilerine, siyasal partilere ve hükümetlere, resmi ve özel kuruluşlara, eğitim kurumlarına, basın yayın organlarına, toprak erozyonunun nedenlerini, vahim sonuçlarını ve ülkemizin çöl olma tehlikesini anlatmaktır. TEMA bu hedef doğrultusunda, siyasi güçleri, doğal varlıkların yok edilmesi ve erozyon sorununa çare bulmadan iktidar olamayacaklarına inandırma çabasındadır. Bu nedenle erozyon sorununa karşı duyarlı, bilinçli ve etkin bir kamuoyu oluşturmaya çalıştırmaktadır.

TEMA Vakfı, ülkemizin en değerli hazinelerinden birinin toprak olduğunun bilincindedir. Bu nedenle, or-

man, çayır, mera ve tarım alanlarının, su ve bitki gen kaynaklarının, doğanın korunması ve erozyonun önlenmesi konusunda, belli bir devlet politikasının gerekli ve zorunlu olduğuna inanmaktadır. Bu hedeflere ulaşmak ancak teknik yönden yeterli bir kadro, teşkilat ve mali imkânlarla mümkündür.

TEMA Vakfı, toprak erozyonu nedeniyle hızla yok olan tarım alanlarının ve meraların verimliliğinin arttırıldığı koşulda, kırdan kente göçün önlenebileceğine inanmaktadır.

Kaynak: http://www.tema.org.tr/

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. c	Yanıtınız yanlış ise, "Sivil Toplum Örgütleri" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
2. a	Yanıtınız yanlış ise, "Sivil Toplum Örgütleri" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
3. e	Yanıtınız yanlış ise, "Sivil Toplum Örgütlerinin Tanımını" yeniden gözden geçiriniz.
4. d	Yanıtınız yanlış ise, "Sivil Toplum Örgütlerinin Tanımını" yeniden gözden geçiriniz.
5. c	Yanıtınız yanlış ise, "Sivil Toplum Örgütlerinin Amaçları" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
6. e	Yanıtınız yanlış ise, "Sivil Toplum Örgütlerinin Sorunları" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
7. a	Yanıtınız yanlış ise, "Türkiye'deki Sivil Toplum Örgütleri" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
8. c	Yanıtınız yanlış ise, "Türkiye'deki Sivil Toplum Örgütleri" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
9. b	Yanıtınız yanlış ise, "Türkiye'deki Sivil Toplum Örgütleri" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
10. b	Yanıtınız yanlış ise, "Türkiye'deki Sivil Toplum Örgütleri" konusunu yeniden gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

21. Yüzyılın "sivil toplum örgütleri çağı" olarak nitelendirilmesi oldukça gerçekçi bir yaklaşımdır. Çünkü gerek Dünya gerekse Avrupa ölçeğinde, devletin çekildiği birçok ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda sivil toplum örgütleri bu boşluğu doldurma konusunda büyük mesafeler kaydetmektedir. Bilindiği gibi önümüzdeki yıllar tüm dünyada dernekler, vakıflar ve sivil toplum örgütleri büyük önem arz edecektir. Hatta siyasi partiler de hükümet olmadıkları sürece sivil toplum örgütü olarak görülebilecektir.

Sıra Sizde 2

Sivil toplum örgütlerinin siyasal, toplumsal ve ekonomik etkileri değerlendirildiğinde sivil toplum örgütleri demokratik sistemler içinde vazgeçilmez temel unsurlardan biri olduğu söylenebilir. Sivil toplum örgütleri kendi içinde aynı düşünceyi paylaşan insanların bir araya gelmesiyle kurumsallaşmaktadır. Bu örgütler her ne kadar tek tip özellik gösteriyor olsalar bile bunlar kendi çatıları altında bir güç oluşturmaktadır. Farklı amaç ve anlayış altında çalışan sivil toplum örgütleri bir şehirde, bölgede ya da ülke bütününde bir demet oluşturmaktadır. Bu da çeşitlilik ve zenginlik olarak değerlendirilmelidir. Toplumda sosyal dokuyu koruyan bölgesel özelliklere ve güzelliklere sahip çıkan ve yaşatan kuruluşlardır. Bu örgütler toplum düşüncesinin özgürleşmesine ve siyasi kalitenin yükselmesine büyük katkı sağlamaktadır. Sivil toplum örgütleri kendi ürettiğini bir başkasına dayatmaz. Eğer bir dayatma olursa bir başka örgüt de kendi üretimini dayatır. Bu bakımdan dayatma sivil toplum kuruluşlarının düşmanıdır. Sivil toplum örgütleri özgür düşünce ve özgür teşebbüsle beslenir. Bu yapılardan dolayı sivil bir gücü temsil etmekte ve üçüncü sektör olarak isimlendirilmektedir. Birinci sektör; yasa yönetmelik ve mevzuatla yönetim ve faaliyet içinde bulunan devlet sektörüdür. İkinci sektör ise kazancını maksimum kılacak anlayış içinde çalışan sermaye sahipleri, şirketler ve çalışanlardır. Üçüncü sektör ise her iki ortamda bulunan ve bulunmayan insanlardan oluşan, gönüllülerin bulunduğu sektördür. Bu sektör sivil kuruluşlardır. Bunlar üçüncü sektör olarak isimlendirilmektedir. Bu kuruluşların üretiminde, yasa, yönetmelik ve mevzuatlar devlet sektöründe olduğu gibi sınırlayıcı değildir. Gönüllü olarak hizmet edenler, şirket ve sermaye kesiminde olduğu gibi kar amacı taşımadığı ve özgür düşünen, özgür hareket eden insanlardan mey-

dana gelmediği aşikardır. Üçüncü sektör olarak sivil toplum örgütleri diğer sektörlere göre daha kaliteli, daha özgün çalışmalar yaparak yerel ve merkezi yönetimlere katkı sağlamaktadır.

Sıra Sizde 3

Türkiye'de sivil toplum örgütlerini son yıllardaki gelişimi yeterli olmamakla birlikte, bazı önemli ve çarpıcı gelişmelere sahne olmaktadır. Türkiye'de sivil toplum, son 10 yılda yaşanan bazı dönüm noktalarına bağlı olarak büyük değişim geçirmiştir. 1996 yılında Habitat Konferansı'nın Türkiye'de gerçekleşmesi sivil toplumun dünya çapında artan önemine dikkat çekmekle kalmamış, Türkiye'den yüzlerce sivil toplum örgütü ve diğer paydaşın küresel sivil toplum hareketine katılmasına, sosyal adalet ve sürdürülebilir kalkınma alanlarında gündemlerini genişletmesine yol açmıştır. Yine 1999 senesinde yaşanan Marmara deprem felaketinde sivil toplum örgütleri halktan gerek gönüllülük gerekse bağışlar bağlamında büyük destek toplamış ve acil toplumsal ihtiyaçların karşılanmasında devletten daha etkin olmuştur.

Sıra Sizde 4

Türkiye'de sivil toplumu olumlu yönde bir değişim süreci devam ederken, zayıf olduğu alanlardaki eksikliklerde devam etmektedir.

Türkiye'de sivil toplumun gelişiminin eski ivmesini koruyamadığı görülmektedir. Özellikle vatandaş katılımı ve kurumsallaşma düzeylerindeki bazı temel sorunların süreklilik arz ederek kemikleşmeye başlaması sivil toplumun önünde önemli engellere işaret etmektedir. Sivil toplum mevcut güçlü yönlerini ve içinde bulunduğu teşvik edici ortamı doğru kullanarak toplumsal hayatın vazgeçilmez bir parçası haline gelebileceği gibi, zayıf yönlerinin yarattığı engellere takıldığı bir duraklama dönemine girmesi de mümkündür. Bu bağlamda Türkiye'de sivil toplumun güçlendirilmesine yönelik faaliyetlerde bulunmak isteyen tüm paydaşların (sivil toplum aktörleri, kamu, özel sektör, bağışçı kuruluşlar, akademi vb.) koordineli çalışmaları oldukça önemlidir. Bu açıdan Türkiye'de sivil toplumun bir dönüm noktasıyla karşı karşıya olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

AB ve Aday Ülkeler Arasında Sivil Toplum Diyaloğu Eylül 2005, Brüksel http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/sivil-top/diyalog.pdf

Baloğlu, Z. (1994). *Türkiye Üçüncü Sektör Raporu-Sorunlar ve Çözüm Önerileri* (No:1). İstanbul: Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı Yayınları.

Baydar Akgün, S., Baydar Akgün, T. (Mart 2011). Avrupa Birliği'nde Sivil Toplum Örgütlerinin Rolü. *Türk İdare Dergisi* Sayı: 470. Ankara Nafiz Güder (ed.). (Kasım 2004). *Sivil Toplumcunun El Kitabı* (I. Baskı). İstanbul: Sivil Toplum Geliştirme Merkezi TÜSEV. (2010). *İl Toplum Değerlendirme Raporu,* İstanbul http://www.tusev.org.tr/content/detail.aspx?cn=567

Bobbio, N. (2004). Gramsci ve Sivil Toplum Kavramı. *Sivil Toplum ve Devlet: Avrupa'da Yeni Yaklaşımlar,* 91-118. John Keane (ed.). Mehmet Küçük (Çev.). Ankara: Yedi Kıta.

BOSTANCI, E. (2005). *Kadın Girisimcilik ve Sivil Toplum Kuruluslarının Rolü*. İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstriyel İlişkiler Anabilim Dalı İnsan Kaynakları ve Endüstriyel İlişkiler Bölümü.. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Çaha, Ö. (2000). *Askın Devletten Sivil Topluma*. İstanbul: Gendas KültürYayunları,

ÇopuroğluY., & Çetin, C., & Beyzade, N. (Bahar 2010)., Yeni Sosyal Hareketler Paradigması Bağlamında Türkiye'deki Küreselleşme Karşıtı Grupların Birbirleriyle ve Dünyadaki Karşıtlarla Karşılaştırılması., *Sosyoloji Derneği Sosyoloji Araştırmaları Dergisi* Cilt: 13 Sayı: 1

Drucker, P.(1990). *Managing the Nonprofit Organization: Practies and Principles*. New York: Harper Collins Publishers,

Ersen, T. B. (Nisan 2010).. *Türkiye'de Derneklerin Örgütlenme Özgürlüğü Önündeki Engeller Türkiye'de Örgütlenme Özgürlüğünün Geliştirilmesi İçin Metodoloji Geliştirilmesi Projesi Bulguları*. İstanbul: TÜSEV Yayını.

Etherington, S. (2002). *The Role of NGOs in Implementing EU Policy: Opportunities, Constraints and Success*. U. Rüb (Ed.).

Edwards, M. (2005). *Civil Society*. Cambridge: Polity Press.

Gözer, K. (2004). *Anayasa Hukukuna Giriş*. Bursa: Ekin Kitapevi

Güngör Ak, B. (2005). Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Katılım Sürecinin Sivil Toplum Kuruluşlarına etkileri ve Katkıları. *II. Ulusal Sivil toplum Kuruluşları Kongresi,* Çanakkale

Hacıfettahoglu, I. (Nisan 2007)., *Türk Kızılayı tarih Dizisi: Milli Mücadelede Hilal-i Ahmer* (1. Basım). Ankara: Tuna Ofset

İbrahim, F., & Wedel, H. (1997). *Ortadoğu'da Sivil Toplumun Sorunları*. Erol Özbek (Çev). İstanbul: İletişim

Keane, J. (Kasım 1994). *Demokrasi ve Sivil Toplum* (1. Basım). Necmi Erdoğan (Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları

Keyman, F. (2006). *Türkiye'de Sivil Toplumun Serüveni. Ankara: Sivil Toplum Geliştirme Merkezi Yayınları*

Keyman, F. (2004). Türkiye'de ve Avrupa'da *Sivil Toplum. Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları* no: 3. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi STK Eğitim ve Araştırma BirimiKüçükali, T. (Ekim 2008). Sivil Toplum Kuruluşlarının Önemi ve Sorumlulukları. *Çerçeve Dergisi* Sayı: 48. İstanbul

Kalaycı, N. (2007). *Kamusal Alan Üzerine Bir İnceleme: Aristoteles-Marx-Habermas*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilimdalı Ankara. Doktora Tezi.

Keane, J. (2004). Despotizm ve Demokrasi. *Sivil Toplum ve Devlet: Avrupa'da Yeni Yaklaşımlar,* 47-90. John Keane (ed.). Levent Köker (Çev.). Ankara: Yedi Kıta.

Mardin, Ş. (2007). Sivil Toplum. *Şerif Mardin Bütün Eserleri 6 Türkiye'de Toplum ve Siyaset Makaleler* 1, 9-19. Mümtaz'er Türköne & Tuncay Önder (Ed.). İstanbul: İletişim

Mardin, Ş. (2007). Türk Toplumunu İnceleme Aracı Olarak "Sivil Toplum". *Şerif Mardin Bütün Eserleri 6 Türkiye'de Toplum ve Siyaset Makaleler* 1, 21-34. Mümtaz'er Türköne & Tuncay Önder (Ed.). İstanbul: İletişim

Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. Osman Akınay & Derya Kömürcü (çev.). Ankara: Bilim ve Sanat Dergisi

Mercer. C. (January 2002). NGOs, Civil Society and Democratization. *Progrees in Developmen Studies,* vol. 2 no. 1.

Şahin, M. (2007). *Kamu Ekonomisi ve Sivil Toplum Kuruluşları*. Ankara: Seçkin Yayıncılık

Şimşek Birgül; "Gönüllü Kuruluşların Küreselleşmesi" *Küreselleşmenin İnsani Yüzü,* (Der: Veysel Bozkurt) Alfa Yayınları , İstanbul, 2000.

Tepebaşı Belediyesi. (Ocak 2008). *Eskişehir Sivil Toplum ve Kamu Hizmetleri Rehberi* (1 Baskı). Eskişehir: Milsan Basım Sanayi

Türk Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı. (2001). *Avrupa Birliği, Devlet ve STK'lar*. İstanbul: Numune Matbaacılık

"Türkiye'de Sivil Toplum: Bir Dönüm Noktası", Sabancı Vakfı 2011, İstanbul http://www.sabancivakfi.org/files/html/programlar/toplumsal_katkilarimiz/step/STEP2011_ozet.pf

"Vakıf ve Derneklere İlişkin Vergi ve Kamu Yararı Raporu AB Ülkeleri ve Türkiye'deki Uygulamalar ve Öneriler" İstanbul: TÜSEV Yayını, Ocak 2010, İstanbul

"Uluslararası STEP Türkiye Ülke Raporu", TÜSEV Yayınları No 39, TÜSEV 2006, İstanbul

Yeğen, M., Keyman, F., Çalışkan, M. A., Tol, U. U. (Nisan 2010). *Türkiye'de Gönüllü Kuruluşlarda Sivil Toplum Kültürü*. İstanbul: Yaşama Dair Vakfı

Yıkılmaz, N. (Haziran 2003). *Yeni Dünya Düzeni ve Çevre*. İstanbul: Sosyal Araştırma Vakfı Yayını

Yılmaz, A. (Kasım-Aralık 2007). Sivil Toplum, Demokrasi ve Türkiye. *Yeni Türkiye Dergisi,* Yıl, 3, Sayı 18

YENİ TOPLUMSAL HAREKETLER

10

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Toplumsal değişme ve toplumsal hareketler bağlamında eğitim olgusunu ifade edebilecek,
- Toplumsal değişme, toplumsal hareketler ve eğitim arasındaki etkileşimi değerlendirebilecek,
- Toplumsal hareketlerin içinde yer alan eğitim ve öğrenme süreçlerini sıralayabilecek,
- Toplumsal hareketler kapsamında eğitim hareketlerini açıklayabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Eğitim,
- Toplumsal Hareket
- Toplumsal Değişme
- Toplumsal Harekette Öğrenme

İçindekiler

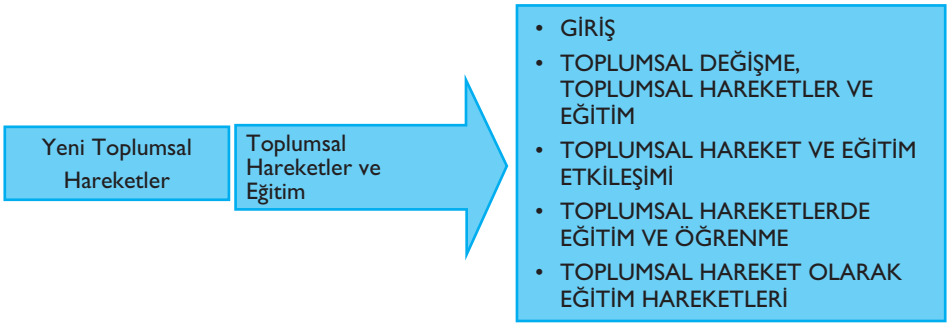

Toplumsal Hareketler ve Eğitim

GİRİŞ

Modern dünyada yaşamın neredeyse her alanında ortaya çıkan genel buhran, farklı sahaları içine alarak ve farklı biçimlere bürünerek, her ülkede kendini farklı şekilde göstermektedir (Arendt, 2006:11). Günümüz dünyasında toplumsal yaşamın bütün alanlarında olduğu gibi eğitim ve toplumsal hareketler alanlarında da köklü dönüşümler yaşanmaktadır. Dünya ölçeğinde yaşanan bu köklü dönüşümlerin temel nedeni olarak küreselleşme gösterilmektedir. Bu değişimler, küresel değişimler gibi makro düzeyde olduğu gibi aileler ve çocuklar gibi mikro düzeylerde de yoğun biçimde gerçekleşmektedir (OECD, 2010:10). Küreselleşme yeni gelişmeleri anlamak için anahtar sözcük hâline gelmiştir. Çok tartışılır bir kavram olmasına karşın küreselleşmeye ilişkin geleneksel açıklamalar bir çeşit küreselleşme dogmatizmi oluşturmaktadır (Harman 1996 aktaran Akça, 2004:4). Küreselleşmenin karşı konulamaz bir süreç olduğuna ilişkin kabullerin yanı sıra Wallerstein'in de belirttiği gibi bir geçiş çağı olarak da görülebilir. Var olan bir kaostur ve bu kaosun ardından gelecek yeni düzenin nasıl olması gerektiğine ilişkin düşünceler de önem kazanmaktadır. Geçiş çağında iki seçenek vardır; küreselleşme olarak adlandırılan kaotik sürecin içinde kaybolmak ya da küreselleşmeye yönelik eleştirel ve yapıcı çözümlemeler getirerek daha iyi bir dünya için çabalamak (Hopkins ve Wallerstein,1999). Bu noktada küreselleşme karşısında kabullenici ya da karşılık verici stratejilerin geliştirilmesi söz konusu olmaktadır. Eğitim süreçlerinin küreselleşmenin getirileri doğrultusunda yapılandırılması bu bağlamda ortaya çıkmaktadır. Eğitimin toplumsal değişmeye yol açan niteliklerinin yanı sıra yaşanan toplumsal değişmelerden etkilenen doğası nedeniyle küreselleşen dünya ile eğitim arasında dinamik bir ilişki olduğu söylenebilir. Bu noktada eğitim, yaşanan sorunlara tepki olarak gelişen ve toplumda değişim gerçekleştirmeyi hedefleyen toplumsal hareketlerle de yakından ilişkilidir. Finger'in (1992:312) belirttiği gibi modernliğin neden olduğu bunalımları aşmak üzere ortaya çıkan yeni toplumsal hareketler için eğitim merkezî bir konumdadır.

Eğitim ve toplumsal hareketler arasındaki etkileşimin, söz konusu değişim ve dönüşümlerin yaşandığı çevreyle birlikte ele alınarak irdelenmesi önem kazanmaktadır. Eğitim süreçlerinde ve toplumsal hareketlerde temel amaç toplumsal bir değişim ortaya çıkarabilmektir. Toplumsal değişim ve toplumsal hareketler ilişkisi bağlamında eğitimin incelenmesi, toplumsal hareketlerle eğitim arasındaki etkileşim ve toplumsal hareketlerdeki öğrenme süreçlerinin yanı sıra birer toplumsal hareket örneği olarak ortaya çıkan eğitim hareketlerinin açıklanması yararlı olacaktır.

TOPLUMSAL DEĞİŞME, TOPLUMSAL HAREKETLER VE EĞİTİM

Toplumsal hareketler birçok otorite tarafından yeni düşünce biçimlerinin kaynağı ve öğrenme ortamları olarak görülmektedir ancak toplumsal hareketlerin eğitim boyutu genellikle toplumsal hareket otoriteleri ve az sayıda eğitimcinin üzerinde çalışmakta olduğu, henüz araştırmaların yapıldığı yeni bir alandır (Haluza-DeLay, 2007). Holst (2002 aktaran Haluza-DeLay, 2007)'a göre eğitimciler toplumsal hareketler yoluyla öğrenme konusunu üç nedenle göz ardı etmektedir:

a) Toplumsal hareketler eğitsel olmaktan çok politik süreçler olarak görülmektedir.
b) Eğitim araştırmaları gündelik hayatta oluşan informel öğrenmeyi görmezden gelmektedir.
c) Yetişkin eğitimindeki profesyonelleşme ve iş yerinde eğitim gibi trendler araştırmacıları sınırlandırmaktadır.

Toplumsal hareketler bağlamında düşünüldüğünde eğitime ilişkin en belirgin özellik, toplumsal değişme ve eğitim arasındaki ilişkidir denilebilir. Eğitimin toplumsal değişmenin aracısı olduğu konusunda geniş bir kabul söz konusudur. Örneğin modernist kuramcılar, modern okulların ve modern bir insanı karakterize eden düşünce, tutum ve değerlerin toplumun her kesimine yayılarak toplumsal ve ekonomik dönüşümünün sağlanabileceğini öne sürmüşlerdir (Eskicumalı, 2003:17-18).

Gerek toplumsal hareketlerin gerekse eğitimin ortak ve temel amacı olan toplumsal değişme çok boyutlu bir olgudur. Tezcan (1994:191) toplumsal değişmeyi; "Toplumsal yapının ve onu oluşturan toplumsal ilişkiler ağının ve bu ilişkileri belirleyen toplumsal kurumların değişmesi" olarak tanımlamıştır. Toplumsal değişmenin gerçekleşmesinin birbirinden oldukça farkı yolları ve yöntemleri söz konusudur. Bu amaca dönük olarak biçimsel eğitim süreçleri desenlenirken, toplumsal hareketlerde de toplumsal yapı, ilişkiler ağı ve toplumsal kurumların dönüşmesi amacı doğrultusunda eğitsel etkinlikleri de kapsayan çeşitli yöntemler geliştirilmektedir.

Eğitim ve toplumsal değişim arasındaki ilişkinin tanımlanmasındaki farklılıklar eğitimin işlevlerini de biçimlendirmektedir. Bu nedenle eğitim süreçlerinin toplumsal hareketlerle olan ilişkisi de farklı biçimlerde ortaya çıkmaktadır.

Eğitim ile toplumsal değişme arasındaki ilişkileri açıklayan dört temel görüşten söz edilebilir (Eskicumalı, 2003:16-17);

- Yeniden oluşumcu ve modernist görüşlere göre eğitim, ekonomik ve teknolojik gelişmeyi sağlayan, hürriyet, adalet ve eşitlik ilkelerine dayanan yeni bir toplumsal düzenin yaratıcısıdır. Eğitim kurumları diğer toplumsal yapı ve kurumlardan bağımsız ya da yarı bağımsız kurumlardır. Dolayısıyla eğitim, toplumsal değişme meydana getirebilir ya da toplumsal değişmeye neden olabilir.
- Tutucu ya da çatışmacı görüşe göre ise eğitim var olan toplumsal, ekonomik ve politik düzenin bir parçasıdır. Eğitim kurumları var olan toplumsal, ekonomik ve politik yapı ile ilişkilerden bağımsız hareket edemez, mevcut sistem ve ilişkileri koruyarak yeniden üretilir. Eğitim, toplumdaki egemen sınıf ve grupların kendi kültür ve yaşam biçimlerini toplumun diğer kesimlerine kabul ettirmek üzere kullanılacak "devletin ideolojik bir organı"dır. Bu görüşe göre, eğitim yeni bir toplumsal düzen meydana getiremez, aksine toplumdaki egemen sınıfların çıkarlarını koruyarak ve eşitlikçi olmayan toplumsal ve ekonomik ilişkileri yeniden üreterek statükoyu yaşatır.

- Eğitimi egemen sınıfların kendi çıkarlarına hizmet eden ve onları koruyan bir araç olarak görenlere göre eğitim kurumlarının, hâkim kültür ve kurumları yeniden üretirken az da olsa toplumsal değişmeye yol açacak bir bağımsızlıkları söz konusudur.
- Toplumsal değişmelerin eğitimi belli bir yönde değişmeye zorladığı gibi, eğitim yoluyla toplumun istenen ya da planlanan yönde değiştirilmesinin de mümkün olduğunu savunan görüşe göre ise, eğitim kurumlarının toplumsal değişme meydana getirecek potansiyel ve sınırlılıkları vardır. Eğitim toplumsal değişme meydana getirebilir ancak bu değişme toplumdaki diğer toplumsal, ekonomik ve politik kurumların aynı anda, aynı istikamette değişiyor olmasına bağlıdır.

Eğitim, bireyin zihinsel, bedensel, duygusal, toplumsal yeteneklerinin ve davranışlarının istenilen doğrultuda geliştirilmesi ya da ona birtakım amaçlara dönük yeni yetenekler, davranışlar ve bilgiler kazandırılması çalışmalarının bütünü (Akyüz, 1999:2) olarak tanımlanabilir. Toplumsal olguların birçoğunda geçerli olduğu üzere eğitim olgusunun tanımlanmasında da oldukça farklı yaklaşımlar söz konusudur. Tanımlamalar aslında eğitimin toplumdaki işlevi ve egemen güçle olan ilişkilerine bakış açısına göre şekillenmektedir. Egemen gücün toplumla ilişkileri nasıl biçimlenmişse eğitim de öyle tanımlanmış ve uygulanmıştır (Yaylacı ve Aydoğan,2004). Toplumda egemen güçler ve egemen düzenle çatışmacı bir ilişkiye dayanan toplumsal hareketlerde olduğu gibi eğitim de toplumsal ve siyasal kesimlerin mücadele alanı olarak biçimlenmektedir. Toplumsal hareketler, gücü, iktidar ve güç sahiplerinden alarak kendisini oluşturan bileşenlere, tabana vermeyi hedefler. (Sleeter,1996:242). Modern eğitimin tarihi de bir anlamda eğitim üzerinde egemenlik kurma mücadelesi olarak görülebilir. Örneğin 19. yüzyıl İngilteresi'nde olduğu gibi kimi zaman eğitim, açık bir şekilde yönetici ve orta sınıfların çıkarlarını güden bir eğitim sisteminin büyük ölçüde istilası altındadır (Fooley, 2009: 147). Toplumsal hareketlerin modern yaşamın ve endüstrileşmenin ortaya çıkardığı sorunlara karşılık olarak gelişimine benzer biçimde, eğitim alanındaki egemenlik mücadelesinin yarattığı sorunlar farklı tepkilerin gelişmesine yol açmıştır. Radikal eğitim anlayışı buna örnek olarak verilebilir. Zorunlu, genel ve yaygın bir okul eğitimi talebi ile toplumsal hareketler ortaya çıkarken zorunlu ve resmî eğitime karşı çıkan alternatif yaklaşımlar da gözlenmiştir. Bu durum, 19. ve 20.yy'da devlet tarafından verilen kitlesel zorunlu okul eğitiminin ortaya çıkmasının yanı sıra bu gelişmeye tepki olarak radikal eğitim yaklaşımın ortaya çıkmasında da önemli rol oynamıştır. William Godwin ve Francisko Ferrer ve Ivan Illich gibi radikal eğitimciler siyasal ve toplumsal sistemin buyrukları karşısında itaatkâr ve otoriter olmayan bireyler yaratacak bir eğitim sürecini savunmuşlardır (Spring,1997:11). Bu noktada eğitime ilişkin talepler ve bu taleplere dayalı toplumsal girişimler aynı dönemde gelişen toplumsal hareketlere de kaynaklık etmiştir.

Toplumsal hareketlerle eğitim arasında karşılıklı ve birbirini besleyen bir etkileşimin olduğu söylenebilir. Toplumsal değişim hedefinin aynı olması, eğitime ilişkin taleplerden kaynaklanan toplumsal hareketlerin ortaya çıkması ve toplumsal hareketlerin eğitsel yöntemleri kullanması bu etkileşimi biçimlendirmektedir. Eğitim yoluyla toplumsal ölçekte demokrasinin geliştirilmesi de toplumsal hareketleri olumlu etkileyen bir çevre oluşturmaktadır.

Modernizme dayalı görüşlerde de vurgulandığı üzere, demokratik bir toplum için gerekli olan eğitilmiş vatandaşlar topluluğunun ancak eğitim yoluyla sağlanacağı ileri sürülmüştür. Etkili bir demokrasinin kurulması ve yaşatılabilmesi için eği-

time gereksinim vardır. Eğitimsiz bir toplum, diktatörlük düzeni için hazır bir ortamın oluşması anlamına gelir (Eskicumalı, 2003:18). Eğitim düzeyinin yükselmesi, sorumluluk sahibi yurttaşların varlığına ve buna bağlı olarak toplumsal hareketlerin gelişmesine işaret eder. Bir taraftan eğitim süreçleri toplumsal hareketlere kaynaklık ederken aynı zamanda toplumsal hareketlerde eğitsel yöntemler kullanılır ve eğitsel süreçler yaşanır.

Karşılıklı etkileşimin bir diğer boyutu ise toplumsal hareketlerin bünyesinde gerçekleşen öğrenme süreçleridir. Holford (1995) ile Eyerman ve Jamison'ın (1991:47) da belirttiği gibi toplumsal hareketler, bilginin biçimlendirilmesinde dinamik ve aracı bir rol oynar. Toplumsal hareketlere katılanlar birlikte hareket ederler ve birlikte "eylem"den öğrenirler. Toplumsal hareketler, var olan bilgiyi yeniden organize eder, yeni bilgi yapıları üretir ve yeni bilgiyi kamusal düzeyde yaygınlaştırır.

Söz konusu olumlu etkileşime karşın eğitim ve toplumsal hareketler arasında olumsuz bir ilişkiden de söz edilebilir. Burada esas olan, dünya ölçeğinde egemen toplumsal-siyasal koşullara uygun biçimde, küresel kapitalizm doğrultusunda desenlenen eğitimin toplumsal hareketlere kaynaklık etme niteliğinin olumsuz etkilenmesidir. Öğrencilerin toplumsal bir yatırım olarak değil aksine "tüketici", eğitimin ise yeni bir pazarın güvence altına alınması için bir fırsat olarak görülmesi, eğitimin bazı yapısal özelliklerinden feragat edilmesine yol açmaktadır. Giroux'nun (2000:73) da belirttiği gibi günümüzde eğitim kurumları, kamusal bölgeler olmaktan ziyade ticari bölgelere dönüşmüştür (Norris,2004:4). Son otuz yıldan fazladır yaşanan gelişmeler, kapitalizmin yeniden düzenlenmesine ve eğitimin yeniden yapılandırılmasına yol açarken, küresel ekonomik rekabet ve ekonomik kriz eksenli hareket eden hükümetler, eğitimi yurttaş hakkından bir ekonomi politikası aracına dönüştürmüştür (Lingard, 1991aktaran Fooley, 2009:158). Eğitime eleştirel bakış açısı geliştirmiş olan çatışmacı kuramlarda da vurgulandığı üzere toplumu oluşturan gruplar arasında çıkar çatışması söz konusudur ve bu çatışma toplumsal değişimin en önemli etkenidir. Fırsat eşitliği bir aldatmacadır ve eğitimin amacı mesleğe yönelik bilişsel becerilerin öğretilmesinden çok, uygun görülen değerlerin benimsetilmesi yoluyla düzenin sürdürülmesine dönüşmüştür (Tezcan, 1993:17). Egemen düzenin eğitimden, kurulu sistemi yaşatma doğrultusunda bir araç olarak yararlanması, toplumsal yapıda değişimi hedefleyen toplumsal hareketler açısından oldukça önemli sonuçlara yol açmaktadır. Eğitimin bu işlevine karşı toplumsal hareketlerin gelişmesi ya da radikal eğitim yaklaşımında vurgulandığı üzere, insan doğasına ve toplumsal değişime daha uygun eğitsel süreçlerin kullanılması gibi talepler ortaya çıkmıştır.

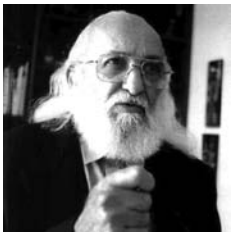

"İnsan olmak seçimler yapan ve kendi kaderini yönlendirmeye çalışan bir eyleyen olmaktır." Paulo Freire (1921-1997) Brezilyalı Eğitimci düşünür. (Kaynak: Tezcan, 1993:25).

Eğitimin ticarileşmesine yol açan bu gelişmelere karşı geliştirilen ve radikal eğitim anlayışının ürünü olan eleştirel yaklaşımlar söz konusudur. Özellikle 1960'ların sonu ve 1970'lerin başında eğitim konusunda radikal analizler yapılmıştır. "Bankacı" ile "özgürleştirici eğitim" arasındaki karşıtlığı işaret eden Paulo Freire; baskıcı kurumsallaşmış eğitimin yerini, 'gönüllülüğe dayalı' öğrenme ağlarının alması gerektiğini savunan Ivan ıllich ve Paul Goodman; daha "yaratıcı ve katılımcı" öğrenmeye ilişkin pratik öneriler geliştiren John Holt; "özgürleştirici" sınıflardaki teşvik edici öğrenmenin yararlarını vurgulayan Kohl, Kozol, Henry, Serle ve diğerleri; öğrenenlerin yöneltmedikleri sorulara yanıt veren basmakalıp eğitime eleştiriler yönelten ve bunun yerine "açık uçlu" sorulara dayalı müfredat oluşturan Postman ve Weingartner, bu eksende yer alan önemli isimlere örnek olarak verilebilir (Fooley, 2009:148).

Toplumsal hareketler ve eğitim arasındaki ilişkinin olumlu ve olumsuz yönleri nelerdir?

SIRA SİZDE 1

TOPLUMSAL HAREKET VE EĞİTİM ETKİLEŞİMİ

Küreselleşen dünyada yaşanan dönüşümlere ilişkin olumlu yargıların yanı sıra olumsuz yargılar da söz konusudur. Küreselleşme ile dünya ölçeğinde yaygınlık kazanan kapitalizm açısından zafer gibi görünen gelişmeler bir anlamda dünyadaki insanların çoğunun mutsuz kılınmasına ve doğanın tahrip edilmesine yol açmaktadır. Bu durum, toplumsal hareketler ile eğitim etkileşimi açısından yeni alanların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Toplumsal hareketlerdeki eğitim etkinliklerinin hedef kitlesinde, küreselleşmeden olumsuz etkilenen engelliler, işsizler, kadınlar, sendikacılar, çevreciler, yoksullar, mahalle eylemcileri ve yerli halklar yer almaktadır. Bu bağlamda gerçekleştirilen eğitim ve öğrenme biçimleri arasında; kurtuluş teolojisi, kentsel topluluk eğitimi, sözlü tarih, topluluk ilişkileri, ırkçılık karşıtlığı, kültürel eylem ve HIV/AIDS eğitimi sayılabilir. Bu yöntemler hareketlerin yoğun biçimde kullandığı ya da kullanması gerektiği süreçlerdir. İş yerinde ve eğitim kurumlarında da toplumsal eylem içinde öğrenmenin örnekleri olarak görülen yeni biçimler söz konusudur. Bunlar örgütsel öğrenme, rehberlik, eleştirel profesyonel eğitim, probleme dayalı öğrenme, deneyimsel eğitim, eylem sırasında öğrenme ve işe dayalı öğrenmedir (Fooley, 2009:159-160).

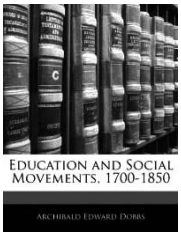

A.E.Dobbs'un alanında ilk olan ve 1919'da yayınlanan Eğitim ve Toplumsal Hareketler adlı kitabı (Kaynak: www.tower.com).

A.E.Dobbs'un Eğitim ve Toplumsal Hareketler adlı kitabından bu yana eğitim ve toplumsal hareketler arasındaki ilişki üzerinde duran otoriteler olmuştur. Toplumsal hareket ve eğitim arasındaki etkileşim daha çok toplumsal değişim ekseninde düşünülmüştür. Toplumsal hareketler Raschke (1985) tarafından, zamanla bütün toplumlara yeni değerleri yayacak derin toplumsal ya da kültürel dönüşümlerin en özgün belirimleri olarak tanımlanmıştır (aktaran Finger,1992:312). Daha önce değinildiği üzere eğitimle toplumsal değişme arasında güçlü bir ilişki vardır. Eğitimin toplumsal değişmeye ilişkin iki işlevi olduğu söylenebilir (Tezcan 1992)0

- **Eğitimin tutucu işlevi:** Eğitimin görevlerinden biri, toplumun kültürel değerlerini ve toplumsal davranış örneklerini genç üyelere aktarmaktır. Bu araçlarla toplum, temel toplumsal uyumu sağlar ve geleneksel yaşam biçimini korur.
- **Eğitimin yaratıcı işlevi:** Modern toplumun aynı zamanda eleştirici ve yaratıcı, yeni buluşlar ve keşifler yapan ve toplumsal değişmeyi başlatacak bireylere gereksinimi vardır. Değişikliği hazırlamak, eğitimin yaratıcı işlevini oluşturur.

Eğitimin, var olan sosyoekonomik yapıyı koruma ve bu yapıdan sapmayı kontrol etme işlevinin yanı sıra toplumsal değişim açısından da büyük önem taşıdığı açıktır (LeJeune ve Paulstone, 1976:11). Gerçekte toplumsal hareketlerin değişmeyi hedeflemesinin yanı sıra kimi zaman bir değişime karşı durabileceği de göz önüne alındığında, eğitimin tutucu işlevinden kaynaklanan ya da örtüşen toplumsal hareketlerden de söz edilebilir.

Toplumsal hareketlerde yer alan aktörler, mevcut duruma veya gelişmelere ya karşı durarak ya da onları onaylayarak toplumsal değişim sürecinde etkin rol oynarlar (Walters, 2005:4). Kimi zaman bir değişimin gerçekleştirilmesi kimi zaman bir değişimin engellenmesi, toplumsal hareketlerde olduğu gibi eğitimin de işlevleri arasındadır. Ancak toplumsal hareketler özellikle 1960'larda yaşanan köklü değişimlere koşut olarak dönüşüm geçirirken eğitimle olan ilişkisi de değişime uğramıştır. 1960'larda gerçekleşen toplumsal hareketlerin dağınık hâle gelmesi, mar-

jinalleşmesi ve muhafazakârlığın ideolojik zemin oluşturmasıyla birlikte eğitim ile arasındaki bağ da belirsizleşmiştir (Sleeter,1996:239). Bu belirsizleşmeye karşın toplumsal hareketlerle eğitim arasındaki etkileşimin hâlâ güçlü olduğu alanlar söz konusudur. Eğitimle toplumsal hareketler arasındaki etkileşim sadece eğitimsel değişimlerle sınırlı değildir.

İlk yetişkin eğitimi kuramcılarından Eduard Lindeman (1926) daha yirminci yüzyılın başlarında, toplumsal hareketlerin demokrasinin yaşatılmasındaki önemini vurgulamıştır. Lindeman'a göre bireylerin toplumsal eyleme katılmaları konusunda yetişkin eğitimi önemli bir araçtır (Domokos-Bays,1997:7). Bu bağlamda eğitimin, bireylerin toplumsal hareketlere katılmada daha yetenekli ve istekli olmaları konusundaki etkisi göz önünde bulundurulmalıdır.

Eduard Lindeman (1885-1953) ''Her toplumsal eylem grubu aynı zamanda bir yetişkin eğitimi grubu olmalıdır'' (Kaynak: The Sociology of Adult Education (1945); http://www.macropolis.org/bio/maryparkerfollett.htm)

Eğitimin toplumsal hareketler açısından yaşamsal öneme sahip olan özelliği, katılımcılar üzerindeki özendirici etkisidir. Eğitim kurumları ve genel olarak eğitim süreci bireyleri toplumsal hareketlere yönlendirecek özgün niteliklere sahiptir. Eğitim süreçlerinde bireyleri toplumsal hareketlere katılmaya yönlendirecek mekanizmalar söz konusudur (Anyon,2005):

- Okullar, mahallelerde ve topluluklarda psikolojik ve fiziki bir merkez niteliğindedir.
- Kaliteli eğitime ulaşabilmek bir sivil haktır.
- Anne-babalar çocuklarının kaliteli eğitim alması için çaba sarf ederler.
- Öğretmen ve yöneticilerin toplum üyelerine ulaşma, yardım alma ve organize olma olanakları vardır.

Genel olarak değerlendirildiğinde eğitim ve toplumsal hareketler arasındaki etkileşimin belirgin özellikleri şöyle sıralanabilir:

a) **Eğitim toplumsal hareketlerin oluşmasında etkilidir:** Pichardo'nun (1997) belirttiği gibi yeni toplumsal hareketler, "katılımcılar" açısından eski sınıflardan farklı olan ve yeni orta sınıf olarak adlandırılan kesimlerden, gençleri ve yüksek eğitim almış bireyleri kapsayan hareketlerdir. Yeni toplumsal hareketlerin ortaya çıkmasında rol oynayan etkenler arasında eğitim düzeyi yüksek olan yeni bir orta sınıfın oluşması da gösterilmektedir (Coşkun, 2004). Bu durum, eğitim ve toplumsal hareketler arasındaki etkileşimsel ilişkinin önemli bir göstergesidir. Örneğin Cutler'a (1976) göre toplumsal hareketlere katılımda yaş, gelir ve eğitim düzeyi arasında önemli bir ilişki vardır. Gelir ve eğitim düzeyi arttıkça katılım da artmaktadır. (Coşkun, 2004). Eğitim düzeyi yükseldikçe kişilerin, kendi etnik köken, din ve kültürel kimlikleri hakkında daha duyarlı oldukları söylenebilir (Eskicumalı,2003:19).

b) **Toplumsal hareketler eğitime konu olacak yeni bilgileri üretir:** Eyerman ve Jamison (1991)'ın vurguladıkları gibi toplumsal hareketler içinde yer alan gruplar bilgi üreten topluluklardır. Bu hareketler sadece sosyal drama değildir, farklı dünya görüşlerini, ideolojileri, inançları vb. kapsayan ve yeni bilgilerin ortaya çıktığı toplumsal eylemlerdir (Walters, 2005:55). Toplumsal hareketler karşıt kesimleri ortaya çıkarır, kurumlara ve devlet düzeyindeki egemen kültüre meydan okuyan karşı söylem oluşturur (Walter, 2007:251).

c) **Toplumsal hareketler, eğitsel amaçlarla eğitim kurumlarının bütün paydaşlarını harekete geçirir:** Eğitim bağlamında toplumsal hareketler kendine özgü bir değişim sürecine yol açar, veliler ve diğer ilgili toplum üyeleri çocuklara daha nitelikli eğitim verilmesi için eğitim kurumlarına baskı yaparlar. Günümüzde bu doğrultuda sivil haklar hareketlerinin gelişmesi

ve yayılmasıyla birlikte çok kültürlü eğitim talepleri artırmıştır (Sleeter,1996:239-242).

d) **Eğitsel değişmeler toplumsal hareketler aracılığıyla gerçekleşir:** Araştırmalara göre sadece bir toplumsal hareket bile eğitim sistemini yeniden yapılandıracak kapsamlı bir reform için katalizör işlevi görebilir (Shepard, 2011).

e) **Demokratikleşme süreçleri ve bilinçli vatandaşlar toplumsal hareketlere katılımı güçlendirir:** Demokrasi, varlığını sürdürebilmek için bağımsız düşünebilen, düşünce özgürlüğüne inanan, yaratıcı ve uzlaşmacı olabilen bireylere ihtiyaç duyar. Demokrasi yalnız kurumlar aracılığıyla değil daha çok bireylerin demokratik kişiliğiyle yaşayabilir. Demokratik toplumun gelişmesi için vatandaşların günlük yaşamlarında demokratik idealleri destekleyen ve geliştiren davranışları göstermeleri gerekir. Bunun sağlanmasında eğitime önemli görev düşmektedir. Bu anlamda eğitim vatandaşlara demokrasiyi destekleyici nitelikteki şu özellikleri kazandırmalıdır: kendini ifade etme, sorumluluk duygusu, liderlik, toplumsal sorumluluk ve bağlılık.

f) **Toplumsal hareketler eğitsel yöntemleri kullanır:** Toplumsal hareketler çeşitli biçimlerde, formel ya da informel eğitim süreçleri aracılığıyla hedefledikleri değişimi gerçekleştirmeye ve bu bağlamda kamuoyunu bilinçlendirmeye çalışır: seminerler, bilgilendirici toplantılar, yazılı materyal kullanımı, medya kullanımı vb.

g) **Katılımcılar toplumsal hareketlerin bünyesinde öğrenirler:** Toplumsal hareketlerde yer alan aktörler dayanışma, yardımlaşma, belirli konularda bilinçlilik, kendini ve toplumu daha iyi tanıma gibi alanlarda sürekli bir eğitim ortamı içinde bulunurlar.

h) **Eğitim toplumsal hareketi birçok açıdan zenginleştirir ve güçlendirir:** Eğitim, hareketin kapasitesini, becerilerini ve kaynaklarını geliştirir, dayanışmayı güçlendirir, kamuyu bilgilendirir ve hareketin olanaklarını genişletir (LeJeune ve Paulstone, 1976:26-27).

Toplumsal hareketlerin yeni bilgiler üretme süreci nasıl açıklanabilir?

SIRA SİZDE 2

TOPLUMSAL HAREKETLERDE EĞİTİM VE ÖĞRENME

Öğrenme, bireylerin çevreleriyle etkileşimleri sonucunda bilgi, beceri ve tutum kazandıkları dinamik bir süreçtir (Özden, 1999:91). Bu bağlamda toplumsal hareketler de zengin birer öğrenme ortamı olarak değerlendirilebilir. Toplumsal hareketler doğal olarak katılımcılar ve daha geniş anlamda toplum için eğiticidir (Walters, 2005:55). Avrupa geleneğinde toplumsal hareketlerin kimlik, öğrenme ve bilgi üretimi rolü ile sosyal hareket içinde öğrenmenin kişisel dönüşüm ve kolektif değişim açısından katalizör işlevine odaklanılmıştır. 1990'ların başlarından bu yana toplumsal hareketlerde öğrenme Gramschi ve Habermas'ın düşünceleri bağlamında irdelenmiştir. Bununla birlikte bu kuramsal girişimleri destekleyecek yetersiz düzeyde deneysel çalışma söz konusudur. Yeni toplumsal hareketlerdeki öğrenme süreçlerine ilişkin kuramsal yaklaşımların büyük kısmı Marksist gelenek ile Avrupa Yeni Toplumsal Hareketler yaklaşımları doğrultusundadır (Walter, 2007:251). Toplumsal hareket araştırmalarında öğrenmeye ilişkin kuramsal yaklaşımların oldukça sınırlı olduğu görülmektedir (Haluza-DeLay, 2007).

Toplumsal hareketlerdeki öğrenme süreçlerine ilişkin önemli katkı sağlayan az sayıdaki toplumbilimciden en önemlileri Ron Eyerman ve Andrew Jamison'dur.

Andrew Jamison ve Ron Eyerman, 1991'de yayınlanan Social Movements A Cognitive Approach adlı kitaplarında toplumsal hareketlerde öğrenmeye ilişkin önemli kuramsal katkı sağlamışlardır. (Kaynak: http://people.plan.aau.dk/~andy/ http://www.yale.edu/sociology/faculty/pages/eyerman/).

Toplumsal hareketlerle baskı grupları arasında ayrım yapılması gerektiğini savunmuşlar, toplumsal hareketlerdeki "bilişsel praksis" (bir amaca yönelik bedensel ve ruhsal etkinlik) olgusuna dikkat çekmişlerdir. Bilişsel praksisle bilgi üreticilerini, düşünce ve uygulamada alternatifler ve düşünsel yenilikleri kastetmişlerdir. Toplumsal hareketlerin varlığı, bilişsel praksisinin kendisini çevreleyen toplum tarafından emilmesi, parçalanmasıya da reddedilmesine bağlıdır. Eğer emilirse toplumdan farkı kalmayacağı için toplumsal hareket ölecektir, reddedilirse marjinal bir konuma indirgenecektir. Böylece toplumsal hareket sadece öğrenme ortamı olmakla kalmaz, toplumsal yenilikler ve yeni düşüncelerin üretimi ile toplumsal gelişmenin sağlanmasının merkezi olarak işlev görür (Haluza-DeLay, 2007).

Finger (1998) yetişkin eğitimini modernite kriziyle bağlantılandırmıştır. Yeni toplumsal hareketlerde katılımcılar modern toplumla olan ilişkilerini tanımlarlar. Eski hareketlerde, işçilerin ya da çiftçilerin yetiştirilmesinde olduğu gibi eğitim genellikle programlı ve yapılandırılmıştı, bireyler düşüncelerin topluma aktarılmasında araç olarak görülüyordu. Yeni toplumsal hareketlerde ise yetişkin eğitiminin daha derin bir anlamı vardır. Yetişkin eğitimi kişisel dönüşüm temelinde tanımlanmıştır. Bu dönüşüm yoluyla bireyler sosyal, siyasal ve kültürel yaşam üzerinde etkili olabilmektedirler (Domokos-Bays,1997:8). Toplumsal hareketlerdeki öğrenme ve eğitim uygulamalarının amacı da bireysel ve kolektif düzeyde dönüştürücü öğrenmeyi provoke etmek, canlandırmaktır (Walter, 2007:260). Eğitsel programlar toplumsal hareketlerde toplumsal değişimi meydana getirecek çabaları ortaya çıkarmaya dönük bir araç olarak geliştirilir ve kullanılır. Eğitimden, sorunları dile getirmek, çözümüne yardımcı olmak ve örgütlenmenin zorunlu gereksinimlerini karşılamak üzere yararlanılır (LeJeune ve Paulstone, 1976: 9-10).

Bireyler açısından bakıldığında bir toplumsal harekette öğrenme iki boyutta ele alınabilir (Hall and Clover, 2005 aktaran, Hall ve Turray, 2006:6):

a) Bir toplumsal hareketin içinde yer alan bireylerin öğrenmesi
b) Toplumsal hareketin dışındaki bireylerin, söz konusu toplumsal hareket tarafından yürütülen etkinlikler sonucu ya da sadece bu hareketin var olması ile deneyimledikleri öğrenme

Toplumsal hareketlerdeki öğrenme süreçleri çok farklı biçim ve niteliklerde ortaya çıkabilir. Öğrenmenin içeriği belirli bir işin nasıl yapıldığıyla ilgili yani teknik olabilir ya da belirli bir durumda insanların birbirleriyle nasıl ilişki kurduğu, temel değerlerinin ne olduğu, iktidara kimin sahip olduğu ve bunu nasıl kullandığıyla ilgili olarak sosyal, kültürel ve siyasal olabilir. Bunun yanı sıra kurslarda, eğitim oturumlarında ve atölyelerde olduğu gibi öğrenme, amaçlı ve yapılandırılmış olabilir ancak öğrenme çoğunlukla informel ve rastlantısal olur. Kişiler yaşadıkları ve çalıştıkları süre boyunca, sürekli öğrenirler. Bu öğrenmelerin çoğu planlanmamış ve çoğu kez örtüktür ancak çok etkilidir (Fooley,2009: 146).

Alan yazında otoritelerin toplumsal hareketlerdeki öğrenmenin farklı biçimlerine ilişkin farklı tanımlamaları olmuştur (Haluza-DeLay, 2007). Çizelge 1'de görüldüğü üzere Eyerman ve Jamison (1991) öğrenmeyi kozmolojik, örgütsel ve uygulamaya dönük teknolojik biçiminde tanımlarken, Branagan ve Boughton (2003) özgürleştirici, iletişimsel ve araçsal biçiminde sınıflandırmış, Conway (2004) ise dünyanın yorumlanması ve praksis biçiminde bir sınıflama yapmıştır. Genel olarak değerlendirildiğinde, toplumsal hareketlerde, bireylerin kendilerine ve dünyayı algılayışlarına ilişkin değişimlere yol açan öğrenme ile toplumsal hareketteki iletişim ve gerçekleştirilen uygulamalara ilişkin öğrenme temelinde kavramsallaştırmalar yapıldığı görülmektedir.

Eyerman and Jamison (1991)	Branagan & Boughton (2003)	Holst (2002)	Conway (2004)
Kozmolojik (Temel İnançlar)	Özgürleştirici	Genel	Dünyanın toplumsal hareket temelinde yorumlanması
Örgütsel (Toplumsal İlişkilerin Değişime Uğramış Biçimleri)	İletişimsel	Teknik	Praksis
Teknolojik (Hareketin özel etkinlikleri)	Araçsal (Beceri Gelişimi)		Örtük-açık olmayan

Çizelge 10.1 *Öğrenme Otoritelerinin Toplumsal Hareketlerde Farklı Bilgi Türlerini Tanımlamaları (Haluza-DeLay, 2007).*

Blummer, toplumsal hareketlerin karakteristikleri arasında, ideolojiyi daha basit ve anlaşılır kılmayı saymıştır. Bu durum toplumsal hareketlerin pedagojik boyutu olarak tanımlanabilir. Bu pedagojik etkinlikle toplumsal hareketler, kendi bilgilerini ve kendilerine ait daha anlaşılır bir gerçeklik tarafını öğretirler (Haluza-DeLay, 2007). Aynı zamanda bir toplumsal hareket kampanyasında gerçekleşen öğrenmenin, Freire'nin (1972/a:75-83) "bilinçlenme " ve Mezirow'un (1991) "perspektif dönüşümü" olarak adlandırdığı olguyla ilgili başka bir boyutu daha vardır. Toplumsal hareketlerdeki kampanya deneyimi, katılımcıların dünya anlayışını sarsarak önemli ölçüde değiştirir (Fooley, 2009:156).

Terania Creek protestolarından bir görüntü, 1979, Avustralya (Kaynak: http://www.rainbowdreaming.org/terania.html)

Örneğin New South Wales'in (Avustralya'da eyalet) kuzeydoğusunda yaşayan küçük bir göçmen grubu, Terania Creek bölgesindeki bir yağmur ormanının kalıntılarını kurtarmak için 1974 yılından başlayarak 1980'li yılların başına kadar devam eden bir kampanya düzenlemiştir. Bu grup, bürokratlarla ve politikacılarla görüşmeler yapmış, kamuoyunu seferber etmeye çalışıp, doğrudan eylemler gerçekleştirmiş ve eyalet hükümeti sonunda yağmur ormanı kalıntısını bir milli parka dönüştürmüştür. Bu süreçte eylemciler, yağmur ormanının değerinin kendiliğinden var olduğu ve kendiliğinden yaşamaya devam edeceği inancından vazgeçerek uğrunda mücadele edilmesi gereken bir şey olduğu yönünde fikir değiştirmişlerdir. Eylemcilerin, uzmanlık ve otoritenin toplumsal çıkarlar, iktidar ilişkileri ve bilginin örgütlenmesi bağlamında nasıl yer aldığını gördükçe, uzmanlara ve otoriteye daha önce duydukları güven kaybolmuştur. Terania Creek kampanyasındaki eylemcilerin öğrendikleri iki açıdan önem taşımaktadır; Bir taraftan, kampanyada eylemciler yeni bilgi ve beceriler kazandılar. Yağmur ormanı ekolojisiyle ilgili günümüzde de hâlâ kullanılmaya devam edilen hatırı sayılır bilgi edindiler. Diğer taraftan devletin ve onun temsilcilerinin (kamu görevlileri, politikacılar, hakimler) bakış açılarını değiştirdiler, devletle birlikte çalışma ve onu etkileyebilme becerilerini geliştirdiler. Aynı şekilde kitle iletişim araçları ile ilgili benzer beceri ve anlayışlar kazandılar. Ayrıca karmaşık durumları anlama, demokratik örgütlenme biçimleri inşa etme ve doğrudan eylemde bulunma becerilerini geliştirdiler (Fooley, 2009:156).

''İnsanlar eylem içinde öğrenirler'' Fooley (2009:166). Hindistan'da bir toplumsal hareketin sağlık konularına ilişkin yetiştirme etkinliği (http://glpinc.org/Web_pages/GLP-South_India_Programs.htm)

Enformal ve rastlantısal öğrenmenin farklı türleri, toplumsal hareket örneklerinde gözlenebilir. Kadınlara yönelik bir toplumsal hareketteki informel ve rastlantısal öğrenmeyi inceleyen Foley (2009:156), bu öğrenmenin informel, rastlantısal ve başka faaliyetlerin içinde ortaya çıkan bir öğrenme olduğunu, katılanlar tarafından çoğunlukla öğrenme olarak algılanmadığını, ancak bu tür öğrenmenin çok önem-

li olduğunu belirterek toplumsal hareket içindeki öğrenmeyle ortaya çıkan sonuçları şöyle ifade etmiştir:

- Yönetim komitelerine katılan kadınlar bir topluluk çalışanı rolünü yerine getirirlerken oyun gruplarında ve kurslarda öğrendikleri ile evlerindeki yaşamlarını zenginleştirdiler.
- Kadınlar evde yapılan etkinliklere katılım sayesinde işlevsel beceriler ve bilgilerin yanı sıra özfarkındalık ile karmaşık kişiler arası ilişkilere dair bakış açısı geliştirdiler.
- Kadınlar kendi değerleri konusunda aydınlandılar, kendi değerlerini fark ettiler.
- Kişilerin farklı ilgi ve değerlere sahip olmalarından dolayı aralarındaki anlaşmazlığın kaçınılmaz olduğunu ve bu çatışmanın yapıcı ya da yıkıcı olabileceğini gördüler.
- Kadınlar aynı zamanda devlet politikası ve bütçe hesapları gibi daha geniş bağlamlı ve yapısal faktörlerin evdeki süreçleri şekillendirdiğini öğrendiler.

Toplumsal hareketlerde eğitsel etkinliklere bir başka örnek de Brezilya'daki Merkezî İşçi Birliği'nin çalışmalarıdır. Birlik kendi üyeleri ve diğer hareketlerin üyeleri için okullar organize etmiş, medyanın eğitsel işlevinden yararlanmıştır. Bültenler, el ilanları ve gazeteler aylık olarak 12 milyon kopyaya varan düzeyde dağıtılmıştır. Bunun yanı sıra birliğin değişik şubeleri de üyeleri için küreselleşme, sosyal politika, müzakere yöntemleri ve yönetsel konular gibi alanlarda eğitimler düzenlemiştir (Ghanem, 1998:183). Ayrıca farklı toplumsal hareketler kapsamında düzenlenen eğitim etkinlikleriyle katılımcılarının örgütleme, konuşma, açıklama yapma ve yazma gibi alanlarda beceri kazanmaları sağlanmıştır (Domokos-Bays,1997:1).

SIRA SİZDE 3

Toplumsal hareketlerde yer alanların yaşadıkları öğrenme deneyimlerine hangi örnekler verilebilir?

TOPLUMSAL HAREKET OLARAK EĞİTİM HAREKETLERİ

Durkheim'ın vurguladığı gibi eğitim toplumsal bir olgudur, zamana ve topluma göre değişir. Bireylerin gereksinimleri zamana ve topluma göre çeşitlenmekte ve o gereksinimlerin bağlı olduğu toplumsal koşullar da değişmektedir (Tezcan,1993:12). Eğitimi farklılaştıran ve değişime uğratan bu koşullar toplumsal hareketler için de geçerlidir. Yeni toplumsal hareketler eski hareketlerden olabildiğince yüksek düzeyde farklılığa ve çeşitliliğe sahiptir. Bu bağlamda farklı eğitimsel taleplerden kaynaklanan toplumsal hareketler de söz konusudur. Buna kimi zaman devlet eliyle kimi zaman toplumsal girişimlerle gerçekleştirilmeye çalışılan eğitim reformları örnek olarak verilebilir. Çağdaş eğitim akımları ya da reformcu eğitim hareketleri, eğitim bilim alan yazınında farklı isimlerle anılmakla birlikte şu alanları kapsamaktadır (Aytaç,1981aktaran Küçükoğlu, 2011):

a) 19.yüzyılın sonlarından itibaren, farklı amaçlar doğrultusunda eğitimde yeni taleplerde bulunan sosyal politika ve kültür felsefesi temelli yenileşme hareketleri
b) Sosyal ve kültürel yaşamın çeşitli alanlarında yer alan eğitimi doğrudan doğruya değiştirmek isteyen çeşitli reform tezahürleri
c) Okulu iç ve dış yapısındaki reform yoluyla değiştirmeyi hedefleyen öğretim-didaktik yönündeki reform uygulamaları

The Common School Movement, 1830 yılında Tomas Jefferson ve diğerlerinin herkese açık özgür okulları savundukları dönemde kurulmuştur (Kaynak:http://www.xtimeline.com/evt/view.aspx?id=603117).

Gerek eski ya da geleneksel olarak adlandırılan toplumsal hareketler döneminde gerekse 1960'lardan bu yana artan bir yoğunluk ve çeşitlilikte gözlemlenen yeni toplumsal hareketler arasında yer alan ve yukarıda sıralanan alanlarda, eğitim alanında reformu hedefleyen çok sayıda eğitim hareketi gerçekleşmiştir. Bu hareketlerin en önemli özelliği, eğitim alanında bir değişim gerçekleştirme ya da kimi zaman eğitimsel bir değişimi engelleme amacını taşımalarıdır.

Eski toplumsal hareketlere bakılacak olursa, modernizmin ürünü olan koşullarda biçimlenen toplumsal hareketlerden, işçi hareketi, feminist hareket, insan hakları hareketi, barış ve adalet hareketleri ile ekonomik, toplumsal ve siyasal kurtuluş mücadeleleri gibi felsefi kökeni modernizm projesi olan eski hareketlerin eğitimdeki yansımalarının en önde geleni John Dewey'in ilerlemeci eğitim hareketidir. Yine bu yansımalar arasında yetişkin eğitimi kapsamındaki iş eğitimi hareketi, çiftçi hareketi ve Avrupa halk üniversiteleri hareketleri sayılabilir. Bu hareketlerin ortak özellikleri eğitim yoluyla siyasal kurtuluş idealidir (Finger,1992:313).

Human Scale Education (HSE) 1985 yılında kurulmuş olan küçük ölçekli bir toplumsal hareket. Demokrasi, adalet ve saygı temelli bir eğitim reformu hareketidir (http://www.hse.org.uk).

Eğitim hareketlerinin geçmişine bakıldığında oldukça farklı amaçlar ve özellikler taşıyan, ortaya çıktıkları dönemlerin koşullarından yoğun biçimde etkilenen hareketlerin varlığı dikkat çekmektedir. Bu hareketler, bulundukları siyasal ve toplumsal ortamdaki iktidar mücadelesini de bir şekilde yansıtmaktadır. Örnek verilecek olursa, eğitim hakkından yararlanma ve eğitimin içeriği ile yöntemi üzerinde uzun ve sürekli bir toplumsal cinsiyet mücadelesi olmuştur. Yine, üçüncü dünyada, bir yandan yerli halk ile sömürgeci ve daha sonra neo-sömürgeci egemenler arasında, eğitim konusunda uzun süren mücadeleler olmuştur. Eğitim odaklı bu mücadeleler 1945' ten sonra daha da artmıştır. Dünyanın birçok yerinde görülen kurtuluş mücadeleleri, Paulo Freire'nin ve diğerlerinin çalışmalarında ifade edilen özgürleştirici bir eğitim kuramının dillendirilmesinin de yolunu açmıştır. Gelişmiş kapitalist ülkelerde başarıyı çeşitlendirme bağlamında eğitime erişme hakkının yaygınlaştırılması (sosyal yardım kursları, telafi edici eğitim, destekleme programları vb.) için eğitimin içeriğini genişletmeye (kadın çalışmaları, çok kültürlü müfredat, yerel çalışmalar vb.) ve öğrenmede öğrenci kontrolünü artırmaya yönelik çabalar gözlenmiştir (Fooley, 2009:147-148).

''Eğitim toplumsal ilerleme ve reformun temel yöntemidir. Kanunlara, cezalara veya mekanik ve dışsal düzenlemelere dayalı reformlar nafiledir. Eğitim toplumsal bilinci paylaşma sürecinin kurallı hâle getirilmesi, düzenlenmesidir ve bireysel etkinliğin toplumsal bilinç temelinde ayarlanması yeni toplumsal inşaa için tek güvenli yöntemdir'' John Dewey (1859-1952).

Toplumsal hareketler, birçok ülkede daha geniş anlamda siyasal demokratikleşmenin bütünleyici bir parçası olarak eğitim reformlarına yol açmıştır. Örneğin Brezilya'da The Movimento Sem Terra (Topraksız İnsanlar) Hareketi sürekli göç edenler için hareketli okulları geliştirerek "eğitimin yapılacağı yer" konusunu etkinliklerinin merkezi haline getirmiştir (Watkins, 2000:68).

Başka bir bağlamda yerel sivil toplum örgütleri temel eğitim hakkının sağlanmasına yönelik benzer teknikleri kullanmıştır. Örneğin Kamboçya'da Oxfam bu amaca dönük olarak çalışmıştır (Watkins, 2000:68).

New York Grassroots Education Movement (New York Halk Tabanına Dayalı Eğitim Hareketi). Okulların kapatılmasına ve özelleştirmelere karşı bir gösteri (Kaynak:http://www.substancenews.net/articles.php?page=1229).

Eğitim eksenli bir diğer toplumsal hareket Clayoquot Sound'dur. Söz konusu hareketin çevreci protestoları bağlamındaki çalışmaları yetişkin eğitimi alanı açısından oldukça önemlidir (Walter, 2007:259).

New York'ta faaliyet gösteren YELL (Youth Education Life Line-ACT UP, Aids Coalition to Unleash Power) yeni bir toplumsal hareket olarak eğitim çalışmalarını ele almıştır. Bölgede yaşayanlar, çevrelerinde AIDS'ten etkilenenlerin giderek artması üzerine toplumsal hareket tarzında örgütlenmeye başlamışlardır. Bu bağlamda HIV/AIDS eğitim çalışmalarına başlanmış, yargılayıcı olmayan bir eğitsel çaba olarak "diyalog" kullanılmıştır (Elbaz,1997:150-151).

Ticaret eğitimine karşı, özgürlük için eğitim pankartlarının taşındığı eğitim eksenli bir gösteri (Kaynak:http://www.emancipating-education-for-all.org/report_chile_june4_2011).

Brezilya'da The Movimento Sem Terra (Topraksız İnsanlar Hareketi) tarafından düzenlenen bir eğitim etkinliği (Kaynak: http://wn.com/SEM)

1971'de ortaya çıkan San Fransisko Kadınlar Hareketi, cinsiyetçiliği ve Ortodoks eğitim yöntemlerini aşmayı hedeflemiş, kadınların ezilmelerine ve sömürülmelerine karşı kendi okullarını açmaya karar vermiştir. Bu kapsamda feminizm, kadınların toplumda ezilmeleri vb. konuları kapsayan kurslar düzenlenmiştir. Sivil Haklar Hareketi, 1960'larda oy verme konusunda bilinçlendirmeye dönük eğitim etkinlikleri ile eğitim eksenli toplumsal hareketlere verilecek örneklerden biridir. Aynı şekilde Sivil Haklar Hareketi kapsamında kurulan özgürlük okullarında yurttaşlık müfredatı, tartışma grupları ile siyahî kültürü, folkloru ve tarihi, kimya, biyoloji, Fransızca, İngilizce ve daktilo gibi dersler yer almıştır (LeJeune ve Paulstone, 1976:40-45).

Red Power Hareketi (AIM, 1968) kapsamında ise yaşamlarını kendi etnik dokuları çerçevesinde sürdürmeyi amaçlayan Kızılderililer için kendilerinin yönettikleri alternatif okullar açılmıştır (LeJeune ve Paulstone, 1976:40-47).

Var olan radikal yetişkin eğitimi uygulamalarının en ilginç örneklerinden biri de 70 yıl boyunca sendikacıları, insan hakları çalışanlarını ve çevre eylemcilerini eğiten ve Tenesse'de bir yatılı okul olan Highlander Halk Okulu'nu kuran Myles Horton'un çalışmalarıdır. Horton ve meslektaşlarının, yetişkinlerle çalışmanın gerçekten demokratik bir yolunu geliştirdikleri görülmüştür. Onların başlangıç noktası, öğrenenlere ve onların yaşam deneyimlerine duyulan derin saygı olmuştur (Fooley, 2009:150).

SIRA SİZDE 4

Toplumsal hareket olarak ortaya çıkan eğitim hareketlerine hangi örnekler verilebilir?

Özet

Toplumsal değişme ve toplumsal hareketler bağlamında eğitimi ifade etmek.

Eğitim süreci formel ya da enformel biçimlerde gerçekleşir ve temelde kültürün aktarılması ile birlikte yenilikleri ve dönüşümleri sağlayacak bireyleri yetiştirmeyi de amaç edinir. Toplumsal hareketler de toplumsal bir değişmeyi gerçekleştirmeyi amaçlar. Eğitim bu özellikleriyle toplumsal hareketlerle aynı amaçları paylaşabilen bir süreç özelliği sergilemektedir.

Toplumsal değişme, toplumsal hareketler ve eğitim arasındaki etkileşimi değerlendirmek.

Eğitim, içinde bulunduğu toplumsal, siyasal ve ekonomik koşullar tarafından biçimlendirilmektedir. Genelde eğitim düzeyi yüksek olanların yeni toplumsal hareketlere katıldıkları gözlenmektedir. Toplumsal hareketler, kimi zaman çeşitli eğitsel yöntemleri kullanmakta kimi zaman belirli eğitim hedeflerini gerçekleştirmek üzere ortaya çıkmaktadır.

Toplumsal hareketlerin içinde yer alan eğitim ve öğrenme süreçlerini sıralamak.

Eğitim biçimsel ya da biçimsel olmayan türleriyle yaşamın her alanında ve anında ortaya çıkabilmektedir. Bireyler yaşamlarının her diliminde, sürekli öğrenmektedirler. Bu bağlamda toplumsal hareketler bireylere zengin öğrenme ortamları sunar. Yardımlaşma ve dayanışma başta olmak üzere çeşitli alanlarda öğrenme gerçekleşir.

Toplumsal hareket olarak eğitim hareketlerini açıklamak.

Toplumsal hareket olarak eğitim hareketleri denildiğinde eğitsel bir hedefle ortaya çıkmış, eğitime ilişkin bir sorunu gidermeyi amaçlayan toplumsal hareketler söz konusu edilmektedir. Genel eğitim hakkı ya da dinî amaçlı pazar okulları için oluşan hareketlerin yanı sıra yetişkin eğitimindeki bazı örnekler bu kapsamda değerlendirilebilir.

Kendimizi Sınayalım

1. Hangisi küreselleşmeden olumsuz etkilenen kesimler için geliştirilen toplumsal hareketlerde kullanılan öğrenme biçimlerinden **değildir?**

a. Kurtuluş teolojisi
b. Kentsel topluluk eğitimi
c. Sözlü tarih
d. Topluluk ilişkileri
e. Yüksek öğrenim

2. Siyasal ve toplumsal sistemin buyrukları karşısında itaatkâr olmayacak, otoriter olmayan bireyler yetiştirecek bir eğitim sürecini savunan eğitimciler hangi şıkta verilmiştir?

a William Godwin ve Francisko Ferrer ve Ivan Illich
b. Ivan Illich, John Dewew
c. John Dewey, Piaget, Bloom
d. William Godwin, Francisko Ferrer , John Dewey
e. Fooley, Freire, Piaget

3. Eğitimin toplumsal hareketlere kaynaklık etmesi açısından hangisi doğrudur?

a. Eğitime ilişkin talepler, tarafları bir araya getirerek toplumsal harekete kaynaklık eder.
b. Toplumsal hareketler eğitimin kaynağıdır
c. Hareketin içerisinde eğitsel ortamlar oluşur.
d. Eğitim sistemleri toplumsal hareketleri ortaya çıkarmak üzere desenlenir
e. Eğitim toplumsal hareketlere kaynaklık etmez.

4. Toplumun kültürel değerlerini ve toplumsal davranış örneklerini genç üyelere aktarma eğitimin hangi işlevinin açıklamasıdır?

a. Eğitimin yaratıcı işlevi
b. Eğitimin tutucu işlevi
c. Eğitimin değişim işlevi
d. Eğitimin tarihsel işlevi
e. Eğitimin kültürel işlevi

5. Hangisi eğitim, çevresinde insanları mobilize edecek mekanizmalardan **değildir?**

a. Okulların, mahallelerde ve topluluklarda psikolojik ve fiziki merkezi işgal etmesi.
b. Kaliteli eğitime ulaşabilmenin sivil bir hak olması
c. Anne-babaların çocuklarının kaliteli eğitimi için girişimde bulunması
d. Öğretmen ve yöneticilerin toplum üyelerine ulaşma, yardımlarını alma ve organize olabilme olanaklarına sahip olmaları
e. Eğitimin muhafazakâr ve yaratıcı işlevlerinin bulunması.

6. Eğitimin dayanışmayı artırması, kamuyu, eğitimin toplumsal hareketler üzerindeki hangi etkisini açıklamaktadır?

a. Katılımcılar toplumsal hareketlerin bünyesinde öğrenirler.
b. Toplumsal hareketler eğitsel yöntemleri kullanırlar.
c. Eğitim toplumsal hareketi birçok açıdan zenginleştirir ve güç kazandırır.
d. Demokratikleşme ve bilinçli vatandaşlar toplumsal hareketlere katılımı güçlendirir.
e. Eğitimsel değişmeler toplumsal hareketler aracılığıyla gerçekleşir.

7. Toplumsal hareketlerdeki öğrenme süreçleri açısından hangisi söylenemez?

a. 1990'ların başlarından bu yana toplumsal hareketlerde öğrenme Gramschi ve Habermas'ın düşünceleri bağlamında irdelenmiştir.
b. Toplumsal hareketlerde etkili bir öğrenme gerçeleşmemektedir.
c. Toplumsal hareketlerdeki öğrenme ve eğitim uygulamalarının ve felsefesinin amacı bireysel ve kolektif düzeyde dönüştürücü öğrenmeyi provoke etmek canlandırmaktır.
d. Toplumsal hareketler doğal olarak katılımcılar ve geniş toplum için eğitici, eğitseldirler.
e. Öğrenme amaçlı ve yapılandırılmış olabilir (kurslarda, eğitim oturumlarında ve atölyelerde olduğu gibi) fakat çoğunlukla informel ve rastlantısal olacaktır.

8. Eski toplumsal hareketlerin eğitimdeki yansımalarının en önde geleni hangisidir?

a. İş eğitimi hareketi,
b. İlerlemeci eğitim hareketi
c. Çiftçi hareketi
d. Avrupa halk üniversiteleri hareketleri
e. Çok kültürlü eğitim

9. Eğitim ve toplumsal değişme ilişkisini açıklayan görüşlerden çatışmacı yaklaşımın görüşü hangi şıkta verilmiştir?

a. Eğitim, egemen sınıfların çıkarlarını koruyarak ve toplumsal ve ekonomik ilişkileri yeniden üreterek statükoyu yaşatır.
b. Eğitim toplumsal yapıdan bağımsız olmasa da toplumsal değişme yaratır.
c. Eğitim ve toplumsal değişme arasında ilişki yoktur.
d. Eğitim toplumsal değişme oluşturur ancak toplumdaki değişimin de o yönde olması gerekir.
e. Eğitim toplumsal yapıdan bağımsızdır, toplusal değişmeyi oluşturabilir.

10. Aşağıdakilerden hangisi eski toplumsal hareketlerin temel felsefesinden kaynaklanan eğitim hareketlerinin örneğidir?

a. İlerlemeci eğitim hareketi
b. Radikal yetişkin eğitimi yaklaşımı
c. Sivil haklar hareketi
d. Çevreci hareketler
e. Kimlik hareketleri

Okuma Parçası

Eğitim ve Toplumsal Değişme

Mustafa ERGÜN (Eğitim Sosyolojisi)

Eğitimin toplumsal değişmedeki gücünün ne olduğu çoktan beri tartışılmaktadır. Yani eğitim toplumsal değişmeyi sağlayan vasıtalardan biri midir, yoksa sadece genel toplumsal değişmeye ayak uyduran toplumsal kurumlardan biri midir?

Klâsik olarak eğitimin iki fonksiyonundan bahsedilmektedir; eğitim hem toplumun kültürel değerlerini hiç bozmadan genç kuşaklara benimsetecek, böylece toplumun bozulmadan sürekliliğini sağlayacak; hem de toplumun geleceğini güven altına almak için eleştirici, yaratıcı, yeni keşif ve buluşlar yapmaya, toplumsal değişmeyi sağlamaya çalışan kuşaklar yetiştirecektir.

Eğitimin bu iki fonksiyonu, sanayileşmenin başlamasından sonraki yüzyıllarca çatışma durumuna gelmiş; eğitim kurumları ve programları birbirine zıt gibi gözüken iki görevi yerine getirmek zorunda kalmışlardır. Bu nedenle hangi toplumsal unsurların korunarak ve belki de geliştirilerek gelecek kuşaklara aktarılacağı, hangilerinin değiştirilip unutturulacağı önemli bir sosyal politika sorunu olmuştur. Bunun yanı sıra sosyal politikacılar toplumların gelecekteki kısa ve uzun vadeli amaçlarını da tespit etmeli, okul organizasyonunu ve programlarını bu yönde düzenlemelidir.

Toplumsal değişmeyi sağlayan faktörler nelerdir? *L. White* bunu teknoloji, *K. Marx* ekonomi, M. Weber de ideoloji ve inanç sistemi olarak değerlendiriyor.

Bir toplumsal kurum olarak okul ve eğitimin genel toplumsal yapıyı şekillendirme ve değiştirme gücü yok mudur? Elbette vardır! Okullarda verilen pratik bilgiler ve davranış şekilleri, bir ülke insanlarını belirli idealler etrafında toplanmaya ve millî birliği sağlamaya çalışmaktadır. A.B.D.'nde çok karışık ırk ve milletlerden gelen insanların Amerikanlaştırılması; S.S.C.B.'nde Sovyetleştirilmesi; çeşitli Avrupa ülkelerinde İkinci Dünya Savaşı'ndan önce halkın belirli ideolojiler etrafında toplanması; Çin'de, Küba'da, Vietnam'da komünist devrimlerden sonra halkın yeni devrim yönünde yetiştirilmesi için geniş eğitim kampanyalarının açılması buna çeşitli örnekler olarak verilebilir. Eğitimin, bu doğrudan değiştirme ve şekillendirme gücünün yanı sıra toplumsal değişmeyi hemen desteklemesi, belirli yönlerde toplumsal değişmeyi etkileme ve kontrof altında tutma gücü de vardır.

Ekonomik gelişmenin ihtiyaç duyduğu ve ilerdeki 5-10 yılda ihtiyaç duyacağı teknik elemanları, devlet ve özel işletmeler bürokrasinin ihtiyaç duyacağı memurları okullar yetiştirmektedir. Bazen okulların yetiştirdikleri

ile sanayinin ve bürokrasinin istediği elemanlar tam uyuşmuyor; bu, kişileri işbaşında yetiştiren meslek kursları ile giderilmeye çalışıyor, ama her türlü yetişmiş insan gücünün temel bilgilerini uzun yıllar alan okul kademeleri veriyor.

Okullar, toplumun meslek yapısını doğrudan belirliyor, hatta meslek farklılaşması sınaî gelişim ile birlikte gidiyor ve okul sistemlerini etkiliyor. Okul, toplumsal değişmenin gerektirdiği yeni meslek sistemine hemen uyum yapmakta, o meslek alanındaki bilgileri toplayıp sistemleştirerek öğrencilere vermekte; bu şekilde toplumsal değişimi desteklemekte ve hızlandırmaktadır. Eğitim-öğretim kurumlarının desteklemediği hiç bir toplumsal değişme başarıya ulaşamaz.

Ancak eğitimin de toplumları yöneten iktidarlar tarafından belirlendiği açıktır. Okulların iç ve dış kuruluş sistemleri, ders programındaki derslerin isimleri ve muhtevaları, öğretmenlerin ve yöneticilerin yetiştirilmesi merkezî hükümetler tarafından yapılmaktadır. Bu şekilde, eğitim toplumsal değişmeyi takip etmektedir.

Eğitim toplumsal değişmeyi başlatmıyor; toplumsal değişme bazı üstün insanlar tarafından başlatılır. Ancak başlamış olan bir toplumsal değişmeyi yayan, hızlandıran ve güçlendiren eğitim-öğretim çalışmalarıdır. Ayrıca eğitim, çeşitli sosyal değişmelerin temellerini de hazırlayabilir. Bir taraftan pozitif toplum değerlerini yerleştirirken bir yandan eleştirici ve hür düşüncenin temellerinin atılması, gelecekteki kültürel değişmelerin kabulünü ve yönlendirilmesini sağlayacaktır.

A.F.C. Wallace'a eğitim, farklı toplum tiplerine göre farklı fonksiyonlar üstlenir; devrimci toplumlarda kültürel değişim ve yeni bir ideoloji ahlâkı kazandırma; tutucu toplumlarda liberal-entellektüel bir öğretim vermekte; reaksiyoner toplumlarda ise geçmiş toplum düzenlerini ve ahlâk sistemlerini aynen devam ettirme eğiliminde bulunmaktadır.

W.L.Warner'a göre eğitim, ilerdeki toplumsal ve kültürel yapıya yeni insan yetiştirme görevini üzerine almalıdır; eğitim, ancak mevcut toplum yapısına göre düzenlenirse başarılı olabilir. H.A. Toffler'a göre de eğitim geleceğe yönelmelidir; insan için sadece geçmişi ve şimdiki zamanı anlamak kâfi değildir; geçmiş geride kalmıştır ve şimdiki zamanda da yaşadığımız her an geçmişe akıp gitmektedir. Gençler sosyal değişmenin yönünü ve hızını iyi öğrenmeli, geleceğe yönelik planlar geliştirmelidir.

Kaynak: (http://www.egitim.aku.edu.tr/ergun8.htm/Erişim Tarihi 15.06.2011)

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. e	Yanıtınız yanlış ise "Giriş" bölümünü yeniden gözden geçiriniz.
2. a	Yanıtınız yanlış ise "Toplumsal Değişme, Toplumsal Hareketler ve Eğitim" bölümünü yeniden gözden geçiriniz.
3. a	Yanıtınız yanlış ise "Toplumsal Hareket ve Eğitim Etkileşimi" bölümünü yeniden gözden geçiriniz.
4. b	Yanıtınız yanlış ise "Toplumsal Hareket ve Eğitim Etkileşimi" bölümünü yeniden gözden geçiriniz.
5. e	Yanıtınız yanlış ise "Toplumsal Hareket ve Eğitim Etkileşimi" bölümünü yeniden gözden geçiriniz.
6. c	Yanıtınız yanlış ise "Toplumsal Hareket ve Eğitim Etkileşimi" bölümünü yeniden gözden geçiriniz.
7. b	Yanıtınız yanlış ise "Toplumsal Değişme, Toplumsal Hareketler ve Eğitim" yeniden gözden geçiriniz.
8. d	Yanıtınız yanlış ise "Toplumsal Hareketler Olarak Eğitim Hareketleri" bölümünü yeniden gözden geçiriniz.
9. a	Yanıtınız yanlış ise "Toplumsal Değişme, Toplumsal Hareketler ve Eğitim" bölümünü yeniden gözden geçiriniz.
10. a	Yanıtınız yanlış ise "Toplumsal Değişme, Toplumsal Hareketler ve Eğitim" bölümünü yeniden gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Eğitim, toplumsal değişmeye yol açan işlevi aracılığıyla ve eğitimli bilinçli ve sorumluluk sahibi bireyler yetiştirilmesi yoluyla toplumsal hareketleri zenginleştirir. Aynı zamanda giderek daha çok yaygınlaşan küreselleşme ve kapitalist kültürün etkisiyle desenlenen eğitim süreçleri, toplumsal hareketlerin ortaya çıkması ve bireylerin bu hareketlere yönelmesini olumsuz etkileyebilmektedir.

Sıra Sizde 2

Toplumsal hareketlerin en önemli eğitsel işlevi olarak özellikle katılımcılarının zihin dünyasında meydan getirdiği dönüşümler gösterilebilir. Katılımcıların dünyayı algılayış biçimleri bu süreçte dönüşüme uğrar. Hareketin etkinlikleri aracılığıyla ortaya çıkan farklı düşünceler, alternatif düşünüşler bireylerce ve toplumca kullanılacak yeni bilgiler üretmektedir.

Sıra Sizde 3

Bireyler kişisel gelişim, dünyayı algılayış gibi alanlarda yeni öğrenme deneyimleri yaşadıkları gibi, etkinliklerin tekniklerine ilişkin beceriler kazanırlar. Bu kapsamda, örgütlenme, iletişim, yurttaşlık bilinci gibi konularda kendilerini geliştirirler.

Sıra Sizde 4

19.yy'da genel ve herkese açık bir temel eğitimin sağlanmasını hedefleyen ya da dinî içerikli pazar okulları bağlamında ortaya çıkan hareketlerden başlamak üzere çevreci hareketler, kadın hareketleri, sivil haklar gibi hareketlerin toplumun belirli konularda bilinçlendirilmelerine yönelik çalışmaları, yetişkin eğitimi ve yaşam boyu öğrenme hareketlerini de kapsayan eğitim reformları bu bağlamda değerlendirilebilir.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

Açıkgöz, K. Ü. (2003). *Etkili Öğrenme ve Öğretme.* Eğitim Dünyası Yayınları.

Akyüz, Y. (1999). *Türk Eğitim Tarihi, Başlangıçtan 1999'a.* Alfa Yayınları

Akça, İ. (2004). *Küreselleşme ve Emek Stratejisi: Toplumsal Hareket Sendikacılığına Doğru.* (Çev.G.Doğan). *Eğitim, Toplum, Bilim,* 2 (5) s.4-21.

Anyon, J.(2005). *Radical Possibilities: Public Policy, Urban Education, and a New Social Movement.* New York: Routledge.

Arendt, H. (Kış 2006) Eğitimdeki Buhran. (Çev. Bekir S. Gür ve Murat Özoğlu) *Muhafazakâr Düşünce*, yıl: 3, sayı: 6, s. 11-30.

Dobbs, A.E. (1919). *Education and Social Movements.Longmans Green and Co.* New York.

Domokos-Bays, B.L. (1997). The Role of The Citizen's Clearinghouse for Hazardous Wastes As An Agent of Adult Education in The Environmental Justice Movement From 1981-1995. PhD Dissertation submitted to the Faculty of the Virginia Tech

Elbaz,G. (1997). Adolescent Activism for Postmodern HIV/AIDS Education: A New Social Movement. *The Urban Review,* 29(3)

Eskicumalı,A. (2003). Eğitim ve Toplumsal Değişme: Türkiye'nin Değişim Sürecinde Eğitimin Rolü, 1923-1946. *Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Dergisi* Cilt 19 (2).

Eyerman, R. and Jamison, A. *Social movements: A Cognitive Approach.* Cambridge: Polity, 1991

Finger, M. (1992). Yeni Sosyal Hareketlerin Yetişkin Eğitimi Açısından Doğurguları. (Çev.R.Günlü), *Ankara Üniveristesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 25 (1).

Foley,G. (2009). Radikal Yetişkin Eğitimi ve Öğrenme. Çev. S. Özdemir;A. Özcan. *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, 7 (26) S.145 -173

Ghanem,E. (1998). Social Movements in Brazil And Their Educational Work. *International Review of Education,* 44 (2-3)

Hall, B.; Turray,T. (2006). *A Review of The State Of The Field of Adult Learning Social Movement Learning*

Haluza-DeLay, R. (2007). Education, Social Movements and Environmental Learning .Ph.D. Dissertation: Developing a compassionate sense of place: Environmental and social conscientization in environmental organizations.

Holford, J. 'Why Social Movements Matter: Adult Education Theory, Cognitive Praxis and the Creation of Knowledge'. *Adult Education Quarterly,* 1995, 45(2).

Holst, J.D. (2002). Social Movements, Civil Society, and Radical Adult Education. *Convergence,* XXXVI,(2)

Hopkins, T.K; Wallerstein, I. *"Geçiş Çağı; Dünya Sisteminin Yörüngesi"* Avesta Yayınları, 1999.

Kilgore, D.W. (1999). Understanding Learning in Social Movements: a Theory of Collective Learning. *International Journal of Lifelong Education*

Küçükoğlu, A. (2011). Çocuktan Hareket Akımı ve Bazı Demokratik İdealler (acikarsiv.atauni.edu.tr/browse/590/737.doc/20.05.2011).

LeJeune,D.;Paulston,R.G. (1976). Education in Social Movements.Pittsburgh University,Pa. International and Development Education Program.

Norris,T. (2004). Hannah Arendt and Jean Baudrillard: pedagogy in the consumer society,The Encyclopedia of İnformel Educatio, (Çev.T.Onur) (http://medyakrosivedemokrasi.azbuz.ekolay.net/readArticle.jsp?objectID=5000000011074746/ Erişim:20.05.2011).

OECD (2010). Trends Shaping Education. OECD

Overwien, B. (2000). informel Learning and the Role of Social Movements. *International Review of Education - Internationale Zeitschrift für Erziehungswissenschaft- Revue Internationale de l'Education* 46(6): 621-640

Shepard, D. (2011). Will a Social Movement Save American Education. Harvard Kennedy School Review

Sleeter,C.E. (1996). Multicultural Education As A Social Movement. *Theory Into Practice,* 35 (4)

Spring, J. (1997). *Özgür Eğitim.* Ayrıntı Yayınları.

Tezcan, M. (1992). *Eğitim sosyolojisi* (1.Basım). Ankara: Zirve Ofset.

Tezcan, M. (1993). Eğitim Sosyolojisinde Çağdaş Kuramlar ve Türkiye. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları* No: 170

Tezcan, M. (1994). Toplumsal değişme ve eğitim. *Ankara: A.Ü.E.B.F.Yayınları,* 182.

Torres, C.A. (2011). Dancing on the deck of the Titanic? Adult education, the nation-state and new social movements. *International Review of Education. DOI* 10.1007/s11159-011-9193-0

Walter, P. (2007). Adult Learning In New Social Movements: Environmental Protest And The Struggle For The Clayoquot Sound Rainforest. *Adult Education Quarterly*., 57 (3)

Walters, S. (2005). Social Movements, Class, And Adult Education.*New Directions For Adult And Continuing Education,* no. 106

Yaylacı,A.F.; Aydoğan,İ. (2004). Eğitsel Süreçlerin Yeniden Tanımlanmasına Dönük Bir Öneri: Öğreşme. *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*. Cilt 2(8) Ankara